

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE ADANA'DA
GÜNDELİK HAYAT**

DOKTORA TEZİ

Gülten MADENDAĞ

Enstitü Anabilim Dalı : Tarih

Enstitü Bilim Dalı : Cumhuriyet Tarihi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Enis ŞAHİN

MAYIS - 2018

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE ADANA'DA
GÜNDELİK HAYAT

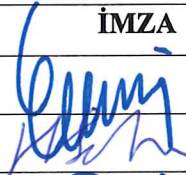
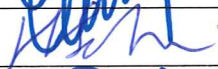

DOKTORA TEZİ

Gülten MADENDAĞ

Enstitü Anabilim Dalı : Tarih

Enstitü Bilim Dalı : Cumhuriyet Tarihi

Bu tez 25/05/2018 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Prof. Dr. Evis Şahin	Başarılı	
Prof. Dr. Haluk Selvi	Başarılı	
Doç. Dr. Pali Küçükler	Başarılı	
Prof. Dr. Binyamin Kocaoğlu	Başarılı	
Dr. Öğr. Üyesi Selma Güllük Çelikel	Başarılı	

SAKARYA
ÜNİVERSİTESİ

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ SAVUNULABİLİRLİK VE ORJİNALLİK BEYAN FORMU

Sayfa : 1/1

Öğrencinin

Adı Soyadı	:	Gülten Madendağ
Öğrenci Numarası	:	1160D12005
Enstitü Anabilim Dalı	:	Tarih
Enstitü Bilim Dalı	:	Türkiye Cumhuriyeti Tarihi
Programı	:	☐ YÜKSEK LİSANS ☒ DOKTORA
Tezin Başlığı	:	Demokrat Parti Döneminde Adana'da Gündelik Hayat
Benzerlik Oranı	:	%11

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

Sakarya Üniversitesi SOSYAL BİLİMLER Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi beyan ederim.

11.06.18
...../...../20.....
Öğrenci İmza

Sakarya Üniversitesi SOSYAL BİLİMLER Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez çalışması ile ilgili gerekli düzenleme tarafıma yapılmış olup, yeniden değerlendirilmek üzere sbetezler@sakarya.edu.tr adresine yüklenmiştir.

Bilgilerinize arz ederim.

...../...../20.....
Öğrenci İmza

Uygundur

Danışman
Unvanı / Adı-Soyadı: Prof. Dr. Enis Şahin

Tarih: 11.06.2018

İmza:

KABUL EDİLMİŞTİR

REDDEDİLMİŞTİR

EYK Tarih ve No:

Enstitü Birim Sorumlusu Onayı

ÖNSÖZ

Türkiye’de edebiyat ve sinema dünyasına en fazla malzeme sunan şehirlerden biri Adana’dır. O malzemeyi işleyerek sanata dönüştüren kişiler de aynı şehrin bağrından kopmuştur. Şehir bulunduğu bölge itibariyle verimli topraklarından alınan ürünlerle bedeni, hakkında yazılan/çizilen eserlerle ruhu doyuran bir yer olma özelliğine erişmiştir. Üretim ve sanatla böylesine hemhal olmuş bir şehrin bitmek tükenmek bilmeyen kavga ve cinayetleri bir çelişki gibi görünse de bunu, Adana’nın şahsına münhasır kimliğinin bir parçası olarak görmek mümkün.

Köklü ve zengin geçmişi olan Adana’nın uzun tarihinden kısa ama ayrıntılı bir kesit sunmaya çalışmış olan bu tezin ortaya çıkmasında birden fazla insanın emeği söz konusu olmuştur. Bu doğrultuda öncelikle danışman hocam Prof. Dr. Enis Şahin’e teşekkür ederim.

Tez süresince stres ve kaprislerime katlanarak bana anlayış gösteren aileme ve arkadaşlarıma özür ve teşekkür borçluyum. Özellikle katkı ve destekleri için Doğanay Sofuoğlu’na, Rezzan Madendağ’a ve Dilek Fidan’a çok teşekkür ederim.

Son olarak, benimle yaşamındaki en değerli iki şeyi; zamanını ve emeğini paylaşan Tuncay Bilecen’e herşey için gönülden teşekkür ederim. Ne yapsam bu borcu ödeyemem.

Gülten MADENDAĞ

Mayıs 2018

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	v
ÖZET	vi
SUMMARY	vii
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: DP’NİN İKTİSAT POLİTİKALARININ ADANA’DAKİ	
ETKİLERİ	19
1.1. DP’nin İktisat Politikaları	19
1.2. Tarımda Yaşanan Gelişmeler	22
1.2.1. Tarımda Makineleşme.....	27
1.2.2. Pamuk Üretimi	36
1.3. Sanayide Yaşanan Gelişmeler	47
1.3.1. DP Döneminde Adana’da Açılan Üretim Tesisleri	52
1.3.1.1. Bossa Ticaret ve Sanayi İşletmeleri T.A.O	53
1.3.1.2. Paksoy Yağ ve Sabun Fabrikası, Paksoy Ticaret ve Sanayi A.Ş.....	55
1.3.1.3. Çimento Fabrikası	55
1.3.1.4. Güney Sanayii	56
1.3.1.5. Paktaş Pamuklu Dokuma Fabrikası ve Diğer Fabrikalar	57
1.3.1.6. Pamuk Ticaret ve Sanayi T.A.Ş.	58
1.3.1.7. Akdeniz Nebati Yağlar ve Tekstil Sanayi İşletmeleri T.A.O	58
1.3.1.8. Adana Şeker Fabrikası.....	58
1.4. Seyhan Barajı’nın Açılması	60
1.5. DP İktisadi Faaliyetlerinin Adana Gündelik Hayatındaki Tezahürleri	71
BÖLÜM 2: ADANA’DA SOSYAL HAYAT	82
2.1. Boş Zaman Değerlendirme Alanı Olarak Eğlence Hayatı	82
2.1.1. Adana’da Barlar ve Gece Hayatı	84
2.1.2. Sinemalar	92
2.1.3. Kahvehaneler	98
2.2. Kültür Sanat Hayatı.....	103

2.2.1. Tiyatro	103
2.2.2. Edebi Yaşam	114
2.2.3. Halk Eğitim Merkezi ve Derneği'nin Faaliyetleri	120
2.3. Sosyo-Kültürel Hayatın Diğer Alanları	121
2.3.1. Muhtelif Etkinlikler.....	121
2.3.2. Yeni Yıl Kutlamaları.....	122
2.3.3. Millî Bayram Kutlamaları.....	123
2.4. Spor Faaliyetleri.....	126
2.4.1. Futbol	127
2.4.2. Su Sporları	129
2.4.3. At Yarışları.....	130
2.4.4. Güreş	131
2.4.5. Diğer Spor Faaliyetleri.....	133
2.5. Sosyal Yaşamda Kadın ve Erkek Tezahürleri.....	133
2.6. Toplumsal Örgütlenmeler	141
2.6.1. Dernek, Cemiyet ve Kulüpler	141
2.6.2. Sendikalar	143
2.7. Basın Organları	146
2.7.1. Yeni Adana Gazetesi.....	147
2.7.2. Demokrat Gazetesi.....	149
2.7.3. Türk Sözü Gazetesi	150
2.7.4. Bugün Gazetesi	151
2.7.5. Köylü Sesi Gazetesi	152
2.7.6. Vatandaş Gazetesi.....	153
2.7.7. Diğer Gazeteler	154

BÖLÜM 3: DP DÖNEMİNDE ADANA'DA GÜNDELİK HAYATTA

KARŞILAŞILAN SORUNLAR.....	155
3.1. Asayiş Sorunu	155
3.1.1. Kumar	162
3.1.2. Cinayet ve Yaralama.....	163
3.1.3. Hırsızlık.....	165

3.1.4. Fuhuş.....	167
3.1.5. Kaçakçılık	168
3.2. Karaborsa	170
3.3. Sağlık Sorunları.....	174
3.3.1. Trahom.....	176
3.3.2. Şap Hastalığı	177
3.3.3. Asya Gribi	178
3.3.4. Sıtma	179
3.3.5. Verem.....	181
3.3.6. İlaç ve Hastane Sorunu	184
3.4. Şehrin Diğer Sorunları	186
3.4.1. Gürültü Kirliliği	186
3.4.2. Pahalılık	187
3.4.3. Elektrik Kesintileri ve Gazyağı Kıtlığı	188
3.4.4. Ekmek ve Et Buhranı	189
3.4.5. İklimden Kaynaklı Sorunlar.....	193

BÖLÜM 4: DP DÖNEMİNDE TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİNİN ADANA’NIN GÜNDELİK HAYATINA ETKİLERİ	196
4.1. Türkiye-ABD İlişkilerinin Tarihî Seyri	196
4.2. İncirlik Hava Üssü’nün Açılması.....	201
4.3. ABD’lilerin Gündelik Hayata Etkileri	204
4.4. Sosyal Yaşamda ABD’lilere Yönelik Tartışmalar	208
4.5. ABD’nin Adana’daki Propaganda Faaliyetleri	215
4.5.1. Türk-Amerikan Kütüphanesi	215
4.5.2. Film Gösterimleri, Konser ve Ödüllü Yarışmalar.....	216
4.5.3. Türk-Amerikan Derneği.....	218
4.5.4. Amerika’nın Sesi Radyosu	220
4.6. Adana’da ABD ve Amerikalı Algısının Oluşmasında Basının Önemi.....	221
4.7. Adana’da Anti-Komünist Propaganda ve Faaliyetler	230

SONUÇ.....	239
KAYNAKÇA	246
EKLER.....	267
ÖZGEÇMİŞ.....	305

KISALTMALAR

BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
Bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
CTAD	: Cumhuriyet Tarihi Araştırma Dergisi
Çev.	: Çeviren
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DTCF	: Dil Tarih Coğrafya Fakültesi
Haz.	: Hazırlayan
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsleri
METU	: Middle East Technical University
TMMOB	: Türkiye Mimarlar ve Mühendisler Odası Başkanlığı
TKP	: Türkiye Komünist Partisi
SBF	: Siyasal Bilimler Fakültesi
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TTK	: Türk Tarih Kurumu
YKY	: Yapı Kredi Yayınları
DSİ	: Devlet Su İşleri
Ed.	: Editör

Tezin Başlığı: Demokrat Parti Döneminde Adana'da Gündelik Hayat

Tezin Yazarı: Gülten MADENDAĞ

Danışman: Prof. Dr. Enis ŞAHİN

Kabul Tarihi: Mayıs 2018

Sayfa Sayısı: vii (ön kısım) + 267 (tez) +38 (ek)

Ana bilim dalı: Tarih

Bilim dalı: Türkiye Cumhuriyeti Tarihi

1950'de iktidara gelen Demokrat Parti'nin iç ve dış politikadaki duruşu kaçınılmaz olarak ülkenin gündelik hayatına etki etmiştir. Bu etkinin en çok görünür olduğu yerlerden biri Adana olmuştur. 1950 ile 1960 arasında Adana insanının gündemini belirleyen konular, sorunlar ve tartışmalar yerel basına yansıdığı oranda gündelik hayatın detaylarına ilişkin bilgiler vermektedir.

DP'nin iktisat politikaları, 1950'li yıllarda bölgenin tarım ve sanayi hayatını etkilemiştir. Bu gelişmeler şehrin demografik yapısından eğlence hayatına kadar sirayet etmiştir. Şehre yönelik çevre bölgelerden gelen göçlerle nüfus artmış, gecekondulaşma başlamış, mekânsal ayrışma ortaya çıkmıştır. Tüccarların bir kısmı şehre yatırım yapmış, hükümetin de desteğiyle çeşitli fabrikalar açılmıştır.

Adana'da bu yıllarda faaliyette bulunan bar, kahvehane, tiyatro, sinema gibi mekânlar gündelik hayat pratiklerinin yaşandığı kamusal alanlardır. Dolayısıyla bu mekânlarda yaşanan değişim ve dönüşüm gündelik hayat pratiklerini doğrudan etkilemiştir. Şehrin zengin sosyo-kültürel hayatı Adana'nın Türkiye'ye birçok edebiyatçı ve sinemacı kazandırmasına imkân sağlamıştır.

Türkiye'nin Amerikayla olan yakın ilişkileri bu dönemde Adana'da İncirlik Hava Üssü'nün kurulması sürecini başlatmış ve bu üsle birlikte şehre gelen Amerikalı askeri personeller şehrin gündelik hayatına yön vererek çeşitli tartışmaların yaşanmasına vesile olmuşlardır. Adana halkının Amerikalılara ve ülkenin Amerikancı politikalarına bakışı iktidarın söylemlerinin halk üzerindeki etkisini yansıtmıştır.

Gündelik hayatın belirleyici unsuru olarak bu dönemde şehirde yaşanan sorunlar da ayrıca ele alınmıştır. Bu çalışmada söz konusu yıllarda "sıradan insanın" gündelik hayatını yönlendiren etkenler ve "sıradan insanın" bu etkenlere karşı gösterdiği tepkiler ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Demokrat Parti, Adana, Gündelik Hayat, Amerika, Tarım, Makineleşme.

Title of the Thesis: Everyday Life İn Adana İn The Democratic Party Period	
Author: Gülten MADENDAĞ	Supervisor: Professor Enis ŞAHİN
Date: May 2018	Nu. of pages: vii (pre text) +267 (main body) +38 (app)
Department: History	Subfield: History of The Republic of Turkey
<p>The Democratic Party (who came to power in 1950)'s, domestic and foreign politic stance inevitably affected the country's daily life. One of the places where this affect was most visible was Adana. The issues, problems, and discussions on the Adana people's agenda, gives detailed information regarding their daily life at the rate of its reflection on local media.</p> <p>DP's economic policies affected the agricultural and industrial life of the area. These developments spread from the demographic of the city and through to the nightlife. With the migration from surrounding areas the city saw an increase in population, the start of slum areas, and spatial disintegration. Some of the merchants invested in the city and various factories opened with the support of the government.</p> <p>Places such as bars, coffee shops, theatres, and cinemas were operating in these years in Adana where the public places where people went about their daily life. Therefore, the transformation of these places directly affected daily life. Turkey gained many writers and filmmakers due to Adana's rich socio-cultural life.</p> <p>Turkey's close ties with the United States led to the initiation of the Incirlik Air Base in Adana and the American personnel that came to the city sparked controversy by dominating the city's daily life. The views of the Adana people of Americans and the country's American political view reflected the influence of the government's discourse over the people.</p> <p>The problems pertaining to the problems faced in the city during this period as a determining factor of daily life has also been addressed. This study revealed the factors influencing the daily life of "ordinary people" during these years and the reactions they showed towards these factors.</p>	
Keywords: Democratic Party, Adana, Everyday Life, America, Agriculture, Mechanization.	

GİRİŞ

Adana'nın kuruluşuna dair çeşitli söylenceler bulunmaktadır. Bunlardan en yaygın olanı Bizanslı Etienne'ye göre, Uranus'un oğulları Adanus ve Sarus adındaki iki kardeşin Tarsus şehriyle savaşarak isimlerini suya ve şehre verdikleri yönündedir.¹ Tarihteki adı *Kilikya* olan ve Çukurova bölgesinde bulunan Adana'nın bilinen ilk halkı, M.Ö XV. yy. da Hititlerdir ve bundan sonra da şehir Asur hâkimiyetine girmiştir. Bölge, daha sonra sırasıyla İran, Hellen, Mısır ve Roma hâkimiyeti altına alınmıştır. Roma döneminden sonra bölgede, Bizans İmparatorluğu, Selçuklular, Ermeni Krallığı, Memlükler ve Ramazanoğlu Beyliği hüküm sürmüştür.²

XIII. yy. da Orta Asya'da başlayan Moğol istilasının Yakın Doğu'ya yayılmasıyla birlikte, Anadolu'ya yayılan göç dalgası Adana'yı da doğrudan etkilemiş, burada 1350 civarında Ramazanoğlu Beyliği kurulmuştur. Çukurova, özellikle Ramazanoğlu Beyliği döneminde ekonomik olarak verimli hâle getirilmiştir. Yavuz Selim'in 1517'de Mısır seferiyle bölge Osmanlı'ya bağlanmış ve Ramazanoğulları sülalesinin yönetimi sancak beyliği şeklinde devam etmiştir. Yavuz Selim, Ramazanoğulları Beyleri içinde en ünlüsü kabul edilen Piri Mehmet Paşa'yı Adana Sancakbeyi tayin etmiştir.³

Pirî Mehmet Paşa döneminde Adana'da çeşitli isyanlar bastırılmış, tarım ve sanayi alanında önemli gelişmeler olmuştur. Pirî Mehmet Paşa, 1522'de pirinç tarlalarının sulanmasını sağlamış, ipek böceği yetiştirmek amacıyla dutluklar oluşturmuş, sellere karşı Seyhan'ın her iki yakasına setler yaptırmış, bunları sağlamlaştırmak amacıyla da setlerin kenarlarına ağaçlar diktirmiştir.⁴ Pirî Mehmet Paşa, kültür sanata önem vermiş, dönemin ünlü sanat adamlarını etrafında toplamıştır. Adana'da çeşitli imar faaliyetlerinin yapılmasında etkili olan Paşa, 1539-1555 yılları arasında düzenlediği sekiz vakfiye ile babasından devraldığı Ramazanoğulları Vakfı'nın gelirlerini arttırmış, Adana'da Ulucami yanında büyük bir imarethane (aşevi) açtırmıştır.⁵

¹ Charles Texier, *Küçük Asya, Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*, çev. Ali Suat, c. III, Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ankara 2002, s. 486.

² "Adana", *Yurt Ansiklopedisi, Türkiye İl İl; Dünü, Bugünü, Yarını*, c. I, Anadolu Yayıncılık, İstanbul 1981, s. 21-26.

³ Gözde Ramazanoğlu, *Adana'da Tarih, Tarihte Adana*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2006, s. 31-43.

⁴ "Adana", *Yurt Ansiklopedisi*, c. I, s.27.

⁵ Yılmaz Kurt, "Piri Mehmet Paşa", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. XXXI, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2014, s.282.

1608 yılı itibariyle Adana'yı, Ramazanoğulları'nın babadan oğula geçen yönetimi yerine, merkezden atanan valiler yönetmeye başlamıştır. Bu valiler arasında yer alan Kavalalı İbrahim Paşa, Adana'ya önemli hizmetlerde bulunmuştur. Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın isyanından kısa bir süre sonra Adana ve yöresi, oğlu İbrahim Paşa tarafından ele geçirilmiş ve 1833-1840 yılları arasında bağımsız bir eyalet olarak onun tarafından yönetilmiştir. İbrahim Paşa kentte yaşamı yeniden organize etmiş; rüşveti yasaklamış, tarımı geliştirmek amacıyla bazı önlemler aldirmiş, şeker kamışı ekimini yeniden düzenlemiş, kentin selden korunması için kanallar açtırmıştır.⁶ Tarlada çalışan işçiler için de birtakım kurallar ilk olarak İbrahim Paşa döneminde getirilmiştir. Öncesinde işçilerin gün doğumundan gün batımına kadar yaklaşık 14 ila 16 saat çalıştıkları, barınacakları yerleri yetersiz olduğundan da sık sık hastalandıkları kaydedilmiştir. Özellikle sıtma, bölgede çok yaygındır. İbrahim Paşa 1834'te işçilerin çalışma saatleri ve yiyecekleri yemekler konusunda düzenlemeler yapmış, tarladan şehre dönerken soyguna uğrayanların gündeliklerini şehirde almalarını sağlamıştır.⁷ Çukurova'da tarımsal dönüşümün başlangıcı sayılan bu dönemde topraklar hızla üretime açılmaya başlamış, tarımda ciddi bir canlanma görülmüştür. Özellikle büyük pamuk arazileri, 1870'lerde bölgeye gelen seyyahların dahi dikkatini çekmiştir. Öyle ki; İngiliz gezgin Edwin John Davis, 1875'te geldiği ve bataklıktan başka bir şey görmeyi beklemediği Adana ve çevresinde boş arazi göremeyince şaşkınlık yaşamıştır.⁸

İbrahim Paşa, 1840 yılında imzalanan Londra Antlaşması'nın ardından bölgeyi terk etmek zorunda kalmış, 1841 Mısır Fermanı ile de Adana, Osmanlı yönetimine geçmiştir. Yapılan düzenlemeyle Adana bölgesi "Mutasarrıflık" olarak idare edilmeye başlanmıştır.⁹

1881'de Adana'ya tayin edilen Abidin Paşa ise 1885 yılında görevi sona erene dek Çukurova'nın ticari potansiyelini tamamen harekete geçiren önemli bir isim olarak şehrin tarihindeki yerini almıştır. Abidin Paşa döneminde sistemli tarım yaygınlaşmış, kara, deniz ve demir yolları için yatırımcılara imtiyazlar verilmiştir. Bu imtiyazlar

⁶ Musa Çadırcı, Tanzimat Dönemi'nde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları, TTK, Ankara 1991, s.367.

⁷ Bülent Varlık, Emperyalizmin Çukurova'ya Girişi, Tüm İktisatçılar Birliği Yayınları, Ankara 1977, s. 75.

⁸ Meltem Toksöz, "Bir Coğrafya, Bir Ürün, Bir Bölge: 19. Yüzyılda Çukurova", Kebikeç Dergisi, 21 (2006), s.100.

⁹ Çadırcı, Tanzimat Dönemi'nde, s.367.

arasında en önemlisi Adana-Mersin Demiryolu' nun inşaatıdır. 1886'da işletmeye açılan demiryolu, Adana pamuğunun dünya pazarıyla buluşmasını sağlamıştır.¹⁰

XIX. yy, Adana'da asayiş bozukluklarının ve eşkıyalık olaylarının arttığı bir dönemdir. Bu olayların önüne geçip bölgeyi itaat altına almak, düzenli vergi toplayıp konar-göçerleri yerleşik hayata geçirerek zirai yaşamı teşvik etmek için Osmanlı Devleti bölgede askerî bir birlik oluşturmuştur. *Fırka-i İslahiye*¹¹ adı verilen bu askerî birlik, 1864-1865 yıllarında Ahmed Cevdet ve Derviş Paşalar öncülüğünde Çukurova'ya gelmiştir. Çukurova'da Fırka-i İslahiye ile birlikte bölge ahalisinden Karsantioğulları, Kozanoğulları gibi aileler ile Sırkıntı, Avşar, Bozdoğan, Varsak, Cerid, Tecirli ve Oruç gibi aşiretler devlet idaresine alınarak yeni şehir ve köyler kurulmuştur.¹² Bu çalışmalar arazilere hâkim olan aşiretlerin gücünü kırmış Çukurova'nın ziraat ve ticarete önünü açmıştır. Fırka-i İslahiye'nin çalışmaları sonrası bölgeye Türkmen nüfus yerleştirilmeye başlanmıştır. Kırım Savaşı ve 93 Harbi sonrasında Rusya'nın baskısıyla yurtlarından sürülen Türkler, Osmanlı Devleti'ne sığınınca yüz binlerce göçmen iskân edilmek üzere Rumeli'deki, Anadolu'daki ve Suriye'deki eyaletlere gönderilmiştir. İskân yeri olarak seçilen yerlerden biri de Adana olmuştur. Bu doğrultuda 1867-1907 yılları arasında Adana'ya 19 binden fazla Kırım ve Kafkas göçmeni yerleştirilmiş, bunun sonucunda ise bölgede tarımsal üretim canlanmıştır.¹³

Osmanlı Devleti'nin bu ıslah ve iskân çalışmalarında temel amacı bölgede tarımsal üretimi arttırmaktı; çünkü Tanzimat Dönemi ile birlikte tarımsal gelişme politikası oluşturulmuştu. Bu doğrultuda tarımsal üretimi teşvik etmek üzere geleneksel ekonomideki devlet tekelleri büyük ölçüde tasfiye edilmişti. Piyasaya dönük tarımsal ürünlere öşür muafiyetleri getirilmiş; 1850'ler ve 1860'larda pamuk, dut ve zeytin

¹⁰ Meltem Toksöz, Emre Yalçın, "Modern Adana'nın Doğuşu ve Günümüzdeki İzleri", Aptullah Kuran İçin Yazılar, Haz. Çiğdem Kafescioğlu, Lucienne Thys-Şenocak, YKY, İstanbul 1999, s.442.

¹¹ Fırka-i İslahiye'nin kuruluş sebebi, 1853 Kırım Savaşına dayanır. Kırım Savaşı esnasında çekilen asker sıkıntısı, Gâvur Dağları ve Kozan Dağları bölgelerinden de asker istenmesine sebep olmuştur; ancak, bu talep, aşiretlerin devlete olan muhalefetleri sebebiyle gerçekleştirilememiştir. Bunun üzerine Osmanlı idaresi tarafından savaştan sonra bölgede bir ıslahat yapılmasına karar verilmiştir. Bu hareket yalnız orduya yeni asker kaynağı temin etmeyi değil, bölgede ıslahat yaparak iskânı gerçekleştirmeyi amaçlamıştır (Yusuf Halaçoğlu, "Fırka-i İslahiye ve Yapmış Olduğu İskân", İstanbul Üniversitesi, Tarih Dergisi, 27 (1973), s.1-2).

¹² Yusuf Halaçoğlu, "Adana Tarihçesi", Efsaneden Tarihe, Tarihten Bugüne Adana Köprü Başı, der. Erman Artun-M. Sabri Koz, YKY, İstanbul: 2000, s.14.

¹³ Hilmi Bayraktar, "Kırım ve Kafkasya'dan Adana Vilayetine Yapılan Göç ve İskânlar (1869-1907)", Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 22 (Güz, 2007), s.405.

üreticilerine öşür kolaylıkları ve diğer bazı avantajlar sağlanmıştır.¹⁴ Bu teşvik ve avantajlar 1860'lı yıllarda Çukurova'da özellikle pamuk için altın bir çağın başlangıcı olmuştur.

1860'lar pamuk için bir dönüm noktasıdır ve bu aynı zamanda Çukurova'ya emperyalist ülkelerin ilgisinin başladığı dönemdir.¹⁵ Daha önce pamuk temin ettiği Amerika'da iç savaş başlayınca İngiltere, Osmanlı topraklarında özellikle Çukurova'da pamuk ekimine yönelmiştir. Osmanlı Devleti'nin de özendirilmesi¹⁶ üzerine bölgede pamuk ekimi hızla gelişme göstermiştir. Fransa'nın 1798'de Mısır'ı işgal etmesiyle bölge Fransızlar'ın da ilgisini çekmeye başlamıştır. Nitekim 1864'te ilk pamuk işleme (çırçır) fabrikası Fransızlar tarafından Adana'da üretime açılmış, 1865'te ikinci fabrika kurulmuştur. Aynı süreçte Mersin ve Tarsus'ta da çırçır fabrikaları faaliyete geçmiştir.¹⁷

İngilizler, bu dönemde pamuğun iç bölgelerde de üretilmesi, ürünlerin kolayca ve mali olarak daha hesaplı bir biçimde ihraç merkezlerine getirilmesi için bölgede ulaşım şebekesi kurmaya çalışmışlardır. Hazırlanan projeler çeşitli nedenlerle gerçekleştirilememiş ve Çukurova'ya demiryolu ancak 1883 yılında girebilmiştir.¹⁸ Mersin-Tarsus-Adana demiryolu imtiyazı 1883'te, 72 yıllığına Baron Evain de Vandeuve adında bir İngiliz'e verilmiş, bu hat zamanla Fransızların eline geçmiş; fakat iyi işletilememiştir.¹⁹

Adana'yı ticari açıdan etkileyecek bir diğer önemli demiryolu projesi Almanya'ya ait olan Berlin-Bağdat hattı olmuştur. Bu demiryolu hattıyla Çukurova'ya uzanan Almanya; Adana civarında kaliteli tohumluk kullanmaları, Alman malı tarımsal araç ve makineler alabilmeleri ve sulama yatırımları için toprak sahiplerine kredi vermeye başlamıştır. 1904'te ise Bağdat Demiryolu Şirketi tarafından kurulan Deutsche Levantinische Baumwolle Gesellschaft'ın özellikle Adana bölgesinde üreticilere pamuk

¹⁴ Mehmet Murat Baskıcı, 1800-1914 Yıllarında Anadolu'da İktisadi Değişim, Turhan Kitabevi, Ankara 2005, s.129-130

¹⁵ Varlık, Emperyalizmin Çukurova'ya Girişi, s.50.

¹⁶ 1862 yılında çıkarılan bir fermanla pamuk üreticilerine bazı haklar sağlanmıştır. Buna göre:

1. Devlet pamuk üretmek isteyenlere boş miri araziye hiçbir karşılık olmaksızın verecektir.

2. Dağıtılan topraklardan beş yıl süre ile hiçbir vergi alınmayacaktır.

3. Pamuk ihracından alınan vergiler azaltılacaktır.

4. Pamuk üretiminde ve temizlenmesinde kullanılan araç ve gereçlerin ithalinden gümrük vergisi alınmayacaktır.

5. Üreticilere karşılıksız tohum dağıtılacaktır (Varlık, Emperyalizmin Çukurova'ya Girişi, s. 51).

¹⁷ Çadircı, Tanzimat Döneminde, s.368.

¹⁸ Varlık, Emperyalizmin Çukurova'ya Girişi, s.26.

¹⁹ Türkiye'de Demiryolu sürecine dair ayrıntılı bilgi için bkz. Suavi Aydın, "Türkiye'nin Demiryolu Serüvenine Muhtasar Bir Bakış, Kebikeç Dergisi, 11 (2001), s.49-94.

tohumu ve düşük faizli kredi sağlama yönünde faaliyetleri olmuştur.²⁰ Böylelikle demiryolu inşaatı aracılığıyla Çukurova, birçok alanda yabancı sermayenin kontrolü altına girmeye başlamıştır. Adana civarındaki demiryolu ve deniz taşımacılığı (Mersin Limanı) Çukurova'nın ham pamuk üretimini İstanbul'a ve Selanik'e bağlamıştır. Adana'nın bir sanayi bölgesine dönüşmesinde etkili olan bu süreçte ön plana çıkan sorun, iş gücü yetersizliğidir. Öyle ki; bazı zamanlar fabrika sahipleri bilhassa tüccarlar, Haçin'den, Zeytun'dan ve Antep'ten Ermeni işçi getiriyor ve onlara kalacak yer temin etmişlerdir.²¹ Yüzyıl boyunca üretim alanında yaşanan bu dönüşüm, ortaya yeni bir sınıf çıkarmıştır; tarım ve sanayi işçileri. Tarım ve sanayi işçileri, eylemlilik ve örgütlülük açısından Osmanlı İmparatorluğu zamanında pasif bir dönem geçirmiştir. İmparatorluk döneminde sanayi işçileri arasındaki en önemli eylem, 1908'de iki iplik fabrikasının işgali olmuştur. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Çukurova'da da sanayi işçileri tepkilerini Havace Tırpani tarafından kurulan iki fabrikayı işgal ederek göstermişlerdir.²²

Meşrutiyet Dönemi'nde görülen bu fabrika işgallerinin yanı sıra Adana'da yaşanan bir başka önemli olay Ermeni isyanları olmuştur. Osmanlı Devleti ile Ermeniler arasındaki kadim ilişkinin bozulması, yüzyılın ilk çeyreğinde Kafkasların Ruslar tarafından işgali ve Türkiye'nin doğu sınırında bir Rus Ermenistan'ının kurulmasıyla başlamıştır. Beraberinde Avrupa'dan gelen yeni milliyetçi ve liberal fikirler özellikle yükselen orta sınıf Osmanlı Ermenilerini etkilemiş, aktif bir Ermeni milliyetçi hareketinin gelişmesini tahrik etmiştir.²³ 14 Nisan 1909'da Adana'da Ermeniler ve Müslümanlar arasında çıkan olaylar 13 gün sürmüştür, bu esnada çok sayıda can ve mal kaybı yaşanmıştır. Olayların ilk kimler tarafından ve hangi amaçla başlatıldığına dair iki zıt görüş mevcuttur. Bunlardan biri Ermenilerin silahlanması, Müslümanları tehdit etmesi ile Kilikya Krallığı'nı yeniden kurma hayalleri ve propagandasıdır ki; Muşeg adlı bir piskopos bu olayların baş sorumlusu olarak gösterilmektedir. Karşı yorum ise; Türkler tarafından Bağdadizade Abdulkadir'in kışkırtıcılığının etkisiyle Ermenilere yönelik uygulanan şiddettir.²⁴ Bazı kaynaklarda Ermenilere yönelik ortaya çıkan şiddet, bölgede gelişen

²⁰ Baskıcı, Anadolu'da İktisadi Değişim, s.39.

²¹ Quataert, Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, s. 1017-1027.

²² Yüksel Akkaya, "Çukurova'da Sendikacılık ve İşçi Hareketleri 1923-1960", Kebikeç Dergisi, 5 (1997), s.183.

²³ Bernard Lewis, Modern Türkiye'nin Doğuşu, TTK, Ankara 2004, s.353.

²⁴ Meltem Toksöz, "Adana Ermenileri ve 1909 İğtişası", İmparatorluğun Çöküş Döneminde Osmanlı Ermenileri, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2005, s.155.

ticari hayatın Ermenilerin kontrolünde olması ve “Müslümanların, anayasayla tanınan Hıristiyanlarla zorlama eşitliği kabullenemiyor” olmasıyla açıklanmıştır.²⁵ Şehirde karşılıklı çatışmaların yaşandığı atmosfer, Arıkoğlu'nun anılarında şöyle tasvir edilmiştir:

“Çarşıdaki dükkânlar mağazalar, iş yerleri, yarı kapalı halde ve kulakları kırışte idi. Aynı şayialar karşısında dükkânların kepenklerinin hep birden gürültü ile kapanması sınırları büsbütün geriyordu. Ermeniler kendi mahallelerine, Türkler de kendi evlerine kaçıyorlardı. Bir iki saat sonra ortada herhangi bir hadise olmadığından tekrar dükkânların kepenkleri yarı açılıyor, pek az miktarda alışveriş başlarken, seyyar silah satıcılarının yüksek sesle silah satmaları uzaklara kadar gidiyordu”²⁶

Cemal Paşa'ya göre yaşanan olaylarda 17 bin Ermeni, 1.850 Müslüman ölmüştür.²⁷ Adana Piskoposluğu Raporu'na göre 17.844, Patrikhane Soruşturma Heyeti Raporu'na göre 21.361, çeşitli konsolosluklara göre 20 bin kişi ölmüştür. Osmanlı Bankası hasarı 5 milyon lira olarak hesaplamıştır. Yine piskoposluk raporuna göre toplam 24 kilise, 16 okul, 2.626 ev, 24 han, 3 otel, 2 fabrika, 1.429 bağ evi, 253 çiftlik, 1.002 çoban kulübesi, 523 dükkân ve 23 değirmen hasar görmüştür.²⁸ Bölgede Ermenilerle Müslümanlar arasında yaşanan çatışmalar Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadele Dönemi'nde de devam etmiştir.

I. Dünya Savaşı'nda da Adana en hareketli günlerini dönemin Dahiliye Nazırı Talat Paşa tarafından imzalanan “Sevk ve İskân Kanunu” zamanında yaşamıştır. Savaş sırasında Osmanlı Ermenilerinin isyan çıkararak Rusya'nın yanında yer aldıkları gerekçesiyle, 26 Mayıs 1915 günü Başkumandanlık, Dahiliye Nezareti'ne; Ermenilerin yoğun buldukları yerlerden Diyarbakır Vilayeti güneyine, Fırat Vadisi'ne, Urfa ve Süleymaniye yakınlarına gönderilmelerinin kararlaştırılmış olduğunu bildirmiştir.²⁹ Erzurum'da başlayan uygulamalar Adana'daki Ermenilerin³⁰ de göçe zorlanmasıyla devam etmiştir. Ermenilerin şehirden ayrılması Adana'nın ekonomik ve sosyal yaşamını

²⁵ Arsen Avagyan-Gaidz F.Minasian, Ermeniler ve İttihat Ve Terakki, Aras Yayıncılık, İstanbul 2005, s.63-64.

²⁶ Kemal Çiçek, “Bildiklerimiz Bilmediklerimiz”, 1909 Adana Olayları/Makaleler, TTK, Ankara 2011, s.31.

²⁷ Cemal Paşa, Hatıralar, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2001, s.395-397.

²⁸ Toksöz, “Adana Ermenileri ve 1909 İğtişası”, s.160.

²⁹ Kamuran Gürün, Ermeni Dosyası, Rüstem Yayınları, 2001, s. 277.

³⁰ Fransız coğrafyacı ve oryantalist Vital Cuinet'e göre, Adana'nın toplam nüfusu 403.439 iken Ermenilerin nüfusu 97. 450'dir (Vital Cuinet, La Turquie d'Asie II, Paris 1882, s. 5).

etkilemiştir. Zira Osmanlı Devleti'nde çoğunlukla ticaretle uğraşan, sanat ve zanaatla ilgilenen kesim gayrimüslimler idi. Ermenilerin nakli, şehirde ticarî anlamda da bir boşluk oluşturmuş, dükkânlar ve işyerleri kapanmış çarşı ve sanatkâr adına bir şey kalmamıştır. Bu boşluğun doldurulması için Türk çocuklarına kalaycılık, lehimcilik, tenekecilik gibi çıraklık eğitimi verilerek bu ihtiyaçlar tamamlanmaya çalışılmıştır.³¹

Savaşın Osmanlı Devleti aleyhine sonuçlanmasıyla, Osmanlı Devleti ile İtilaf Devletleri arasında 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi imzalanmıştır. Aynı gün Yıldırım Orduları Grup Komutanlığına atanan Mustafa Kemal Paşa, mütareke gereği, Suriye ve Filistin'de bulunan ordularını geri çekmiş, birliklerini Halep'ten Çukurova'ya geçirmiş, Adana halkıyla yakın ilişkiler kurmuştur.³² Adana'ya gelişinden iki hafta sonra Yıldırım Ordular Grubu dağıtılmış ve Mustafa Kemal Paşa İstanbul'a çağırılmıştır.³³

Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a gidişiyle Millî Mücadele sürecine girilirken bir yandan da İtilaf Devletlerinin Anadolu'ya yönelik işgalleri başlamıştır. 1919'da Çukurova'nın Fransızlar tarafından işgali, Adana tarihi açısından önemli olayların başında gelmektedir. Fransızlar için bölge, hem ekonomik hem de stratejik bir öneme sahipti. Çukurova'nın tarımsal açıdan büyük bir potansiyele sahip olması da Fransız sanayii için ayrı bir ham madde kaynağı teşkil ediyordu.³⁴ 11 Aralık 1918'de Dört Yol'da başlayan işgaller civardaki Özerli ve Karakese Köyü'ne sıçramış, yöre halkı kendilerini savunmak için yollara taştan engeller yaparak barikatlar oluşturmuşlardır. 19 Aralık 1918'de meydana gelen bu direniş esnasında ilk kurşunu Ömer Hoca'nın oğlu Mehmet (Kara) atarak tarihe geçmiştir³⁵ bu olayın ardından Fransız birliklerine karşı mücadele başlamıştır. 21 Aralık 1918 akşamı da Adana, Fransız kuvvetleri tarafından işgal edilmiştir. Bunun üzerine şehrin genç aydınları gizli bir teşkilat kurmuşlardır. Mektup ve telgrafların sansür edildiği postanenin Fransızların kontrolünde olması nedeniyle gizli telgraf haberleşme kolu oluşturup aldıkları haberleri İstanbul'a gizlice bildirmişlerdir.³⁶ Yerel örgütlenmenin yanı sıra Mustafa Kemal Paşa'nın direktifleriyle Sivas Kongresi'nin hemen ardından, 21 Ekim 1919'da Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i

³¹ "Adana", Yurt Ansiklopedisi, c. I, s.41.

³² Süleyman Hatipoğlu, Filistin Cephesi'nden Adana'ya Mustafa Kemal Paşa, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2009, s.69.

³³ Lewis, Modern Türkiye'nin Doğuşu, s.245.

³⁴ Kemal Çelik, Millî Mücadelede Adana ve Havalisi (1919-1920), TTK, Ankara 1999, s.11, 54.

³⁵ Kadir Aslan, Millî Mücadele'de Dört Yol, Hatay 1991, s.25.

³⁶ Kasım Ener, Çukurova Kurtuluş Savaşı'nda Adana Cephesi, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996, s.19.

Hukuk Cemiyeti'nin Adana Şubesi kurulmuş, teşkilat çalışmalarına Niğde'de başlamıştır. Adana Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adıyla anılan cemiyetin ilk faaliyeti yörenin işgalini ve işlenen cinayetleri protesto eden bir bildiriye Kayseri'de çıkmakta olan Erciyes gazetesinde yayımlamak olmuştur. Cemiyet, Adana'da meydana gelen olayları ve diğer haberleri Mustafa Kemal Paşa'ya rapor ediyor, onun direktifleri doğrultusunda gereken yapıyordu. Ayrıca Cemiyet, bölgedeki Kuva-yı Millîye birliklerinin iâşesini sağlamaya çalışıyordu. Yönetim kurulunda Ahmet Remzi (Yüreğir), Sinan (Tekelioğlu) ve Damar (Arıkoğlu) gibi Adana'nın önde gelen isimlerinin yer aldığı Cemiyet, işgal bölgesinde mütarekenin uygulanması için çalışıyordu.³⁷ Cemiyetlerin faaliyetleri ve Kuva-yı Millîye'nin çalışmaları bölgede işgallere karşı direnişi başlatmıştı.

Bu dönemde Adana, tarihe “Kaç Kaç Günü” olarak geçecek olan Fransızların da desteklediği Ermeni isyanlarıyla mücadele etmekteydi. 10 Temmuz 1920'de yaşanan olaylar dönemin tanığı Abdülgani Girici tarafından “Millî Mücadele tarihinin bir dönüm noktası” olarak ifade edilmiştir.³⁸ Uzun süren mücadelelerin ardından 20 Ekim 1921'de Fransa ile Ankara Hükümeti arasında imzalanan Ankara Antlaşması'yla Adana'da mücadele sona ermiştir. Antlaşmaya göre, antlaşma imzalandıktan en geç iki ay içerisinde Fransız kıtaları geri çekilecek, her iki tarafın harp esirleri serbest bırakılacaktı. Şehri teslim almak üzere 26 Kasım 1921'de Türk heyeti Karaisalı yakınlarındaki Kelebek köyüne gitmiş ve Adana'ya giriş emrini orada beklemiştir. Şehrin tamamen boşaltılması 4-5 Ocak 1922'de gerçekleştirildiği için 5 Ocak, Adana'nın kurtuluş bayramı olarak kutlanmaktadır.³⁹

Millî Mücadele sona erdiğinde, ülke uzun yıllardan beri savaşmış olmanın getirdiği ekonomik bir çöküntü içindeydi. İktisadî hayatın canlandırılması ve bir kalkınmanın başlaması için İktisat Kongresi İzmir'de 17 Şubat - 4 Mart 1923 tarihleri arasında toplanmıştı. Hemen her meslekten, siyaset ve yönetim alanlarından ve aydınlardan 1500'den fazla temsilcinin katıldığı kongrede, tespit edilen millî iktisat politikasının uygulanmasında tarım, sanayi, madencilik, bankacılık ve ulaştırma alanları öncelikli sırada geliyordu. XIX. yy. nin liberalizmi çerçevesinde iktisadi hayat özel teşebbüsün

³⁷ Çelik, Millî Mücadelede Adana ve Havalisi (1919-1920), s.128-132, 148.

³⁸ Abdülgani Girici, 1920 Adana Ermeni Mezalimi Hatıraları, TTK, Ankara 2001, s. 5.

³⁹ Ener, Çukurova Kurtuluş Savaşı'nda Adana Cephesi, s.36, 243-257.

hâkimiyetinde yürüyecek, devlet ancak gerekli teşvik ve himayeleri sağlayacak, düzenleyici müdahaleler yapacaktı.⁴⁰ Cumhuriyet'in tarım politikaları, özellikle toprak reformu, bir dizi tartışmaları/çekinceleri beraberinde getirmiştir.⁴¹ Topraksız köylüye toprak dağıtarak herkesi kendi çiftliğinde çalışmaya davet edecek olan bu reforma Adana Çiftçiler Birliği'nden⁴² de sert tepkiler gelmiştir. Adana Çiftçiler Birliği Başkanı Fazlı Meto, hükümetin her köylüyü toprak sahibi yapma fikrine saygı duyduğunu; ancak bunun sadece toprak temin etmekle yeterli olmayacağını şöyle belirtmiştir:

“Mamañih yalnız toprağı temin etmek kafi değıldir. Toprağı işleyecek aletleri, sermayeyi temin etmek lazım olduğı gibi ziraate has ve sık sık tekerrür eden semavi afetlerin intaç edeceğı zorlukları yenecek ve yeni toprak sahibini ayakta tutacak mali teşkilatı da vücuda getirmek lazımdır.”⁴³

Meto, Adana pamuk ziraatında asgari dahi olsa tarım işçilerine ihtiyaç duyduğundan, herkesin toprak sahibi olması durumunda tarım işçisi ihtiyacının doğacağını belirtmiştir. Bununla birlikte, çiftçilik bir anane, bir ecdat sanatı olduğundan her toprak verilen köylünün çiftçi olamayacağını ifade etmiştir.⁴⁴

Toprak meselesiyle ilgili tartışmalar, hükümetin işleri yavaştan alması ve II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla bir kenara bırakılmıştır. I. Dünya Savaşı'nın ardından özellikle Avrupa'da ve Uzakdoğu'da barışın uzun sürmesi beklenmiyordu. Almanya'da, aşırı soldaki komünistlerden Hitler'in aşırı sağdaki Nasyonal Sosyalistlerine kadar bütün taraflar, Versailles Antlaşması'nı haksız ve kabul edilemez buluyor ve bu anlaşmayı kınıyorlardı.⁴⁵ Bu nedenle ve çok daha büyük amaçlar için 1 Eylül 1939 sabahı Alman orduları, Polonya'yı işgal etmiş ve böylece II. Dünya Savaşı başlamıştır. Türkiye bu dönemini, müttefiklerin ve mihver güçlerin Türkiye'yi kendi yanlarında savaşa sokma çabaları ve baskıları altında geçirmiştir.

1942 yılına kadar Almanya'nın yanında savaşa girmesi hususunda baskı gören Türkiye, aynı yılın sonunda bu kez müttefiklerin baskısı altına girmiştir. ABD Başkanı Franklin

⁴⁰ Reşat Aktan, Türkiye İktisadı, Sevinç Matbaası, Ankara 1972, s.47.

⁴¹ Bu tartışmaların/çekincelerin ne olduğuna dair bkz: M. Kasım Karaömerlioğlu, “Bir Tepeden Reform Denemesi: Çiftçiyi Topraklandırma Kanununun Hikâyesi”, Birikim Dergisi, 107 (Mart 1998), s. 31-47.

⁴² 1930'dan beri faaliyetlerine devam eden Adana Çiftçiler Birliği'nin ilk başkanı İsmail Sefa Özler'dir. Birliğin binasını yaptıranlar arasında yer alan ve komisyon başkanı olan Fazlı Meto, Özler'den sonra Adana Çiftçiler Birliği başkanı olmuştur (bkz. <http://www.adanaciftcilerbirligi.com/Default.aspx/28/05/2018>).

⁴³ Fazıl Meto, Toprak Reformu Hakkında Adana Çiftçi Birliğinin Düşünceleri, Türksözü Basımevi, Adana 1941, s.4.

⁴⁴ Meto, Toprak Reformu Hakkında, s.12.

⁴⁵ Eric Hobsbawm, Kısa 20. Yüzyıl, 1914-1991 Aşırımlık Çağı, Everest Yayınları: 2012, s.46.

Roosevelt ile İngiltere Başbakanı Winston Churchill Türkiye'nin de savaşa katılmasıyla bir Balkan cephesinin açılmasına karar vermişlerdi. Bu kararı görüşmek üzere Başbakan Churchill, 30 Ocak-1 Şubat 1943 tarihleri arasında Adana'da Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve Başbakan Şükrü Saraçoğlu ile görüşmüş, Türkiye'nin en geç 1943 sonunda savaşa katılmasını istemiştir.⁴⁶ Kazablanka Konferansı'ndan sonra Kahire'den Adana'ya gelen Churchill ve heyeti ile Cumhurbaşkanı İnönü, Başbakan Şükrü Saraçoğlu, Dışişleri Bakanı Numan Menemencioglu ve Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak Yenice İstasyonu'nda İnönü'nün "beyaz tren" adlı özel vagonunda buluşmuşlardır. İki gün süren görüşmelerin ilk gününde Churchill, Türkiye'nin savaşa girmesi hususunda bir ısrarları olmadığını, görüşme yapmak isteme nedenlerinin olası bir Alman istilasına karşı Türkiye'yi silahlandırmak olduğunu belirtmiştir.⁴⁷ Bunun üzerine Fevzi Çakmak, Türk ordusunun el bombalarından tank taşıyacak gemilere kadar ihtiyaç listesini İngiliz heyetine sunmuştur.⁴⁸ Ancak 31 Ocak 1943 sabahı Churchill bir gün önceki sözleriyle çelişkili bir açıklama yapmış, Türkiye'ye silah malzemesi geldiği takdirde Boğazların müttefiklere açılması ihtimalinden bahsederek Türkiye'nin savaşa girmese de girmek zorunda kalacağı mesajını vermiştir. Bu mesajın ardından İnönü, Türkiye'nin savaşa girmesinin o kadar da kolay olmadığını vurgulayan bir belgeyi okuyarak görüşmeyi sonlandırmıştır. Türk heyeti İngilizlerin önerdiği silah yardımını da bir koşula bağlanmadığı sürece kabul ediyordu. Nitekim Adana Görüşmeleri, Türkiye'ye askeri yardım yapılmasına ve bunun Türkiye'nin savaşa girme koşulu olmamasına karar verilerek noktalanmıştır.⁴⁹

Türkiye, uyguladığı tarafsızlık politikasını 1945 yılı Şubat ayına kadar korumuş, savaşta kazanan tarafın belli olmasıyla yeni kurulacak Birleşmiş Milletler'de yer alabilmek için Almanya'ya ve Japonya'ya göstermelik de olsa savaş açmıştır.

II. Dünya Savaşı yıllarında Adana'da şehrin sosyal ve kültürel yaşamını da etkileyecek olan bir eğitim hamlesi gerçekleştirilmiş, 1940'da Düziçi Köy Enstitüsü açılmıştır. Cumhuriyet'in, toplumdaki cehaletin önüne geçmek için verdiği mücadelenin çok önemli bir parçası, dönemin İlköğretim Genel Müdürü İsmail Hakkı Tonguç'un önerisi

⁴⁶ Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, Alkım Yayınevi, s.412.

⁴⁷ Altan Öymen, Bir Dönem Bir Çocuk, Doğan Kitap, İstanbul 2003, s.360-363.

⁴⁸ Türk ordusunun talep edilen ihtiyaçlarının detayı ve Adana Görüşmelerinin askeri yönü için bkz: İzzet Öztoprak, "İkinci Dünya Savaşı Dönemi'nde Adana Görüşmelerinin Askeri Yönü, Belleten, LXIII/237 (1999), s.597-618).

⁴⁹ Öymen, Bir Dönem Bir Çocuk, s.360-370.

ile Mustafa Kemal, Saffet Arıkan, Hasan Ali Yücel'in desteğiyle hayata geçirilmiştir. Köylere öğretmen yetiştirmek amacıyla Eğitim Kurulları ile başlayan proje zamanla "Köy Enstitüsü" adını almıştır.⁵⁰ İş içinde eğitim veren ve ezber eğitime karşı olan Köy Enstitüleri, hem köylerde yaşayan çocukların bir an önce okula ve öğretmene kavuşturulması hem de köyün çağdaş yöntem ve bilgilerle kalkınması açısından çok önemli bir atılımdı. Bu atılımın Adana'daki ayağı Haruniye Nahiyesinde kurulan Düziçi Köy Enstitüsü olmuştur.⁵¹ 24 Nisan 1940'ta eğitime başlayan Enstitü, çok partili hayata geçişle beraber kapanma sürecine girmiştir. Köyler için bir kültür devrimi niteliğinde olan köy enstitüleri komünizm propagandası yaptığı gerekçesiyle 1947'den itibaren eleştirilmeye başlanmış,⁵² 1954'te Köy Enstitüleriyle İlköğretmen okulları "İlköğretmen okulları" adıyla birleştirilmiştir.⁵³ Köy enstitülerinin kapatılmasının altında yatan önemli bir sebep, Türkiye'nin bu esnada takip ettiği dış politikayla yakından ilişkilidir. Çok partili hayata geçerek, Batı bloğunun yanında yer alan Türkiye bu dönemde bir tehdit olarak gördüğü Sovyet Rusya'nın himayesine girmekten endişe duyuyordu.

Türkiye'de uzun süren tek parti döneminin ardından 1946'da yeni bir parti kurulmuş ve ülkede demokrasi tartışmaları ekseninde çok partili hayata geçiş süreci başlamıştır. Demokrat Parti'nin (DP) doğumuna yol açan rejim içi muhalefet, yeni demokrasi akımına uygun olarak, 1945 ortalarında bariz olarak görülmeye başlamıştır. 21 Mayıs 1945'te başlayan bütçe görüşmeleri mecliste şiddetli bir muhalefetin varlığını göstermiştir; ancak DP kurucularını CHP'den tamamen ayıran olay, Toprak Kanunu olmuştur. Hükümetin 5 bin dönümlük oldukça geniş bir üst mülkiyet sınırı tanımakla beraber, toprağın yetmediği yerlerde, topraksız ve az topraklılara dağıtılmak üzere 50 dönüme kadar arazinin kamulaştırılabileceğini öngördüğü reform tasarısına itiraz eden dört milletvekili, TBMM'ye "*dörtlü takrir*" adıyla anılan bir önerge sunmuştur. Önergeyi imzalayanlar; İzmir Milletvekili Celal Bayar, Aydın Milletvekili Adnan Menderes, İçel Milletvekili Refik Koraltan ve Kars Milletvekili Fuad Köprülü'ydü.⁵⁴ Parti Meclis Grubu tarafından önergeleri reddedilen dörtlü, 7 Ocak 1946'da resmen

⁵⁰ Sabahattin Eyuboğlu, Köy Enstitüleri Üzerine, Yeni Gün Haber Ajansı, Nisan 1999, s.95.

⁵¹ Düziçi Köy Enstitüsüne ilişkin detaylı bilgi için bkz. Volkan Payaslı, "Belleklerde Bir Çınar: Düziçi Köy Enstitüsü", Tarih Okulu Dergisi, 21, (2015), s. 319-356.

⁵² Mevlüt Kaplan, Aydınlanma Devri ve Köy Enstitüleri, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002, s.148.

⁵³ Resmi Gazete, 6234 no.lu Kanun, 4 Şubat 1954.

⁵⁴ Cem Eroğul, Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi, İmge Kitabevi, 2003, s.25-27.

DP'yi kurmuştur.⁵⁵ Genel ilkeleri liberalizm ve demokrasi olarak belirlenen DP'nin doğuşuna yol açan en önemli sebep, CHP'ye duyulan muhalefetin çok yaygın ve köklü bir hâle gelmiş olmasıydı. Nitekim kuruluşundan 4 yıl sonra iktidara gelen parti 1950 ile 1960 arası dönemde Türkiye'de birçok alanda yaşanan dönüşümün temsilcisi olmuştur. CHP döneminden devralınan uygulamalarla birlikte DP'nin kendine has politik tavrı dış politikadaki gündemle birleşince bu dönüşüm bir bakıma kaçınılmaz hale gelmiştir. Sözü edilen bu on yıllık sürecin “sıradan insanın” yaşamına ne şekilde sirayet ettiği ise ancak gündelik yaşamın araştırılmasıyla mümkün olabilecektir.

Tarih bilimi, XIX. yy. ın sonuna kadar “büyük adam”ların faaliyetlerini, devletleri ve savaşları yazarken XX. yy. da kalabalıkları, “sıradan insan”ı ve gündelik olayları yazmaya başlamıştır. 1929'da Fransa'da Lucien Febvre ve March Bloch önderliğinde kurulan Annales Okulunun ortaya çıkması, 1970'li yıllara kadar seçkinlerin rolünü sorgulayan, daha çok toplumsal sınıfları, iktisadi dönüşümleri, sıradan bireyleri çalışma nesnesi olarak alan bir tarihçilik anlayışı ortaya çıktı. Annales Okulu, geleneksel tarihçiliği eleştiriyor, tarihe karşı ön yargıları ortadan kaldırmaya çalışıyor, tarihi ekonomi, sosyoloji, psikoloji, biyoloji, coğrafya ve demografi ile yan yana getiriyordu.⁵⁶

1970'li yıllara gelindiğinde ise Carlo Ginzburg, Giovanni Levi ve Edoardo Grendi gibi küçük bir İtalyan tarihçiler grubunun başını çektiği “mikro tarih” anlayışı ortaya çıkıyordu. Mikro tarih, küreselleşmeye karşı bölgesel kültürlerin ve yerel bilgilerin değerini öne çıkaran bir tepki hareketi niteliğindedir.⁵⁷ Tarihe yeniden insani bir çehre vermek isteyen mikro tarihçiler bu anlamda Annales Ekolü'nün insanı dışarıda bırakan yanını eleştiriyorlardı. Levi'nin işaret ettiği üzere: “Braudel'in tarih evinde çok çeşitli bakış açılarına ve yaklaşımlara olanak veren pek çok oda bulunsa da içinde yaşayan insanlar yoktu.”⁵⁸

Mikro Tarih anlayışı ile gündeme gelen “Gündelik Hayat” çalışmalarında insan artık o çok odalı evde yerini almaya başlamıştır. Gündelik hayat, modernitenin belirlediği bir olgu ve moderniteyle birlikte incelenmesi gereken bir yaşam alanıdır. Bu alanda,

⁵⁵ Eroğul, Demokrat Parti, s.29.

⁵⁶ Salih Özbaran, Tarih, Tarihçi ve Toplum, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2005, s.32-49.

⁵⁷ Peter Burke, Kültür Tarihi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2008, s.62,63.

⁵⁸ Georg G. Iggers, Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2011, s. 110.

toplumu oluşturduğu düşünölen temel değerler yaygınlık ve meşruluk kazanır. Bu temel değerler farklı sınıf ve konumlardaki insanlar tarafından paylaşıldığı ya da reddedildiğı için gündelik hayat aynı zamanda bir mücadele alanıdır.⁵⁹ Gündelik yaşamın özgül bir içeriğı yoktur, uyumlulaştırma stratejileri tarafından kontrol edilmek istenen bir alandır. Dolayısıyla kuramsal düşöncelerden çok deneyimlerle tanımlanmalıdır.⁶⁰

“Gündelik Hayat” çalışmalarının önemli kuramcılarında Henry Lefebvre, tarihi olayları incelerken gündelik yaşamın es geçilmesinden rahatsızlık duymuştur; oysa tarih kaynağını bizzat gündelik yaşamdan almaktadır. Lefebvre gündelik hayatın yalnızca üretim toplumlarında göröldüğünü dolayısıyla bu kavramın moderniteden ayrılamayacağını savunur. Ona göre gündelik yaşam modernitenin sonucudur.⁶¹ Çünkü modernite olmadan onun öznesi olan birey ortaya çıkmaz, bağımsız bir özne olan birey ortaya çıkmadan da gündelik hayatın tarihinden söz edilemez.

Lefebvre’ye göre, modernite ve gündelik hayat birbirini çevreleyerek ve birbirlerinin üstünü örterek bireyi şekillendirir, yapılandırır. Bu yönlendirmede/şekillendirmede Lefebvre, medyaya önem atfeder:

“Sizin neye inanmanız ve nasıl olmanız gerektiğini size göstermeye yardımcı olan propagandalara, tımturaklı sözlere ve açıklamalara bağlanarak birçok seraba kapılırsınız. Şu halde, eğer televizyonda, radyoda, sinemada, basında göstergelerden oluşan bulutların üzerinizden geçmesine izin verir ve sizi yönlendiren yorumları benimserseniz, var olan durumun edilgen bir kurbanı oluyorsunuz demektir.”⁶²

Lefebvre, “Bedenimizde ve ruhumuzda olup bitenden çok atomlarda ya da yıldızlarda olanları biliyoruz.” diyerek bir yandan insanın kendine yabancılaşmasını anlatırken bir yandan da tarihi ve evreni anlamının bireyin kendisine ve içinde yaşadığı gündelik

⁵⁹ Levent Cantek, Cumhuriyet’in Büluğ Çağı, Gündelik Yaşama Dair Tartışmalar (1945-1950), İletişim Yayınları, İstanbul 2013, s.13.

⁶⁰ Cantek, Cumhuriyet’in Büluğ Çağı, s.110.

⁶¹ Lefebvre’nin burada üzerinde durduğu konu gündelik yaşamın sıradanlığıdır. Ona göre, modernizm öncesi toplumlarda yaşamın en ufak detayları davranışlarda, sözlerde, kıyafetlerde saklıydı. Yaşamın her köşesinde (nesnelere, edimler, davranışlar) bir bütünlük ve bir üslup vardı. “Kullanılan nesnelere henüz şiirini yitirmemiş, gündelikleşmemişti (İlhan Tekeli, Gündelik Yaşam, Yaşam Kalitesi ve Yerellik Yazıları, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2010, s.21.)

⁶² Henri Lefebvre, Modern Dünyada Gündelik Hayat, Metis, İstanbul 2013, s.36.

hayata bakmasıyla mümkün olabileceğinin altını çizmiştir. Ona göre, “Bir günün hikâyesi dünyanın hikâyesini ve toplumun hikâyesini kapsar.”⁶³

Gündelik hayat çalışmalarında bir diğer önemli isim Michel de Certeau’dur. Certeau’nun 1980 yılında bazı iş arkadaşlarıyla yayımladığı, “1970’lerde Fransa’da Gündelik Yaşam” adlı kitabı gündelik hayat çalışmaları bakımından mihenk taşı kabul edilen bir çalışmadır. Certeau’nun kitabında çözümlediği uygulamalar, sıradan insanların alışveriş etmek, mahallede yürümek, ev eşyalarını düzenlemek ya da televizyon seyretmek gibi gündelik pratikleridir. Certeau tüketimi, bir üretim biçimi diye tanımlamıştır. Bireylerin dükkânlarda sergilenen kitlesel-olarak-üretilmiş nesnelere arasından yaptıkları seçimler ve okudukları ya da televizyonda seyrettiklerine ilişkin yaptıkları yorumlar hep gündelik hayatın bir parçasıdır.⁶⁴

Lefebvre’ye göre, gündelik hayat içinde giyinme-barınma-beslenme-uyuma faaliyetlerini gerçekleştirirken kullanılan her şey (giyecek, yiyecek, ev eşyası, nesnelere... vs) o toplumun maddi kültürünü oluşturur. Toplumdaki bireyler, gündelik hayat rutinlerini bu maddi kültür aracılığıyla gerçekleştirirler. Certeau ise, gündelik hayatı toplumdaki bireylerin faaliyetleri üzerinden değil de yaşam pratikleri (okuma-konuşma-alışveriş) üzerinden tanımlamaktadır.⁶⁵ Hayatı anlamının yaşam pratikleri ve deneyimler alanından geçtiğini düşünen De Certeau gibi Lefebvre de benzer bir görüşe sahiptir. Ona göre gündelik yaşamı anlamak için orada bulunmak fakat eleştirel bir mesafeye durmak gerekir.⁶⁶

Bu çalışmada “gündelik hayat” kavramı, mikro tarihçilik anlayışı esas alınarak 1950’li yıllarda Adana’da yaşayan “sıradan insanların” *rutinleri*, *tepkileri*, *sorunları* ve *eğlence anlayışları* üzerinden değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme sırasında gündelik hayatın politik bir alan olduğunu vurgulayan Lefebvre ve Certeau’nun yaklaşımlarından yararlanılmıştır. DP’nin iktidarıyla Türkiye’de bir dönüşüm sürecinin başladığı temel yargısının “sıradan insanın” gündelik yaşamına hangi boyutlarda tezahür ettiği tezin üzerinde durduğu temel tartışma alanıdır. Bu doğrultuda çalışmanın hipotezi şöyle ifade

⁶³ Lefebvre, Modern Dünyada Gündelik Hayat, s.12.

⁶⁴ Burke, Kültür Tarihi, s.111.

⁶⁵ İlhan Tekeli, “Tarih yazımında Gündelik Hayat Tarihçiliğinin Kavramsal Çerçevesi Nasıl Genişletilebilir?” İçinde: Tarih Yazımında Yeni Yaklaşımlar: Küreselleşme ve Yerelleşme III. Uluslararası Tarih Kongresi, 9-11 Aralık 1999, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000, s.42.

⁶⁶ Cantek, Cumhuriyet’in Büluğ Çağı, s.110.

edilebilir: Tarih sayfaları arasında akıp giden “savaşların”, “büyük adamların”, “istatistiki bilgilerin” yanı sıra “sıradan insanların” da herhangi bir günlerini yaşama biçimleri politik tutumla iç içedir. Dolayısıyla tarih de gündeliğin sıradan ayrıntılarında gizlidir. Gazetelerde siyaset dışı denilerek göz ardı edilen kısımlar, gündelik yaşamın siyasetle ilişkisini belirlemektedir.

Çalışmanın Konusu:

Bu çalışmada Türkiye’de bir dönüşüm sürecini temsil eden DP’nin iktidar olduğu yıllarda iç ve dış politikanın Adana gündelik hayatındaki etkileri incelenmektedir. 7 Ocak 1946’ da kurulan DP’nin 14 Mayıs 1950’de iktidar olmasıyla Türkiye’de ekonomi başta olmak üzere çeşitli alanlarda değişim ve dönüşüm sürecine girilmiştir. Tarihin “o anı” ile geçmiş arasında siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel bir süreklilik olduğu fikrini paylaşarak ⁶⁷ incelenen dönem 1950 öncesiyle bağlantı kurularak değerlendirilmiştir. Bunun yanı sıra, tarihin öncesiz ve sonrasız bir dönem olmadığını göz önünde bulundurarak 1950’li yıllarda Adana gündelik hayatında görülen her olayın, DP’ye hasredilmesi gibi bir tutumdan da uzak durulmuştur.

“DP Dönemi’nde Adana’da Gündelik Hayat (1950-1960)” adlı çalışmamız dört bölümden oluşmaktadır. “DP’nin İktisat Politikalarının Adana’daki Etkileri” adını taşıyan birinci bölümde öncelikli olarak DP’nin iktisat politikaları ele alınmış ardından tarım, sanayi ve altyapı alanında DP’nin Adana’da gerçekleştirdiği faaliyetler anlatılmıştır. Bu bölümün sonunda söz konusu faaliyetler ekseninde şehrin değişen çehresi ve şehirde yaşayan insanların sosyal, ekonomik ve kültürel genel durumları üzerinde durulmuştur. “DP Dönemi Adana’da Sosyo-Kültürel Hayat” başlıklı ikinci bölümde, insanların boş zaman değerlendirme alışkanlıkları üzerinden eğlence anlayışı ele alınmış, kültürel ve sportif etkinliklere yer verilmiştir. “DP Döneminde Adana’da Gündelik Hayatta Karşılaşılan Sorunlar” başlığını taşıyan üçüncü bölümde şehir halkının söz konusu dönemde yaşadığı temel sorunlar tartışılmıştır. Bu sorunların kaynağı üzerinde durularak dönemin çözüm yöntemlerinin neler olduğu anlatılmıştır. Çalışmanın son bölümünü oluşturan “DP Döneminde Türkiye-ABD İlişkilerinin Adana’nın Gündelik Hayatına Etkileri” başlıklı dördüncü bölümde, Türkiye-ABD

⁶⁷ Cantek, Cumhuriyetin Büluğ Çağı, s.17.

ilişkileri, bu ilişkilerin sonucu olarak Adana’da kurulan İncirlik Hava Üssü ve bu üs nedeniyle Adana’da bulunan ABD’lilerle Adana halkının ilişkisi değerlendirilmiştir.

Çalışmanın Amacı:

Tarihin çeşitli evrelerine dair çalışmalarda olduğu gibi 1950-1960 dönemi de yoğunluklu olarak siyasî ve ekonomik boyutu üzerinden değerlendirilmiş, dönemin Türkiye geneline etkileri incelenmiştir. Bu çalışmanın amacı, bahsi geçen siyasî ve ekonomik boyutun sosyal yaşamdaki karşılığını vurgulamak, söz konusu dönemin Adana özelinde “sıradan insanlar”ın yaşamlarında oluşturduğu etkiyi ön plana çıkarmaktır. Bu değişim dönemi Adana’da toprak sahiplerinden ırgatlara, kenar mahalle sakinlerinden şehrin kalburüstü ailelerine kadar çeşitli sınıfsal katmanlarda etkisini çeşitli boyutlarıyla hissettirmiştir.

Çalışmanın Önemi:

Bu çalışmada, Türkiye politik hayatında yaşanan değişim ve dönüşümün Adana halkının gündemini belirlediği ve dolayısıyla gündelik hayatlarını etkilediği ortaya konmuştur. Böylelikle gündelik hayatın politikadan azade bir alan olmadığı gösterilmiştir. Erdem Çanak’ın “Cumhuriyet Döneminde Tarihi, Sosyal, Siyasal ve Ekonomik Yönüyle Seyhan (Adana) Şehri (1923-1956)”⁶⁸ adlı doktora tezi ile Özlem Yaktı’nın “Toplumsal Değişim ve Dönüşüm Sürecinde Adana’nın Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı (1923-1960)” adlı doktora tezi⁶⁹ Adana’nın yakın zaman tarihine ilişkin yapılmış çalışmalardır. Bu çalışmanın ise şehrin gündelik gündemi üzerinden, DP döneminde gündelik hayatın detaylarını ele alan ilk çalışma olmasıyla Adana’nın mikro tarihine katkı sağlayacağını düşünmekteyiz.

Araştırmanın Yöntemi:

Çalışmaya başlarken öncelikli olarak geniş bir literatür taraması yapılmıştır. Konuya dair daha önce benzer bir çalışmanın yapılmadığı tespit edilerek çalışmanın ana kaynaklarını teşkil eden yerel basına, edebi eserlere ve dönemin tanıklarına yönelmenin uygun olacağı anlaşılmıştır.

⁶⁸ Erdem Çanak, Cumhuriyet Döneminde Tarihi, Sosyal, Siyasal ve Ekonomik Yönüyle Seyhan (Adana) Şehri (1923-1956), Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Manisa 2013.

⁶⁹ Özlem Yaktı, Toplumsal Değişim ve Dönüşüm Sürecinde Adana’nın Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı (1923-1960), Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2014.

Özellikle 20. yy tarihi hakkında çalışan araştırmacılar aynı zamanda basın tarihi hakkında çalışmaktadır. Bir dönemde yaşayan insanların neyi önemsedikleri, neleri tartıştıkları basından gözlemlenebilir. Gazetelerin siyaset dışı olduğu için önemsenmeyen bölümlerinin çoğunluğunu gündelik yaşamın ayrıntıları oluşturmaktadır. Bu çalışmanın konu başlıklarını, 1950’li yıllarda gündelik yaşamdan Adana yerel basınına en çok yansıyan, tekrarlanan ve konuşulan konu, olgu ve eğilimler belirlemiştir. Lefebvre, gündelik hayata dair araştırmaların kaynağında gazetelerin öneminden şöyle bahseder:

“...o saatlerde gündelik hayatın bağrında nelerin su yüzüne çıktığı konusunda size fikir verecek tek şey (henüz başlangıç döneminde olan) reklamlar, gazetelerdeki günlük haberler, kıyıda köşede kalmış bilgi parçacıklarıdır. Pek de uzak olmayan o dönemin gazeteleri ve süreli yayınları üzerine eğilmiş tanıdık gelen başlıklar ve bir başka çağa ait baskı teknikleri karşısında şaşkınlığa düşmüş bir halde artık düş kurmaya başlayabilirsiniz...”⁷⁰

Bu çalışmanın temel kaynağını oluşturan döneme ait yerel gazeteler Ankara Millî Kütüphane ve İstanbul Beyazıt Kütüphanesi’nden temin edilmiştir.

Gündelik hayat çalışmalarında edebi eserlerin önemli bir kaynak olduğu göz ardı edilemez. Hilmi Yavuz, edebi eserleri de içine alarak sanat eserlerinin gündelik hayat problemlerine gömülü zihniyet yapısının anlaşılmasında resmi arşiv belgelerinden daha önemli olduğunu belirtmiştir.⁷¹ Lefebvre’nin de dediği gibi: “*Gündelik olanın edebiyat alanında aniden belirivermesini büyük bir özenle incelemek gerekir. Bu olgu daha çok, gündelik hayatın edebiyat, yani dil ve yazı aracılığıyla düşünce ve bilincin alanına girmesidir.*”⁷² Bu çalışmada, 1950’li yıllarda Adana’yı konu alan özellikle Orhan Kemal ve Yaşar Kemal gibi dönemin ruhunu yansıtan toplumcu gerçekçi yazarların eserlerine de yer verilmiştir.

Çalışmada kullanılan bir diğer kaynak, dönemin tanıklarıyla yapılan sözlü tarih çalışmasıdır. Dönemin tanığı olan 11 kişiyle yarı yapılandırılmış mülakat gerçeleştirilmiştir. Sözlü tarih, kaynak olarak kişisel anıların kullanımı üzerine kuruludur. Bu kaynaklar temel alınarak, tarihçilerin genelde dayandıkları belgeleri

⁷⁰ Lefebvre, Modern Dünyada Gündelik Hayat, s.10.

⁷¹ Hilmi Yavuz, Türkiye’nin Zihin Tarihi, Timaş, İstanbul 2009, s. 11.

⁷² Lefebvre, Modern Dünyada Gündelik Hayat, s.11.

tamamlayıcı ve alternatif bir tarih oluştururlar.⁷³ Sözlü tarih çalışmalarının önemli ismi Paul Thompson'a göre zaman içinde hafızadaki kayıp insanların düşündüğünden çok daha azdır.

“İnsanların geçmiş hakkında anımsadığı olgusal olarak ele alabileceğimiz birçok şey vardır. Özellikle, insanlar günlük yaşamdan, gündelik çalışmadan ya da aile yaşamından, boş zamanlardan söz ederken, bol miktarda, çok değerli, son derece güvenilir bilgi toplayabilirsiniz. Bunu sınavabiliriz ama sözlü tarihin gelişimindeki büyük değişimlerden biri, söz konusu olanın yalnızca bunun yeterli olmadığını yavaş yavaş anlaşılmasıydı. Sadece bunun gibi anımsanan kanıtlara baksaydık, bütünsel boyutu kaybedebilirdik, çünkü bellek geçmişe dair mesajlarını yalnız nesnel olarak değil, öznel olarak da hatta gerçekten doğru olmayan şeyler aracılığıyla da verebilir.”⁷⁴

Dolayısıyla konuya ilişkin yapılan sözlü tarih çalışmaları da tezin bütünlüğünün oluşmasına küçük bir katkı sağlamıştır.

⁷³ Stephen Caunce, Sözlü Tarih ve Yerel Tarihçi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2008, s.8.

⁷⁴ Birinci Sözlü Tarih Atölyesi Kayıtları, 6-7 Haziran 1993, Tarih Vakfı Yayınları, Ed: Neşe Erdilek Tunçay, s.17.

BÖLÜM 1: DP’NİN İKTİSAT POLİTİKALARININ ADANA’DAKİ ETKİLERİ

1.1. DP’nin İktisat Politikaları

14 Mayıs 1950 seçimleriyle iktidara gelen DP⁷⁵, 27 Mayıs 1960 askeri darbesiyle devrilene kadar 10 yıl boyunca Türkiye’de siyasî, ekonomik ve sosyal anlamda azımsanmayacak bir değişim döneminin temsilcisi olmuştur. Parti, 1945’de CHP’den ayrılarak, “dörtlü takrir”e de imza atmış olan dört milletvekili; Adnan Menderes, Celal Bayar, M. Fuad Köprülü ve Refik Koraltan tarafından 7 Ocak 1946’da kurulmuştur. DP’nin kurulmasıyla Türkiye uzun tek partili yıllarını arkada bırakmış artık çok partili hayata geçiş yaparak demokratikleşme yolunda önemli bir adım atmıştır.⁷⁶ 1947’de “şaiabeli” olduğu düşünülen seçimlerde iktidar olamasa da DP, güçlü bir muhalefet olarak meclisteki yerini almıştır.⁷⁷ DP, halka sunduğu Mayıs 1950 seçimleriyle iktidar olduktan sonra büyük oranda hayata geçirmeye başlamıştır.

Demokratların ilk dönemi olan 1950-1954 yılları bireysel hak ve özgürlüklerin en geniş biçimde yorumlandığı bir dönemdir. DP’nin ilk etapdaki en büyük başarısı, dışarıdan gelen yardımları cömertçe dağıttığı bir ekonomi politikasına sahip olmasından geliyordu. Bu durum o zamana değin benzeri görülmemiş bir gelişme ortaya çıkarmıştır. Ekonomik refahın yayılması ve özgürlüklere ilişkin liberal tutum Adnan Menderes’in 1954 seçimlerini büyük bir zaferle kazanmasında en önemli iki temel etken olmuş; ancak 1955 başında ekonomi politikaları geri tepmeye başlamıştır.⁷⁸ Sanayi yatırım oranlarının artmasıyla düşük üretim arasındaki fark, enflasyonu ve bunun sonucunda hayat pahalılığını beraberinde getirmiştir. 1957 seçimlerine yansıtacak olan bu durum hem parti dahilinde hem de ülke içinde DP’ye yönelik memnuniyetsizliği ortaya

⁷⁵ Parti kurulduğu dönemde halkın alışık olmadığı bir kavram olduğu için “Demokrat” kelimesi kulaktan kulağa “Demirkırat”a dönüşmüş ve Demokrat Parti’ye halk arasında “Demirkırat” denilmiştir (Şevket Süreyya Aydemir, İkinci Adam, c.II, Remzi Kitabevi, İstanbul 1967, s.442-443).

⁷⁶ "1945'te çok partili demokratik siyasal yaşama adım atılması ve 1950 seçimleriyle iktidarın barışçı bir biçimde el değiştirmesi, genel olarak otoriter rejimlerin demokrasiye dönmeleri açısından istisnai bir durum olarak kabul edilmektedir" (Levent Köker, Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi, İletişim Yayınları, İstanbul 2006, s.213).

⁷⁷ DP’nin muhalefetteki gücü; çalışmaları ve vaatleriyle ilgiliydi. Niceliksel olarak bir güce sahip değildi zira 1946 “şaiabeli” seçimlerinde DP, 465 milletvekilliği için 273 aday göstermiş, bunların sadece 62’si seçilebilmişti (Eroğul, Demokrat Parti Tarih ve İdeolojisi, s. 36).

⁷⁸ Bu sürece ilişkin olarak Vatan gazetesi, Güney Bölgesi Mümessili Selahattin Canka’yla yapılan görüşmede Canka, Menderes’in politikaları ve akıbetine istinaden sunları söylemiştir: “Menderes, Türkiye’nin parlak yıldızıydı. Her şey Menderes’le geldi. Türkiye’yi, Adana’yı dünyaya açtı. Gelişmeyi seven bir adamdı. 1954’e kadar harikaydı her şey. Ama sonra ilerlemeci adam tutamadı kendini ekonomide hata yaptı. Yok yere asıldı” (Selahattin Canka, Vatan Gazetesi Güney Bölgesi Mümessili, 9 Ocak 2016 tarihli mülakattan).

çıkarmaya başlamıştır.⁷⁹ DP, iktidarının son yıllarına doğru özellikle 1957 sonrası güç kaybetmeye başlamış ve bu kayıp bir takım sert siyasî uygulamaları da beraberinde getirmiştir.

1950 seçimleri, Türkiye’de ilk defa toplumda yer alan bütün halk tabakalarını harekete geçirmiş, DP, siyaseti halka indirip halka mal etmeyi başarmıştır. DP iktidarıyla birlikte köylüler, işçiler, esnaf, ticaret veya sanayi mensupları, şehir, kasaba ve köy toplumlarının bütün tabakaları sahneye çıkmıştır.⁸⁰ Bu durum DP’nin sosyal tabakalarla ilişkisini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte DP döneminde çeşitli kalkınma programları hayata geçirilmiştir. Esasında bu kalkınma programları büyük ölçüde CHP’nin 1944-45 devresinde hazırladığı kalkınma plan ve programlarının uygulanmasından ibaretti. Örneğin CHP döneminde hazırlanan plan ve programlarda çimento, şeker ve dokuma gibi sanayi kolları önemle ele alınmış; ancak Aydemir’in de yorumladığı gibi⁸¹ iktidar yorgunluğu dolayısıyla değerlendirilememiştir.

DP’nin iktisat politikası, II. Dünya Savaşı sonrası döneminin dünya gündemiyle yakından ilişkiliydi. 1947’de iç ve dış çevrelere daha yatkın gelebilecek yeni bir kalkınma planı hazırlanmıştı. Savaş sonrası dönemde Türkiye ve Yunanistan’a askerî ve iktisadî yardım yapan İngiltere’nin bu yardımları keseceğinin bildirilmesi üzerine plan dış finansmanda tamamen ABD’ye bağımlı hale geliyordu. Bu süreçte DP, CHP’nin iktisadî politikasını özellikle devletçilik anlayışını sürekli olarak tenkit etmekteydi. Bu tenkitler ve dış gündemin ihtiyaçları dikkate alınarak hazırlanan planın sektörel seçimleri, tarım ve tarımla ilgili ulaştırma ve enerji tesislerine dönüktü. Plan, bir yandan Avrupalılar arası işbirliğine tarımsal alanda katkıda bulunarak Amerika’dan yardım elde etmeyi, bir yandan da DP muhalefetinin desteğini umuyordu. Nitekim 1948-1952 yılları arasındaki 5 yıllık devrede zirai kalkınmayı ön planda tutan “Türkiye İktisadî Kalkınma Planı” tarım, ulaştırma, büyük ve küçük su işleri, enerji, madenler, ağır endüstri, inşaat maddeleri, sanayi sahalarında yapılacak işleri ve bu işlerin Türkiye’ye katkısını programına almıştı.⁸² Dolayısıyla DP iktidara gelmeden önce, CHP iktidarı döneminde

⁷⁹ Kemal H. Karpat, “The Turkish Elections of 1957”, *The Western Political Quarterly*, XIV/2, (June, 1961), s.437.

⁸⁰ Aydemir, *İkinci Adam*, c.II, s.476.

⁸¹ Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam*, c.III, Remzi Kitabevi, İstanbul 1967, s.156.

⁸² İlhan Tekeli-Selim İlkin, *Savaş Sonrası Ortamında 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2009, s.6, 7,49.

dış yardım alma ve bunun karşılığında beklenen koşulları yerine getirme işlevi devreye girmişti.

Yürürlükteki devletçi düzenin tasfiyesiyle birlikte yabancı sermayeye katılma isteği 1948 İktisat Kongresi'nde açıkça beyan edildi. Devletçiliğin daraltılması, ağır sanayiden vazgeçme, yabancı sermayeye açılma ve eşit haklar tanıma, kongredeki görüşlerin ortak noktasıydı. Benzer görüşler, 1950'de Dünya Bankası'nın hazırladığı raporda da yer almaktaydı. Böylece serbestleşme ve dışa açılma programı, dış dünyada kurulan yeni sistemle içerdeki muhataplarının ortak görüşlerinin ürünü oldu⁸³ ve DP böyle bir programın gündemde olduğu zamanda iktidarı devraldı.

1950'de iktidara gelen DP, durağanlaşmış fakat gelişmesi, kalkınması gereken ekonomiyi harekete geçirebilmek için para arzını ve kamu harcamalarını artırmayı sürekli bir politika haline dönüştürdü; çok sayıda yeni tarımsal KİT kurma yoluna gitti.⁸⁴ İktisadî ve siyasî anlamda liberalizmi savunan DP'nin amacı, kendi deyimleriyle, "İktisadî cihazlanmayı hızlandırmak, bütçede yatırımları genişletmek, özel sektörü hukukî ve fiili emniyet altına alacak tüm düzenlemeleri yapmak ve geliştirmek, yabancı sermayeden faydalanmak, üretim hayatını devletin zararlı müdahalelerinden ve bürokratik engellerden kurtarmak, mevcut sermayenin üretime akmasını sağlamak, böylece birey için uygun girişim ortamı oluşturmak"⁸⁵ tı. Bu ortamı, DP'nin savaş yıllarının mağduru olan orta ve küçük köylülerle ücretli kesimlerin ekonomik taleplerini karşılama çabası ve CHP'nin geçmişte uyguladığı politikalara karşı yükselen tepki sağladı. İktidara geldikten hemen sonra DP, tarımsal kesime gelir ve kaynak aktarımı, kredi faizlerinin düşürülmesi ve kredi hacminin artırılması, denk bütçe yaklaşımının terkedilmesi, birçok verginin kaldırılması, bazı temel tüketici mallarında indirimler, özel teşebbüsü destekleme ve onunla rekabetten kaçınma gibi uygulamaları hayata geçirerek süratli bir kalkınma hedeflediğini ortaya koymuştu.⁸⁶ ABD'nin yüklü ekonomik yardımları, uygun hava koşulları ve Kore Savaşı'nın Türkiye'nin ihrac ürünlerine olan talebi sayesinde 1950'lerin başında Türkiye'de beklenenin üstünde bir ekonomik büyüme performansı görüldü. Ancak 1954 itibariyle yaşanan kuraklığın

⁸³ Gülten Kazgan, Türkiye Ekonomisinde Krizler 1929-2009, "Ekonomi Politik Açısından Bir İrdeleme", İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2012, s.87-88.

⁸⁴ Kazgan, Türkiye Ekonomisinde Krizler, s. 96.

⁸⁵ Nevin Coşar, "Demokrat Parti Dönemi Maliye Politikası", Ankara Üniversitesi, SBF Dergisi, LX/1 (2005), s.31.

⁸⁶ Feridun Cemil Özcan, "Elli Yıllarda Türkiye Ekonomisi", Türkiye'nin 1950'li Yılları, Haz. Mete Kaan Kaynar, İletişim Yayınları, İstanbul 2015, s.40.

tarıma etkisi, ABD yardımlarının sınırlandırılması, Kore Savaşı'nın sona ermesi gibi etkenlerle DP enflasyona başvurmaya başladı ve belli toplumsal kesimler dolaylı olarak vergilendirildi. Değişen şartlar karşısında DP, istikrarlı büyüme ve devalüasyon taleplerine karşı çıkarak 1954 seçimleri öncesinde ekonomik anlamda büyük bir atak yaptı. Bu dönemde 14 çimento fabrikası, 10 şeker fabrikası kurulması planlandı. Otomatik telefonun altyapısı oluşturuldu, Haydarpaşa Silosu'nun temeli atıldı, köylüye destek alımları genişletildi, Kızılırmak Barajı'nın temeli atıldı. Ancak bütün bu yatırımların nasıl finanse edileceğine dair hiçbir çalışma yapılmamıştı.⁸⁷

DP'nin iktisat politikasındaki dış borçlanma ve yabancı sermayeye dayalı büyüme politikası dış ticaret açıklarının artması ve yabancı sermayenin azalmasıyla ekonomiyi bunalıma sürükledi. Bu durumda kamu harcamalarına ve vergilendirmeye başvuran DP'nin, iktisadî alanda ortaya çıkan bunalımları reddederek aceleci ve plansız uygulamalarını sürdürmesi sonunu hazırlayan süreci beraberinde getirdi.

DP'nin iktisat politikaları 1950'li yılların başında yukarıda bahsedilen uygun koşulların da etkisiyle özellikle tarım ve sanayî sektöründe değişim dönemini başlattı. Tarım ve sanayî sektörlerinde yaşanan bu gelişmeler Adana'da sosyal, ekonomik ve kültürel hayatı etkisi altına almıştır. Bu etkilerin izlerini şehrin fiziki görünümünden halkın gündelik yaşamındaki yansımalarına kadar çeşitli katmanlarda ve boyutlarda görmek mümkündür.

1.2.Tarımda Yaşanan Gelişmeler

Adana Ovası tablaya benzeyen yüzeyiyle derin, taşsız, çoğunlukla bereketli killi topraklara sahiptir. Köyler, deniz seviyesinden sadece birkaç metre yukarıdadır. Köylerin çevresinde ara sıra küçük höyükler yükselir, ancak bu höyükler ovanın yalnızca küçük bir bölümünü işgal eder.⁸⁸ Bu anlamda Adana Ovası tarımsal üretim için oldukça elverişli koşullara sahiptir.

Cumhuriyet Dönemi'nden önce Adana'da tarımsal faaliyetler yok denecek kadar azdır. Bölgede yaşayanlar ancak kendilerine yetecek kadar buğday, mısır, yulaf, arpa vb. gibi tarımsal ürünler yetiştirmekteydi. Tarım alanında ilk büyük gelişme Mısır Valisi

⁸⁷ Coşar, "Demokrat Parti Dönemi Maliye Politikası", s.34.

⁸⁸ John Hiltner, "Land Accumulation in The Turkish Çukurova", Journal of Farm Economics, XLII/3 (August, 1960), s.617.

Mehmet Ali Paşa'nın 1833-1840 yılları arasında bölgeye gelişiyle söz konusu olmuştur. Mehmet Ali Paşa, beraberinde getirdiği Mısır'ın yerli halkı ile Adana ve çevresinde yoğun bir tarım faaliyetine girişmiştir. Bu faaliyetler özellikle bağ-bahçe ve pamuk ekimi alanında gerçekleştirilmiştir. Göçerlerin zorunlu olarak yerleşik düzene geçmeleri, bunlara arazi verilmesiyle birlikte tarım yapılan arazilerin oranı artmaya başlamıştır.⁸⁹ Adana'nın hali hazırda sahip olduğu alüvyonlu, bereketli topraklarının süreç içerisinde sulama, gübreleme ve makineleşme gibi sonradan gerçekleştirilen gelişmelerin etkisiyle niteliği artmış, bu da tarımsal ürünlerin çeşitliliğinde ve verimliliğinde kendini göstermeye başlamıştır.

Osmanlı Dönemi'nden kalan aşar vergisi, modern tarım tekniklerinin uygulanmaması, savaş dönemlerinde ortaya çıkan otorite boşlukları ve buna bağlı olarak eşkıya korkusu, genç nüfusun azalması gibi etkenler çiftçinin ve köylünün topraktan elde edeceği verimi düşürmüştü. 1900'lü yıllarda Çukurova'da tarımsal faaliyetleri canlandırıp çiftçiyi ve köylüyü toprakla yeniden barıştıracak olan uygulamalar Mustafa Kemal Paşa'nın iktisat politikalarıyla yakından ilgiliydi. 17 Şubat-4 Mart 1923 tarihleri arasında toplanan İzmir İktisat Kongresi'nde Mustafa Kemal Paşa'nın amacı: "Millî Mücadele döneminde yapılan savaşlar nedeniyle harabeye dönmüş olan Anadolu topraklarını en kısa sürede tekrar bayındır hale getirmek ve yoksul düşen Türk halkını refaha kavuşturmak."⁹⁰ Kongre'de yerli üretimin geliştirileceğine, aşar vergisinin kaldırılıp yerine uygun bir vergi konulacağına, Ziraat Bankası'nın yeniden düzenleneceğine, tarım ve sanayide teşvik ve kredi imkânlarının sunulacağına dair kararlar Türkiye'de yeni bir kalkınma hamlesinin başladığını göstermekteydi. Bu imkânlar Çukurova'da çiftçi ve köylünün Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yaşadığı sorunların ortadan kalkmasına imkân tanımaktaydı. Zira 16 Mart 1923'te Adana'yı ziyaretinde çiftçilerin dertlerini dinlemek isteyen Mustafa Kemal Paşa'ya Yüreğir'den gelen Ramazan Ağa, söz konusu sorunları şu şekilde anlatmıştır:

"Paşam neydi o günler?.. Bizler çalışır çabalardık. Güneşin altında toz içinde toprak içinde çoluğumuzla çocuğumuzla didinirdik. Bir gün gelir hükümet adamı, bütün kazançlarımızı sopayla elimizden alırdı. Askere giden bizlerdik. Vergiyi veren bizlerdik. Fukaralıktan kurtulmazdık. O günün jandarmaları bizleri döver,

⁸⁹ Abdullah Hacıoğulları, Adana'ya Yön Verenler, Ares Kitap, İstanbul 2009, s. 63.

⁹⁰ Gündüz Ökçün, "İzmir İktisat Kongresi", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, c. IV, İletişim Yayınları, İstanbul 1983, s.1064.

tahsildarları da soyardı. Çocuklarımız Yemen’de ölür. Eşkıyalar köyleri basardı.”⁹¹

Cumhuriyet Dönemiyle birlikte Türkiye’nin bir tarım ülkesi olduğu şiarından hareketle yapılan çalışmalar meyve vermeye başlamıştır. 13 Ocak 1925’te Adana’ya gelen Mustafa Kemal Paşa, Ziraat Mektebi’ni gezerek tarımın önemine ilişkin yaptığı konuşmada gösterilen çabaların sonuç verdiğini ancak bu sahada daha çok çalışmak gerektiğini şu sözlerle anlatmıştır:

“Memleketimizin iyi bir ziraat memleketi olduğu malumdur. Tarz-ı ziraatın da iktisadi ve asri olduğunu yakından görmekte seviniyorum. Eğer, arkadaş efendinin söylediği gibi, hizmetlerimiz varsa ve bunu mükâfatlandırmak istiyorsanız; tahsile hasrolunan zamanlarınızı boş geçirmemenizi, iyi bir çiftçi, asri gelişme ve ilerlemeyi bilen bir ziraatçı olmanızı, ziraat sahasında emin ve metin adımlarla yürümenizi kemal-i ciddiyetle talep ederim.”⁹²

Cumhuriyet Dönemi’nde Adana’da tarımsal faaliyetlerde meydana gelen gelişmelerde, Ziraat Mektebi’nin açılması, Ziraat Bankası’nın yeniden düzenlenmesi, çiftçilere verilen kredi destekleri, çeşitli pamuk kongrelerinin tertip edilmesi, tarımda makineleşmenin nispeten artması, aşar vergisinin kaldırılması gibi unsurların payı oldukça önemlidir.

Bu gelişmeler iklim, toprak gibi faktörlerin yanı sıra hükümetlerin tarım politikalarıyla da yakından ilişkilidir. DP döneminde bu politikalar 1946 parti programında şöyle açıklanmıştır:

“Ziraat, millî gelirin en geniş kaynağını teşkil ettiğine ve nüfusumuzun yüzde 80’i ziraatla geçindiğinde göre, zirâî kalkınmanın memleket kalkınmasının temeli olacağından şüphe yoktur. Bu sebeple devlet gayretlerini topraktan bol, iyi ve ucuz mahsul almak hedefinde toplanmasını zarurî görmekteyiz.”⁹³

Parti programında tarıma dair devam eden maddelerde de tarımın maliyetini yükselten etmenlerle, çiftçiyi bugünden daha çok kazanır hale getirmek ve üretimi artırmak için mücadele edileceği, çiftçinin ihtiyacı olan alet, makine, tohum, ilaç, teknik bilgi gibi konulara önem verileceği, kuraklıkla savaşılabacağı, zirâî kredilerin artırılacağı

⁹¹ Cezmi Yurtsever, Çukurova’da Tarımın Tarihi, Adana Ticaret Borsası, 50. Yıl, Ed. Mustafa Özarslan, Adana 2013, s.178.

⁹² Yurtsever, Çukurova’da Tarımın Tarihi, s.189.

⁹³ 1946 Demokrat Parti Programı, TBMM Kütüphanesi, yer: 2008-563, s.16.

belirtilmiştir.⁹⁴ Nitekim 1950’de iktidara geldikten sonra DP’nin ekonomi alanında gösterdiği başarının temel dayanağı tarım sektöründeki gelişmeler olmuştur. Türkiye’de bu dönemde tarımda gündemde olan konular; tarımsal ürünlerin fiyatlarında meydana gelen artış, belirli ürünlerin üretiminde hükümetin fiyat desteği sağlaması, çiftçilere verilen kredi oranının yükseltilmesi, daha iyi ulaşım olanakları doğrultusunda ürünlerin dış pazara akışı, tohumların geliştirilmesi, gübre kullanımının artması, tarımsal alanlara ilişkin sulama ve drenaj işlerinin geliştirilmesiydi. Ayrıca çiftçiler 1950’den itibaren ulusal gelir vergisinden muaf tutulmuşlar; hayvancılık ve kişi başına düşen yol vergisi kaldırılmıştı. Bu önemli etkenler bir yana tarımda görülen gelişmenin en önemli iki nedeni, hükümetin çiftçilere ve tarıma yönelik olumlu yaklaşımı ve tarımsal üretimde görülen mekanizasyondur.⁹⁵ Bu dönemde ülkede bulunan traktör sayısı on misli artmış ve yukarıda sayılan etkenlerin sonucu olarak köylere yüklü miktarda paralar akmaya başlamıştır. 1954’e kadar süren ve DP’nin “altın çağı” olarak adlandırılan bu iktisadî refah döneminde tarım sektöründe yaşanan gelişmelerde DP’nin politikalarının yanı sıra, ABD yardımları da etkili olmuştur. Bununla birlikte bu dönemde iklim koşullarının elverişli olması ve Kore Savaşı nedeniyle dünyada ortaya çıkan tahıl ihtiyacının Türkiye gibi ülkelere karşılanması tarımdaki gelişmeleri tetikleyen diğer etkenler arasında ifade edilebilir.⁹⁶

Adana’da bu dönemde tarım sektöründe yaşanan gelişmelerin arka planında Türkiye’nin DP öncesi dönemde izlediği dış politikanın izlerini bulmak mümkündür. II. Dünya Savaşı’nı izleyen dönemde, ABD ve Dünya Bankası az gelişmiş ülkelerin kalkınmalarının önce tarım sektörünü modernleştirmekle -ki bu modernleştirmeden kastedilen ziraat araçlarının kullanılmasıydı- sonra da tarım ürünleri ihracatına öncelik vermekle mümkün olacağını savunuyordu. Bu dönemde az gelişmiş ülkelerin ancak kapitalist sistemle ilişki kurarak dış ticaret ve yabancı sermaye girişini serbestleştirmeleriyle gelişeceği öngörülüyordu. Bu kapitalist sisteme uyum sağlamak “modern dünya”ya uyum sağlamak anlamını taşıyordu; zira “kapitalist sistem” kendini modern dünya olarak tanıtmaktaydı. Söz konusu “modern dünyada” yer almak isteyen Türkiye’nin iktisadî yapısının uluslararası kapitalist sisteme ve serbest ticarete uyarılma süreci böylece CHP döneminde başlamış, DP döneminde ise hız kazanmıştır.

⁹⁴ 1946 Demokrat Parti Programı, TBMM Kütüphanesi, yer: 2008-563, s.19.

⁹⁵ Reşat Aktan, “Mechanization of Agriculture in Turkey”, Land Economics, XXXIII/4 (November, 1957), s.275.

⁹⁶ Eroğul, Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi, s.142.

Bu süreçte ABD, kalkınma stratejisinde Türkiye'nin tarımsal potansiyeline güvenerek bir program oluşturdu. Buna göre, çok sayıda tarımsal makine ve araç-gereç ithal etmek, ekilen arazileri genişletmek, ulaşıma elverişli bir yol ağı inşa etmek, tarımı pazar ekonomisiyle bütünleştirip tarımsal üreticileri çeşitli araçlarla beslemek gibi planlar hayata geçirilecekti.⁹⁷ Dolayısıyla planın amacı Türkiye'yi Batı Avrupa'nın gıda ve hammadde sağlayıcısı haline getirmektir. Nitekim 1948'de Marshall Planı devreye sokuldu. Bu plan dahilinde ülkeye giren krediler kullanılarak tarıma büyük yatırım yapıldı; yeni alanlar tarıma açıldı, sınıileşme terkedildi. Bu durumda tarımsal üretim büyük artış gösterdi.⁹⁸ Programın yapı taşı olan tarımda makineleşmenin sağlanması yönünde adımlar atılmaya başlandı. 1945'te Türkiye'de 11.560 olan traktör sayısı 1953'te 35.000'e, 1959'da 40.000'e ulaşmıştır.⁹⁹ Bu süreci, dönemin tanığı Şevket Süreyya Aydemir şöyle özetlemiştir:

“Netice şu oldu ki; köye ve tarım alanına, az zamanda çok sayıda traktör, makine ve ziraat aletleri girdi. Böylece de hem ekilen topraklar arttı, hem üretim çoğaldı. Makine ve araçların kolayca köye girişi, ekilmeyen toprakların ekilişi, toplama, ambarlama, sevk ve satış işlerinin açılışı, köyün havasında köylünün yeni iktidara bağlanışını haklı olarak artırdı. Çünkü 1950-1960 arasında memlekette mevcut traktör sayısının 4.000'den 44.000'e yükselişi, biçerdöverlerin artık yalnız devlet çiftliklerinde değil, halk topraklarında da görünüşü, bunların satın alınması için bulunan pratik kredi kolaylıkları, tarım alanında beklenmeyen rüzgârlar estirdi.”¹⁰⁰

Tarım alanında esmeye başlayan bu beklenmeyen rüzgâr, -tersine döneceği zamana kadar- Türkiye çiftçi ve köylüsünün tarım, toprak ve ekonomiye dair umutlarını besleyerek çoğaltacaktı.

⁹⁷ Özcan, “Ellili Yıllarda Türkiye Ekonomisi”, s.49.

⁹⁸ Baskın Oran, “1945-1960 Batı Bloku Ekseninde Türkiye-I”, Türk Dış Politikası, c.I, Ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul 2011, s.488.

⁹⁹ Cumhuriyet'in 75 Yılı, YKY, İstanbul 1999, s.347.

¹⁰⁰ Şevket Süreyya Aydemir, Menderes'in Dramı, Remzi Kitabevi, İstanbul 1993, s.218.

1.2.1. Tarımda Makineleşme

Tarımsal ürün vergilerinin kaldırılması¹⁰¹, kimyasal gübre kullanımı, sulama olanaklarının artması, taşkınların önlenmesi 1940'ların sonuyla 1950'li yılların başında Adana'da tarımın gelişmesinde oldukça etkili olmuştur. Traktör alımının kolaylaşp tarımda makineleşme sürecine girilmiş olmasının da bu gelişim sürecinde önemli bir payı bulunmaktadır.

Adana'da saban dışında makineli tarımın ilk örneği 1875 yılında Taşçı çiftçilerinden Salih Efendi tarafından geliştirilip Tarakçı adındaki ustaya yaptırılan üç demirli bir çeşit kùltivatördür. İlk orak makinası 1879'da, çift kazanlı buharlı traktör, 1881'de Vali Abidin Paşa'nın talebiyle getirilmiştir. Markası Marshall olan ilk harman makinasının (batöz) 1890'da Tuzsuzoğlu-Kilise Köyü'nde çalıştığı bilinmektedir. Süreç içerisinde çeşitli tarım araçları görülse de tarımda makine kullanımını geliştirmek üzere atılımların yapılması Cumhuriyet döneminin ilk yıllarına denk düşmektedir.

Ziraat Vekaleti'nin ve Ziraat Bankası'nın kurulduğu 1924 yılında 221 traktör ithal edilmiş bunların büyük bir kısmı Çukurova'ya gönderilmiştir. 1929 Dünya ekonomik buhranına kadar olan dönemde Türkiye'ye 3.000 civarında traktör girdiği ve bunların yaklaşık 400 adedinin Adana bölgesinde olduğu düşünülmektedir.¹⁰² Tarımda mekanizasyon, ilk olarak nispeten büyük çiftliklere sahip olan ve ticarî tarım yapan Ege'de ve Çukurova'da görülmeye başladı. Zira bu yeni metodun uygulanması için bu bölgelerin ekonomik durumu ve alım gücü uygundu.¹⁰³ Türkiye'de 1944'te toplamda 1.000'den daha az traktör bulunurken, bu tarihten 6 yıl sonra 1950'de bu sayı yalnızca Çukurova'da iki katına ulaşmıştır. Harman makineleri, pulluklar, biçme makineleri ve diskler de aynı dönemde artmıştır.¹⁰⁴ 1948'den 1952'ye kadar Türkiye'ye 6.500 traktör girmiş, bunun 1.200-1.500'ü Çukurova'ya gelmiştir. 1952 yılında Çukurova'da 3.720 makine bulunmaktaydı. Bu sayı 1948-1952 yılları arasında Çukurova'da

¹⁰¹ Savaş yıllarında seferberlik altında tutulan orduyu beslemek için alınan ve halk arasında büyük bir hoşnutsuzlukla karşılanan Toprak Mahsulleri Vergisi, 1 Ocak 1946 tarihinden itibaren yürürlükten kaldırılmıştır (4840 sayılı Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu'nun Kaldırılması Hakkında Kanun, Resmî Gazete, 23 Ocak 1946, Sayı 6216).

¹⁰² Ali Başçetinçelik, "Sabandan Uyduya: Çukurova'da Tarım", Efsaneden Tarihe, Tarihten Bugüne Adana: Köprübaşı, Haz. Erman Artun-M. Sabri Koz, YKY, İstanbul 2000, s.585.

¹⁰³ Aktan, "Mechanization of Agriculture in Turkey", s.276.

¹⁰⁴ Hiltner, "Land Accumulation in The Turkish Çukurova", s.623.

makineleşmenin % 460 oranında arttığını göstermektedir.¹⁰⁵ Böylece Çukurova tarımındaki makineleşme hızının boyutu bu rakamlardan takip edilebilmektedir.

Adana özelinde ise traktör sayısı 1948'den itibaren belirgin bir şekilde artmaya başlamıştır. Bu dönemde Marshall Planı çerçevesinde Amerika'dan getirilen ve üreticiye satılan tarım araçlarının bedeli 6 taksitte alınıyor, bunun için % 2,5 faiz uygulanıyordu. 1950 itibariyle Avrupa'dan getirilen traktörler için de benzer bir ödeme kolaylığı sağlanmış, 5 yıllık taksit süresi ve %3 faiz uygulanmıştır. Bu ödeme kolaylığının neticesi olarak ülke genelinde traktör sayısı artmış ve bu artış 1948-1951 yılları arasında en fazla Adana'da yaşanmıştır. 1948'de 650, 1949'da 805 adet traktör bulunan şehirde 1951 yılı itibariyle bu sayı 2. 200'e çıkmış, 1953 yılında ise 3000'i geçmiştir. 1959 sayımına göre Türkiye'de 41. 896 traktör bulunuyordu ve 5. 398 adet ile Adana, en fazla traktöre sahip şehir konumundaydı.¹⁰⁶ 1952-1963 yılları arasında Adana'daki traktör sayısındaki artış oranı % 44,3 olarak tespit edilmiştir.¹⁰⁷

Marshall yardımları kapsamında Adana'ya gönderilen makineler ilk etapta çiftçi ve köylünün büyük bir ihtiyacını karşılamıştır. Tarım makinelerinin gelmesiyle çiftçi ve köylü hem zamandan ve iş gücünden tasarruf etmiş, hem de topraktan aldığı verim çoğalmıştır. Özellikle pamuk ve hububat ürünlerinin üretimi makineleşmeyle birlikte artış göstermiştir. Bu konuya dair Millet gazetesinde; “Marshall yardım planı çerçevesi içinde çiftçiyi denetim işinde verilen önem memleket hesabına sevindirici görülmektedir” ifadeleri yer almıştır.¹⁰⁸ Tek partili dönemin son Tarım Bakanı olan ve 1954 seçimleriyle Seyhan'da yeniden CHP milletvekili seçilen Cavit Oral'ın Marshall yardımlarını ele aldığı bir köşe yazısında elbette “Amerika'ya duyulan minneti” de göz ardı etmeksizin yardımların önemi şöyle aksettirilmiştir:

“Açıkça söyleyelim ki eğer Marşal yardımı ortaya çıkmıyaydı, memleketimizin bu kadar süratle makineli ziraata gitmesi kolaylıkla tahakkuk edemezdi. Marşal yardımı büyük bir ihtiyacı karşıladı ve ziraatımızın hızla makineleşmesine çok faydalı oldu. Bu sayede her sahada istihsal arttı. Hububat istihsali yükseldi. Pamuk

¹⁰⁵ Richard D. Robinson, “Tractors in the Village. A Study in Turkey”, Journal of Farm Economics, XXXIV/4 (November, 1952), s.451.

¹⁰⁶ Cumhuriyet, 23 Ocak 1960.

¹⁰⁷ “Adana”, Yurt Ansiklopedisi, c. I, s. 80-81; Vatan, Adana İlavesi, 18 Ocak 1953, s. 9.

¹⁰⁸ Millet, 15 Mayıs 1950.

istihsali yedi yüz küsur bin balyaya çıktı. Şu halde makineli ziraatın faydası müspet neticeler ile görüldü.”¹⁰⁹

Marshall yardımları kapsamında gelen bu ziraat makinelerinin reklamları kısa sürede yerel basında yerini almış, makinelerin markaları, özellikleri ve taksit imkânları hakkında ayrıntılı bilgiler verilmiştir. Örneğin, “Sayın Çiftçilerimize Müjde” başlığıyla tanıtımı yapılan Allis-Chalmers marka bir santrifüj pompasının özellikleri şöyle sıralanmıştır: “24,5 beygir kuvvetinde, gaz yağı ile otomatik çalışır, 4 tekerlekli bir araba üzerine monte edilmiştir, saatte 200 ila 250 ton su verir.”¹¹⁰

Makineli ziraatın Çukurova topraklarındaki görünürlüğü, Orhan Kemal’in bazı romanlarında da işlenmiştir. Edebiyatın, -özellikle de toplumcu gerçekçi yazarların elinden çıkan eserlerin- zamanın ruhunu yansıtması açısından gündelik hayat çalışmalarında ayrı bir önemi vardır. Bu noktada dönemin Çukurovası’nı anlatan yazarların eserleri ve bu eserlerdeki betimlemeleri 1950’lerin gündelik hayatına ışık tutmaktadır. Örneğin *Hanımın Çiftliği* adlı romanda “yeni iktidara” yani DP’ye hasredilen tarımsal mekanizasyon şöyle tasvir edilmiştir:

“Bu arada renk renk, çeşit çeşit tarım alet ve makinelerinin yurda sel gibi akını da başlamıştı. Öyle bir sel ki, bu kadarı hiçbir zaman görülmemişti. Al, yeşil, mor, sarı boy boy, cins cins traktör, mibzer, diskaro ve ötekilerin seli. Bu sel, bereketli toprakların verimini eski ile kıyaslanmayacak şekilde artıracak bir seldi. Dinamik tarım devri başlıyordu.”¹¹¹

Tarımda görülen makine sayısındaki bu artış anlaşıldığı üzere bir tarım devrimi olarak değerlendirilmiş ve bu devrim toprağın verimine dair büyük umutlar doğurmuştur; ancak yazarın bir başka romanındaki karakterin de yansıttığı gibi bu “dinamik tarım devrimi” her kesimi aynı şekilde umutlandırmayacaktır. Orhan Kemal’in *Eskici ve Oğulları* adlı romanında, tarımda makinelerin kullanımını romanın başkarakteri Topal Demirci’nin işlerinin aksamasına neden olurken “hacıağaları” zenginleştiren bir gelişme olarak sitemli ifadelerle yerini almıştır:

“Bir Amerikancılıktır başlamıştı. Daha sonraları renk renk, biçim biçim traktörler akmaya başladı Çukurova’ya. Ova bu allı, yeşilli, mavili, sarılı oyuncaklarla

¹⁰⁹ Cavit Oral, “Makine Mezarlığına Doğru mu?”, Bugün, 3 Mayıs 1953.

¹¹⁰ Yeni Adana, 6 Mayıs 1950.

¹¹¹ Orhan Kemal, *Hanımın Çiftliği II*, Everest Yayınları, İstanbul 2009, s.263.

doldu. Pamuk yedi, hatta sekiz liraya satıldı...Köy yollarında Desoto'lar, Kadillaklar Çukurova güneşiyle fırın külüne dönmüş tozları havalara savuruyor, ağızları sıra sıra altın dişli ağaların kahkahaları Çiftçi Birliği'nin kalın, sağlam duvarlarında çinliyordu. Toprak sahipleri, fabrikatörler, yurda dışardan mal getirip dışarıya yurdun mallarını gönderenler memnundu ama Topal Demirci gibilerin yüzünden düşen bin parça oluyordu. Bir zamanlar onu işe, paraya boğanlar artık uğramaz olmuşlardı. Toprak renk renk traktörlerle sürülüyor, mibzerlerle ekiliyordu. 'Dinamik Ziraat' başlamıştı. Memleket ziraatının işi bundan böyle Amerikan makineleriyle görülecekti... ”¹¹²

Romana yansıyan bu ifadeler, ele alınan dönemde tarımda makineleşmeyle küçük esnafın işleri bozulurken toprak ve fabrika sahiplerinin Adana'da nasıl palazlandığını yansıtmaktadır. Bir başka deyişle bu “kalkınma” hamlesi üst sınıfları güçlendirirken alt sınıfları daha da eritmiştir. DP hükümetleri, tarım politikası olarak orta ve büyük çiftçilerin yararına bir kredi ve fiyat politikası geliştirmiş; ancak köylü nüfusunun büyük bir kısmını oluşturan küçük çiftçiler ve küçük esnaf için bir politika üretmemiştir. Taner Timur'un Oğuz Oyan'dan yaptığı alıntıda belirttiği gibi: “Kapitalist gelişmenin kendiliğinden dinamiklerinin rasyonel bir tarımsal işletme dokusunu piyasa mekanizması aracılığıyla ortaya çıkaramadığı uzun süredir gözlemlenen bir olgu idi.”¹¹³

Cem Eroğul da DP'nin tarım politikalarının esasında büyük toprak sahiplerinin işine yaradığını şu şekilde ifade etmektedir:

“DP, tarım kesimi lehine küçümsenemeyecek tedbirler almıştır. Ancak mülkiyet ilişkilerine dokunmadığı, yani toprak reformuna yanaşmadığı için, bunlar geniş ölçüde ters sonuçlar vermiştir. Toprak dağıtılması, meraların daraltılması, kredilerin artırılması, tarımsal fiyatların yükseltilmesi vs. her şeyden önce büyük toprak sahiplerine yaramıştır.”¹¹⁴

Tarımın makineleşmesiyle beraber toprak mülkiyetinde, toprağı işletme yöntemlerinde ve tarımsal ilişkilerde önemli değişiklikler olmuştur. Büyük toprak mülkiyeti, küçük çiftlikler aleyhine devamlı olarak artmış, tarım emekçileri ve geçimlik tarım yapan ortakçılar ve yarıcılar zor durumda kalmışlardır. Uygulanan tarım siyaseti büyük toprak

¹¹² Orhan Kemal, “Eskici Ve Oğulları”, Everest Yayınları, İstanbul 2015, s. 18.

¹¹³ Taner Timur, Türkiye Nasıl Küreselleşti?, “Demokrat Parti ve Kalkınma Politikası: Şehirliler, Köylüler, Alacaklılar”, İmge Kitabevi, Ankara 2004, s.179.

¹¹⁴ Eroğul, Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi, s.146.

sahiplerinin yaşam şartlarını yüksek bir seviyeye taşıırken topraksız köylünün yaşam koşullarını zorlaştırmıştır. Köylüler yaşadıkları sorunların çözümü olarak toprak darlığının giderilmesini ve tarım usulleriyle tekniğinin düzeltilmesini istemekteydi.¹¹⁵ Dönemin tarım siyasetinin ancak toprağı olan kesime yarar sağlayıp topraksız köylüler üzerindeki olumsuz etkisi Yaşar Kemal'in *Hüyükteki Nar Ağacı* adlı romanında da işlenmiştir:

“Toprak senin olursa iyi, elin olursa böyle kul olur işte. Şu benim emeğim kan emek. Onun haberi bile yok. Bak, görüyorsun halimi dirliğimi. Alsın da toprağı elimden kurtulayım. Alacak zaten. Traktörler geldi geleli yarıcılar yok oldular gittiler. Bir ben kaldım. Ölelim de kurtulalım. Ne olursa olsun, böyle yaşamaktansa...”¹¹⁶

Makineleşmeden önce topraklarını köylü halka işleten büyük toprak sahibi ağaların, beylerin makineli tarıma geçilmesiyle köylülerin kol kuvvetine duydukları ihtiyaç da azalmıştır. Bütün bu etkenler, en çok Çukurova'ya yansımıştır. Zira Çukurova'nın nüfus yoğunluğu kilometre kareye düşen 24 kişiyle ülke ortalamasının üzerindeydi.¹¹⁷ Toprağı olmayan köylü için negatif bir sonuç doğuran makineli tarım döneminin, topraksız köylülerinin yaşamındaki etkisi Yaşar Kemal'in *Çukurova'da Traktör Oburluğu* başlıklı yazısında da görülmektedir:

“Artık tamamen halimiz müşküle sardı. Yapacak hiçbir iş kalmadı. Bundan sonra Çukurova'da topraksız insan yaşayamaz. Her işi makine yapıyor. Bize traktör sürücülüğü bile düşmüyor. Çünkü herkes kendi traktörünü kendisi sürüyor. Bu böyle giderse çoluk çocuk hep aç öleceğiz. Huğlarımız gün geçtikçe yıkılıyor. Yaptıramıyoruz. Gün geçtikçe evsiz de kalacağız.”¹¹⁸

Yine Yaşar Kemal'in *Hüyükteki Nar Ağacı* adlı romanında tarım araçlarının gelmesiyle işsiz kalan ve bu araçlara öfke duyan fakir Çukurova köylüsünün hikâyesi şu şekilde yer almaktadır:

¹¹⁵ Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2015, s. 189,191; Hiltner, “Land Accumulation in The Turkish Çukurova”, s.622.

¹¹⁶ Yaşar Kemal, *Hüyükteki Nar Ağacı*, YKY, İstanbul 2016, s.36.

¹¹⁷ 1952'de Çukurova'nın 15 köyünde makineli tarımın etkilerine dair araştırma yapan Robinson, araştırmanın sonunda mekanizasyon sürecinin her köyü aynı oranda etkilemediğini, köylerin tarihi gelişmişliği, sosyal ilişkileri, ekonomik yapılanmaları ve lokasyonlarına göre etki alanının değiştiğini ortaya koymuştur. Bu konuda detaylı bilgi için bkz: Robinson, “Tractors in the Village. A Study in Turkey”, s. 451-462.

¹¹⁸ Sevilay Özer, *Demokrat Parti'nin Köy ve Köylü Politikaları (1946-1960)*, Berikan Yayınevi, Ankara 2013, s.203.

“Bu var ya, hem biçer hem döver, hem çuvala doldurur verir eline. İş kalmadı gayrı. Irgadın bini gelip bini gidiyor her gün. Adamın yüreği parça parça oluyor hallerine...Bizim usta bir yanıyor bunlara...Şu motorların hepsini kır, yak diyor, git Topal’ın yanına...Bizim ustanın çok yüreği acıyor ırgat milletine.”¹¹⁹

Tarımda makineleşme, tarımsal verimliliğin artmasında etkili olmuş; ancak beraberinde getirdiği sorunlar dolayısıyla 1950’li yılların tarım sektöründeki temel şikâyet konularından biri haline gelmiştir. Özellikle makinelerin yedek parçalarını bulma konusunda karşılaşılan güçlükler, makineleri kullanacak olanların bilgi ve deneyim yetersizliği, makineleri tamir edecek ehliyetli ustaların bulunmayışı gibi faktörler, çiftçinin/köylünün nezdinde bu araçların cazibesine gölge düşürmüştür. Makinelerden anlayan insan sayısındaki yetersizlik, uzun ömürlü kullanılmaları için gereken bakım ve yağlamaların yapılmaması makinelerin sürekli bozulmasına neden olmaktaydı. 1959 sayımına göre Türkiye’de bulunan 41. 896 traktörün 455’i bahsedilen nedenlerden ötürü atıl durumdaydı.¹²⁰ Bu dönemde tarımda makineleşmeye ilişkin yapılan bir araştırmaya göre, her üç çiftçiden biri makinelerin bozulmasından şikâyetçidir. Söz konusu arızalar nedeniyle işler yılda ortalama olarak 19 gün durmuştur.¹²¹

Bu dönemde Adana tarım sektöründe yaklaşık 30 çeşit traktör bulunmaktadır. Amerika’dan ve Avrupa’dan gelen yaklaşık 30 çeşit traktörün servis işlerinin ve yedek parçalarının ayarlanması mümkün olmayınca şehrin bir “makine mezarlığı” na dönüşeceği endişesi hasıl olmuş ve endişeden dolayı çiftçiler hükümetten yedek parça talep etmeye başlamışlardır:

“Çukurova’da makineli ziraat inkişaf safhasındadır. Marşal yardım planı ziraât yardım kredisine göre verilen ziraat makineleri, bölgemizin her köyüne kadar girmiştir. İşin güzel tarafı bu makineleri çiftçi ve köylülerimiz küçük bir stajdan sonra kendileri kullanmaktadır. Yalnız, Çukurova çiftçilerini bu vesile ile düşündüren bir nokta vardır ki, o da Marşal yardım kredisinden gelen makinelerin yedek aksamı meselesidir. Çiftçilerimiz, birkaç yıl sonra bir makine mezarlığı meydana gelmemesi için, hükümetten şimdilik bol miktarda yedek aksam bulundurmasını istemektedir.”¹²²

¹¹⁹ Yaşar Kemal, Hüyükteki Nar Ağacı, s.20.

¹²⁰ Cumhuriyet, 23 Ocak 1960.

¹²¹ Aktan, Mechanization of Agriculture in Turkey, s. 279.

¹²² Seyhan, 20 Kasım 1950.

Yukarıda belirtildiği üzere bu dönemde Adana’da yaklaşık 30 çeşit traktör bulunmaktaydı. Bu çeşit fazlalığı, Tarım Bakanlığı’nın firmaları kontrol etmek ve onları servis ve yedek parça işlerinde görevlendirme imkânını ortadan kaldırmıştır.¹²³ Bu denetimsizlik makine tamirinden anlamadığı halde tamirhane açan ancak makineleri daha da bozan sözde ustaların türemesine de neden olmuştur:

“Memlekete giren muhtelif cins traktörler, ehliyetsiz eller, ustalar ve yedek parçasızlık yüzünden kısa bir zaman sonra çürüğe çıkıyor. Şehrin her köşe bucağında bir baraka altına giren, eline bir tornavida alan, tamirhane sahibi ve usta geçinmektedir. Bunların eline düşen zavallı köylü, artık makinesine, traktörüne veda etmekte yedek parça da bulamamaktadır.”¹²⁴

Bir atölye sahibiyle yapılan röportajda da şehirdeki ehliyetsiz ustaların varlığına dikkat çekilmiş, onların eline düşen araçların tamir edilemediğinden bahsedilmiştir:

“Bugün şehrimizde ziraat vasıtaları tamir eden binlerce sanatkâr var. Fakat bunların içinden çoğu sanattan anlamamaktadır. Bunlar birer makine kasabıdır. Bizler çok kere bilmeden, vasıtalarımızı bunların ellerine teslim ediyoruz. Fakat gel de onların elinden çıkan vasitanın hayrını gör.”¹²⁵

Traktörlerin bakımı ve yedek parça meselesi Adana milletvekilleri tarafından meclis gündemine de taşınmıştır. Rıza Tekeli, traktörlerin bakımının yeterince yapılması durumunda dahi ömürlerinin sekiz sene olduğunu zikrederek ömürleri tükendiğinde bu araçların yerine hükümetin yeni traktör ithal etme gücünü sorgulamıştır. Yedek parça hususunda ise hükümetin yeterli alakayı göstermediğini istatistiki bilgiler doğrultusunda anlatmıştır:

“1954 yılında yedek parça için yapılan tahsis 20 milyon, 1955’te 11 milyon liradır. 1956-1957’deki tahsisler bundan da azdır. Amerikan yardımının bu işler için yaptığı tahsisler hariç, vekâletçe yapılanlar hiç denecek kadar ehemmiyetsizdir. Bir traktör yılda kendi kıymetinin %8’i kadar yedek parça sarf eder. 43 bin traktörün kıymeti en azından 500 milyon Türk lirası ettiğine göre her yıl bunun %8’i olan 40 milyon liralık traktör yedek parçasının getirilmesine mutlak surette

¹²³ Cavid Oral, “Makinalı Ziraat Politikamız”, Bugün, 19 Mart 1952.

¹²⁴ Yeni Adana, 2 Ekim 1952.

¹²⁵ Kenan Gedikoğlu, “Şehirde Adım Adım-Köşe Bucak”, Bugün, 8 Ocak 1953.

zaruret vardır (...) 1953 senesinden itibaren Hükümet traktör ve yedek parçalarının ithalinde her ne sebepten ise lazım gelen alakayı esirgemiştir.”¹²⁶

Bu dönemde traktörler için gereken yedek parçaların noksanlığı ihtiyaç duyulan parçaların karaborsaya düşmesine, bu da çiftçinin yedek parçalara fahiş fiyatlarla ulaşmasına neden olmuştur.¹²⁷ Adana’da bir çiftçi ile yapılan röportajda ifade edilenler makine ve yedek parça hususunda yaşanan zorlukları açıklamaktadır:

*“Tabiatla mücadeleden galip çıksak, iklim şartlarını tamamen lehimize çevirsek, beşeri ve maddi mücadelelerde yenilmeye mahkûm oluyoruz. Bir bakıyoruz ki, kurt var, yenmeye çalışıyor, bin bir güçlkle ilaç ve makine buluyoruz. Makine arıza yapıyor, parçasını daha çok güçlkle elde edebiliyoruz. Onu da hallettik farz edelim, makineyi çalıştıracak akaryakıtı bulamıyoruz. Doğrusu çok ağır şartlar altında topraktan mahsul almaya çalışıyoruz.”*¹²⁸

Makineli ziraatla birlikte gündeme gelen bir başka sorun, yeterince traktör lastiği bulunamayışından kaynaklanmıştır.¹²⁹ Yaşanan lastik noksanlığını gidermek için hükümet tarafından bazı dönemler traktör lastiği dağıtılmış ancak yeterli olmamıştır. Örneğin 1956’ da otomobil ve kamyonet lastiğinden ayrı olarak Adana’ya 968 iç, 925 dış traktör lastiği tahsis edilmiştir. 10 gün içerisinde 1924 iç, 1645 dış traktör lastiği dağıtılmıştır;¹³⁰ ancak bu rakamlar şehirde bulunan traktörlerin lastik ihtiyacını tamamen karşılayamamıştır.

Ziraat araçlarıyla birlikte ortaya çıkan bu sorunlar DP’nin sorumluluk alanına itilerek, makineli tarım politikasının yetersizliği olarak görülmüştür. Bu eleştirilere DP temsilcileri “Memleket ziraatını kalkındırıyoruz, binlerce traktör getirdik, çiftçi

¹²⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, 20 Aralık 1957, 11. Dönem, 17. Birleşim, c.I, s.190.

¹²⁷ Bugün, 25 Ocak 1956.

¹²⁸ Yeni Adana, 7 Temmuz 1958.

¹²⁹ Türkiye genelinde de bir şikâyet mevzusu olan traktör lastiği ve makineli ziraate dayalı olarak ortaya çıkan sorunlara dair Haluk Cillov da meselenin temelinde kısmen çeşit fazlalığı olduğunu vurgulayıp hükümetin makineli ziraat konusunda ince düşünüp uzun vadeli çözümler sunması gerektiğinin altını çizmiştir: “Memleketimizde bir kısım traktörlerden istifade edilememesinin sebebini kısmen, pek çeşitli markaların ithal edilmiş olmasında aramak lazımdır. Nitekim İstatistik Umum Müdürlüğü sayımına göre Türkiye’de halen birbirinden farklı 90 çeşit marka traktör faaliyette bulunmaktadır. Bunlar arasında Amerikan traktörleri ekseriyette bulunmakla beraber Avrupa menşeli olanlar ve hatta bir miktar da Rus traktörü mevcuttur. Bunların tekmiil yedek parçaları yeknesak olmadığından, istifade imkânları çok zorlaşmaktadır. Bu bakımdan bazı kimseler Anadolu’nun birçok makine mezarlığı haline geldiğini ifade etmektedirler. Binaenaleyh, memleketimizde ziraat istihali artırmak isterken bu yolda sarf edilmesi gereken gayretleri en ufak teferruatına kadar hesap etmek ve girişilen icraatın uzun vadeli inikalarını düşünmek icap edecektir” (Haluk Cillov, “Türkiye’de Ziraat Makineleşme”, Milliyet, 13 Nisan 1960; Sevilay Özer, “Demokrat Parti Dönemi Ziraat Makineleşme Hareketi ve Sonuçları”, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, 31 (Nisan 2014), s.65).

¹³⁰ Demokrat, 21 Mart 1956.

motorize hale geldi” şeklinde yanıt vermişlerdir.¹³¹ Anlaşıldığı üzere makineleri getirerek ülkenin tarımsal alanda önemli atılımlar yapacağını uman DP, makinelerin bakım ve yedek parçasına dair sorunları çok fazla hesaba katmamıştı:

“Yalnız makineli ziraat konusunda bugünkü iktidarın çok ölçüsüz ve çok liberal hareket ettiğini ve bugün bu hatanın zararları ile karşılaşılmak tehlikesinde bulunduğumuzu ifade etmeliyiz. Çünkü makine ithalinde hiçbir kıstas nazarı dikkate alınmamıştır. Bu yüzden yurdumuza belki elli çeşit makine girmiştir. Yedek parçaları ve tamir atölyeleri üzerinde durulmamıştır. Firmalar hiçbir kayda tabi tutulmamıştır. Firmalar yalnız satış düşüncesiyle hareket etmişlerdir.”¹³²

Oysa 1 Mart 1950’de 5433 sayılı kanunla “Devlet Çiftlikleri”, “Devlet Üretim Çiftlikleri’ne” dönüştürülmüş ve bu değişiklik memleket şartlarına göre teknik ziraat sistemini örnek çalışmalarla yaymayı amaçlamıştı. Bu amaçla 28 çiftlik, 1 işletme ve 19 fidanlığın ziraat alet ve makinelerini tamir etmek üzere merkez atölyesi Ankara’da olan toplam 43 müessese mevcuttu ve Umum Müdürlüğü’ne bağlı müesseselerden biri de Adana’da bulunmaktaydı.¹³³ Çiftçilere sağlanan ziraat alet, makine ve vasıtaların randımanlı çalışabilmesi amacıyla yedek parçaların bir kısmının memlekette imal edilmesine karar verilmişti. Bu doğrultuda Adana, Adapazarı ve Konya tamir atölyelerinde çalışma başlatılarak yedek parça imalatına girilmişti.¹³⁴ Bununla birlikte bu dönemde köylerde çiftçilerin ziraat bilgilerini artırmak amacıyla ziraat filmler gösterilmekte, film izlemek üzere toplanan çiftçilere günün ziraat konuları üzerinde izahat verilmekteydi. Teknik Ziraat Müdürlüğü, satışını sağladıkları makineler üzerinde kontroller yapmakta, arızalı araçları tamirden geçirmektedir.¹³⁵ Ancak buna rağmen ziraat araçlarda yaşanan sorunlar, Ziraat Müdürlüğü’nün etkinliklerinin yeterli olmadığını göstermektedir. Bu nedenle Adana köylü ve çiftçisi her fırsatta bir vesileyle hükümetten bol yedek parça ve tamir atölyesi açmasını talep etmiştir. Bu taleplerin gerçekleşmemesi birçok ziraat makinesinin atıl durumda kalmasına neden olmuştur.

¹³¹ Yeni Adana, 2 Ekim 1952.

¹³² Cavid Oral, “Makine Mezarlığına Doğru mu?”, Bugün, 3 Mayıs 1953.

¹³³ Umum Müdürlüğü’ne bağlı diğer müesseseler; Merkez Atölyesi, Acıpayam, Afyon, Alpaslan, Altınova, Bala, Beydere, Bursa, Ceylanpınar, Çerkeş, Çayırova, Çiçekdağ, Dalaman, Gekemen, Gökhöyük, Gözlü, Halkalı, Hatay, Iğdır, Koçaş, Konuklar, Malya, Polatlı, Türkgeldi, Ulaş, Yeşilköy, Yalova, Burhaniye, Çankırı, Erzurum, Karaaslan, Kilis, Pazar, Samandağı, Siirt, Siverek, Sinop, Sultanhisar, Şebinkarahisar, Tunceli, Zile, Sivas, Kaman, Fidanlık ve Deneme Tarlasıdır (Özer, Demokrat Parti’nin Köy ve Köylü Politikaları, s.215,216).

¹³⁴ Özer, Demokrat Parti’nin Köy ve Köylü Politikaları, s.230.

¹³⁵ Yeni Adana, 28 Ocak 1954.

1.2.2. Pamuk Üretimi

Adana'da zamanla gelişen sulama ve gübreleme faaliyetleri, CHP dönemi'nde başlayıp DP döneminde hız kazanan makineleşme, kredi destekleri gibi etkenlerle pamuk dışında buğday, turunçgiller, susam, karpuz gibi ürünlerin de ekimini yaygınlaştırmıştır. 1950-1960 arası dönemde Adana'da ekili alanların çoğalması ve tarımsal ürünlerin çeşitlenmesi bakımından büyük bir sıçrama yaşanmıştır. Bu dönemde toplam ekili alanlar % 27.6 oranında artmıştır. Bu artış özellikle tahıl ekimine yansımış, tahıl ekim alanları % 45 oranında artmıştır. En büyük artış ise % 114.2 ile buğday ekim alanında olmuştur.¹³⁶ Zira bu dönemde Kore Savaşı'nın etkisiyle dünyada ortaya çıkan tahıl ihtiyacı Türkiye'ye dışarıya buğday ihraç etmesi için önemli bir fırsat vermiştir. Adana'nın meşhur pamuğunun ekim alanı ise bu dönemde sadece % 5.1'lik artış göstermiştir. 1940'ların ikinci yarısında başlayan pamuk sıçraması 1950'lerin başına kadar sürmüştür. 1927-1940 arasında üretim dikkati çekecek ölçüde artmış, yükseliş 1950 sonrasında belli dalgalanmalarla sürmüştür. Kimi ürünlerde düşüş görülürken, pamuk, buğday, turunçgiller ve karpuz gibi ürünler daha çok üretilmiştir.¹³⁷ Özellikle Çukurova'da yetişen ve Marshall yardımları sayesinde üretimi artan pamuk, döviz getirici özelliğiyle Çukurova'yı Türkiye'nin hatta Orta Doğu'nun en önemli üretim merkezi haline getirmiştir.¹³⁸ Adana'da ve bütün Çukurova'da bu dönemde göze çarpan gelişmenin ana zembereği pamuk olduğu için bu kısımda tarım yalnızca pamuk üzerinden değerlendirilecektir. Bu dönemde pamuk ekimi, fiyatı, miktarı gündelik hayatın en önemli tartışma konularından biri haline gelmiştir.

Çukurova'da çok eski zamanlardan itibaren pamuk üretimi yapıldığı bilinmektedir; ancak 1820'lere kadar yapılan üretim sadece bölgesel gereksinimleri karşılayacak düzeyde olmuş, bu üretimin çok az bir miktarı ihraç edilebilmiştir. Bölgede pamuk üretimine önem verilmesi 1830'lardan sonra Çukurova'nın yönetimini ele alan Mehmet Ali Paşa'nın manevi oğlu İbrahim Paşa¹³⁹ döneminde başlamıştır. İbrahim Paşa,

¹³⁶ "Adana", Yurt Ansiklopedisi, c.I, s.71.

¹³⁷ "Adana", Yurt Ansiklopedisi, c.I, s.70-71.

¹³⁸ Robinson, "Tractors in the Village...", s.451.

¹³⁹ Cidde eski valisi olan İbrahim Paşa, babası Mehmet Ali Paşa'nın Mısır'ın idaresini yürütemeyecek kadar hasta olması nedeniyle Osmanlı Devleti'nden Mısır Valisi olma isteğinde bulundu. Meclis-i Has'ta müzakere edilen konu İbrahim Paşa'nın babası hayattayken Mısır'a vali olamayacağına ancak babasının vefatıyla birlikte bu talebinin zaten yerine getirileceği açıklamasıyla sonuçlandı. Bu işin peşini bırakmayan İbrahim Paşa, İstanbul'a gelerek bağlılık sözü verdi ve Mehmet Ali Paşa'nın durumu ağır olduğu için (akli dengesini tamamen yitirmişti) 1848'de Mısır Valiliği onaylandı. Ancak İbrahim Paşa'nın da valiliği uzun sürmemiş, üç ay sonra vefat etmiştir

bölgede tarımın gelişmesi için çalışmış, Mısır ve Kıbrıs'tan tohumluk getirterek buğday, arpa ve pamuk üretiminin kalitesini artırmaya çalışmıştır. Çukurova'da pamuğun altın çağı ise 1860'lardan sonra başlamıştır. Büyük Sanayi Devrimi'ni gerçekleştiren ve tekstil sanayiinde zirve yapan İngiltere, bu sanayinin önemli hammaddesi olan pamuğun büyük bir kısmını Amerika'dan temin ediyordu. Ancak 1861'de Amerikan iç savaşının başlaması, İngiliz sanayicilerini güç durumda bırakınca bu sanayiciler yeni pamuk üretim bölgesi geliştirmeye başlamış ve bu amaçla Mısır ve Osmanlı Devleti'ne yönelmiştir. Nitekim 1862'de çıkarılan bir fermanla, Osmanlı Devleti pamuk üreticilerine karşılıksız tohum dağıtmak, pamuk ihracından alınacak vergileri azaltmak gibi çeşitli haklar sağlamıştır. Çukurova'daki çiftçilere Mısır'dan binlerce kilo tohumluk getirilip dağıtılmıştır. Amerikan iç savaşının bitmesiyle değeri azalan Çukurova pamuğu 1900'lerin başında, bu defa Almanya'nın pamuk gereksinimi dolayısıyla yeniden ilgi görmeye başlamıştır. Çukurova'daki en global ürün olduğu için pamuk üretiminin artışı kapitalist dünyanın talepleri doğrultusunda olmuştur.¹⁴⁰ Bu talepler sayesinde de toprağın pamuk konusundaki potansiyeli anlaşılmış, bölge halkı pamuk çiftçiliği konusunda tecrübe edinmiştir. Bu tecrübe sonraki yıllara aktarılacak ve pamuğun tarımsal üretimde başrol oynamasına katkı sağlayacaktır.

DP dönemi Adana'da pamuk üretimi diğer tarımsal ürünlerde de görüleceği gibi, gerek sulama koşullarının iyileştirilmesi, gerekse tarımda makineleşmenin söz konusu olması gibi etkenlerle ikinci "altın çağı"nı yaşamıştır.¹⁴¹ Adana'nın bölgesel merkez olma yönündeki liderliği şehir merkezindeki işletmelerin, ofislerin ve bankaların yoğunlaşmasıyla bu dönemde perçinlenmiştir. Örneğin Türkiye'nin ilk özel bankası olan Pamukbank, özellikle pamuk sektörünü desteklemek için 1955'te Adana'da kurulmuştur.¹⁴² Banka kurulduktan sonra mevduat hesabı açanlara cazip hediyeler ve açılış ikramiyeleri sunarak bankaya olan ilgi artırmaya çalışılmıştır.¹⁴³ Pamuk ekim alanının 1950-60 arasında % 5.1 arttığı daha önce ifade edilmişti; ancak bu artış daha

(Yahya Bağçeci, "İsyandan İtaate; Kavalalı Mehmet Ali Paşa Babıâli İlişkileri (1841-1849)", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, VII/32 (2014), s. 229).

¹⁴⁰ Varlık, Emperyalizmin Çukurova'ya Girişi, s.50-55.

¹⁴¹ Hiltner, "Land Accumulation in The Turkish Çukurova", s.622.

¹⁴² Ekrem Ayalp, Restructuring Agriculture And Adaptive Processes in Rural Areas: The Case of Cotton Sector in Adana-Karataş, The Graduate School of Natural And Applied Sciences of METU, December 2007, s.103. Pamukbank Türk Anonim Şirketi'nin Ankara'da, İstanbul'da, Adana'da ve İzmir'de birer şube açmasına izin verilmesi İcra Vekilleri Heyetince 18 Haziran 1955 tarihinde kararlaştırılmıştır (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), F. 30-18-1-2, Y. 139-54-15, D. 12-9, 18 Haziran 1955).

¹⁴³ Milliyet, 1 Haziran 1955.

sonra yerini düşüşe bırakmıştır.¹⁴⁴ 1950 itibariyle yaşanan bu “altın çağ”ın çiftçinin yaşamında oluşturduğu etken şu sözlerle özetlenebilir: “...1950’de hangi çiftçi, ‘Doymadık!’ diye sızlandı. O yıllar keyfine söz yoktu. Bütün hovardalığı üstünde idi, evini döşedi, yeni yeni evler yaptırdı, kimsenin başını ağrıtmadı değil mi ?”¹⁴⁵ Tarım sektöründe pamuk hususunda bu dönemde yaşanan hareketlilik ve bu hareketliliğin sonuçları Orhan Kemal’in *Vukuat Var* romanında da anlatılmıştır:

“Yeni iktidarın yeni politikası çok geçmeden kendini gösterdi: Cesurca kararlar, yurdun her yanında olduğu gibi, belki her yanından çok Çukurova’da dehşetli bir silkinmeye sebep oldu. Bilhassa serbest ihraç rejimiyle birlikte pamuk piyasası yıldırım hızıyla yükseldi. Amerika bile pamuk satın alıyordu. Yüzde yüz, yüzde iki yüz, üç yüz, işini bilenler daha da çok kazandılar. Para oluk gibi akmaya, irili ufaklı bankalarla birlikte barlar, gazinolar, lokantalar mantar gibi çoğalmaya başladı. Yıllar yılı bomboş yatmaktan yorulmuş arsalarda koca koca apartmanlar yükseliyor, köylerden şehre akın eden, pamuğun şahlandırıldığı yeni zenginler tarafından yüksek kiralarla henüz tamamlanmadan kiralanıveriyordu.”¹⁴⁶

1950’de İngiltere, Adana’dan 800 ton pamuk almış, Almanya, Adana akalasına¹⁴⁷ 202-203 kuruş vermiş buna rağmen 30-40 bin balya pamuğun satış için beklediği görülmüştür.¹⁴⁸ Aynı yıl İngiltere ve Almanya ile birlikte Fransa, İtalya ve Japonya gibi ülkeler de bölgeden pamuk talep etmiş, 70 bin olan rekoltenin 50 bin tonunun ihraç edilmesi planlanmıştır.¹⁴⁹ Bu rakamlar Çukurova pamuk piyasasının canlılığı açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir.

1951 Eylül ayında yapılan tahminlere göre, Adana’da 250.500 hektar arazi ekilmiş ve bu arazilerden 241.498 balya pamuk üretilmiştir. Bunun 14.000 balyası yerli, geri kalanı akala pamuğudur. İçel ve Hatay dahil edildiğinde Çukurova Bölgesi’nde 1951’de üretilen pamuğun toplamı 368.188 balyaya ulaşmıştır. 1950 yılı ile kıyaslandığında 1951’de 29.133 balya fazla üretim yapıldığı anlaşılmaktadır.¹⁵⁰ Bir süre İzmir piyasasındaki fiyatlar esas alınarak satılan pamuğun yüksek fiyatlardan muamele gördüğü ve birinci akalanın 635 kuruştan devredildiği görülmektedir. Bu durum

¹⁴⁴ “Adana”, Yurt Ansiklopedisi, c.I, s.70.

¹⁴⁵ Türk Sözü, 11 Ağustos 1957.

¹⁴⁶ Orhan Kemal, *Vukuat Var*, Everest Yayınları, İstanbul 2009, s.264.

¹⁴⁷ Akala; Amerikan tohumundan üretilen ve Türkiye’de yetiştirilen bir pamuk türüdür.

¹⁴⁸ Yeni Adana, 13 Haziran 1950.

¹⁴⁹ Yeni Adana, 23 Ekim 1950.

¹⁵⁰ Vatan, Adana İlavesi, 18 Ocak 1953, s.1.

karşısında alıcı istekliyken elinde pamuk bulunan satıcı durumu ağırdan almıştır. Bunun nedeni ise İzmir’de pamuğun 650 kuruş daha yüksek fiyattan satılmış olmasıdır.¹⁵¹ Dolayısıyla satıcılar İzmir piyasasından dolayı fiyatların artmasını bekleyerek ürünlerini elden çıkarma konusunda temkinli davranmışlardır.

Pamuğun bu dönemde sağladığı yüksek kazanç dolayısıyla, toprakla uğraşan kesim başka bir ürün ekip biçmek yerine pamuk ekmeyi yeğlemiştir. Akşam gazetesinde bu durum “Geçen sene fiyatların düşük olduğu günlerde pamuğunu elinden çıkaran köylü bu sene daha dikkatli hareket ederek çok kazanmak için pamuk ekiminden başka bir şey düşünmüyor.”¹⁵² şeklinde nakledilmiştir. Hububat ekenler de pamuk ekmeyi tercih ettikleri için, 1951’de Adana’da hububatın az, pamuğun bol olacağı yönündeki beklentiler haklı çıkmıştır. Adana Ticaret Odası’nın tahminlerine göre Adana’da 1949-1950 yıllarında 114.726 ton buğday üretilmesine karşın 1950-1951’de ancak 49.721 ton buğday alınmıştır. Merkez kazanın üretim miktarları 1950’de 19.056 ve 1951’de 8.893 ton buğdaydır.¹⁵³ *Vukuat Var* adlı romanda da belirtildiği gibi: “Gelecek yıllar bütün tarlalara pamuk ekilmeye karar verilmişti. Müthiş kârlı bir hale gelen ‘beyaz altın’ dururken, hububata ne lüzum vardı?”¹⁵⁴ Bu doğrultuda bahsedilen yıllarda Çukurova’da yüksek getirisi nedeniyle diğer ürünlerin yerine bol miktarda pamuk ekilmiş, bu da diğer ürünlere duyulan ihtiyacı zaman zaman artırmıştır.

Pamuk fiyatlarının seyri bu yıllarda oldukça inişli çıkışlı olmuştur. Örneğin Ocak 1951’de pamuk borsasına ilişkin bilgiler şöyleydi: “Adana borsasında bugünkü satışlarda pamuk fiyatlarında yeni yükselmeler olmuş ve birinci akala 575 kuruştan muamele görmüştür.” Bir önceki haftaya nazaran 15 kuruş daha yükseldiği belirtilen Adana pamuğu dünyanın çeşitli ülkelerinden alıcı bulmaktaydı: “İskenderun Limanı’na gelen İngiliz bandıralı Mapledore adındaki şilep Hong-Kong ve Kore için pamuk alacaktır.”¹⁵⁵ Aynı yılın ilerleyen aylarında ise ihracat sorunu ortaya çıkmış ve pamuk fiyatlarında düşüş başlamıştır. Tacirler stoklarını ihraç edemeyince ellerinde kalan pamuğun fiyatını 500 kuruşa kadar düşürmek zorunda kalmışlardır:

¹⁵¹ Akşam, 13 Şubat 1951.

¹⁵² Akşam, 18 Nisan 1951.

¹⁵³ Vatan, Adana İlavesi, 18 Ocak 1953, s.11.

¹⁵⁴ Orhan Kemal, *Vukuat Var*, s.265.

¹⁵⁵ Milliyet, 28 Ocak 1951.

“Şehrimizde büyük pamuk tacirleri, ellerinde bulunan külliyetli miktarda stokları ihraç etmek için alıcı memleketlerde yaptıkları teşebbüslerden hiçbir netice alamamışlardır. Pamuk alıcısı olan Fransa, Belçika ve Almanya’dan gelen cevaplarda hükümetlerinin ithalata döviz vermedikleri bildirilmektedir.”¹⁵⁶

1952’de ise pamuk fiyatlarının düşmekte olması üreticiyi kaygılandırmıştır. Üreticiler bunun için hükümetin harekete geçmesini beklemişlerdir. Hükümetin planı ise pamuk fiyatlarında dünya standartlarına uygun hareket etmektir. Dünya standartlarının altında pamuk satılmasına izin verilmiyordu çünkü pamuk fiyatları düşerse tekstil ucuzlayacaktı ancak, üretici vatandaşın da hayat kalitesi düşecekti.¹⁵⁷

1953’te de elde edilen pamuk mahsulü tahminlerden daha az olmuş, fiyatlar düşmeye başlamıştır. Bu durumun temel nedeni hükümetin pamuk politikası ve pamuğa musallat olan pembe kurtların yarattığı tahribattır. Adana Çiftçiler Birliği Başkanı İzzettin Özgiray’ın açıklamasına göre; her sene dönüm başına ortalama 60 kilo kütlü (çekirdekli pamuk) alındığı halde 1953’te ortalama 40 kilo kütlü alınmış, fiyatlar da düşmeye başlamıştır. Mahsulün beklenenden daha az olmasının nedeni hükümetin pembe kurtla mücadele etmede yetersiz kalmasındandır. Bununla birlikte hükümetin, pamuk üreticisinin dünya piyasalarına uyması gerektiğini belirtmesine rağmen geçerli bir pamuk politikasının bulunmaması, makine, yedek parça ve akaryakıt sorunu/pahalılığı gibi nedenlerle çiftçinin piyasa koşullarına ayak uydurmasını zorlaştırmıştır. Bu nedenle hükümetten beklenen dünya koşullarına uygun bir pamuk politikası oluşturması ve pembe kurtla mücadelede çiftçiye destek vermesi yönündeydi. Bu konuda çiftçinin yaşadığı sorunlar Yeni Adana gazetesinde şöyle dile getirilmiştir:

“Türk çiftçisi, Türk pamukçusu dünya piyasalarına uygun olacak bir şekilde pamuğun maliyetini indirememektedir. Aldığı traktör pahalıdır. Traktörün lastiği ve yedek parçaları artık karaborsanın malı olmuştur. Akaryakıt fiyatları defalarca zam görmüştür.”¹⁵⁸

Pamuk fiyatlarının maliyet masraflarını karşılayacak durumda olmaması, pamuk çiftçisinin bu yıllarda temel sorunu haline gelmiş, bu şartlar altında çiftçinin dünya piyasalarına ayak uydurması söz konusu olamamıştır.

¹⁵⁶ Milliyet, 3 Nisan 1951.

¹⁵⁷ TBMM Tutanak Dergisi, 28 Kasım 1952, 9. Dönem, 10. Birleşim, c. XVII, s.355.

¹⁵⁸ Yeni Adana, 6 Ekim 1953.

1954'te şehrin pamuk, tekstil, nebati yağ ve küspe piyasasında yeniden bir hareketlilik yaşanmıştır. Dışarıya pamuklu dokumanın ihracına izin verilmiş ve bu hususta bazı kolaylıkların sağlanmış olması piyasayı hareketlendirmiştir. 1954 yılı hem hububat hem de pamuk için “Çukurova'nın en bereketli senesi” olarak kabul edilmiştir.¹⁵⁹ Ancak bir süre sonra Menderes Dönemi'nin genel ekonomik sıkıntıları pamuğu da vurmuştur. 1950-1954 yılları arasında yaşanan refah dönemi 1954 yılı sonrası yerini ekonomik sorunlara bırakmış, bu sorunlar Adana çiftçisinin şikâyetlerine neden olmuştur. İlaçlama, gübreleme ve sulama işlerindeki pahalılık çiftçiler ve köşe yazarları tarafından dile getirilmiş, bu pahalılığın pamuk piyasasını etkilediği ifade edilmiştir. Bununla birlikte 1954'te yaşanan büyük kuraklık tarımsal üretimde ciddi bir düşüşe neden olmuş ve ardından gelen elverişsiz hava koşulları ise tarımda zayıf bir büyüme performansına yol açmıştır. Ayrıca Kore Savaşı'nın sona ermesiyle dış ticaret koşulları Türkiye aleyhine dönmeye başlamıştır. Bunun üzerine DP uyuma yönelik politikalara yönelmek yerine iddialı bir kalkınma programı sürdürmeye çalışsa da bunda başarılı olamamıştır. Bu gelişmeler üzerine DP, ABD'den ek finansal destek talep etmiş, alamayınca kısa vadeli borçlanma yoluna gitmeye başvurmuştur. Dış borçlanmada da sınıra gelince enflasyon artışı meydana gelmiş çare olarak belli toplumsal kesimler örtük olarak vergilendirilmiştir.¹⁶⁰

İklimsel sorunlar ve enflasyonist politika, 1956 itibariyle pamuk fiyatlarının düşmesine neden olmuştur. Pamuk fiyatlarının düşmesi ise çiftçiyi mağdur etmiştir. 1956'da, tüccarın ve müstahsilin elindeki pamuğu satamamış olması bölgenin ticaret ve ekonomisine darbe vurmuştur. Hükümetin ihracata dair politikasındaki belirsizlikler bir süre sonra çiftçiyi ve sanayiciyi zor durumda bırakmıştır.¹⁶¹ Sonuç olarak 1956 yılı, Adana'da pamuk üreticileri için sıkıntılı bir yıl olmuştur. Bunun genel nedenleri; makine parçalarına zam gelmesi, maliyet masraflarının yükselmesi buna rağmen pamuk fiyatlarının değişmemesidir. Pamuk fiyatları değişmeyince üretici borçlarını ödeyemez hale gelmiş ve yüksek faizden etkilenmiştir. Pamuk fiyatları yükselmezken diğer ürünlerin fiyatlarının yükselmesi pamuk üreticilerinin zarar etmesine neden olmuştur. Örneğin pamuğun 700 kuruş'a kadar yükseldiği 1951'de kaput bezi 38 liradır. 1956'da

¹⁵⁹ Demokrat, 8 Ağustos 1954.

¹⁶⁰ Özcan, “Ellili Yıllarda Türkiye Ekonomisi”, s. 41.

¹⁶¹ Yeni Adana, 2 Mart 1956.

ise pamuk 300 kuruşken kaput bezinin fiyatı 50 liraya yükselmiştir.¹⁶² Görüldüğü üzere kaput beziyle kıyaslandığında pamuk fiyatları oldukça düşük kalmıştır. Pamuk fiyatlarındaki bu düşüş dönemin yerel gazetelerinde yer etmiş, gazete yazarları çiftçiler adına adeta isyan etmiştir. Faik Suad, “İşaret Taşları” adlı köşesinde “Açık Dertleşme” başlığıyla başta çiftçinin ve tüccarın olmak üzere halkın ekonomik olarak kötüye giden durumunu şöyle ele almıştır:

“Hayatını ve kaderini pamuk mahsulüne bağlamış olan Adanalı, bunca emek ve masrafla istihsal ettiği beyaz elmasının, ıspanak veya bakla seviyesine düşen değeri karşısında elbette müteessirdir. Bir kilo pamuk bugün, bir kilo ıspanak veya bir kilo bakla fiyatına satılıyor. İktisadi düzensizliğin ve perişanlığın en ağır darbesi Adanalı çiftçinin beline indirilmiştir.”¹⁶³

Görüldüğü üzere pamuk çiftçilerinin bu dönemde karşı karşıya kaldığı temel sorun pamuk fiyatları değişmezken pamuk için gerekli ihtiyaç, araç ve gereçlerin fiyatlarının artmış olmasıdır: “İşçi ücretleri, akaryakıt, makine, yedek parça, işletme vasıtaları fiyatları geçen yıllara nazaran en az yüzde elli artış kaydetmiş olduğu halde pamuk fiyatı eski yerinde bırakılmıştır.”¹⁶⁴

1956-1960 yılları arasında Adana’da 251 bin hektar alanda pamuk üretimi yapılmaktaydı. Çukurova genelinde bu rakam 355 bin, Türkiye genelinde de 627 bin hektar olarak kaydedilmiştir. Sadece Adana’nın ürettiği pamuk miktarı 48,4 bin tonu bulmuştur. Aynı yıl bu rakam Çukurova’da 72 bin ton, Türkiye genelinde ise 170 bin ton olarak resmî rakamlara yansımıştır. Çukurova’nın pamuk üretimindeki payı % 42,3, Adana’nın ise % 28,5’i bulmuştur.¹⁶⁵ Bu istatistiki bilgilerden anlaşıldığı üzere ele alınan dönemde Adana, Türkiye genelinde pamuk üretiminde önemli bir paya sahipti. Fakat bu yoğun üretim, çiftçilerin temel sorunlarının çözüldüğü anlamına gelmemektedir. Bunun nedeni ise yukarıda belirtildiği üzere pamuk fiyatlarına dair hükümetin aldığı önlemlerin yetersiz kalmış olması ve genel anlamda bir pamuk politikasının bulunmamasıdır.

¹⁶² Ragıp Batumlu, “Pamuk Davası”, Vatandaş, 13 Ocak 1956.

¹⁶³ Faik Suad, “Açık Dertleşme”, Yeni Adana, 4 Nisan 1956.

¹⁶⁴ Rıza Tekeli, “Pamuk Ziraatının Üzücü Hali”, Yeni Adana, 19 Nisan 1957.

¹⁶⁵ Yurtsever, Çukurova’da Tarımın Tarihi, s. 213.

Çiftçinin içinde bulunduğu zor durumun bir diğer nedeni de 1957’de hükümetin pamuk ekenleri korumak amacıyla taban fiyatı 340 lira olarak belirlemesidir. Bu fiyatın doyurucu olmaması, çiftçinin ekim işlerinde kullandığı gaz, benzin, yedek parçalardaki fiyat artışı da eklenince 1957 yılı çiftçi açısından gelecek zor yılların miladı olmuştur.¹⁶⁶ Zira bu dönemde memlekette iktisadî sorunlar ayyuka çıkmış, birçok mal bulunmaz olmuş, dükkânların önünde kuyruklar uzamaya başlamış ve kaçınılmaz olarak karaborsacılık ortaya çıkmıştır. Hükümet yeni zamlar yapmaktan başka çare bulamamıştır.¹⁶⁷ 1957’de yapılan Teknik Ziraat Kongresi’nde çiftçiler, lastik yokluğundan, gübre sıkıntısından ve ziraat bankasının verdiği kredilerin yetersizliğinden şikâyetçi olmuşlardır. Bununla birlikte çiftçiler, amele ücretlerinin yetkililer tarafından tespit edilmemesi dolayısıyla amelelerle çiftçiler arasında yaşanan mücadelelerden, bağ ve bahçecilere yeterince ilaç, malzeme ve makine desteği olmadığından yakınmışlardır.¹⁶⁸ 1957, hem mevsim koşulları hem de pamuk ücretlerinde belirsizliklerden ötürü sıkıntılı geçmiştir. Bu sıkıntılar Yeni Adana gazetesinde “57 pamuk ekim ve bakım masrafları geçen seneye göre çok artmıştır. İşçi ücretleri, malzeme fiyatları, akaryakıt masrafları, memleketin umumi iktisadî ahengine uyarak artmıştır” şeklinde yer almıştır.¹⁶⁹ Bu minvaldeki şikâyetler bir sonraki yıl da devam etmiş çünkü pamuk üretimi için gerekli bulunan maliyet masrafları arttığı halde, pamuk fiyatlarındaki yükseliş bu artışı takip edememiştir. Hal böyle olunca yine bir çiftçi mağduriyeti yaşanmıştır:

“Çapa amelesi, akaryakıt ve buna benzer malzeme ve unsurların temin edilmesindeki güçlük, maliyet masraflarını durmadan tezyit etmiştir. Traktör ve traktöre benzeyen teknik araçlardan çoğunun yedek parçasızlıktan dolayı işlerlikten geri kalması da çiftçiyi büsbütün müşkül duruma sokmuştur.”¹⁷⁰

Çiftçinin ve pamuğun en karanlık zamanları 1958’de yaşanmıştır. 251.030 hektar alana 225.957 balya pamuk mahsul edilen bu dönemde,¹⁷¹ bankalar kredileri hemen hemen kesmiş, Çukurova Pamuk Satış Kooperatifleri Birliği (Çukobirlik) çiftçiden topladığı

¹⁶⁶ Türk Sözü, 11 Ağustos 1957.

¹⁶⁷ Eroğul, Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi, s. 221.

¹⁶⁸ Yeni Adana, 22 Ocak 1957.

¹⁶⁹ Rıza Tekli, “Pamuk Meselesi”, Yeni Adana, 1 Ağustos 1957.

¹⁷⁰ Kemal Göksel, “Pamuk Derdimiz”, Bugün, 3 Temmuz 1958.

¹⁷¹ Cumhuriyet, 14 Temmuz 1958.

pamuğun bedelini ödeyememiştir.¹⁷² DP'nin para bolluğunu ortadan kaldırmak için krediler üzerinden aldığı tedbirlerin üreticiyi, çiftçi ve tüccarı “altından kalkılması belalı bir derdin içine sürükleyeceği” endişesi dile getirilmiş ve bu politikanın sonucu olarak “yüzlerce milyon değerindeki millî servetin değerlendirilememiş bir zavallılık içinde ambarlarda, depolarda yattığı” ifade edilmiştir.¹⁷³ Çukurova Çiftçi Derneği, Çiftçi Birliği ve Adana Ziraat Odası, Başbakan Menderes'e telgraf çekerek Çukurova çiftçisinin büyük bir krizle karşı karşıya olduğunu bildirerek tedbir çağrısında bulunmuşlardır. Bu süreçte bankalar tüccara kredi açamadıklarından ve aksine alacaklarını tahsil yoluna gittiklerinden tüccar, çiftçinin malını alamıyordu. Pamuk fiyatları büyük bir düşüş yaşamasına rağmen alıcı bulmakta zorlanıyordu.¹⁷⁴ DP'nin ilk etapta iktisadî alanda uyguladığı gevşek politikaların yerine bu kez de sıkı tedbirlere başvurması ayrı bir eleştiri konusu olmuştur:

“Bir zamanlar oluklardan akıtılır gibi, her isteyene krediler açılmış, paralar verilmişti. Bu hesapsız cömertliğin memleket ekonomisinde açtığı derin yarayı nihayet görebilen hükümet, bu hesapsızlığa öyle bir fren koydu ki, bu defa da krediler, piyasalardaki para kaskatı kesildi.”¹⁷⁵

Tarım Bakanı Nedim Ökmen'in çiftçilerle yaptığı toplantıda söz alanlardan Süleyman Ramazanoğlu ise “İstediğiniz kadar eser yapın, karnımız zil çaldıktan sonra eserleriniz Roma'daki heykeller gibi düşüp kırılacaktır (...) Hiçbir devirde mercimek bu kadar lüks bir hale gelmemiştir.” diyerek piyasadaki mevcut pahalılığa isyanını dile getirmiştir. Aynı toplantıda söz alan konuşmacı Fazlı Meto, mevcut sorunu ele alarak çözüm önerisini sunmuştur: Meto, randımanı artırmak gerektiğini, ilaçlama, gübreleme ve sulama işlemlerinin çok pahalı olduğunu ifade etmiş, ihracat mekanizmasının iyi işlememesi nedeniyle pamuğun alıcı bulamadığını belirtmiştir.¹⁷⁶

1958'de pamuk öyle çoktur ki; artık bakkalda bile satılmaktadır. Pamuk hırsızlığı artmaya başlayınca bu duruma son vermek amacıyla köy bakkallarında pamuk satışının yasaklanmasına karar verilmiştir. Zira bu dönemde ırgatlar tarlalardan çıktıktan sonra

¹⁷² Cumhuriyet, 23 Kasım 1958.

¹⁷³ Ferit Celal Güven, “Görülmemiş Kalkınmanın Yanı Sıra Görülmemiş Sıkıntı”, Türk Sözü, 2 Kasım 1958.

¹⁷⁴ Cumhuriyet, 22 Ekim 1958.

¹⁷⁵ Ferit Celal Güven, “Bölgemizin İktisadi Sıkıntısı Ağır”, Türk Sözü, 15 Kasım 1958.

¹⁷⁶ Türk Sözü, 24 Ekim 1958.

onların gözünden kaçan pamukları toplayıp satanlar yani başakçılar topladıkları pamukları köy bakkallarına satarak para kazanmaktaydılar.¹⁷⁷

1959'a gelindiğinde ise tüccar ve fabrikatörler para darlığı çekmeye başlamıştır. Fiyatların yüksek oluşu karşısında satışlar hemen hemen durmuş, malzeme fiyatları çok yükselince paranın satın alma gücü o nispette azalmıştır. Kredi temini de imkânsız hale gelince tüccar ve fabrikatörler darboğaza girmiştir.¹⁷⁸ Bu krize tahammül edemeyen müesseseler işçi çıkarmaya başlamışlar, işçilere tazminat ödememek içinse disiplin cezaları gibi çeşitli gerekçeler ileri sürmüşlerdir.¹⁷⁹ Dönemin ekonomi politikalarındaki istikrarsızlık işsizliği artırmış, olumsuz koşullar ilk olarak çalışan kesimi vurmuştur. Mevcut ekonomi politikalarının neden olduğu pahalılığın bir sonucu olarak çiftçi ve köylünün durumunun vehameti Türk Sözü gazetesinde şöyle dile getirilmiştir:

“Bütün yıl, bin bir emek ve meşakkatle, 50 derece güneş altında çalışarak meydana getirdiği pamuğunu, dünya fiyatına satın alacak bir yer bulamıyor, serbest piyasada alıcı çıkarsa, onlar da dünya pamuk fiyatının çok altında (kütülye 210 yerine 140 kuruş veriliyor) bir teklif yapıyorlar(...). Çukurova çiftçisi pamuğunu dünya fiyatına satmak için kıvranıyor, onun beklemeye takati yoktur. Banka ve şahıslara olan borcunun ödeme vadeleri gelmiştir. Çalıştırdığı işçiler ücretlerini istemektedirler. Devam eden işletmeciliğinin masraflarını karşılamak için paraya ihtiyacı vardır.”¹⁸⁰

Adana ve Çukurova pamuk piyasasında Çukobirlik bu süreçte çok önemli bir yer tutmaktaydı.¹⁸¹ 1940'ta kurulan Çukobirlik, 1953 yılı itibariyle Adana'nın en önemli iktisadî, ticarî ve ziraî müesseselerinden biri haline gelmiştir. Bölgenin iktisadî ve ticarî hareketliliğini oluşturan Çukobirlik; Adana, Ceyhan, Osmaniye, Maraş, Yenice ve Tarsus'taki altı pamuk satış kooperatifini idare etmiştir. İlerleyen yıllarda Çukobirlik'in üye sayısı artmış, 1950'de 6 iken 1960'ta 17'ye ulaşmıştır. Kuruluşunda 394 olan ortak sayısı 1960'ta 8.000'e yükselmiştir.¹⁸² Çukobirlik'in görevleri arasında; pamuğu muhafaza etmek, stoklamak, kooperatifler vasıtasıyla ortak teslimatı veya hükümet

¹⁷⁷ Yeni Adana, 28 Ağustos 1958.

¹⁷⁸ Yeni Adana, 18 Nisan 1959.

¹⁷⁹ Yeni Adana, 25 Haziran 1959.

¹⁸⁰ Rıza Tekeli, “Çukurova Çiftçisi”, Türk Sözü, 4 Ekim 1959.

¹⁸¹ Çukobirlik, Çukurova bölgesinde pamuk üreticilerinin ürünlerini değerlendirmek ve üreticiye destek sağlamak amacıyla 15 Ekim 1910 yılında 2834 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri Yasası'na göre; Adana, Ceyhan ve Tarsus Tarım Satış Kooperatiflerinin bir araya gelerek, 275 ortakla oluşturdukları bir Kooperatifler Birliği'dir (<http://www.cukobirlik.com.tr/?tekd=2&syf=Tarihce>, 7 Ocak 2017).

¹⁸² Yurtsever, Çukurova'da Tarımın Tarihi, s.224.

tarafından satın alınan pamukları piyasa için hazırlayıp kalitelerine göre gruplandırmak, pamuğu piyasa taleplerine uygun bir standartta ambalajlamak yer almaktaydı.¹⁸³ Bununla birlikte fabrikalarının sahip olduğu donanım ve işlevselliği de bölgenin kalkınmasında önemli rol oynuyordu. Adana, Ceyhan ve Yenicedeki Çukobirlik fabrikaları çırçır ve prese işini üstlenmişti. Özellikle Ceyhan ve Yenice’de bulunan fabrikalarda Sawgin makinelerinin bulunuyor olması İngiltere’nin Çukobirlik’ten pamuk satın almasını sağlamıştır. Çukobirlik’in bölge adına bir diğer özelliği, üreticiyi korumasıydı. Kurum, üreticiye tohumluk verip nakdi yardım yaparak köylünün malını yok pahasına satmasının önüne geçmiştir.¹⁸⁴

Çukobirlik’in 1950’li yıllarda gerek üye gerekse ortak sayısındaki artış kooperatifin bölgedeki etkinlik alanını genişletmiştir. Çiftçi ve köylünün destekçisi olan birlik, Çukurova bölgesinde pamuk tarımının gelişmesinde oldukça önemli bir yere sahiptir.

Bu süreçte tarımda özellikle pamukla uğraşan kesimin en önemli sorunlarından biri pamuğa musallat olan yeşilkurtlardı. Yeşilkurt literatürde pamuğun ana zararlılarından biri olarak ifade edilir. Bu kurt, pamuğun üreme organlarına zarar vererek pamuk üretiminde önemli ürün kayıplarına neden olmuştur.¹⁸⁵ Adana’da pamuğa bulaşan bu kurtlar dolayısıyla ürün kaybı yaşanmış bu kaybın önünü almak için çeşitli mücadeleler verilmiş ve konu hakkında basında uyarıcı ve bilgilendirici yazılar yayınlanmıştır: “Pamuklarımıza arız olan en büyük düşmanlardan birisi yeşilkurttur. Bunlar ekseriya mayıs ayı sonunda gözüküp temmuz sonunda kaybolurlar. Bunlar kül renginde küçük gece kelebeğinden ibarettirler.”¹⁸⁶ Çiftçi Birliği ve Çukurova Çiftçi Derneği de “yeşilkurt afetinin” önüne geçebilmek için mücadele etmiştir. Çukurova Çiftçi Derneği 1950’de 600 bin dönüm arazideki mahsulün yeşilkurt tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu açıklamıştır.¹⁸⁷ Bu tehlikenin önünü almak üzere Zirai Mücadele Müdürlüğü’nün çabalarıyla Türkiye’de ilk defa yapılan bir uygulamaya imza atılmış; pamuk tarlalarının uçakla ilaçlanmasına karar verilmiştir.¹⁸⁸ Bu dönemde Adana piyasasında yeşilkurtla mücadele etmek amacıyla İngiliz malı “Agrocide” pamuk

¹⁸³ Yusuf Ayhan, “Çukobirlik”, Yeni Adana, 7 Ocak 1953.

¹⁸⁴ Yusuf Ayhan, “Çukobirlik”, Yeni Adana, 8 Ocak 1953.

¹⁸⁵ Metin Konuş, Sakine Uğurlu Karağaç, “Adana’da Pamukta Yeşilkurt (*Helicoverpa Armigera* (Hübner)’un İnsektisitlere Karşı Dayanıklılık Oranlarının Belirlenmesi”, On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Anadolu Tarım Bilimleri Dergisi, XXIX/II (2014), s.106-112.

¹⁸⁶ Millet, 17 Aralık 1952.

¹⁸⁷ Yeni Adana, 12 Haziran 1950.

¹⁸⁸ Yeni Adana, 23 Haziran 1950.

tozu¹⁸⁹ satılmaktaydı. Yeşilkurtla mücadele için ayrıca arsini, kiyeti, karsos ve kibritiyetimikroin gibi ilaçlar önerilmiştir.¹⁹⁰ Ancak piyasada yeterli ilaç bulunamadığından pamuklarda yeşil kurt sorunu sürekli nüksetmiştir.¹⁹¹ Bu sorun dolayısıyla pamuk çiftçilerinin yaşadığı mağduriyeti 11. Dönem CHP Adana Milletvekillerinden Nevzat Arman mecliste şöyle dile getirmiştir:

“Yeşil kurt için Endirin ve diğer lüzumlu ilaçları bulamadık. Birçok yerlerde tarla köşelerine çiftçilerimiz muska dikmek zorunda kaldılar (...) Pamuk kurdundan Adana mustarip olduğu gibi, İzmir de Aydın da mustariptir. 6 milyon 300 bin dekar pamuk ekiyoruz, servet döküyoruz, makine verip arkasından ilaç vermemek ve bu suretle tarlaya attığımız mahsulü heder etmek acıdır.”

1951-1955 ve 1957-1960 döneminde Ziraat Bakanı olan Nedim Ökmen’e serzenişte bulunan Nevzat Arman’a Bakan Ökmen, “Önümüzdeki devrede pamuklara arız olan haşarat ile mücadele teminat altındadır.”¹⁹² diyerek meselenin çözüleceğine dair gerekli sözü vermiştir. Bu söz hayata geçirilmiş olmalıdır ki daha sonraki süreçte yerel basında yeşil kurt ya da genel olarak pamuklara musallat olan haşaratların ilaçlarının noksanlığına dair bir şikâyet konusuna rastlanmamaktadır.

1.3. Sanayide Yaşanan Gelişmeler

Adana’nın ilk sanayileşme çalışmaları tarıma dayalı olarak başlamıştır. Pamuğun Çukurova’da yaygın bir şekilde ekilmesi Adana ekonomisinin şekillenmesinde önemli rol oynadı. Pamuğun üretiminden işlenme sürecine geçilmesi Adana sanayisinin oluşmasına yönelik ilk adımı simgeliyordu. 1852-1853’lerde Adana’da 50 pamuk işleme evi, 10 keçe yapımevi, 22 basmane, 40 masra¹⁹³ yeri bulunmaktaydı. 1864’te şimdiki Abidin Paşa Caddesi’ndeki İş Bankası’nın bulunduğu yerde bir çırçır fabrikası¹⁹⁴ kurulmuştur. Bu, Adana’da profesyonel anlamda kurulan ilk fabrikadır. 1885’te ise ikinci çırçır ve prese fabrikası¹⁹⁵ kuruldu. 2 Kasım 1889’da yapılan bir sözleşmeyle Nazar Nişan Efendi adlı bir Ermeni girişimciye Adana’nın ilk dokuma

¹⁸⁹ Yeni Adana, 29 Haziran 1953.

¹⁹⁰ Millet, 17 Aralık 1952.

¹⁹¹ Seyhan, 24 Temmuz 1950.

¹⁹² TBMM Tutanak Dergisi, 12 Aralık 1958, 11. Dönem, 69. Birleşim, c.IV, s.147.

¹⁹³ Masra, dokuma tezgâhında atkı ipliklerinin sarıldığı ağaç parçasıdır.

¹⁹⁴ Çırçır, pamuğu çekirdeğinden ayırmaya yarayan aletin adıdır.

¹⁹⁵ Çırçır fabrikalarında tohum ile lifin birbirinden ayrılmasından sonra pamuğun ayrı bir yerde balya haline getirilmesini sağlayan fabrikalara prese fabrikası denilmektedir.

fabrikasını kurma imtiyazı verildi.¹⁹⁶ 1899'da kurulan iplik tesisi ve Havace Tırpani adlı işadaminin 1901'de ilk bez fabrikasını kurmasıyla –ki bu fabrikada üretilen bezlere uzun bir süre Tırpani Bezi denilmekteydi- Adana'da tekstil sektörüne bağlı bir sanayileşmenin ortaya çıkmasına yol açmıştır.¹⁹⁷ 1914 itibarıyla 314 işçinin çalıştığı bu fabrika 5.850 iğlikti. Fabrika, 7,5 milyon kuruş değerinde¹⁹⁸ 160 ton iplik, 530 bin metre kumaş üretmekteydi. Bu fabrikanın ardından Adana'da açılan ikinci fabrika, Simyonoğlu ile ortaklarının Millî Mücadele sonrası Emlak-ı Millîye'ye kalan Millî Mensucat fabrikasıydı. Fabrikayı 1927'de Nuh Naci Yazgan, Nuri Has, Mustafa Özgür ve Seyit Tekin satın almışlardır. I. Dünya Savaşı sırasında Türkiye genelinde olduğu gibi Adana'nın da ekonomik yapısı bozulmuş ve sanayileşme süreci sekteye uğramıştır. Savaşın sona ermesi ve Cumhuriyet'in ilanıyla bölgenin sanayisi yeniden canlanmaya başlamıştır. 1950'de DP Seyhan milletvekili seçilen Adanalı yazar, politikacı ve arkeolog Remzi Oğuz Arık, 1924 yılında sıradan bir Adana gününü şöyle anlatmaktadır: “Sabahleyin Adana'da fabrika sesleriyle uyananlar yatağa girdikleri anda da fabrikaların gece mesaisine çağırın sesini işitir.”¹⁹⁹ Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte Adana sanayisinde yeniden bir hareketlilik başlamıştır. Pamuk üzerine yoğunlaşan bu sanayileşme döneminde yeni dokuma ve iplik fabrikaları açılmış, bu fabrikaların açılması yurtiçi talebin artmasını sağlamış bu da pamuk üretiminde belli bir artışa neden olmuştur.

Millî Mücadele yıllarında başlayan ve sonrasında da devam eden iktisat ve pamuk kongrelerinde açıklanan istatistikî verilere göre 1925'te Türkiye'de dokuma tezgâhı sayısı 908 iken bu sayının %56'sını oluşturan 511 adet tezgâh Adana'da bulunmaktaydı. 1927 yılında Adana'da 178 tezgâhı olan ve yıllık üretim değeri 247.250 TL olan bir fabrika bulunmaktadır ve üretim değeri Türkiye toplamının %14'ünü oluşturmaktadır. 1930'da Türkiye'de 63 çırçır tesisi bulunurken bunların 19'u Adana'da yer almaktaydı.²⁰⁰

¹⁹⁶ Sadece Adana bölgesi için 20 yıl süreyle geçerli olacak bu imtiyazla, “her çeşit çuha, fason, kazmir ve her çeşit basma, hümayun, Amerikan bezi, yün ve pamuk ipliği, tire ve boyalı boyasız her çeşit fes” üretme yetkisi verilmiştir (Hacıoğulları, Adana'ya Yön Verenler, s.54).

¹⁹⁷ Hacıoğulları, Adana'ya Yön Verenler, s.54; “Adana Ekonomisinin Gelişmesi, Organize Sanayi Bölgesinin Gelişmedeki Yeri ve Önemi”, Seminer, Adana Sanayi Odası ve İktisadî Araştırmalar Vakfı, İstanbul 1995, s.19.

¹⁹⁸ “Adana”, Yurt Ansiklopedisi, c. I, s.39.

¹⁹⁹ Adana Sanayi Tarihi, Adana Sanayi Odası, Koor. Necmi Özcanlı, Yeniden Grup Matbaacılık, Adana 2008, s.101.

²⁰⁰ Adana Sanayi Tarihi, s. 1

1950'lerin sanayileşme sürecini dünya konjonktüründe yaşananlardan bağımsız düşünemeyiz. Türkiye, II. Dünya Savaşı sonrası ABD tarafından yapılan yardımlardan yararlanmak amacıyla 1945'te "Türk Sanayiinin Harp Zamanından Sulh Zamanına İntikali ve Sulh Zamanının Muhtemel Yeni Şartlarına İntibak Devresinde Korunması ve Geliştirilmesi ile ilgili Genel Problemler Hakkında Ön Rapor"u hazırladı. Bu rapora dayanarak hazırlanan bir plan doğrultusunda ABD'den yardım talep edilmiş; ancak ABD, raporun "devletçilik" anlayışını sürdürdüğünü belirterek yardımda bulunmayı reddetmiştir. Bunun üzerine Türkiye 1947'de "Türkiye İktisadi Kalkınma Planını" hazırlamıştır. Bu planın temel özelliği ulaştırma, enerji ve sulama gibi alt yapı yatırımlarına ağırlık verip bazı sanayi alanlarında yatırımların özel kesim tarafından yapılabilmesine imkân sağlıyor olmasıydı. 1948'de düzenlenen Türkiye İktisat Kongresi ise ulusal kalkınma için serbest girişimin büyük önem taşıdığı savındaydı. Bu kongreye Adana'yı temsilen Ticaret Odasından Fazlı Meto, Daniş Arıkoğlu ile Bossa'dan Süleyman Sergici, Alber Diyab ve İbrahim Burduroğlu katılmıştır. Bu, Adanalı tüccar ve sanayicilerin katıldığı ilk ulusal kongre olmuştur.²⁰¹

1946'dan sonra yaşanan bu gelişmeler Adana sanayisinin gelişmesine katkı sağlayacaktı. Bununla birlikte 1950'li yıllarda sulu tarıma ve makineli ziraata geçilmesiyle tarım sektöründe başlayan hızlı büyüme, tarıma bağlı sanayi faaliyetlerini yoğunlaştırmıştır. Bölgedeki endüstriyel faaliyetlerin % 50'sini oluşturan büyük ölçekli tekstil tesisleri bu dönemde kurulmuştur.²⁰² 1950'lere kadar Adana sanayisine Millî Mensucat Fabrikası'yla Sümerbank'a ait tekstil fabrikası damga vurmuştur. 1946'da Sümerbank, Tırpani kardeşlerin kurmuş olduğu dokuma fabrikasını satın almış ve Adana Bez Fabrikası'yla Adana Pamuk Satın Alma ve Çırçır fabrikalarını kurmuştur. Daha sonraki dönemde özel sektör tarafından Adana'da yeni sanayi tesisleri kurulmaya başlamıştır. 1948'de çoğunlukla Adana'da yaşayan Kayserililer tarafından kurulan Akbank ile yerel fonların değerlendirilmesi ve özellikle sanayi kesimine yeni bir kaynak aktarımı sağlanmış oldu.²⁰³

1950'de DP ile siyasal iktidara hâkim olan liberal görüşün ekonomi alanına da yansısıyla imalat sanayiinde özel teşebbüsün payı –1959'a kadar- kamunun payını

²⁰¹ Adana Sanayi Tarihi, s. 152,157.

²⁰² "Adana Ekonomisinin Gelişmesi...", s. 77.

²⁰³ Adana Sanayi Tarihi, s. 157.

gececekti.²⁰⁴ Özel yatırımlarda ağırlıklı olarak tekstil ve giyim ön plandayken kamu yatırımları gıda sektörüne yöneliyordu. DP'nin sanayi alanındaki yatırım politikası Türkiye'de dolayısıyla Adana'da da bir takım değişimlere yol açmıştı. Zira, 1946'da kurulan DP'nin programında sanayi işleri hususunu 42. maddede şöyle açıklamıştı:

“İktisadi hayatta özel teşebbüs ve sermayenin faaliyeti esastır. Onun için hususi teşebbüs ve sermayeye serbestlik ve güvenle çalışmak şartları ve yeni yeni iş sahaları sağlanmalıdır. Faaliyet sahaları iyice hudutlanmak şartı ile özel teşebbüslerle devlet teşebbüslerinin yek değerine engel olmadan ve karşılıklı yardım sureti ile birbirini tamamlayıcı bir ahenk içinde, çalışmalarının hem mümkün ve hem de faydalı olduğuna inanıyoruz.”²⁰⁵

Hem dönemin dış politikası hem de DP'nin sanayiye yönelik bu programının bir sonucu olarak 1963'e geldiğinde Adana'da faaliyet gösteren 85 büyük iş yerinin 43'ünün DP döneminde kurulduğu anlaşılmaktadır.²⁰⁶ Böylelikle makineleşme sebebiyle açıkta kalmış olan tarım işçilerine de yeni iş imkânları sağlanabilmekteydi. Zira sanayideki hareketlilik tarımdaki gelişmeyle yakından ilgiliydi; ancak Adana ovalarındaki çiftçiler yatırımlarını yalnızca tarımla sınırlandırmadılar. Bölgedeki şehir merkezlerine önemli miktarda sermaye yatırdılar. Adana ve Tarsus'ta bu dönemde inşa edilen yeni yerleşim yerlerinin çoğu çiftçilerin parasıyla finanse edildi. Çiftçilerin çoğu şehir tüccarı haline geldi. Diğerleri de sermayelerinin önemli bir kısmını pamuk fabrikası (çırçır fabrikası), küçük tekstil fabrikası ve tahıl imalathanelerine yatırdılar.²⁰⁷

Bu dönemde tarımsal ürünlerden bilhassa pamuk üretiminden elde edilen gelirler, hükümet politikalarının da etkisiyle sanayiye aktarılmıştır. Bu gelişmeleri Sakıp Sabancı anılarında şöyle dile getirmiştir:

“II. Dünya Harbi yıllarının, normal olmayan kararlarının, devam edeceğini sanan Adanalı toprak ağaları, 1945-1955 yılları arasındaki dönemde, Adana'nın bar diye adlandırılan batakhanelerinde safahata dalınca, her şeyi satıp savmaya başladılar.

²⁰⁴ DP'nin iktidardaki 10 yılını liberal ekonomi politikalarının tamamen uygulandığı bir dönem olarak adlandırmak yanlış olur. 1950'lerin başında, imalat sanayisinde firma sayısı ve istihdam açısından özel, sermaye ve yaratılan katma değer açısından kamu sektörü öne çıkmıştır. DP'nin 1954 sonrasında sanayileşmede devleti tekrar devreye soktuğu bilinmektedir. Bunun nedeni ise tarımsal üretim hızındaki yavaşlama ve özel sektörden beklenen atılımın görülemediği olmasıdır. Bu atılım eksikliğinin kaynağı da döviz krizi ve enflasyon olarak açıklanmaktadır (Özcan, “Ellibi Yıllarda Türkiye Ekonomisi”, s. 53).

²⁰⁵ Demokrat Parti Programı, TBMM Kütüphanesi, yer: 2008-563, s.12,13.

²⁰⁶ Adana Sanayi Tarihi, s. 157.

²⁰⁷ Hiltner, “Land Accumulation in The Turkish Çukurova”, s. 625.

İşte bu dönemde toprak edinen, yeni toprak sahipleri, tarım kesiminde verim artışına sebep olan birçok imkândan da yararlanma şansına kavuştular. Önce, Marshall Yardımı çerçevesinde, Amerika'dan traktör ve diğer tarım makineleri geldi. Arkadan Seyhan Barajı inşa edilerek, Adana Ovası'nı da su düzeni kontrol altına alındı. Sulu tarım başladı. Kaliteli tohum, tarım ilaçlama teknikleri öğrenildi. Aynı topraklardan daha çok ürün alınmaya başlandı. Bu yoldan sermayelerini arttıranlar da sanayi yatırımlarına yöneldiler.”²⁰⁸

Adana'nın bu dönemde sanayi bölgesi olmasının, DP'nin temel ekonomi politikalarıyla yakından ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. 1957'de DP Kayseri milletvekili seçilen ve 1952-1959 yılları arasında Adana Ticaret ve Sanayi Odası Başkanlığı yapmış olan Ömer Başeğmez, sanayide yaşanan süreci Zafer gazetesine verdiği demeçte şöyle açıklamıştır:

“Demokrat Parti'nin aldığı müspet kararların bir neticesi olarak, Adana'mızda da ziraat ve ticaret mevzular yanında sınıai sahada büyük ve süratli inkişaf kaydedilmiştir. Bilhassa ziraat hammaddelerin mamul madde haline getirilmesi için yapılan yatırımların bir neticesi olarak, pamuklu sanayii, dahili istihlaki karşılayacak bir seviyeye yükselmiştir. Halen inşa halinde bulunan üç basma fabrikası, pamuk sanayii mevzusunu da müttekâmil bir seviyeye çıkarmış olacaktır ...”²⁰⁹

Ömer Başeğmez'in bu yaklaşımı, 1951'de Paktaş Pamuk ve Ticaret A.Ş. ve Paksoy Ticaret ve Sanayi A.Ş., 1952'de Güney Sanayi, 1953'te Bossa, Akdeniz Nebati Yağ Sanayisi ve Sapsaz firmasıyla 1954'te Akdeniz Mensucat'ın kurulmuş olmasından kaynaklanmıştır. Bu işletmeler özel sektörün Türkiye çapında tekstil sanayisine öncülük etmesine yol açmıştır.²¹⁰ Adı geçen kuruluşların açılışının devlet erkânı açısından önemi, açılış töreninde gerçekleştirilen konuşmalarda kendini göstermiştir. Örneğin bu süreçte Sapsaz Kardeşlerin iplik ve dokuma fabrikası açılış törenine dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar da katılmıştır. Fabrika açılışında hatıra defterine Bayar “Fabrika medeni ve mükemmel bir eserdir. Memlekete olduğu kadar, sahiplerine de hayırlı olmasını diler, bu uğurda hizmetleri geçenleri millî iktisadiyatımız namına

²⁰⁸ Sakıp Sabancı, *İşte Hayatım*, Aksoy Matbaacılık, İstanbul 1958, s.30-31.

²⁰⁹ Demokrat, 18 Mart 1955.

²¹⁰ Adana Sanayi Tarihi, s. 158.

hararetle tebrik ederim.”²¹¹ yazarak ülkede fabrika kurulmasını teşvik edici bir üsluba başvurmuştur.

Adana’da, 1950’li yıllarda pamuklu tekstil sanayiine ilişkin “çırçır, yağ, iplik ve basma kolları dahil olmak üzere hususi teşebbüs tarafından yapılan yatırımlar bir buçuk yıl içinde takriben 200 milyon lira’nın üstüne çıkmıştır.”²¹² Adana’daki girişimciler, sanayiye yönelik yatırımlarını 1950’den itibaren şirketleşme yoluyla ortak olarak daha büyük yatırımlara dönüştürünce gerçek anlamda bir sanayi işletmeciliği başlayacaktır. Bu alana hakim olan aileler grubu DP döneminde yaşanan dönüşümün en önemli adımını 1948’de Akbank’ı kurarak atmışlardır. Bankanın adı “ak” sözcüğüyle bir yandan “pamuk”u çağrıştırırken bir yandan da baş harfleriyle “Adana’daki Kayserililer”i ifade etmekteydi. Zira 1950 yılına kadar, Adana’daki sanayi teşebbüsleri aynı kişiler tarafından kurulmuştu.²¹³ Adana’daki girişimci ailelerin ortaya koydukları sermaye birikimi ve hükümetten aldıkları destekle bu dönemde açtıkları işletmeler, 1950’li yıllarda DP’nin liberal politikalarının Adana’ya ne ölçüde sirayet ettiğinin bir göstergesidir.

1.3.1. DP Döneminde Adana’da Açılan Üretim Tesisleri

Sanayi ve İş Yerleri Sayımı’na göre 1960’ların ilk yarısında Adana’da faaliyet gösteren 85 büyük iş yerinin 43’ü 1950-1959 yılları arasında kurulmuştur. Bu fabrikaların büyük çoğunluğu pamuklu dokuma sektörüne yönelik olmakla birlikte diğer sektörlerde hizmet eden fabrikaların kuruluşu da bu tarih aralığında başlamıştır. 1950-1960 döneminde Adana’da bulunan 10 fabrikadan 6 tanesi günümüze kadar ulaşmıştır. Bu dönemin dikkat çekici bir başka özelliği ise kurulan fabrikaların büyük ölçekte olmasıdır. Bu tesislerde çırçır ve prese üniteleri, iplik üretimi, dokuma ve boyahane üniteleri yer almıştır.²¹⁴ 1956’da Adana’da hali hazırda 7 iplik ve dokuma fabrikası, 3 un fabrikası, 1 çimento fabrikası, 49 çırçır ve prese fabrikası, 2 tuğla ve kiremit fabrikası, 4 sabun imalathanesi, 1 asbestli levha fabrikası, 4 karo-mozaik imalathanesi ve birçok imalathane bulunmaktadır. 1963’te ise Adana’da faaliyette bulunan sanayi tesisi sayısı

²¹¹ Demokrat, 23 Haziran 1953.

²¹² Demokrat, 18 Mart 1955.

²¹³ Kudret Emiroğlu, “Adana’da Sanayi ve Sanayiciler Hakkında”, Adana’ya Kar Yağmış, Ed. Behçet Çelik, İletişim Yayınları, İstanbul 2012, s. 280,287.

²¹⁴ Adana Sanayi Tarihi, 2008, s. 157; Ayça Aslıhan Özüdoğru, Onur Erman, “Adana’da Dokuma Sanayi Yapıları (1860-1960)”, Güney Mimarlık Dergisi, TMMOB Mimarlar Odası Adana Şubesi, 3 (Mart 2011), s.72.

145'e ulaşmıştır. Sanayi sektörü yatırımlarındaki bu artış ekonomiye katkı sağladığı gibi Adana'daki istihdamı da artırmıştır. 1956'da 7.900 kişi, 1963'te ise 4.144'ü kadın olmak üzere 13.325 kişi bu tesislerde istihdam edilmiştir.²¹⁵

Pamuk üretimindeki artış, sanayi tesislerinin de yoğunluklu olarak pamuğa dayalı olarak kurulmasına sebebiyet vermiştir. Büyük tarımsal arazilere sahip aileler de tarıma dayalı sanayiye yönelerek bilhassa çırçır-prese fabrikaları kurmaya başlamışlardır. Ham pamuğu çekirdeğinden ayırma işleminin gerçekleştirildiği bu fabrikalarda, fabrika sahipleri hem kendi arazilerinden elde ettikleri hem de (çoğunluğu Nusayri olan) küçük üreticilerin ürünlerini satın alarak işletmişlerdir. Çırçır-prese fabrikalarında işlenen ham pamuk (kütlü) işlenmiş pamuk ve pamuk çekirdeği olarak iki temel ürün vermektedir. Elde edilen pamuk fabrika sahibi tarafından tüccar aracılığıyla ya da doğrudan bölgedeki dokuma ve iplik fabrikalarına, pamuğun ayrıştırma işlemi sonucunda ortaya çıkan çekirdek kısmı yani "çiğit" ise bölgedeki yağ fabrikalarına satılmaktadır. Bu işlemlerin gerçekleştirilmesindeki süreç ve bu süreçte başrol oynayan tüccarlar ve fabrikalar, dönemin tanığı bir çiftçi tarafından şöyle anlatılmıştır:

*"Tüccar genelde Kayserili, ne bileyim işte Bossa fabrikası vardı, ne bileyim Paktaş vardı işte bunlar alırdı, arada insanlar vardı. Bu insanlar gider pamuğu pazarlar, mensucat fabrikalarına yani dokuma fabrikalarına, bu fabrika kim? Güney Sanayi olur, Bossa olur, Paktaş vardı, Millî Mensucat vardı. Bunlar, artı bizim çiğidi kim alırdı yağ üreten, çiğit yağı, kim olur Tarsus Karam Yağları Karamehmetler, çiğit toplardı bunlar. Kim alırdı Paksoy Yağ Fabrikası alırdı."*²¹⁶

Bu dönemde açılan bazı işletmeler şunlardır:

1.3.1.1. Bossa Ticaret ve Sanayi İşletmeleri T.A.O

Adana'da Bossa²¹⁷ fabrikasının açılması süreci, dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Adana ziyareti esnasında Hacı Ömer Sabancı'nın: "Burada bir basma fabrikası yapmak niyetimiz var beyefendi sayende." diyerek mevzuya girmesiyle başlamıştır. Buna karşılık Bayar: "Olur, iyi olur ama basma fabrikası diğerlerine benzemez. Bir defa

²¹⁵ İnan Keser, Kent Cemaat Etnisite, Adana ve Adana Nusayrileri Örneğinde Kamusalılık, Ütopya Yayınevi, Ankara 2008, s. 98-99.

²¹⁶ Keser, Kent Cemaat Etnisite, s. 124-125.

²¹⁷ Bossa sözcüğü: "Birlik Olarak Sanayi Sahasına Atılalım" cümlesindeki sözcüklerin ilk harflerinden ortaya çıkmıştır. Ancak, sözcüğün "Bosna" ve "Sabancı" adlarının ilk hecelerinin birleştirilmesi ile olduğunu ileri sürenler de bulunmaktadır (Sabancı, İşte Hayatım, s. 67).

çok para ister, pahalı bir fabrikadır. Sonra da ileri bir tekniktir. İşletilmesi için de çok iyi yetiştirilmiş elemanlar ister.” demiştir. Hacı Ömer’in: “Ne gidecekse dörtte üçünü veririm, defaten 15 milyon ayırabilirim” sözleri ardından Bayar, kendisine birlikte Nazilli’ye gitmeyi teklif etmiştir; çünkü kurulacak basma fabrikasının bir örneği Nazilli’de bulunmaktaydı.²¹⁸

Bayar ve Sabancı’nın istişareleri sonuç vermiş ve sermayesinin dörtte birinin yatırılmasının ardından fabrikanın temelleri atılmıştır. BOSSA Ticaret ve Sanayi İşletmeleri Türk Anonim Ortaklığı, her türlü sanayi ve ticaret işleriyle uğraşmak ve merkezi Adana olmak üzere 25 yıl süre ve 1 milyon Türk lirası sermayeyle resmî olarak 14 Şubat 1951’de kurulmuştur.²¹⁹ Sabancı, Pekün ve Bosna ailelerinin işbirliğiyle ortaya çıkan işletmenin kuruluşu, Adana’nın Karşıyaka mahallesinde “Salih Efendi Fabrikası” olarak bilinen fabrikanın revize edilmesiyle mümkün olmuştur. 1952’de basma fabrikasının kurulmasına karar verilmiş ve 1953’te başlayan çalışmalar sonucunda basma fabrikasının iplik ve bez kısmı 15 Temmuz 1954 tarihinde faaliyete geçmiştir. İngiliz uzmanların desteğiyle açılan basma fabrikası ise 1 Ocak 1956’dan itibaren çalışmaya başlamıştır.²²⁰

Dönemin Fabrika Müdürü Emin Giray’ın aktardığına göre Bossa fabrikasında günde ortalama 9,5 ton iplik yapılmakta, fabrikanın dokuma kısmında 360 tezgâh bulunmaktadır.²²¹

Bossa fabrikası, Sabancı ailesinin Adana’da kurduğu tesislerin ilk örneklerinden biridir. Celal Bayar’ın da desteğiyle böyle bir işletmenin hizmete açılması, gerek yoğun üretim faaliyeti gerekse sağladığı istihdam imkânından ötürü 1950’li yıllarda Adana’da önemli bir eksikliği gidermiştir. Zira şehrin pamuk üretimindeki artışla gündeme geldiği bir dönemde hammaddesi pamuğa dayalı bir fabrikanın kurulması zarurî bir ihtiyaçtı. Ayrıca fabrika, pamuğun üretilmesi ve işletilmesine ilişkin lojistik sorununu da ortadan kaldırmıştır.

²¹⁸ Sadun Tanju, Hacı Ömer, Apa Ofset Basımevi, 1985, s. 126-127.

²¹⁹ BCA, F. 30-18-1-2, Y. 124-107-6, D. 9-480, 14 Şubat 1951.

²²⁰ Adana Sanayi Tarihi, s. 160.

²²¹ Adana Sanayi Tarihi, s. 161.

1.3.1.2. Paksoy Yağ ve Sabun Fabrikası, Paksoy Ticaret ve Sanayi A.Ş.

Pamuk yalnızca tekstil endüstrisinde kullanılmamaktadır. Pamuğun çekirdeği dahi başlı başına bir hammadde kaynağı olarak yağ sanayiinde de yoğunlukla kullanılmaktadır. Paksoy Yağ ve Sabun Fabrikası pamuğun çekirdeğinden yağ üretimi gerçekleştirmek amacıyla Abdulkadir Paksoy başkanlığında 550 bin lira sermayeyle 1951’de kurulmuştur.

Adana’nın büyük çiftçi ailesi Paksoylar tarafından kurulan firmanın ilk etaptaki amacı tarım kesiminde yaşanan sıkıntıları gidermek için sanayiye atılmak olmuştur. 1956’da ticaret ve sanayi anonim şirketi hüviyeti kazanan şirket, çırçır ve prese fabrikası ile başladığı yola 1953’ten itibaren yemeklik yağ ve sabun üretimiyle devam etmiştir. 1958’de 2.540 ton pamuğu işleyecek kapasiteye sahip bulunan fabrika aynı yıl 20.700 ton çiğidi işleyip 2.590 ton rafine pamuk yağı üretecek kapasiteye sahip olmuştur.²²²

Bossa Fabrikası örneğinde olduğu gibi Paksoy Fabrikası’nın kurulması da 1950’li yıllarda şehirdeki üretim ve istihdam kapasitesinin artışına katkı sağlamıştır. Fabrikanın hammaddeye yakın yerde kurulması lojistik sorununu da ortadan kaldırmıştır.

1.3.1.3. Çimento Fabrikası

1950’li yıllar Adana’nın aynı zamanda şehircilik anlamında da yeniden yapılandığı bir dönemdir. Kırdan kente ve çevre illerden gerçekleşen göçler şehirde birbiri ardına açılan üretim tesislerinin yarattığı istihdam açığı, İncirlik Üssü’nün kurulması bu yeniden yapılanma içerisinde özellikle inşaat sektörünün gelişmesine vesile olmuştur. Örneğin bu dönemde “Adana Ziraatçılar Yapı Kooperatifi”²²³ ve “Adana Blok Apartmanlar Yapı Kooperatifi”²²⁴ gibi birçok kooperatif kurulmuş ve yeni evlerin inşasına karar verilmiştir. İnşaat sektörünün gelişmesiyle artan çimento ihtiyacı bu dönemde çimento fabrikalarının açılmasını kaçınılmaz kılmıştır.

“Çimento ve kireç imal etmek ve bu iş için lüzumlu fabrika ve tesisleri kurmak maksadıyla merkezi Adana’da olmak üzere 90 yıl müddet ve 5 milyon Türk lirası

²²² Adana Sanayi Tarihi, s. 163.

²²³ Ortaklarını birer mesken sahibi yapmak amacıyla merkezi Adana’da olmak üzere 15 yıl süre ve en az 1.000 Türk lirası sermaye ile kurulmasına 11 Temmuz 1956’da izin verilmiştir (BCA, F. 030-18.01.02, Y. 143-59-13, D. 10-602, 11 Temmuz 1956).

²²⁴ Ortaklarına birer ev yaptırmak amacıyla merkezi Adana’da olmak üzere, 20 yıl süre ve en az 4.800 Türk lirası sermaye ile kurulmasına 30 Mart 1955’te izin verilmiştir (BCA, F. 030-18-01-02, Y.138-133-11, D.10-72, 30 Mart 1955).

sermaye ile ‘Çukurova Çimento Sanayii Türk Anonim Şirketi’nin” kurulmasına 16 Ağustos 1954 tarihinde izin verilmiştir.²²⁵ Adana Çaldağı’nda 2 Şubat 1955’te inşasına başlanmış olan Çimento Fabrikası 20 milyondan fazla para harcanarak inşa edilmiştir. Fabrikanın günde 450 ton, senede ise 150 bin ton çimento üreteceği belirtilmiştir. Fabrikanın hem hammaddeye yakınlığı hem de İncirlik istasyonuna 2 km’lik bir demiryolu ile bağlanması nakliye açısından önemli bir avantaj sağlayacaktır.²²⁶ Dolayısıyla lojistik sorununun göz önünde bulundurulması fabrikanın yerini belirlemede etkili olmuştur.

Çimento fabrikasının açılış törenine Adnan Menderes de katılacağı için şehrin birçok yeri bayraklarla donatılmış, belli başlı caddelerine 20’ye yakın tak kurulmuş, Adana millî bayram günlerini aratmayacak bir şekilde süslenmiştir.²²⁷ Yerel gazetelerden anlaşıldığı üzere bu sırada halk daha çok fabrikanın açılış töreni için yapılan masraflarla ilgilenmiştir. Zira bu dönemde tesislerin açılış törenleri bir seçim mitingine dönüşmekteydi. Bu nedenle de açılış törenlerine gereğinden fazla para harcanıyor, bu da halkın tepkisine neden oluyordu.

Bütün bu hazırlıklara rağmen Menderes’in kısa bir konuşma yaparak iç ve dış politikaya değinmemiş olması CHP’li yayın organı Yeni Adana tarafından eleştirilmiştir.²²⁸ Menderes, fabrikanın önemine dair kısa bir konuşma yapmış ardından Adana’da hem pancar hem de şeker kamışı işleyecek büyük bir şeker ve selüloz fabrikasının da kurulacağını sözünü vermiştir.²²⁹

1.3.1.4. Güney Sanayii

Güney Sanayii Adana’nın önde gelen isimlerinden Sapmaz kardeşler (Bekir Sapmaz ve Ahmet Sapmaz) ile Hacı Ömer Sabancı ortaklığında 1950’li yıllarda kurulmuştur. Sapmaz kardeşler Hacı Ömer Sabancı ile kurdukları çırçır fabrikasıyla tekstil sektörüne girmiş ve sektörün en büyük kuruluşu olan Güney Sanayii’yi vücuda getirmişlerdir. Güney Sanayii Fabrikası’nın temeli 1952’de Cumhurbaşkanı Celal Bayar tarafından atılmıştır. DP tarafından desteklenen Güney Sanayii, büyük krediler kullanarak 1953’te

²²⁵ BCA, F. 30-18-1-2, Y. 136-71-3, D. 9-687, 16 Ağustos 1954.

²²⁶ Bugün, 31 Ocak 1957.

²²⁷ Milliyet, 26 Mayıs 1957.

²²⁸ Yeni Adana, 28 Mayıs 1957.

²²⁹ Bugün, 27 Mayıs 1957.

faaliyetlerine başlamıştır. 20 bin iş ve 400 dokuma tezgâhıyla üretime geçen fabrikaya Sınai Kalkınma Bankası 3 milyon lira kredi vermiştir.²³⁰

Adana-Mersin karayolu üzerinde 35 dönüm arazide kurulan Güney Sanayii, DP'den gördüğü destek sayesinde süreç içerisinde gittikçe gelişmiş ve kullandığı kredilerle sürekli yeni yatırımlar yaparak 1980'li yıllara kadar büyümeye devam etmiştir.²³¹ Ancak 1980'li yıllardan sonra Güney Sanayii'de Sapmaz devri sona erecektir.

1.3.1.5. Paktaş Pamuklu Dokuma Fabrikası ve Diğer Fabrikalar

Bu dönemde Adana'da işletmeye açılan tesislerden biri olan Paktaş pamuklu dokuma fabrikası, 1951'de 163 ortakla kurulmuştur. 1963 yılında Halis Toprak²³² tarafından satın alınan fabrika, Adana müteşebbis camiasının üyelerinden biri olan Toprak ailesinin ilk fabrikasıydı. Fabrika verimli işlemediği için zamanla borçlarını ödeyemez hale gelmiş, 1986 yılında devlet fabrikaya el koymuş ve Sümerbank'a devretmiştir.²³³

Bu fabrikaların ve şirketlerin yanı sıra bu dönemde Adana'da, Tuğla ve Kiremit Fabrikası 1953'te Emin Özgür tarafından kurulmuştur. Saba Tuğla Fabrikası, Ömer Başeğmez tarafından Zeytinli'de 1953'te kurulmuş ancak, uzun yıllar atıl olarak kalmıştır. Akdeniz Nebati Yağlar ve Tekstil Fabrikası, 1953'te Sabuncu ailesi ve ortakları tarafından kurulmuştur. Özbucak iplik ve dokuma fabrikası 1954'te Karabucak ve Özşahin aileleri tarafından işletmeye açılmıştır. Amyant ve Atermit Fabrikası, Özgür ve Güçlü aileleri tarafından 1956'da kurulmuştur. Nadirler'in dönemin tanığı olarak verdiği bilgiler bu minvaldedir ve döneme dair yorumu şöyledir:

“Adana’ya 6 yılda 8 fabrika kazandırılmıştır. Üretim, istihdam, katma değer bakımından küçümsenemeyecek bir kalkınma hamlesidir. Bu fabrikalar tarıma da

²³⁰ Hacıoğulları, Adana'ya Yön Verenler, s. 78-79.

²³¹ 1980'li yıllarda borçları 38 milyarı bulan Güney Sanayi için artık kredi imkânları ortadan kaldırılmıştır. Hükümet kur garantisini kaldırınca borçla alınan makinelerin kur farkları 2,5 milyar lirayı aşmıştır. Sapmaz ailesi bu farkı ödeyememiş ve borçları 4 milyar liraya ulaşmıştı. Bu arada da aile içerisinde fabrikanın nasıl yönetileceği hususunda görüş ayrılıkları başlamıştı. Güney Sanayii, gittikçe zarar edince Sasa ve Akbank'tan Sabancılar tarafından hisselerinin satın alınmasıyla ayrılmışlar ancak bu da 38 milyara ulaşan borçlarını ödemeye yetmemiştir. Güney Sanayii, 1998'de 3. 6 trilyon liraya Başer Holding tarafından satın alınmış ve Sapmaz ailesinin dönemi sona ermiştir (“Tekstilden Bir ‘Sapmaz’ Geçti”, Hürriyet, 14 Ağustos 1998).

²³² Halis Toprak, Diyarbakır'dan Adana'ya göç eden ve 1950'li yıllarda Adana'da manifaturacılık yapan Hamit Toprak'ın oğludur. Adana tekstil sektörüne uzun yıllar emek veren Toprak ailesiyle ilgili olarak Sakıp Sabancı şunları anlatmıştır: “... 1953'lerde Bossa şirketini iplik ve dokuma fabrikası olarak işletir ve kaput bezi satardık. 1956'da basma kumaş üretir olduk. Ne zaman basma üretimine geçtik Baba Toprak ile işlerimiz arttı. Pazen yapmaya başladık. O zaman daha çok baba gelirdi. Tam Anadolu adamı, Diyarbakır giysileri içinde şalvarlı biriydi. Ama daha büyük işimiz Halis Toprak ile oldu (Nedim Şener, “Kardeş Canına Mal Olan Fabrika”, Milliyet, 17 Aralık 2001).

²³³ Can Nadir Nadirler, Anılarda Adana, Ulusoy Matbaacılık, Aralık 2008, s. 50.

doping etkisi yapmış, tarım alanları bilhassa pamuk ekim sahaları genişlemiş ve geliştirilmiştir. Bu dönemde Adana zengin sanayicilerin ve çiftçilerin kenti olmuştur.”²³⁴

1.3.1.6. Pamuk Ticaret ve Sanayi T.A.Ş.

“Çırçır ve prese işletmek, her türlü ticarî, sınaî, ziraî, ve sigorta işleriyle uğraşmak, fabrika ve tesisler kurmak ve merkezi Adana’da olmak üzere 50 yıl süre ve üç milyon Türk lirası sermaye ile kurulmasına başlanan ‘Pamuk Ticaret ve Sanayi Türk Anonim Şirketi’nin 24 Şubat 1951 tarihinde kurulmasına izin verilmiştir.²³⁵

1.3.1.7. Akdeniz Nebati Yağlar ve Tekstil Sanayi İşletmeleri T.A.O

Sermayesinin dörtte birinin yatırılmasıyla, “Her nevi yağ, sabun, dokuma ve öğütme sanayii kurmak ve ticaret işleriyle uğraşmak ve merkezi Adana’da olmak üzere 50 yıl süre ve 1 milyon Türk lirası sermaye ile kurulmasına başlanan Akdeniz Nebati Yağlar ve Tekstil Sanayii İşletmeleri Türk Anonim Ortaklığı’nın kurulmasına 12 Ocak 1953’te izin verilmiştir.²³⁶

1.3.1.8. Adana Şeker Fabrikası

Adana’da “bazı müteşebbisler tarafından” (şeker kamışı işleyen) bir şeker fabrikası kurulacağına ilişkin söylentiler 1951’de dolaşmaya başlamıştır. Bu söylentiler üzerine İşletmeler Bakanı Muhlis Ete’ye soru yönelten Tekirdağ Milletvekili Yusuf Ziya Tuntaş’a Ete’nin verdiği yanıt Adana’da kurulması beklenen şeker fabrikasına dair hükümetin planlarını ifşa etmiştir:

“Ucuz şeker istihali bakımından şeker kamışı pancara nazaran daha müsait bir durum arzeder mahiyette görüldüğünden, senelerce evvel başlamış olan Adana kamış etüdlerindeki müspet gelişmelere rağmen fabrika tesisi hususunun şimdiye kadar bir neticeye bağlanamamış olması da göz önünde bulundurularak, bu işe hususi teşebbüsün alakalanacağı şekilde yeni bir istikamet verilmesi ve müspet anlaşmalar yoluna gidilmesi lüzumuna kanaat getirilmiş bulunmaktadır.”²³⁷

²³⁴ Nadirler, Anılarda Adana, s. 50.

²³⁵ BCA, F. 30-18-1-2, Y.125-16-20, D. 9-484, 24 Şubat 1951.

²³⁶ BCA, F. 30-18-1-2, Y.131-4-15, D. 9-577, 26 Ocak 1953.

²³⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, 2 Mart 1951, 9. Dönem, 55. Birleşim, c. VI, s. 21.

Üretimi daha ucuza mal olacağı için şeker kamışından şeker elde edecek bir fabrikanın kurulması özel teşebbüse bırakılmış ve böyle bir durumda da hükümetin gereken desteği vereceği belirtilmiştir.

Adnan Menderes 1957’de çimento fabrikasının açılış konuşmasında 1951’de rivayetten ibaret olan şeker fabrikasının kurulacağına sözünü vermiştir.²³⁸ Şeker kamışı ve pancardan şeker imal etmek amacıyla Adana’da açılacak olan şeker fabrikası için bu dönemde bir komite kurulmuştur. Başkanlığını Adana Milletvekili Mustafa Akçalı’nın yaptığı komite, Ticaret ve Sanayi Odası’nda şeker şirketi uzmanlarından Ekrem Oktar’ın da katılımıyla bir toplantı düzenlemiştir. Toplantıda fabrikaya ortak olmak isteyen iş adamları ve çiftçilerin ağustos ayının sonuna kadar isimlerini mahalli ticaret ve sanayi odalarına kaydettirmeleri gerektiği ilan olunmuştur.²³⁹ Yalnızca iş adamları ve çiftçiler değil; 1000’er lirası olan her vatandaş şirketin hisse senetlerinden alıp hissedar olabilecekti. Böylece Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketi tarafından Adana’da İncirlik mevkiinde bir kamış şekeri fabrikasının kurulup işletilmesine izin verilmesi 1 Ekim 1957’de kararlaştırılmıştır.²⁴⁰

Şeker Fabrikası ve aynı zamanda devlet ve işçi hastanesinin temel atma töreni için 23 Ekim 1957’de Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes Adana’ya gelmiştir. Bayar “Çukurova’ya büyük bir döviz kaynağı ve iş yeri temin edecek olan fabrikanın temeline ilk harcı koymuştur.”²⁴¹ Şeker fabrikaları şirketi genel müdürü Baha Tekand, fabrikanın önemine ilişkin uzun bir konuşma yapmıştır. Bu konuşmada, izlenecek yol haritasına dair Tekand şu açıklamayı yapmıştır:

“Çiftçi ortadan kaldırıyoruz. Çiftçi kamışı ekecek ve mahsulünü muayyen bir bedelle fabrikaya satacaktır. Bu bedeli şimdiden Adana’nın temel mahsulü olan pamuk fiyatlarından yüksek bir seviyede olmak üzere hesaplamış bulunuyoruz. Bu suretle yıllardan beri zirâî münavebe şartlarına riayet edilmeksizin ekilen bu topraklarda yeni ve ticarî spekülasyon temevvüçlerinden azade bir mahsulün ziraatına imkân verilmiş olacaktır.”²⁴²

²³⁸ Bugün, 27 Mayıs 1957.

²³⁹ Bugün, 18 Ağustos 1957.

²⁴⁰ BCA, F. 030-18-01, Y.147-51-11, D. 82-6, 1 Ekim 1957.

²⁴¹ Bugün, 24 Ekim 1957.

²⁴² Vatandaş, 24 Ekim 1957.

Adana Şeker Fabrikası, 200 bin ton kamıştan 14 bin ton, 100 bin ton pancardan da 12 bin ton şeker üretilecek şekilde planlanmıştır. 1957’de temeli atılan fabrika için 1960 yılı ocak ayına değin istimlak bedelleri de dahil olmak üzere 14.300.000 lira harcanmış;²⁴³ ancak bu proje 1950’li yıllarda tamamlanamamıştır. Bu yatırım verimli olmayacağı düşüncesiyle yarım bırakılmış ve Menderes, Samet Ağaoğlu ve 1956’da Şeker Fabrikaları Genel Müdürü olan Baha Tekand 1960’ta Yassıada’da Adana Şeker Fabrikası’nda yolsuzluk yaptıkları gerekçesiyle yargılanmışlardır.²⁴⁴

DP iktidarının liberalizm anlayışı çerçevesinde sanayiye teşvik etmesi ve millî sermaye yaratma çabası Adanalı sanayicilerin önünü açmıştır. Pamuk üretimindeki hızlı artışın sanayiye yansıdığı bu dönemde kurulan tesislerin ağırlıklı olarak tekstil ve yağ üretimine yönelik fabrikalar olduğu görülmektedir. Çimento fabrikası örneğinde olduğu gibi şehrin hem nüfus hem de alan olarak büyümesi inşaat sektörünün artan talebine cevap verecek tuğla fabrikalarının kurulmasını beraberinde getirmiştir. Bu fabrikalardan bir kısmı günümüze kadar faaliyetlerini sürdürürken bir kısmı bu dönemde yaşanan ekonomik sıkıntılar nedeniyle iflas etmiş ya da el değiştirmiştir.

1.4. Seyhan Barajı’nın Açılması

DP’nin kendisinden önceki CHP hükümetlerine ilişkin yaptığı muhalefetlerden biri de sudan, gerek enerji kullanımında gerekse sulama maksadıyla yeterince yararlanılmadığına ilişkindi. Bu bakından DP iktidarı yarım kalmış sulama ve su taşkınlarını önleyecek tesisleri bir an evvel yapmayı, enerji üretilebilecek suların istifade etmeyi programına almıştı. Henüz muhalefette olduğu dönemde Adnan Menderes, Adana’da yaptığı konuşmada su meselesine değinmiş, Çukurova’nın sel suları nedeniyle yaşadığı can ve mal kaybına, sulama konusundaki yetersizlik dolayısıyla yaşanan maddi zararlara vurgu yaparak bu konuda “fili bir esere rastlamanın zor olduğuna” dikkat çekmiştir.²⁴⁵ Gerçi 1938’de ovanın sulanması için kanallar açılmış,²⁴⁶ 1943’te Dilberler Sekisi civarında “Seyhan Regülatörü” adıyla

²⁴³ TBMM Tutanak Dergisi, 13 Ocak 1960, 11. Dönem, 23. Birleşim, c. XI, s. 201.

²⁴⁴ BCA, F. 10-9-00, Y. 916-983-3, D. 982.

²⁴⁵ Özer, Demokrat Parti’nin Köy..., s. 245-246.

²⁴⁶ 5 Ocak 1938’de açılışı yapılan bu sulama kanallarının Adana’nın kurtuluş yıl dönümüne denk gelmesi Çukurova için “ikinci bir bayram” olarak görülmüştür. Törende Taha Toros’un kanalların açılışına ilişkin yaptığı açıklamalar, Çukurova’da sulama işlerinin bölge ve Türkiye açısından önemini yansıtmaktadır: “Her inkılabında hız, hayat ve saadet dolu Kemalizmin uğurlu elinin bugün de Çukurova’nın kalbine uzanması, bu pamuk ülkesi için hakiki bir bayramdır. Biz ne mesut insanlarız ki; bugün iki bayramı birden yapıyoruz. Birinin kafamızda ve tarihte bıraktığı sürükleyici hatıralarını taşıyor, diğersinin de memlekete vereceği mesut inkişafı selamlıyoruz (...)

baraj inşası yapılmıştı. Seyhan Regülatörü, beton ayaklar üzerine yapılan set baraj özelliği taşıyordu. Barajın su biriktirdiği göl alanından alınan sular sağ ve sol kol olarak ayrılan iki ana su kanalından Yüreğir ve Seyhan ovalarına aktarılıyordu. Regülatör, Adana tarihinin en büyük sulama projesiydi ve bu sayede Çukurova tarımının üretimi artmıştı.²⁴⁷ Regülatör yine de ne selleri önleme ne de sulama konusunda Çukurova'nın ihtiyacını karşılayamıyordu. Bu nedenle DP iktidarı döneminde Seyhan Nehri üzerinde bir baraj ve hidro-elektrik santrali yapma projesi gündeme gelmiştir.

Seyhan Nehri üzerinde bir baraj projesi oluşturulması fikrinin temel nedeni bol yağış alan Adana'da nehir taşkınlarının önüne geçmekti. Zira Seyhan ve Ceyhan nehirleri sık sık taşmakta, maddi ve manevi büyük zararlara sebebiyet vermekteydi.²⁴⁸ Şiddetli yağışların ardından bilhassa Seyhan Nehri'nde yaşanan taşkınlar binlerce dönüm arazinin sular altında kalmasına, nehrin civarında bulunan köylerdeki evlerin hasar görmesine ve önemli miktarda hububat mahsulünün ziyan olmasına yol açmıştır. Seyhan Nehri'nin sebep olduğu su baskınları nedeniyle Çukurova genelinde yılda ortalama sekiz milyon liralık zarar meydana gelmiştir.²⁴⁹ Şehir merkezinde ise yağmurlardan ve bunun neden olduğu sel baskınlarından en çok etkilenen yerler genelde belediyenin önü, Kuruköprü Meydanı, Ulus Parkı'nın önü ve Saat Kulesi civarıydı.²⁵⁰ Seyhan Barajı'nın yapılması yalnızca selleri önlemeyecekti; sulama sayesinde ziraat üretim artacak, artan üretim ihraç edilecek ve daha fazla insana istihdam yaratacaktı, bununla birlikte barajdan sağlanacak elektrik sayesinde sanayide daha ucuz elektrik kullanılacak böylelikle de üretilen ürünleri halk daha ucuza alabilecekti.²⁵¹

Çukurova bölgesini taşkınlardan kurtarmak, sulama yapmak ve ucuz elektrik enerjisi üretme imkânlarını incelemek üzere International Engineering Company (Uluslararası Mühendislik Şirketi) ile bir anlaşma imzalanmış ve Türkiye'ye gelen Amerikalı uzmanlarla birlikte etütlere başlanmıştır. Firmanın Nisan 1949'da hazırladığı "Aşağı Seyhan Vadisi'nin Ekonomik Etüdü" adlı raporda taşkın önleme, sulama ve enerji üretimi gibi başlıkların her biri ayrı ayrı ele alınmış ve bu üç amaca hizmet edecek proje

18 milyon Türk'ün hayat damarları en çok Çukurova'ya bağlıdır. Türk vatandaşlarının giyecek ve yiyeceğinin bugün için mühim bir kısmını istihsale kadir bulunan ovamız, yarın için bütün Türkiye'nin ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir altın ova olacaktır" (Tecim Gazetesi, 11 İkinci kanun 1938).

²⁴⁷ Yurtsever, Çukurova'da Tarımın Tarihi, s. 218.

²⁴⁸ Demokrat, 10 Şubat 1953; Bugün, 16 Eylül 1956.

²⁴⁹ Demokrat, 14 Şubat 1956.

²⁵⁰ Yeni Adana, 28 Nisan 1955.

²⁵¹ Yusuf Ayhan, "Seyhan Barajı", Yeni Adana, 12 Eylül 1955.

hazırlanmıştır. Firmanın hazırladığı proje Amerika'nın en tanınmış toprak baraj uzmanlarına (Dr. Gavage, Prof. Terzaghi, Mr. Cotton) kontrol ettirilmiş, fikir ve tavsiyeleri alınmıştır. Adı geçen toprak baraj uzmanları projenin teknik bakımdan mükemmel bir eser olduğuna kanaat getirmişlerdir. Nitekim 1949 başında "Aşağı Seyhan Vadisi'nin Ekonomik Etüdü" hükümet tarafından Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası'na verilmiş ve dış finansman için gerekli meblağın ibrazı talep edilmiştir. Bunun üzerine bölgeye uzman göndererek çeşitli tetkikler yaptıran banka, "Seyhan projesinin Çukurova bölgesine olduğu kadar memleket ekonomisine de son derece yararlı bir teşebbüs olduğu hususunda herhangi bir şüphe bırakmadığından" tesislerin inşası için gereken dış krediyi Türkiye'ye ödemeye karar vermiştir.²⁵² Barajın finansmanı için İmar ve Kalkınma Bankası'yla 18 Haziran 1952'de 25 milyon 200 bin Dolarlık bir anlaşma imzalanmış ve bu anlaşmanın onanması hakkında kanun tasarısı Meclis'te görüşülerek 20 Haziran 1952'de kabul edilmiştir. Dönemin Meclis Geçici Komisyon Sözcüsü Himmet Ölçmen'in beyanatından inşaatın yaklaşık 100 milyon liraya mal olacağı anlaşılmaktadır. Finansal detaylar üzerinde duran Ölçmen, projeye dair şu bilgileri vermiştir:

*"Bu inşaat iki kısmı ihtiva edip iç ve dış finansman ile takviye edilmiş bulunmaktadır. İç finansman 14 milyon liradır, 16 milyon lirası teşekkül eden bir şirket tarafından verilecek ve keza 25 milyon Dolar da Beynelmilel Kalkınma Bankası'ndan 25 sene vade ile ve yüzde dört küsür faizle dört sene sonra inşaat tamamlanınca faizi ve resülmali ile ödenmesi şartıyla Beynelmilel İmar ve Kalkınma Bankası ile bir anlaşma yapılmış bulunmaktadır."*²⁵³

Projenin hayata geçirilmesiyle birlikte Adana'da dönemin Valisi Ahmet Kınık mevcut konuyla ilintili olarak çeşitli toplantılar yapmıştır. Bu toplantıların birinde Kınık'ın yaptığı konuşma projenin hayata geçirilmesi sürecinde hükümet tarafından harcanan para hakkında detaylı bilgi içermektedir. Kınık'ın aktardığına göre hükümet, üç yıldan beri Seyhan Barajı konusunda tetkikler yaptırmış, birinci kısım için 29 milyon lira harcayarak kanallar açtırmış buna rağmen su taşkınları önlenememiştir. Hükümet Çukurova'da bu mevzu için 180 milyon liralık bir etüt yaptırmış ve hidro-elektrik santral ve baraj işinin ise ikmalî inşaatı 93.775 bin liraya mal olmuştur. Yapılan

²⁵² "Seyhan Barajı Hidro-Elektrik Santrali Sulama ve Taşkın Önleme Tesisleri", Elektrik İşleri Etüd İdaresi Müdürlüğü, Şubat 1952, s.5.

²⁵³ TBMM Tutanak Dergisi, 20 Haziran 1952, 9. Dönem, 88. Birleşim, c. XVI, s. 373-374.

programa göre 62 milyonu Dünya Bankası'ndan karşılanacak olan baraj inşaat masraflarının kalan kısmı hükümet tarafından karşılanacaktı. Vali Ahmet Kınık bu konuda yaptığı toplantıda barajın inşa sürecini ve sonrasında alınacak aidatı da açıklamıştır:

“Taşkını önleme, sulama ve enerji gibi üç maksadın sağlanmasına yardım edecek Baraj, üç inşa yılı nazariyle 1955 yılında ikmal edilecek, santral işletmeye açıldığı ilk beş senede kilovatsaat istihsal üzerinden 1,5 ve müteakiben 1 kuruş aidat alınacaktır.”²⁵⁴

16 milyon liralık özel sermayenin ilk tespitine göre, Ceyhan, Tarsus, Mersin ve Adana belediyeleri 900 bin, Mersin halkı 4 milyon, Tarsus 3 milyon, Ceyhan 1 milyon, Millî Mensucat 1,5 milyon, Sadi Eliyeşil 2 milyon yatırarak ve daha birçok çiftçi ve fabrikatör de şirkete ortak olmuştur. Ayrıca 100'er liralık hisse senetleri Ziraat Bankası tarafından şirket adına satışa çıkarılmıştır.²⁵⁵ Dilberler Sekisi mevkiinde inşa edilecek olan toprak barajın inşaatı büyük bir Amerikan firmasına ihale edilmiştir. Bu Amerikan firması barajı iki sene içerisinde bitirmeyi taahhüt etmiştir.²⁵⁶ Barajdan üretilen elektrik enerjisini nakletmek, elektrik üretim ve dağıtım işlerini satın almak vb. işlerle uğraşmak için ise merkezi Adana'da olmak üzere 50 yıl süre ve 16 milyon Türk lirası sermayeyle “Çukurova Elektrik Türk Anonim Ortaklığı”nın kurulmasına 20 Kasım 1952'de izin verilmiştir.²⁵⁷

Barajın, temel atma töreni 24 Ekim 1953'te gerçekleştirilmiştir. Temel atma töreninde devlet erkânı da yer almıştır. Halkın yoğun ilgi gösterdiği törene TBMM Başkanı Refik Koraltan, Başbakan Adnan Menderes, bakanlar, milletvekilleri, Ankara'dan gelen davetliler, Yabancı Faaliyetler Teşkilatı Türkiye Özel Misyonu Başkanı, Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bakanı mümesilleri de katılmışlardır. Temel atma töreninde bir konuşma yapan Adnan Menderes, Adana'nın, Çukurova'nın büyük bir kalkınmanın eşiğinde bulunduğunu, bu arada bütün memleketçe bir hamlenin başlamış olduğunu dile getirmiştir. Menderes, konuşmasının devamında toprak baraj ve hidro-elektrik

²⁵⁴ Yeni Adana, 4 Mart 1952. Elektrik İşleri Etüd İdaresi'nin Seyhan Barajı projesi ve bu projeden beklentileri konu edinen yayınında, aidat alınacak süre 10 sene olarak ifade edilmiştir: “Hükümetin Seyhan Barajı'nı inşa etmek için yapacağı istikrazın şartları da göz önünde bulundurularak santralin işletmeye açıldığı tarihten itibaren ilk on senede beher kilovatsaat satış üzerinden 1,5 kuruş ve müteakiben 1 kuruş aidat alınacaktır” (“Seyhan Barajı Hidro-Elektrik Santrali Sulama ve Taşkın Önleme Tesisleri”, s.27).

²⁵⁵ Yeni Adana, 4 Mart 1952.

²⁵⁶ Demokrat, 28 Haziran 1953.

²⁵⁷ BCA, F. 30-18-1-2, Y.130-86-8, D. 9-564, 20 Kasım 1952.

santralinden tamamen uzaklaşarak muhalafete yönelik eleştirilerini dile getirmiş, dolayısıyla açılış bir miting havasında geçmiştir.²⁵⁸ Bu dönemde Menderes yalnızca Adana’da değil; Türkiye genelinde bu tür etkinliklere katılıyor ve bu “kalkınma” törenleri DP’nin propaganda alanlarına dönüşüyordu.²⁵⁹ Seyhan Barajı’nın açılış töreni de Menderes’in Adanalılarla hasbihal ederek CHP’ye yönelik eleştirilerini gündeme getirdiği bir mecra haline gelmiştir.

Adana’nın 7 km. kadar kuzeyinde Karalar Bucağı’nda 974 günde tamamlanabilen Seyhan Barajı 8 Nisan 1956 tarihinde hizmete açılmıştır. Maliyeti 25 milyon dolar olan bu baraj sayesinde 174 bin hektar arazi sulanabilecekti.²⁶⁰ Uzunluğu 23 km, derinliği 67 m. olan baraj saatte 5.400 kw enerji üretecekti. Buradan İskenderun, Tarsus ve Mersin de yararlanabilecekti. Seyhan Hidro-Elektrik Santrali’nin faaliyete geçmesiyle daha önce şehrin elektrik ihtiyacını karşılayan 5 bin kw trafo merkezi faaliyetlerini durdurmuştur.²⁶¹ Seyhan Barajı ve Hidro-Elektrik Santrali ile senede 284 milyon kw saat enerji üretilmiş, 85 bin hektar arazi de taşkından korunmuştur.²⁶²

Baraj inşaatı bittikten sonra bu defa da açılış töreni için çeşitli hazırlıklar yapılmaya başlanmıştır. Bu hazırlıkların görkemli bir gösteriye dönüştürüldüğü görülmektedir. Caddelere, resmî ve özel binalara bayrak, zafer takları ve günün önemini belirten dövizler asılmış, şehrin birçok yeri çiçeklerle süslenmiştir.²⁶³ Baraj açılış töreni dolayısıyla Adana’daki atmosfer ulusal basına şöyle yansımıştır: “50 bin bayrak, Adana’nın 50 bin binasını süslüyor...Adana caddelerini taklar süslüyor...Adana’nın tarihinde bir baraj günü yazılmış bulunmaktadır.”²⁶⁴

Barajın açılış töreninin görkemli olması için özel bir çaba sarf edilmiştir. Adana’ya açılış için gelecek olan misafirleri yerleştirmek, yiyeceklerini temin etmek üzere şehirdeki bütün otel ve lokantalar tutulmuş, şehirdeki eğlence yerlerinin sabaha kadar

²⁵⁸ Yeni Adana, 25 Ekim 1953.

²⁵⁹ Bu yıllarda iktidar yerini kuvvetlendirmek için sert tedbirler almaya başlamıştı ve yoğun bir propaganda faaliyetiyle yaşanan sıkıntıların, kalkınmanın geçici bedeli olduğunu anlatmaya çalışıyordu. Menderes, 17 Eylül 1954’te Afyon’da, 19 Eylül’de Eskişehir’de çimento fabrikasının temelini attı. 20 Eylül’de Konya, 21 Eylül’de Amasya Şeker Fabrikası’nın açılışını yaptı. 22 Eylül’de ise Erzurum Şeker Fabrikası’nın temelini attı. Bu tarz törenleri bir propagandaya dönüştürüp propagandayı Türkiye siyasal hayatının bir özelliği haline getiren DP’dir (Eroğul, Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi, s.172).

²⁶⁰ Hacıoğulları, Adana’ya Yön Verenler, s.64. Bu rakam Özer’in kitabında 144.000 olarak verilmiştir (Özer, Demokrat Parti’nin Köy ve Köylü Politikaları, s.252).

²⁶¹ 1967 Adana İl Yıllığı, İpek Matbaası, Adana 1968, s. 58, 257.

²⁶² Özer, Demokrat Parti’nin Köy ve Köylü Politikaları, s. 252.

²⁶³ Vatandaş, 9 Nisan 1956.

²⁶⁴ Milliyet, 8 Nisan 1956.

açık tutulacağı ilan edilmiştir. Zira açılışa Cumhurbaşkanı, Başbakan ve bakanlar olmak üzere devlet erkânının temsilcileri katılacaktır.²⁶⁵ Öyle ki; bakanlar da bu “büyük eser”i görebilsin diye Meclis, 16 Nisan 1956 tarihine dek tatil edilmiştir.²⁶⁶ Bütün bu hazırlıklar, temel atma töreninde olduğu gibi açılış töreninin de adeta DP’nin bir propaganda mitingine dönüşeceğini gösteriyordu.

Demokratlar sık sık endüstri alanındaki başarılarının propagandasını bu tür açılışlar aracılığıyla yapmaktaydı. Özellikle seçim arifesi dönemlerde yeni fabrikalar işletmeye açılmakta ya da yeni fabrikaların temeli atılmaktaydı. Bu törenlere de birçok insanın katılması sağlanmaktaydı. Nitekim baraj açılışına da Adana ve çevre bölgelerden halk davet edilmiş,²⁶⁷ törene yaklaşık yüz bin Adanalı katılmış, Bayar ve Menderes ise “heyecanlı tezahüratlarla” karşılanmışlardır.²⁶⁸ Ancak Karpat’ın da ifade ettiği gibi DP liderleri gittikleri yerlerde büyük kitleler tarafından karşılanmakla birlikte Türkiye’de bir politikacıyı dinlemek için büyük bir kalabalığın toplanması mutlaka o politikacının desteklendiği anlamına gelmez:

“Çoğu kere gösterilere ve törenlere katılanlar, hatibi merak ettikleri ve onu öteki partilerin temsilcileriyle karşılaştırmak istedikleri için toplanmaktadırlar. Köy ve kasaba halkı kendi aralarında bir hatibin konuşma yeteneğini ve fikirlerini tartışmaktan hoşlanmaktadır. Gerçekten parti politikası ve bunun ayrıntısı, Türkiye’nin en ufak yerlerinde bile en önemli toplumsal olay olma özelliğini kazanmış bulunmaktadır.”²⁶⁹

Baraj açılışı Adana için toplumsal bir olay halini almıştır. Açılış, bir bayram günü havasına dönüşmüş ve DP’nin zaferi olarak nitelendirilmiştir. Nitekim basında bu açılış; “Çukurova’nın en büyük bayramı”, “DP iktidarının binlerce zaferinden biri” şeklinde manşetler ve alt başlıklarla verilmiştir. Daha da ötesi açılış, Adana’nın kurtuluş bayramı olan 5 Ocak’a denk getirilmesi nedeniyle ikinci bir kurtuluş günü olarak imlenmiştir. Enver Batumlu, “İkinci Kurtuluş: Seyhan Tesisleri” adlı yazısına verdiği başlıkla mevcut duruma Adana ve Çukurova halkının ortalama bakışını yansıtmıştır. Yazar bu başlığın gerekçesini şu ifadelerle anlatmıştır:

²⁶⁵ Yeni Adana, 7 Nisan 1956; Demokrat, 8 Nisan 1956.

²⁶⁶ Vatandaş, 5 Nisan 1956.

²⁶⁷ Vatandaş, 6 Nisan 1956.

²⁶⁸ Demokrat, 10 Nisan 1956.

²⁶⁹ Karpat, Türk Demokrasi Tarihi, s.495.

“Bugün nasıl bayram yapmayalım ki, artık Seyhan fırtına ve sağanaklarla kamçılansa bile, buz zirvelerden ovaya boşanan o canavar hüviyetiyle malımıza ve canımıza kastedemeyecek, sıcak kucacağımızın mışıl mışıl uyuyan munis bir kuzusu olacaktır.”²⁷⁰

Açılış için Adana’ya gelen Cumhurbaşkanı Bayar ve Başbakan Menderes, Belediye balkonundan bir konuşma yaparak halka seslenmişlerdir. Menderes konuşmasında gösterilen ilgiye teşekkür etmiş ve Seyhan Barajı’nın gerek Adana’ya gerekse ülkeye sağlayacağı faydaları anlatmış, işletmeye açılmış ve açılacak olan yeni tesislerden söz etmiştir.²⁷¹

Dönemin Meclis Başkanı Refik Koraltan da Seyhan Barajı ve Hidro-Elektrik Santrali’nin açılışını “zafer bayramı” olarak nitelendirmiştir. Koraltan, açılışa katılamamış ancak bu konudaki duygularını iletmiştir: “Büyük Zafer Bayramı hepimize kutlu olsun.”²⁷² Bu olayın hem Adana’nın ikinci kurtuluş bayramı hem de bir zafer bayramı şeklinde edebi bir dille yansıtılışı Seyhan Barajı’nın açılışının DP açısından nasıl bir siyasî manevra olarak kullandığını göstermektedir.

Açılış konuşmasında Menderes de bayram havasına vurgu yapmış ve barajı DP’nin önemli bir başarısı olarak takdim etmiştir:

“Bu anda Adana’nın hakiki bir bayram havası içinde bulunduğu muhakkak. Her şeyi bunu gösteriyor. Bu taşkın sevincinizin sebebi, hiç şüphe yok ki, her gün ilerleyen, iktisadî bünyesi süratle kuvvetlenen güzel Adana’nın bugün yeni ve çok mühim bir esere, büyük bir baraja ve hidroelektrik santrale kavuşmakta olmasıdır. Sevinmekte çok haklısınız. Çünkü bitirilen ve abideleşmiş olan bu eser yani Seyhan barajı her şeyden evvel baştanbaşa feyiz ve bereket kaynağı olan Seyhan Nehrinin taşkınlarını önleyecektir...”²⁷³

Seyhan Barajı sayesinde Adana ve çevresi sel baskınlarından kurtulacak, bol ve ucuz enerjiye sahip olacak, bu bolluk ve ucuzluk şehirdeki fabrika sayısını arttıracak ve bu artış da çevre bölgelerden Adana’ya doğru bir göç dalgasını tetikleyecekti. Seyhan Barajı’nın Adana ve Çukurova için ne kadar değerli olduğu projenin hayata

²⁷⁰ Enver Batumlu, “İkinci Kurtuluş: Seyhan Tesisleri”, Vatandaş, 8 Nisan 1956.

²⁷¹ Yeni Adana, 9 Nisan 1956.

²⁷² Vatandaş, 8 Nisan 1956.

²⁷³ Vatandaş, 9 Nisan 1956.

geçirilmesinden hemen önce Türkiye Köylü Partisi Seyhan Milletvekili Cezmi Türk'ün mecliste yaptığı konuşmada da ifade edilmişti. Bu konuşmada Cezmi Türk, Seyhan Barajı'nın hayata geçirilmesi ile Adana'da nelerin değişeceğini heyecan içinde anlatmıştır:

“Bu memleketin her şeyden ve her şeyden önce ucuz ve bol elektrik istihali ile kalkındırılacağını; teshin işinin, aydınlatma işinin, hatta ormanları koruma işinin, sefalet içinde bulunan köy yuvalarının kalkındırılması işinin, el tezgâhları ve sanatlarının ucuza mal olması ve artması için, gıda sanayii, büyük sanayii için bu elektrik tesislerine, barajlarına, elektrik santrallerine lüzum olduğuna onlarla elde edileceğine hepiniz gibi ben de inanmış bulunmaktayım(...) Bütün kurtuluşumuz elektrik enerjisine istinat ederek olacak, bilhassa ve bilhassa fakir, sefil, perişan görünen asırlardan beri ihmale uğramış zavallı köylerimizi bir an evvel bu ucuz elektrik kaynağına ve enerjisine kavuşturursak kalkınmamız o zaman mümkün ve hakikaten mucizevi olacaktır.”²⁷⁴

Nitekim proje hayata geçirildikten ve inşaat çalışması bittikten sonra Seyhan Barajı'nın Adana ve Türkiye için önemi yerel basında köşe yazarları tarafından övgü dolu sözlerle olabildiğince yüceltilerek ele alınmıştır. Örneğin, barajın temelinin atılacağı gün Kemal Göksel, barajın inşasını Türk milletinin gurur kaynağı olarak nitelendirmiştir:

“Çukurova ziraatçısı, yıllardan beri hasretini çektiği büyük bir tesisin temellerini bugün atıyor. Senelerce Seyhan'ın haşarılığına ve merhametsiz ihtiraslarına gem vuramayan Çukurovalı, bu barajın inşasından sonra mutlak bir huzura kavuşacaktır. Deli dolu akarak etrafa dehşet salan bu sarı afet, artık kendisinden istifade edilen, uysal ve masum bir varlık haline gelecektir.”²⁷⁵

Seyhan Barajı'ndan ilk elektrik 6 Nisan 1954'de deneme amaçlı olarak şehre gönderilmiştir. Ekonomiye katkı sağlayacağı düşüncesiyle barajda balık yetiştirilmesine karar verilmiştir.²⁷⁶ Açılışından birkaç ay sonra ise santralin elektriğinden Ceyhan ve İskenderun'un da faydalanması için adımlar atılmış ve böylece barajın elektrik dağıtım sahası 200 km.'lik bir sahaya genişlemiştir.²⁷⁷ Seyhan Barajı'nın 1956'da tamamlanmasının ardından beklenildiği üzere, sulanan toprak oranında artış

²⁷⁴ TBMM Tutanak Dergisi, 20 Haziran 1952, 9. Dönem, 88. Birleşim, c.XVI, s.375.

²⁷⁵ Kemal Göksel, “Seyhan Barajı”, Bugün, 25 Ekim 1953.

²⁷⁶ Yeni Adana, 26 Temmuz 1956.

²⁷⁷ Yeni Adana, 6 Mart 1957.

kaydedilmiştir.²⁷⁸ Fakat santralin işlemeye başlaması elektrik sorununun hızlı bir biçimde çözüldüğü anlamına gelmemiş, şehirde sık sık elektrik kesintileri ve voltaj sorunu yaşanmaya devam etmiştir. Bu durum özellikle fabrika ve atölyelerde iş ve zaman kaybı yaşanmasına neden oluyordu. Evlerde ise elektrik çoğunlukla aydınlatma için kullanılıyor zira düşük voltaj radyo ve su motorlarını çalıştırmıyordu.²⁷⁹ Dolayısıyla hidro-elektrik santraline rağmen şehrin elektrik sorunu uzun bir süre daha giderilememiştir.

Seyhan Barajı inşaatının başlamasıyla ortaya bölgedeki köylüleri ilgilendiren bir sorun çıkmıştır. Bu sorun, baraj sularının bırakılmasıyla sular altında kalacak olan köylerde yaşayan vatandaşların akıbetlerinin ne olacağıyla ilgiliydi. Dönemin yerel basınında arazi sahibi köy halkının iskânı konusunda ve köylülere ödenecek paranın zamanı ve miktarına ilişkin birçok aksaklık yaşandığı anlaşılmaktadır.

Seyhan Barajı inşaatı civarında bulunan köylerin su altında kalma ihtimali bulunduğundan bu köylerin daha munasip yerlere nakledilmesi için bir kanun tasarısı hazırlanarak Meclis'e sunulmuştur.²⁸⁰ Meclis'te tartışılan tasarıya ilişkin olarak DP Gaziantep Milletvekili Süleyman Kuranel, Baraj'ın ihale edildiği 1953'te meclise bir istimlak Kanunu sunulmadığı için iki sene gecikmeli olarak yani 1955'te sunulan İstimlak Kanunu'nu geç kalınmış bir çaba olarak değerlendirmiş ve köylünün bu nedenle yaşayacağı mağduriyeti dile getirmiştir:

“Şimdi, 125 bin dönüm arazi sular altında kalacağına göre bu sahanın istimlaka icap etmektedir. İşte bu istimlak gayesiyedir ki bu kanun Yüksek Meclise sunulmuştur. Bu 125 bin dönüm arazinin sahibi olan 15 köy halkını teşkil eden 10 bin insan bu sahadan alınarak başka yerlere iskân olunacaktır. Bu baraj 1953 senesinde ihale edildiği zaman bu işe ait İstimlak Kanunu ile meclise getirilmiş olsaydı, o zamanki istimlak tutarı ile aradan iki sene geçtikten sonra, bugün Meclise getirilmiş olan İstimlak Kanunu ile yapılmış olan arasında mühim farklar husule gelmeyecekti(...) Şu anda bu sahanın istimlakine teşebbüs etsek, buradaki on bin vatandaşı başka yerlere götürüp iskân etmek, bu on bin vatandaş için ev

²⁷⁸ Cumhuriyet'e Giden Yolda Adana, 1918'den 1998'e, Yeni Adana Gazetesi Yayını, Adana 1998, s. 89.

²⁷⁹ Yeni Adana, 26 Şubat 1959; Yeni Adana, 23 Ekim 1959.

²⁸⁰ Yeni Adana, 24 Mart 1955.

yapmak oldukça mühim bir külfettir. Kaldı ki, Mayıs ayında bu sahanın takriben yetmiş beş bin dönüme yakın bir miktarı sular altında kalmaya mahkûmdur.”²⁸¹

DP Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu da baraj’ın önem ve değerinin farkında olduğunu, fakat bu konuda kanun yapmak için geç kalındığını ve hükümet’in meseleyi yalnızca kanun çıkarmakla da çözemeyeceğini belirtmektedir:

“Hükümet toprak verecekmiş, nereden verecek? Adana’da toprak yok kalmamıştır, arkadaşlar. Bura halkı Adana’dan dışarıya çıkmaz (...) Çok geç kalmış bu işin hallü faslı bu kanunun çıkarılması ile olup bitmez. Adana halkını Urfa’nın boş bir sahasına göndermek de mümkün olmaz ve yerinde bir hareket de sayılamaz. Bu kanunun bir an evvel çıkarılması ile hangi arazinin halka verileceğinin bir an evvel bilinmesi de lazımdır; vereceğiz demekle iş bitmez...”²⁸²

Kuranel ve Tekelioğlu’nun tepkili sözlerinden de anlaşılacağı üzere baraj inşaatına ilişkin sorunlarla ilgili olarak köylülerin haklarına yönelik bir ihmalkârlık söz konusudur. İstimlak sahasında bulunan köylülerin arazi bedellerinin ödenmesi ve başka bir bölgeye yerleştirilmesi kadar nereye yerleştirilecekleri de önemli bir konuydu. Bu sahada bulunan köylülere Adana’nın Sarıçam bölgesinde arazi verilmesi düşünülürken mecliste yapılan konuşmalardan Sarıçam’ın verimsiz olduğu için köylüler tarafından istenmediği anlaşılmaktadır. Seyhan Milletvekili Enver Batumlu, köylülerle yaptığı görüşmeyi mecliste şöyle dile getirmiştir:

“Hükümet sözcüsünün komisyonunda bildirdiğine göre istimlak sahasında bulunan köylere ancak Sarıçam’dan arazi verilmesi düşünülmekte imiş. Halbuki daha evvel arkadaşlarımın da ifade ettikleri gibi buradaki arazinin inbat kabiliyeti hiçbir bakımdan barajın istimlak dahilindeki arazinin inbat kabiliyetiyle kıyas edilemez. Biz Karalar bucağı, Gübe ve Karalılar köyünden birçok köylülerle konuştuk. Bunlar diyorlar ki; Sarıçam’dan arazi verilecekse hiç verilmesin. Bize para versinler, diyorlar.”²⁸³

Nitekim gerek inşaat sahasında gerekse sulama kanallarının geçeceği yerlerde bulunan yirmiden fazla köyün başka yerlere nakli için karar verilmiştir. Fakat bazı köylülere daha önceden yer gösterilmediği için bir kısım köyler su altında kalmış, fakir köylüler

²⁸¹ TBMM Tutanak Dergisi, 18 Nisan 1955, 10. Dönem, 65. Birleşim, c. VI, s.375-376.

²⁸² TBMM Tutanak Dergisi, 18 Nisan 1955, 10. Dönem, 65. Birleşim, c. VI, s.376-377.

²⁸³ TBMM Tutanak Dergisi, 18 Nisan 1955, 10. Dönem, 66. Birleşim, c. VI, s.411.

maddi ve manevi zarara uğramıştır. Bahçe ve bostanlarının harap olduğunu gören köylüler Baraj Müdürlüğü'ne toplu halde şikâyette bulunmuşlar; ancak Baraj Müdürlüğü'nün kendilerine 15 günden önce cevap veremeyeceği belirtilmiştir.²⁸⁴ Sular altında kalan ekili arazileri incelemek üzere bir heyet tertip edilerek zarara uğrayan mahsul miktarı bu heyet tarafından tespit edilmiştir. Valiliğe gönderilecek raporun ardından köylülere hasara uğrayan mahsullerinin parayla tanzim edileceği taahhüt edilmiştir. Bu konuda mağduriyete uğrayanlar yalnızca baraj inşaatı nedeniyle buldukları köylerde su baskınları yaşayanlar değildi. Kanun gereği başka köylere sevk edilen köylülerin yeni topraklara uyum sağlayamamaları ve mahsul ekimine zamanında başlayamamaları da köylüler için önemli bir sorundu.²⁸⁵

Seyhan Barajı'nın yapımı için baraj sahasındaki arazileri istimlak edilen köylüler istimlak bedelini uzun bir süre alamamışlardır ve bu da çeşitli şikâyetlere neden olmuştur.²⁸⁶ Öyle ki arazileri zarar gören ve istimlak bedeli ödenmeyen köylülerin (Karalar Bucağı Köyü) namına, Köy Muhtarı Mehmet Kâhya, Menderes'e telgraf çekmiş, telgrafta toprak baraj inşaatı dolayısıyla zarara uğrayan mahsullerin ve istimlak edilen arazilerin bedellerinin ödenmesini talep etmiş, köylünün mağduriyetini dile getirmiştir.²⁸⁷ Uzun süre devam eden istimlak bedelleri tartışmalarına yönelik Vali Kazım Arat'ın başkanlığında bir komisyon kurulmuş ve kurulan komisyonda istimlak gibi bir meselenin olmadığına karar verilmiştir.²⁸⁸ TBMM'de istimlak meselesi üzerinden köylülerin mağduriyetini gündeme getiren Seyhan Milletvekili Cavid Oral'ın sözleri, Vali Arat başkanlığında kurulan komisyonun iddiasını çürütmektedir. Cavid Oral, yukarıda adı geçen Milletvekilleriyle benzer bir şekilde baraj inşaatı dolayısıyla memnuniyetini belirtip hükümete teşekkür ederek asıl konuya değinmiş, istimlak meselesinin çözülmesi için ağır hareket edildiğini anlatmıştır:

“Arkadaşlar; baraj bitti, güzel bir eser, hepimiz mutluyuz hükümeti tebrik ederiz. Ancak bu barajın içinde 15-16 köy vardır. Bu on binden fazla nüfus demektir. Bu insanlar evlerini, köylerini, topraklarını tamamen terk etmişlerdir. Bunlara ödenen 1,5 milyon liradır. Bu ev karşılığıdır. Toprak karşılığı olarak da 3 milyon ödenmiştir. On beş milyonun üstünde ödenmesi icabeden miktar vardır. Bir

²⁸⁴ Hür Fikir, 26 Nisan 1955.

²⁸⁵ Hür Fikir, 1 Mayıs 1955.

²⁸⁶ Yeni Adana, 2 Nisan 1956.

²⁸⁷ Hür Fikir, 13 Ağustos 1955.

²⁸⁸ Demokrat, 5 Kasım 1955.

seneden fazla bir zamandan beri bir milletvekili olarak üzerinde durduğumuz, mütaaddid temaslar yaptığımız halde vekilden işittiğime göre tediyeye ancak yeni başlanabiliyor. Evini, köyünü her şeyini terk etmiş, nafakasının peşinde koşan bu insanların bugün maruz kaldıkları perişan vaziyeti takdir buyurursunuz.”²⁸⁹

İstimplak edilen arazilerin bedellerinin süreç içerisinde ödenmesine başlanmasına rağmen bazı köylere uzun bir süre daha ödeme yapılmamıştır. Bu konudaki mağduriyetini anlatan bir köylüye, dönemin Valisi Kazım Arat, paraların dağıtılması hususunda emir verdiğini belirtmiştir.²⁹⁰ Baraj istimplakine ilişkin bir başka sorun ise, baraj şirketi tarafından fiyat komisyonunun takdir ettiği 45 kuruşa yapılan itirazdır. Bu itirazdan dolayı topraklarının bedellerini alamayan bir grup, Vali yardımcısı Hadi Koçak’a başvurmuştur. Fiyatlarına itiraz edilmeyen toprak sahiplerine topraklarına takdir edilen fiyatın yüzde ellisinin ödeneceği açıklanmış zira bunun için 15 bin lira ayrılmıştır.²⁹¹ Barajın inşa sürecinde ve sonrasında yaşanan bütün bu sorunlar köylüleri yerinden etmiş ve onları bürokratik sorunlarla karşı karşıya bırakmıştır.

1.5. DP İktisadi Faaliyetlerinin Adana Gündelik Hayatındaki Tezahürleri

DP'nin uyguladığı tarım ve sanayi politikaları Adana'nın demografik, sosyal ve sınıfsal yapısında önemli değişimler yaratmıştır. Marshall yardımlarıyla tarım desteklerinin artması, tarımda makineleşmenin kredi destekleriyle özendirilmesi hızlı bir makineleşme sürecini başlatmış, bu süreç de büyük toprak sahiplerinin hızla nüfuz alanlarını genişletmesine sebebiyet verirken, geçimlik üretim yapan küçük toprak sahiplerinin kentlere göç ederek işçileşmesine vesile olmuştur.²⁹² Dolayısıyla tarımda mekanizasyon ve kapitalist ilişkilerin kırsal alanlara sızması toplumsal yapıları ve geleneksel ilişkileri derinden etkileyip özellikle küçük üreticilerin ve topraksız köylülerin bu süreçten olumsuz yönde etkilenen dezavantajlı gruplar olmasına sebebiyet vermiştir. Bununla birlikte geleneksel miras sistemi nedeniyle tarım arazilerinin daha küçük parçalara bölünmesi tarımsal faaliyetlerle elde edilen geliri azaltmış, bu durum da kırdan kente göçü tetiklemiştir.²⁹³ Tarımsal üretimdeki gelişmelerin sanayi sektörüne olumlu manada yansması Adana'da köyden kente göçü artırmış ve tarımda işgücü açığı

²⁸⁹ TBMM Tutanak Dergisi, 21 Aralık 1955, 10. Dönem, 17. Birleşim, c. VIII, s. 377.

²⁹⁰ Bugün, 10 Şubat 1956.

²⁹¹ Demokrat, 20 Ocak 1956.

²⁹² Karpat, “The Turkish Elections of 1957”, s.438.

²⁹³ Özgür Çetinkaya, Farm Labor Intermediaries in Seasonal Agricultural Work in Adana-Çukurova, The Graduate School of Social Sciences of METU, December 2008, s.37.

ortaya çıkmıştır. Bu işgücü açığı Güneydoğu illerinden getirilen tarım işçileriyle giderilmeye çalışılmıştır. İki bölge arasında kurulan göç köprüsü daha sonra sosyal bağlantıların etkisiyle zincir göçe dönüşmüştür.²⁹⁴ Sosyal bağların etkisiyle ortaya çıkan bu zincir göçler Adana'nın belli bölgelerinde belli yerlerden göç eden cemaatlerin oluşmasına yol açmıştır.

Pamuk tarlalarında veya çırçır fabrikalarında çalışmak üzere gelen işçilerin çoğunluğu Diyarbakır, Malatya, Elazığ, Kayseri ve Sivas'tan gelmekteydi.²⁹⁵ Bu şehirlerin yanı sıra Adana'nın dağlık bölge ilçelerinden Pozantı, Feke, Saimbeyli, Tufanbeyli'den de yaz aylarında çapalama ve pamuk toplamak için çok sayıda insan ovaya inmekteydi.²⁹⁶ Çalışmak üzere şehre gelen tarım işçilerinin Adana şehir merkezinde iş bulduğu belli merkezler vardı; bunlardan biri Köprübaşıydı. Salı ve çarşamba günleri ise toplanma yeri Çiftçi Pazarı olarak belirlenmişti.²⁹⁷ Tarım işlerine ek olarak özellikle kadınlar ev temizleme işleriyle de uğraşıyorlardı. Örneğin Sivas'ın köylerinden her yıl Adana'ya göç eden yoksullara Adanalılar "Urumlular" adını takmıştır. Urumlu kadınların daha çok ev temizleme işleriyle uğraşan, çalışkan insanlar oldukları ifade edilmiştir.²⁹⁸ Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü tarafından 1958'de Adana'da yapılan bir araştırmada, kırsal kesimden şehre çalışmak için gelen işçiler, daimi sanayi işçileri dışında ikinci bir tip olarak değerlendirilmişler; bu işçilerin inşaat işlerinde ve fabrikada çalıştıktan sonra ilkbahara doğru memleketlerine döndükleri ifade edilmiştir.²⁹⁹ Zira senenin altı ayında çalışan bu işçiler kasım ayından ilkbahara kadar boş kalmaktaydı.³⁰⁰

Çukurova'nın Güneydoğu ve Doğu Anadolu gibi ağalık sisteminin yoğunluklu olarak yaşandığı bölgelere yakın olması ve büyük ölçekli arazilere sahip olması, özellikle Adana'da ticaret ve tekstil gibi tarım dışı alanların gelişmesi bölgeyi tarım çevreleri için bir cazibe merkezi haline getirmiştir.³⁰¹ Dolayısıyla DP dönemindeki tarım politikaları Adana'daki sınıfsal yapıyı etkilemiş, bu etkileşim de göç olgusuyla kentin demografik yapısının değişmesine sebebiyet vermiş, nüfus artışına yol açmıştır. 1950 sayımına

²⁹⁴ Yasemin Çakırer, "'Onlar Olmasa Evimizi Kim Temizleyecek?' Korunaklı Yaşamıyla Adana Varsılı ve Mekânsal Ayrışma", Kebikeç, S. 21, Ankara 2006, s.218,

²⁹⁵ Vatan Gazetesi, Adana İlavesi, 18 Ocak 1953, s.6.

²⁹⁶ Yurtsever, Çukurova'da Tarımın Tarihi, s. 215.

²⁹⁷ Ragıp Batumlu, "Köprübaşının Hali", Bugün, 24 Mayıs 1957.

²⁹⁸ Hakkı Gülmen, "Urumlu Kadınlar", Bugün, 2 Ocak 1953.

²⁹⁹ Şerafettin Pektaş, Demokrat Parti Döneminde İşçi Hareketleri, Fırat Yayınevi, 2012, s.63.

³⁰⁰ Vatan Gazetesi, Adana İlavesi, 18 Ocak 1953, s.6.

³⁰¹ Çetinkaya, Farm Labor Intermediaries in Seasonal..., s.52.

göre, 508.518 olan nüfus 1955'te 628.505'e, 1960'ta ise 760.803'e yükselmiştir.³⁰² Bu hızlı nüfus artışı büyük ölçüde şehre çevre il ve ilçelerden gelen göçmenler nedeniyle yaşanmıştır. Nitekim 1950'li yıllarda Adana, dışardan göç alan şehirler sıralamasında İstanbul, Ankara ve İzmir'den sonra dördüncü sırada yer almıştır. Şehir, 1950'de % 140, 1955'te % 141, 1960'da ise % 163 oranında dışardan göç almıştır.³⁰³ Göçlerle bağlantılı olarak ortaya çıkan nüfus artışı eğitim-öğretim faaliyetlerini etkilemiş, okullar yetersiz kalınca çift öğretim sistemine geçilmiştir.³⁰⁴ Göç olgusu Adana'da gecekondulaşma sorununu da beraberinde getirmiştir. 1960'ların başına gelindiğinde Adana'daki gecekondu sayısı 18.925'e ulaşmıştı ve bu gecekonduarda 104.088 kişi yaşıyordu. Bu da toplam kent nüfusunun % 44.95'ini oluşturmaktaydı.³⁰⁵ Toplam kent nüfusunun neredeyse yarısını ifade eden bu sayısal veriler şehirdeki gecekondulaşma sürecinin 1950'li yıllardaki hızlı artışını ortaya koymaktadır.

Bu gelişmeler, gündelik hayatta zenginlerin ve fakirlerin mekânsal olarak ayrışmaya başladığı bir döneme işaret etmektedir. Zira bu dönem Adana'da "aile apartmanları"nın inşa edilmeye başladığı bir dönemdir. 1950'de Adana'da 894 apartman bulunmaktadır ki bu sayı Adana'nın İstanbul, Ankara ve İzmir'i takip ettiğini göstermektedir.³⁰⁶ Nüfus, gecekondu ve apartman sayısına ilişkin bu rakamlar gündelik hayatın Adana'da hangi mekânsal şartlarda ve boyutlarda yaşandığını görmeye imkân sağlamaktadır.

Kentin köklü aileleri elde ettikleri sermaye birikimiyle şehrin mimari yapısında izler bırakmıştır. Kurtuluş (Yüzevler), Cemalpaşa ve Reşatbey mahalleleri gibi yerleşim yerlerinde dönemin uluslararası mimarlık anlayışını yansıtan binalar inşa edilmiş, bu dönemde tek katlı binaların yerini 3-4 katlı apartmanlar almaya başlamıştır. Bu süreçte ortaya çıkan aile apartmanlarını çekirdek aileyle geleneksel aileyi buluşturan ara çözüm olarak yorumlayan Erman ve Karaman, Özbey Evi (1958), Soylu Evi (1958) gibi evleri

³⁰² DİE, Genel Nüfus Sayımı, (1945,1950,1955,1960), Ankara, DİE.

³⁰³ Sami Öngör, "1950-1960 Devrinde Türkiye'de İç Göçler", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, III-IV/17 (1962), s.325.

³⁰⁴ Göçten kaynaklı nüfus artışı Adana'da aynı zamanda okul çağı dışındaki nüfusun okur-yazarlık oranının Türkiye ortalamasının altına düşmesine sebep olmuştur. İlkokul çağındaki nüfusun okullaşma oranı 1950'de 55,2; 1955'te 72,6 ve 1960'da 82,7' dir. Ortaokulda okullaşma oranı 1950'de 4,9; 1955'te 11,2 ve 1960'da ise 21'dir. Lise okullaşma oranı 1950'de 1,1; 1955'te 2,4 ve 1960'da 5,3'dür (1967 Adana İl Yıllığı, s. 201-202).

³⁰⁵ Kemal Karpat, Türkiye'de Toplumsal Dönüşüm, Timaş Yayınları, İstanbul 2016, s.95.

³⁰⁶ Onur Erman-Figen Karaman, "Aile Apartmanları: 1950-1960'larda Adana Örneklemeleri", Güney Mimarlık, TMMOB Mimarlar Odası Adana Şubesi, Deprem ve Mimarlık, 7 (Mart 2012), s.50.

buna örnek olarak göstermektedir.³⁰⁷ Dönemin ekonomik gelişmelerinin yansıması olan bu tip konutlar yalnızca şehrin kalburüstü ailelerinin sahip olabileceği yapılarıdır.

1950'li yıllarda Adana'da yapılaşma özellikle kuzey ve güneye doğru yayılmıştır. Bu yıllarda şehrin güney kesiminde Bey Mahallesi, Kocavezir Mahallesi'nin güneybatısında ise Mirzaçelebi Mahallesi oluşmuştur. 1950'lerin ikinci yarısında ise kent kuzeye doğru gelişmeye başlamıştır. Bu dönemde Reşatbey ve Kurtuluş Mahalleleri oluşmaya; Döşeme ve Hurmalı Mahallelerinde ise yerleşim yoğunlaşmaya başlamıştır.³⁰⁸ Adana'nın DP ekseninde değişen çehresi olumlu ve olumsuz yanlarıyla hem basına hem de dönemin tanıklarının hafızalarına yansımıştır. DP dönemi, Adana'da kent hayatını adeta görünmeyen çizgilerle ikiye ayırmıştır; bir tarafta ekonomik alanda yaşanan gelişmelerle dönemin ruhuna uygun aile apartmanları bulunmaktaydı, diğer tarafta ise bakımsız sokaklar, tutulmayan sözler, tarım ve sanayinin etkisiyle şehre göç eden işçilerin yaşadığı gecekondu semtleri yer almaktaydı.

Adana'da bu dönemde şehrin mimari konumlanışını ve yaşanan değişimi anlatan mimar Şafak Eren, şehrin köy görüntüsünden çıkıp modern bir silüet kazandığını anlatmaktadır:

“1959'lara kadar olan süreçte Adana'daki gelişim, çocukluğum zamanındaki o köyün, daha modern bir kente dönüşmeye başlaması idi. Eski mahallelerin dışında, şimdiki belediyenin olduğu binadan ya da daha doğrusu İnönü Caddesi'nden tren hattına kadar olan bölgede, bahçeler içinde köşkerin yer aldığı dönem, Sabancı'ların, Sütçü'nün, Sapmazlar'ın Has'ların evleri...Tren hattının orada da Gülek Köprüsü ile DSİ arasında Öğretmen Evleri Mahallesi kurulmuştu, çoğunlukla yüksek yapılaşmaya dönüşmüş olmakla birlikte hala varlığını sürdürmektedir ve bu saydığım yerlerde artık yeni bir Adana doğuyordu. Bu bölgeden sonrası da bağlardı zaten. 1960'lara kadar olan dönemde Adana aşağı yukarı buydu.”³⁰⁹

Adana'da mimari anlamda yaşanan gözle görülür değişim Cevdet Yakup Baykal'ın kalemine de yansımıştır. Baykal'ın yazısı bu dönemde şehrin genel görünümüne ilişkin önemli ipuçları vermektedir:

³⁰⁷ Erman-Karaman, “Aile Apartmanları...”, s. 51.

³⁰⁸ Keser, Kent Cemaat Etnisite, s.99.

³⁰⁹ Erkan Karakaya, “Şafak Eren: ‘Plan Uygulanabilir Olduğu Ölçüde Önem Kazanır’”, Güney Mimarlık Dergisi, TMMOB Mimarlar Odası Adana Şubesi, 3 (Mart 2011), s.4.

“Bu defa Adana’ya gelince adeta şaşırđım. Güneyin bu hareketli ve bereketli şehrini, daha çok gelişmiş, güzelleşmiş, ilerlemiş görmenin heyecanını, yudum yudum, doya doya tattım. Adana öyle bakir, taze kalkınma içinde ki bu şehirde yaşayanlar, ihtimal bunun farkında bile değiller. Ama şöyle bir iki yıl ayrılıp da gelenler, derhal bunu görüyor ve derin hazzını, için için duyuyorlar. Adana’ya ayak basar basmaz beni bu haz öylesine sardı ki, nereye gittimse, nereden geçtimse yepyeni binalar, yepyeni eserler ve yepyeni mamurelerle karşı karşıya kaldım. İstanbul’da Hilton otelinin ismi çıkmış, Adana’da bir değil bir sürü Hilton misali binalar var. Barajı, çeşit çeşit fabrikaları, geniş caddeleri, türlü müesseseleri, eğlence yerleri, güzel yapıları ile Adana, Türkiye’nin kalkınmasını en manalı şekilde ifade eden büyük bir şehir olmak yolundadır.”³¹⁰

Mümtaz Acar ise, okuyucu köşesinde yer alan yazısında şehrin yaşadığı değişimi DP hükümetlerine hasrederek anlatmıştır:

“Demokrat Parti Hükümetlerinin, mukaddes vatanımızın her köşe ve bucağına kadar durmadan, aksamadan uzayan imar ve kalkınma hamlelerinden güzel Adana’mız da bugün layık olduğu nispette kısmetini almış ve almakta devam edeceği en küçük şüphe götürmeyen bir hakikattir.”³¹¹

Adana’yı önceki dönemleriyle kıyaslayarak bu sözlerinin sağlamasını yapan yazar bir zamanlar bir doğu kasabasını andıran Adana’nın DP’nin hayata geçirdiği politikalar sayesinde bir dünya şehri haline geldiğini ifade etmiştir:

“Daha düne kadar, yazları toz ve topraktan, kışları ise; dize kadar çamur ve balçıktan geçilmeyen, ekseriyetini basık ve toprak damlı kerpiç evlerin sıralandığı dar sokakları ile ilk bakışta insanda şarkın en geri bir kasabası intibasını uyandıran Adana, bugün semtleri birbirine bağlayan pırıl pırıl palmiye gölgelerinin kucaklaştığı asfalt caddeleri, dünyada pek az eşi olan muazzam takattakihidro elektrik santrali, zaman zaman taşarak Çukurova ve müstahsili için korkunç bir afat halini alan coşkun ve mehabetli Seyhan Nehrini, haşmetine bir nakise vermeksizin muti bir bereket kaynağı haline getiren barajları (...)³¹²

Şehirde belediyecilik faaliyetleri konusunda köklü değişimler 1957-60 yılları arasında olmuştur. 1957 seçimlerinden beklentisinin oldukça altında bir oy alan DP kaybettiği

³¹⁰ Cevdet Yakup Baykal, “Güzelleşen Şehir”, Vatandaş, 9 Ağustos 1957.

³¹¹ S. Mümtaz Acar, “Kalkınan Adana”, Vatandaş, 6 Kasım 1957.

³¹² Acar, “Kalkınan Adana”, 6 Kasım 1957.

prestijini yeniden tazelemek için çeşitli çalışmalar başlatmıştı. Zira 1956'da, savaş yıllarının izlerini taşıyan Millî Korunma Kanunu'nun yeniden uygulamaya konulması ve yıl içerisinde çıkarılan yasalar DP'nin anti-demokratik bir tutum içerisine girmesine yol açmış, ekonomide yaşanan olumsuz gelişmeler de buna eklenince 1957 seçimlerinde DP ciddi bir oy kaybı yaşamıştı.³¹³ Öyle ki bu seçimlerde CHP, Adana'dan 16 milletvekili çıkarırken DP hiç çıkaramamıştır.³¹⁴ Adana'ya akan iç göç ve DP döneminde şehrin yapısında meydana gelen değişikliklere ilişkin Abdullah Hacıoğulları şunları söylemektedir:

“Büyük göç dalgalarının ardı arkası kesilmiyordu. Adana'yı her yönü ile Amerika'daki bir eyalete benzetmeyi hedeflemiş olan Başbakan Adnan Menderes'in özel ilgisiyle 1957-60 yılları arasında alışılmadık altyapılar gerçekleştirildi. Ana kanalizasyon sisteminde büz ve açık isale kanalları yerine kapalı betonarme sisteme geçilerek şebeke genişletildi. Başkan Ali Sepici'ye büyük itibar sağlayan süreçte yüzlerce bina istimlak edilip ordu araçlarının da yardımıyla yıkılarak Özler Caddesi genişletildi. Tamamen iskan altında olan Yeni Cami ile Yüzme Havuzu arası açılarak yeniden inşa edilen Ziyapaşa Bulvarı'na bağlandı.”³¹⁵

Hilmi Kürklü ise DP döneminde şehrin “büyük köy” görünümünden kurtularak büyük şehir hüviyeti kazandığını ifade etmektedir:

“1958 senesinin Adana'sı muhakkak ki kaydettiği inkişafıla “Büyük Köy” olmak vasfından sıyrılmıştır. Son kalkınma hamlesine paralel olarak, kısa zaman içinde hayli yolların betonlanması veya asfaltlanması, yenilerinin açılması, küçük büyük birçok binaların kurulması, meydanlar yapılması dolayısıyla Adana'mız büyük bir şehir hüviyetini iktisap etmiştir.”³¹⁶

Hızlı nüfus artışı Çukurova bölgesindeki kentleri yatay olarak büyütmüş bu da tarımsal alanların bir kısmının zaman içerisinde kentsel alana dahil olmasına yol açmıştır. Bu dönemde imara açılan yerleşim alanları kent merkezi etrafında yoğunlaşmaktaydı.³¹⁷ Bu yerleşim yerleri kent merkezine yakınlığına rağmen yukarıda şehrin modern

³¹³ Pektaş, Demokrat Parti Döneminde İşçi Hareketleri, s. 24.

³¹⁴ <http://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/Milletvekili/1950-1977/Adana.pdf>, 28 Mayıs 2018.

³¹⁵ Hacıoğulları, Adana'ya Yön Verenler, s. 15.

³¹⁶ Hilmi Kürklü, “İnsan Pazarı”, Vatandaş, 2 Eylül 1958.

³¹⁷ Hamdi Kara, “Çukurova'da Kentleşme ve Sanayileşmenin Tarım Topraklarına Etkisi”, Ankara Üniversitesi, DTCF Dergisi, XXXII/1-2 (Ankara 1988), s.268.

görünümüne ilişkin ifadeleri doğrulamamaktadır. Özellikle ara sokaklar ve alt sınıfın yaşadığı semtlerde durum çok daha farklı bir boyuttadır. Bu döneme dair veriler sokaklar ve caddelerle ilgili olarak şehrin “kalburüstü iki-üç caddesi” haricinde büyük bir kısmının bakımsız ve pis olduğuna ilişkindir.³¹⁸ Özellikle şehre çalışmak üzere gelip yerleşen işçi sınıfının yaşadığı semtlerin durumu oldukça bakıma muhtaç durumdadır. Suat Yalçın’ın da ifade ettiği gibi şehirciliğin detayları ara sokaklarda gizliydi ve ana caddelerde görülenler yanıltıcı olabilirdi. Ara sokakların vahim durumunu anlatan bir köşe yazısında Yalçın manzarayı şöyle tasvir etmiştir:

“Sokak araları şehircilikte her şeyin aynasıdır. Asfalt, ana caddeler, küçük küçük bulvarlar gözlerinizi kamaştırmasın, takdirlerinizi hemen toplamasın. Onlar her şeyde olduğu gibi dış görünüştür, ciladır, boyadır (...) Sokak aralarında yürürken düşmemek için çok itinalı davranmak lazımdır. Küçük bir ihmal sizi, evlerden çıkan bulaşık sularının arklarının içine çeker ve siz değilseniz de elbiseniz güzel bir banyo yapar. Sokak aralarının taşlık, çamurlu, tozlu yollarına bir düştünüz mü Allaha yalvarınız.”³¹⁹

Sokak aralarında ve kenar mahallelerde görülen sorunlar, Adana’da halkın DP döneminde zenginleşip refah içinde yaşadığı yargısının alt sınıflar için geçerli olmadığını göstermektedir. Kiremithane’ye doğru Okat otobüsleriyle yolculuk yaparken Yavuzlar Mahallesi’nden geçen Hakkı Gülmen gördüklerinden: “Ortaçağ’dan da geri bir hayat tarzı. Huğ evler, ahırla müşterek hayat. Açıktan akan lağım suları. Çıplak ayaklı bakımsız çocuklar. Tozlu yollar. Plansız, programsız serpiştirilmiş güya gündüz konmamış evler”³²⁰ şeklinde bahsetmiştir. Hakkı Gülmen’in gözlemlerine göre; 1957 seçimlerinde vaat edilen elektrik Kiremithane’ye verilmiş; ancak temizlik işleri hâlâ halledilememiştir. Gülmen’e göre bu dönemde Kiremithane mahallesinin her yanı çöplük, okullarda susuzluk nedeniyle tuvaletler kapalı, temizlik taş, toprak ve otladır.³²¹

Akkapı Mahallesi’nde de elektrik sorunu olduğu görülmektedir. Mahalle sakinleri radyo vergisi ödüyor olmalarına rağmen akşam 20’den önce düşük voltajdan ötürü radyo

³¹⁸ Yeni Adana, 10 Nisan 1951.

³¹⁹ Suat Yalçın, “Sokak Aralarında”, Vatandaş, 31 Temmuz 1958.

³²⁰ Hakkı Gülmen, “Kiremithane”, Yeni Adana, 21 Ekim 1959.

³²¹ Hakkı Gülmen, “Kiremithane”, Yeni Adana, 21 Ekim 1959.

dinleyememektedir.³²² Yavuzlar Mahallesi de altyapı sorunlarıyla boğuşmakta yollar, okullar, tuvaletler bakımsızlıktan dökülmektedir. Bunların yanı sıra bir diğer temel sorun, mahalle aralarından geçen kanalların fabrika atıklarıyla dolu olmasıdır. Bir mahallelinin ifadesiyle: “Fabrika sahibi belki seksen bin lira ceza ödedi, ama pis suları akıtmaktan vazgeçmediği gibi, bir kanal yaptırmayı da kabul etmedi. Bütün halk bu dertten mustarıptır.”³²³ Adana’da yaşanan bu hızlı sanayileşme bir yandan ülke ekonomisine ve bölgedeki istihdama katkı sağlarken diğer yandan plansız olması nedeniyle çarpık kentleşme, sanayi kirliliği ve çevresel sorunlar ortaya çıkarmıştır.

Tarım işçilerinin çalıştırılması, ücretlerinin ödenmesinden “elci” adı verilen görevliler sorumluydu. Elciler, kış aylarında işsiz kalan işçilerin ihtiyaçlarını karşılar isteyenlere avans olarak para verirdi. Yani tarım işçileri elciye borçlanırlardı. Bu işçilerin çalıştıkları süreler boyunca çalışma koşullarıyla özellikle de çalışma ücretleriyle ilgili önemli problemleri vardı. Tarımda çalışan işçiler için belirlenmiş bir asgari ücret uygulaması olmasına rağmen bu uygulama hayata geçirilmiyordu.³²⁴

Çalışma saatleri günde 10 hatta 12 saate kadar çıkan tarım işçilerinden bazıları, naylon kaplı küçük çadırlarda ve ottan-kamıştan yapılmış baraka türü evlerde yaşamak zorunda kalıyorlardı. Bu durum çocuklarının eğitimi, sağlık hizmetleri gibi birçok ihtiyacı doğuruyordu.³²⁵ Özellikle tarım işçileriyle bu dönemde yapılan görüşmelerde, gerek sağlık, gerekse yemek konusunda yaşadıkları zorluklardan bahsetmişlerdir:

“İşçilerin söylediklerine göre bir defa tarlalarda sağlık işleri tamamıyla aksaktır. Yatacak yerlerde intizam diye bir şey yoktur. Bir yeri yaralanan, kanayan hastanın yarasını sarmak, ona ilaç koymak mümkün değildir. Sıtmalı hasta bir arkadaşlarını icab ettiği zaman sırtlarında taşıyorlarmış. Hamile bir kadının doğumu kendi

³²² Kenan Gedikoğlu, “Akkapı”, Yeni Adana, 13 Kasım 1959.

³²³ Kenan Gedikoğlu, “Yavuzlar”, Yeni Adana, 23 Ekim 1959.

³²⁴ Çalışma Bakanı Samet Ağaoğlu’nun 1953’te Çukurova’daki gözlemlerine dayanarak İş ve İşçi Bulma Kurumu’na gönderdiği tamim bazı sorunlara dikkat çekmektedir: “Adana ve İçel’de vaki tetkiklerim neticesinde ziraat işçileri asgari ücretleri tespit sistemi ile bu ücretleri tespit eden komisyonların çalışma tarzlarında bazı değişiklikler yapılması lüzumuna kani oldum. Filhakika bir taraftan asgari ücret namı altında hakikatte sabit ücretler tespit edilmekte ve bu sebeple mevsim ve çalışma sahasının değişen şartlarının husule getirdiği yeni arz ve talep dalgalanmaları dikkat nazarına alınmadığından ya fiili ücretler, tesbit edilmiş ücretler altında tecelli etmekte veyahut da aynı iktisadî şartları haiz Çukurova bölgesinin üç vilayetinde aynı zamanda kısmi işçi bollukları veya işçi azlıkları meydana gelmektedir. Bazen de her iki hal birden vaki olmaktadır. Komisyonların bugünkü terekküp tarzları da işin iki tarafını teşkil eden işçi ve işvereni memnun etmekten uzaktır. Zira bu komisyonlarda fiilen ekseriyette olanları işle ilgisi bulunmayanlar teşkil etmektedir...” (Ahmet Makal, “Türkiye’de 1950-1965 Döneminde Tarım Kesiminde İşgücü ve Ücretli Emeğe İlişkin Gelişmeler”, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi, LVI/3 (Temmuz - Ağustos- Eylül 2001), s.135).

³²⁵ Yurtsever, Çukurova’da Tarımın Tarihi, s.215.

kendine olur. Revir diye en ufak bir bina yoktur. İşçiler birçok kadının tarla içinde bağırarak doğurduklarını çok gördüklerini söylediler.”³²⁶

İşçilerin işçi hastanesine duydukları ihtiyaç ve diğer talepleri Sendikalar Birliği'nin Asrî Sinema'da gerçekleştirdiği toplantıda da dile getirilmiştir. Yüzlerce işçinin katıldığı bu toplantıda ücretli hafta tatili isteyen işçiler, asgari ücret haddinin tayini talebinde bulunmuşlar ve mahalli işçi komisyonunun tamamen işveren lehine hareket ettiğini belirterek ziraat işçileri sendikası kurulmasının gerekliliğine işaret etmişlerdir. Binlerce işçisi olan Adana'da bir işçi hastanesinin kurulması için teşebbüse geçilmesi gerektiğini belirten işçi hatipler, hükümetin işçi haklarının korunması için gerekeni yapacağına inandıklarını belirtmişlerdir.³²⁷

Bu dönemde yağmurlu günlerde çalışma olmadığı için işçiler yağışlı havalarda yevmiye alamamaktan ve işyerinde çıkan yemeklerin sağlıksız olmasından da şikâyetçiydiler:

“Yağmurlu günler; pamuk işçilerinin aleyhine olur. O günler çalışılmadığı için ne yevmiye ne de yemek alabilirler. İşçiler bu meselenin de bir nizama konulmasını arzu ediyorlar. Verilen yemekler de nebati yağdan yapılmıştır. Ekmekleri kepek ve arpa ile karışıktır (...) Bize içmek üzere verilen ayrına biz imansız ayrına diyoruz. İmansızdır çünkü yağ alınarak bize öylece verilir.”³²⁸

Bu zor koşullar altında hayatlarını kazanmaya çalışan işçilerin temel isteği iş kanununun gerektiği gibi uygulanmasıydı ve yukarıda da bahsedildiği gibi tarım kesimindeki çalışma süreleri İş Kanunu kapsamında çalışanlar açısından geçerli olan haftalık 48 saatlik sürenin çok üzerindeydi.³²⁹

İşçilerin dile getirdiği bir başka sorun ise iş müfettişlerinin yeterli sayıda olmamasıdır:

“Biz bütün iş sahalarında mevcut iş kanununun tatbik edilmesini istiyoruz. Bu kanunun aksak olduğunu söyleyenler var. Fakat bir kanun tatbik edilmeden bunun mahzurları nasıl anlaşılır? Aynen tatbik edilmeli ki, ona göre mahzurları meydana çıksın. Diğer bir derdimiz de iş müfettişlerinin azlığıdır. Bugün Çukurova'da 17 bin işçiye iki iş müfettişi düşmektedir. Bunun kâfi gelmeyeceği aşikârdır.”³³⁰

³²⁶ Vatan Gazetesi, Adana İlavesi, 18 Ocak 1953, s.10.

³²⁷ Yeni Adana, 15 Ocak 1951.

³²⁸ Vatan Gazetesi, Adana İlavesi, 18 Ocak 1953, s.10.

³²⁹ Makal,“Türkiye’de 1950-1965 Döneminde Tarım Kesiminde İşgücü...”, s.134.

³³⁰ Vatan, Adana İlavesi, 18 Ocak 1953, s.10.

Çalışma koşulları işçilerin gündelik yaşamlarını, beden yapılarını, beslenme biçimlerini doğrudan etkilemektedir. Sınıfsal konumları, sosyal hayatlarına sirayet ederek yaşadıkları toplumun geri kalanlarından ayrı mekânlarda hayatlarını sürdürmelerine yol açmaktadır. Sanayileşmenin bir sonucu olarak ortaya çıkan mekânsal ayrışma bu dönemde Adana’da belirgin hale gelmiştir.

Şehirde daimi işçi olarak kalanların yaşadığı semtlerden biri de Haydar Mahallesi’dir. Haydar Mahallesi’ni konu alan bir yazıda göçmenlerin mahrumiyetleri görünür kılınmıştır. Bu mahallenin sakinlerinin Doğu ve Güney Doğu illerinden çalışmak üzere gelen ve fabrikalarda çalışan insanlardır. Kerpiç, tuğla ve briketten oluşan mahalleleri gecekonduardan ibarettir. Mahallede okul, elektrik ve su bulunmamaktadır. Mahalle sakinleri su ihtiyaçlarını tulumbalardan sağlamakta ancak bu tulumbalar da mahalleye değil hali vakti yerinde olan birkaç eve aittir. Çoğunluğu pamuk ameleliğine giden mahalle sakinlerinin çalışma koşullarının da oldukça zor olduğu görülmektedir:

Doğu’dan Güney’e, Çukurova’nın bereketli, feyizli topraklarına iş bulabilmek, yuva kurabilmek, karınlarını doyurabilmek için gelmiş bu mahallenin halkı. Gerçi burada başlarını sokabilecek birer evcik kurmuşlar, yer sahibi olmuşlar, fakat yine mahrumiyetten kurtulamamışlar. Her şey evle bitmiyor ki. Mevsimi gelince kadınlar, çocuklar köylere pamuk ameleliğine gidiyorlar. Mahalle ıssız kalıyor. Durmadan, dinlenmeden hayatla savaşmak zorundalar. Bir an yorulular, azimlerini kaybetsele silinip gidecekler bu yeryüzünden.³³¹

Kenar mahalleler ya da şehre çevre bölgelerden çalışmak için gelenlerin yaşadığı işçi/göçmen mahallelerindeki manzara Orhan Kemal tarafından da detaylı bir biçimde betimlenmiştir. *Hanım’ın Çiftliği* üçlemesinin birinci kitabı *Vukuat Var*’da Orhan Kemal bu mahalleleri şu şekilde tasvir etmektedir: “İşçi mahallelerine sapan çamurlu, dar sokağa girdiler. Elektriksiz sokak, köhne tahta perdelerle çevrili harap evler kalabalığının arasında uzuyordu. Karanlık pencereleriyle evler çoktan uykuya varmışlardı.”³³² Adı geçen romanda mahallelinin yaşam koşullarına ilişkin tasvirler ise şu şekildedir:

“Üçer beşer liraya kirali, ayı inlerine benzeyen odalardan ceketleri omuzlarında erkekler boğula tükana öksürerek çıkıyor, ellerini yüzlerini yıkamaya lüzum

³³¹ Kenan Gedikoğlu, “Haydar”, Yeni Adana, 27 Ekim 1959.

³³² Orhan Kemal, *Vukuat Var*, s. 46.

görmeden basıp gidiyorlardı. Yüzlerinden düşen bin parça, insan biçimine girmiş canlı birer küfüre benziyorlardı. İyi gıda alamamış ya da uykuya doyamamışlıkları yanında, işsizliğin verdiği sıkıntı her hallerinden belli oluyordu. Sabah sabah nereye gidiyorlardı? Bildikleri yoktu ki! Şehrin çeşitli yerlerindeki insan pazarlarının kalabalığına karışacak ya sırt hamallığı ya da günübirliğine herhangi bir iş uydurup üçün beşin yoluna bakacaklardı. Çokluk bu da geçmiyordu ellerine.”³³³

Bu veriler, şehirde yaşanan hızlı değişimin sınıfsal ayrımları keskinleştirdiğini, üst sınıflarla alt sınıfların farklı mekânsallıklarda yaşadıklarına ilişkin tespiti doğrulamaktadır. Vatan gazetesinin 1953 yılına ait Adana ekinde her ne kadar “Seyhan’da bilhassa pamuğun yarattığı inkişaftan yalnız mahdut insanların istifade ettiği fikri yanlıştır” denilmiş olmasına rağmen ara sokaklarda, kenar mahallelerde görülenler bu fikrin yanlış olmadığını yansıtmaktadır.

Aynı gazetede dönemin sermaye ve toprak sahibi zenginleri şu şekilde sıralanmıştır:

“Seyhan’da alıp yürüyen inkişaf, teşebbüs ve gayret sahiplerine zengin olmak imkânlarını açmaktadır. Para, tesisat veya gayri menkul olarak milyonluk varlıkları olan vatandaşların sayısı yüz elliden aşığa değildir. Bunlardan yirmi beş kadarının beş ila on milyonu olduğu söyleniyor. En önde gelen teşebbüs sahipleri arasında Mustafa Özgür, Nuri Has, Ömer Sabancı, Bekir Sapmaz, Ahmet Sapmaz, Ömer Başgeğmez, Sadi Eliyeşil, Mehmet Karamehmet ve Gözusulu.”³³⁴

DP’nin o günkü moda ifadeyle “her mahallede bir milyoner” yaratma projesi kendine özgü özellikleriyle Adana’da hayata geçmiş; ancak değişen sosyo-ekonomik ve sınıfsal yapı topraksız köylülerin işçileşmesine ve kentin işçi göçü almasına yol açmıştı. Bir başka deyişle, sermaye ve toprak sahiplerini güçlendirip zenginleştiren dönemin “kalkınma” hamleleri topraksız köylülerin de ortakçı, yarıcı veya kiracı olarak işçileşmelerine yol açmıştı.

³³³ Orhan Kemal, Vukuat Var, s. 230.

³³⁴ Vatan, Adana İlavesi, 18 Ocak 1953, s.4.

BÖLÜM 2: ADANA'DA SOSYAL HAYAT

2.1. Boş Zaman Değerlendirme Alanı Olarak Eğlence Hayatı

1940'lı yıllarda boş zaman genellikle gazete okumak, radyo dinlemek, sinemaya gitmek ve daha çok hafta sonlarına yoğunlaşan kır gezmeleri şeklinde değerlendirilmiştir. Gazetelerde bu konuya ilişkin yapılan yorumlar; geçmiş dönemlere özlem ve modern hayatın yarattığı üslupsuzluk üzerinden bir üslup arayışı olarak yer almıştır. Sinema seyircisini tiyatro seyircisiyle kıyaslamak, gösterimdeki filmlerin topluma vereceği zarardan endişelenmek, radyo yayınlarının denetlenmesini istemek gazetelerin ilgilendiği konuların başında gelmiştir. Gündelik yaşama aykırı düşen her şeyi saçma veya sapkın olarak mahkûm etmek, yasaklanmasını istemek gazeteleri ve köşe yazarlarını ziyadesiyle ilgilendirmiştir.³³⁵ 1950'li yılların Adana basınında köşe yazarları boş zaman değerlendirme alışkanlıklarına yönelik benzer bir tutum sergilemişlerdir. Gazete yazarları söz konusu yıllara ilişkin gündelik hayatın ritüelleri hakkında bilgiler vermek yanında gündelik hayatı denetleme, kontrol etme ve belirlemeye yönelik bir arzu da taşımaktadır.

1950'li yıllarda Adana'da önce tarım sonra sanayi eksenli olarak değişen iktisadî yaşam koşulları sosyal hayatı da hareketlendirmiştir. Özellikle boş zaman değerlendirme alışkanlıklarından biri olarak eğlence hayatında gözle görülür bir canlılık ortaya çıkmış ve bunun getirdiği sorunlar Adana'nın gündeminde yerini almıştır. Bu konuda entelektüeller söz konusu sorunlara işaret eden eleştirel yazılar kaleme alarak bir bakıma gündelik hayata “standart” koymaya çalışmışlardır.

Sanayileşme öncesi toplumlarda çalışma hayatı ile boş zaman arasında keskin bir ayrım olmadığı görülür. Çalışma; aile ve topluluklar içinde yapılırken ayrıca renkli ve şenlikli ritüellerle birleştirilmişti, dolayısıyla kendi içinde kısmen de olsa eğlenceli bir faaliyettir. Çalışmayı boş zaman değerlerinden keskin bir biçimde koparıp sıkıcı ve monoton bir faaliyete çeviren Sanayi Devrimi yani “kapitalizm” olmuştur. Kapitalizm önce çalışmayı yüceltmiş, boş zamanı küçümsemiştir. Daha sonra ise boş zamanı da yönetip iktisadî bir gelir kaynağı haline getirmiştir.³³⁶ Lefebvre bu konuda şöyle söyler; “Burjuva toplumuna

³³⁵ Cantek, Cumhuriyet'in Büluğ Çağı, s. 17,18.

³³⁶ Şükrü Arın, “Boş Zamanın Toplumsal Anlamı Üzerine Notlar”, Birikim Dergisi, 43 (1992), s.33.

dek kol emeği ile kafa emeği ayrışmamıştı. Leonardo hem sanatçıydı hem mühendis.”³³⁷ Ancak sanayileşme sonrası toplumlarda kol emeği ile kafa emeği ayrıştı ve artık çalışma ile boş zaman arasına da keskin bir çizgi çekildi. Sanayileşme yalnızca iş günü, çalışma saatlerini değil boş zamanı, eğlence anlayışını, bedenın uyku saatini bile yönlendirmeye başladı.³³⁸

Sanayileşmenin getirdiği modernizmin, insan hayatına yerleştirdiği bu büyük değişimle insanın boş zamanı kazanmak için de çalışması gerekli hale geldi. Kazanılan boş zamanda “eğlenmek” insanın daha iyi çalışabilmesi, veriminin artabilmesi için önem taşımaktadır. Böylece eğlence ritüellerimekânikleşmiş iş süreçlerinden kaçmak ve işe yeniden girişmek için gereken gücü toplamak gibi bir anlam kazanmıştır.³³⁹ Bir başka deyişle modern dönemde boş zaman aktiviteleri, yine çalışma zamanında verimliliği artırmak içindir. Nitekim bu düşüncenin Adana’da gündelik hayatta da ne denli karşılık bulduğuna ilişkin örneği Bugün gazetesinde Ruhi Tek imzalı yazıda görölmektedir. Yazar, “Çalışan insanın sınırları gergindir. Onun için istirahat, onun için eğlenmeye ihtiyacı vardır. Yorgunluğunu gidermek, sarf edilen enerjiyi toplayabilmek için eğlenmesi, işine yeni bir kuvvet ile başlayabilmesi için eğlenmesi lazımdır”³⁴⁰ ifadeleriyle yukarıda sözü edilen boş zamanla çalışma hayatı arasında bir ilişki kurmuş, boş zaman faaliyetlerini bedenın çalışmaya hazırlanma, kendini yenileme süreci olarak değerlendirmiştir.

Adana’da şehir merkezinde sıradan bir sabahın tasviri de çalışma rutininin gündelik yaşamın merkezindeki yerini hatırlatmaktadır:

“Sabahları saat dokuz sularında daha gecenin serinliği uçup gitmemişken, hala evlerin gölgelerinde gizlenirken. Dükkân önleri sulanmıştır; bastırılan tozların ıslak kokusu havaya yükselir. Terziler iskemlelerini kaldırıma atmışlar, dizlerinde ceket yakaları habire çalışırlar. Bir eskici kendine has bir nağme ile gelir geçer. Kunduracılar, kalıplar üstüne gerilmiş, çivilenmiş ayakkabıları gölgeli yerlere dizmişler, sabah serinliğinde kurumaya bırakmışlar. Kendileri de ellerinde tığ

³³⁷ Henri Lefebvre, Gündelik Hayatın Eleştirisi I, çev. Işık Ergüden, Sel Yayıncılık, İstanbul 2013, s.36

³³⁸ Henri Lefebvre - Katherine Regulier, “Gündelik Hayat ve Ritimleri”, Birikim Dergisi, 191 (2005), s.79.

³³⁹ Andy Bennett, Kültür ve Gündelik Hayat, Phoenix Yayınları, Ankara 2013, s.30.

³⁴⁰ Ruhi Tek, “Adana Eğleniyor; Sinemalarda”, Bugün, 25 Temmuz 1954.

dükkânlarından taşmışlar kaldırımlara. Bir satıcı önündeki dolu tablası ite kalka seslenir, gelir geçer... ”³⁴¹

Boş zaman faaliyetlerine yüklenen anlam değıştikçe çalışmaya yüklenen anlam da değışmiştir. Bir zamanlar hayatta kalma aracı olan çalışma, sanayileşme sonrası tamamen farklı bir amacın aracına dönüşmüştür. Maaşlar sadece yiyecek ve giyecek gibi temel yaşamsal zorunlulukların elde edilmesi için değil, aynı zamanda yeni boş zaman piyasalarıyla ilişkili ürünlerin ve hizmetlerin alınması için kullanılmaktadır.³⁴²

Ele alınan dönemde, Türkiye'nin dış politikadaki duruşunun ve dolayısıyla ekonomisinin gündelik hayatta kendini en çok gösterdiği alanlardan biri, boş zaman değerlendirme alışkanlıkları ve eğlence anlayışında yaşanan dönüşüm sürecidir. Bu dönüşüm sürecinin Adana'da, bilhassa kamusal alanlarda³⁴³; barlar, sinemalar ve kahvehaneler gibi mekânlardayaşandığını söylemek mümkündür. Mevcut politikaların sıradan insanın gündelik hayatında kapladığı alanın genişliği, bu mekânlardaki etkinliklere, olaylara ve halkın bu mekânlara bakış açısından yola çıkılarak ölçülebilir.

2.1.1. Adana'da Barlar ve Gece Hayatı

Adana'da “meşhur” gece hayatının canlanmaya ve popülerite kazanmaya başladığı dönem, 1950'li yıllardır. Pamuk üretimi ve dolayısıyla üretimden sağlanan paranın eğlence mekânlarında harcanması bu dönemde Adana'nın şöhretinin kaynağını oluşturmuştur; “Türkiye'nin neresine giderseniz gidin, Adana'dan bahsedilince ilk temas edilecek şey, pamuk ve barlar olacaktır. Adana barları zaman zaman İstanbul basınına da konu olmuştur.”³⁴⁴ Adana'da gece hayatının uzun yıllara yayılan namının çıkış noktası, 1950'lerden hemen önceki yıllarda zenginleşmeye başlayan üst sınıfın iki grubu: toprak ağaları ve sanayicilerin bol keseden harcamalarıdır. Bu zenginlik, 1950 sonrasında pamuk fiyatlarındaki ani artışla tavan yapınca, eline geçen parayı harcayacak

³⁴¹ Ahmet Tahir, “O Afişlerin Arkasından”, Yeni Adana, 17 Mayıs 1958.

³⁴² Bennett, Kültür ve Gündelik Hayat, s.26.

³⁴³ “Burjuva kamu modeli kamusal alanın özel alandan kesin biçimde ayrılmasını varsayıyordu. Bu ayırmda, bir kamusal topluluk halinde bir araya gelen özel şahısların oluşturduğu ve devletle toplumun ihtiyaçları arasında aracılık eden kamuoyunun kendisi, özel alana aitti. Kamusal alanın özel alan ile kaynaşması ölçüsünde bu model uygulanabilirliğini yitirir. Zira sosyolojik olarak da hukuksal olarak da Özel veya Kamusal başlığı altına alınamayacak, yeniden-siyasallaştırılmış bir toplumsal alan ortaya çıkar. Bu ara alanda toplumun devletleştirilmiş sahaları ile devletin toplumsallaştırılmış sahaları, siyasal akıl üreten özel şahısların aracılığı olmaksızın birbirlerinin içine geçerler” (Jürgen Habermas, Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü, Çev. Tanıl Bora, Mithat Sancar, İletişim Yayınları, 2007, s.302-3).

³⁴⁴ Vatandaş, 25 Temmuz 1957.

yer bulamayan, Türk sinemasında da karşımıza “Hacı Ağa” tiplmesi³⁴⁵ olarak ortaya çıkan “sonradan görme bir sınıf”, Adana gece hayatının çarklarını çevirmeye başlamıştır.³⁴⁶ Bu dönemde gece hayatını hareketlendiren ve bar sayılarında artışa neden olan diğer bir grup ise İncirlik Hava Üssü’ne yerleşmiş olan Amerikan vatandaşları olmuştur. Elbette Adana’nın gece hayatı barlarla sınırlı değildir; bu dönemde gece kulüpleri, pavyonlar da bir hayli revaçtadır. Bu çalışmada gece hayatının ön plana çıkan mekânları olarak yalnızca barlar incelemeye tabi tutulmuştur.

Bu dönem barlar ve gece hayatı, gazetede ki entelektüeller tarafından daha çok dejenere bir eğlence anlayışının mekânları olarak görülmüştür. Barlar, aşırı içki tüketiminin yaşandığı yerler olarak “sağlıksız”, kadınlarla kurulan ilişki bakımından “ahlâk dışı”, etrafa yaydığı gürültü nedeniyle “rahatsızlık veren”, asayiş sorunlarının yaşandığı, millî servetin zamanla birlikte eritildiği mekânlar şeklinde sıklıkla şikâyet konusu haline gelmiştir. Entelektüellerin bu tutumu yukarıda belirtildiği gibi gündelik hayatı denetleme ve üslup oluşturma çabasının bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

1951 yılını, kilosu 4-5 liradan, 10 liralara ulaşan pamuğun “çılgin” yılları olarak anlatan Dönemin Belediye Başkan Yardımcısı Selahattin Canka, aynı seneyi barlar için de bir “çılginlık dönemi” olarak betimlemektedir. Dönemin en gözde barı İstanbul irtibatlı olarak çalışan Turan Bar, rakibi de Eski İstasyon’daki Yeni Bar’dır. Barları mekân tutan ağa çocukları bol buldukları içkileri okalipütüs ağaçlarını sulamak için dahi kullanmışlardır. Çiftçi küçük ağalar, bar kızlarını korumak için “içme, döküver ağacın dibine” diyecek boyuta gelmişlerdir.³⁴⁷ Bu barlarla rekabet eden diğer ünlü bar ise Marmara Bar’dır.

³⁴⁵ Adana’da zenginleşen toprak ağalarını ifade eden “Hacıağa” tiplmesi 1950’lerden hemen önce ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu tiplmeyi, Adanalı büyük toprak sahiplerinin eğlence yaşamındaki savurgan tavırları ortaya çıkarmıştır. Yurt ve Dünya, Markopaşa gibi sol, Büyük Doğu gibi islami-muhafazakâr dergilere ve iktidar yanlısı yayımlara kadar geniş bir kesim kültürel kapitalizm eleştirisini, karaborsadan zengin olanlara, hovarda ve müsrifçe para harcayanlara dolayısıyla hacıağalara yönelmiştir. İstanbul camiasında bir eleştiri konusu olan bu tipleme Adana’da sevilerek benimsenmiştir. Şevket Rado’nun 25 Kasım 1950 tarihli Akşam gazetesindeki gezi yazısından aktaran Cantek’in belirttiğine göre Adana’da gündelik hayatta hemen herkes birbirine “Hacıağa” diye hitap etmektedir (Cantek, Cumhuriyet’in Büluğ Çağı, s. 243-244).

³⁴⁶ Kemal Karpat, orta sınıfın bu iki grubunun birçoğunun Osmanlı İmparatorluğu’ndaki idareci sınıfın zihniyetine sahip olduğunu belirtir ve Adana örneğinde görülen tiplmeleri tanımlayan nitelikte bir bağlantı kurar: “Orta sınıfın bu iki grubu (toprak ağaları ile sanayiciler) genellikle muhafazakârlardır. Birçoğunda toplumsal sorumluluk hissi yoktur ve az çok Osmanlı İmparatorluğu’ndaki idareci sınıfın zihniyetine sahiptirler; lükse düşkünlük, taklitçilik, zevk için müsrifçe tüketim ve kolayca zenginleşme yollarına başvurmak...” (Karpat, Türk Demokrasi Tarihi, s. 203).

³⁴⁷ Canka’nın kaleme aldığı bu olayların önüne geçmek adına konsomasyon içkilerinin kapalı şişelerde olmasına dair karar alınmıştır. Encümen kararının tatbikini kontrol etmek üzere barları dolaşan Canka, Adanalı’nın bu karara epey sert tepki gösterdiğinden bahseder; “Daha ilk gece belediye mensuplarının ne Allahı kaldı ne de dini!

Sözü edilen dönemde Adana’da artan asayiş olaylarını barların sayısındaki artışa ve yeni ortaya çıkan hayat tarzına bağlayan görüşler ortaya çıkmıştır. Örneğin köşe yazarı Kutalp bu konuda; “Adana’nın ziraî durumuyla asla kabili telif olmayan barların çokluğu da memleketin asayişini ihlal eden amiller meyanında sayılmalıdır”³⁴⁸ demektedir. Bu yaklaşım Osmanlı döneminden itibaren süregelen bir anlayışın tezahürüdür. Geç XVIII. yy. ve erken XIX. yy.’da Osmanlı İstanbul’unda da herhangi bir şikâyette suçun kişiye değil mekâna kesildiği görülmektedir. Çoğu zaman yasa dışı bir etkinlikte bulunan birey kısa bir süreliğine şikâyet alanından uzaklaştırılmış, şikâyet edilen mekân ise kapatılmıştır.³⁴⁹ Dolayısıyla yazara göre de kabahat, asayiş bozanlardan ziyade bar mekânlarıdır ve sorun ancak bu mekânların kapatılmasıyla son bulacaktır.

Eğlencenin geç saatlere kadar sürmesi ve barlardan yükselen gürültü bu dönemde “asayiş bozan” diğer hususlar olarak şikâyet konusu haline gelmiştir. Zira bu mekânlarda eğlence sabah dörtlere kadar sürmekte, etrafa yayılan müzik sesleri çevredeki mahalle sakinlerini rahatsız etmekteydi: “Bar ve sazlar ile pavyonların cazları sabahın saat dördüne kadar çalmakta, şarkılar, gazeller binlerce metrelik sahaya yayılmaktadır.”³⁵⁰

Barlarda ortaya çıkan bu “abartılmış” eğlence anlayışı, toplumda “ahlâkî” bir çöküntü oluşturacağı kaygısını da beraberinde getirmiştir. Bu kaygıların artmasındaki etkenlerden biri *striptease* (müzikle soyunma) dansının diğer büyük şehirlerden sonra Adana’da da başlamış olmasıdır. İlk defa Kristal Palas’ta bir yabancıların müzik eşliğinde soyunarak dans etmesi sanatçı olsun olmasın kısa zamanda birçok kişi tarafından taklit edilecekti. Bu durum üzerine Savcılık ve Emniyet Müdürlüğü bu dansı, “sanattan uzak, müstehcen ve ahlâka mugayir” bularak yasaklanmasını kararlaştırmış ve bu karar pavyon ve eğlence yerlerine tebliğ edilmiştir. Bu yeni dans türü öyle talep

Sabaha kadar küfür yedik. Çiftçi ağalar, ‘O puşlar benim paramın bekçisi mi’ diyerek. Kararı hemen tashih ettik kaldırdık. Çiftçinin kesesini bar sahiplerine teslim ettik”(Selahattin Canka, Bit Pazarı, Karahan Kitabevi, Adana 2011, s.170-171).

³⁴⁸ Süleyman Kutalp, “Adana’nın Emniyeti”, Yeni Adana, 19 Ekim 1951.

³⁴⁹ Işıl Çokuğraş, “Bekar Odaları ve Meyhaneler, Osmanlı İstanbul’unda Marjinalite ve Mekân (1789-1839), İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2016, s.43.

³⁵⁰ Yeni Adana, 17 Haziran 1957.

görmüş olmalı ki; bu dönemde, yalnızca beş dakika için soyunup giyinen dansözlere yüz lira para verildiği görülmektedir.³⁵¹

Bar yaşamı yalnızca ahlâki çöküntü yuvası değil; millî servetin de “hunharca çiğnendiği” yerler olarak değerlendirilmiştir. Basın Yayın Umum Müdürlüğü’nün bir raporunda barlarda harcanan paralarla ilgili olarak şöyle bir not düşülmüştür:

“Seyhan ilindeki bilhassa Adana şehrindeki büyük iktisadî kalkınmanın vermiş olduğu refahla aşağı bir zevk ve eğlence ruhunun isteğini yıkmak, ahlâk ve estetik bakımdan yükseltmek için çareler aranması lazımdır. Çok kazanan Adanalılar İstanbul’dan ve başka yerlerden getirilmiş alelade kadınlara (bar) tabir edilen yerlerde bir gecede binler, on binler hatta yüzbinlerce lira harcayarak memleket servetini yok etmektedirler...”³⁵²

Bu dönemde yayınlanan bir köşe yazısı barlarda saçılan paralara ilişkin bu raporu teyit eder niteliktedir:

“Hem para yemek suretiyle de meşhur olmak zihniyeti olduktan sonra bilmem tereddüde lüzum var mı?.. Buna göre tam istediğiniz şekilde şehrimizdeki dört bardan birine gider, bol bol para sarf edersiniz, neticesinde de ya soluğu evde alır veya bir masa başında derin derin düşünmek suretiyle cüzdanınızı yoklarsınız. Tabii iş işten geçmiştir artık.”³⁵³

Adana barlarını ele alan bir başka yazıda ise; “bar bir rezalet yeri değil, bir eğlence hafif hafif gönül eğlendiren, gündüz ki yorgunluktan gam alma yeridir. Adana’da maalesef haciağaların soyulma yeri olmaktadır.”³⁵⁴ Eğlence dünyasında harcanan paraların oluşturduğu kaygıya dair belirtilen raporlar, uyarılar ya da haberler mevcut durumu değiştiremediği gibi süreç içerisinde bu “bonkörlük” Adana dışındaki şehirlere kadar taşmıştır. Örneğin İzmir barlarında yaşanan bir hadisede iki bar artisti “Adana’dan gelen bir haciağa yüzünden birbirlerine girmişlerdir.” Ekonomik gücünü konuşuran haciağanın “kavgayı bırakın sizi otomobilimle Adana’ya götüreceğim” demesiyle kavga

³⁵¹ Yeni Adana, 19 Aralık 1956.

³⁵² Bugün, 14 Ekim 1953.

³⁵³ Şahin Gürtunç, “Barda Bir Gece”, Seyhan, 19 Mart 1951.

³⁵⁴ Baykal, “Adana Barları”, Seyhan, 24 Aralık 1951.

yatışmıştır.³⁵⁵ Adana’da ortaya çıkan bir tiptemenin ulusal basında dahi “hacıağa” ifadesiyle anlatılması bu şöhretin Türkiye geneline yayıldığı başka bir örneğidir.

Dönemin sosyo-ekonomik yapısının ortaya çıkardığı ve barlarda çoğalıp şehir hatta ülke dışına taşan doyumsuz eğlence modeli, Orhan Kemal’in bazı romanlarına da yansımıştır. Örneğin *Hanımın Çiftliği* adlı romanda dönemin sosyo-ekonomik yapısının barlara ve gece hayatına yansımaları şöyle ifade edilmiştir:

“Barların birinin önünde durdular. Pamuğun yedi buçuk, sekiz liraya satılması, yalnız zengin sayısını çoğaltmakla kalmamış, eğlence yerlerini de şaşılacak bir hızla artırmıştı. Bilhassa barlar, İstanbul, İzmir, Ankara gibi büyük şehirlerden getirilen kadınlarla dolup taşıyordu. Küçük barlar etraflarındaki dükkân veya işyerlerini yiyip genişlemiş, şehrin kenar semtlerine yeni yeni barlar, açık hava barları açılmıştı. Hepsinde de bol bol müşteri vardı. Çılgınlar gibi para yeniyor, çeşitli içkiler dereler gibi akıyordu. Omuz omuza barlarda konsomasyon için kadın bulunamıyordu. Millet sıra bekliyor, muncıklandıktan turşusu çıkmış zavallı kadınlar için kavga bile eksik olmuyordu. Eskiden Barlara, büyük toprak sahipleri, tüccarlar, arada yüksek memurlar, mirasyediler devam ederken, pamuğun yedi sekiz liraya fırlaması üzerine, küçük memurlar, esnaf, kalfa, çıraklara varana kadar hemen herkes gelebiliyordu. Tabi barlar “banalleşince” eski bar müdavimleri de Ankara, İzmir, İstanbul’a gider olmuşlar. Kimisi de Halep, Beyrut, hatta Mısır yahut Avrupa’ya gidiyorlardı.”³⁵⁶

Yine Orhan Kemal’in *Eskici ve Oğulları* adlı romanında da dönemin getirdiği yeni zenginlik anlayışının dönemin gözde eğlence mekânlarından barlara nasıl yansıdığı şöyle tasvir edilmiştir:

“Pamuk yedi, hatta sekiz liraya satıldı, yerden biten mantarlar gibi apartmanlar, barlar, memleketin biçimini değiştiriverdi. Para deste deste kazanılıyor, oluk gibi harcanıyordu. Bar kızlarının kolları dirseklerine kadar hacıağa bilezikleri, burmalarıyla doldu...”³⁵⁷

Şehirde pamuk fiyatlarındaki artışla bar yaşamı arasında organik bir bağ oluşmuştur. Bu durum gece hayatındaki standartları değiştirmiş, ani zenginleşmenin yarattığı bir

³⁵⁵ Milliyet, 9 Mart 1955.

³⁵⁶ Orhan Kemal, *Hanımın Çiftliği*, s. 278.

³⁵⁷ Orhan Kemal, *Eskici ve Oğulları*, Everest Yayınları, İstanbul 2015, s.18.

şaşkınlık hali ortaya çıkmıştır. Anlatılanlar bir romanda geçiyor olsa da bunların bir kurgu olmayıp döneme dair bilgilerle örtüştüğü görülmektedir. Yazarın dönemin tanığı ve anlattığı şehrin yerlisi olması da romanını bir dönem Adanası için önemli bir kaynak haline getirmektedir. Nitekim romandaki ifadelerin sağlamasını yapan bir başka anekdot şu şekildedir:

*“Adana'nın zengin çiftçi ve tüccar kesimi şüphesiz bu muhteşem gecelerde en önlerde boy gösterirler. Her gece gazinolarda ön sıralara rezervasyonlar yaptırılır, şehrin ileri gelenleri diktirdikleri özel kıyafetlerle buralarda yerlerini alırlardı. Masalarda oturan kodaman seyirciler, İstanbul'dan özel olarak getirilmiş konsomatris kadınlara kur yaparlardı.”*³⁵⁸

1950'li yıllarda barların sayısında yaşanan artış yalnızca Adana il merkezine özgü bir durum değildir. Bar sayısındaki artışın pamuk fiyatlarına endeksli olduğunun önemli bir örneği olarak Osmaniye, eğlence dünyasındaki dönüşümün yalnızca Adana şehir merkezi sınırları dahilinde kalmadığını göstermektedir. Sözü edilen yıllarda Adana'nın ilçesi olan Osmaniye'de de özellikle 1957'de bar sayısında şaşırtıcı bir artış gözlenmiştir. Aynı yıl yaşanan büyük devalüasyon sonucu Dolar 280 kuruştan 550 kuruşa yükselince Dolara endeksli pamuk fiyatı da 90 kuruştan 170 kuruşa çıkmış, köylü hiç hayal etmediği bir paraya kavuşmuş, bu artış “barı pavyonu bilmeyen Osmaniye’li” için birdenbire ilçelerinde beş tane bar açılmasıyla sonuçlanmıştır. Keskiner, Osmaniye’de barların açılmaya başlanmasını ilginç bir benzetmeyle açıklamaktadır:

*“Hani altın arayanların altını buldukları yerde, hemen bir kasaba kurulur. Arkasından arabalarla önce kadınlar gelir, barlar açılır. Altını bulanların paralarını harcayacak yerler olsun diye. İşte bizim Osmaniye’de de devalüasyon artışı paraların harcanması için barlar açılmıştı...”*³⁵⁹

Pamuk piyasasının getirdiği ekonomik hareketlilik Adana’daki eğlence hayatını etkilediği gibi toplumsal yapının en küçük birimi olan aile ilişkilerine de tesir etmiştir. Barlar bir bakıma gayrimeşru yaşantılara mekân sağlamış, buralarda yaşanan ilişkiler aile içi ilişkilere de olumsuz biçimde yansımıştır. Öyle ki kapanan barlarda çalışan kadınların evli erkekler tarafından evlerine götürülmelerine dahi şahit olunmuştur:

³⁵⁸ Meral Sayın, Portakal Çiçeği Kokan Şehir, Alev Dikici Basım, (?), s.130.

³⁵⁹ Arif Keskiner, Çiçek Gibi, Doğan Kitap, İstanbul 2013, s.58-59.

“Osmaniye’deki bu son bar da kapanmaya yüz tutunca, eski barların dağılmasında olduğu gibi, yine kadınlar birileri tarafından alınıyor. Ya imam nikâhıyla evleniliyor ya da evdeki karı boşanıyor, yenisi alınıyor. Eskisi, yani çocukların anası, imam nikâhlı olarak yeni kadına hizmet ediyor. Ne de olsa yeni kadın evin hanımefendisi. Yeninin dudakları boyalı, yüzü makyajlı, saçları yapılı. Doğru dürüst kadına benziyor. Eskiler öyle mi ya, yalınayak, başıkabak dedikleri cinsten. Altta bir şalvar, üstünde göğüs kısmı eprimiş bir entari. Ya arkın kenarında kilim, savan tokaçlıyor ya da evin avlusunda ocağın külüyle bulaşık yıkıyor. Etrafında beş-altı çocuk, kimisi emzikte. Ne yapsın adam? Öteki bakımlı. Dedim ya, adamın hayalindeki kadına benziyor, bardaki kadın.”³⁶⁰

Adana’da bu dönemde barlara girmek erkeklere mahsus bir alışkanlıktı ve söz konusu mekânlara ancak 21 yaşın üstünde olanların girmesine izin verilmekteydi. İzin engelini aşmak için yaşı küçük olan bazı gençler daha büyük görünmek ve böylece barlara rahatlıkla girebilmek için bıyık bırakmaya başlamışlardır. Hatta bıyığı yeterince koyu renk olmayan gençler, mantar veya yakılmış fındık sürerek bıyıklarını koyulaştırmışlar.³⁶¹ Bu durum Adana’da hem dönemin modasını hem de bazı erkeklerin, genç yaşta bıyık bırakma merakını açıklayan etmenlerden biri olarak kabul edilebilir.³⁶²

Barlara gösterilen bu rağbet sadece ahlâki çöküntü alameti sayılmamış dönemin basınında geri kalmış bir milletin “safahat düşkünlüğü”, müsriflik olarak da eleştiri konusu olmuştur:

“Adanalıların adı kumarciya, hovardalığa çıkarılmış diye küplere bineriz ama hacıağalığı da elden bırakmayız (...). Fakiriz, geri kalmış bir memleketiz. Ne zamanımızın bir dakikasını, ne de paramızın bir meteliğini, ahlâkımızı, sağlığımızı, servetimizi yok eden sefahat yerlerinde harcaııp tüketmeye hakkımız yoktur.”³⁶³

³⁶⁰ Keskiner, Çiçek Gibi, s.59-60.

³⁶¹ Ruhi Tek, “Adana Eğleniyor: Barlar”, Bugün, 30 Temmuz 1954.

³⁶² Adana’da bu dönemde erkeklerin bıyık merakı sadece yaşı büyük göstermesinden değil onları kadınlardan ayıran bir simge olarak görülmesinden kaynaklıydı. Orhan Kemal’in *Vukuat Var* adlı romanında dayısı Muzaffer Bey’e benzemeye çalıştığı için bıyık bırakan Zaloğlu’nun bıyıkları dayısı tarafından zorla kestirilince yaşadığı duygular romana şöyle yansır: “büsbütün bıyıksızlık sinirine dokunuyor, kendini kadınlaşmış gibi görüyordu. Buysa Çukurova’da çok ayıptı” (Orhan Kemal, *Vukuat Var*, s.277).

³⁶³ Türk Sözü, 18 Kasım 1958.

Dolayısıyla barlar, aynı zamanda hem millî servetin heba edildiği hem de aile ilişkilerinin yerle bir edildiği mekânlar olarak görülmüş, barların yarattığı toplumsal erozyona ilişkin pek çok gazete yazısı kaleme alınmıştır:

“Gün geçmez ki barlarda bir kadın, bir delikanlı bıçaklanmamış, öldürülmemiş olsun. Ailelerin şu bar denilen yerlerden yürekleri yanık mı yanık... Nasıl yanık olmasın, alın teri kazançlar birkaç gece içinde eriyivermekte, insan sağlığı denilen o bulunmaz hazine içki, uykusuzluk yüzünden perme perişan olmaktadır.”³⁶⁴

Çoğunlukla “ahlâki çürüme” ve “servet tüketimi” açısından kaygı uyandırmasına rağmen, Adana gece âlemlerinin çarklarını çeviren önemli bir itici güç, bu kaygıları duyulmaz hale getirebilmekteydi; “erkeklik ispatı”. Motivasyon kaynağı böylesi bir çaba olunca ne basında yazılanlar, ne halkın şikâyeti ne de millî servet gibi unsurların göz önünde bulundurulması söz konusu olmamıştır. Barlar ve diğer gece hayatı mekânları, para harcayabilme gücü nispetinde kendisini var eden erkeğin boy gösterme ve hegemonik temsil merkezleri haline gelmiştir. Başkalarının harcamaya korktuğu, çekindiği parayı gece hayatında harcayarak garsonlar, işletmeciler üzerinden hegemonya kurmak ve bu hegemonya üzerinden mekânlarda çalışan kadınları etkileyip, diğer erkekleri ezmek biçiminde gelişen süreç taşra tipi gece eğlencelerinin önemli bir unsurudur.³⁶⁵ Özellikle taşra gece hayatında erkeğin “erkekliği”, itibar ve imajı harcadığı para üzerinden oluşturulduğundan, söz konusu tüketim ve dejenerasyonda Adana “Hacı Ağaları”nın önemli bir role sahip olduğunu söylemek mümkündür.

1951’de inşaatına başlanan İncirlik Hava Üssü dolayısıyla şehirde yerleşmeye başlayan Amerikalı personelin varlığı da eğlence ve sosyal yaşamdaki değişimde etkili olmuştur:

“Adana’nın zengin kesimi, İncirlik’teki üst kademe askerler gelirler, bol para bırakırlardı. Amerikalı müşteriler yanlarında eşleri veya Amerikalı ve Türk Hanım arkadaşları ile geldikleri pavyonlarda, olağanüstü geceler yaşanırdı, kaliteli müzik açısından, caz müziği ile birlikte o yılların rock’nrolltwist, slow gibi danslarıyla sabahlara kadar süren geceler yaşanırdı.”³⁶⁶

Adana gece hayatı genelinde ve barlar özelinde görülen bu eğlence tipi ve aşırı tüketim, ele alınan dönemin ekonomik, politik manevralarının gündelik yaşama sirayetinin

³⁶⁴ Türk Sözü, 11 Eylül 1957.

³⁶⁵ Osman Özarlan, Hovarda Âlemi, Taşrada Eğlence ve Erkeklik, İletişim Yayınları, İstanbul 2016.

³⁶⁶ Sayın, Portakal Çiçeği Kokan Şehir, s.130.

önemli bir göstergesidir. Öte yandangece hayatı eğlence anlayışında ortaya çıkan bu manzaralar, bunun arkasında yatan sosyo-ekonomik saikler dönemin koşullarına uygun olarak ortaya çıkan tüketim toplumunun karakteristik özelliklerini ortaya koymaktadır

2.1.2. Sinemalar

1950'li yılların başında Anadolu'nun en büyük eğlencelerinden biri de kuşkusuz sinemaydı. Sinemaların yalnızca film gösterilen değil aynı zamanda çeşitli tiyatro temsillerinin, konserlerin, toplantıların yapıldığı bir mekân olduğunu unutmamak gerekir. Sinemaların ekran karşısındaki izleyiciyi pasifleştiren yönüne vurgu yapan Lefebvre sinema için; "Bir üst düzeyde boş vakit pasif tutumlar içerir. Sinema ekranı karşısındaki seyirci, potansiyel olarak 'yabancılaştırıcı' karakteri hemen ortaya çıkan bu pasifliğin yaygın bir örneği ve modelidir"³⁶⁷ ifadelerini kullanmaktadır. Kapitalizmin ortaya çıkardığı eğlence endüstrisi ve buna koşut olarak gelişen tüketim toplumu sinemaları aynı zamanda bir boş zaman değerlendirme mekânı olarak da konumlandırmıştır.

1950'li yıllarda sinema salonları, Adana halkının yoğun olarak talep gösterdiği mekânlardı. Adana'da sinemaların bu dönemde en çok tercih edilen boş zaman değerlendirme, eğlence mekânları olmaları hem kolay ulaşılabilir olmasından hem de halkın bundan başka fazla alternatiflere sahip olmamasından kaynaklanmaktadır. Bu alternatifsizliğe sinemaların ucuzluğu da eklenince, alt ve orta sınıf için sinema vazgeçilmez bir eğlence aracına dönüşmüştür.

Adana'daki yerel basında da sinemaların gördüğü rağbet üzerine birçok yazıya rastlamak mümkündür: "En fazla rağbet yine de sinemalarda. En kalabalık onlar. Tabii en ucuz eğlence yeri. Altmış kuruşa iki film. Üç saat sürse dakikası 0,3 kuruşa geliyor ki sudan ucuz"³⁶⁸; "Sinema en ucuz eğlence yeridir. Gerçekten de öyle. Altmış kuruş ve beş on da leblebi çekirdek masrafı ile mesele hallolunur"³⁶⁹; "Adana'nın eğlence yerlerinin azlığı malum. Bilhassa orta gelirli vatandaşların yegâne eğlence yerleri sinemalardır. Bugün için 60 kuruşa üç saat müddetle film seyretmek, hiç de pahalı bir eğlence olmasa gerek."³⁷⁰ Bu yorumlar sinemanın Adana'da ne denli ucuz bir eğlence

³⁶⁷ Lefebvre, *Gündelik Hayatın Eleştirisi*, s.37.

³⁶⁸ Ruhi Tek, "Adana Eğleniyor: Sinemalarda", 1954.

³⁶⁹ Ruhi Tek, "Adana Eğleniyor: Barlar", 1954.

³⁷⁰ Hür Fikir, 25 Kasım 1955.

aracı olduğunu göstermekte ve sinemalara gösterilen yoğun talebin sebebini de açıklamaktadır.

Dönemin öne çıkan sinema salonları, Alsaray Sineması, Asri Sinema, İpek Sineması, Erciyes Sineması, Özsaray Sineması, Seyhan Yazlık Aile Sineması, Ünal (Tan) Sineması, Yeni Ünal ve Yıldız Sinema salonlarıdır. Fiziki özellikleri bakımından farklılık gösteren bu salonları bazı özellikleri bakımından birbirinden ayrılmaktadır. Örneğin; Tan Sineması 1940 ve 1950’li yıllarda, salonun tamamı açılıp kapanan, sabit numarasız tahta sandalyelerden oluşan bir sinemadır. Bu sinema salonu daha önce Ermeni kilisesi olarak hizmet vermiştir.³⁷¹ Yıldız Sineması geniş salonu ile meşhurdur ve bu dönemde Türkiye’nin ikinci büyük sinema salonudur.³⁷² 1955 yılında açılan Yeni Ünal Sineması; “rahat koltukları, iyi ses tertibatı, kuvvetli makineleri ve gösterilen filmlerin cazip ve güzelliği bakımından sinema severler için müsbet intibalar uyandırmıştır”³⁷³

Dönemin bir diğer eğlence mekânı yazlık sinemalardır. Bahar aylarının başlamasıyla birlikte, açılan yazlık sinemaların sezon bilgileri hakkındaki ilanlar basında yer etmeye başlamıştır. Bu ilanlarda yeni sezonun yalnızca filmleri değil, sinema salonları da halkı sinemaya teşvik edecek şekilde ilan edilmiştir. Öyle ki Halk Sineması Müdüriyeti tarafından yapılan bir duyuruda film seyredenlere 10.000 liralık hediye dağıtılacağı açıklanmıştır.³⁷⁴

“Yazlık Halk Sineması, 1958 Yaz sezonuna yepyeni ve en müşkülpesent sinema seyircilerini memnun edecek bir çehre ile girmek için bütün hazırlıklarını ikmal etmiştir. Bu vesile ile sinema müdüriyeti halkımızın huzuruna hazırlamış olduğu ikramiyeli film listesini de tarihi ilan olacağı gündenden itibaren takdim edeceği...”

Bu ödül yöntemiyle sinema salonları arasında bir rekabet ortamı oluşturulmaya çalışılsa da halkın, çoğu zaman salonlar arasında bir tercih yapabilme olanağı bulunmamaktaydı. Karaborsacılığın sinema sektörünü neredeyse ele geçirdiği bu dönemde aslolan daha iyi bir salonda daha iyi bir film izlemek değil; yalnızca ucuz bilet bulabilmektir. Bu dönemde sinema bileti alacak yeterli parası olmayanlar için de çareler düşünülmüştür.

³⁷¹ Nadirler, Anılarda Adana, s.140.

³⁷² Bülent Habora, Benim Başkentim Adana, Heyamola Yayınları, İstanbul 2009, s.128.

³⁷³ Demokrat, 8 Aralık 1955.

³⁷⁴ Yeni Adana, 7 Nisan 1958.

Bu çarelerden biri de film başladıktan sonra sinema salonuna girmek, bu yüzden de düşük bilet fiyatı ödemekti zira filme ne kadar geç girilirse bilet fiyatları o kadar ucuzlamaktaydı. Hatta bu hususta Adana'ya özgü enteresan hadiseler yaşanmış, filmin sonuna doğru hiç parası olmayanlar portakal karşılığında dahi sinemaya girebilmişlerdir.³⁷⁵ Böylece sinema salonları her kesimden insanın film izlemesine imkân sağlamıştır.

Adana'da kış aylarında sinemaya gitme imkânı oldukça sınırlıdır. Yazın sayısı otuzu geçen sinemalar ihtiyacı karşılayabilmekteyken, kışın sınırlı sayıda sinemanın hizmet verdiği görülür: "...aile reisleri, çoluk çocuğuyla sinema kapılarından tekrar eve dönmek üzüntüsü içerisinde kalmaktadır."³⁷⁶ Sayıları az olmakla birlikte kışlık salonlar pahalı olduklarından dolayı da yazlık sinemalar kadar talep görememiştir. 1959'da bilet fiyatlarının kışlık sinemalarda birden bire yükselmesi, seyirci sayısında düşüşe neden olmuştur.³⁷⁷ Bu bakımdan yazlık sinemaları alt gelir gruplarının eğlence mekânı, kışlık sinemaları ise orta ve üst grubun eğlence mekânları olarak tanımlamak mümkündür. Nitekim dönemin tanığı Ömer Erdiñ bu durumu şu şekilde ifade etmiştir: "En güzel ve tek eğlencemiz yazlık sinema. Kışlık pahalı sadece zenginler gider. Bayılırdık ailece komşularla fakirin şan fıstığı (çekirdek) ile sinemaya gitmeye."³⁷⁸

Sinemalar halkın yoğunluklu olarak talep ettiği yerler olmakla birlikte en çok şikâyet edilen mekânlardan biridir aynı zamanda. Biletlerin karaborsaya düşmesi ve salonda oturacak yer bulunamaması gibi meselelerin dışında sinema içerisinde izleyicilerin kurallara uymayarak diğer seyircileri rahatsız etmesi de birçok şikâyete konu olmuştur:

"Bir de bu kalabalık içerisinde önünüzde oturanın gizli gizli sigara tütürdüğünü düşününüz. Fakat böylelerine müdahale etmeye gelmez. Perde yanlarında istediğiniz kadar 'sigara içilmez' ibareleri yazılsın, aldırılmaz o."³⁷⁹

Bu aldırılmazlık ve kendi kuralını oluşturma hali De Certau'nun ifadesiyle, zayıfların taktiğidir. Certau'ya göre sınırları aşan taktikler mekânların kuralına uymazlar. Eylem tarzlarını (yürüme, okuma, konuşma vb.) ilk seviyede tutan ve kontrol altında bulunduran belli bir alan içinde yer alırlar; ancak bu sisteme ya da alana ilk seviyenin

³⁷⁵ Arif Keskiner, Sinemacı, 20 Ocak 2015 tarihli mülakattan.

³⁷⁶ Hür Fikir, 25 Kasım 1955.

³⁷⁷ Tuncer Uçerol, "Adana Sinemaları", Yeni Adana, 15 Mayıs 1959.

³⁷⁸ Ömer Erdiñ, Eczacı, 2 Şubat 2016 tarihli mülakattan.

³⁷⁹ Erol Aykaş, "Sinemalar", Köylü Sesi, 12 Mayıs 1954.

içine sızan ikinci bir seviye oluşturacak şekilde nüfuz ederler.³⁸⁰ Bazı sinema seyircileri, sinemanın mevcut kurallarına ayak direyerek kendi kurallarını oluşturmuş, örtülü ve pasif de olsa kendi taktiklerini geliştirmişlerdir.

Bu dönemde sinemalarda seyredilen filmler çoğunlukla, dönemin dış politikasının etkisiyle, kendinden önce sinema piyasasına hâkim olan Mısır sinemasını saf dışı bırakan Hollywood filmleriydi. Böylece bu filmler aracılığıyla Amerikan kültürü Adana'ya ulaşıyordu. 1950'li yıllarda yerel basında kadınlar saç modellerini, kıyafetlerini Hollywood modasına göre tasarlasınlar diye de basın yoluyla teşvik ediliyorlardı.³⁸¹ Bu moda rüzgârı o dönemde, alt sınıflardan ziyade zenginleşen ve büyüyen sınıfa hitap etmekteydi. Bu dönem Adana sinemalarında gösterilen filmlerden bazıları; Pekin Ekspresi, Şehrazat'ın Kızı, Sevimli Haydut, Kara Korsanın Kızı, Kanlı İftira, Korsanlar Savaşı³⁸² isimli filmlerdi.

Sinema bir yanıyla boş zaman doldurup Lefebvre'nin ifadesiyle pasifleştirici bir etkide bulunurken, bir yanıyla da daha sonra sinemaya gönül verecek olan oyuncu ve yönetmenlerin çıkmasına olanak sağlamıştır. Zira bu atmosfer bizatihi Adana'nın coğrafi yapısından tarihine, ikliminden iktisadî yapısına kadar birçok faktörün bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Şehirde ortaya çıkan sinema kültürü, entelektüel, yazar ve sanatçıları beslemiştir.³⁸³ Bu atmosferde yetişen yönetmen Ali Özgentürk'ün o döneme dair anlattıkları şöyledir:

“Film dağıtım şirketleri Adana'ya kopya yetiştiremezdi. Yılda yapılan 300-400 filmin tamamı Adana'da da gösterilirdi. Ben ilkokuldayken dedemin yazlık sineması vardı. Sadece Yeşilçam filmleri değil, Türkiye'ye gelen çoğu filmi yazlık

³⁸⁰ Michel De Certeau, Gündelik Hayatın Keşfi – I Eylem, Uygulama, Üretim Sanatları, Dost Kitabevi, Ankara 2009, s.104.

³⁸¹ Bugün, 10 Şubat 1957.

³⁸² Yeni Adana, 20 Nisan 1955.

³⁸³ Örneğin Yılmaz Güney (o zamanlardaki adıyla Yılmaz Pütün), adı geçen dönemde böylesi bir atmosferde yetişmiştir. Özgentürk, Güney ile ilgili anılarında Güney'in sinema sektöründeki ilk adımlarından şöyle bahsetmiştir: “Adana'da o zamanlar çok sayıda yazlık sinema vardı. Adana sıcağında halkın akşamları yapabileceği tek şey sinemaya gitmekti. Ama filmler sinema sayısına göre az kopya gelirdi. İşte, Yılmaz abi bu film bobinlerini bir sinemadan ötekine taşırdı o yıllarda. İşi buydu. Birinci bobin bir sinemada dönerken, ikincisi başka sinemada dönerdi. Birlikte çalıştığımız yıllarda bana anlatmıştı bunu. O yıllarda sinemaya meraklı arkadaşlarımızla evden kaçır sinemaya giderdik biz de. Paramız olmadığı için, sinemanın arka tarafında beklerdik. Yılmaz abi diye bildiğimiz bir delikanlı –sonradan Yılmaz Güney olacağını nereden bilebilirdik- bizi gizlice arka kapıdan sinema sahibinin haberi olmadan sinemadan içeri alırdı” (Ali Özgentürk, “Yılmaz Güney ve Adana”, Adana'ya Kar Yağmış, Ed. Behçet Çelik, İletişim Yayınları, İstanbul 2012, s.31).

sinemalarda seyrederdik. Potemkin Zirhlısı'nı ilk kez Adana'da yazlık sinemada izlediğimi söylersem, ne demek istediğim anlaşılır sanırım."³⁸⁴

Nitekim Türkiye sineması için önemli isimlerden Yılmaz Güney de bahsedilen dönemde Adana sinemalarında yetişmiş bir isimdir. Arif Keskiner'in lise birinci sınıftan itibaren arkadaşı olan Güney'e dair aktardıkları 1950'lerde Adana'da sinemanın etkisinin boyutunu ortaya koymaktadır:

*"1950'li yılların başı. Anadolu'nun en büyük eğlencesi sinema. Bizler sinemalarda büyüdük. Yılmaz da onlardan biri. Ama biraz fazla biri. Onun için tutkuydu sinema. Aştı. Sinema yiyip sinema içiyordu sanki. Karataş yolu üzerindeki Yenice Köyü'nde otururlardı. Bazı günler köye geç kaldığında bizde yatarı. Sabahlara kadar sinema konuşurduk..."*³⁸⁵

Bu yıllarda sinema salonu tercihlerinin sınıfsal konuma göre değişiklikler arz ettiği görülmektedir. Sinemalar çoğunlukla orta sınıfın zorunlu tercih ettiği mekânlar olmakla birlikte zenginler salon konusunda seçici davranmışlar ve genellikle Alsaray Sineması'nı³⁸⁶ tercih etmişlerdir. Öyle ki dönemin en "sosyetik" sineması olarak ifade edilen Alsaray'a gitmek, bir ayrıcalık sayılmıştır.³⁸⁷ Bugünkü Büyük Postane ile Alimünif Caddesi arasında yer alan Alsaray Sineması, Adana sosyetesinin rağbet ettiği, özel lüks koltukları bulunan balkonlu bir sinemaydı.³⁸⁸ Alsaray Sineması'nın Adana'nın "en nezih ve en sakin sineması" vasfını kazanmasında, film başladıktan sonra kimseyi içeri almamak gibi bir kural getirilmiş olmasının da etkisi bulunmaktadır. Diğer sinemalarda film başladıktan sonra da içeriye izleyici alınması cemiyet hayatının yeterince disipline olmayışı olarak değerlendirilmiştir.³⁸⁹

Bahsedilen dönemde sinemalarda filmler genelde Türkçe yayınlanırdı, ancak 16.30 seanslarında aynı filmlerin alt yazılı orijinal kopyaları oynatılırdı. Sinemanın vazgeçilmezleri arasında film izlerken çekirdek ve gazoz tüketmek gibi alışkanlıklar da yer almaktaydı. Sinema önlerinde sıra dışı sloganıyla "32 diş keman çaldırtan gazoz"

³⁸⁴ Özgentürk, "Yılmaz Güney ve Adana", s.31.

³⁸⁵ Keskiner, Çiçek Gibi, s.183.

³⁸⁶ Sinemalarda yalnızca film değil konser ve tiyatro etkinlikleri de düzenlenmekteydi. Örneğin Alsaray sinemasında Müzeyyen Senar, Safiye Ayla gibi önemli sanatçıların konserleri, İsmail Dümbüllü gibi "halk sanatkârının" komedi oyunları (Sihirli Define) sergilenmiştir (Vatandaş, 22 Mart 1951).

³⁸⁷ Habora, Benim Başkentim Adana, s. 127.

³⁸⁸ Nadirler, Anılarda Adana, s.140

³⁸⁹ Vatandaş, 18 Ağustos 1958.

satıcılarının³⁹⁰ varlığı “cola” gibi Amerika menşeli içeceklerin henüz görünürde olmadığına habercisidir. Satıcıların yüksek sesli bağırımları sinema seyircilerinin hoşuna giden bir durum değildi elbette. Bu satıcıların seslerine bir de sinemada yaşanan aksaklıklar eklenince, film izlemek oldukça meşakkatli bir işe dönüşmekteydi.³⁹¹

Şehir halkının hangi sinemada hangi filmin saat kaçta oynatılacağı konusunda bilgi sahibi olduğu mecra hiç kuşkusuz yerel gazetelerdi. Ayrıca bu dönemde Adana’da otobüs işletmesi özel teşebbüse devredilince, şehre yeni ve modern arabalar gelmiş, büyük işletmeler bu arabalara reklâm vermeye başlamıştır. Bu yeni ve modern arabalardan en çok istifade eden belki de sinema sektörü olmuştur. O dönemde çeşitli otobüslerin üzerinde gösterilecek sinema filminin afişleri yer almış,³⁹² böylelikle hem sinemanın reklâmı yapılmış hem de halk filmlere dair bilgi sahibi olmuştur. Halkı sinema filmleri konusunda haberdar eden bir diğer araç ara sokaklardan geçen sinema reklamcılarıdır. Orhan Kemal’in *Kaçak* adlı romanında bu araçlardan yapılan anonslar şu şekilde tasvir edilir: “Bu akşam, Şark Sineması’nda: Tarzan’ın İntikamı! Otuz altı kısım birden. İlaveten: Komik Kız! Evet baylar bayanlar, iki film birden, tamam Şark Sineması’nda. Gelmeli, görmeliii...”³⁹³ Bu sinema reklamcıları gündelik hayatın ayrılmaz bir parçası haline gelmişler, kimi zaman şehir hayatında gürültü kirliliği yarattıkları gerekçesiyle halkın şikâyetine de konu olmuşlardır.³⁹⁴

Sinemalar, diğer eğlence mekânlarına oranla nispeten fazla sayıda ve ucuz olmaları, ailelere hitap etmeleri nedeniyle bahsedilen dönemde özellikle yaz aylarında Adana’nın boş zaman değerlendirme, eğlenme ve sosyalleşme ihtiyacını büyük oranda karşılayan mekânlar olarak görülmektedir.

³⁹⁰ Bu dönemlerde Adana’da neredeyse sadece Zaman gazozu bulunmaktadır. Nadiren de olsa Olimpos gazozu da satılmaktadır (Habora, Benim Başkentim Adana, s.127-133).

³⁹¹ Bu durum E. Atalay isimli bir şahıs tarafından mizahi dille ele alınmış ve “Bilmece” başlığıyla şiirleştirilmiştir:

“Sinemalarda su yoktur Kerbelaya dönünce

Gazoz içmek mecburidir istersen içme

Gazozcu sinema izlerken kulağımı yırtınca

Belediye beldeden gelir budur bilmece

Bazen film kırılır beklersin saatlerce

Başlamaz saatinde bir saat geçmeyince

Teşrifat fevkalade olur para verince

Belediyede kontrol var budur bilmece” (Millet, 22 Eylül 1952).

³⁹² Akşam, 18 Nisan 1951.

³⁹³ Orhan Kemal, *Kaçak*, Everest Yayınları, İstanbul 2013, s.107.

³⁹⁴ Millet, 10 Temmuz 1950.

2.1.3. Kahvehaneler

Çay, kahve içilerek gazete, dergi ve kitapların okunduğu kiraathaneler (okuma evi) zaman içerisinde isim ve anlam kaybı yaşamıştır. Kahvehaneler, okuma, dinlenme, sosyalleşme platformu olmakla birlikte, Osmanlı döneminden bakıldığında çeşitli gösterilerin düzenlendiği³⁹⁵, haberlerin yayıldığı bir posta merkezi, bir kamusal alan işleviyle günümüze kadar intikal etmiştir. Zamanla dönüşen bu mekânlar artık içki ve kumar salonlarının gayr-ı resmi minyatürü haline gelmiş ve hem içerik hem de görüntü itibariyle zararlı mekanlar sınıfına dahil edilmiştir. Toplumun modern kesimlerince, modernleşme önünde bir tehdit olarak görülmeye başlanan kahvehaneler aylakların, kabadayların, “Şarka özgü” ilişki biçimlerinin, bezginlik ve tembelliğin kaynağı olarak görülmüş, “uyuşuk nesiller” yaratacağı endişesiyle eleştirilmiştir.³⁹⁶ Benzer bakış açısı ve eleştiri, adı geçen dönemde Adana kahvehaneleri için de geçerli olacak; bu mekânlar adeta kalkınmanın, ilerlemenin, medeniyet âlemine katılmanın önünde bir engel olarak zikredileceklerdir.

Adana’da 1951 yılında 200’den fazla kahvehane bulunmaktadır. Bunun yaklaşık 150 tanesi esnaf kahvehanesi, yaklaşık 60 tanesi umumi kahvehane ve 10-12 tanesi de lokal şeklindeydi. Bundan başka belediye ve emniyete de hemen her gün kahvehane açmak isteyenler müracaatta bulunmuşlardır.³⁹⁷ 1956’ya gelindiğinde ise şehirde 380 kahvehane bulunduğu görülmektedir. Bu tespitten çok değil, yalnızca beş ay önce şehirde 290 kahvehane varken beş ay zarfında sayı 380’a yükseldiğine göre, bu dönemde günde en az iki veya üç kişi kahvehane ruhsatı almak için ilgili makamlara başvurmuştur.³⁹⁸ Bu durum Adana’da kahvehane kültürünün geniş bir yer tuttuğunu ve kahvehane işletenler için kârlı bir iş olduğunun bir başka kanıtıdır.

³⁹⁵ Örneğin Evliya Çelebi Bursa’da XVII. yy.ın ortasında 75 kahvehane olduğunu yazmıştır. Bu kahvehanelerde çeşitli hikâyelerin anlatıldığı ve ilgi çeken gösterilerin düzenlendiği, bu nedenle de eğitilmiş ve zengin erkeklerin de kahvehanelere gittiği belirtilmektedir (Suraiya Faroqhi, Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam, Ortaçağ’dan Yirminci Yüzyıla, çev. Elif Kılıç, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2014, s.266). Bir başka eserde ise eski İstanbul’un Müslüman halkı tarafından kahvehaneler şöyle anlatılmıştır: “Mahalle kahvesi genç ve yaşlı bütün mahallelinin toplandığı bir çeşit kulüptür. Gündüzleri pek işlemez. Yatsı namazından sonra mahalleli birer ikişer buraya gelir. Gençler iskambil oynar; yaşlılar baş başa verip günün dedikodularıyla vakit geçirirler. Bu kahvelerde ara sıra karagöz ve kukla oynandığı, meddahların hikâye söylediği de olur” (Şerif Mardin, Türk Modernleşmesi, Makaleler 4, İletişim Yayınları, İstanbul 2015, s. 39).

³⁹⁶ Cantek, Cumhuriyet’in Büluğ Çağı, s.254.

³⁹⁷ Yeni Adana, 25 Temmuz 1951.

³⁹⁸ Demokrat, 5 Nisan 1956.

Kahve kültürünün temsilcileri daha çok yoksul kesimdir. Bir anlamda denilebilir ki barlar zenginlerin, kahvehaneler “yoksulların salonudur.” Pierre Mayol, “mahalle kahvesini”, “yol kahvesi”nden tamamen ayrı tutarak “mahalle kahvesinin” bazı bakımlardan geleneksel toplumlardaki “erkekler evi”nin eşdeğeri olarak düşünülebileceğini söyler. Mayol’a göre kahvehaneler:

“Yoksulun salonu’ olmasının yanı sıra, erkeklerin iş dönüşü, eve yemeğe gitmeden önce bir dakikalığına buluştukları holdür; kahve bir ‘uyuşmazlık’, iş hayatı ile özel hayat arasında, sosyal atmosferin bir yeniden dengelenmesi boşluğudur; Bu nedenle çalışma günlerinde akşamüstleri ve neredeyse sadece erkekler tarafından bu kadar düzenli bir biçimde kuşatılır, bu nedenle, yine, hem bir iş gününün ‘ödüllü’ olduğundan son derece hoş görülen hem de izin verdiği alkolizm eğilimi nedeniyle son derece çekinilen anlamlı bir mekândır.”³⁹⁹

Lefebvre’ye göre de kahvehaneler/cafeler aile dışı, meslek dışı bir toplanma, sınıfsız sosyalleşme yeridir. Müdavimler burada belli bir konfor bulur, özgürce ya da yüzeysel olarak politikadan ve kadınlardan konuşup oyun oynarlar.⁴⁰⁰ Adana’da kahvehaneler daha ziyade dönemin yoksul, işsiz ve tutunamamış insanların zorunlu tercih ettikleri mekânlar olmuşlardır. Düşük gelir gruplarının uğrak yeri olan kahvehaneler, bireylerin sınıf ve kader paydaşlığının getirdiği teselli merkezi ve sansürsüz davranış alanları olarak anlam kazanmıştır.

Bu mekânların müdavimleri bu mekânlara has bir dil ve ilişki biçimi geliştirmişlerdir ve bu ilişki biçiminde kuralları yok sayan bir üslup da örtük olarak yer almaktadır. Örneğin bu dönemde, kumar oynatılması yasak olmasına ve yasağa uymayan kahvehanelere zaman zaman baskınlar yapıp yakalananlar savcılığa verilmiş olmasına rağmen kumar kahvehanelerden hiç eksik olmamıştır.⁴⁰¹ Vilayet Hıfzıssıha Meclisi’nin vermiş olduğu karara göre, Adana Vilayeti’ndeki kahvehanelerde kumar oynatılması yasaklanmıştır.⁴⁰² Bu kararlara uymayarak yasakları delen insanlar kendi kurallarını yaratarak kumar oynamaya devam etmekle kalmamış, aynı zamanda kendi “kahve jargonlarını” oluşturmuşlardır: “Hadi ciğerini yediğimin kemiği, şeş, cahar. TuuuAllahını”, “İşte ulan

³⁹⁹ Michael de Certaue, L, Giard, P, Mayol, Gündelik Hayatın Keşfi II, Konut, Mutfak İşleri, Dost Kitabevi, Ankara 2015, s.48.

⁴⁰⁰ Lefebvre, Gündelik Hayatın Eleştirisi I, s.46.

⁴⁰¹ Yeni Adana, 31 Ocak 1956; Demokrat, 24 Eylül 1954; Demokrat, 1 Ekim 1954.

⁴⁰² Yeni Adana, 27 Şubat 1958.

maçanın dokuzlusu. Duman mı çektin görmüyorsun?”, “Okkalı biiiiir”⁴⁰³. Bu tavırların içeriğinde, Certeau’nun zayıfın sanatına yani taktiğine verdiği örnekle uyuşan bir durum söz konusudur. Bu örneğe göre, Paris’teki bir Magripli doğduğu Kabiliye’ye özgü oturma tarzını (bir evde ya da bir dil içinde oturma) Fransa’ya ya da Fransızca’yı dayatan sistemin içine sokar. Ona belli bir mekânı ya da dili zorlayan düzende, bu düzeni kullanma tarzına uygun bir oyun uzamı yaratır. O sınırlardan çıkmadan, bu yer içinde iki arada olma sanatını icra eder.⁴⁰⁴ Adana’ya özgü bu ifadelerin özgürce kullanıldığı yerlerden biri kahvehaneler olmuş ve bu ifadeleri kullananlar mevcut dilin ve düzenin içine kendi tarzlarını yerleştirerek kendilerini var etmişlerdir.

Kahve atmosferinin içeriği açısından önemli bir örnek Necmi Aktan’ın, Yeni Adana gazetesindeki “Dilsizler Konuşuyor” köşesinde yer almıştır. Aktan, Adana’nın neredeyse bütün kahvehanelerini gezerek Adana’da kumar tutkusunun hangi boyutlara ulaştığını gözler önüne sermiştir. Aktan’a göre bu tutku o kadar ileri gitmiştir ki karşıdan gelen arabanın plaka numarasına tek veya çift mi diye bahse tutuşanlar dahi olmuştur. Aktan, “Kahve Köşeleri” başlıklı yazısında kahvehanelerde gördüğü kumar manzaralarının şu şekilde aktarmıştır:

*“Kahvelere girdiğiniz zaman dumanlı ve kirli bir hava içinde sınırlı bir tarzda oyun oynayanların etrafındakilerin farkına varmadığını görürsünüz. Bu heyecan oradaki uyusukluğun bir tesiri olduğu kadar oyuna verilen dikkatin şaşmazlığını sağlamak için verilen gayretten doğar.”*⁴⁰⁵

Gençlerin kumar hastalığına bulaşma riskinin yüksek olduğu Adana’da, gençleri kumardan korumak adına bir söz kalıbı dahi oluşturulmuştur: “Pamuğu ateşten, gençliği kumardan koruyalım.”⁴⁰⁶

Bu dönemde kahvehanelerin ve müdavimlerinin -içerisinde barındırdığı kötü koşullar nedeniyle- tepkiyle karşılandığı da belirtilmelidir. Kahvehanelere okur-yazar kitlenin bakış açısı oldukça mesafeli olmuş ve bu mekânlar birer tembellik yuvası⁴⁰⁷ olarak

⁴⁰³ Metin Önal, “Şehri Dolaşıyorum”, Demokrat, 21 Ocak 1956.

⁴⁰⁴ Michel De Certeau, Gündelik Hayatın Keşfi – I, s.104.

⁴⁰⁵ Necmi Aktan, “Kahve Köşeleri”, Yeni Adana, 26 Temmuz 1950.

⁴⁰⁶ Yedi Ocak, 11 Eylül 1959.

⁴⁰⁷ Amerikan erkeğinin boş zamanlarını değerlendirme alışkanlıkları ile ilgili olarak kaleme alınan bir yazıda, “Vakti boşu boşuna kahvelerde geçirmektense, evde oturup bir şeyler yapmak çok daha faydalıdır elbette” ifadeleriyle Adana erkeğine gönderme yapılmıştır (Demokrat, 28 Haziran 1955).

görülmüştür.⁴⁰⁸ Bu “tembellik” ve “kumar yuvaları”nı ıslah etmek için kahvehane sayısındaki artışın önüne geçme kararı alınmıştır. Vilayette toplanan bir komisyon, yeni açılacak olan kahvehanelere ruhsat verilmemesi yönünde karar almıştır. Ancak bu karar tutarlı bir biçimde uygulanamamış, kişiden kişiye değişen bir uygulama söz konusu olmuştur.⁴⁰⁹ Bu iltimaslı tutum nedeniyle kahvehane sayısına bir sınırlandırma getirilememiştir.

Bu dönemde kahvehanelerle ilgili şikâyetlerden biri de özellikle yazın kaldırımlara taşan sandalyeler olmuştur. Kaldırımlardaki sandalyelerde oturan erkekler başta yoldan geçen kadınlar olmak üzere birçok kişiyi rahatsız etmiştir.⁴¹⁰ Kadınların bu durumdan rahatsız oluşları erkeklerin bakışlarına ve sözlü tacizlerine maruz kalmalarından kaynaklanmaktaydı. Nitekim basında bu konuya dair uyarılara yer verilmiş ve bu uyarılar karşısında emniyet tarafından tedbirler alınmış ise de kahvehaneler şehirde belli bir sınıfın vazgeçilmez sosyalleşme mekânı olma özelliğini daima korumuştur.

Bu ısrarlı talebin nedeni Lefebvre tarafından net bir biçimde açıklanmıştır: Atölyede, hatta fabrikada çalışan işçinin görevi genel olarak parçalı bir görevdir. Kolektif karakteri en dolaysızca hissedilir olan çalışma (zincirleme çalışma) aynı zamanda en bezdiricisidir. Fabrika disiplini nedeniyle insani temaslar, çalışma mekânının ve zamanın dışında örneğin fabrika çıkışında, kahvede ya da spor takımlarında vb. yaşanır.⁴¹¹ Dolayısıyla kahvehaneler, mevcut çalışma koşullarıyla, insani temaslardan uzak kılınan işçilerin, bu teması yakalayabileceği sınırlı seçeneklerden biri olarak değerlendirilebilir. Diğer taraftan kahvehanelerin, işçiler kadar işsizlerin ve kumarbazların da insani temas bölgesi, toplum dışı hal ve tavırların meşrulaştığı alanları olduğunu da söylemek mümkündür.

Barlar ve gece hayatına dair “tembellik yuvası” ifadesinin kahvehaneler için de sık sık yinelenildiği görülmektedir. Çalışmanın yüceltildiği ve boş zamanların birey adına biçimlendirildiği kapitalist toplumlarda zamanın kullanımı bireye değil sisteme aittir. Bireyin ancak çalıştığı oranda nitelik kazandığı bu sistemin Adana’da yerleşmeye

⁴⁰⁸ Kahvehaneler 1950’lerden önce de aylakların, kabadayların, “şarka övgü” ilişki biçimlerinin, bezginliğin, tembelliğin kaynağı sayılarak eleştirilmiştir. 1940’lı yıllarda dönemin yazarları, aydınları kahvehanelerin “uyuşuk nesiller” yaratacağını düşünerek endişelenmiştir (Cantek, Cumhuriyet’in Büluğ Çağı, s.254).

⁴⁰⁹ Bugün, 16 Kasım 1952.

⁴¹⁰ Yeni Adana, 22 Temmuz 1959.

⁴¹¹ Lefebvre, Gündelik Hayatın Eleştirisi I, s. 155.

başladığı görülmektedir. Toplumsal bir varlık olsa da insanın “tembellik hakları”⁴¹² vardır ve bu hak Adana’da da mevcut sistemin değerlerini benimsemiş olanlarca –aydın, yazar, mahalleli- tarafından yok sayılmıştır. Bu yok sayma/sayıma baskısında baskın gelen taraf yok sayılanlar olmuştur. Zira aydınların, yazarların ve mahallelinin baskısına rağmen bilinçsizce de olsa “tembellik hakkı” ve kendi kuralını koyma anlayışı galip gelmiştir.

Sözü edilen manzaranın dışında Adana’da tamamen “kıraathane” sözcüğünün kökenine sadık kalan istisnai bir örnek de mevcuttur: Camlı Kahve. Adana’da bu dönemde içerisinde okuma masası bulunan tek kahvehane olarak bilenen Camlı Kahve, kumar oynatılmayan, satranç müdavimlerinin uğrak yerlerinden biridir.”⁴¹³

Kahvehaneler aynı zamanda politik tartışmaların ve ayrışmaların yaşandığı mekânlardır. Daha çok taşradan bahsediyor olsa da Orhan Kemal’in *Hanımın Çiftliği* romanlarına da sözü edilen bu ayrışmalar şöyle yansımıştır:

*“Demirkıratlık icat edildikten sonra kahve hemen ikiye bölünmüşür. Halkçılar kahvenin solunu, Demokratlar sağını tutmuşlardı. Birbirleriyle çokluk konuşmazlar, oyun bile oynamazlardı. Herkes kendi partisinin adamıyla düşüp kalkar olmuştu. Radyoda halkçılar konuşmaya başlamazlar mı, Demokratlar kalkar giderler, onların kalkıp gidişine berikiler küfrederlerdi.”*⁴¹⁴

Romanın üçüncü kitabı olan *Kaçak*’ta da kahvehanelerdeki politik ayrışma şöyle işlenmiştir:

*“Çukurova’nın bu iyice zengin kasabasında yığınla kahve vardı. Bu kahveler hemen hemen bıçakla kesilmişçesine ikiye ayrılmışlardı. İrili ufaklı kahvelerden birçoğu DP’lilerin, geriye kalanlarsa CHP’lilerindi. Kıyıda köşede MP’lilerin de varsa da, DP ve CHP’lilerinkine benzemiyordu. Ama kasabanın en büyük kahvesi DP’lilikte herkesten ileri giden Gafur’un kahvesiydi.”*⁴¹⁵

Bu ifadeler, kahvehanelerdeki politik atmosferi betimlemekte ve çok partili hayata geçiş sürecinin Adana’daki yansımalarına örnek oluşturmaktadır. Anlaşıldığı üzere tek parti

⁴¹² Paul Lafargue, *Tembellik Hakkı*, çev. Vedat Günyol, Telos Yayıncılık, 1996.

⁴¹³ Hasan Rasim, “Adana Nasıl Eğleniyor”, Yeni Adana, 21 Mayıs 1955.

⁴¹⁴ Orhan Kemal, *Vukuat Var*, s.116.

⁴¹⁵ Orhan Kemal, *Kaçak*, s.92.

döneminden çok partili hayata geçiş sürecinin oluşturduğu siyasal ve sosyal yaşamdaki bölünme kahvehanelere keskin bir şekilde sirayet etmiştir.

2.2. Kültür Sanat Hayatı

Tanzimat Dönemi'nden başlayıp Cumhuriyet Dönemi'ne uzanan bir süreçte, toplumun Batı modeli üzerinden sosyo-kültürel dönüşümünü sağlayacak önemli araçlardan biri kültür-sanattı. Tanzimat döneminde özellikle tiyatro ve edebiyat alanında başlayan bu dalga, Cumhuriyetle birlikte müzik, dans, spor gibi çeşitli dal ve kategorileri de bünyesine dahil ederek toplumu “modernize” etmeyi amaçlamıştır. Bu amacın gerçekleştirilmesinde Halkevleri ve Köy Enstitüleri başı çeken kurumlardı. Halkevleri ve Köy Enstitüleri ideolojik bir işlev üstlendiği kadar kamusal alanın dönüştürülmesi ve bireysel boş zamanın resmi ideolojiye uygun bir çizgide şekillendirilmesi amacını da taşıyorlardı.⁴¹⁶ DP döneminde bahsedilen kurumların kapatılması sosyal alanda ve kültür-sanat hayatında tek partinin kültürel alana ilişkin hegemonyasını ortadan kaldırırken yeni bir dönemin de başlangıcına işaret ediyordu.

2.2.1. Tiyatro

Adana'da ele alınan dönemde kültür sanat faaliyetleri arasında en revaçta olanı tiyatro idi. Edebiyat ve diğer etkinlikler tiyatroya nazaran biraz daha gölgede kalmıştı. Bu nedenle bu başlık altında Adana'da 1950'li yıllarda tiyatronun gelişim seyri irdelenecektir.

Adana'da resmi nitelikte ilk tiyatro çalışmasını başlatan kişi Galata'da bir gümrük katibinin oğlu olan, şair ve hürriyetçi devlet adamı Ziya Paşa'dır.⁴¹⁷ Mithat Paşa ve Namık Kemal'le birlikte anayasal düzeni savunup II. Abdulhamid'e Kanun-î Esasîye'yi kabul ettirerek Meşrutiyet yolunu açan öncü kişilerden Ziya Paşa, anayasanın

⁴¹⁶ Özarslan, Hovarda Alemleri, s.53.

⁴¹⁷ Ziya Paşa, II. Mahmut'un Süleymaniye Camiinde açtığı orta dereceli okulda eğitim görmüş ve 17 yaşında memur olmuştur. 1854 yılında Reşit Paşa'nın takdirlerini kazandığından onun nüfuzu sayesinde Sultan Abdülmecid'in üçüncü kâtipliğine atanmış ve sarayda yeni bir mesleğe başlamıştır. Bu dönemde Fransızca çalışmış ve kısa sürede Fransızca kitapları Türkçeye çevirecek kadar dile hâkim olmuştur. Ali Paşa tarafından saraydan uzaklaştırılınca çeşitli memuriyetlerde görev alan Ziya Paşa, Genç Osmanlı Hareketinin teşkilinde Namık Kemal ve diğer gençlere katılmıştır. 1867'de Kıbrıs Mutasarrıflığına atanmak suretiyle fiili bir sürgün söz konusu olunca Avrupa'ya kaçmıştır. 1867 ile 1872 arasında önce Paris, sonra Londra ve son olarak Cenevre'de sürgünde kalan Ziya Paşa, Ali ve Fuat Paşaların rejimine dair en sert eleştiri yazılarını bu dönemde yazmıştır. Ali Paşa'nın ölümünden sonra Türkiye'ye girmesine izin verilen Ziya Paşa, 1876'da II. Abdülhamid tarafından vezir ve paşa rütbesiyle Suriye valisi yapılmış, Mayıs 1880 yılında Adana'da vefat etmiştir (Bernard Lewis, Modern Türkiye'nin Doğuşu, TTK, Ankara 2004, s.137-138).

kabulünden hemen sonra meclise Milletvekili seçileceğini umarken, İstanbul'dan uzaklaştırılmış, sırasıyla Şam'a, Konya'ya ve daha sonra da Adana'ya vali olarak adeta sürgüne gönderilmiştir.⁴¹⁸ Ziya Paşa Adana'da valilik yaptığı 1878-1880 yılları arasında, hükümet konağı civarında bir tiyatro yaptırmıştır:

*“Adana’da ilk tiyatroyu da Ziya Paşa kurdu. Üç günde ahşaptan muazzam bir tiyatro binası yaptırmış ve İstanbul’dan aktör İbrahim Efendi idaresinde bir tiyatro kumpanyası getirmişti. Bu kumpanyanın oynayacağı eserleri bizzat seçerdi. Memurların bu tiyatroya devamını da teşvik etmişti.”*⁴¹⁹

Ziya Paşa, Moliere'den uyarladığı oyunları -örneğin Tartuffe komedisini- “Riya'nın Encâmı ” adıyla sahneletmiştir.⁴²⁰ Ziya Paşa'nın tiyatroya olan ilgisi ve bu doğrultuda Adana valiliği döneminde gerçekleştirdiği çalışmalar sayesinde, şehirde bir tiyatro kültürünün yerleşmesinin temelleri atılmıştır.

Ziya Paşa ile başlayan Adana'nın tiyatro serüveni, Cumhuriyet Dönemi'nde kurulan/açılan Halkevleri ve Köy Enstitüleri'nin marifetiyle devam etmiştir. Bu kurumların ve aktivitelerinin DP dönemiyle birlikte kapatılması tiyatroya bakışı da etkilemiştir. Adana'da bir şehir tiyatrosu kurulması fikrinin Batılı değerlerle örtüştüğü düşüncesiyle modern bir adım olarak değerlendirilmiş öte yandan bunun gereksiz bir masraf olacağı da kimi çevreler tarafından dile getirilmiştir. Bu farklı yaklaşımlar kuşkusuz dönemin fikrî atmosferini açığa çıkarması açısından önemlidir.

Şehir tiyatrosunun Adana için ne denli büyük bir ihtiyaç olduğu henüz şehir tiyatrosu kurulmadan önce sahnelenen oyunlara gösterilen yaklaşımdan anlaşılmaktadır:

“Şehrimizde tiyatro olduğunu öğrenince, bütün muhtaçlar gibi mal bulmuş mağribi misali sevindik...Tevsivesiz bir toprak üzerine iç içe dizilmiş, kömür pazarı iskemlelerinin seyircileri kaçırarak kadar rahatsız etmelerine rağmen, kesif bir

⁴¹⁸ Ziya Paşa'nın Adana valisi olduğu dönemde şehre yönelik değerli faaliyetlerini Taha Toros şöyle açıklamıştır: “Adana derebeyliğinin köküne ilk baltayı o vurdu. Ovayı sulamayı o düşündü. Yağmur duasına çıkan halka Seyhan Nehri'ni göstererek şairane telmihte bulundu. Yolların yapılmasını, Mersin'in inkişaf bulmasını işaretleyen o olmuştu. Mektep sayısını çoğaltan, Seyhan ve Ceyhan köprülerini esaslı surette tamir ettiren o idi. Devrin taassubunu kırmış, vilayet konağında memurlar için kurs açtırmıştı. Buraya her memurun devamı mecburi idi” (Taha Toros, “Ziya Paşa”, Cumhuriyet, 17 Mayıs 1947). Ziya Paşa'nın Adana valiliği döneminde şehre yönelik diğer faaliyetleri için bkz: Taha Toros, Şair Ziya Paşa'nın Adana Valiliği, Yeni Adana Basımevi, Adana 1940).

⁴¹⁹ Taha Toros, “Ziya Paşa”, Cumhuriyet, 17 Mayıs 1947.

⁴²⁰ Adana'nın tiyatro serüveni için bkz. Nurhan Tekerek, Cumhuriyet Dönemi'nde Adana'da Tiyatro Yaşamı (1923-1990), T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1997; Nurhan Tekerek, “Halkevleri, Temsil Şubeleri ve Bir Örnek: Adana Halkevi Temsil Şubesi”, Erdem Dergisi, XV/43 (Mayıs 2005).

kalabalığın yerinden kımıldamadan oturması muazzam bir tiyatro ihtiyacından başka bir şeye dayanmamaktadır.”⁴²¹

Şehir tiyatrosunun gündeme gelmesiyle birlikte tiyatronun hem bir eksikliği gidereceği hem de Adana halkını daha “medeni” bir boyuta taşıyacağı umudu da dile getirilmiştir. Tiyatro’nun varlığının önemi Batılılaşma için vazgeçilmez bir unsur olarak değerlendirilmiş ve bu düşünce birçok yazar tarafından desteklenmiştir. Nihayetinde Tekerek’in de ifade ettiği gibi nüfus ve kentleşme açısından, Türkiye’nin metropol kentleri arasına girmeye aday olan şehrin kültür ve sanat alanındaki boşlukları doldurulmalıydı. Kentte oluşmaya başlayan Adana’ya özgü kır kökenli burjuvaların ve orta sınıfın sanatsal ihtiyaçlarının karşılanması gerekiyordu.⁴²²

Demokrat ülkelerde tiyatroların kilise ve okul kadar itibarlı olduğunu belirten Sofuoğlu, Adana’nın bir şehir tiyatrosu kurma hususunda geç bile kalmış olduğunu ifade etmiştir. Tiyatroyu bir fikir yayma ve dili sadeleştirme aracı olarak da önemli gören Sofuoğlu, bunu tarihten örnekler vererek açıklamıştır:

“Batı tesiri altındaki Türk Edebiyatı’nın öncüleri olan Tanzimat ediplerimiz tiyatroya hayli ehemmiyet vermişlerdir. Halkımızın geniş ekseriyeti okur-yazar olmadığından yeni fikirlerin telkin ve tamiminde tiyatro bulunmaz bir vasıta olarak kabul edilmişti. Filhakika Şinasi ve Namık Kemal Beyler, batıl hurafelerin manasızlığını göstermek veya vatan sevgisi aşulamak için ‘Şair Evlenmesi’ ve ‘Vatan Yahut Silistre’ adlı piyesler yazdılar; Abdülhak Hamit Bey bir yığın tiyatro eseri vücuda getirdi. Ahmet Vefik ve Ziya Paşalar vali olarak buldukları şehirlerde bir tiyatro teşkil ve tesis ettiler...”⁴²³

Tiyatronun medeniyet açısından değeri ve önemi üzerine vurgulara bakıldığı zaman bu vurguların Cumhuriyet değerleri ve Atatürk üzerinden yapılmış olduğu görülmektedir. Tiyatronun ve 15 Mart’ın öneminin kaleme alındığı bir yazıda; “Şehir tiyatrosu ile Adana’da bir üniversite açılmış oluyor. Bu halk üniversitesi sadece orta tabaka için değil, münevver zümre için de büyük ehemmiyettedir. Tiyatro bir eğlence vasıtası sayılmamalıdır. Bir ihtiyaçtır. Medeni, sosyal, kültürel bir ihtiyaç” ifadeleri yer almıştır. Bu ifadelerin ardından Ayhan, Adana Şehir Tiyatrosu’nun açılışının, 15 Mart’a denk

⁴²¹ Millet, 4 Temmuz 1951.

⁴²² Tekerek, Cumhuriyet Dönemi’nde...”, s.177.

⁴²³ M. Zeki Sofuoğlu, “Adana Şehir Tiyatrosu”, Vatandaş, 29 Mart 1951.

düşürülmesinin önemi üzerinde durmuştur, zira 15 Mart, Millî Mücadele sonrası, Atatürk'ün Adana'ya ilk ziyaretinin tarihidir. Mustafa Kemal'in sanata verdiği değer üzerinde duran Ayhan; "Bir gün maruf tiyatro sanatkârlarımızı huzuruna kabul ettiği zaman 'sanattan mahrum milletler hayat damarlarından birini kaybetmişlerdir' diyen Atatürk, tiyatronun layık olduğu ehemmiyeti en veciz şekilde ifade etmiştir" sözleriyle yazısına devam etmiş ve sonunda perdesini "Yağmurcu" adlı oyunla açacak olan şehir tiyatrosunun Adana'ya hayırlı olmasını dilemiştir.⁴²⁴ Bu piyeste rol alacak olan Devlet Tiyatrosu sanatçıları Ankara'dan gelmişlerdir. Ankara'dan gelen ekip arasında, Yıldız Akçan, Nihat Akçan, Müşfik Kenter, Çetin Köroğlu, Agah Hun, Nuri Gökseven, Şerif Afşar gibi dönemin ünlü isimleri yer almıştır. Rejisör Mahir Canova'nın; "Adanalıların abone olmak üzere tiyatroya bağlanması ve adeta birbiriyle yarış etmesi, bizi son derece hislendirmiş, bu hareket bizlere ve dolayısıyla Adana tiyatrosuna şevk ve cesaret vermiştir"⁴²⁵ şeklindeki sözlerinden, şehir halkının tiyatroya ve tiyatroculara yoğun bir ilgi gösterdiği anlaşılmaktadır. Ancak ilerleyen süreçlerde seyircinin ilgisizliği ve "cehaleti" üzerine tartışmaların yoğunlaştığı da görülmektedir.

Ali Bozdoğanoglu ve Ali Sepici'nin belediye başkanı oldukları dönemde başlatılan şehir tiyatrosu kurma girişimleri, 1956'da sonuç vermiştir. Devlet tiyatrosuyla anlaşmaya varılarak, Belediye Meclisi'nin kararıyla; tiyatro kurulması amacıyla 300 bin liralık bir ödenek ayrılmıştır.⁴²⁶ Tiyatro fikri gündeme geldiğinde, yazarlar bu konuda Adana halkından umutludur. Bu umudun besleyici unsuru sinemaların dolup taşması ve halkevindeki truplara gösterilen yoğun ilgidir: "Daha birkaç gün evvelinden angaje edilen sinema biletleri ve tıklım tıklım dolup taşan sinema ve geçici tiyatrolar da gösteriyor ki halkımız, Adana'da iyi ve düzeninde kurulmuş hakiki bir tiyatro teşekkülünü kolayca benimser ve onun yaşamasına müzahir olabilir." Bu ilgi artışı ise Adana halkındaki kültür seviyesinin yükselmekte olduğuyla ilişkilendirilmiştir: "Halkın kültür seviyesinin gittikçe yükselmesi, perde ve sahne sanatına karşı olan büyük inhimak ve alakasının genişliği düşünülürse, böyle bir ihtiyaç artık elle tutulur hale gelmiş demektir."⁴²⁷

⁴²⁴ Yusuf Ayhan, "Mesud Bir İhtiyaç" Yeni Adana, 14 Mart 1957.

⁴²⁵ Yeni Adana, 15 Mart 1957.

⁴²⁶ Nurhan Tekerek, Cumhuriyet Dönemi'nde Adana'da Batı Tarzı Tiyatro Yaşamı (1923-1990) TTK, Ankara 1997, s.178.

⁴²⁷ Kamuran Sel, "Adana Şehir Tiyatrosu", Bugün, 9 Aralık 1952.

Tiyatronun medeniyet açısından değeri üzerine yerel basında sıklıkla yazılar kaleme alınırken, diğer yandan da Şehir Meclisi'nde tiyatroya ayrılacak bütçeye dair tartışmalar yaşanmıştır. Tiyatro konusunda uzun süren tartışmalardan birinde üyelere biri "Şehrin yolları henüz ikmal edilmemiştir. Mahallelerin bir kısmı çeşmesizdir. Meydanlar, parklar, dispanserler bakım ve tahsisat isterken tiyatro için nasıl para verebiliriz" diyerek itirazını dile getirmiştir.⁴²⁸ Bu tutum şehrin öncelikli ihtiyaç sıralamasında tiyatronun olmadığını düşünenlerin de bulunduğunu göstermektedir. Ancak Yusuf Ayhan kaleme aldığı yazısında mecliste dile getirilen bu şikâyetten bahsedip şehirde bir tiyatro açılmasının bütün davaların üzerinde olduğunu vurgulamıştır. Adana Şehir Meclisine ve Vali Ali Bozdoğan'a, "Tiyatro işini İzmir'den daha evvel ve daha mükemmel bir şekilde" ele aldıkları ve 250 bin lira gibi büyük bir parayı ayırdıkları için tebriklerini ve şükranlarını dile getirmiştir.⁴²⁹ Ayhan'ın ifadelerinden, Şehir Meclisi'ndeki tartışmalara rağmen tiyatroya ayrılacak bütçe meselesinin göz ardı edildiğini ve itirazların hayata geçirilmediği anlaşılmaktadır. Nitekim Şehir Meclisi, 1957'nin gider ve gelir bütçesini 559.618 lira olarak kabul etmiş, bununla birlikte artist, rejisör, teknisyen gibi sanatkarların aylıklarının da 500 ila 1.500 lira arasında tayinine karar vermiştir. Bu karar takdirle karşılanmıştır, zira bu dönemde Adana'nın "muhtaç olduğu içtimai ve fikri kalkınmanın tiyatro ile mümkün olacağı" düşünülmekteydi.⁴³⁰ Çeşitli badirelerin ardından kurulan Şehir Tiyatrosu 15 Mart tarihine denk getirilen açılışını "Yağmurcu" adlı piyesle yapmıştır. Tiyatro Müdürü Vedii Cezayirli, kendisiyle yapılan röportajda, Adanalıların tiyatroya yüksek katılım gösterdiğini ve bu katılımın ileride daha da artacağını belirtmiştir.⁴³¹ Aradan geçen zaman Cezayirli'yi ve birçok sanatçı ve yazarı hayal kırıklığına uğratmıştır.

Şehir Tiyatrosu'nun açılış töreni sessiz sedasız bir törenle yapılmıştır. Bu da basında tepkilere neden olmuş, Yusuf Ayhan imzasıyla Vatandaş gazetesinde çıkan bir yazıda tiyatronun da en az bir okul, santral ya da imalathane kadar ilgi görmesi gerektiği belirtilmiştir:

"Adana Şehir Tiyatrosu açılırken, sevinçten kabımıza sığmıyorduk. Ama, o kadar sessiz bir açılış oldu ki, küçük bir merasimi ona çok gördük. Bir şehir tiyatrosunun

⁴²⁸ Yusuf Ayhan, "Şehir Tiyatrosuna Dair, Şehir Meclisi Azaları ile Bir Hasbihal", Yeni Adana, 16 Mart 1957.

⁴²⁹ Yusuf Ayhan, "Şehir Tiyatrosuna Dair...", Yeni Adana, 16 Mart 1957.

⁴³⁰ Yeni Adana, 29 Aralık 1956.

⁴³¹ Türk Sözü, 2 Nisan 1957.

açılışı herhangi bir mektep, her hangi bir santral, her hangi bir imalathanenin açılışından daha az mı ehemmiyetlidir? Onlar için temelde kurban keser, hele olur olmaz yerde İstiklal Marşı çalar ve söyleriz de, bir şehir tiyatrosunun açılışında neden bu merasimlerden kaçırız?”⁴³²

Yeni Adana gazetesinde yer alan bir başka yazıda da tiyatroya gösterilen ilginin azlığından yakınılmaktadır. Bu yakınmanın muhatabının şehrin onca sorunu varken neden tiyatro açılıyor? diyen meclis üyelerine yönelik olduğu anlaşılmaktadır:

“Türkiye’de hem de şehrimizde bir tiyatro açılır. Habersizdir. İşin öneminden, yönetmenin değerinden. Ne ki küçümseriz bunu. Kendimizi küçümsemiş oluruz bir yandan da böylece. Bir sanat evinin açılmasını hangi yönden olursa olsun karalayanlara, doğru bulmayanlara şaşarım doğrusu. Nasıl memleket içinde okul denilen yerin önemini anlamışsak, çocuklarımızın ve bizim için tiyatronun öneminin de aynı şeyler olduğunu bilmeliyiz.”⁴³³

Şehir Tiyatrosu’nda sergilenecek oyunların programları yerel basın yoluyla halka ulaştırılmış, ⁴³⁴ temsillerin 20.30’da başlamasına ve pazartesi akşamları temsil olmamasına karar verilmiştir. Oyuna geç kalanlar tiyatro seyircisini rahatsız etmemek için salona alınmıyordu. Bu nedenle geç kalanlar ikinci perdeyi beklemek durumundaydı.⁴³⁵

Şehir Tiyatrosu 1957 Ekim’inde başlayan yeni sezonunu “Ümitsiz Saatler” adlı oyunla açmıştır. Bu sezonda ayrıca tiyatrodaki kapsamlı bir tadilat yapılmış, böylece halkta daha fazla ilgi uyandırmak amaçlanmıştır:

“Geçen yıla nazaran halkımızda tiyatroya karşı alakanın günden güne artması karşısında Şehir Tiyatrosu Müdürlüğü, salonda daha modern tadilat yapmak suretiyle gerek koltukların rahatlığı ve gerekse ses sisteminin netliğini sağlamıştır.”⁴³⁶

Şehir Tiyatrosu’nun bütçesine ilişkin tartışmalar bir sonraki sene de devam etmiştir. Şehir Meclisi’nden bir grup aza, Şehir Tiyatrosu için tahsisat ayrılmasını

⁴³² Yusuf Ayhan, “Çocuk Tiyatrosunun Mana ve Ehemmiyeti”, Vatandaş, 23 Kasım 1957.

⁴³³ Yeni Adana, 2 Mart 1957.

⁴³⁴ Yeni Adana, 25 Mart 1957.

⁴³⁵ Yeni Adana, 25 Ocak 1958.

⁴³⁶ Yeni Adana, 1 Ekim 1957.

istememiştir.⁴³⁷ Görüldüğü gibi tiyatroya ilişkin tartışmalar daha çok politik alanda tezahür etmektedir. Bu bakımdan tiyatro bu dönemde bir politik simge konumundadır. Öte yandan beklenen seviyede olmasa da halkın tiyatroya ilgi duymadığı söylenemez. Öylesi bir durum söz konusu olsaydı, muhtemelen Şehir Tiyatrosu'ndan hemen sonra Çocuk Tiyatrosu kurulmazdı.

Çocuk Tiyatrosu iki aylık bir çalışma neticesinde ilk temsiline 24 Kasım 1957'de başlamış ve haftada üç gün temsillerine devam etmiştir.⁴³⁸ Cezayirli'nin ifadesiyle kadrosu şehrin gençlerinden oluşturulan tiyatro çocukların eğitim ihtiyacını fazlasıyla karşılayacaktır.⁴³⁹ Çocuk tiyatrosunun halk eğitimindeki rolüne ve tiyatronun kültürel köklerle buluşmaya vesile olacağını Ayhan şu şekilde ifade etmiştir:

“Tiyatronun halk eğitimi bakımından büyük ehemmiyeti yanında, bugünün maarif ve kültür telakkisi, çocuk tiyatrolarının da mana ve hususiyetini kıymetlendirmiştir. Karagöz, kukla ve orta oyununun bugün yerini alan ve tam bir kültür haşmeti ile maarif ve halk eğitimi davamızın ana unsurlarından biri olan tiyatro, milletlerin yaratma kabiliyetini yükselten yedi kollu bir sanat ve ahlâk müessesesidir.”⁴⁴⁰

Cumartesi ve pazar günleri sahnelenen çocuk oyunlarında da salonun tamamen dolması, oyuncuların işini iyi yapmasının ölçütü olarak görülmüştür.⁴⁴¹ Elbette bu durum da yine tiyatronun Adana halkı tarafından benimsenmiş olmasıyla ilgilidir. Hakkı Gülmen'in “Kırık Kalem” adlı köşesinde kaleme aldığı yazılarına bakılırsa tiyatroya gösterilen ilgi beklenen seviyede değildir. Gülmen, barlar ve kahvehaneler dolup taşarken Şehir Tiyatrosu'nun boş koltuklara gösteri yaptığından yakınmaktadır. Gülmen, “Evvelki gün şehir tiyatrosunun yekûnu elli beş kişi idi” der ve ekler; “Kendilerine ilgisizliğin acı seslerini ileten boş koltuklar karşısında ıstırap duymayan, sarfettiği gayretin ardı sıra yanmayan bir sanatçı tasavvur edemiyoruz.”⁴⁴² Gülmen bu sözleri sadece tiyatroya olan yetersiz ilgiye değil, sanatçıların ruh halini de anlamaya yöneliktir. Bu ilgi noksanlığı tiyatro sanatçılarıyla birlikte, izleyiciler ve tiyatro idaresi üzerinde de rahatsızlık uyandırmıştır. 1957'de kurulduğunda Ankara Devlet Tiyatrosu'nun bir kolu olarak faaliyet gösteren Şehir Tiyatrosu, Devlet Tiyatrosu'nun repertuarında bulunan

⁴³⁷ Yeni Adana, 28 Şubat 1958.

⁴³⁸ Yeni Adana, 1 Ekim 1957.

⁴³⁹ Vatandaş, 22 Kasım 1957.

⁴⁴⁰ Yusuf Ayhan, “Çocuk Tiyatrosunun Mana ve Ehemmiyeti”, Vatandaş, 23 Kasım 1957.

⁴⁴¹ Yeni Adana, 14 Mart 1959.

⁴⁴² Hakkı Gülmen, “Tiyatro”, Yeni Adana, 17 Mart 1959.

eserleri yine bu tiyatronun oyuncularıyla sahnelemekteydi, 1959'da bu oyuncuların Adana'dan ayrılmaya başlaması ilgi noksanlığının bir başka sebebi olarak görülmüştür.⁴⁴³

Bu dönemde oyunların anlaşılıp anlaşılmaması bir başka tartışma konusudur. Zira seyircinin oyun esnasında gösterdiği tepkilerden yola çıkarak oyunların beklenen ölçüde anlaşılmadığı ortaya atılmıştır. Kentin seyirci potansiyelini değerlendiren Uçarol, en bilgili sanılan kişilerin bile oyunları anlayamadığından, bunun nedeninin ise seyircinin henüz tiyatroya aşina olmamasından kaynaklandığını yazmıştır. Uçarol'un verdiği örnekler seyircinin tiyatro algısı açısından önem arz eder. "Ters Yüz" adlı oyunda, üçüncü perde açılmadan önce bir oyuncu perde önüne çıkmış ve ikinci perdenin yanlış oynandığı için yeniden oynanacağını söylemiştir. Oyuncunun bu şakası ciddiye alınmış bu esnada oyunu terk edenler ve oyuncuların yeteneksizliklerine söylenenler olmuştur.

Oyunda birden fazla rolü olan oyuncular için "sanatkâr bulamamışlar da hepsine 2-3 rol birden vermişler" gibi şikâyetler veyahut "On ikinci Gece" gibi komedi oyunlarına halkın gülmemesi bu dönemin seyirci tepkilerine örnek verilebilir. Halkın sahnede ünlü oyuncu görme isteği de tiyatroya olan ilginin azalmasında bir başka etken olarak değerlendirilmiştir.⁴⁴⁴ Öte yandan bu tür değerlendirmelerin her dönem olduğunu unutmamak gerekir. Zira Adana halkının tiyatroyla münasebeti Şehir Tiyatrosu ile başlamamıştır. Halkevleri döneminde Adana Halkevi Tiyatrosu'nda⁴⁴⁵ Kral Lear'dan Hamlet'e kadar pek çok oyun sergilenmiştir.

Oyunların yeterince anlaşılmadığına ilişkin tartışmalar üzerine "mahalli arzu ve adetlere göre" oyun seçilmesine karar verilmiş ve telif eserlerin sahnelenmesi gündeme gelmiştir. Bu konuya dair kaleme alınan bir yazıda söz konusu karar eleştirilmiş, Adana tiyatrosunun esas noksanlığının "tiyatro otoritesinden müteşekkil bir edebi heyetin bulunmayışı" olarak ifade edilmiştir.

"Bir Fransız tiyatro yazarına, bir Amerikalı yazara, 'Efendim piyesiniz gerçi memleketinizde, hatta dünyanın her tarafından zevkle seyredilebilir, seyirciler

⁴⁴³ Yeni Adana, 18 Mart 1959.

⁴⁴⁴ Tuncer Uçarol, "Adana'da Tiyatro Seyircisi", Yeni Adana, 19 Mart 1959.

⁴⁴⁵ Adana Halkevi temsil komitesi başkanı Fikri Sayar, Halkevlerindeki tiyatro çalışmalarının devrim felsefesinin yerleşmesi için önemli bir araç olduğunu belirtmiş, tiyatro ekibinin kendilerini yetiştirip eğittiğini kaleme alarak, halk eğitimi açısından Halkevlerinin önemine değinmiştir (Fikri Sayar, "Halkevlerinde Temsil Kollarının Önemi", Görüşler, 85-86, Adana 1946, s.15).

benimseyebilir ama Adanalılar bunu anlayamazlar, kavrayamazlar, zira muhalif görüşleri, örfleri, sanat anlayışları vardır' diye mektup mu yazacağız?"⁴⁴⁶

Tiyatro konusunda çeşitli yazılar kaleme almış olan Ayhan ise telif eser sahnelenmesine dair tercihi gayet yerinde bir karar olarak değerlendirmiştir:

"Telif eserin kusuru ne? Millî oluşu mu? Adana Şehir Tiyatrosu'nun klasik bir eserle perdesini açmış olmakla işlediği suç ne? Cevad Fehmi Başkut'un bütün komedilerinin, bütün memleket sahnelerinde ne derece geniş alaka gördüğünü görmüyor muyuz? Makbul olan da bir eseri halkın beğenmiş olması demek değil mi?"

Görüldüğü üzere tiyatronun politik bir zeminde ele alınması sahnelenecek eserlerin neler olduğu konusunda da devam etmiştir. Telif eser mi, yabancı eser mi tartışması, halkın oyunları anlayıp anlayamamasından ziyade tiyatronun evrensel bir sanat dalı mı yoksa millî kültürün bir parçası olarak mı görüldüğüne ilişkindir. Nitekim Ayhan yazısının devamında "Bir Alman, Bir İngiliz, Bir Fransız hiçbir zaman yeni sezona girerken bir Türk piyesi ile perdesini açmaz. Müsaade edin, hiç olmazsa Adana Şehir Tiyatrosu yeni sezona girerken bir telif eser ile perdesini açsın"⁴⁴⁷ ifadelerini kullanmaktadır.

Tiyatro idaresinin "halkın anlayabileceği, yeni olmayan, basit, belli konulu, kıssalı hisseli, tarihi, facialı" popüler oyunları programına alması bu sefer de tiyatronun değerinin düşürüldüğü konusunu gündeme getirmiştir. Halkın seviyesine göre oyunların programa konulması "gerçek tiyatro severleri" tiyatrodan uzaklaştırmıştır.⁴⁴⁸

1958-59 sezonunda perde, "Harput'ta Bir Amerikalı" adlı oyunla açılmıştır. İki yıllık süreç içerisinde oyunları izleyen çevrelerin ve Belediye'nin de görüşleri dikkate alınarak, taşralı seyirciye uygun, telif eser ağırlıklı ve daha hafif oyunlardan oluşturulan bir repertuar belirlenmiştir. Tekerek, bu sezondan 1964-65 sezonuna kadar merak ve heyecan ögesinin ağır bastığı, bazen de polisiye ve melodramlardan oluşan bir oyun politikası izlendiğini belirtmiştir. Ona göre, uygulanan bu politika ülke gündemini yakalayamadığı gibi Adana gündemini de yakalayamamıştır. Gişe amaçlı seçilen bu oyunlar ilk zamanlar ilgi uyandırmış olsa da % 80'i gecekondularda yaşayan Adana'nın

⁴⁴⁶ Türk Sözü, 5 Ekim 1958.

⁴⁴⁷ Yusuf Ayhan, "Telif Eser Meselesi", Vatandaş, 17 Eylül 1958.

⁴⁴⁸ Tuncer Uçarol, "Adana Şehir Tiyatrosu", Yeni Adana, 5 Ekim 1959.

sosyal gerçeğiyle örtüşmediğinden seyircinin tiyatroya ilgisi giderek azalmıştır.⁴⁴⁹ Bu bahiste Lefebvre, Çehov'un; tiyatronun gündelik hayatı temsil etmesi gerektiğine dair düşüncesine katılır.⁴⁵⁰ Tiyatronun gündelik hayatı temsil etmesi gerektiğini düşünen Çehov'un yaklaşımı Adana'da tiyatroya gösterilen ilginin azalma nedenini açıklamaktadır. Nitekim toplumun yaşam tarzıyla, gündelik rutinleriyle bağdaşmayan oyunlar, izleyici için tiyatroyu cazibesini yitirmiş bir etkinliğe dönüştürmüştür.

Tiyatronun gişe odaklı olması, sanattan çok eğlence içerikli oyunların sahnelenmesi izleyici niteliğinde de farklılık yaratacaktır. 1959-60 sezonunda sahnelenen "Sam Rüzgârları" adlı oyundan yola çıkarak Uçarol, seyirci kalitesinde meydana gelen bozulmaya işaret etmiştir:

*"Şimdiye kadar seyrettiğimiz oyunlarda gördük ki; daha çok sanat değil de, eğlence payı çok fazla. Yani seçilen oyunların gişe çıkarabilecek oyunlar olmasına dikkat ediliyor. Yeni kurulmuş olan bir tiyatronun kendisine seyirciyi alıştırması bakımından bu önemli bir şey. Nitekim Adana'da da gittikçe fazlalaşan bir tiyatro seyircisi memnurlukla fark ediliyor. Ama bu iki kapısı olan bir evin ilk kapısından girenlerin verdiği memnurluk. Gerçek tiyatro severlerse, çoktan öteki kapıdan çıkmışlar. Tiyatroya uğramaz olmuşlardır."*⁴⁵¹

Genel olarak değerlendirildiğinde, Adana'da bu dönemin tiyatro anlayışına ve seyircisine yönelik bir memnuniyetsizlik söz konusudur. Seyircilerin tiyatroya ilgisizliğinde, Adana tiyatro seyircisinin nispeten yeni sayılabilecek bir seyirci olmasının ve yaşam standartları dolayısıyla, ekonomik ve zamansal anlamda henüz bir kültür-sanat faaliyetine yer açacak kadar önceliği bulunmamasının etkileri vardır. Bir başka etken ise İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük şehirlerden farklı olarak o yıllarda Adana seyircisi arasında rafine bir kentli sınıfın bulunmayışıdır. Şehirde oluşmaya başlayan orta sınıf ise mevcut politikaların ekseninde hızla zenginleşen taşra kökenlilerdir.⁴⁵² Bu sınıfın ise gündeminde henüz tiyatro yoktur. Dolayısıyla bir kültür-sanat faaliyeti olarak tiyatroyu içselleştirmek için henüz yeterince zaman geçmemiştir.

⁴⁴⁹ Tekerek, Cumhuriyet Dönemi'nde Adana'da..., s.179.

⁴⁵⁰ Lefebvre, Gündelik Hayatın Eleştirisi I, s.13.

⁴⁵¹ Tuncer Uçarol, "Sam Rüzgârları", Yeni Adana, 3 Ocak 1960; Tekerek, Cumhuriyet Dönemi'nde Adana'da...,s. 180.

⁴⁵² Sakıp Sabancı, bu hızlı zenginleşmeyle kendini burjuva sınıfına dahil etmek isteyenlerin, burjuva dünyasına has imajlar oluşturmaya çalıştığından bahseder. Buna göre o yıllarda sonradan zenginleşen kırsal kökenliler bir zenginlik timsali olarak evlerinin önüne heykel koydurmışlardır (Sabancı, İşte Hayatım, s.93).

Öte yandan bir önceki başlıkta ele alındığı gibi halkın eğlence ihtiyacını karşılayan sinemalar bu dönemde oldukça revaçtadır. Bu bakımdan şehirli yaşamına henüz adapte olan bir kesim için sinema her zaman daha kolay ulaşılabilir konumdadır.

Tiyatroya karşı azalan ilginin bir başka nedeni ise halkın nezdinde bazı yabancı eserlerin “ahlâki ve içtimai hayat anlayışımıza aykırı” olduğunun düşünülmesidir.⁴⁵³ Bu yaklaşım, Batılılaşma sürecinde merkez noktadaki kaygının ne denli yerleşik olduğunu göstermektedir. Tanzimat Dönemi’nden beri süregelen “Batı’nın ahlâkımızı bozacağı” ön kabulünün toplumda canlılığını sürdürüyor olması toplumsal eğilimlerin süreç içerisinde çok fazla değiştirmedini göstermektedir.

Şehrin tiyatro ihtiyacını Şehir Tiyatrosu’ndan sonra karşılayan bir başka grup⁴⁵⁴ “Güney Tiyatro Derneği olmuştur. Derneğin geçici idare kurulu başkanı Demirtaş Göbekli, Derneğin amacını şu şekilde açıklamaktadır:

“Gayemiz, günümüz yeteneklerinden imkân nispetinde yararlanarak şehrimizde yavaş yavaş belirmeye başladığını hissettiğimiz bir takım sosyal yaşayışlara sanatla ilgili bir yön vermek ve kültürel bir platform elde etmektir. Kumar ve politikadan uzak bir toplantı yeri olmak üzere ilk planda bir lokal kurmak...”

Dernek, tiyatro çalışmalarının yanı sıra kültür ve sanat filmlerini de imkân nispetinde oynatmayı, yabancı ülkelerle bağlantı kurarak resim sergileri, müzik şenlikleri, edebiyat günleri, kitap sergileri düzenlemeyi planlamıştır.⁴⁵⁵ Bu gelişmeler, 1950’li yıllarda Adana kültür-sanat dünyasında, tiyatronun henüz tatmin edici bir boyutta olmadığını; ancak gelecek dönemlere ilişkin oldukça önemli adımların bu dönemde atıldığını göstermektedir.

1950’lerde tiyatronun yeterince içselleştirilememesinde Adana’nın kendine has sosyo-kültürel dinamikleri, kentleşme pratiği etkili olabileceği gibi Halkevlerinin kapatılmış olması da önemli bir nedendir. Zira amacı halkın sosyal ve kültürel alanda gelişimine katkıda bulunmak olan Halkevlerinin dokuz çalışma alanından biri de temsil-tiyatro idi. Halkevleri tiyatro kolları yönetmeliğinde oyun dağırcığını belirleyen iki görüşten

⁴⁵³ Kenan Ünal, “Tiyatromuz ve Biz”, Vatandaş, 5 Aralık 1957.

⁴⁵⁴ Adana’da tiyatro gösterileri elbette Şehir Tiyatrosu ve Güney Tiyatro Derneği’nin faaliyetleri ile sınırlı değildi. Çeşitli derneklerin ve okulların da tiyatro gösterileri gerçekleştirilmekteydi. Bu başlık altında tiyatroyu daha profesyonel olarak değerlendirenler ele alınmıştır. Diğer grupların çalışmalarına ve temsillerine “Muhtelif Etkinlikler” kısmında ayrıca yer verilmiştir.

⁴⁵⁵ Türk Sözü, 6 Mart 1960; Yeni Adana, 16 Mart 1960.

birincisi köylü, kasabalı ve kentlinin tiyatro gereksinimini karşılamak ikincisi ise ülke ve toplum için yararlı öğretilerde bulunmaktı.⁴⁵⁶ 1951’de DP döneminde kapatılan halkevleri, gerçekleştirdiği etkinlikler sayesinde ciddi bir kültürel-sanatsal birikim sağlamıştır. Henüz 8 yaşındayken Shakespeare’in Hamlet’ini Adana Halkevi’nde izlediğini söyleyen Muzaffer İzgü’nün sözleri⁴⁵⁷ bu birikimin kaynağına işaret etmektedir. Dolayısıyla Adana tiyatro seyircisi yeni bir seyirci değildir, geçmişten gelen bir birikimi vardır; ancak bu birikim kesintiye uğramış, şehrin sınıfsal yapısı gibi eğlence anlayışı da dönüşmüş ve tiyatro ancak belirli bir zümrenin sahip çıktığı sosyal bir etkinlik düzeyinde kalmış, bir bakıma sinema karşısında yenik düşmüştür.

2.2.2. Edebi Yaşam

Türkiye genelinde, Adana söz konusu olduğu zaman merak uyandıran sorulardan biri, Adanalı yazar, şair ve sanatçıların neden bu denli fazla sayıda olduğudur. Adana’da toprağın bereketi, şehirde birçok etnik köken ve sosyal sınıfların bir arada yaşaması, coğrafyanın insan üzerindeki tesirleri bu sorunun yanıtları arasında sayılmalıdır. Bir başka etken ise sanatın taklit ve özdeşim kurmakla başladığından hareketle Adana’da bu eğilimi besleyecek kişi,⁴⁵⁸ kurum ve etkinliklerin fazlalılığıdır denilebilir. Abidin Dino, Yaşar Kemal, Orhan Kemal, Muzaffer İzgü, Yılmaz Güney gibi Türkiye’nin özellikle

⁴⁵⁶ Nurhan Karadağ, “1932-1951 Yılları Arasında Halkevleri Tiyatro Çalışmaları”, Tiyatro Araştırmaları Dergisi, Ankara Üniversitesi, DTCF Tiyatro Bölümü, 8 (1988), s.135-136.

⁴⁵⁷ 1933 Adana doğumlu yazar ve öğretmen Muzaffer İzgü, sekiz buçuk yaşındayken Adana Halkevi Tiyatrosunda Kral Lear’ı izlediğini belirtmiştir. İzgü, o döneme dair anılarını şöyle anlatır: “O zaman sıcak, vantilatör kullanıyor; sahne yapmışlar biraz baktım ettim, arkası traktör, eski halkevinin bahçesine yere oturup izliyoruz. (Şimdiki Kız Lisesi’nin yanındaki Ulus Parkı). Oyun bitti herkes birbirine bakıyor. Bütün halk ayakta alkışlıyor. Hep derler ki ‘Halk anlamaz Hamleti bilmez.’ Nasıl anlamaz bilmez? Ben o yaşımda anladım” (<http://www.adanayagucverenler.com/Eser/muzaffer-izgu/24/>, 13 Aralık 2016).

⁴⁵⁸ Arif Keskiner, Adana’nın sahip olduğu, özellikle sol entelektüel hamurun oluşmasında Abidin Dinoların sürgününün oldukça etkili olduğunu belirtmiştir. Yaşar Kemal’in tanınmasında Arif Dino’nun önemli etkisinden bahsetmiştir. Yaşar Kemal halkevinden çıktığı bir gün Arif Dino ile karşılaşır ve Dino Kemal’e; “Kemal Sadık sen misin? Yazdıklarını beğendim” der. Yaşar Kemal’e içinde aynıysından beş tane kitabın olduğu bir kutu verir. Kemal: “bu 4 tane fazla” dedikten sonra Dino: “hayır onlar da senin tekrar okuman için” der. Kutuda bulunan kitaplar Don Kişottur (Arif Keskiner, Sinemacı, 20 Ocak 2016 tarihli mülakattan). Abidin Dino, dedesi Abidin Paşa’nın (1881-1885 yılları arasında) valilik yaptığı Adana’ya 1942 yılının sonlarında zorunlu “ikamete memur” olarak gelmiş ve ağabeyi Arif Dino ile sürgün olarak geldiği Adana’da 1945 yılının başlarına kadar kalmıştır. Dino kardeşler, Adana sürgünü öncesinde İstanbul’da çeşitli dergilerde hem çizgileri hem yazılarıyla yer almışlardır. Abidin Dino, kültür ve sanat cephesinde önemli bir mücadelenin yaşadığı 1930’lu yılların sonunda S.E.S., Ses, Yeni Ses, Servet-i Fünun/Uyanış, Yeni Yol, Yeni Edebiyat gibi dergilerde yazı ve çizgileriyle yer almış ve Akbaba, Çınaraltı gibi dergilerin etrafında toplanan sanat ve siyaset anlayışına karşı muhalif bir kimlik sergilemiştir. Aydın ve sanatçıların muhalif hareketleri iktidarın birçok aydını Anadolu’nun çeşitli kentlerine sürgün etmesiyle sonuçlanmıştır. Sürgün cezalarını Adana’da geçirmek için mücadele eden Dino kardeşler bu taleplerinde başarılı olmuşlar ve Adana’da kaldıkları süre boyunca Abidin Dino, kültür ve sanat alanında oldukça önemli işler yapmıştır. Adana Halkevinde tiyatro çalışmaları yapmış, Çukurova ırgat ve köylülerini konu alan resimler, desenler çizmiş, senaryolar yazmıştır. Adana’da bulunduğu süre içerisinde Türk Sözü gazetesinde çalışmış, kültür-sanat konulu yazılar kaleme almıştır (Abidin Dino, Adana Yazıları, Haz. Murat Baycanlar, Karahan Kitabevi, Adana 2013, s.7-8).

sol entelektüel dünyasına önemli isimler kazandırmış olan Adana'nın, bir yazarı, şairi ve sanatçıyı besleyecek bol malzemeye sahip olduğu, bahsedilen isimlerin eserlerinden de yola çıkılarak anlaşılabilir. Bununla birlikte Adana Halkevi Kütüphanesi⁴⁵⁹ ve Ramazanoğlu kütüphanesinin varlığının önemi de yadsınmaz.

Adana'nın sanatçı yetiştirme hususundaki büyüsunü değerlendiren Ali Özgentürk'ün açıklamaları bu soruya en yakın cevap olarak görülebilir. Özgentürk, bu durumu öncelikle Adana'nın toplumsal yapısındaki çeşitlilikle açıklar ve bu açıklamada babasının dükkânının bulunduğu pasajdaki tanıklıklarından yola çıkar:

“Bu pasajda terzi, berber kolonyacı...farklı işler yapan insanlar çalışırdı. Bunlar arasında Ermeniler, Kürtler, Araplar, Yahudiler, Türkler vardı. Bu pasaj Beyrut gibiydi (...) Çok sesli bir ortamda Süryani şarkıları, Kürt türküleri, Arap ezgileri, farklı sesler arasında büyüyorsunuz. Bu çok seslilik insanın zihnini nasıl oluşturur, tam olarak bilemem, ama bir biçimde etkiliyor olmalı.”⁴⁶⁰

Kuşkusuz bütün bu farklılıkların birlikteliği Adana'da sanatın ve edebiyatın gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Özgentürk bu yaratıcılığı ortamdaki kışkırtıcı ve provakatif etmenlere de bağlar. Bu etmenler ise zenginlerin ve fakirlerin iç içe yaşamasıdır:

“Zenginliğin uzakta hayal edilen bir şey olmasıyla, her gün yanı başınızda olması başka şeylerdir. Zenginlik, okuduğunuz okulda, sınıfta, geçtiğiniz sokakta, sürekli olarak içinden geçtiğiniz bir şey olduğunda durum değişir. Adana zenginlerinin hayatı ile yoksulların sefaleti çok yakın yaşanırdı. Bu yakınlığında insanın zihnindeki kışkırtıcı mecrayı artırıyor olabileceğini düşünüyorum.”⁴⁶¹

Edebiyat özelinde ele alındığında Adana, bir Çukurova memleketi olması hasebiyle Anadolu geleneği olan âşıkların diyarıdır aynı zamanda. Örneğin Karacaoğlan ve Dadaloğlu bu topraklardan çıkmışlardır. Dolayısıyla Çukurova'da âşıklık ve âşıkların atışmaları, anlattıkları destanlar, ağıtlar bölgede sözlü ve yazılı edebiyatın gelişmesine önemli katkı sağlamıştır. Nitekim Yaşar Kemal'in edebiyata ilgisi henüz 8 yaşındayken

⁴⁵⁹ Muzaffer İzgü, Adana Halkevi kütüphanesinde yaşadığı bir anısından yola çıkarak: “Eğer Adana Halkevi Kütüphanesi olmasaydı bugün Muzaffer İzgü olmayacaktı. O kitaplar beni Muzaffer İzgü yaptı. O kitaplar ile ben düş kurmayı öğrendim” demiştir (<http://www.adanayagucverenler.com/Eser/muzaffer-izgu/> 24/13 12 2016).

⁴⁶⁰ Özgentürk, “Yılmaz Güney ve Adana”, s.26.

⁴⁶¹ Özgentürk, “Yılmaz Güney ve Adana”, s.28.

âşıklardan dinlediği şiir, destan ve ağıtları ezberleyerek başlamıştır⁴⁶² Çukurova’da âşıklığın yaygın olmasında Karacaoğlan ve Dadaloğlu’nun yanı sıra 1950’li yıllarda buralara gelip köy köy dolaşan Aşık Veysel, Aşık Hüseyin ile Aşık Ali İzzet gibi isimlerin de rolü olmuştur.⁴⁶³

1950’li yıllarda, Adana’nın önemli bir edebiyat çevresine sahip olduğu ve bu çevrenin şehirde birçok etkinlik düzenlediği görülmektedir. Örneğin bu dönemde Adana’da Yeni Adana gazetesinin öncülüğünde düzenli olarak “Ahmet Remzi Mükafatı” adlı bir yarışma düzenlenmektedir. 1953’ten itibaren başlayıp her sene düzenlenmesi planlanan yarışma; “gençlerimizin sanat heyecanını teşvik ve tesci maksadıyla” hayata geçirilmiştir.⁴⁶⁴ Her sene sanatın farklı bir tarzı esas alınarak yapılan yarışma ilk sene hikâye üzerine, ertesi sene şiir üzerine tertiplenmiştir ve tatmin edici bir katılım olmuştur. Yarışma, jürilerini özellikle klasik usullerden sıyrılarak gençlerden oluşturmuş, şiir yarışmasına katılacak olanlara da; eski hece, aruz, serbest gibi ölçüler dışında tamamen “şairin” şiir anlayışına uygun yazabilme imkânı tanımış ve konu sınırlandırması getirmemiştir.⁴⁶⁵ Bu tür yarışmaların varlığı ilgili alanlara ilişkin teşvik edici bir role sahip olmuştur. Özellikle jüri üyelerinin gençlerden oluşması ve katılımcıların katı kural ve kalıplarla sınırlandırılmamış olması, hem yarışmaya katılım oranına hem de çağdaş ve modern anlayışa sahip edebiyatseverler yetişmesine önemli bir katkı sağlamıştır. Adana’da edebiyata ilgi duyan gençlerin yalnızca yerel yarışmalara değil ulusal dergilerin düzenlediği şiir yarışmalarına da katılıp ödül aldıkları görülmektedir. Örneğin Türk Sanatı dergisinin düzenlediği bir şiir yarışmasında yaklaşık iki yüz kişi arasından iki Adanalı şair derece almıştır: “Platonik” adlı şiiriyle Kadir Pencaplıgil, “Patıkaya Bakındıkça” adlı şiiriyle Ömer Nida. Bu başarılar Adana’da gün geçtikçe sanatın canlanıyor olduğu düşüncesini de beraberinde getirmiştir.⁴⁶⁶

Edebiyatın yaygınlaştırılması açısından önemli bir görevi sanat dergileri ve kitaplar üstlenmiştir. 1950 ile 1960 yılları arasında en fazla edebiyat dergisi yayımlayan

⁴⁶² Mehmet Poyraz, Yaşar Kemal, Karahan Kitabevi, Adana 2015, s.21-23.

⁴⁶³ Poyraz, Yaşar Kemal, s.50.

⁴⁶⁴ Yeni Adana, 3 Kasım 1953.

⁴⁶⁵ Yeni Adana, 13 Ekim 1954.

⁴⁶⁶ Demokrat, 2 Şubat 1954.

şehirlerin başında Adana gelmiştir.⁴⁶⁷ Şölen, Güney, Yamaç, Salkım ve Çizgi bu dönemde Adana’da çıkarılan edebiyat dergilerinden birkaçıdır.⁴⁶⁸ Adana’daki editörlerden, Ali Kemal Şenadam, Nisan 1954 itibarıyla “Güneyin en iyi, en ömürlü dergisi” Salkım’ı çıkarmıştır. Şenadam ile bir resim sergisinde karşılaşan Uçarol, “Derginiz kaç devir geçirdi?” sorusuna; “İki, Orhan Veli Kuşağı, İkinci Yeni. Yani şimdi yeni akımdayız” diyerek karşılık vermiştir. Dergiye dair yapmak istediklerini anlatan Şenadam “Daha iyi bir şekilde çıkmak. Toplumsal etkileri, iç bunaltıları anlatmak... Devrimsel gereklilik. Sonra, gençlerden umutlu bulduklarımızı tanıtmak. Onlar için çalışma sahası hazırlamak” diyerek amaçlarını anlatmış ve ardından Salkım dergisinde yazıp da tanınmış olan isimleri sıralamıştır; “Özdemir İnce, Ali Yüce, Nihat Ziyalan, Orhan Çetinkaya, Ülkü Tamer, Kemal Özer.”⁴⁶⁹ Bu isimlerin günümüzde taşıdığı anlam düşünüldüğünde, Salkım dergisinin Adana edebiyat dünyası açısından değeri daha iyi anlaşılmaktadır.

Bu dönemde edebiyat çevreleri için önemli bir başka dergi ise Şölen dergisidir. Şölen dergisi Adana’nın ön plana çıkan diğer editörü Mehmet Olgunbaş tarafından çıkarılmıştır. Olgunbaş, önce -Nisan 1958’de- Doğan Gazetecilik Neşriyat Ortaklığı adıyla bir yayınevi kurmuş aynı senenin Kasım ayında ise Şölen dergisini çıkarmaya başlamıştır. Tuncer Uçarol’a verdiği demeçte Olgunbaş, yayınevi açma amacını ve Adana’daki edebiyat çevresiyle ilgili olarak beklenti ve sıkıntılarını dile getirmiştir: “Burada iyi bir yayınevi kurmak her şeyden önce dört güney şehrini tanıtmak. Hatta İstanbul’la rekabet etmek. Kitapların iyi çıkmasına çalışıyoruz. Bunun için yeni harfler getirttim. Antolojiler, özel şiir kitapları yayınlayacağız. Hikâye, roman da.” Uçarol, Adanalı edebiyat meraklılarının okumaktansa yazma meraklısı olduklarını dile getirmektedir: “Çalışan göremiyorum, daha doğrusu okuyan. Okumaktan çok yazmayı düşünüyorlar.”⁴⁷⁰ “Şüphesiz ki; Adanalılar arasında kıymetliler var. Bunları ortaya çıkarmak istiyoruz işte. Ayrıca heveslileri toplamak.”⁴⁷¹ Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere, Adana edebiyat camiasında edebiyat okumaları eksik görülen bir faaliyettir.

⁴⁶⁷ Özgentürk, “Yılmaz Güney ve Adana”, s. 29.

⁴⁶⁸ M. Cavit Ersen, “Fikir ve Sanat Hayatımız”, Demokrat, 5 Nisan 1954.

⁴⁶⁹ Tuncer Uçarol, “Adana’nın İki Editörü”, Yeni Adana, 26 Mayıs 1959.

⁴⁷⁰ Adanalılarda okumaktan çok yazma hevesi olduğuna dair ifadeler başka kaynaklarda da karşımıza çıkmaktadır. Mimar Demirtaş Ceyhun ile yakın arkadaşı olan Kemal Anadol bir araya gelip kitap ve edebiyat üzerine sohbet ederlerken Anadol Ceyhun’a sürekli yeni çıkan kitaplardan bahsedip okuyup okumadığını sorar. Bu sorulara sürekli “Hayır okumadım” diyerek cevap veren Ceyhun son soruda dayanamaz ve: “Öf Kemal yeter artık, Adana’dan okur çıkmaz, Adana’dan yazar çıkar” demiştir (Sayın, Portakal Çiçeği Kokan Şehir Adana, s. 142).

⁴⁷¹ Tuncer Uçarol, “Adana’nın İki Editörü”, Yeni Adana, 26 Mayıs 1959.

Okuyandan ziyade yazmaya hevesli bir çevre olması, mevcut ilgi ve birikimin nasıl yönlendirileceğini bilememe halini de beraberinde getirecektir.

Yamaç dergisine dair kaleme alınan bir eleştiri yazısında, derginin içinde bulunulan zamanın fikir ve sanat hayatından uzak olduğu ifade edilmiş ve şu ifadelere yer verilmiştir: “Münderecatı zayıftır. Hiçbir iddiası yok gibidir. Sıkıcı yazılarla doludur. Kıymetli ve münevver bir topluluktan Yamaç’ın daha iyi hazırlanacağını ümit etmiştik.”⁴⁷² Yamaç dergisinin fikrî ve sanatsal anlamda beklentileri karşılayamadığının anlaşıldığı bu eleştiri yazısında Güney dergisine de yer verilmiştir. Ersen’in ifadelerinden anlaşıldığı üzere Güney dergisi de başlangıçta umutlandırmış; ancak devamını getirememiştir. Derginin editörü Atıf Özbilen’in daha önce çıkardığı “Güney Hareketleri” adlı dergiyle kıyaslandığında -ki bunun ölümsüz bir sanat dergisi olduğu belirtilmiştir- Güney dergisinin beklenen performansı göstermediği anlaşılmaktadır.⁴⁷³

Adana’daki editörlerin dergi faaliyetlerinin yanı sıra, yerel gazetelerde muhtelif günlerde fikir ve sanat hayatı için edebiyat sayfası ayrılmış, bu sayfalarda şehirdeki edebiyat etkinlikleri kritik edilerek okurların şiirlerine de yer verilmiştir.⁴⁷⁴ Hür Fikir gazetesi “Sanat ve Edebiyat” köşesinde ünlü yazarların farklı dergilerde çıkan yazılarını paylaşmış, şairlerin şiirlerine yer vermiştir. Örneğin, Suut Kemal Yetkin’in Maarif Yayını Tercüme dergisinde yayımlanmış olan “Yeni Türk Şiiri” konulu yazısı Hür Fikir’de aynen aktarılmış, Oktay Rifat’ın “Kadeh” adlı şiiri okurla buluşturulmuştur.⁴⁷⁵

Söz konusu yıllar Türkiye genelinde edebiyat matinelерinin revaçta olduğu yıllardır. Adana da düzenlenen edebiyat matineleri şair ve yazarları tanınmaları ve yeni edebiyat yapıtlarıyla buluşmaları bakımından gençlerin edebiyata olan ilgisini teşvik edici bir rol oynamıştır. Bu matinelere okunan şiirlerin niteliği ve yapılan işin değeri yerel basındaki yazarlar tarafından da takdir edilmiştir:

*“Çukurova gençlerinin ince duygularını bize dinlettikleri edebiyat matinası
emsalsiz bir heyecanın ifadesi olmuştur. Şiir hasretiyle tutuşan kalplerimiz*

⁴⁷² M.Cavit Ersen, “Fikir ve Sanat Hayatımız”, Demokrat, 15 Nisan 1954.

⁴⁷³ Ersen, “Fikir ve Sanat Hayatımız”, 15 Nisan 1954.

⁴⁷⁴ Demokrat, 25 Şubat 1954.

⁴⁷⁵ “Burası dalyan kahvesi
Ortalık süt mavisi
Apostol bu ne biçim meyhane
Tabağında bir bulut
Kadehimde gökyüzü” (Hür Fikir, 15 Şubat 1955).

bugünün samimiliği arasında derin bir vecd içinde yaşadı. Gençlerin şiirleri hakikaten güzeldi. Ruha ve kalbe o kadar sıcak ve tatlı şiirleri vardı ki. Gençleri tebrik ve teşvik etmek bizim için vazife oldu...”⁴⁷⁶

Zaman zaman düzenlenen bu matinelere Şehir Tiyatrosu’nda temsil edilecek bir oyun için şehre gelen Devlet Tiyatrosu oyuncularının da katıldığı görülmüştür. Türk ve Batı edebiyatından yapılan seçmelerle gerçekleştirilen bir toplantıda Devlet Tiyatrosu sanatçıları şiir ve hikâye okuyarak matineye zenginlik katmışlardır.⁴⁷⁷

1952’de Adana’da edebi hareketlerde bulunmak ve edebiyatı geliştirmek üzere Orhan Babaoğlu başkanlığında Türk Edebiyatçılar Derneği açılmıştır.⁴⁷⁸ Bu derneğin adından ve açılış amacından da anlaşılacağı üzere Adana’da edebi yaşamın gelişmesine hizmet etmiştir. Bu edebiyat etkinlikleri; çıkarılan dergiler, düzenlenen matinelere, ödüllü öykü ve şiir yarışmalarıdır. Bütün bu gelişmeler Adana’da yaşayan edebiyata meraklı bir zümre için besleyici ve teşvik edici olmuştur. Öyle ki Özgentürk, 1950’li yılların Adanasına dair: “Her köşede bir milyoner yerine her köşede bir şair görürdünüz” der.⁴⁷⁹ 1950’li yıllardan önce de başlayan edebiyat etkinliklerinin tiyatro örneğinde olduğu gibi halkevlerinin marifetiyle canlı tutulduğunu söylemek mümkün. Zira Adana Halkevi, Halkevlerinin genel amaçları doğrultusunda 4 Halkevi ve 65 Halkodası ile çeşitli sosyal faaliyetler yanında Akgünler gazetesi, Çukurova ve Görüşler dergilerini çıkararak halkın okuma, öğrenme, bilgilenme ve kendini geliştirme ihtiyacına cevap vermeye çalışmıştır. Yeni Adana gazetesi, Adana Halkevi’nin kuruluşundan itibaren Adana Halkevi’nin yaptığı çalışmaları yayınlamıştır.⁴⁸⁰

Adana’nın edebiyatçı/romancı yetiştirme hususundaki zenginliğinde bu edebi faaliyetlerin değeri göz ardı edilemez. Bununla birlikte bu zenginlik, toprağın bereketi kadar bir başka bereketli unsurdan, romancıya malzeme sunan çok katmanlı sosyal, sınıfsal ve kültürel yapıdan gelmektedir. Yaşar Kemal ve Orhan Kemal örneği üzerinden değerlendirilecek olursa, bu yazarlar çoğu romanlarında Adana’da ya da

⁴⁷⁶ Teyfik Besim, “Edebiyat Matinesi”, Demokrat, 7 Aralık 1954.

⁴⁷⁷ Türk Sözü, 11 Nisan 1958.

⁴⁷⁸ Vatandaş, 23 Kasım 1952.

⁴⁷⁹ Hürriyet, 19 Aralık 2014.

⁴⁸⁰ Adana Halkevleri, halkevlerinin çalışmaları ve çıkardığı dergiler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Nurhan Tekerek, “Halkevleri (1932-1951), Temsil Şubeleri ve Bir Örnek: Adana Halkevi Temsil Şubesi”, Erdem Dergisi, XV/43, (Mayıs 2005); Erdem Çanak, “Çukurova: Adana Halkevi Dergisi”, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, XXII/1 (2013); Erdem Çanak, “Akgünler Gazetesi ve Gazetede Adana Halkevi”, <http://www.atam.gov.tr/wp-content/uploads/01-Erdem-Canak.pdf>.

Çukurova’da bizzat gördükleri, yaşadıkları, tecrübe ettiklerini yazmışlardır. Örneğin Yaşar Kemal’in muazzam eseri *Demirciler Çarşısı Cinayeti*’nin Derviş Bey’i sinemacı Arif Keskiner’in amcasıdır. Yaşar Kemal bu eserinde çiftliklerinde pamuk topladığı bir ailenin kan davasını yazmıştır.⁴⁸¹ Orhan Kemal ise Adana’da çiftçilik ve çeşitli fabrikalarda kâtiplik yapmış biri olarak⁴⁸² yarattığı karakterlerde bu tecrübelerine dayalı gözlemlerini yaşamın yakıcı koşulları kadar net bir biçimde anlatmıştır.

2.2.3. Halk Eğitim Merkezi ve Derneği’nin Faaliyetleri

1950’li yıllarda Adana Halk Eğitim Merkezi Salonu’nda gerçekleştirilen etkinliklere, Kemal Dirim Ar Opereti’nin ilk defa sergilenmesi örnek olarak gösterilebilir. Bu ilk temsilde “Baskın” adlı komedi müzikal, bale, müzik ve dans, ardından da ikinci temsilin “Seçim Arifesi” adlı oyun olacağı basın yoluyla halka duyurulmuştur.⁴⁸³

Halk Eğitim Merkezi’nin faaliyetleri arasında sinema gösterileri de yer almaktadır; ancak DP’liler bu durumu eleştirmişler, bir kültür merkezinde sinemacılık yapılmaması gerektiğini dile getirmişlerdir. Bu konuyu ele alan Hilmi Kürklü salonun kâr amaçlı hizmet vermesine karşı olduklarını belirtmiştir:

“Çok ehemmiyetli bir memleket vazifesini üzerine almış ve geniş bir sahada irfan tohumları serpen bu müessesenin surf gelir temini maksadıyla sinemacılık yapması ve maksattan uzak filmlerin gösterilmesi, münevverlerimiz arasında haklı olarak üzüntü yaratmaktadır. Bu sebeple derneğin daha başka ve bünyesine uygun şekilde gelir sağlama çarelerini araması ve elinde bulunan salonu maksada daha uygun faaliyetlere hasrederek, gençliğin yetişmesine hizmet etmesi icap eder kanaati umumidir.”⁴⁸⁴

Halk Eğitim Merkezi müzik kolunun yine bu dönemde Adana’da önemli etkinliklere imza attığı görülmektedir. Yeni başlayanlar ve az bilenler için haftada iki akşam enstrüman dersleri verilmiş; keman, ud, tambur gibi enstrümanların öğrenilmesi için

⁴⁸¹ Keskiner, *Çiçek Gibi*, s. 26-27.

⁴⁸² Mehmet Nuri Gültekin, Orhan Kemal’in Romanlarında Modernleşme, Birey ve Gündelik Hayat, Everest Yayınları, İstanbul 2011, s.15-16.

⁴⁸³ Yeni Adana, 21 Eylül 1956.

⁴⁸⁴ Hilmi Kürklü, “Halk Eğitim Merkezi ve Sinemacılık”, Demokrat, 13 Şubat 1955.

kurslar açılmış ve 150 kişilik halk türküleri korosu yine bu birimin çatısı altında faaliyetlerini sürdürmüştür.⁴⁸⁵

Halk Eğitim Merkezi toplum yararına da çeşitli etkinlikler düzenlemiştir. Örneğin, Seyhan okullarının yoksul öğrencileri yararına merkez bir konser düzenlemiş ve bu konsere Safiye Ayla davet edilmiştir.⁴⁸⁶ Bunun dışında Adana Cezaevi'nde sosyal cemiyete intibak konulu seri bir konferans tertip edilmiştir. Bu konferansta, “ahlâki filmler, nizam ve kanunlardan bahsedilerek, bu kanunlara uymayan cemiyetlerin inkırazı hakkında misaller” gösterilmesi programlanmıştır. Halk Eğitim Merkezi bünyesinde kurulan Halk Eğitim Derneği, dergi ve broşürlerle birlikte yaklaşık 30 bin civarında eserin yer aldığı bir kütüphane kurarak Adana'nın kültür hayatına önemli bir katkıda bulunmuştur. Bu kütüphanede “14 bin ilmi, felsefi, hukuki, fen-i mahiyette” çeşitli eserler yer almıştır.⁴⁸⁷ Adana Halk Eğitim Merkezi, bu dönemde sinema ve müzik etkinliklerinin bir kısmının yürütücüsü olmuş sosyal sorumluluk ve dayanışma faaliyetleriyle de şehrin kültürel ve sosyal hayatına katkı sağlamıştır.

2.3. Sosyo-Kültürel Hayatın Diğer Alanları

Bahsedilen mekânlar ve etkinlikler dışında şehirde çeşitli zamanlarda belirli sinema salonlarında, otellerde, kıraathanelerde, okullarda ve derneklere konserler, dans gösterileri, defileler, tiyatro temsilleri, film gösterileri düzenlenmiştir.

2.3.1. Muhtelif Etkinlikler

Adana kültür- sanat ve eğlence yaşamı için ele alınan dönemde Kristal Palas'ın ve Erciyes Sineması'nın önemli bir yeri vardır. Birçok konser, yeni yıl kutlaması, defileler bu mekânlarda yapılmaktaydı. Hamiyet Yüceses gibi ülkenin tanınmış sanatçıları burada sahneye çıkmıştır. Bu yıllarda; İstanbul, Ankara ve İzmir'de gerçekleştirilen etkinliklerin Adana'ya da taşınmaya başladığı, adı geçen üç büyük şehrin tanınmış sanatçılarının Adana'yı da sık sık ziyaret ettikleri görülmektedir. Bu dönemde “film âlemimizin medarı iftihar rakipsiz dans kraliçesi” olarak takdim edilen Türkan Şamil ve arkadaşları kışlık Erciyes Sineması'na gelmiş,⁴⁸⁸Avni Dilligil Müzikli Tiyatrosu,

⁴⁸⁵ Türk Sözü, 21 Eylül 1958.

⁴⁸⁶ Yeni Adana, 27 Mart 1951.

⁴⁸⁷ Demokrat, 1 Mart 1955.

⁴⁸⁸ Yeni Adana, 21 Eylül 1956.

Erciyes Sineması'nda dans, ses, caz, bale, varyete sanatçıları eşliğinde üçer perdelik “İmanım Yosma” adlı oyunu⁴⁸⁹ sahnelemiştir. Görüldüğü üzere, sinema salonları yalnızca film gösterimlerinin değil çeşitli toplantı, gösteri ve tiyatroların da sahnelendiği eğlence mekânları konumundadır. Örnek olarak Yazlık Ünal Sineması'nda İzmir Şehir Tiyatrosu'ndan gelen “Reyimi Sana Veriyorum” adlı oyun⁴⁹⁰ sahnelenmiştir. Saydam Caddesinde bulunan Yalova Kıraathanesi de tiyatro temsilleri ve ses sanatçılarının sahne aldığı bir mekân olarak eğlence hayatının parçası olmuştur.⁴⁹¹ Örneğin 1951 yılında, “Doğu Sazı ve Seyhan Tiyatrosu” Yalova Kıraathanesinde temsillerine başlamıştır.⁴⁹²

Okullarda ve dernek salonlarında düzenlenen etkinliklere ise örnek olarak bu dönemde Öğretmenler Derneği salonunda aynı sezon içerisinde sergilenen üç tiyatro gösterisini verebiliriz. Bunlar Yapı Enstitüsü, Tepebağ Ortaokulu ve Kız ve Erkek Lisesi öğrencileri tarafından düzenlenmiştir. Kız Lisesi Moliere'in “Tartuffe”unu, Yapı Enstitüsü Vedat Nedim Tör'ün “Kör” adlı oyununu, Tepebağ Ortaokulu ise Haydar Erişkin'in “Ali Yerine Veli” adlı oyunlarını sahnelemiştir.⁴⁹³

2.3.2. Yeni Yıl Kutlamaları

Yeni yıl kutlamalarının bilindiği üzere vazgeçilmezlerinden biri de piyango biletleridir. Adana'da bu dönemde piyango biletlerine yoğun talep olması ve piyango reklâmlarının yaygınlaşması “ahlâki bir çöküş” emaresi olarak tepkiyle karşılanmıştır:

“Ortalığı bir panayır havası gibi saran piyango işinin de bu yıl çok ileri gittiği görülmüştür. Radyo hiç durmadan banka ikramiyelerini ilan etmiş, Millî Piyango biletleri ise pahalılıklarına rağmen kapışılmıştır (...) Bunun en kötü tarafı da hayatımızı lotarya oyunlarının cilvesine bağlamak hevesini veren bu cins ikramiye fasıllarının gün geçtikçe revaç bulmakta olmasıdır.”⁴⁹⁴

1956 yılına girerken yapılan yılbaşı kutlamalarına dair verilen bilgiler 1950'li yıllarda Adana'da yeni yıl kutlamalarının nasıl geçtiğine ilişkin ortalama bir fikir vermektedir:

⁴⁸⁹ Yeni Adana, 26 Aralık 1956.

⁴⁹⁰ Yeni Adana, 26 Haziran 1951.

⁴⁹¹ Yeni Adana, 26 Şubat 1951.

⁴⁹² Seyhan, 26 Şubat 1951.

⁴⁹³ M. Cavit Ersen, “Tiyatro Gösterileri ve Moliere”, Demokrat, 1 Mayıs 1954.

⁴⁹⁴ Nihil, “Yeni Yılın Başında”, Vatandaş, 4 Ocak 1956.

“Oteller, sinemalar ve barların önü tıklım tıklım insan kalabalığı ile dolup taşmış, evlerde aileler yakın akraba ve komşuların da dahil olduğu toplantılar tertiplemiş, hazırlanan yemekler yenilmiş, çeşit çeşit eğlenceli oyunlardan sonra Millî Piyangonun heyecanlı dakikaları başlamıştır.”⁴⁹⁵

Adana’da sinemaların yılbaşına özel filmler koyması, konser ve tiyatro topluluklarının yeni yıl konulu etkinlikler düzenlemesi, Çukurova ve Demirspor Lokali’nde sabaha kadar süren balolar, pavyon ve barlarda erkenden ayrılan masalar yılbaşlarına verilen önemi göstermektedir.⁴⁹⁶ 1956’dan 1957’ye girerken gerçekleşen bu aktiviteler arasında öğretmenlerin Yıldız Gazinosu’nda cazlı aile toplantısı, Amerikalılar’ın Santral Palas’taki eğlenceleri de yer almıştır.⁴⁹⁷

1959 yılına girerken, çarşıda alışveriş oldukça hararetli olmuş, özellikle oyuncakçı ve şekerciler rağbet görmüştür. Bununla birlikte tuhafiyeye mağazaları da hayli iyi iş yapmış, özellikle içki satışları bir hayli artmıştır.⁴⁹⁸ Buradan da anlaşılacağı üzere Adana’nın 1950’li yıllarda geçirdiği sosyo-kültürel dönüşüm kentin eğlence hayatını da etkilemiş, yılbaşı geceleri çeşitli mekânlarda tertip edilen birbirinden farklı etkinliklerle kutlanmıştır.

2.3.3. Millî Bayram Kutlamaları

DP, kurulduğu 1946’dan iktidar olduğu döneme kadar, tek parti döneminin karar, uygulama ve kazanımlarına ilişkin çeşitli muhalif söylem ve eylemlerde bulunmuştur. Ancak söz konusu olan millî bayramlar olduğunda en azından Adana özelinde DP’nin herhangi bir muhalif tutum sergilediği görülmemiştir.

Millî bayramlarda Adana’da yapılan törenlerde Atatürk Parkı’na bando eşliğinde yürüyüp Atatürk Anıtı’na çelenk koyulması ve İstiklâl Marşı’nın okunması bir gelenek haline gelmiştir. Bununla ilgili yerel basında hemen her millî bayramda benzer ifadelerin kullanıldığını görmek mümkün. “19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı kutlamasında, Kız Enstitüsü önünden bando eşliğinde yürüyüşe geçen öğrenciler ve sporcular, Vali, yanında Komutan, Belediye Başkanı ve Millî Eğitim Bakanı ile birlikte

⁴⁹⁵ Demokrat, 1 Ocak 1956.

⁴⁹⁶ Yeni Adana, 31 Aralık 1956.

⁴⁹⁷ Yeni Adana, 1 Ocak 1957.

⁴⁹⁸ Yeni Adana, 1 Ocak 1959.

Atatürk Parkına yürümüş, Atatürk Anıtı'na çelenk bırakarak İstiklal Marşı'nı okumuşlardır"⁴⁹⁹örneğinde olduğu gibi.

Milli bayramlar törenleri o dönemde de günün anlam ve önemine ilişkin etkinliklerin düzenlenmesiyle gerçekleştirilmiştir. Örneğin Gençlik ve Spor Bayramı adına uygun bir şekilde gösteriler, jimnastik hareketleri, spor faaliyetleri eşliğinde kutlanmıştır. Bu gösteriler çoğunlukla okullardaki öğrenciler ve ordu mensubu askerler tarafından yapılmıştır. 1956'da ordu birliklerinin de spor şenlik ve gösterilerine katılmış olması, etkinliğe olan ilgiyi geçmiş yıllara oranla daha çok artırmıştır.⁵⁰⁰ Cumhuriyet'in 29. yıldönümüne de başta Vali Ahmet Kınık olmak üzere bütün daire amirleri, askeri birlikler, okullar, malul Gaziler Cemiyeti, Esnaf Dernekleri Birliği ve binlerce vatandaş iştirak etmiştir. 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı, coşkun tezahüratlarla karşılanmıştır.

23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı'nda da Adana benzer etkinliklere sahne olmuştur. Bayramdan bir gün önce yarım gün ders yapan okullar, bayramda yapacakları geçit resmi ve müzikli gösterilerin son provalarını yapar, saat 13.00'dan itibaren bütün dükkânlar, müesseseler, evler bayrakla süslenir, gece de ışıklandırılırdı. İzciler, şehir bandosu eşliğinde saat 07.30'da Çocuk Esirgeme Kurumu önünden hareketle, Abidinpaşa Caddesi'ni ve şehrin muhtelif yerlerini gezerlerdi.⁵⁰¹ Bu dönemde 23 Nisan kutlamalarının yalnızca eğlence ve gösterilerden ibaret olmadığı görülmektedir. Örneğin 1958'de, Çocuk Bayramı münasebetiyle gelir durumu iyi olan vatandaşlar bir araya gelmiş, Çocuk Esirgeme Kurumu, Kızılay ve okul idareleri aracılığıyla bakıma muhtaç çocuklara giyecek ve yiyecek temin etmişlerdir.⁵⁰²

Adana'nın kurtuluş tarihi olarak kutlanan 5 Ocak törenlerinin bu dönemde oldukça önemsendiği, kutlama hazırlıklarının daha bir hafta öncesinden başladığı görülmektedir.⁵⁰³ Bu hazırlıklar çoğu zaman şehrin baştanbaşa bayraklarla, ışıklarla ve defneyapraklarıyla donatılması şeklinde olmuştur. Gerçekleştirilen etkinliklerde bando marşlar çalmış ve mehter takımı sahne almıştır.⁵⁰⁴ Bu gösterilere zaman zaman Türkiye

⁴⁹⁹ Vatandaş, 19 Mayıs 1951.

⁵⁰⁰ Vatandaş, 19 Mayıs 1956.

⁵⁰¹ Yeni Adana, 22 Nisan 1957.

⁵⁰² Türk Sözü, 19 Nisan 1958.

⁵⁰³ 1958'de Adana'nın kurtuluş yıldönümünün 5 Ocak yerine 20 Aralık günü kutlanmasına ilişkin İçişleri Bakanlığı tarafından Vilayete bir genelge gönderilmiştir. Bu konuyla ilgili çeşitli tartışma ve itirazlar söz konusu olmuştur. Nitekim karar uygulanmamış, şehrin kurtuluş yıl dönümü 5 Ocak tarihinde kutlanmaya devam etmiştir (Cumhuriyet, 13 Aralık 1958).

⁵⁰⁴ Yeni Adana, 6 Ocak 1960.

Kuvay-ı Millîye Cemiyeti'ne bağlı Kurtuluş Savaşı Gazileri de katılmıştır.⁵⁰⁵ Her sene 5 Ocak tarihinde gazetelerde Adana'nın kurtuluş sürecine dair tarihi bilgiler aktarılmış basın yoluyla halkın bayramı kutlanmıştır. Kutlama konuşmalarında ve basında yer alan kurtuluşa dair bilgilerin içerisinde mutlaka “Türklük” vurgusu üzerinden hamasi ifadeler yer verilmiş, “kahramanlık” duygusunun yüceliğine atıf yapılmıştır. Örneğin 1956'da Vatandaş gazetesinde çıkan bir yazı bunlardan biridir:

“34 yıl önce bugün, Çukurova'nın kahraman ve yiğit evlatları istiklal aşkının husule getirdiği kalp birliği ve beraberliği ile yağız göğüslerini siper yaparak düşmanı zümrüt ve bereketli toprakları üzerinden atmış ve Türk'ün şanlı tarihine yepyeni bir kahramanlık örneğini ilave etmişlerdi.”⁵⁰⁶

Kurtuluş Bayramı'nın 34. yıl dönümünde Demokrat gazetesinde ise Millî Mücadele'nin hangi zorluklarla yapıldığına dikkat çekilmiş ve bu döneme ilişkin tarihi bilgiler verilmiştir. Basında yer alan bu tür kutlama mesajlarında yalnızca Millî Mücadele sürecine ilişkin bilgiler verilmekle kalmamakta aynı zamanda mücadele ruhunun taze tutulmaya çalışıldığı da anlaşılmaktadır:

“Korkunç Sevr'i takiben işgale uğrayan muhteşem Torosların ovası Çukurova, yekpare bir vücut halinde düşmana karşı şahlanmış; elindeki baltasıyla, çakmaktaşı tüfeğiyle, onun teyyare ve tankına mukabeleye geçmiş, göğsündeki iman bileğindeki kuvvetle gasp edilen hürriyet ve istiklalini istirdat etmiştir.”⁵⁰⁷

Millî bayramlar, modern ulus devletlerin yurttaşlarını aynı duygu ve düşüncede buluşturmaları dolayısıyla aynı ortak ülkü etrafında birleştirmeleri için de bir fırsattır. Bu noktada tek parti dönemiyle DP dönemi arasında bir kopuş değil de süreklilik olması bir bakıma kaçınılmazdır. Marshall Berman, *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor* adlı kitabında Baudelaire'in *Paris Sıkıntısı* adlı eserini ele alırken millî bayramlarda gerçekleştirilen resmî geçit törenlerinin ortaya çıkardığı manzaranın ve ihtişamın sıradan insanı nasıl etkileyebileceğini değerlendirmektedir. Berman, modernliğin önemli bir simgesi haline gelen bu gösterilerin “özgür ruhları” dahi ele geçirebileceğini vurgular:

⁵⁰⁵ Adana'da Törenler, der. Mehmet Baltacı, Haluk Uygur vd, Ulusoy Ofset, Adana 2003, s.21.

⁵⁰⁶ Vatandaş, 5 Ocak 1956.

⁵⁰⁷ Demokrat, 5 Ocak 1956.

“Askeri gösterilerin muazzam önemi –gerek psikolojik gerekse politik önemi- ve gücü en özgür ruhları bile ele geçirebilir. Baudelaire’in zamanından günümüze kadar, geçit yapan ordular pastoral modernlik tasavvurlarında önemli rol oynamışlardır: ışıltılı donanımlar, gösterişli renkler, hareket halindeki sıralar, sert ve zarif adımlar, gözyaşları olmayan modernlik...”⁵⁰⁸

DP döneminde Adana’da millî bayram kutlamalarının üzerinde önemle durulduğu görülmektedir. Bu kutlamalarda yaratılan törensel havayla, ulus devletin öznesi olan yurttaşın millî duygular etrafında kenetlenmesi ve ortak tarih hafızasının canlı tutulması amaçlanmıştır. Bu bakımdan millî bayram kutlamaları politik ihtilafların bir kenara bırakılarak ortak ülkü etrafında kenetlenmenin coşkun bir şekilde ifade edildiği günleri ifade etmektedir. Dönemin Adana basını bu hususa ilişkin sayısız belge sunmaktadır.

2.4. Spor Faaliyetleri

Adana’da spor faaliyetleri arasında en çok ağırlık verilen alanlar bu dönemde futbol ve su sporları olmuştur. Bununla beraber koşu, at yarışları, güreş, boks ve atletizm de şehirde gerçekleştirilen spor etkinlikleri arasında yerini almıştır.

Şehirde sportif faaliyetlerin etkili olarak gerçekleştirilmesi ve bu faaliyetlere halkın katılımının sağlanması için önemli bir gelişme bu dönemde bir spor sarayının inşa edilmiş olmasıdır. Yaklaşık bir milyona mal olan spor sarayı 4.500 kişilik kapasitesiyle Adana’da bir ilki temsil etmiştir. Spor sarayı ile ilgili Yusuf Ayhan’ın yazısı bir yanılla da Adana’da sporun geçmişini ve önemini özetler niteliktedir:

“Yüksek kabiliyetli, gayet enerjik Adana sporcularına yeni ve parlak şeref ufukları açacak olan Spor Sarayı, bilhassa güreş, boks, eskrim, halter ve bütün sportif faaliyetlerin inkişafında büyük hizmetler görecektir, yeni istidatlar yaratacaktır. Bir zamanlar yan yana 5 atın üzerinden uçar gibi sıçrayarak geçen dünya atletlerini, değneğinin önünde durulamayan ciritçileri, güreş aleminde kasırgalar yaratan pehlivanları, şimdi de futbol ve su sporlarında mümtaz bir yer alan gençleri yetiştiren Adana, bu eser sayesinde istikbal için çok şeyler vadetmektedir.”⁵⁰⁹

⁵⁰⁸ Marshall Berman, Katı Olan Her şey Buharlaşıyor, İletişim Yayınları, İstanbul 2017, s.189.

⁵⁰⁹ Yusuf Ayhan, “Spor Sarayı İnşaati”, Yeni Adana, 19 Nisan 1954.

Spor sarayı inşaatı şehrin gündeminde öyle geniş bir yer tutmuştur ki “şehirden röportajlar” köşesinde spor sarayına methiyeler düzülmüş ve yapılmasında emeği geçen isimlerden sitayişle bahsedilmiştir.

“Spor ve sergi sarayının, gençlerin gösterileri neticesinde hiçbir kuruma başvurulmadan meydana gelen kendi bütçeleriyle 19 Mayıs 1953’de temeli atılmıştır. Bu davayı tahakkuk ettirenler arasında kıymetli Seyhan Valisi sayın Ahmet Kınık’ın rolü çok büyüktür(...) Federasyon başkanının ifadesine göre bu salonda Avrupa güreş birincilikleri yapılacaktır. Çünkü böyle bir saray dünyanın pek az yerinde vardır. Türkiye’de ise bir tanedir o da Adana’dadır!”⁵¹⁰

Adana halkının sporla ilişkisini anlatması açısından bir başka makalede, Adanalı zenginlerin sanıldığı gibi “Kadillak meraklısı ve bar hovardası” olmadıkları söz konusu spor olduğunda eli açık ve cömert oldukları, hatta 10 liralık bilete 500 lira verdiklerinden bahsedilmiştir.⁵¹¹

2.4.1. Futbol

Adana futbolunda öne çıkan kulüp Demirspor (Cenup Yıldızı) olagelmiştir. Özellikle kulübün bu dönemde öne çıkan ismi Muharrem Gülergin, Çukurova Liginde 1942-43 sezonu ile kaptan Bedri Şensertle birlikte Demirspor “fırtınasını” başlatan kişidir.⁵¹² Gülergin’in Demirspor açısından önemi şu ifadelerle aktarılmıştır:

“Adana ve spor deyince Demirsporlu emektar ‘Muharrem’i ön planda mütalaa etmek zorundayız. ‘Muharrem’ burada spor olarak her şeydir. Yüzmüş, su topu oynamış, atletizm yapmış, futbol oynamış. Öyle bir otorite ki bütün şehir ona muhabbetli ve saygılı.”⁵¹³

Adana Demirspor 1950’li yıllarda çeşitli başarılar elde etmiştir. 1951’de Balıkesir’deki şampiyonada Türkiye üçüncüsü, 1954’de Ankara 19 Mayıs Stadyumu’nda gerçekleştirilen Türkiye futbol birincilikleri finalinde, “Topa vuruş mühendisi”⁵¹⁴ “Füze Selami”⁵¹⁵, nin Füze gibi golüyle”⁵¹⁶ Hacettepeyi 1-0 yenerek şampiyon olmuştur.⁵¹⁷

⁵¹⁰ Ersen Sezgin, “Spor Sarayı İnşaatı”, Demokrat, 2 Nisan 1954.

⁵¹¹ Muvakkar E. Talu, “Adana ve Spor”, Yeni Adana, 1 Mart 1957.

⁵¹² Hulusi Kılıç, “Çukurova’da Sporun Altın Kozası-Yenilmez Armanın Yenilmez Kaptanı Muharrem Gülergin’in Öyküsü-”, Adana Futbolu, der. Yavuz Yıldırım-Mustafa Uçar, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s.37.

⁵¹³ Muvakkar E. Talu, “Adana ve Spor”, Yeni Adana, 1 Mart 1957.

⁵¹⁴ Sabahattin Şen, Bereketli Toprağın Renkleri, Sis Yayıncılık, Haziran 2007, s.135.

⁵¹⁵ Selami Tekkazançı, nam-ı diğer Füze Selami bu ünvanı 1960’da ilk 1. Lig deneyiminde Galatasaray maçında Turgay Şeren’e attığı gol ile almıştır. 1933 doğumlu futbolcu 16 yaşından itibaren Adana Demirspor camiasına

Dönemin en güçlü ekibi Hacettepe ile final oynayan Adana Demirspor, bu maçta Türkiye’de ilk kez uygulanan kendi özgün sistemleriyle sahaya çıkmışlardır. Maçtan önce Muharrem Gülergin ve Met Ahmet’in (Ahmet Arıboğan) müşaveresiyle oluşan oyun sistemi maçtan sonra antrenörün merak edilmesine neden olmuştur.⁵¹⁸ Maçın ardından Futbol Federasyonu Başkanı Ulvi Yenal 1953-54 Türkiye Futbol Birincilik Kupasını merasimle Demirspor’a vermiştir.⁵¹⁹

Adana futbol taraftarları, Demirspor sayesinde birkaç Avrupa takımını izleme fırsatı da bulmuştur. 1955-56 sezonunda Hajduk Split, 1958’te Sturm Graz, 1959-60 sezonunda Dinamo Tiflis takımları Adana’ya gelmiştir. Bununla birlikte bu süreçte Demirspor da 1954 ve 1958’de Almanya’ya⁵²⁰, 1953’te İran’a, 1957’de Yugoslavya ve Avusturya’ya futbol müsabakası yapmak için gitmiştir.⁵²¹ 1950-60 arası dönemde 1955-1956 sezonunda Millî Mensucat takımının şampiyonluğu istisna olmak üzere Adana bölgesi lig şampiyonu her sene Demirspor olmuştur.⁵²²

1954’de Adana’da bir başka futbol macerası daha başlamıştır: Adanaspor. Takımların birleşmeleriyle oluşan “şehrin esas takımını” yaratma furiasının sonucu olarak kurulan Adanaspor, Torosspor ve Akınspor’un 1954’de birleşme kararıyla oluşmuştur. Seçilen ilk renkleri sarı lacivert olan takım 9 Eylül 1968 tarihinden itibaren portakalın turuncusu ve pamuğun beyazından yola çıkarak turuncu-beyaz renklerini almıştır.⁵²³

Bu tür gelişmelere ve çeşitli başarılarla rağmen adı geçen dönemde Adana futboluna dair beklentilerin daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Öyle ki bu konuda bir yazı kaleme

girmiştir. 1948-70 arası kesintisiz Adana Demirspor’da oynamış, 20 yılı aşkın futbolculuk hayatında binden fazla gol atmıştır. 1952’de Fenerbahçe ile sözleşme imzalamasına rağmen İstanbul’a gitmekten vazgeçmiş Adana’da kalmıştır. Metinde bahsedilen Hacettepe ile yapılan maçta ayak bileğindeki ağrıdan dolayı maça çıkmak istememiştir ancak ağabeyleri “öldürürüz seni” deyince çıkmak zorunda kalmış ve Türkiye’ye birinciliği sakat sol bileğine rağmen getirmiştir (Yavuz Yıldırım, Mustafa Uçar, “Adana Futbolundan Portreler”, Adana Futbolu, Haz. Yavuz Yıldırım, Mustafa Uçar, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s.175,176).

⁵¹⁶ Nadirler, Anılarda Adana, s. 149.

⁵¹⁷ Yeni Adana, 7 Haziran 1954; Demokrat, 8 Haziran 1954.

⁵¹⁸ Murat Ayman, “İlle de Sen”, Adana Futbolu, der. Yavuz Yıldırım-Mustafa Uçar, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s. 54.

⁵¹⁹ Demokrat, 8 Haziran 1954.

⁵²⁰ Adana Demirspor taraftarının takımına bağlılığı ve fanatizmine önemli bir örnek Almanya’ya yaşanmıştır. Almanya’daki bir maçta tribünleri dolduran Türkler, stad hoparlöründen “Aman Adanalı” türküsünü çaldırılmıştır (Yavuz Yıldırım, “En Güzel Günlerini Demek Bensez Yaşadın”, Adana Futbolu, der. Yavuz Yıldırım, Mustafa Uçar, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s.93).

⁵²¹ Yıldırım, “En Güzel Günlerini Demek Bensez Yaşadın”, s.93.

⁵²² “Adana”, Yurt Ansiklopedisi, c. I, s.164.

⁵²³ Kıvanç Koçak, “Bereketli Topraklardan Bir Kıssa: Adanaspor”, der. Yavuz Yıldırım, Mustafa Uçar, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s.101.

alan Zorlutuna, Adana’da futbolun⁵²⁴ beklenen başarıyı gösteremediğini ifade etmiştir. Ona göre bunun iki nedeni vardır: Saha yetersizliği ve antrenör meselesi. Zira Demirspor gibi Türkiye çapındaki bir takımın, Adana çapındaki antrenörlere teslim edilmeleri yanlış bulunmuş, takımın daha iyi antrenörlere ihtiyaç duyduğu düşünülmüştür.⁵²⁵

Adana futbol seyircisi bu dönemde Türkiye spor tarihi açısından da ilginç bir maça tanıklık etmiştir. Adana şehir stadında yaklaşık 17 bin seyircinin izlediği maçta, Türkiye Ordu Milli Takımı, Amerikan Ordu Milli Takımını 19-0 mağlup etmiş, gazeteler bu sonucun şehirde yarattığı sevinci şu manşetle özetlemiştir: “Adana, kurtuluşunu bile bu kadar heyecanla kutlayamazdı.”⁵²⁶

2.4.2. Su Sporları

Adana’da futbol sahasında olduğu gibi su sporlarının gelişmesinde de Demirspor’un katkıları oldukça önemlidir. Adana Demirspor kulübünün kurulduğu 1940 yılı içerisinde Adana’da Atatürk açık yüzme havuzunun açılması Demirspor’a yüzme ve sutopu branjlarında da faaliyet gösterme imkânı vermiştir. Adana’da modern anlamda yüzme sporu, 1941’de Halil Dalhan’ın antrenör olarak Adana’da göreve atanmasıyla başlamıştır. Dalhan, Adana’da yüzme-atlama ve sutopu sporlarının 1941-1957 olarak sınıflandırılan “altın dönemin”de hem antrenör hem yüzücü hem de sutopçu olarak yer almıştır.⁵²⁷ Bu noktada Dalhan’ın ele alınan dönemde Adana su sporları açısından oldukça önemli bir isim olduğu anlaşılmaktadır.

Adana Demirspor sutopu takımı zamanla “yenilmez armada” adını almıştır. Ruhi Polisci’nin aktarımına göre; takımın bu adı almasında Türkiye sutopu tarihine mal olan üç maç çok önemlidir: 1949’da Bursa’da, 1951’de İstanbul’da ve 1952’de Adana’da

⁵²⁴ Adana’da sporun tarihsel süreçteki önemini anlamak açısından önemli bir makale, Yeni Adana gazetesi yazarı Yusuf Ayhan tarafından kaleme alınmıştır: “Türk İmparatorluğu’nun Osmanlılar devrinde de Tarsus ve Adana’da spor geniş ehemmiyet kazanmıştır. Saf kan seçme atların kişneyerek şaha kalktığı günlerde Çukurova’da nal sesleri, levend naraları, mızrak şakırtıları emsalsiz bir ahenk -teşkil ederdi. Hiçbir davul Çukurova’daki gibi güzel çalmazdı. Gürzcüler, kalkancılar, salcılar akıntıya karşı kol atan yüzgeçler, sipahiler diyarı idi Çukurova” (Yeni Adana, 5 Kasım 1956). Ancak Adana’da futbolu yadırgayanlar da olmuştur. Sebebi ise Hazreti Hüseyin’in kafasıyla özdeşleşmesi ve erkeklerin kısa pantolonlarla, çıplak bacakla oynamasıydı. Bu yaklaşımla hareket eden bir grup Adana futboluna ilk irticai hareketi gerçekleştirmiştir. Ahmet Remzi Yüreğir’in anılarından aktaran Yusuf Ayhan, “Bir kısım mürteciler saha etrafındaki ipleri kopararak, derin bir galyan halinde Gündüz Nadir’in, Turan Cemal’in, benim yanına geldiler. Sebepsiz ve manasız bir hınç ile yüzümüze karşı : ‘kâfirler, dinsizler, sizi keseriz’ diye bağırıyorlardı” der (Yeni Adana, 6 Kasım 1956).

⁵²⁵ İ. Zorlutuna, “Adana Futbolu Niçin Geriliyor”, Hür Fikir, 1 Kasım 1955.

⁵²⁶ Milliyet, 21 Şubat 1957.

⁵²⁷ Ruhi Polisci, “Yenilmez Armada”, der. Yavuz Yıldırım, Mustafa Uçar, İletişim Yayınları İstanbul 2009, s.24

yapılan maçlar. 1951’de İstanbul’da Adana Demirspor ile İstanbul Modaspor arasında yapılan final maçında Adana Demirspor sutopu takımı 7-6 galip gelmiş ve Türkiye şampiyonu olmuştur. 1952’de Adana’da yapılan Türkiye yüzme-atlama ve sutopu birinciliklerinde ise Adana Demirspor sutopu takımı Türkiye şampiyonu olmuştur.⁵²⁸ Bu maçların yanı sıra 1955-56 Türkiye şampiyonluğunu su topu kategorisinde de yine Adana takımı kazanmıştır.⁵²⁹ Heybeliada yüzme havuzunda gerçekleştirilen yarışmada Engin Ünal, 1500 metre serbestte yeni bir Türkiye rekoru kırmış ve Adana’ya su topu yarışmasında birincilik kazandırmıştır.⁵³⁰ Ünal, 1959’da Adana Atatürk yüzme havuzunda gerçekleştirilen Türkiye Şampiyonası’nda da Akdeniz Oyunları barajını aşmayı başarmıştır.⁵³¹ 1960’da Sofya’da yapılacak olan Balkan sutopu şampiyonasına Adana katılarak Türkiye’yi bu alanda temsil etmiştir.⁵³²

Su sporlarından yüzme dalında ise Adanalı sporculardan Halil Yüksel ve Şükrü Ağacaoğlu, 1950’de Viyana’da yapılan Avrupa yüzme şampiyonasına katılarak Türkiye’yi temsil etmişlerdir.⁵³³ 1954’de 14 yaşındaki Adanalı Ünsal Fikirci Türkiye yüzme şampiyonu olmuştur.⁵³⁴ İstanbul Türkiye ferdi yüzme birincilikleri yarışında Adanalı iki yüzücü yeni bir Türkiye rekoru kırmışlardır.⁵³⁵

2.4.3. At Yarışları

Adana’da at yarışlarının daha aktif bir spor haline gelmesi amacıyla 1955’te hipodrom inşaatı için çalışmalar başlamıştır. Bu amaçla dönemin Türkiye Jokey Kulübü Genel Katibi Saim Orhun ve Ziraat Vekaleti Veteriner Genel Müdürü Enver Erhak Adana’ya gelerek Vali Cemal Dinç ile görüşme yapmışlardır. 2 ila 3 yıl içinde bitirilmesi planlanan hipodrom inşaatının 5 ila 6 milyon liraya mal olacağı öngörülmüştür.⁵³⁶ Nitekim hipodrom tamamlandıktan sonra yarışlar başlamış fakat yarışlar beklenen ilgiyi görmemiştir. Şehir halkının at yarışlarına ilgi göstermemesinin nedenleri arasında bu konuda yeterince reklâm yapılmaması gösterilebilir. Zira halkın büyük çoğunluğunun

⁵²⁸ Polisci, “Yenilmez Armada”, s.22,23.

⁵²⁹ Yeni Adana, 21 Ağustos 1956.

⁵³⁰ Milliyet, 16 Ağustos 1956.

⁵³¹ Milliyet, 16 Eylül 1959.

⁵³² Cumhuriyet, 30 Nisan 1960.

⁵³³ Polisci, “Yenilmez Armada”, s.28.

⁵³⁴ Milliyet, 26 Ekim 1954.

⁵³⁵ Türk Sözü, 16 Ağustos 1958.

⁵³⁶ Demokrat, 8 Nisan 1955.

hipodromda düzenlenen yarışlardan haberi yoktur.⁵³⁷ İstisnai bir durum olarak şehirde ilk defa düzenlenen manialı (engelli) at yarışları büyük bir ilgi görmüştür.⁵³⁸ Türkiye Jokey Kulübü'nün, bu dönemde Adana'da düzenlediği büyük çaplı koşular şehirde at yarışlarına olan ilginin artmasında vesile olmuştur.⁵³⁹ At yarışlarına ilgiyi artırması muhtemel bir başka olay da bu dönemde düzenlenen yarışlara memleketin her yerinden ortak bahis yapılmasına izin verilmesiydi.⁵⁴⁰ Böylece Adana'da düzenlenen at yarışları, yalnızca şehirde yaşayanların değil bahis oyunlarına meraklı herkesin ilgi göstereceği bir etkinliğe dönüşmüştür.

2.4.4. Güreş

1951'de Adana Güreş ve Boks İhtisas Kulübü'nün resmen açılması ve derhal faaliyete geçmesi bu spor dallarının Adanalı gençler arasında yaygınlaşmasında etkili olmuştur.⁵⁴¹ Adana'nın bu yıllarda güreşle olan ilişkisinde İsmet Atlı'nın önemli bir rolü olmuştur. 1956'da düzenlenen Dünya Güreş Şampiyonluğu yarışmasında Türkiye güreş takımı 6 birincilik, 2 üçüncülük alarak serbest güreşte dünya şampiyonu olmuştur. Ele alınan konu açısından bu başarının önemi, yarışmada 79 kiloda yarışan Adanalı Millî Güreşçi İsmet Atlı'nın⁵⁴² bulunuyor olmasıdır. Atlı'nın Adanalı olması şehir halkı açısından güreşi ayrıcalıklı hale getirmiştir.

Güreşe gösterilen ilginin boyutunu bazı dönemlerde de yarışmaların başarısızlığı belirlemiştir. Kaybedilen yarışmalarda Adanalılar, meseleyi bir memleket davası haline getirip güreşçilere yönelik tepkilerde bulunmuşlardır.

Adanalı çocuklar arasında serbest güreşe yatkın kişiler bulunmasına rağmen yeterince himaye edilip desteklenmedikleri için bu spor gerekli ilgiyi görememiştir. Dönemin

⁵³⁷ Suvari, "At Yarışları ve Hipodrom Durumu", Bugün, 10 Nisan 1953.

⁵³⁸ Bugün, 27 Eylül 1953.

⁵³⁹ Yeni Adana, 26 Nisan 1954.

⁵⁴⁰ BCA, F. 30-18-1-2, Y.136-66-4, D. 76. 2675, 10 Temmuz 1954.

⁵⁴¹ Milliyet, 10 Mart 1951.

⁵⁴² 1929 yılında Adana'nın Kozan ilçesinde doğan Atlı, Dönemin ünlü millî güreşçisi olarak öne çıkmıştır. Atlı, şampiyonluk maçında yaşadıklarını şöyle anlatmıştır: "Güreşler gündüz başlamış, bana sıra akşama gelmişti. Karşıma çıkan ilk rakip Bulgar Nikolay; benden biraz daha kısa boyda, yapılı, güçlü, kuvvetli bir güreşçiydi. Ama biz Bulgaristan'da o yıllarda iyi güreşçi olmadığı düşüncesindeydik. Gece olduğundan minder biraz nemlenmişti. Ayağımdaki ayakkabının altı yeni kösele olduğundan, biraz kayar gibiydi. Ama şampiyon olmam için karşıma çıkan ilk rakibi tuşla yenmem gerekiyordu. Bulgar ile kapıştık. Nikolay çok sağlam ve güreşi bilen bir adamdı. Ben bir iki bastırılmış, puan almıştım ama nasıl enerji harcayıp hangi rizikolara girdiğimi ancak ben bilirim. Çok formunda ve süratli idim. Her hareketim dakikalarca alkışlanıyordu. Şuna inandım ki o yılların Türk seyircisinde muazzam bir güreş bilgisi ve sağduyusu vardı (Adana'ya Güç Verenler I, "İsmet Atlı", s. 15, <http://www.adanayagucverenler.com/Eser/ismet-atli/20/>, 11 Aralık 2016).

Güreş Federasyonu Başkanı da verdiği beyanatlarda güreş sporuna yönelik desteği Adanalı zengin ağalardan beklediğini dile getirmiştir: “Adana zengin bir beldedir, ağaları çoktur. Dünya çapındaki şöhretleri eski ağalar gibi himayelerine alamazlar mı?”⁵⁴³Federasyon Başkanı’nın bu ifadelerinde “eski ağalar” ile “yeni ağalar” arasında kurduğu ilişki bir bakıma şehrin yeni zenginlerinin yaşam tarzlarının geçmişten farklı olduğunu ortaya koymaktadır. “Yeni ağa” tipi spora ilgi duymadığı gibi bu alana maddi destek vermekten de imtina etmiştir. Böylece genç nüfusuyla sporda yüksek bir potansiyele sahip olan şehir güreş konusundaki potansiyelini ortaya çıkarma hususunda maddi zorluk yaşamıştır.

Şehirdeki ilk millî güreş bu dönemde gerçekleştirilmiştir. Türkiye-Bulgaristan arasında yapılan yarışmada Türkiye, Bulgaristan’ı 4-2 yenmiştir.⁵⁴⁴Bu başarılar önce Türkiye daha sonra Adana halkı için gurur kaynağı olmuştur. Güreş, yalnızca bir ata sporu olarak faaliyet göstermemiş aynı zamanda toplumsal dayanışma için de özel etkinlikler düzenlenmiştir. Örneğin bu dönemde Gerze felaketzedeleri yararına, Çukurova pehlivan güreşleri düzenlenmiş, yarışmadan elde edilen gelir Gerze felaketzedelerine bağışlanmıştır.⁵⁴⁵

Adana’da periyodik olarak düzenlenen güreş yarışmalarından biri de bu dönemde okullar arasında yapılmaktadır. Her sene düzenli olarak yapılan “okullar arası serbest güreş yarışmaları” ndan biri 1956’da Halk Eğitim Merkezi’nde yapılmıştır. Bu yarışmalara Erkek Lisesi, Ticaret Lisesi, Sanat Enstitüsü, Yapı Enstitüsü, İmam Hatip Okulu ekipleri katılmıştır. Yarışmalarda birinci gelenlere muhtelif hediyeler verilmiş, takım halinde şampiyon olan ekibe Halk Eğitim Merkezi Müdürlüğü tarafından kupa hediye edilmiştir. Bu yarışmalar bölge güreşinin geleceği için ayrı bir önem taşıyordu. Zira Mustafa Kurt, Mehmet Çelebi, Kemal Dişçürük gibi bölgenin önemli güreşçileri daha önce bu yarışmalar sayesinde keşfedilmiştir.⁵⁴⁶

Çeşitli mekânsal, teknik, maddi ve manevi sorunlara rağmen 1950’li yıllarda futbol, su sporları, at yarışları ve güreş gibi revaçta olan spor dalları bakımından Adana’da hareketli ve renkli bir dönem yaşanmıştır. Düzenlenen maçlar ve bu maçlarda elde

⁵⁴³ Orhan Menemencioğlu, “Adana ve Millî Güreşler”, Bugün, 19 Nisan 1955.

⁵⁴⁴ Türk Sözü, 20 Mart 1960.

⁵⁴⁵ Vatandaş, 8 Mart 1956.

⁵⁴⁶ Demokrat, 10 Şubat 1956.

edilen iyi neticeler hem şehrin spor tarihine damgasını vurmuş hem de Adana halkının çeşitli spor dallarına yönelik ilgisini arttırmıştır.

2.4.5. Diğer Spor Faaliyetleri

Bahsedilen spor faaliyetleri dışında Adana’da bu dönemde nispeten daha az ilgi gören spor dalları ve başarılar da yer almıştır. Örneğin eski boks şampiyonu Samim Uğursal’ın Adana boks için çalışmalarına başlaması ve İhtisas Kulübü Lokali’nde boks dersleri vermesi uzun bir aradan sonra Adana’da boksun yeniden ilgi görmesini sağlamıştır.⁵⁴⁷

Şehir hayatına hareket katması açısından koşu yarışları da azımsanmayacak bir yer edinmiştir. Bu dönemde düzenlenen Çukurova Kır Koşusu; İdmanyurdu, Adanaspor, Çukurova, Cemalpaşa, Torosspor, Seyhanspor, Çınargücü ve Millî Mensucat gibi kulüplerin katılımıyla gerçekleştirilmekteydi.⁵⁴⁸ Atletizm dalında 1940-1952 yılları arasında mahalli başarılar elde eden Demirspor, 1953-1954 sezonunda bir üst basamağa tırmanmıştır.⁵⁴⁹ Ankara’da yapılan gruplar arası atletizm yarışmasında Adana takımı 71 puanla şampiyon olmuştur.⁵⁵⁰ 1953’te ilk basketbol takımı Torosspor kurulmuş, bu takım 1953-1960 yıllarında 7 kez birincilik kazanmıştır. Uluslararası kurallara uygun voleybol çalışmaları da 1957’de Adana’da başlamıştır.⁵⁵¹ Bu anlamda 1950’li yıllar çeşitli spor branşları açısından şehirde hareketli bir dönem olmuştur.

2.5. Sosyal Yaşamda Kadın ve Erkek Tezahürleri

Batı dışı toplumların modernleşme serüveninde aydınlar önemli bir rol oynamaktadır. Aydın hem dil bilmesi hem Batı medeniyetiyle kurduğu doğrudan ya da dolaylı ilişkilerle modernleşme fikrinin taşıyıcısı olmaktadır.⁵⁵² Nitekim Tanzimat Dönemiyle birlikte başlayan⁵⁵³ Osmanlı modernleşmesinde Jön Türkler toplumsal, hukuksal ve kurumsal birçok reform düşüncesini ortaya atmıştır. Eğitim ve yargının laikleştirilmesi,

⁵⁴⁷ Türk Sözü, 11 Temmuz 1958.

⁵⁴⁸ Yeni Adana, 21 Ocak 1957.

⁵⁴⁹ Nadirler, Anılarda Adana, s.149.

⁵⁵⁰ Türk Sözü, 22 Temmuz 1958.

⁵⁵¹ “Adana”, Yurt Ansiklopedisi, c. I, s. 165.

⁵⁵² Levent Köker, Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.

⁵⁵³ Osmanlı seçkinleri arasında, modernleşme hareketinin ilk zamanlarından beri kadınların özgürlüğe kavuşmalarını konu alan yayınlar görülür. Tanzimat Fermanı’nın yürürlüğe girmesinden yirmi sene sonra, Şinasi “Şair Evlenmesi” adlı eserinde, önceden düzenlenmiş evliliklerle alay etmeye başlamıştı (Şerif Mardin, “Türkiye Modernleşmesi, Makaleler 4, İletişim Yayınları, İstanbul 2015, s.31).

dil reformu, kılık kıyafet düzenlemesi, birden fazla kadınla evlenmenin yasaklanması gibi hususlar Birinci Dünya Savaşı öncesi ve sırasında İttihat ve Terakki Hükümeti tarafından uygulamaya sokulmuştur.⁵⁵⁴ Kemalist ideoloji, Tanzimat'la başlayan ve İttihat ve Terakki döneminde hız kazanan modernleşme sürecinin mirasçısı olarak kadınların sosyal, siyasal ve ekonomik hayata dahil olmalarına ilişkin köklü düzenlemeler gerçekleştirmiştir. Bu değişiklikler sadece biçimsel özgürlükten (oy hakkı) oluşmamakta, ayrıca meslek sahibi kadınları; kadın pilotlar, opera sanatçıları ve güzellik kraliçeleri gibi yeni ve hayli farklı örneklerin etkin biçimde özendirilmesini de içermekteydi.⁵⁵⁵ Tunçay⁵⁵⁶, giyim kuşam devrimleriyle ilgili olarak iki önemli tespit yapmaktadır: Birincisi, kadınların giyimi hakkında, -hiç kuşkusuz, büyük tepkiler yaratmamak amacıyla- peçe ve çarşafın yasaklanması gibi herhangi resmî bir karar alınmaması, ikincisi de yasa yapılmadan önce bir hava yaratmak amacıyla hiç değilse aydınların giyim alışkanlıklarında fiilî değişiklikler meydana getirme çabasıdır. Böylece modernleşmenin taşıyıcı unsuru olan aydınlar gündelik hayat pratiklerinin değişmesinde bir nevi rol model görevi göreceklendir.

Modernleşmeyle birlikte toplumsal yaşamda kadının kamusal alanda görünür hale gelmesi, gündelik hayatın içinde kadınların kapladığı alanı genişletmiştir. Ev işleri, çocuk bakımı, alışveriş, “güzel olma zorunluluğu” gibi kadına yüklenen görevlerle aynı zamanda kadınlar birer “tüketici” haline gelmekte dolayısıyla piyasa ekonomisi içerisindeki metalar dünyasında yer almaktadırlar. “Gündelik hayatın ağırlığı kadınların üzerindedir” diyen Lefebvre, kadınların gündeliklik içinde hem özne hem de gündelikliğin kurbanı oldukları için nesne ve ikâme (güzellik, dişilik, moda) olduklarını söyler.⁵⁵⁷ Gündeliklik içinde reklâmlarda bedeni ve gülen yüzüyle nesneleştirilen kadın, kendisine özel hazırlanan gazete sayfalarında modadan alışverişe, güzellikten ev işlerine kadar hem tüketici hem de meta konumuyla yer almıştır. Dönemin yerel ve ulusal gazetelerinin kadın ve moda köşelerine bir hayli yer ayırdıkları görülmektedir. Örneğin, Demokrat ve Vatandaş gazetelerinde kadınlara verilen güzellik tavsiyelerinde

⁵⁵⁴ Ali Kazancıgil, “Türkiye’de Modern Devletin Oluşumu ve Kemalizm”, Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme, der. Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay, Alfa Yayınları, İstanbul 2000, s.148.

⁵⁵⁵ Erik Jan Zürcher, Modernleşen Türkiye’nin Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul 1999, s.273.

⁵⁵⁶ Mete Tunçay, Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması 1921-1931, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 2005, s.155,156.

⁵⁵⁷ Lefebvre, Modern Dünyada Gündelik Hayat, s.87.

modernizmin kadın bedeni üzerindeki zayıf olmak, sürekli gülümsemek, güzel ve bakımlı olmak gibi şablonlaştırıcı tahakkümünün izlerini bulmak mümkündür.⁵⁵⁸

Modernleşme, Batı toplumlarının kendi iç dinamikleriyle son dört yüzyılda yaşadıkları bir süreç iken Türkiye gibi “Batı dışı toplumlarda” bu süreç çok daha kısa sürede ve dış dinamiklerin de etkisiyle gerçekleşmiştir.⁵⁵⁹ Bu süreçte referans noktası Batı olduğu için hayat tarzının da Batılı hayat tarzına göre düzenlenmesi kaçınılmazdır. Dolayısıyla dönemin gazetelerinde okuyucuya Avrupa ve Amerika modasına ilişkin bilgiler verilmekte⁵⁶⁰, kadınların moda için uygun olarak gündüzleri ve geceleri hangi kıyafetleri giyecekleri üzerinde durulmaktadır: “Sabahları giymek için beyaz çizgili gri kumaştan bir döpiyes etekte bir pili vardır... Gece kokteyle giymek için parlak gri kumaştan şık bir tayyör.”⁵⁶¹

Avrupa ve Amerika ülkelerindeki yıldızlara benzeme çabası egzersizlerin ve diyet programlarının yerleşmesini ve yaygınlaşmasını beraberinde getirmiştir. Bir güzellik yarışmasını kazanarak artist olduğu vurgulanan Jane Arliss’in önerileriyle, genç kızların güzel bir vücuda sahip olabilmeleri için fiziki çalışma yapmaya kendilerini alıştırmaları önerilmiştir. Okuyuculara zayıflamak, göbek bağlamak veya göbek eritmek konusunda yaptıkları yanlışlar hatırlatılarak bu konularda tavsiyelerde⁵⁶² bulunulmuştur. Burada referansın güzellik yarışmasını kazanmış bir artistten alınmış olması, egzersizlerin sağlıklı yaşama kavuşmaktan ziyade güzellik ve estetik için öğütlendiğini göstermektedir.

Dönemin modasına uygun olarak kadın bedenine ilişkin “standartlar” belirleme konusunda başka bir örnek Yeni Adana Gazetesi’nde⁵⁶³ “Geceleri Nasıl Giyinmelisiniz” başlığıyla yayınlanan yazıda görülmektedir:

“Bu sene gece elbiselerinde daha ziyade saten kullanılmaktadır. Biçimlere gelince göğüsler ve sırtlar oldukça açıktır. Göğüsleri basık gösterecek biçimlere daha fazla iltifat edilmektedir. Bu arada bütün vücut hatlarını ortaya koyacak dar ve

⁵⁵⁸ Demokrat, 30 Mart 1956; Vatandaş, 28 Ağustos 1957.

⁵⁵⁹ Köker, Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi.

⁵⁶⁰ Yeni Adana, 3 Eylül 1956.

⁵⁶¹ Yeni Adana, 8 Eylül 1956.

⁵⁶² Yeni Adana, 29 Ekim 1956.

⁵⁶³ Yeni Adana, 23 Ocak 1957.

uzun tuvaletler de görülüyorsa da bunları giymek için çok muntazam bir vücuda sahip olmak lazım geldiğinden pek tavsiye edilmez.”

Bu ifadeler, kadının yalnızca nasıl giyinmesi gerektiğini değil, bu kıyafetleri giyebilmek için nasıl bir bedene sahip olması gerektiğini de vurgulamaktadır. Karaktere göre giyim konusunda bilgi veren bir yazıda, “nezih ve utangaç” kadınlara; “Kozunuz olan kadın kadıncık halinizi tebarüz ettirmek için bol etek, dar bel ve küçük yüksek yakalı elbiseler yaptırın”⁵⁶⁴ şeklinde öneriler verilmiştir. Bir başka gazetede ise kadın güzelliği için otuz şart başlığı altında ideal kadın modelinin özellikleri sıralanmıştır. Bu şartlar üç kategoriye ayrılmıştır: “Üç şey beyaz olmalı ten, dişler ve eller, üç şey siyah olmalı gözler, kaşlar, kirpikler, üç şey uzun olmalı, vücut, saçlar, eller.”⁵⁶⁵ Yine aynı gazetede, kadınlar için genç kalmanın sırları; dikkatle seçilen bir yemek listesiyle fiziki durumu korumak yani şişman olmamak, dik yürümek, dik oturmak, canlı bir sesle konuşmak olarak verilmiş, el ve tırnak bakımının önemi üzerinde durulmuştur.⁵⁶⁶

Kadının vazifesi günün modasına uygun şekilde güzel görünmek olabilir; ancak “aslî vazifesi” ev işlerinde maharet göstermesidir. Nitekim dönemin yerel basınında kadının aslî vazifesini hatırlatan birçok yazı yayınlanmıştır. “Süpürge tekniği” başlıklı yazıda ev nasıl süpürülürse zamandan tasarruf edileceğine ilişkin pratik bilgiler “her ev kadını süpürmenin gelişigüzel yapılmayacağını bilir” alt başlığıyla verilmektedir.⁵⁶⁷ Kadın, ev işlerinde zamandan tasarruf ederek ne yapacaktır? Kapitalizmin çalışma zamanını “dolu zaman”, çalışma dışındaki zamanı “boş zaman” olarak telakki etmesindeki mantıkta olduğu gibi “kazanılan zaman” yine çalışmak için yani ev işlerini yapmak için harcanacaktır.

Bir sabun reklâmında ise “Sayın Bayanlara” başlığıyla yine kazanılacak zamana vurgu yapılmakta kazanılan zamanın ise ihmal edilen çocuklar için kullanılabileceği belirtilmektedir:

“Sizleri yormamak ve sabahtan akşama kadar evlerinizin ve çocuklarınızın her işini ihmal ederek çamaşır leğeninin başında saatlerce yorulmaktan ve kilolarla

⁵⁶⁴ Yeni Adana, 21 Ocak 1960.

⁵⁶⁵ Vatandaş, 19 Mart 1951.

⁵⁶⁶ Vatandaş, 28 Ağustos 1957.

⁵⁶⁷ Demokrat, 18 Aralık 1955.

sabun sarfetmekten kurtaran fennin son icat ettiği kokulu Erdoğan sabun suyunu kullanmanızı tavsiye ederim.”⁵⁶⁸

Modernleşme sürecinde kadınlar sosyal hayatın çeşitli alanlarında kendilerine yer bulmaya başlamıştır. Fakat kadının okur-yazar olması iş hayatında ve politik hayatta aktifleşmesi, ona yüklenen görev tanımını değiştirmedeği gibi “ahlâki” normları da değiştirmemiştir. Gazetelerde yazan entelektüellerin gündelik yaşam içerisinde eleştirilerinin hedefinde çoğunlukla kadınlar bulunmaktadır. Kadının namusu meselesi bu dönemde DP – CHP arasında yaşanan siyasal çekişmelere dahi konu olmuştur. DP’ye yakınlığı ile bilinen Demokrat gazetesinde yayınlanan “Kadın Hakları” başlıklı bir yazıda⁵⁶⁹, “Türkiye’de ihdas edilen ekmek karneleri ile hatta günlük istihkak karşılığı olarak yüzlerce kadının namusu kirlenmişken; yıllarca ihmal edilen asker ailelerinin fakru zaruretten namusları payumal olurken...” ifadeleri yer almaktadır. Bu ifadeler bir anlamda, CHP’nin politikaları yüzünden kadınların namuslarının kirlendiğinin iddiasını taşımaktadır. Demek ki gündelik hayat içerisinde kadının görünür olması kadına ilişkin geleneksel bakış açısının sona erdiği anlamına gelmemektedir. Modernleşme politik koordinatları içerisinde “muhafazakârlık” olarak karşılığını bulan düşünce tam da bu noktada kadını geleneksel rolü içerisinde “annelik” vazifesiyle kutsallaştırmaktadır. DP’nin Kadın Kolları’nın açılışında yapılan konuşmada da bu vurgu ziyadesiyle bulunmaktadır:

“600 senelik Türk imparatorluğu, bütün dünyaya hükmeden saffet ve haşmete kadınlarının hamaset ve fedakarlığı ile ulaşmıştır. İstiklal savaşını kazanan, Kore kahramanlarını yetiştiren bir milletin anaları olarak ne kadar övünsek hakkımızdır.”⁵⁷⁰

Kadın bir taraftan cemiyet hayatına dahil olurken bir taraftan da kadınların iffetini kaybedeceğinden endişe duyulmuştur. Bugün gazetesinde Ruhi Tek imzasıyla yayınlanan “Adana Eğleniyor: Barlar”⁵⁷¹ başlıklı yazıda barlarda çalışan kadınlar için “saadeti yıkan bir mikrop” ifadeleri kullanılmıştır. Barda çalışan kadınları ahlâki açıdan sorgulayan ve yaftalayan bu tavır, erkek egemenliğindeki enetelektüel camianın kadına ilişkin tutumunun değişmediğini göstermektedir. Dolayısıyla bu dönemde de kadın hem

⁵⁶⁸ Köylü Sesi, 9 Nisan 1954.

⁵⁶⁹ Demokrat, 13 Nisan 1954.

⁵⁷⁰ Demokrat, 21 Mart 1954.

⁵⁷¹ Bugün, 30 Temmuz 1954.

bedeniyle hem de davranışlarıyla erkeklerin denetiminde ve kontrolünde olmayı sürdürmüştür.

Batı dışı toplumlarda modernleşme iktisadî alanda hızlı sanayileşmek için devlet desteğine ihtiyaç duymak, siyasal alanda “sınıfsızlık” söylemini dolaşıma sokmak, kültürel alanda ise “yozlaşmış” Batılı değerler yerine, “halk”ın saf, eşitlikçi kültür özelliklerine bağlanmak şeklinde tezahür etmektedir.⁵⁷² Kısaca Tanzimat’tan bu yana devam eden Batı’nın tekniğini alalım ama ahlâkını almayalım düşüncesini dillendirenler, kültür alanında yaşanan değişime her zaman şüpheyile yaklaşmıştır. Bu noktada ortaya bir paradoks çıkmaktadır; çünkü dönemin basını bir taraftan modadan medeniyete kadar Avrupa ve özellikle Amerikan değerlerini yüceltirken bir taraftan da geleneksel ve ahlâki kalıplar içerisinde Batı değerlerine şüpheyile yaklaşmıştır. Örneğin Colette adlı bir Fransız dansçının Kristal Palas’ta yaptığı striptiz dansı “sanattan uzak, müstehcen ve ahlâka mugayir”⁵⁷³ bulunarak yasaklanmıştır.

Kadının şehirdeki görünümüyle taşradaki görünümü arasında da ciddi farklar bulunmaktadır. Orhan Kemal’in ele alınan yılları da kapsayan ve Adana’da geçen romanlarında tarlada ırgat, fabrikada işçi olarak çalışan kadının toplumsal pozisyonu Cumhuriyet modernleşmesindeki kadın algısıyla örtüşmemektedir. Bu romanlarda kadın, geleneksel değerler ve sınıfsal konumu içerisinde resmedilmektedir. Örneğin *Vukuat Var* adlı romanda Adana’da taşralı kadın imgesi şu şekilde yer etmektedir:

“Güllü onu bir tutuşta çocuk gibi öfeler, gerekirse yerden yere çalardı. Böyle bile olsa, nerden baksan bir kızdı. Kız dediğin de neydi? Erkek kısmının zevk aracı! Kadınların güzellikleri erkekler içindi...”

Aynı romanın kahramanlarından Berber Reşit’in aklından geçenler bu dönemde Adana’da özellikle de kırsalda, kadına bakışın vücut bulmuş hali gibidir. Kadın, erkek için vardır ve ona kayıtsız şartsız itaat etmelidir:

“Ana, baba beğendikten sonra kıza bok yemek düşer! Kız da kim oluyormuş? Benim kızım olmalı da, benim beğenip verimkâr olduğuma omuz silmeli! Allahını inkâr ediyim, onu lokma lokma doğrarım.”

⁵⁷² Köker, Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi, s.118.

⁵⁷³ Yeni Adana, 19 Aralık 1956.

Ailesi ve babasının arkadaşı tarafından kadın olduğu için değersiz görülen Güllü, sevgilisi Kemal'in annesi tarafından da fabrikada çalışıyor olmasından dolayı ahlâki açıdan sorgulanır. Kemal, Güllü'den bahsedeceği zaman annesinin ne düşüneceğini kafasından şöyle geçirir: "İyi hoş amma yavrum...Fabrikada, çeşit çeşit erkeğin arasında gözü açılmış bir kız. Bilmem ki..."⁵⁷⁴

Kemalist modernleşme pratiği içerisinde inkılapçılık ilkesi "halk için halka rağmen" ve "yukarıdan aşağıya inkılapçılık" şiarıyla muasır medeniyetler seviyesine varmak amacıyla halkı eğitmek düşüncesine yaslanmaktadır. "Tek bir yürek gibi çarpan ulus" olmaya direnen; sakalını, bıyığını kesmeyen, geleneksel kıyafetini bir çırpıda sıyrıp atmayan, kullandığı dili, yazdığı yazıyı hemen değiştirmeyen cemaatlere, yeni kuralların tepeden aşağıya benimsetilmesi bu anlayışın icaplarından. ⁵⁷⁵

Halkın kılık kıyafetini konu alan yazılarda, Adana'da gündelik yaşamda kullanılan bazı kıyafetler eleştiri konusu olmuş ve bu kıyafetlerin Batı medeniyetini temsil etmediği gibi Atatürk ilkelerini de ihlal ettiği sıkça vurgulanmıştır. Örneğin; Erkeklerin şehirde dolaşırken şalvar giymeleri; "Atatürk inkılaplarının ruh ve manasını açıkça ihlal eden hadiseler"den biri olarak görülmüş ve bu yasağın yeniden uygulanması için yetkililere seslenen yazılar yazılmıştır. Kemal Göksel'in "Şalvar Yasağı" başlıklı yazısında kullandığı ifadeler dikkat çekmektedir:

*"Karadon ve şalvar yasağının bundan böyle müsamahasız şekilde tatbik edileceğine ve inkılap kanunlarını pervasızca çiğneyenlerin ceza tertibi dışında bırakılmayacağına muhakkak nazarı ile bakabiliriz."*⁵⁷⁶

Kılık kıyafet üzerinden Atatürk inkılaplarının ihlal edildiği yönündeki yaklaşıma bir başka örnek, şehirde "hâlâ" şalvar giyiliyor olmasının Şapka Kanunu'na muhalefetle ilişkilendirilmesidir. "Kıyafet laubaliliği" şeklinde algılanan bu durumun müsebbibi olarak Araplar gösterilmiştir. Ardından şu kompleksli duygu hali ortaya çıkmaktadır: "Hadi bizi bırak, Amerikalılara ayıp oluyor!" Şehirdeki "gayri medeni" giyim tarzını gösteren fotoğrafların Amerika'ya ulaşma ihtimali öncelikle Türkiye'nin daha sonra da Adana'nın imajını bozacağı endişesiyle karşılanmıştır:

⁵⁷⁴ Orhan Kemal, Vukuat Var, s.140.

⁵⁷⁵ Ahmet İnel, Türkiye Toplumunun Bunalımı, Birikim Yayınları, İstanbul 1990, s.24.

⁵⁷⁶ Bugün, 6 Ocak 1952.

“Daha kötü olan taraf, Adana’da misafir bulunan Amerikalıların, bizden olmayan bu fesli, sarıklı, agelli, meşlahlı, entarili, beyaz donlu, siyah donlu insanların fotoğraflarını çekerek Amerika’ya göndermeleridir.”⁵⁷⁷

Bir çiftçi ve işçi muhiti olan Çukurova’da özellikler erkekler geleneksel olarak şalvar giymektedir. Dolayısıyla şehirde şalvar giyilmesinde ısrar edilmesinin inkılap karşıtlığına ve Araplığı hasredilmesi şehrin sosyo-kültürel yapısını göz ardı etmek anlamına gelmektedir. Nitekim işçilere ve çiftçilere sağladığı rahatlıktan dolayı tercih edilen şalvar diğer adıyla kara don uzun süre Adana şehir merkezinde görülmeye devam etmiştir. Sonuç olarak kılık kıyafet konusundaki tek tipçi tutum bu coğrafyada hemen karşılık bulmamıştır. Buna rağmen gündelik hayatın resmi-denetleyicileri pozisyonunda hareket eden entelektüeller toplumu hizaya sokmak maksadıyla bu konuyu gündeme almış ve geleneksel kıyafet giymeyi sürdürenleri medeniyete ayak direyenler olarak değerlendirmişlerdir. Kılık kıyafet konusundaki bu katı tutum sadece dönemin aydınlarına ve kamu görevlilerine özgü değildir. Örneğin sinemaya gitmek isteyen bir köylüye, üzerinde şalvar olduğu için sinema bileti verilmemesi ve filmi izlemesine müsaade edilmemesi söz konusu tutumun dönemin bazı esnafları tarafından da benimsendiğini göstermektedir.⁵⁷⁸

Şehirde şalvar giyenlere gösterilen bu katı tepkiler, Türkiye’deki modernleşme sürecinin hangi saiklerle hayata geçirildiğine ilişkin önemli bir örnektir. Zira burada hem Batılı olamamanın hem de bundan dolayı Batı’ya karşı duyulan mahcubiyetin izlerini bulmak mümkündür. Cantek vatandaşların bu minvalde dönemin ulusal gazetelerine yansıyan şikâyetlerine yer vermektedir. 7 Ağustos 1947 tarihli Ulus Gazetesi’nde bir okur mektubu insanların kamusal alandaki kılık-kıyafetlerine ilişkin ilginç bir talep içermektedir:

“Bulduğumuz semtte bazı kimseler günün muhtelif saatlerinde pijama ile sokakta dolaşmaktadır. Bu yakışık almayan bir haldir. Belediye zabıtasının bu gibi vatandaşlara ihtarda bulunması çok faydalı olacaktır.”⁵⁷⁹

Gündelik hayata nizam verme çabası geç modernleşen toplumlarda her ne kadar yukarıdan aşağıya ve kimi zaman yasa zoruyla gerçekleşse de diğer taraftan bu çabayı

⁵⁷⁷ Yeni Adana, 20 Ağustos 1951.

⁵⁷⁸ Türk Sözü, 11 Temmuz 1957.

⁵⁷⁹ Cantek, Cumhuriyetin Büluğ Çağı, s.252.

destekleyen entelektüeller ve yurttaşlar tarafından da coşkuyla hayata geçirilmektedir. Burada amaç, kendi içinde çeşitlilikler arz etse de “uygarlığa yakışacak” tek tip bir model üretmek ve bu modeli ısrarla savunmaktır. Dolayısıyla bu tarza uymayanlar kimi zaman yasa yoluyla kimi zaman ise yadırganarak ya da moda yoluyla hizaya getirilmektedir. Lefebvre’ye göre kapitalizmin kitlesel olarak üretilen gündelik hayat deneyimi “insanların olduklarıyla olduklarını düşündüklerini, yaşadıklarıyla yaşadıklarını düşündüklerini” birbirinden koparmaktadır. Ona göre kapitalizmin bu özelliği, geç kapitalizmde gündelik hayatla ilişkilendirilen tüketim malları ve hizmetleri yoluyla daha da yaygın hale gelmektedir:

“Size bakılır sizinle ilgilenilir, nasıl daha iyi yaşayacağınız, nasıl modaaya uygun biçimde giyineceğiniz, evinizi nasıl döşeyeceğiniz, kısacası nasıl varolacağınız söylenir.”⁵⁸⁰

2.6. Toplumsal Örgütlenmeler

1950’li yılların başından itibaren Türkiye’nin genelinde olduğu gibi Adana’da da dernek ve sendikacılık faaliyetlerinde bir hareketlilik söz konusu olmuştur. Elbette bu hareketliliğin 1950’li yılların başında yaşanmaya başlaması bir tesadüf değildir. Bu dönemde hızlı bir sanayileşme sürecine girilmesiyle dernek kurma ve örgütlenme yolundaki yasakların kaldırılması işçi ve işveren kesiminde sendikalaşmayı ve toplumun çeşitli kesimlerinde de dernekleşmeyi beraberinde getirmiştir. Sendika, meslek odası, demokratik kitle örgütleri, kulüp ve dernekler aracılığıyla gerçekleşen bu tür toplumsal örgütlenmeler, gündelik hayatın politik yönünü ortaya koymaktadır.

2.6.1. Dernek, Cemiyet ve Kulüpler

Toplumsal gelişimin önemli bir göstergesi olan dernekleşme faaliyetleri Adana’da 1950’li yıllarda önemli bir artış göstermiştir. 1946’da Adana’da toplam 16 dernek varken dört sene içerisinde bu sayı 48’e, 1960’a gelindiğinde ise 593’e yükselmiştir.⁵⁸¹

Adana’da 1950’li yıllarda kurulan derneklerin başında, 1951’de Sadi Eliyeşil, Mehmet Kemal, İzzettin Özgiray, Yakup Koçoğlu, Mahmut ve Mustafa Karabucak, İsmail Burduroğlu ve Kemal Odabaşı tarafından kurulan Çukurova At Sevenler Derneği

⁵⁸⁰ Bennett, Kültür ve Gündelik Hayat, s.38.

⁵⁸¹ “Adana”, Yurt Ansiklopedisi, c. I, s.131.

gelmekteydi. Derneğin kuruluş amacı hem at koşturan hem de yarış atı yetiştirenlerin ortak menfaatini korumak ve at sporlarının gelişmesini sağlamaktı.⁵⁸²

Kültürel alanda önemli bir dernekleşme faaliyeti örneği olarak 1952’de Yaşar Selçukoğlu başkanlığında Türkiye Okutma Derneği’nin Adana şubesi çalışmalarına başlamış⁵⁸³ yine aynı yıl edebi faaliyetler gerçekleştirmek ve edebiyatı geliştirmek amacıyla Orhan Babaoğlu başkanlığında Türk Edebiyatçılar Derneği açılmıştır.⁵⁸⁴ 1955’te Türkiye ile Amerika arasındaki ilişkileri pekiştirmek, karşılıklı kültür alışverişlerinde bulunmak amacıyla Türk-Amerikan Derneği açılmıştır. Dernek, şehirde bir dil kursu açmış, çeşitli sergiler, konserler ve çevre bölgelere geziler düzenlemiştir.⁵⁸⁵ Yine bu dönemde müteşebbis heyet Hasan Sevilir, İsmail Yetişkin gibi isimlerin öncülüğünde başkanlığını Ömer Öcal’ın yaptığı Kasaplar Derneği kurulmuştur. Dernek kurulduktan hemen sonra gerçekleştirilen toplantıda şehirde bir canlı hayvan borsası kurulması yolunda teşebbüse geçilmesine karar verilmiştir.⁵⁸⁶

Merkezi Adana olan ve o dönemde başka şubesi bulunmayan Türk Musiki Cemiyeti ise bu dönemde Adana’da kurulan cemiyetlerin başında gelmektedir. Cemiyet yeterli ilgi göremeyince 1955’te neredeyse kapanma boyutuna gelmiş, Kalekapısı’ndaki binasını tahliyeye mecbur bırakılınca az sayıdaki demirbaş eşyasıyla bir üyenin evine taşınmak zorunda kalmıştır.⁵⁸⁷

1951’de dönemin valisi Ahmet Kınık’ın teşebbüsüyle, Kışla Çeşme Yaptırma Hayır Cemiyeti kurulmuştur. Dernek, adından da anlaşılacağı üzere Adana’da bulunan askeri kışlalara su götürmeyi amaçlamıştır.⁵⁸⁸ 1954’de merkezi İstanbul’da bulunan ve Kıbrıs davası konusunda Türkler’in haklarını savunup bu hakları dünya kamuoyuna bildirmek üzere Kıbrıs Türk’tür Cemiyeti açılmıştır.⁵⁸⁹

Şehirdeki iş adamları ve aydınları bir araya getirmek üzere bu dönemde kurulan kulüpler ise Adana’daki toplumsal dayanışma zincirinin bir başka halkasını

⁵⁸² Vatandaş, 10 Nisan 1951.

⁵⁸³ Vatandaş, 1 Ağustos 1952.

⁵⁸⁴ Vatandaş, 23 Kasım 1952.

⁵⁸⁵ Yeni Adana, 14 Mart 1955; Türk Sözü, 7 Nisan 1955.

⁵⁸⁶ Millet, 26 Eylül 1952.

⁵⁸⁷ Hasan Rasim, “Adana Türk Musiki Derneği Dirilecek”, Demokrat, 23 Ocak 1955.

⁵⁸⁸ Vatandaş, 13 Ekim 1951.

⁵⁸⁹ Bugün, 1 Aralık 1954.

oluşturmaktaydı. Örneğin, 20 Mart 1950'de faaliyete geçen Çukurova Kulübü⁵⁹⁰ şehirdeki gençleri ve aydınları bir araya getirip kaynaştırmak amacıyla kurulmuştur.⁵⁹¹ Bu dönemde açılan bir diğer kulüp, 1954'de aydınlarla iş adamlarını bir araya getirip sosyal ve ekonomik yaşamı canlandırmak amacıyla faaliyete başlayan Adana Yeni Kulüp'tür. Kurucuları arasında Necati Sepici, Galip Avşaroğlu gibi Adana'nın tanınmış isimleri yer almıştır.⁵⁹² Aynı yıl yine benzer bir amaçla Adil ve Fehmi Batmanoğlu, Kemal Göksel, Ferit Erşen, Kemal Görgün gibi isimlerin öncülüğünde Adana Kurtuluş Kulübü açılmıştır. Siyasi bir amacı olmayan kulübe 18 yaşını dolduran herkes üye olabilmekteydi ve TBMM üyeleri, Seyhan Valisi, Adana Belediye Başkanı ve Adana'da görev yapan askeri komutanlar kulübün fahri azası olarak yer almaktaydı.⁵⁹³ Şehirdeki aydınları ve iş adamlarını bir araya getirip sosyal bir ortam sağlayarak bu ilişki ağlarından üyelerin ve şehrin menfaatini gözeten kulüplerden Anadolu⁵⁹⁴ ve Marmara Kulübü de 1955'te açılmıştır.⁵⁹⁵

Söz konusu dernek, cemiyet ve kulüpler şehrin önemli devlet adamlarını, bürokratları ve önde gelen simalarını halkla bir araya getirerek Adana'nın ticarî, kültürel, sportif ve entelektüel hayatına hareketlilik kazandırmıştır.

2.6.2. Sendikalar

Örgütlenme yasakları ve bağımsız sınıf örgütlülüğü geleneğinin zayıf olması nedeniyle Türkiye'de sendikal faaliyetler 1946'ya kadar son derece sınırlı bir şekilde yürütülebilmiştir. Bu sınırlılık Türkiye'de sanayileşme sürecinin başlamasıyla ortadan kalkmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan yeni dünya düzeninin etkisiyle 1946'da 4919 sayılı yasa ile sendikal yasak kaldırılmış ve 1947'de 5018 sayılı yasa ile sendikalar yasası kapsamına girenlere sendika hakkı tanınmıştır.⁵⁹⁶

Adana'da işçilerin sendikal anlamda ilk örgütlenmesi 1946'da "Adana İnşaat İşçileri Sendikası"nın kurulmasıyla olmuştur. Bu sendikanın kurulmasının ardından şehirdeki sendikal faaliyetler artmaya başlamıştır. 1949'da "Adana Çukurova Çırçır Fabrikası

⁵⁹⁰ Hür Fikir, 24 Mart 1955.

⁵⁹¹ Seyhan, 27 Mart 1950.

⁵⁹² Demokrat, 28 Ağustos 1954.

⁵⁹³ Bugün, 7 Aralık 1954.

⁵⁹⁴ Demokrat, 30 Ocak 1955.

⁵⁹⁵ Bugün, 11 Eylül 1955.

⁵⁹⁶ Necmettin Özerkmen, "Geçmişten Günümüze Türkiye'de Anayasa ve Yasalarda Sendikal Hakların Düzenlenmesi ve Getirilen Kısıtlamalar", Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi, XLIII/1 (2003) s. 244.

İşçileri Sendikası” kurulmuştur. 1950’de kurulan sendikalar ise; 1950’de “Adana Tütün ve İspirtolu İçki Sanayii Sendikası”, “Adana Lokanta, Otel ve Eğlence Yerleri Sendikası”dır. 1950’li yıllar boyunca kurulan sendikalar; “Adana Çukurova Matbuat Teknisyenleri Sendikası (1951), Çukurova Nebati Yağlar Sanayi İşçileri Sendikası (1951),⁵⁹⁷Merkezi Adana’da olan Çukurova Tarım İşçileri Sendikası (1951), Türkiye Tarım İşçileri Sendikası (Adana Şubesi 1951’de açılmıştır)⁵⁹⁸Adana Çukurova Un ve Unlu Maddeler İşçileri Sendikası, Çukurova Makine Sanayii İşçileri Sendikası (1952), Adana Türk Nebati Yağ Sanayii İşçileri Sendikası İşçileri (1952), Seyhan Demiryolu İşçileri Sendikası (1952), Çukurova Tekstil Sanayi İşçileri Sendikası (1954), Ceyhan Motor ve Motorlu İşçiler Sendikası (1954) idi.

Sendikalaşmanın ortaya çıkardığı bilinç, işçilerin haklarını arama yoluna gitmelerinde önemli bir sürece işaret etmektedir. Bu dönemde Adana Çukurova Unlu Maddeler İşçileri Sendikası ile Çektaş Şirketi arasında yapılan sözleşmenin bozulması nedeniyle 4 Ocak 1956’da işçiler grev yapmaya başlamıştır.⁵⁹⁹ 1958’de ise Adana Mensucat Çırçır İşçileri Sendikası yaşı küçük işçilere düşük asgari ücret tespit edilmesi üzerine Devlet Şurasında dava açmıştır.⁶⁰⁰

Bu sendikalaşma faaliyetleri bölgedeki sendikaların federasyon olarak birleşmesi sürecini doğurmuştur. 1950’lerde başlayan federasyon olarak birleşme sürecinin Adana’daki ilk örneği 27 Ağustos 1950’de kurulan Güney Bölgesi İşçi Sendikaları Federasyonuydu ve Güney-İş adını taşımaktaydı. Merkezi Adana olan ve Güney Anadolu bölgesini kapsayan federasyona üye sendikalar: Mersin’de Akdeniz Devlet Demiryolları ve Limanları İşçileri Sendikası, Ceyhan’da Çırçır İşçileri Sendikası, Çukurova Çırçır İşçileri Sendikası, D.D.Y.6. İşletme İşçileri Sendikası, İnşaat İşçileri Sendikası, Sümerbank ve Millî Mensucat İşçileri Sendikası, Tütün ve İspirto Sanayi İşçileri Sendikalarıydı.⁶⁰¹

Dönemin tarım sektöründe yaşanan gelişmeleri göz önünde bulundurulduğunda tarım işçileri sendikalarının ayrıca ele alınması gerekmektedir. 1950’li yıllar tarım işçilerinin

⁵⁹⁷ “Adana”, Yurt Ansiklopedisi, s.132.

⁵⁹⁸ Yüksel Akkaya, Metin Altıok, “Çukurova’da İşçi Hareketi ve Sendikacılık”, Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi, Numune Matbaacılık, İstanbul 1996, s.257.

⁵⁹⁹ Akkaya, “Çukurova’da Sendikacılık ve İşçi Eylemleri 1920-1960”, s.107; Pektaş, Demokrat Parti Döneminde İşçi Hareketleri, s. 331; Yeni Adana, 5 Ocak 1956.

⁶⁰⁰ Pektaş, Demokrat Parti Döneminde İşçi Hareketleri, s.419.

⁶⁰¹ “Adana”, Yurt Ansiklopedisi, c. I, s.132.

ilk kez haklarını örgütlü olarak aradığı yıllardır. Bu sendikaların bilinen sendikalardan farkı işçilerden çok elcilerin örgütlendiği, ücret pazarlığı yapılan, iş ve işçi bulma kurumu gibi çalışan sendikalar olmalarıdır.

Adana'da mevsimlik tarım işçilerinin sendikayla ilk tanışması 17 Nisan 1951'de yapılan bir açık hava toplantısıyla olmuş, bu toplantıda işçilere sendika hakkında bilgi verilerek, işçilerin şikâyetlerine yer verilmiştir. Çukurova Tarım İşçileri Sendikası adını taşıyan bu örgütlenme, kurulduktan hemen sonra ücret, çalışma koşulları gibi konularda hak mücadelesi başlatmıştır. 1951 Ağustos'unda sendikanın işçilere dağıttığı bir bildiri işverenlerin sert tepkisiyle karşılanmıştır. Pamuk toplama ücretinin kilo başına 8 kuruştan 10 kuruşa çıkarılmasının talep edildiği bildiri, işçileri direnişe davet etmiştir. Tarım işçileri sendikaları daha çok kamu kesiminde çalışan sürekli tarım işçilerine yöneldikleri için mevsimlik tarım işçileri bu örgütlenmeden yoksun kalmışlardır. Çukurova'da pamuk işçileri yeterince örgütlü değilken işverenler Çiftçi Birliği'nde güçlü bir örgütlenmeye sahip olmuşlardır.⁶⁰² Dolayısıyla örgütlenme özgürlüğünün ardından başlayan sendikalaşma faaliyetleri işçi sınıfından ziyade sermaye kesiminin daha yoğun bir şekilde örgütlenmesine yol açmıştır.

Çukurova Tarım İşçileri Sendikası dönemin en faal sendikalarından biriydi. Sendika 1953 yılında 28 bin işçiye kolektif mukavele yoluyla iş bulmuştur. Tarım sendikaları bu dönemde Çukurova'da 60 bin işçiyi teşkilatlandırmakla beraber bazı işçiler, takım kılavuzları denilen kimseler aracılığıyla pamuk tarlalarında ve çırçır fabrikalarında iş bulmaktaydı.⁶⁰³

Adana'daki işçi mücadelesi ve sendikal örgütlenme şehrin kendisine has sosyal ve sınıfsal yapısından bağımsız düşünülemez. Adana hem bir sanayi hem de Çukurova'da yer alması nedeniyle bir tarım şehridir. Dolayısıyla bölgenin bu sosyal ve sınıfsal yapısı işçi örgütlenmesine de yansımış, tarım ve sanayi dallarına ilişkin sendikalar 1950'li yıllardan itibaren iki ayrı koldan ancak ortak amaçlarla örgütlenme çalışmalarına ağırlık vermişlerdir.

⁶⁰² Akkaya- Altıok, "Çukurova'da İşçi Hareketi ve Sendikacılık", s.257.

⁶⁰³ Vatan, Adana İlavesi, 18 Ocak 1953, s.6.

2.7. Basın Organları

Gazeteler, politik işlevleri, toplumsal yararları ve ticari yönelimleri nedeniyle 17.yy.dan bu yana sosyal sistemler tarafından ilgiyle izlenmektedir. Yüzyıllar içerisinde farklı içerikler taşıyan ve eğilimler gösteren gazetecilik 20. yy.ın ikinci yarısından itibaren sınırları, (görece) özerkliği, diğer sosyal sistemlerle karşılıklı bağımlılık ilişkileri, kamuoyunu etkileme ve yönlendirme potansiyeli nedeniyle tartışılmaktadır.⁶⁰⁴

Gazetelerin, herhangi bir dönemde kamuoyunu nasıl etkileyip ne derece yönlendirdiğini bilebilmek için özellikle tartışmayı seçtikleri konuların ne olduğunu bilmek önemlidir. 1940'lı yıllarda hemen her ülkede, gazetelerin kamuoyunu yönlendirici özelliği önemsenmiş ve bu mecra propaganda faaliyeti için de yoğun olarak kullanılmıştır.⁶⁰⁵

Basın organlarının toplumun algısını etkileyip yönetebilme potansiyeli gündelik hayatla aralarındaki karşılıklı etkileşimden anlaşılmaktadır. Bir toplumun gündelik hayatı hakkında en kapsamlı bilgiye dönemin basınından ulaşılabildiği gibi aynı basın organları o toplumun gündelik hayatını da yönlendirecek bir özelliğe sahiptir.

Adana basın tarihi itibariyle oldukça zengin bir geçmişe sahiptir. Osmanlı Devleti'nin pek çok bölgesinde olduğu gibi, Adana basını tarihinin başlangıcını da vilayet gazetesi oluşturmaktaydı. 5 Mart 1873'de yayım hayatına başlayan *Seyhan* şehrin ilk süreli yayını olup haftalık ve dört sayfa olarak basılmaktaydı. Ermeni asıllı Agop Usta'nın 1868'de kurduğu şehrin ilk baskı makinesinde ilk iki sayfası Ermenice olarak basılan gazetenin Ermenice sayfası bir süre sonra kaldırılmıştır.⁶⁰⁶Bu gazete, II. Meşrutiyet'in ilanına kadar geçen sürede Adana'nın tek Türkçe gazetesi olma özelliğini de sürdürmüştür.

II. Meşrutiyet'in ilanını izleyen dönemlerde Adana yayını hayatında özel gazeteler yerini almıştır. *İtidal*, *Teceddüt*, *Yaşasın Ordu*, *Anadolu* ve *Duman* gazeteleri iktidardaki İttihat ve Terakkicileri desteklerken, *Şimşek* gazetesi ise Hürriyetçilerden yana bir yayını politikası benimsemiştir.⁶⁰⁷

⁶⁰⁴ Füsün Alver, *Gazetecilik Bilimi ve Kuramları*, Kalkedon Yayınları, İstanbul 2011, s.15.

⁶⁰⁵ Cantek, *Cumhuriyet'in Büluğ Çağı*, s.57.

⁶⁰⁶ "Adana", *Yurt Ansiklopedisi*, s.165.

⁶⁰⁷ M. Bülent Varlık, "Adana Basını Tarihi Üzerine Bibliyografik Notlar (1873-1928)", *Kebikeç*, 21 (2006), s.231.

1950’li yıllarda da Adana’da yoğun bir gazetecilik faaliyeti yürütülmüştür. Bu gazetelerin arasında en uzun soluklu olan ve günümüzde hâlâ yayım hayatına devam edeni *Yeni Adana* gazetesi olmakla birlikte *Demokrat*, *Türk Sözü*, *Bugün*, *Köylü Sesi* ve *Vatandaş* gazeteleri bu yılların öne çıkan gazeteleriydi.

2.7.1. Yeni Adana Gazetesi

Yeni Adana gazetesi, Türkiye’nin savaş ortamında, Çukurova’nın işgal yıllarında yayın hayatına başlamıştır. Fransızlar tarafından işgal edilen bölgede işgale karşı Milli Mücadele lehine kamuoyu oluşturma amacıyla öğretmen Ahmet Remzi (Yüreğir) Bey⁶⁰⁸ ile Avni Doğan tarafından 1918’de Hayat Matbaasında basılan gazetenin ilk adı *Adana* gazetesi idi.

Gazete, Millî Mücadeleyi destekleyen yazılarından dolayı 25 Aralık 1918’de işgalcilerin baskısıyla kapatılınca yayın hayatına *Yeni Adana* olarak devam etmiştir. Avni Bey’in “Kanuna Hürmet” adlı yazısından dolayı işgal güçleri yeniden Hayat Matbaası’na düzenledikleri bir baskınla gazete koleksiyonlarına, belgelere ve matbaa makinelerine el koyarak gazeteyi bir kez daha kapatırlar. Gazete kapandıktan sonra bir süre Kayseri’ye giden ve Adana Müdafa-i Hukuk Cemiyeti’ni kuran Ahmet Remzi, gazeteyi yeniden çıkarmanın yollarını arar ve 25 Temmuz 1920’de *Yeni Adana* gazetesinin ikinci dönemi olarak adlandırılan yayın hayatı başlamış olur.

1920’de Pozantı’da basılan gazetenin ikinci döneminde başına Buruk grubu müfrezesi kumandanı ihtiyat zabiti Ferit Celal (Güven) getirilmiştir. Yalnızca Güney Cephesi’nden değil bütün cephelerden bilgi aktaran gazete Millî Mücadele döneminde Çukurova’nın sesi olmuş ve mücadeleye hizmet etmiştir.⁶⁰⁹ Gazetenin yayın süreci, özellikle Adana’nın kurtuluşuna kadar çok zor şartlar altında devam etmiştir. Bir idarehanenin olmaması, kâğıt ve mürekkep sıkıntısı, hurufat yetersizliği gibi sorunları

⁶⁰⁸ Ahmet Remzi Yüreğir, işgal yıllarında (1918) kurduğu Adana ve Yeni Adana gazeteleri aracılığıyla Kuvay-ı Millîye’ye büyük destek vermiştir. 1930 yılında Serbest Cumhuriyet Fırkası’na katılan Yüreğir, 1946-1950 yıllarında ise CHP Adana milletvekili olmuştur. Yalnızca Adana’nın değil Anadolu’nun da en eski gazetelerinden biri olan *Yeni Adana* gazetesi yayın hayatını sürdürmektedir (Şen, *Bereketli Toprağın Renkleri*, s.55).

⁶⁰⁹ Gülseren Akalın, “Kurtuluş Savaşında Adana Basını” Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırma Merkezi, <http://turkoloji.cu.edu.tr/ÇUKUROVA/makaleler/3.phpNo: 267>.

aşabilmek için, kâğıtları buzlu suda ıslatmak, soba isinden mürekkep yapmak gibi yöntemlere başvurulmuştur.⁶¹⁰

Ferit Celal'den sonra gazete, Celal Sahir, Muzaffer Timurtaş, Refi Kerem gibi başyazarların yönetiminde yayımlanmıştır. 1951'de Ahmet Remzi Yüreğir'in ölmesiyle gazetenin yayımını oğulları Çetin Remzi Yüreğir ve Aydın Remzi Yüreğir sürdürmüştür.⁶¹¹

Yeni Adana gazetesi, 1950'li yıllarda kendisini: "Gündelik, Siyasi, Milliyetçi, Sabah Gazete"si olarak nitelendirmekteydi. Bu yıllarda basılan nüshalarında da gazete, muhalif duruşuyla ön plana çıkmış, Cumhuriyetçi, Atatürkçü bir yayın çizgisi takip etmiştir.⁶¹² CHP'nin DP'ye muhalefet ettiği bu yıllarda *Yeni Adana* gazetesi, adeta CHP'nin Adana'daki basın temsilcisi görevini üstlenmiştir. Bu muhalefetin dozu DP döneminde basın organlarına uygulanan sansür⁶¹³ nedeniyle zamanla azalmış olsa da *Yeni Adana* ilkesel duruşunu sürdürmeye devam etmiştir.

Gazetenin yazarları, iktidar partisinin yerel siyasetine yönelik eleştirilerini zaman zaman DP'nin Adana'daki yerel yayın organı *Demokrat* gazetesi yazarlarıyla polemiklere girerek sürdürmüş, DP il ve ilçe teşkilatlarında yaşanan çatışma, istifa gibi haberlere öncelik vermiş, DP'li vekillerin ve belediyenin Adana'ya hizmetlerinin yetersizliğine ilişkin yorumlar kaleme almışlardır. "Belediyedeki usulsüzlükler daha ne kadar devam edecek?"⁶¹⁴, "DP Adana Teşkilatındaki Hizipleşme Önlenebilir mi?"⁶¹⁵,

⁶¹⁰ İbrahim İslam, Milli Mücadelede Yeni Adana Gazetesi, Haz. Ahmet Karataş, Ufuk Ofset Matbaacılık, Adana 2017, s. 32.

⁶¹¹ "Adana", Yurt Ansiklopedisi, c. I, s.166.

⁶¹² Yeni Adana Gazetesi, kuruluşunun 100. Yılına doğru yayın anlayış ve ilkelerini şöyle ifade etmiştir: Çağdaş Türkiye'nin güvencesi olmak, Atatürk devrimlerini savunmak, çağdaş Türkiye'nin kuruluşuna hizmet etmek, saygın ve dürüst olmak, denetim görevi üstlenmek, yerel ve ulusal tehditlere karşı uyanık olmak, "Ne mutlu Türküm diyene" özdeyişine uygun yayın politikası gütmek, ekonomik bağımsızlığı korumak, ölçülü haber vermek, sansasyon ve magazine kaçmamak, okur ve dostlarla nice yıllar birlikte olmak (100. Yıla Doğru Yeni Adana Gazetesi, Haz. Vahit Şahin vd., Yeni Adana Gazetesi Kitapevi Yayınları, Adana 2017, s. 33-59).

⁶¹³ DP döneminde muhalif, yandaş ve tarafsız ayırımına gidilmeksizin basında iktidara yöneltilen bütün eleştiriler engellenmiştir. Önce gazete kâğıdı fiyatlarına ardından da gazetelerin posta ücretine yüzde 300 zam yapılmıştır. İktidara yakın kişilerin çıkardıkları yayın organları resmi ilanlardan binlerce gelir elde ederken muhalif yayın organları hiç ilan alamaz duruma gelmiştir. Sonunda da ; "Neşir Yoluyla veya Radyo İle İşlenecek Bazı Cürümler Hakkında Kanun" gazetelere sansür uygulamak amacıyla gündeme gelmiştir. Bu kanuna göre amaç sözde yayın ve basın özgürlüğünün kötüye kullanılmasıyla vatandaş, şeref ve haysiyetine tecavüzün önlenmesini sağlamaktı. Yalan haber ve havadis yayımıyla toplumun huzur ve sükûnunun bozulmasını engellemek, devletin yüksek çıkarlarının ihlalinin önüne geçmekti. Bu kanunda; namus, şeref ve haysiyete tecavüz edilmesi, itibar kırıcı ve kinci yayın yapılması, özel veya aile durumunun rıza alınmadan teşhiri halinde altı aydan üç yıla kadar hapis ve bin liradan on bin liraya kadar para cezası öngörülmüştür (Ayşe Elif Emre Kaya, "Demokrat Parti Döneminde Basın-İktidar İlişkileri", İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 39 (2010), s.99).

⁶¹⁴ Yeni Adana, 18 Şubat 1956.

⁶¹⁵ Yeni Adana, 23 Şubat 1956.

“İlimiz DP Teşkilatındaki Huzursuzluk Devam Ediyor”⁶¹⁶, “Adanalı Seçmen DP’ye Rey Vermemelidir”⁶¹⁷, “Seyhan Milletvekilleri Ne İş Gördü ve Nerededirler?”⁶¹⁸, “Seyhan DP’lileri arasında ihtilaf, İl ve İlçe Teşkilatı Adnan Menderes’e Şikâyet Edildi”⁶¹⁹ başlıklarını içeren yazı, haber ve yorumlar *Yeni Adana* gazetesinin DP’ye yönelik muhalefetine örnek teşkil eden konulardan yalnızca birkaçıdır.

Gazete, 1950’li yıllarda sadece siyasî gündemi değil, sanat, edebiyat, spor ve sağlık konularına ayırdığı sayfalar ve köşe yazarlarının kaleme aldığı makalelerle şehrin bu alanlarda gelişmesine de önemli bir katkı sunmuştur.

2.7.2. Demokrat Gazetesi

Adından da anlaşılacağı üzere *Demokrat* Gazetesi, DP’nin kuruluşundan sonra DP çizgisinde yayın faaliyetini sürdüren ve Ömer Başegmez tarafından Adana’da yayımlanan yerel bir gazetedir.⁶²⁰ DP iktidarı boyunca ulusal basında *Zafer* gazetesinin rolünü yerelde Türkiye’nin birçok ilinde yayımlanan *Demokrat* gazeteleri sürdürmekteydi. Yayın politikasında ağırlıklı olarak DP’nin politikalarını onaylayan, iktidarın Adana ve Türkiye’deki icraatlarına yer veren gazetede CHP’ye ve *Yeni Adana* gazetesine karşı eleştirel bir tutum sergilenmiştir.

Gazete, DP’nin uygulamaya koyduğu politikalara yönelik gelen eleştirileri de bir bakıma karşılama ve bu konuda karşı tezler geliştirme misyonunu da üstlenmiştir. Dolayısıyla bu dönemde Demokrat gazetesi iktidarı kayıtsız şartsız desteklemenin yanı sıra DP iktidarına karşı yükselen muhalefete muhalefet etmek şiarıyla yayın politikasını sürdürmüştür. “İktidar Programlı Çalışmaktadır”⁶²¹, “Bütün Yurt Enerjiye Kavuşturulmakta”⁶²², “Çimento Sanayiinde Kaydedilen İnkişaf”⁶²³, “Seçmenler DP’ye Büyük İlgî ve İtimat Göstermektedir”⁶²⁴, “DP Mitingi Muazzam Oldu Toplantıya 30 Bin Kişi İştirak Etti”⁶²⁵ başlıklı örnekler gazetenin “kayıtsız şartsız” DP taraftarı yayın

⁶¹⁶ Yeni Adana, 12 Mart 1957.

⁶¹⁷ Ahmet Remzi Yüreğir, “Adanalı Seçmen DP’ye Rey Vermemelidir”, Yeni Adana, 7 Ekim 1957.

⁶¹⁸ Yeni Adana, 1 Eylül 1951.

⁶¹⁹ Yeni Adana, 7 Ekim 1952.

⁶²⁰ “Adana”, Yurt Ansiklopedisi, c. I, s.167.

⁶²¹ Demokrat, 8 Temmuz 1955.

⁶²² Demokrat, 23 Temmuz 1955.

⁶²³ Demokrat, 28 Temmuz 1955.

⁶²⁴ Demokrat, 5 Kasım 1955.

⁶²⁵ Demokrat, 13 Nisan 1954.

politikasını ortaya koyarken; “Adanalı CHP’liler Propaganda Yapamıyor”⁶²⁶, “CHP Ceyhan Teşkilatı Tamamen Çökmüş Durumda”⁶²⁷, “CHP Neden Kazanamadı?”⁶²⁸ başlıklı örnekler ise CHP’ye yönelik muhalefetini ortaya koymaktadır.

Demokrat gazetesinde, DP’nin yayın organı olmanın getirdiği etkenle ulusal ve yerel siyasî gündeme ağırlık verilmiş olsa da şehirdeki gündelik hayata ilişkin haberler, moda, kültür sanat, sağlık ve spor sayfaları da geniş bir yer tutmuştur. DP iktidarının 27 Mayıs 1960’da sona ermesiyle birlikte yayın organları da kapatılmıştır. Dolayısıyla *Demokrat* gazetesi kısa süren yayın hayatına rağmen 1950’li yıllarda Adana’nın önde gelen gazetelerinden biri olmuştur.

2.7.3. Türk Sözü Gazetesi

1950’li yıllarda Adana’da faaliyet gösteren gazetelerden biri de Türk Sözü gazetesi idi. *Yeni Adana* gazetesinin kurucularından Ferit Celal (Güven) tarafından gündelik periyotta ve siyasî içerikli yayınlanan gazetenin kuruluşu 1923 yılına rastlamaktadır.⁶²⁹ Sorumlu müdürü Nevzat Güven olup İnönü Meydanı’ndan idare edilen “Gündelik Siyasi Gazete”nin 1950’li yıllardaki nüshalarına bakıldığında yayım politikası itibarıyla *Yeni Adana* gazetesi ve CHP’ye yakın bir çizgisi olduğu anlaşılmaktadır.

Gazetenin kurucusu ve başyazarı Ferit Celal Güven’in bu yıllarda kaleme aldığı yazılar, CHP’nin politik tutumunu destekleyen bir içeriğe sahiptir. Örneğin, “Mücadele siyasi bir partinin gücüdür” başlıklı yazısında Güven, CHP ve teşkilatlarına ilişkin şunları söylemiştir:

“Başka illerimizi yakından bilmiyoruz ama Adana CHP teşkilatının bu yıl, ocaklardan ta ile kadar bütün kongreleri örnek sayılacak bir fikir rahatlığı ve gönüş hoşluğu içinde sona erdi. Bu kongrelerde çekişmeler olmadı mı? Elbette oldu. Bu Halk Partisinin kuvvetidir, takdir edilmesi gereken varlığıdır, rejim anlayışıdır. Demokrasilerde siyasi partilerin güttükleri bir prensip, bir amaç vardır. Bunların çevresinde toplanan vatandaşlar elbette akıl fikir sahibidirler.

⁶²⁶ *Demokrat*, 17 Nisan 1954.

⁶²⁷ *Demokrat*, 11 Ocak 1953.

⁶²⁸ Recep Bilginer, “CHP Neden Kazanamadı?”, *Demokrat*, 22 Mayıs 1954.

⁶²⁹ Nadirler, *Anılarda Adana*, s.88.

Koyun sürüleri gibi, körü körüne çobanın sopasına göre hareket etmezler, gördükleri yanlış gidişleri düzeltmek için çabalayacaklardır.”⁶³⁰

Güven ve onun öncülüğünde yayımlanan gazetenin yazarları, CHP'nin politik tutumunu mutlak bir tarafsızlıkla değerlendirmemiş zaman zaman eleştirel yaklaşımlarda da bulunmuştur. Gazete, çizgisi itibariyle DP'ye ve *Demokrat* gazetesine karşı muhalif olsa da bu konuda katı bir tutum benimsememiş, ülke adına faydalı olan icraatları desteklemiş, DP'nin politik tavır ve tutumlarında desteklediği hususlar da olmuştur. Örneğin, DP İl İdare Kurulu üyelerinin CHP İdare Kurulu'na nezaket ziyaretinde bulunmasını güzel bir jest olarak değerlendiren Güven bu konuyu ele aldığı yazısında şunları söylemiştir:

“Adana DP il idare kurulu ileri demokrasi geleneklerinden bir örnek verdi bize. Zaten Adanamızda öteden beri siyasi partilerin, partililerin arasında öyle tamiri mümkün olmayacak kırıp dökmeler de olmamıştır. Adana'nın çocukları mümkün olduğu kadar birbirlerini darıltmamaya çalışmışlar, seçim propagandası ve çalışmaları zamanında da medeni insanlara yakışır bir şekilde dost kalmasını da bilmişlerdir. Bunların müstesnalı yok mudur? Vardır. Fakat deve de kulak.”⁶³¹

Türk Sözü gazetesi, politik tutumu itibariyle CHP taraftarı olsa da *Yeni Adana* gazetesi kadar radikal bir tavrı yoktur. “Kayıtsız şartsız” bir tarafsızlık ya da mutlak bir muhalefet yerine bunları nispeten dozunda yapan bir yayın politikası takip etmiştir.

2.7.4. Bugün Gazetesi

Bugün gazetesi, Nihat ve Cavit Oral kardeşler tarafından, 15 Ağustos 1940 tarihi itibariyle yayımlanmaya başlamıştır. “Siyasî, iktisadî, içtimai, müstakil günlük gazete” sloganıyla Adana'da 1950'li yıllarda yayımlanan gazetelerden biridir.

Bugün gazetesinin yayın politikası itibariyle, DP'ye yönelik eleştirel bir tutum benimsediği görülmekle birlikte tamamen CHP taraftarı bir çizgisi olduğu da söylenemez. Şehrin sorunlarına geniş yer ayıran gazetenin muhafazakâr bir yayın politikası olduğu söylenebilir. Gazetede, toplumun geleneksel değerleri, örf ve adetlerinin bozulacağından duyulan endişe köşe yazıları aracılığıyla sürekli aktarılmıştır. Örneğin İncirlik Hava Üssü dolayısıyla Adana'da bulunan Amerikalıların

⁶³⁰ Ferit Celal Güven, “Mücadele Siyasi Bir Partinin Gücüdür”, Türk Sözü, 18 Ekim 1958.

⁶³¹ Ferit Celal Güven, “Adana Demokratlarının Güzel Bir Jest”, Türk Sözü, 1 Kasım 1958.

varlığına ilişkin en fazla tepki *Bugün* gazetesinden gelmiştir. “Amerikalı”⁶³², “Amerikan Propagandası”⁶³³, “Türk-Amerikan Dostluğu”⁶³⁴ gibi yazılar bu tutuma örnek teşkil etmektedir.

Gazetenin geleneksel ve muhafazakâr tutumuna bir başka örnek ise imam hatip okullarına ilişkin bir yazıda kendini göstermektedir. Bu yazıda din ve devlet işlerinin tamamen ayrılması durumunda “yüzde 99’u Müslüman olan bir ülkede” huzursuzluk yaratacağı dile getirilerek dolaylı bir laiklik eleştirisi yapılmıştır.⁶³⁵

16 yıllık bir sürenin ardından, 1957’de, “elde olmayan sebeplerle” “neşriyatını tatil etmek” zorunda kalan gazete, son nüshasında ayırdığı bir veda köşesiyle okuyuculardan ve mesai arkadaşlarından helallik isteyerek yayın hayatına bir süre ara vermiştir.⁶³⁶

2.7.5. Köylü Sesi Gazetesi

Adana’da bu dönemde yayımlanan gazeteler arasında yer alan *Köylü Sesi* Gazetesi, Hilmi Baysalan tarafından çıkarılmaktaydı. “Hakkın, hakikatın ve halkın sesidir” sloganıyla yayımlanan günlük gazete Türkiye Köylü Partisi (TKP)’nin basın yayın organı olarak çalışmıştır. Zira gazetenin başyazarı Prof. Remzi Oğuz Arık⁶³⁷, aynı zamanda TKP’ nin genel başkanıydı. Gazete, Adana’da yeni açılan TKP Ocakları⁶³⁸, TKP Seyhan Adayları⁶³⁹ hakkında bilgi vermekte, pamuk fiyatları ve Adana’nın köylerinde yaşanan sorunları hükümet eleştirisi üzerinden dile getirmekteydi.⁶⁴⁰

⁶³² Kemal Göksel, “Amerikalı”, *Bugün*, 10 Eylül 1953.

⁶³³ Fevzi Yetiker, “Amerikan Propagandası”, *Bugün*, 26 Mart 1954.

⁶³⁴ Kemal Göksel, “Türk-Amerikan Dostluğu”, *Bugün*, 26 Ekim 1954.

⁶³⁵ Kenan Ünal, “İmam Hatip Okulları Mevzuu”, *Bugün*, 4 Mayıs 1952.

⁶³⁶ *Bugün*, 3 Ocak 1957.

⁶³⁷ 15 Temmuz 1889’da Adana’nın Kozan köyünde maddi sıkıntıları olan bir ailede dünyaya gelen Arık, ailesinin kötü yaşam koşullarından ötürü 9 yaşındayken annesiyle birlikte önce Selanik ardından İskodra’ya yerleşmiştir. Balkan savaşlarına tanıklık eden Arık, savaşın yenilgiyle sonuçlanmasının ardından İstanbul’a dönmüş ve Muallim Mektebini bitirmiştir. Entelektüel konular üzerinde kafa yorduğu bu yıllarda Türk Ocaklarını ziyaret etmeye başlamış ve Mehmet Emin Yurdakul gibi dönemin önde gelen milliyetçileriyle tanışma imkânı bularak onlardan etkilenmiştir. Darülfünunda Felsefe eğitimini tamamladıktan sonra Paris’e gitmiş ve orada hem Arkeolojik anlamda kazanımlar sağlarken hem de batı kültürüyle de tanışmış olur. Türkiye’ye döndükten sonra bir süre Ankara DTCF’de akademisyenlik yapmış ancak 1950’de DP Adana milletvekili olunca akademiyi bırakmıştır. 1952’de kırsala dönük politikasını yetersiz bulduğu DP’den ayrılarak aynı yıl Köylü Partisini kurmuştur (H. Rıdvan Çongur, Profesör Remzi Oğuz Arık, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001, s. 19; H. Emin Sezer, Remzi Oğuz Arık, Toker Yayınları, İstanbul 1976, s.27.)

⁶³⁸ *Köylü Sesi*, 3 Mart 1954.

⁶³⁹ *Köylü Sesi*, 24 Nisan 1954.

⁶⁴⁰ *Köylü Sesi*, 26 Mart 1954.

Milliyetçi muhafazakâr söylemsel bütünlüğü Anadolu milliyetçiliği⁶⁴¹ üzerinden yansıtan Remzi Oğuz Arık'ın, parti ve gazete üzerindeki tasarrufu kısa süreli olmuştur. 3 Nisan 1954'de Adana'dan İstanbul'a gitmek üzere yola çıkan Arık, bindiği uçağın düşmesi üzerine hayatını kaybetmiştir.⁶⁴²

Çukurova, Türkiye'nin pamuk ihtiyacının önemli bir bölümünü tek başına karşılamaktadır. Dolayısıyla Adana'nın demografik yapısına baktığımızda tarımdan geçinen kesimin ağırlıklı olduğunu şehir hayatındaki ekonominin dahi tarıma bağlı olarak gelişip dönüştüğünü ifade edebiliriz. *Köylü Sesi* gazetesi bu süreçte çiftçilerin, köylülerin ekonomik ve sosyal koşullarını konu alan yazıları sayfalarına taşıyarak TKP'nin sözcülüğü üzerinden yayın hayatını sürdürmüştür.

2.7.6. Vatandaş Gazetesi

Vatandaş gazetesi,⁶⁴³ 1950'de Mahmut Karabucak tarafından “günlük siyasi gazete” sloganıyla çıkarılmaya başlanmıştır. Sayfalarında şehir haberlerinin yanı sıra dünya basınına ve politik tartışmalara da yer veren gazete DP politikalarını destekleyen bir yayın politikasına sahip olmakla beraber radikal bir tutuma sahip değildir.

Ulusalda ve yerelde dönemin iktidar faaliyetlerini aktaran gazete, yazarlarının farklı görüşlere sahip olması nedeniyle hükümete yönelik eleştiri ve destek yazılarının birlikte yer aldığı bir yayın hüviyetindedir.

Bugün gazetesine benzer bir tutumla bu gazetede de “Amerikancılık” eleştirisi yapılmıştır. Toplumun değerlerini kaybedeceği endişesi “Hula Hoop Salgını Münasebetiyle”⁶⁴⁴ gibi yazılar aracılığıyla aktarılırken, laiklik ve din meselesi üzerinde özel olarak durulmuş ve bilhassa bu noktada DP'ye destek olunmuştur. Örneğin “Okullarımızda Din Derslerinin Okutulması laikliğe mani değildir”⁶⁴⁵, başlıklı yazıda Adnan Menderes'in Konya'da “ortaokullarda din dersi okutulacaktır” demesinin ardından CHP'den gelen eleştiriler ele alınmış, bu konuda Menderes'in haklılığına ilişkin yorumlar yapılmıştır.

⁶⁴¹ Özlem Bülbül, “Remzi Oğuz Arık ve Anadolu Milliyetçiliği”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2 (2016), s.73.

⁶⁴² *Köylü Sesi*, 4 Nisan 1954.

⁶⁴³ Nadirler, Anılarda Adana, s.88.

⁶⁴⁴ Hasan F. Keskin, “Hula-Hoop Salgını Münasebetiyle”, *Vatandaş*, 20 Aralık 1958.

⁶⁴⁵ Yusuf Ziya Çağlı, “Okullarımızda Din Derslerinin Okutulması Laikliğe Mani Değildir”, *Vatandaş*, 24 Ocak 1956.

2.7.7. Diğer Gazeteler

Mahmut Karaböcek'in *Kardeş*, Melih Kemal'in *Hür Fikir*, Cezmi Türk ve Remzi Oğuz'un *Köylü*, Nevzat Güven'in haftalık mizah gazetesi *Keloğlan* bu dönemin öne çıkan diğer gazeteleri arasında yer almaktaydı.

Bununla birlikte *Tel*, *Çukurova Postası* (1946-1952), *Çukurova Çiftçi Gazetesi*, *İleri*, *Yeni Ses*, *Millet* gibi kısa ömürlü gazeteler de yayımlanmıştır.⁶⁴⁶ *Seyhan*, *Güneyspor*, *Okul Postası*, *Güney İşçi Postası* ve *Çukurova Spor Postası* gazeteleri haftalık gazetelerdi. *Sesimiz* adlı gazete haftada iki defa *Kuvay-ı Millîye Mücahitler* gazetesi de ayda bir defa yayımlanmaktaydı.⁶⁴⁷

Adana basın dünyasındaki bu çeşitlilik, okuyuculara sunduğu alternatif sayesinde gündeme dair “tarafli” haberlerin sınanmasında önemli bir role sahip olmuştur. Yine de bu yıllarda basına uygulanan sansür göz önünde bulundurulduğunda yayınların belirli bir sınırlılığa sahip olduğu unutulmamalıdır.

⁶⁴⁶ “Adana”, Yurt Ansiklopedisi, c. I, s.167.

⁶⁴⁷ Vatan, Adana İlavesi, 18 Ocak 1953, s.4.

BÖLÜM 3: DP DÖNEMİNDE ADANA'DA GÜNDELİK HAYATTA KARŞILAŞILAN SORUNLAR

3.1. Asayiş Sorunu

Adana'nın öteden beri asayiş sorunlarıyla gündeme gelmek gibi "kötü bir şöhreti" bulunmaktadır. Şehrin böylesi bir şöhrete sahip olmasında birçok faktör etkili olmaktadır. Şehrin çok katmanlı ve çok kimlikli yapısının vermiş olduğu uzlaşmazlık, tarihi ve kültürel faktörler, kuşaktan kuşağa geçen "raconculuk", delikanlılığa yüklenen anlamlar, coğrafi konum ve sıcak iklim bu faktörler arasında sayılabilmektedir.

Ener'in aktardığına göre, Adana'da XIX. yy.da eşkıya korkusundan geceleri Karşıyaka'ya gitmek yasaklanmıştır. Karanlık çökmeden önce köprünün her iki başındaki demir kapılar kapatılmış başında muhafızlar bekletilmiştir.⁶⁴⁸ Bu da Adana'da modern öncesi dönemde de asayiş sorunlarıyla karşılaşıldığını ve bu durumun şehrin gündelik hayatını etkilediğini göstermektedir. Tekinsizlik duygusu, korku, tedirginlik, belli saatlerde sokağa çıkmama, gündelik hayatın akışı içerisinde sıkça karşılaşılan duygu ve davranışlardır.

1950'li yıllarda tarım ve sanayide yaşanan gelişmeler şehrin sosyo-ekonomik yapısını değiştirerek Adana'yı bir cazibe merkezi haline getirmiş, bu da şehre çevre il ve ilçelerden yoğun bir göç akımını başlatmıştır. Yoğun göçler, şehir hayatına uyumsuzluk, işsizlik ve geçim derdi gibi sorunları da beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla şehrin değişen demografik yapısına paralel olarak artan sosyal uyumsuzluk ve sorunlar tabiatıyla asayiş sorunlarını beraberinde getirmiştir.

Suç oranının yüksekliği şehrin demografik ve sınıfsal yapısında meydana gelen keskinliklerle açıklanabilir. Zira bu ayrılmaya rağmen farklı sınıflar benzer mekânsallıklarda yaşamakta zenginliğin görünür olması adeta asayiş olaylarını tetiklemektedir. Özgentürk'ün ifadesiyle zenginlerin hayatıyla fakirlerin sefaleti çok yakın yaşanırdı, bu da kışkırtıcı ve provakatif bir etmendir.⁶⁴⁹ Bu içiçelik bir bakıma gayrı-meşru yollarla göz önünde yaşanan zenginliğe erişme hırsını tetikleyerek hırsızlık, kumar, kaçakçılık gibi suç olaylarını artırmıştır. 1950'li yıllarda dönemin sosyo-

⁶⁴⁸ Ener, Tarih Boyunca, s.167.

⁶⁴⁹ Özgentürk, "Yılmaz Güney ve Adana", s.28.

ekonomik koşullarının etkisiyle zenginlik Adana’da daha da görünür olmaya başlamıştır. Dönemin tanığı Habora, 1950’lerin ortalarında Adana’nın dünya nüfusuna oranla en çok Mercedes’in bulunduğu şehir olduğunu, Amerikan jeeplerinin sokaklarda çok sık görüldüğünü belirtmiştir.⁶⁵⁰ Öyle ki sadece bir ay içerisinde şehirde; “beheri 18 bin liradan 18 adet Kraysler, beheri 14 bin liradan 21 adet Pileymunt, beheri 16 bin liradan 14 adet Buik ve beheri 11 bin liradan 18 adet de Şevrole satılmıştır.”⁶⁵¹

Adana’da asayiş sorunlarının yaşanmasında “raconculuğun” yani delikanlılığa yüklenen anlamın da etkili olduğu yukarıda belirtilmişti. DP’li yılların Adana’sının anlatıldığı Orhan Kemal’in *Hanımın Çiftliği* romanlarına bakıldığında; karakterlerin diyalogları, kavga ve cinayete bakış açıları delikanlılıkla kurulan özdeşimi yansıtmaktadır:

*“Dedim cevap ver lan, sen kime çüş dediydin? Hık mık derken sağlı sollu iki Miralay ki, şakirtisini ben kendim bile beğendim (...) Tokadı yiyince deli tavuk gibi döndü, anca porttu elimden, yatırdı mahalle aralarına. Durur muyum? Hadi ben de arkasından. Lakin tuttular. Boşver dediler, nerden baksan kravatlı. Uyduğun bir yiğit olmalı. Vurdun mu elalem bravo demeli...”*⁶⁵²

Romanın kahramanlarından Hamza’nın gururla anlattığı hadisede, mertçe ve delikanlıca kavga etmek, toplumdaki takdir görmeyen aracılığıyla sayılmaktadır. Aynı romanda cinayet işlemek de benzer bir bakış açısıyla değerlendirilmiş, toplum tarafından kabul görmeyen başka bir vesilesi olarak yansıtılmıştır. Ailenin akıl hocası Berber Reşit’in etkisiyle cinayet işlemeyi planlayan Hamza, bu konuda insanları: “Aşk olsun çocuğa. Daha on sekizine basmadan cinayet işledi. Helal olsun emdiği süt” demeliler diye düşünmüş, yaşlılarını kışkırtacağına inanmıştır.⁶⁵³ 1950’li yılların Adana’sının anlatıldığı bu romanlarda, kavga ve cinayet gibi hadiselerin yüz kızartıcı bir suç olarak görülmesinin ötesinde zaman zaman şöhret vesilesi dahi sayıldığını ortaya koymaktadır. Silah, kama ve bıçak gibi suç aletlerinin taşınmasına ilişkin Arif Nihat Asyalının sözleri de Adana’da suça bakış açısını yansıtmaktadır:

“Bıçakla gezmek, sustalı çakı taşımak yırtıcılıkmış ve zaten yasakmış...Bu yasak çok sıkı tatbik edilmeliymiş. Benim bildiğime göre kadının bileziği, küpesi, incisi; kız çocuğunun kurdelaı neyse erkeğin bıçağı da odur. Neyleyim kamasız, bıçaksız

⁶⁵⁰ Habora, Benim Başkentim Adana, s.103-104.

⁶⁵¹ Yeni Adana, 7 Şubat 1951.

⁶⁵² Orhan Kemal, Vukuat Var, s.17-18.

⁶⁵³ Orhan Kemal, Vukuat Var, s.329.

Adanayı! Tabanca da öyleymiş. Onu taşımak da medeniyet alameti değilmiş. Bence bu memleketin göklerinde yıldızlar bile kurşun yarasıdır. Neyleyim aşka geldiğim geceler yıldızlara doğru bir iki el atamayacağım, öfkemi göklere boşaltamayacağım küfürsüz, tabancasız, tüfeksiz Adanayı.”⁶⁵⁴

Asyalının şiirsel olarak dile getirdiği ifadeler, şehirde asayiş bozan çeşitli suç araçlarını ve bu araçlarla yapılan riskli hareketleri meşrulaştırıcı bir içeriğe sahiptir.

1950’li yıllarda Adana’da görülen asayiş olayları yerel basından takip edilerek ele alınmıştır. Zira gazetelerde “sıradan insanlarla” genellikle adliye haberlerinin aktarıldığı sayfalarda cinayet, hırsızlık, fuhuş gibi olayların içinde karşılaşılmaktadır.

1950’li yıllarda Adana’da asayiş sorunlarının önünü almak üzere Emniyet Müdürlüğü’nün çeşitli çalışmaları olmuştur. Bu çalışmalardan biri de şehrin asayiş ve emniyetini daha iyi sağlamak adına Emniyet Müdürlüğü’ne telsiz istasyonu kurulmasıdır. Başta Vali Ahmet Kınık olmak üzere Emniyet Müdürü İbrahim Kadri Oğan, Gazeteciler Cemiyeti Başkanı Aydın Remzi Yüreğir ve bütün gazete temsilcilerinin de katılımıyla bir basın toplantısı düzenlenmiş, bu toplantıda şehirde ilk defa kurulan telsiz ve telsiz telefon istasyonunun tatbikatı yapılmıştır. Sınır bölgelerindeki 14 vilayete irtibat halinde olan telsiz istasyonu, olası bir hadisede hızlı müdahale edilmesini sağlamak amacıyla kurulmuştur.⁶⁵⁵

Telsiz istasyonunun kurulması şehrin asayişini çözmek için yeterli bir araç olmamıştır. Bilakis bu dönemde hapishanelerdeki tutuklu ve hükümlü sayısında bir artış görülmekte bu da şehirdeki asayiş sorunlarının yoğunluğunu göstermektedir. Öyle ki bu yoğunluk nedeniyle mahkûmların Adana hapishanesine sığamadıkları zamanlar dahi olmuştur. Bu durum sayısal verilerle basına şöyle yansımıştır:

“Bugün 533 mahkûmu bulunan Adana hapishanesi istiap hacminin en yüksek rakamını vermektedir. Azami 300 mahkûma ancak yetebilecek durumda iken, iki misli rakamla, bir şarap mahzenini hatırlatmaktadır.”⁶⁵⁶

Hapishanelerin kapasitelerinin çok üstünde mahkumla dolması DP’nin genel af yasası çıkarmasına bağlanmıştır.⁶⁵⁷ 14 Temmuz 1950’de genel af yasası kabul edilmiş, CHP

⁶⁵⁴ Arif Nihat Asya, “Adana”, Demokrat, 5 Ocak 1953.

⁶⁵⁵ Millet, 20 Kasım 1952.

⁶⁵⁶ Hamid Salih Asyalı, Adana Hapishanesi, Yeni Adana, 11 Şubat 1955.

döneminde işlenmiş suçların bir kısmı affedilmişti. Seçim vaatleri arasında yer alan af yasası, DP'nin iktidarı devralmasıyla beraber ilk icraatlarından biri olarak hayata geçirildi. Komünizm, cinayet, yolsuzluk, kız kaçırma ve tecavüz gibi suçlar af dışı bırakılmış; fakat genel indirim tabii tutulmuş, suçun cinsi ne olursa olsun cezanın süresi "altıda bir" oranında indirilmiştir. Tasarı görüşüldükten sonra ise Adalet Komisyonu af dışı kalan suçların cezalarına "üçte bir" indirim kararı almıştır.⁶⁵⁸ Böylelikle ölüm cezaları 20 yıl, ağır hapis ve ömür boyu hapis cezaları ise 15 yıla indirilmiştir. Bu yasanın uygulamaya sokulmasının çeşitli toplumsal sonuçları ortaya çıkmıştır. Bu sonuçlara ilişkin olarak Asyalı, yasayı sert bir şekilde eleştirmiş: "Cumhuriyet'in ilanından DP'nin genel affına kadar mahkûm toplamının af sonrasındaki sayıdan daha az olduğunu"⁶⁵⁹ belirtmiştir. Yasaya yöneltilen eleştirilerin temelinde suç işleme potansiyeli olan mahkûmların serbest bırakılınca aynı suçları işleyeceği dolayısıyla topluma zarar vermeye devam edeceği düşüncesi yer almaktaydı. Örneğin Millet gazetesinde af yasasıyla Adana'da yaşanan asayiş sorunları arasında bağlantı kurulmuştur:

*"Tabiatı hapishanelik olan adam da, ne kadar af edilirse edilsin, yine hapishanelik olur. Bugünkü şu durum da bunun ispatına yaramaktan başka iş göremez. Hırsızlar, uğursuzlar, yankesiciler, yol kesiciler, adam kesiciler birer ikişer eski yurtlarına avdet ettiler ve etmekte devam ediyorlar. Bunda ziyan eden yalnız cemiyet oldu. Zira bu mikroplar çıkıp yeni kurbanlar temin ettiler."*⁶⁶⁰

Adana'da asayiş sorunlarındaki artışı DP'nin uyguladığı politikalara mal eden ve af yasasıyla ilişkilendiren bir başka yazı da Seyhan gazetesinde kaleme alınmıştır:

"Yurdun hemen her tarafında olduğu gibi bölgemizde de bir asayişsizlik hüküm sürmektedir. Her halde yeni devrin icaplarından (!) olacak. Sabıkalılar, külhan

⁶⁵⁷ DP'nin iktidar olmadan önce genel af yasasına dair vaatleri, mahkûmların DP'yi desteklemesi hususunda muhakkak ki etkili olmuştur. Bu etkinin işlendiği Orhan Kemal'in Hanım'ın Çiftliği adlı romanında, kız kardeşi Güllünün sevdiği adamı öldüren Hamza cezaevindedir ve af yasasından ötürü DP'nin kazanmasını ister: "Karşı parti kazanır da iş başına geçerse, af ilan edecekti, çıkacaktı. Yalnız Hamza'nın değil, hemen hemen bütün mahkûmların kanaati buydu: Yeni parti seçimi kazanıp iş başına geçti mi, af ilan edecekti... Ateşli bir partici olan Şerif Usta'nın telkinleriyle Hamza da partici oluvermiş, affa muhakkak nazarıyla bakıyor, bol bol hayal kuruyordu..." (Orhan Kemal, Hanımın Çiftliği, s.236).

⁶⁵⁸ Meclis'te af yasası görüşmelerinde çeşitli konularda uzun süren tartışmalar yaşanmıştır. Bu tartışmalar arasında en çok fikir karmaşası yaşanan konu Nâzım Hikmet'in durumunun akibeti olmuştur. Meclis'te yaşanan tartışmalar ve yasaya dair ayrıntılar için bkz: Cahide Sınmaz Sönmez, "Demokrat Parti İktidarının İlk İcraatlarına Bir Örnek: 'Bazı Suç ve Cezaların Affı Hakkında Kanun'", Yönetim Bilimleri Dergisi, X/20 (2012), s.111-136.

⁶⁵⁹ Asyalı, "Adana Hapishanesi", Yeni Adana, 11 Şubat 1955.

⁶⁶⁰ Millet, 27 Haziran 1951.

beyler af kanunu dolayısıyla hapisanelerden çıkanlar, namuslu vatandaşlar için bir huzur bırakmamışlardır.”⁶⁶¹

Şehirdeki asayiş sorunlarının nedenleri arasında işsizlik de önemli bir yer tutmaktadır. Bu dönemde birçok gencin işsiz olduğuna dair haberlere rastlanmaktadır. Yalnızca vasıfsızlar değil vasıflı işçiler de iş bulamamaktan şikâyetçidir. Askerden döndükten sonra makine tamirciliği, tenekeçilik, şoförlük gibi meslekleri olan, ortaokul ve sanat okulunu bitirdiklerine dair belgeleri bulunan birçok genç: “iş yok” cevabıyla karşılaşmıştır.⁶⁶² Şehre çevre bölgelerden özellikle tarım işçisi olarak gelenler de bazı dönemler iş bulma sıkıntısı yaşamışlardır. Örneğin 1951’de tarım işçileri için tespit edilen asgari ücret⁶⁶³ tarifesi nedeniyle çiftçilerle işçi temsilcileri arasında anlaşmazlık yaşanmıştır. İşçilik ücretlerinin yüksek bulunması karşısında çapa makinelerinin kullanımı artmıştır.⁶⁶⁴ Bu da tarımda yaşanan makineleşmenin işsizliği arttıran faktörlerden biri olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla şehirde görülen asayiş olaylarında suç ile işsizlik arasındaki ilişki göz önünde bulundurulmalıdır. Bu, her işsiz insanın suça yöneleceği yargısında bulunmak anlamına gelmez fakat işsizlik suçu anlamlandırmaya yarayan yapısal bir ölçektir.⁶⁶⁵

Adana’da bu dönemde görülen asayiş olaylarındaki artışa sebebiyet veren bir başka etken; daha önce köy olup jandarma idaresine verilmiş olan birçok mahallenin kalabalıklaşması ve jandarma karakollarının bu yerlere çok uzak olmasıdır. Örneğin; Karşıyaka, Köprüköy, Göçmen ve Mıdık mahallelerinde yaşanan hadiselerden tam zamanında haber alınamıyor olması gerekli müdahaleyi zorlaştırmaktaydı. Köprüköy’de oturan bir vatandaşın; “mahallenizde polis karakolu istiyor musunuz?” diye sorulduğunda verdiği cevap gayri meşru olayların yaşanmasıyla karakol arasındaki bağlantıyı göstermektedir: “katiyen, zira karakol olunca en ufak hadiselerle dahi el

⁶⁶¹ Seyhan, 26 Şubat 1951.

⁶⁶² Türk Sözü, 31 Temmuz 1957.

⁶⁶³ 1950’li yıllarda tarım işçilerini korumaya yönelik olarak asgari ücret saptaması yapılmıştır. Söz konusu dönemde Türkiye henüz Uluslararası Çalışma Örgütü’nün 1951 tarihli ve 99 sayılı tarım kesimine ilişkin Asgari Ücret Saptama Yöntemleri Sözleşmesini onaylamamıştır. Buna karşılık Asgari Ücretlerin Tespitine Mütteallik Yönetmelik uyarınca Türkiye’de ilk asgari ücret belirlemesi tarım kesiminde yapılmıştır. Uygulama, 1951 yılında pamuk toplama ve çapa işlerinde başlamış bunu 1958 yılında çeltik, üzüm, incir, zeytin, meyan kökü, tütün takip etmiştir (Ahmet Makal, “Türkiye’de 1950-1965 Döneminde Tarım Kesiminde İşgücü ve Ücretli Emeğe İlişkin Gelişmeler”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, LVI/3 (Temmuz-Ağustos-Eylül 2001), s.132).

⁶⁶⁴ Yeni Adana, 3 Mayıs 1951.

⁶⁶⁵ Gökhan Gökulu, “Kent Güvenliği, Kentleşme ve Suç İlişkisi”, Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, XXIV/1 (Erzurum 2010), s.215.

konulacak ve sık sık başımız derde girecek...”⁶⁶⁶ Gündelik hayata ilişkin teorik tartışmalarda sıkça karşımıza çıktığı gibi, sıradan insan kurulu düzenini sürdürmeyi modern hayatın ortaya çıkardığı kurallar, yasalar, kurumlar ve kişilerle karşı karşıya gelmeye yeğlemektedir.

Asayiş olaylarında bu dönemde görülen artış, Adana Emniyet teşkilatındaki kadro darlığıyla da ilişkilendirilmiştir. Bu dönem yaygın kanaat emniyet kadrolarındaki personelin şehrin nüfusuna oranla yetersiz olduğu yönündedir:

“Senelerden beri şikâyet mevzusudur, Seyhan’ın emniyet kadrosu dar, iş hacmi ise çok geniştir. Nüfus kesafeti ve her gün değişen tipler karşısında bu dar kadrolu emniyet teşkilatı çırpınmakta, fakat bu takatin üstüne çıkan gayretler çok zaman semeresiz kalmaktadır.”⁶⁶⁷

Zafer, “her gün değişen tipler” derken şehre çevre bölgelerden göçle gelen nüfusa işaret etmekte, yaşanan olayların sorumluluğunu örtük olarak belirli bir gruba yüklemektedir. Yoğun göç hareketleriyle birlikte demografik yapıda yaşanan değişim dönemin basınında çoğunlukla sosyoekonomik dönüşümün bir parçası olarak okunmak yerine, toplumsal yapıyı zedeleyen olguların bir parçası olarak sunulmuştur. Halkta da benzer kaygıların ortaya çıkmasında yerel basının göçmenleri kriminalize eden dilinin etkisi yadsınamaz.

Emniyetteki kadro yetersizliğine ilişkin olarak Süleyman Kutalp da Zaferle benzer kanaatleri taşımaktadır:

“Bir iki tanesi müstesna olmak şartıyla Adana’ya gönderilen salahiyyetli zevatin da memleketin asayişine hiç kıymet ve ehemmiyet vermediklerini ve bu sebepten laubaliliğin bu kadar genişlemesine kendilerinin sebebiyet verdiklerini de kaydetmeden geçmeyeceğim.”⁶⁶⁸

Genel olarak Emniyet kadrosunun yetersizliğine ilişkin bu yorumların yanı sıra emniyet içindeki çeşitli şubelerin eksikliğine dikkat çeken yazılar da yer almaktadır. Örneğin ahlâk şubesiyle ilgili olarak:

⁶⁶⁶ Türk Sözü, 28 Şubat 1958.

⁶⁶⁷ Naci Zafer, “Emniyet Kadrosu”, Bugün, 11 Haziran 1952.

⁶⁶⁸ Süleyman Kutalp, “Adana’nın Emniyeti”, Yeni Adana, 19 Ekim 1951.

“Adana gibi hali faaliyette 7 barı, çok miktarda yazlık sineması ve türlü eğlence yerleri bulunan dördüncü derecede bir şehirde Ahlâk şubesinin kadrosunu dar görmekteyiz. Bu kifayetsizlik her zaman kendini hissettirmektedir.”⁶⁶⁹

Emniyet’in Ahlâk Şube kadrosunun yetersizliğiyle bar, sinema ve eğlence yerleri arasında kurulan bu ilişki dönemin yerel basınında eğlence yerlerinin nasıl konumlandırıldığını görmek için önemli bir örnektir. Eğlence yerlerinin gayri ahlâki olduğuna ilişkin yapılan bu ima dolaylı olarak bu mekânlara gidenleri de belli bir saikle değerlendirmek anlamına gelmektedir.

DP dönemi vatandaş başına düşen polis sayısına bakıldığında söz konusu kadro yetersizliğinin Adana’ya özgü bir durum olmadığı anlaşılmaktadır. 1950’de ülkede görev yapan polis sayısı 10.311 iken bir polise düşen vatandaş sayısı 504’tür. 1960’da 11.725 polis sayısına ulaşılmış fakat artan nüfus oranıyla birlikte polis başına 751 kişi düşmüştür.⁶⁷⁰ Suç oranının artışı ve güvenlik birimlerinin yetersizliği arasında kurulan ilişki suçun önünü almanın ancak güvenlik güçlerinin sayısının artmasıyla mümkün olacağına dair klasik yaklaşımın bir göstergesidir. Ele alınan dönemde de Adana’daki asayiş sorunlarına sadece bu açıdan yaklaşılmış; toplumda ortaya çıkan kronikleşmiş suçların temel nedenlerinin araştırılıp ortadan kaldırılmasına dair çözüm önerileri sunulmasından ziyade suç ve güvenlik güçlerinin yetersizliği arasında ilişki kurulmakla yetinilmiştir. Hatta iktidar cephesi asayiş sorunu diye bir sorunun varlığını dahi kabul etmemektedir. Nitekim Seyhan Barajı’nın temel atma töreni için Adana’ya gelen Menderes’in sözleri meselenin iktidar cephesindeki tutumunu göstermektedir:

“Hükümetimiz asayiş üzerinde büyük bir dikkatle durmaktadır. Amme huzurunu ihlal edecek en küçük hareket karşısında en büyük titizliği göstermektedir. Asayıştan şikâyet etmek için hiçbir sebep mevcut değildir.”⁶⁷¹

Asayiş bozukluğu, zaman zaman görmezden gelinen bir konu olsa da Adana’nın bu dönemde yaşadığı gündelik meselelerin başında gelmekteydi. Örneğin İncirlik Hava Üssü’nde görev yapmak üzere Adana’ya yerleşen Amerikalı personelin tutum ve davranışları dahi başlı başına bu dönemde şehrin asayişini etkileyen nedenler arasında

⁶⁶⁹ Vatandaş, 25 Temmuz 1957.

⁶⁷⁰ Cevdet Demirbaş, “Osmanlı İmparatorluğu’ndan Günümüze Polis Teşkilatı”, Polis Dergisi, 43 (2005), s.148-149; Ali Dikici, “Demokrat Parti Döneminde İç Güvenlik ve Türk Polis Teşkilatı”, Akademik Bakış Dergisi, III/ 5 (Kış 2009), s.67.

⁶⁷¹ Yeni Adana, 25 Ekim 1953.

yer almaktadır.⁶⁷² Özellikle gece geç saatlerde bar dönüşü nara atan, olay çıkaran Amerikalıların bekçi ve polisleri dikkate almaksızın davrandıkları ve halkı rahatsız ettiklerine ilişkin pek çok haber bulunmaktadır.⁶⁷³

Dönemin Valisi Cemal Dinç ise 1952'den 1954'e dek yaşanan olayları sayısal olarak kıyaslayarak asayiş olaylarının her geçen sene daha çok azaldığını belirtmiştir. Dinç'e göre suç oranının azalmasında suçların işlenmemesi için vilayetçe alınan önleyici tedbirlerin etkili olmasının yanı sıra zabıta kuvvetlerinin dikkatli çalışmaları da sonuç vermiştir.⁶⁷⁴ Bu çalışmalar bazen öyle bir noktaya gelmiştir ki şehirde bir dönem sivri uçlu bıçakların taşınması bir yana satışı dahi yasaklanmıştır.⁶⁷⁵ Valiliğin konuya ilişkin çeşitli çalışma ve uygulamalarına rağmen kumar, cinayet, fuhuş, kaçakçılık gibi nedenlerle asayiş olaylarının sayısında azalma sağlanamamıştır.

3.1.1. Kumar

Kumar, Adana'nın gündelik hayatında karşılaşılan sorunların başında gelmektedir. Özellikle gençler açısından kaygı uyandıran bir boyuta ulaşan kumar alışkanlığı nedeniyle şehirde, "köşe başlarında (seyyar kumar yerleri) diz çökmüş, bağdaş kurmuş bir halde zar atanları seyrederek yetişen bir nesil yaratmıştır."⁶⁷⁶ Bu dönemde kahvehanelerde ve şehrin çeşitli gizli yerlerinde kumar oynamak bütün tedbirlere rağmen önüne geçilemeyecek bir boyuta ulaşmıştır:

*"İnsanlığı günbegün ahlâksızlığa, sefalete sürüklemek suretiyle cemiyet hayatımızdaki sahasını genişleten kumar, ne yazık ki memleketimizde de at oynatmakta ve birçok faciaların zuhur etmesine sebep dahi olmaktadır."*⁶⁷⁷

Köşe başlarında kumar oynayanlar da olası bir polis ya da jandarma baskınının önünü almak için her zaman bir veya birkaç gözcü seçip onları oyun dışı bırakmışlardır. Oyun dışı kalan bu gözcüler nedeniyle gizli yerlerde oynanan kumarı tespit etmek zorlaşmıştır. Gözcüler kazanan kişiden belli miktarda para almakta bu para toplama işine de "ip toplamak" denilmekteydi. Gözcü, bir tehlike hissettiği zaman işaret

⁶⁷² Amerikalıların Adana'nın asayişini etkileyen tutum ve davranışları, "DP Döneminde Türkiye-ABD İlişkilerinin Adana'nın Gündelik Hayatındaki Etkileri" adlı dördüncü bölümde detaylı olarak ele alınmıştır.

⁶⁷³ Türk Sözü, 18 Mayıs 1957

⁶⁷⁴ Bugün, 11 Ocak 1955.

⁶⁷⁵ Yeni Adana, 12 Ağustos 1958.

⁶⁷⁶ Necmi Aktan, "Adana'daki Kumarcılar", Yeni Adana, 14 Temmuz 1950.

⁶⁷⁷ Hilmi Kürklü, "Kumar", Demokrat, 18 Ocak 1955.

vermekte, sonrasında duruma göre ya ortadan kaybolmakta ya da kumar oynayanlarla sohbet ediyormuş izlenimi yaratmaktaydı. Evlerinde kumar oynatanlara ise “ipçi” adı verilmekteydi.⁶⁷⁸

Kumarın Adana’da yaygınlaşması dönemin basınında sıkça işlenen konu başlıklarından biridir. Öyle ki yerel basında okuyucu yorumları köşelerinde dahi bu konuya dikkat çekilmiş; kumarın yalnızca kahvehanelerde oynatılmadığına sokak aralarında da küçük çocukların bazı gruplar tarafından kumar oynamaya teşvik edildiğine ilişkin tespitlerde bulunulmuştur. Bununla birlikte; “şehrin muhtelif semtlerinde bulunan ilkokulların önünde şeker, portakal vesaire satar gibi görünen bazı kimseler, çocukları başlarına toplayıp “nasip kısmet” ismi altında bir nev’i kumar oynatmışlardır.”⁶⁷⁹ Bir eğlence amaçlı oyun gibi görünen “nasip kısmet” tarzı oyunlar kumar alışkanlığının ilk adımı olarak değerlendirilmiştir. Halk tarafından dile getirilen kaygılara, basında yer alan çeşitli uyarı niteliğindeki yazılara rağmen Adana’da kumar ele aldığımız dönemin en yoğun gayr-ı meşru faaliyeti olarak göze çarpmaktadır. De Certau’nun sıradan insanların mücadele alanı olarak gördüğü gündelik hayata dair yorumu burada anlam kazanmaktadır. Gazetede yazılarıyla entelektüellerin ve getirdikleri yasaklarla iktidarların, toplumu disipline etme çabaları karşısında “sıradan insan”, çeşitli ihlaller ve kaçamaklar yoluyla her fırsatta kuralları kendine mal ederek bozmayı bilmiş kumarbaz kumar oynamaya ve oynatmaya devam etmiştir.

3.1.2. Cinayet ve Yaralama

Adana’da cinayet ve yaralama hadiseleriyle mimlenmiş bir şehirdir. Kıskançlık, intikam, para, kavga ve partcilik gibi nedenlerin başı çektiği cinayet hadiseleri ulusal basına da yansiyarak Adana’ya yönelik olumsuz bir izlenim yaratmıştır.

Bu yıllarda para için çiftçi bir aileyi ortadan kaldıran ve sonrasında arkadaşlarını da öldüren 3 kişilik “Adana canavarları” denilen grup şehirde büyük yankı uyandırmıştır. “Yüzlerce meraklı adliye binası, hapishane ve Emniyet Müdürlüğü civarında dolaşarak” suçluları görmeyi beklemişlerdir. “Gayet soğukkanlı olan caniler gazetecilere poz vererek resimlerini çektiler.”⁶⁸⁰ Çiftçinin hamile olan eşini boğarak öldüren ve

⁶⁷⁸ Necmi Aktan, “Adana’daki Kumarcılar”, Yeni Adana, 14 Temmuz 1950.

⁶⁷⁹ Hilmi Kürklü, “Bu Vaziyet Mutlaka Önlenmelidir”, Demokrat, 27 Ocak 1956.

⁶⁸⁰ Milliyet, 3 Şubat 1957.

daha sonra parçalayan üç kişilik grubun katillerinden biri cezaevinde ölmüş, diğeri yaşı küçük olduğu için 24 yıla mahkûm edilmiş, 3. kişi ise idam cezasına çarptırılmıştır.⁶⁸¹

İşlenen cinayetlerin zaman zaman sudan sebeplerle ortaya çıktığı görülmektedir. Örneğin, evlerinin önünden geçen CHP konvoyunu alkışladığı için bir kadın, DP'li kocası tarafından öldürülmüştür.⁶⁸² Bir başka örnekte ise, şakalaşan iki arkadaşın biri şakayı ciddiye alarak arkadaşını öldürmüştür.⁶⁸³

Şehirdeki cinayet ve yaralama hadiselerinin önüne geçmek için Emniyet mensuplarının tedbirleri yetersiz kalmakta, bu hadiseler artık vakayı adiyeden sayılmaktaydı. Örneğin Yeni Adana gazetesinde Şeker Bayramı boyunca şehirde yaşanan olayları özetlemek için atılan bir başlıkta “şehrimizde vukuat rekoru kırıldı, biri ölümle biten 9 ağır ve hafif bıçaklama hadisesi oldu” ifadeleri yer almaktadır.⁶⁸⁴ Yalnızca 3 günlük bir süreçte ortaya çıkan bu tablo söz konusu hadiselerin şehirde ne kadar yaygınlaştığını göstermektedir.

Cinayet suçlarının yaygın olduğu Adana'da adam öldürmek kimi zaman yüz kızartıcı bir suç olarak görülmemekte hatta zaman zaman şöhret vesilesi bile sayılabilmekteydi. Yukarıda da belirtildiği üzere ele alınan dönemin Adana'sını anlatan Orhan Kemal'in *Vukuat Var* adlı romanında, kız kardeşi Güllünün sevgilisini öldürmeyi düşünen Hamza, böyle bir durumda insanların; “aşk olsun çocuğa. Daha on sekizine basmadan cinayet işledi. Helal olsun emdiği süt” diyeceklerini düşünmüş, yaşlılarını kışkandıracağına inanmıştır.⁶⁸⁵ Bu bakış açısı Adana'da cinayet ve yaralama hadiselerinin nedenlerini kısmen açıklamaktadır. Cinayet işlemek bazı durumlarda dışlanmak, ayıplanmak, yadırganmak yerine adeta bu vesileyle toplum nezdinde takdir toplamanın, kabul görmenin bir aracı haline gelmiştir. Nitekim bu olgu günümüzde de Adana'nın bazı semtlerinde hâlâ gündelik hayatın bir parçasıdır. Gazetelerin üçüncü sayfalarına ve haber bültenlerine Adana'da yaşanan cinayet ve yaralama olayları sıkça yansımaya devam etmektedir.

⁶⁸¹ Cumhuriyet, 24 Ocak 1960.

⁶⁸² Cumhuriyet, 1 Kasım 1957.

⁶⁸³ Cumhuriyet, 16 Temmuz 1955.

⁶⁸⁴ Yeni Adana, 10 Temmuz 1951.

⁶⁸⁵ Orhan Kemal, *Vukuat Var*, s.329.

3.1.3. Hırsızlık

Bu dönemin belli başlı asayiş olaylarından birisi de şehirde yaygınlaşan hırsızlık vakalarıdır. Daha önce değinildiği gibi basında bu konuda yer alan haberlerde artan hırsızlık olaylarının nedeni olarak işsizlik ve şehre dışarıdan yapılan göçler gösterilmiştir. Burada örtük olarak Adanalılar bu tür olaylardan sorumlu tutulmamakta, hırsızlık olaylarındaki artış şehre dışarıdan gelenlerle ilişkilendirilmektedir.

“Şehrimize hemen her gün birçok şehirlerden iş aramak için gelen kimseler arasında hırsızlık yapmaya müsait kimselerin de bulunması bilhassa amele toplulukları arasında yapılan hırsızlıkların artmasına sebep olmaktadır.”⁶⁸⁶

Örneğin Yeni Adana’da çıkan bir haberde yine şehre dışarıdan gelenler kriminalize edilmektedir; “iş aramak bahanesiyle şehrimize gelen birçok kimselerin, bu arada küçük yaştaki çocukların hırsızlık yaptığı görülmektedir.”⁶⁸⁷ Bu ifadeler, hırsızlıkla ilgili olarak şehre çevre bölgelerden gelenleri hedef göstermekte, onları marjinalleştirmektedir. Adana özelinde düşündüğümüzde Güven’in ifadesiyle; “verimli üretim ağlarına giremeyen yoksul sınıfları üretim ilişkilerinin dışında tanımlayan pratiklere, müesses ahlâki normlardan hareketle belirlenen ‘toplum dışılık’ mekanizmaları eşlik etmektedir.”⁶⁸⁸ Suça yatkınlık, Adana’ya dışarıdan gelenler için bir tercih ve kültürel bir özellik olarak sunulmaktadır. Oysa bu dışlanmışlık, “kaybedenler safına itilmek”ten başka bir şey değildir. Bir başka deyişle her türlü fenalığı dışarıya aktarma sınıf gerçeğini bir bakıma görünmez kılmaktadır. Güven bu konuyu Wacquant’dan yaptığı alıntıyla şu şekilde ifade etmektedir:

“Verimli üretim ağlarından dışlanmış kent sürgünleri ‘hayatta kalmak’ için kendi başına geçinme stratejilerine, karanlık işlere, kayıt dışı işlere, yeraltı ticaretine, suç eylemlerine, adeta kurumsallaşmış dolandırıcılıklara başvurmak zorunda kaldıkça, bu türden çareler güncel eşitsizlik örüntülerini yumuşatmak bir tarafa daha da pekiştirir.”⁶⁸⁹

Şehirde bu dönemde en çok pamuk hırsızlığı vakalarına rastlanılmaktadır. Öyle ki pamuk hırsızlığının önüne geçmek için valilik tarafından bazı bölgelerde karakol

⁶⁸⁶ Yeni Adana, 19 Şubat 1957.

⁶⁸⁷ Yeni Adana, 10 Nisan 1957.

⁶⁸⁸ O. Özgür Güven, “Psikopat, Sabıkalı, Umutsuz: Suçun Irksallaştırılması ve Kapkaç”, Yerli ve Millî Gündelik Hayat, der. Mesut Yücebaş, İletişim Yayınları, İstanbul 2016, s.310.

⁶⁸⁹ Güven, “Psikopat, Sabıkalı, Umutsuz...”, s.313.

kurulmasına dahi karar verilmiştir.⁶⁹⁰ İlk etapta karakol kurulacak yerler; Mihmandar Köyü, Akkapı ve Şemsi Paşa mahallelerinin yukarı kısmı olarak belirlenmiştir. Bununla birlikte Tarsus yolu üzerine de bir karakol kurulmasına karar verilmiş, pamuk hırsızlarının takip ve kontrolünde kolaylık sağlaması açısından jandarma ve çiftçi birliğinden bu iş için birer jeep tahsis edilmiştir. Ayrıca Nahiye Müdürlüklerine ve köy muhtarlıklarına sıkı tebligat yapılması kararı alınmıştır.⁶⁹¹ Çukurova tarımının en önemli maddesi olan pamuk taşıdığı değer itibarıyla şehrin sosyal, ekonomik ve kültürel yapısını değiştirdiği gibi hırsızlık gibi asayiş suçlarının da bir nesnesi haline gelmiştir.

Hırsızlık suçunda sabıkalı olanlar neredeyse yaptıkları bu işi ustalıkla yürütecek tecrübelere ulaşmışlardır. Örneğin suçundan dolayı altı yıldan beri aranan bir Adana'lı hırsız, bu dönemde İzmir'de yakalanmış ve bu vesileyle de ilginç bir gerçek ortaya çıkmıştır. Kendisini polise takma adla takdim eden sabıkalı altı yıl boyunca polisten kaçmayı tam sekiz ayrı kimliğe bürünerek başarmıştır.⁶⁹² “8 Hüviyetli Bir Hırsız Yakalandı” başlığıyla sunulan haber söz konusu durumun trajikomik boyutunu ortaya koymaktadır.

Hırsızlık olaylarının artması ve suçluların yakalanamaması doğal olarak halk arasında tedirginlik uyandırmıştır. Hırsızların para ya da ziynet eşyası dışında kıyafet de çaldıkları görülmüştür. Dönemin basınında evlere giren hırsızların kıyafet de dahil olmak üzere bir takım eşyaları götürdüklerine ilişkin birçok habere rastlamak mümkündür: “Ali Hızalan'ın evine hırsız girmiş, kendisinin ve tıbbiye talebesi olan oğlunun elbiselerini alarak savuşmuştur”⁶⁹³ “...Mehmet Tuncel'in evine giren meçhul kimseler, bu memurun elbiselerini almış, zabıtaya yapılan şikâyete rağmen bulunamamıştır,”⁶⁹⁴ “Amerikalıların evinde belirsiz kimseler tarafından iki kat elbise çalınmıştır.”⁶⁹⁵ Bu örnekler, hırsızlığın şehirde ne kadar yaygınlaştığının bir başka göstergesi olmakla birlikte bu yıllarda oldukça rağbet gören Amerikan eşyalarına duyulan merakı da göz önüne sermektedir.

⁶⁹⁰ Cumhuriyet, 21 Ağustos 1951.

⁶⁹¹ Yeni Adana, 17 Ağustos 1951.

⁶⁹² Milliyet, 2 Kasım 1959.

⁶⁹³ Bugün, 7 Temmuz 1953.

⁶⁹⁴ Bugün, 7 Temmuz 1953.

⁶⁹⁵ Bugün, 7 Mayıs 1957.

3.1.4. Fuhuş

Bu dönemin kendine has özelliklerinden birinin pamuk fiyatlarındaki artışla birlikte yaşanan zenginleşme olduğu yukarıda ifade edilmişti. Belli kişilerin elinde toplanan sermaye lüks tüketime olan ilgiyi artırdığı gibi kumar ve fuhuş gibi yasadışı işlere yönelimi de artırmıştı. Artan fuhuş olayları karşısında Fuhuşla Mücadele Komisyonu bazı tedbirler almış ve çeşitli mekânlara cezai işlem uygulamıştır. Yapılan teftişlerde zaman zaman gayri resmi çalışan genelevleri ve fuhuş yapılan randevu evleri kapatılmıştır.⁶⁹⁶ Fuhuşla Mücadele Komisyonu'nun aldığı önlemler arasında genelev ve bar kadınlarının sıkça muayeneye tabi tutulması, bu kadınların akciğer muayenesinden geçirilmesi ve gizli fuhuş yapılan evlerin meydana çıkarılması amacıyla ahlâk zabıtası kadrosunun genişletilmesi yer almaktadır. Bununla birlikte komisyon, gizli fuhuş yapan bar kadınlarını geneleve göndermeyi sürdürmüştür.

İncirlik Üssü nedeniyle Amerikalıların şehirdeki varlığı da fuhuşla mücadele konusunda çaba gösterilmesine yol açmıştır. Örneğin Amerikalıların yanında çalışan bir kadın fuhuş yaptığı gerekçesiyle şehir dışına sürülmüş ve bu konuda Amerikalılara bir tebligat gönderilerek olayın devam etmesi halinde evlerinin mühürleneceği bildirilmiştir.⁶⁹⁷ Fuhuşla mücadele hususunda alınan önlemlerden biri de barlardaki kapalı locaları açmak ve ışıksız yerleri ışıklandırmak olmuştur. Barlara bu konuda tebligat vererek uymayanların bar kapatmaya kadar varan cezalar alabilecekleri belirtilmiştir.⁶⁹⁸

Fuhuş konusunda yaşanan ilginç bir gelişme ise Adana'da genelevde çalışan kadınların 24 Kasım 1955 tarihinde greve gitmeleridir. Emniyet tarafından dost tutma yasağı getirilmesi ve dostu olanların geneleve girmesinin yasaklanması üzerine genelev kadınları umumi bir grev yaparak, patronlarına çalışmayacaklarını bildirmişlerdir. Bunun üzerine Emniyet, kadınları çalışmaya mecbur tutmuştur.⁶⁹⁹ Genelevin ışıklarını söndürerek tepkilerini ortaya koyan kadınların grevine yönelik kesin çözüm için ahlak komisyonu kurulmuş ve sorun bu komisyona havale edilmiş, yetkili makamlar dost

⁶⁹⁶ Demokrat, 29 Ocak 1954.

⁶⁹⁷ Yeni Adana, 22 Mart 1956.

⁶⁹⁸ Yeni Adana, 27 Haziran 1958.

⁶⁹⁹ Ahmet Makal, Ameleden İşçiye, Erken Cumhuriyet Dönemi Emek Tarihi Çalışmaları, İletişim Yayınları, 2007, s.306.

tutma yasağının devamına karar vermiştir.⁷⁰⁰ Dolayısıyla genelev kadınlarının bu grevi amacına ulaşmamıştır.

Asayiş suçlarının bir parçası olan cinsel suçlar özellikle 1950’li yılların Adana’sında en çok karşılaşılan suçlardan biridir. Bunda şehrin kendisine has ekonomik ve sosyal yapısı oldukça etkilidir. Yeni zenginleşen sınıfın eğlence anlayışının bir parçası olarak ortaya çıkan yeni mekânlar ve bu mekânların müdavimleri arasında yer alan İncirlik Üssü’nde çalışan Amerikalılar fuhuş olaylarının artışına adeta zemin hazırlamıştır. Böylece gayri resmî bir ekonomik faaliyet türü olan fuhuş Adana’da yaygınlık kazanmıştır. Dolayısıyla fuhşun yaygınlık kazanmasında ekonomik, politik, sınıfsal ve kültürel birçok faktör etkili olmuştur.

3.1.5. Kaçakçılık

Sınır bölgelerine yakınlığı dolayısıyla Adana, kaçakçılar için gözde şehirlerden bir tanesidir. Öyle ki daha önce evlerde gizli satılan kaçak eşyalar 1950’li yıllarda sokaklarda satılmaya başlamıştır. Kaçakçılık olaylarındaki artışın pasaport kanununda yapılan değişikliklerle de bir ilişkisi bulunmaktadır. Zira kanunda yapılan bu değişiklik herkese az bir masrafla pasaport alma hakkı vermiştir. Bu kolaylık sayesinde Suriye’deki akrabalarını ziyaret edecekleri gerekçesiyle birçok kaçakçı sınırdan kaçak eşya getirmeye başlamıştır. Gümrük Kanunu’nda yer alan “huduttan giren bir kimse zati eşyaların yanında götürebilir” maddesi kaçakçılara geniş bir hareket alanı sağlamıştır. Böylece getirdiği eşyaları satarken yakalansa dahi Suriye’den kendisi için getirdiğini ve parası olmadığı için satmak durumunda kaldığını ifade etmesi kaçakçının cezai müdahaleye maruz kalmasına engel olmuştur.⁷⁰¹ Bununla birlikte özellikle Hatay ve Kilis sınırlarından getirilen kaçak eşyaların yalnızca kişisel bir seyahat sonrası belli bir alışverişle değil tam teşekküllü bir teşkilatlanmayla taşındığı anlaşılmaktadır.⁷⁰² Örneğin, kamyonla Suriye’den kaçak getirdikleri 2.726 yelek, 451 ceket ve bir branda çadır bezini talaş dolu çuvallara yerleştirerek şehre sokmaya çalışanlar dönemin Millet gazetesine haber olmuşlardır.⁷⁰³ Yine Suriye’den bol miktarda giyim ve kadın eşyası

⁷⁰⁰ Pektaş, Demokrat Parti Dönemi’nde İşçi Hareketleri, s. 334; Yeni Adana, 29 Kasım 1955.

⁷⁰¹ Akşam, 17 Ocak 1951.

⁷⁰² Yeni Adana, 10 Temmuz 1951.

⁷⁰³ Millet, 29 Eylül 1952.

getiren iki kaçakçı, üzerlerinde tabanca ile yakalanmış⁷⁰⁴, bir başka hadisede de aynı ülkeden 500 bin liralık mücevher kaçakçılığı yapıldığı ortaya çıkmıştır.⁷⁰⁵

Bu dönemde eşya kaçakçılığının yanı sıra döviz kaçakçılığının da yapıldığı görülmektedir. Adana’da yaşayan Amerikalıların eğlence yerlerinde ödemelerini Dolar üzerinden yapması şehirde döviz üzerinden yasadışı bir döngü kurulmasına vesile olmuştur. Ayrıca banka ve veznelerde Dolar değiştirme muamelesi yapanların sayısının azalması döviz alım satımının karaborsada gerçekleştiğine ilişkin bir kanaat yaratmıştır. Adana’da 13-14 liraya bozdurulan Doların Beyrut’ta değerinin 18 liraya kadar yükselmesi İncirlik üzerinden Beyrut’a uzanan bir Dolar kaçakçılığı hattının kurulduğuna ilişkin şüphelere neden olmuştur.⁷⁰⁶

Bu kısımda 1950’li yıllarda Adana basınına yansıyan belli başlı suç haberleri üzerinde durulmuştur. “Üçüncü sayfa haberleri” olarak tabir edilen suç olaylarının anlatıldığı gazete sayfaları toplum olarak “korkudan, kederden ve endişeden haz üreten yerelliğimize seslenmektedir.”⁷⁰⁷ Güven bu hususta Caldeira’dan alıntıyla suç konusunda konuşmanın bir yönüyle suçu besleyen bir döngüye yol açtığını ifade etmektedir:

“Suç meselesini konuşmak bulaşıcıdır. Bir kere bir vaka tanımlandığında diğerleri bunu takip eder. Suç meselesini konuşmak aynı zamanda bölük pörçüktür ve tekrarlayıp durur. Yani suç meselesini konuşmak korkuyla uğraşan ve korkuyu yeniden üreten ve şiddete karşı gelen ama onu büyüten bir döngüyü besler.”⁷⁰⁸

Caldeira’nın yaklaşımı, 1940’lı yıllarda basına uygulanan sansürle birlikte ortaya çıkan manzarayı açıklamaktadır. Bir hükümet politikası olarak bu yıllarda, savaş sırasında toplumun moralini bozacağı düşünülen kimi haberlere sansür uygulanmış cinayet ve özellikle intihar haberlerine yasak getirilmiştir; ancak bu sansür cinayet haberlerine olan ilgiyi artırmıştır. Tamamen adliye haberlerinden oluşan gazeteler yüksek satışlara ulaşmışlar, diğer gazeteler ise cinayetlerin artışıyla bu gazetelerin yayın politikaları arasında bir bağ kurmuşlardır.⁷⁰⁹ Gazetelerin toplumu etkileyip yönlendirdiğine olan inancı içinde barındıran bu ilişkilendirme, suç meselesinin konuşuldukça yeniden

⁷⁰⁴ Cumhuriyet, 29 Aralık, 1958.

⁷⁰⁵ Cumhuriyet, 15 Haziran 1955.

⁷⁰⁶ Yeni Adana, 3 Mart 1959.

⁷⁰⁷ Mesut Yücebaş, Yerli ve Millî Gündelik Hayat, der. Mesut Yücebaş, İletişim Yayınları, İstanbul 2016, s.12.

⁷⁰⁸ Güven, “Psikopat, Sabıkalı, Umutsuz...”, s.312.

⁷⁰⁹ Cantek, Cumhuriyet’in Büluğ Çağı, s.56.

üretildiği yaklaşımını da doğrulamaktadır. Dolayısıyla Adana basınında adliye haberlerinin sürekli konuşulan, tartışılan bir konu olması şehirdeki suç olaylarını etkileyen bir faktör olarak görülebilir.

3.2. Karaborsa

Türkiye'nin tarihinde karaborsacılığın en yaygın görüldüğü dönemlerden biri DP'li yıllardır. Karaborsa meselesi, yalnızca Adana'da değil Menderes döneminin ekonomi politikalarının dolaylı sonucu olarak Türkiye genelinde yaşanmış bir sorundur. 1955'te başlayan ekonomik kriz birçok malın piyasadaki çekilmesine ve yaşanan kıtlık neticesinde bu malların karaborsaya düşmesine neden olmuştur. Örneğin yurt dışından ithal edilen kahvenin ülkeye girişi kısıtlanınca piyasada kahve kıtlığı yaşanmış bu da kahvenin karaborsaya düşmesine neden olmuştur.⁷¹⁰ Bu sorunun önüne geçebilmek için DP Hükümeti, 6 Haziran 1956 tarihinde Millî Korunma Kanunu'nu uygulamaya koymuştur. Yasanın amacı, stokçuları ve karaborsacıları cezalandırmak, piyasaları daha iyi denetleyebilmektir;⁷¹¹ ancak bu yasanın uygulamaya konulmasına rağmen Adana'da karaborsacılık, stokçuluk devam etmiş bu meselenin önüne tamamen geçilememiştir.

Adana'da bu dönemde karaborsacılık en çok kahve, şeker ve sinema bileti üzerinden yapılmıştır. 27 Ekim seçimlerinden önce (1957) dağıtılmak üzere getirilmiş olan 300 ton kahve gümrük gerekçesiyle piyasaya çıkarılmayınca kahve karaborsacılığı başlamıştır. Yerel basında kahve karaborsacılığının sona ermesi için resmileşmesi yani kahvenin karaborsa fiyatından satılıp paranın devlet hazinesine girmesi gibi öneriler sunulmuş;⁷¹² fakat bu öneriler hükümet tarafından dikkate alınmamıştır. Bazı illere Kızılay tarafından dağıtılan ve kilosu 88 liradan satılacak olan kahveye Adana'da alıcı çıkmamıştır; çünkü karaborsada kilosu 60 liraya kahve bulmak mümkündür.⁷¹³

⁷¹⁰ Bu süreçte piyasadaki kahve yokluğu CHP'nin seçim propagandasına dahi yansımıştır. 1957 seçim afişlerinde CHP, DP'yi piyasada bulunmayan malların sorumlusu olarak göstermiş ve bir seçim afişine "Kahve Gitti Adı Kaldı Yadigâr" ifadesini yazdırmıştır (Mehmet Ö. Alkan, "Kahve –Kahvaltı ve Çay Tiryakiliği", Türkiye'nin 1950'li Yılları, Haz. Mete Kaan Kaynar, İletişim Yayınları, İstanbul 2015, s.620).

⁷¹¹ Millî Korunma Kanunu'nun çıkarılmasını gerektiren ekonomik sorunların nedenleri için bkz: Yaşar Baytal, "Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları (1950-1957)", Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 40 (Kasım 2007), s.545-567).

⁷¹² Yeni Adana, 21 Ocak 1958.

⁷¹³ Cumhuriyet, 18 Haziran 1958.

Piyasada yaşanan şeker sorunu da şekerin karaborsaya düşmesine neden olmuştur.⁷¹⁴ Şeker sorununu gidermek amacıyla toptancılar belediyeyle ortak çalışma yaparak şekerin perakende piyasasında rayiç bedeli üzerinden satışı sağlanmıştır. Buna rağmen perakendecilerin, temin edilen şekeri karaborsaya intikal ettirmeleri önlenememiştir.⁷¹⁵ Bu mesele, şehre 230 ton şeker tahsis edildiğinde ve her haneye bir kilo şeker alma sınırı getirildiğinde kısmen çözülmüştür.⁷¹⁶ Her hanenin yalnızca bir kilo şeker alma hakkının olması piyasadaki şekerin nispeten eşit dağılımını sağlamıştır fakat özellikle kalabalık aileler için bu kilo sınırı ihtiyacı karşılamaya yetmemiştir.

Belediyenin bir süre bizzat kendisinin ilgilendiği şeker ve kahve satışlarını kontrol etme görevini derneklere devretmiş olması da şeker ve kahve karaborsası denetiminde gevşekliklere neden olmuştur.⁷¹⁷ Önlem olarak belediye kontrol ekipleri şeker satışlarında vurgunculuk yapanları tespit etmiş ve bu şahısları savcılığa göndermişlerdir.⁷¹⁸ Belediye zabıta memurları ile millî korunma memurları fahiş fiyatla kahve ve çay satan muhtelif şahısları yakalayıp Cumhuriyet savcılığına teslim etmişlerdir.⁷¹⁹ Vurguncuların akıbetlerine ilişkin malumat bulunmamaktadır. Bu tür önlemlerin piyasadaki karaborsa faaliyetlerini engelleme hususunda ne derece caydırıcı olduğu tartışmalıdır.

Bazı dönemlerde ise piyasada şeker sorunu yokken şehirde şeker kıtlığı olacağı söylentileri dolaşmıştır. Dışarıdan şeker ithal edileceği yönünde söylentiler birçok esnafın ve halkın stok yapmasına sebep olmuş, herkesin ihtiyacının çok üzerinde alışveriş yapmasıyla şeker kıtlığı ortaya çıkmıştır.⁷²⁰ Farklı dönemlerde ortaya çıkan bu tür söylentiler üzerine Şeker Şirketi Genel Müdürlüğü bir beyanat vererek şeker fabrikalarının belediyeden alınacak bir belgeyle vatandaşın taleplerini tamamen karşılayacağını ilan etmiştir.⁷²¹ Şehirde şeker kıtlığı olacağına dair söylentilerin temel nedeni Canka'ya göre; meşrubat ihtiyacının artmasıyla ilgiliydi. Yaz mevsiminde,

⁷¹⁴ Şeker karaborsacılığı öyle bir hal almıştır ki, bu sektörden para kazanmayı planlayan bir kişi şeker sıkıntısının yaşandığı bu süreçte, topladığı şekerleri Toros dağlarında açtığı çukurların içine saklamıştır. Anlatılana göre, Toroslarda açtığı çukurlara şeker dolduran karaborsacı, yağın bir yağmur sonrası bu işten zararlı çıkmış, Toroslarda “şerbet dereleri” akmıştır (Habora, Benim Başkentim Adana, s.28).

⁷¹⁵ Demokrat, 6 Temmuz 1954.

⁷¹⁶ Demokrat, 21 Ağustos 1955.

⁷¹⁷ Yeni Adana, 11 Şubat 1955.

⁷¹⁸ Demokrat, 27 Ocak 1955.

⁷¹⁹ Yeni Adana, 11 Nisan 1957.

⁷²⁰ Yeni Adana, 15 Kasım 1956.

⁷²¹ Demokrat, 29 Haziran 1954.

meşrubatçıların taleplerinden dolayı stoğu yeterli gelmeyen tüccarın şeker bulunmadığını söylemesi halk arasında şeker kıtlığı yaşandığı kaygısını beslemiştir.⁷²² Basında ise sürekli olarak şeker sıkıntısının olmadığı ifade edilmiş ve şehre gelen/gelmekte olan toz ve kesmeşekerin miktarı hakkında bilgi verilmiştir: “Şehrimize 150 torba toz, 240 sandık kesme şeker geldi. 280 kesme şeker de bugün geliyor sevkiyat devam edecek.”⁷²³ Bu haberlerin yapılaş amacı; halkın söylentileri dikkate alarak şeker stoğu yapmasının önüne geçmektir. Zira bu tür söylentilerin karaborsacılar tarafından ortaya çıkarıldığı düşünülmektedir.

Şeker noksanlığı her zaman karaborsacıların oluşturduğu suni bir buhran olmamıştır. Şehrin şeker sıkıntısı yaşadığı zamanlarda şeker karaborsaya intikal etmiş ve fiyatı 3 liraya kadar çıkmıştır. Bu dönemde tatlıcılar baklava ve kadayıfı bal şerbeti ile yapmaya başlamışlar, bazıları ise dükkânlarını kapatmak zorunda kalmıştır. Dönemin yerel basın kaynaklarından anlaşıldığına göre Belediye, halkı sıkıntıya düşürmeyecek şekilde her aileye iki kilo şeker verilmesini kararlaştırmıştır.⁷²⁴

Şeker yokluğunun bayram dönemine denk geldiği bir süreçte tatlıcılar ve meşrubatçılar dükkânlarını kapatmak zorunda kalmışlardır. Çocuklarına mama yapacak kadar dahi şeker bulamayan ailelerin komşulardan şeker aramaya çıkmaları yerel basına konu olmuştur.⁷²⁵ Şehirdeki şeker yokluğu beslenme sorununu beraberinde getirmiş ve çeşitli hastalıklara neden olmuştur. Şeker kıtlığına ilişkin olarak Adana'nın komisyoncularından Haşim Camcıoğlu şunları söylemektedir: “O dönemlerde Adana'da şeker yok diye beslenemedik, hasta olduk. Uyuz olduk gıdasızlıktan.”⁷²⁶

“Türk Sözü” gazetesindeki yazısında Derviş İlpars, şeker yokluğu mevzusuna daha farklı bir açıdan yaklaşmıştır. Ona göre şeker sorunu, şekerin piyasada bulunmamasından değil onu dağıtacak bir makamın olmamasından kaynaklanmaktaydı. İlpars, organizasyon bozukluğuna bağladığı şeker yokluğu nedeniyle vatandaşın yaşadığı mağduriyeti şu şekilde ifade etmektedir:

“Şehirde şeker mi yok? Belki vardır. Hem de halkın ihtiyacına yetecek kadar, biz öyle tahmin ediyoruz. Fakat vatandaş bir kilo şeker alabilmek için günlerce şeker

⁷²² Selahattin Canka, “Karaborsayı Neden Destekliyoruz?”, Demokrat, 29 Haziran 1954.

⁷²³ Demokrat, 11 Temmuz 1954; Demokrat, 27 Temmuz 1954.

⁷²⁴ Bugün, 24 Şubat 1955.

⁷²⁵ Türk Sözü, 5 Temmuz 1958.

⁷²⁶ Haşim Camcıoğlu, Komisyoncu, 9 Şubat 2016 tarihli mülakattan.

tevziatı yapılan yerlerde nöbet bekler, hatta üzerine su sıkılır, eğer bu da kâfi gelmezse, polis, jandarma çağrılır, cop kullanılır, vatandaş bir kilo şeker için hükümet kuvvetleri tarafından tartaklanır.”⁷²⁷

Polis ve jandarma tarafından tartaklanan vatandaşların yanı sıra şeker kuyruklarında uzun bekleyişler nedeniyle çıkan kavgalarda yaralanma olaylarına da tanık olunmuştur. Ayrıca şeker kuyruklarında yan kesicilik ve sarkıntılık vakaları da yaşanmıştır.⁷²⁸ Anlaşıldığı üzere şehirdeki şeker sıkıntısı gündelik hayatın önemli sorunlarından biri haline gelmiş, sosyal hayatta bir kargaşaya neden olmuştur.

Sinema biletlerine ilişkin karaborsacılık faaliyetleri de bu dönemde halkı isyan ettiren sorunlardan biridir. Karaborsanın sinema sektöründe görülmesinin temel nedeni özellikle kış mevsiminde Adana’da yaşayan insanların gidebilecekleri eğlenme ve dinlenme mekânlarının sınırlı olmasındandır. Kışlık sinema sayısının -“Adana’da Sosyal Yaşam” bölümünde belirtildiği gibi- yalnızca üç tane olması, sinema karaborsacıları tarafından bir fırsata dönüştürülmüştür. Talep fazla ancak alternatif az olunca karaborsacılara gün doğmuştur. Karaborsacılar, uygun fiyata aldıkları biletleri, örneğin 60 kuruşluk koltukları, etraflarına topladıkları 12-16 yaşlarındaki çocuklar aracılığıyla 100 ila 150 kuruş arasında değişen fiyatlarla satmıştır.⁷²⁹

Bu devirde, polis ve belediye zabıta memurlarının önünde dahi karaborsacılık yapıldığına tanık olunmuştur. Öyle ki bu durumu görenler karaborsacılığın yasallaştığını düşünecek raddeye gelmiştir.⁷³⁰ Yeni Adana gazetesine göre, Van Emniyet Amirliğinden Adana’ya tayin olunan Bedii Yüken’in aldığı önlemler sayesinde şehirdeki karaborsacılık faaliyetleri nispeten azalmıştır:

“Sinema önlerinde karaborsacılar alabildiğine at oynatmaya, sokak ve köşelerde halkın huzurunu kaçıran naralara, çirkin kahkahalara, hayasız küfürlere rastlanmaya başlanmış, kahvelerde laubalilik artmıştı (...)Van Emniyet Amirliğinden yeni gelen Emniyet amiri Bedii Yüken sayesinde bir haftada sinema önü karaborsacılığı % 60 azaldı.”⁷³¹

⁷²⁷ Derviş İlpars, “Sonu Ne Olacak”, Türk Sözü, 22 Ağustos 1958.

⁷²⁸ Hür Fikir, 23 Şubat 1955.

⁷²⁹ Hilmi Kürklü, “Bilet Karaborsacılığı Artık Önlenmelidir”, Demokrat, 29 Ocak 1956.

⁷³⁰ Mahmut Aydın Elbeyioğlu, “Sinema Biletlerinde Karaborsacılık”, Vatandaş, 18 Nisan 1951.

⁷³¹ Hilmi Kürklü, “Şehirden Röportajlar”, Yeni Adana, 26 Haziran 1956.

Büken'in çabalarına rağmen kısa bir süre sonra karaborsacılığa ilişkin şikâyetler yeniden gündeme gelmiştir. Sinema gişesinde bilet bulamayanlar 100 kuruşluk bileti karaborsadan yaklaşık 150-200 kuruşa almak durumunda kalmışlardır.⁷³² Yaklaşık iki katına satılmasına rağmen biletlerin rağbet görmesi, karaborsacılara özellikle bu sektörde geniş bir alan açmıştır.

Karaborsacılığın önüne geçmek üzere alınan tedbirlerin başında "Millî Koruma Kanunu" geliyordu. Kanun'un yaptırım gücü yüksek maddeleri ve jandarmanın sert tedbirleri karaborsaya engel olmamıştır. Kanun'a rağmen, piyasadaki mal darlığı ve karaborsacılık 1957-58 yıllarında da devam etmiştir. Beklenen randımanı sağlayamayan bu yasanın yerine "İktisadî Tedbirler Kanunu" hazırlanmış, ancak bu sırada Menderes Hükümeti devrilmiştir.⁷³³ Piyasalarda çeşitli sektör ve ürünlere yönelik olarak ortaya çıkan karaborsacılık meselesi, 1950'li yıllarda Adana'da gündelik hayatta en çok karşılaşılan sorunlardan biri olarak şehir halkını iktisadi anlamda müşkül duruma düşürmüştü, bu mesele uzun bir süre hükümet ve belediye memurlarını meşgul etmiştir.

3.3. Sağlık Sorunları

XIX. yy. da Osmanlı Devleti sınırları içerisinde en çok görülen hastalıklar veba, sarıhumma ve kolera gibi salgın hastalıklardır. Hindistan ve Doğu Asya'dan Mekke ve Medine yoluyla gelen hacılar, kolera ve diğer hastalıkların ülkeye yayılmasına vesile olmuştur. Hac yolu üzerinde bulunan Adana bölgesinde ve Suriye sınırında yaşayan Tatar ve Çerkez kolonileri sıtma nedeniyle büyük nüfus kayıpları yaşamışlar, bazıları tamamen yok olmuştur.⁷³⁴ Sıtma ile birlikte Adana'yı yüzyılın sonuna doğru kolera salgını da etkisi altına almıştır. Genelde bozuk kanalizasyon sistemlerinden içme su kuyularına sızan sulardan kaynaklanan kolera hastalığının Çukurova'da görülmesinde, bölgede bulunan bataklıklar ve sıcak hava şartları etkili olmuştur. 1895'te müfettiş olarak Çukurova'ya gelen Doktor Şerafettin Mağmumi, hastaların perişan bir şekilde inlediklerinden, yaralı ve bereli olanların kirli kokmuş mendil ve entari parçalarıyla yaralarını sarmış olduklarından bahsetmiştir.⁷³⁵ Hastalık, özellikle Çukurova'nın

⁷³² Yeni Adana, 21 Ağustos 1957.

⁷³³ Osman Sait Dikilitaş, Demokrat Parti Hükümetlerinin Sosyo-Ekonomik Alandaki İcraatları (1950-1960), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Konya 2007, s.218,219.

⁷³⁴ Donald Quatert, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi", Halil İnalcık, Donald Quatert (Ed.), c.II, Eren Yayıncılık, İstanbul 2004, s.912.

⁷³⁵ Ener, Tarih Boyunca, s. 169.

havasına alışık olmayan muhacirleri etkilemiş, çok sayıda muhacir bu nedenle hayatını kaybetmiştir.⁷³⁶

1950’li yıllarda Adana’da sıtma, trahom, asya gribi gibi salgın hastalıklar sıkça görülmektedir. Bu hastalıkların ortaya çıkmasında iklim, coğrafya ve yoksulluk gibi çeşitli faktörler etkili olmakla birlikte temel nedenin hijyen yoksunluğu olduğu söylenebilir. Zira bu dönemde şehrin birçok semtinde çeşitli hastalıkların ortaya çıkmasına neden olacak manzaralarla karşılaşmak mümkündür. Örneğin; bazı mahallelerde özellikle Eski İstasyon semtinde evlerle ahırların iç içe olması başlı başına bir hastalık davetidir.⁷³⁷ Obalar Caddesi’nde yolların bozuk olmasından ötürü ortaya çıkan toz toprak, pazar yerindeki meyve ve sebzelerin üzerine bulaşarak sağlıksız bir ortam yaratmıştır. Bu konuya dair bir yazı kaleme alan Necmi Aktan vaziyeti şöyle özetlemiştir:

“Yolda yürürken gözlerimin önüne milyonlarca mikrobun midemize giren meyve ve sebzelerle vücudumuzda oynaşmasını hisseder gibi oldum... Biz ilaçlar yapmaya veya Avrupa’dan getirtmeye paralar hazırlayacağımıza veya ölüm çok deyip feryat edeceğimize, hastalığın kaynağını ararsak daha başarılı iş görmüş oluruz.”⁷³⁸

Aktan’ın bu ifadeleri şehirdeki salgınların hijyen yetersizliğinden kaynaklandığı tezini doğrulamaktadır. Bir başka kaynakta ise lokantalardaki sağlıksız koşullara dikkat çekilmiştir:

“Şehrimiz lokantalarının hemen yüzde 99’u temizlikten yana bir rezalet numunesidirler. Kullandıkları malzemenin ne idüğünü kendilerinin bile bilecekleri şüphelidir. Fazla olarak tezgâhları zifir, üstbaşları zifir, masa ve avadanlıkları zifirdir. Bilhassa etleri gövde gövde camların üzerine, duvarlara öyle bir asışları var ki; iğrenmemek için insanlıkla ilişkiyi kesmek lazımdır.”⁷³⁹

Adana’da bazı semtlerin ve lokantaların bakımsızlığı bu dönemde şehirde bir hijyen sorunu yaşandığını ortaya koyarken çeşitli salgın hastalıkların da nedenini açıklamaktadır. Şehir merkezinde dahi manzara bu şekildeyken köy ve kazaların durumu hakkında tahmin yürütmek zor olmayacaktır. Adana’nın birçok köy ve kazası

⁷³⁶ Bayraktar, “Kırım ve Kafkasya’dan Adana Vilayetine Yapılan Göç ve İskânlar (1869-1907)”, s.427.

⁷³⁷ Yeni Adana, 27 Mayıs 1957.

⁷³⁸ Necmi Aktan, “Sebze Pazarı Değil Ölüm Pazarı”, Yeni Adana, 3 Temmuz 1950.

⁷³⁹ Millet, 11 Aralık 1950.

ulaşım, iktisadî durum ve sağlık koşulları bakımından yeterli koşullara sahip olmadıkları için adeta mahrumiyet bölgesi konumundaydı. Dolayısıyla bazı salgın hastalıklar Şehir merkezine oranla buralarda daha sık gürılmekte ve etkileri daha yıkıcı olmaktaydı. Örneğin dağlık bir bölge olan Saimbeyli’de yalnızca 1951’in son ve 1952’nin ilk aylarında 65 kişi kızamıktan dolayı hayatını kaybetmiştir. Bu konuyu meclis gündemine taşıyan Seyhan Milletvekili Cezmi Türk, Sağlık Bakanı’na durumu Şöyle anlatmıştır:

“Bu arz ettiğim kaza, bugünün meşhumu ile mahrumiyet bölgesinden daha ileri derecede mahrum bir kazadır, yol itibariyle, bakım itibariyle, iktisadi vaziyet itibariyle, ziraat ve geçişim itibariyle. Bu kazada son aylarda geniş ölçüde kızamık ölümleri olmuştur. Bendenize ihbar edilen ölüm sayısı 65’tir.”⁷⁴⁰

Gerek meclis tutanaklarında gerekse yerel basında yer alan bu minvaldeki çeşitli haber ve yorumlar Şehrin köy ve kazalarıyla birlikte sağlık koşullarının ne derece elverişsiz olduğunu ortaya koymaktadır.

3.3.1. Trahom

Trahom, tedavi edilmediği takdirde görme kaybı ve körlükle sonuçlanan, insanlık tarihinin bilinen en eski hastalıklarından biridir. Halk arasında “Arabistan göz ağrısı”, “Mısır göz hastalığı”, “göz veremi” gibi isimlerle de anılan hastalık dünyanın her yerinde gürılmektedir. Savaş, göç ve ticaret gibi nedenlerle yayılan salgın hastalıklar Anadolu coğrafyasını bulunduğu konum itibariyle oldukça etkilemiştir. Nitekim trahom hastalığının Anadolu’ya yayılmasında Yavuz Sultan Selim’in Mısır seferi, İbrahim Paşa ordusunun Anadolu seferiyle güney sahillerinde Mısırlılarla yapılan ticaret etkili olmuştur.⁷⁴¹ Türkiye’ye Mısırlıların kanalıyla giren trahom hastalığı ülkenin çeşitli bölgelerine yayılarak Çukurova’da da etkisini göstermiştir.

Çukurova bölgesinde trahom hastalığının gürölme oranı Türkiye ortalamasının üstündedir. Bu nedenle hastalıkla mücadele etmek geniş çaplı bir organizasyon gerektirmiştir. Bölgedeki trahom savaşı, Dünya Sağlık Örgütü ve Birleşmiş Milletlerin

⁷⁴⁰ TBMM Tutanak Dergisi, 23 Ocak 1952, 9. Dönem, 30. Birleşim, c. XII, s.281.

⁷⁴¹ Sadet Altay, Bulaşıcı ve Müzmin Bir Sosyal Afet: Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Trahom Hastalığı ve Mücadele Çalışmaları (1924-1938), CTAD, 23 (Bahar 2016), s.2,3.

gezici ve sabit mücadele istasyonlarıyla ortak yürütülmüştür.⁷⁴²Trahom hastalığı, daha önce yaygın bir hastalıkken gittikçe azalan ama etkisi devam eden bir salgın olarak 1950’li yıllarda Adana’da da görülmüştür. Bu konuda alınan önlemlerden biri trahomlu çocukların okulunu ayırmak olmuştur; ancak bu uygulama uzun sürmemiş trahomlu çocuklar kısa bir süre sonra “topluca ve bir anda” normal öğretime tabi tutulmuşlardır. Aynı okullarda eğitime devam ederlerse çocukların okullardaki düzene ayak uydurmakta zorlanacakları ve tedavi görmeleri nedeniyle etkilenen ruh sağlıklarının daha da bozulacağı endişesi gündeme getirilmiştir. Bu tartışmalar trahomlu çocuklar için ayrı bir okul oluşturulması gerektiğine ilişkin eğilimi artırmıştır. Bu dönemde trahom hastalığı genellikle fakir ailelerin çocuklarında görülmekte hastalığın yaygınlaştığı alan olarak ise Denizli ve çevresi dikkatleri çekmektedir.⁷⁴³ Orhan Kemal, *Hanımın Çiftliği* adlı romanında trahom hastalığının Adana’nın yoksul mahallelerindeki görünümünü şu şekilde aktarmaktadır:

*“Oğlanlar, kızlar bütün gün sokağın çamurlu ya da tozlu özgürlüğünde debelenmekten ya trahoma yakalanmış ya da ne olduğunu bilmedikleri yığınla hastalık içinde yüziyor, geceleri ateş basıyordu. Elde avuçta paraları yoktu ki doktora götürsünlerdi.”*⁷⁴⁴

3.3.2. Şap Hastalığı

Şap hastalığı, bütün çift tırnaklı hayvanların etkilenebildiği bulaşıcı bir hastalıktır. Hastalığa yakalanan hayvanlarda özellikle genç hayvan ölümleri, süt ve et veriminde düşme, üreme performansında azalma gibi çeşitli sonuçları vardır. Tedavi ve kontrolü oldukça maliyetli olan bu hastalığa yakalanan hayvanların bulunduğu ülkelere de ticari yasaklar konulmaktadır.⁷⁴⁵ Bu nedenle hastalık hayvanların sağlığına zarar verdiği gibi ekonomik anlamda da birçok külfete yol açmaktadır.

Bu salgın hastalık, 1950’li yıllarda Adana’da birçok köyü etkisi altına almıştır.⁷⁴⁶ Mardin’den başlayıp Avrupa’ya kadar yayılan şap hastalığı salgını

⁷⁴² 1967 Adana İl Yıllığı, s.200.

⁷⁴³ Yeni Adana, 1 Mart 1957.

⁷⁴⁴ Orhan Kemal, Vukuat Var, s.230.

⁷⁴⁵ Şap Hastalığıyla Mücadele El Kitabı, Haz. Haluk Aşkaroğlu vd. Ekim 2010, s.3.

⁷⁴⁶ Şap hastalığı kadar yaygın olmasa da bu dönemde Adana’da hayvanlarda görülen ve onlardan insanlara bulaşan ruam ve lenfanzit gibi salgın hastalıklar halk ve hayvan sağlığını tehdit etmiştir. Tek tırnaklı hayvanlarda görülen bu hastalığın tedavisi mümkün olmadığı için salgından etkilenen hayvanların itlafi gerekmiştir (Milliyet, 31 Mart 1951).

dolayısıyla Adana Valiliği, halkı hastalığa dair bilgilendiren ve tedavi usullerini anlatan broşürler dağıtmıştır. Şehrin hemen hemen bütün köylerinde görülen hastalık Yeni Adana gazetesine göre 1500'ün üzerinde hayvanın telef olmasına neden olmuştur.⁷⁴⁷ Hastalığın köylerde yaygınlaşması, geçimini hayvancılıktan sağlayan çiftçi ve köylünün önemli bir gelir kaybı yaşamasına neden olmuştur.

3.3.3. Asya Gribi

Asya gribi, her zaman kuşlardan bulaşan influenza hastalığının çeşitli tiplerinden biri olarak ortaya çıkmıştır. Virüsün üç tipinden biri olan A grubu genellikle insan, kanatlı hayvanlar ve domuzda, B ve C ise yalnızca insanlarda görülmektedir. Bu hastalık uzun yıllar boyunca insanlarda enfeksiyona ve sayısız ölüm vakasına neden olmuştur.⁷⁴⁸

Asya gribi, 1950'li yıllarda Adana'da yaşayan insanları tedirgin eden hastalıklardan biriydi. Zira bu dönemde söz konusu salgına yakalanan insanların tedavi için gereken ilaçları bulmaları oldukça zordu. İç hastalıkları uzmanı Erdoğan Meto, piyasadaki ilaç sorununu ele alan bir yazı kaleme alarak konunun hayati boyutuna dikkat çekmiştir. Bu durumu “medeni” ülkelerle kıyaslayarak eleştiren doktor, ilaç meselesinin Türkiye’de sadece birkaç duyarlı eczacının mücadelesiyle kısmen halledildiğini belirterek yetkili mercilere seslenmiştir.⁷⁴⁹ Asya gribinin görülmesiyle kışlık sinemalar 15 gün kapatılmış, kalabalık olan yerler arındırılmış, halka kalabalık yerlerde dolaşmamaları ve hasta ziyaretine gitmemeleri hususunda uyarı yapılmıştır.⁷⁵⁰

Belediye, asya gribiyle mücadele etmek için kamusal alanlarda bir takım tedbirler almaktaydı. Tıbbi önlemlerin yetersiz kalması, ilaç eksikliği ve salgına ilişkin bütünlüklü politikaların geliştirilememesi asya gribiyle mücadelenin sadece izolasyon yöntemleri boyutunda kaldığını göstermektedir. Bu nedenlerle salgının önünün alnamaması asya gribini gündelik hayatın sorunlarından biri haline getirmiş, bu da kaçınılmaz olarak halkta panik duygusuna yol açmıştır.

⁷⁴⁷ Yeni Adana, 31 Temmuz 1957.

⁷⁴⁸ Mehmet Ceyhan, “Avian İnfluenza (Kuş Gribi, Tavuk Vebası): Yaşadığımız Bir Salgının Ardından”, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi, 49 (Nisan-Haziran 2006), s.81.

⁷⁴⁹ Erdoğan Meto, “Asya Gribi Adana’da”, Yeni Adana, 23 Ağustos 1957.

⁷⁵⁰ Türk Sözü, 23 Ağustos 1957.

3.3.4. Sıtma

Tropikal ve subtropical bölge hastalığı olan sıtma, sıcaklığın 18-27 derece olduğu yerler ve dönemlerde ortaya çıkmaktadır. Bu koşullar sıtma parazitlerinin üremesi için uygun ortamlardır. 33 derecenin üstünde ise parazit üremesi durmaktadır. Diğer önemli faktör ise yağış ve havadaki nem oranıdır. Eylül ve Ekim ayları hem sıcak hem nemli olduğu için sıtmanın yayılması bu aylarda daha kolay olmaktadır.⁷⁵¹ Adana'nın ortalama sıcaklık değerleri ve nem oranı da sıtma hastalığının yayılması için son derece elverişlidir.

Adana'nın sıtmayla imtihanı, Çukurova'nın bataklık yapısı ve hastalığın üreyip çoğalmasına imkân sağlayan sıcak iklimi dolayısıyla neredeyse bölgenin tarihi kadar eskidir. Tropik bölge hastalığı olan sıtma kapalı bir enfeksiyon olup sivrisinek aracılığıyla insandan insana taşınabilmektedir.⁷⁵² Sıtmayla savaşta; öncelikle bataklıkların kurutulması ve bu iş için de okaliptüs ağaçlarının dikilmesi gerekliydi. Çukurova'ya ilk okaliptüs ağacı, 1885 yılında Mersin-Adana Demiryolu yapılırken süs ağacı bitkisi olarak Fransız şirketi tarafından getirilmiş ve hat boyunca dikilmiştir.⁷⁵³ Süs ağacı bitkisi olarak getirilen okaliptüs ağaçları⁷⁵⁴, bugün hâlâ Çukurova'nın çeşitli yerlerinde bulunmaktadır.

Sıtma Savaş Enstitüsü, Çukurova bölgesinde uzun yıllar sıtmayla mücadele konusunda çeşitli çalışmalar yapmıştır. Sıtma savaşında yardımcı sağlık personelinin eğitme ve bilimsel araştırmalar yapmak amacıyla Sıtma Enstitüsü kurulmuştur. Her iki enstitü de bölgedeki faaliyetlerini Adana'dan idare etmiştir.⁷⁵⁵

Adana'daki yetkililerin ve sağlık personellerinin 1950'li yıllarda sıtmayla mücadele hususunda aldıkları önlemlerin bazıları: sivrisinek üremesi muhtemel yerleri (ev,

⁷⁵¹ İlhan Tekeli - Selim İlkin, "Türkiye'de Sıtma Mücadelesinin Tarihi", Cumhuriyet'in Harcı Köktenci Modernitenin Ekonomik Politikasının Gelişimi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010, s.123.

⁷⁵² Adana'nın sıtma ve diğer salgın hastalıklarla mücadele tarihi için bkz: Selma Turhan Sarıköse, XIX. yy.da Çukurova'da Doğal Afetler ve Salgın Hastalıklar, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Konya 2013.

⁷⁵³ Yurtsever, Çukurova Tarımının Tarihi, s.184.

⁷⁵⁴ Okaliptüs ağaçlarının Çukurova bölgesi açısından önemi için bkz: Fikret Saatçioğlu, Besalet Pamay, "Adana (Çukurova) Bölgesinin Kalkınmasında Okaliptüs Kültürlerinin Önemi", İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, XII/2, (1962), s.58-74.

⁷⁵⁵ 1967 Adana İl Yıllığı, s. 200.

apartman, arsa) tespit etmek, meskûn yerlere mazotaj kartı asmak ve ayda iki defa olmak suretiyle DDT ve mazotaj işlerinin yapılmasını sağlamak şeklindeydi.⁷⁵⁶

Devlet tarafından alınan tedbirler sıtma vakalarını azaltmış olsa da çeltik sahalarının artması ve bataklıkların yeterince ıslah edilmemiş olması bu hastalığın Adana'da görülmesinin önüne geçememiştir. Çeltik sahalarının artmasıyla hızla üreyen sivrisinekler şehre yayılmış, herhangi bir ilaçlama da çeltik mahsulüne zarar vereceğinden sivrisinekle mücadele hemen hemen imkânsız hale gelmiştir.⁷⁵⁷ Çeltik ekimiyle sıtma arasındaki ilişkiyi gündeme getiren Seyhan Milletvekili Cezmi Türk mecliste yaptığı konuşmada çeltik kanununun yanlışlarından, memlekete olan zararları dikkate alınmadan ekicilere verilen imkânlardan bahsederek bu durumu eleştirmiştir. Türk, sıtma hastalığının Adana'daki durumunu istatistiksel olarak ortaya koymuş ve hükümetin sıtmayla mücadele tarzının yanlış olduğunu vurgulamıştır:

“1926 da Adana'da bir dâhiliye mütehassısı vardı bugün 18 dâhiliye mütehassısı mevcuttur. Yine 1926 da 17 doktor olan Adana'da bugün 95 doktor var. Bütün bu doktorların protokol defterleri tetkik edilirse görülür ki, müracaat eden hastalara konan teşhislerin % 52 sini sıtma hastalıkları teşkil eder. Çünkü sıtma hastalığı muhtelif şekillerde tezahür eder. Bu itibarla sıtma, zannedildiği kadar ve siyasi ağzılarda yapıldığı kadar kolaylıkla ortadan kaldırılacak ve hele Anadolu'dan kaldırılacak bir hastalık, bir âfet değildir... Sıtma savaşı D. D. T. ile yapılır diyorlar. Arkadaşlar, sıtma savaşı değil, sivrisinek mücadelesi D. D. T. ile yapılır. Sıtma yine sıtma ilâçları ile tedavi edilir. Bunların tesirleri tam ve kesin değildir. Bugün dahi elimizde nükse karşı bir ilâcımız yoktur. En yenileri dâhil. Çeltik ve bataklıklardan bahsettiler. Sorunun esası budur arkadaşlar.”⁷⁵⁸

Cezmi Türk'ün de ifade ettiği gibi DDT adlı ilaç, sıtmayı değil sivrisineği ortadan kaldırmak için kullanılmaktaydı. Ancak, bu dönemde DDT'nin sivrisineklere etkisini araştırmak üzere Dünya Sağlık Örgütü tarafından Adana'ya gönderilen Amerikalı bir doktorun araştırmasına göre, dünya ölçeğinde söz konusu ilaca en çok mukavemet gösteren sineklerin Adana bölgesinde olduğu tespit edilmiştir.⁷⁵⁹ Dolayısıyla bölgede

⁷⁵⁶ Seyhan, 5 Mart 1951.

⁷⁵⁷ Türk Sözü, 13 Temmuz 1957.

⁷⁵⁸ TBMM, Tutanak Dergisi, 25 Haziran 1951, 9. Dönem, 94. Birleşim, c. VIII, s.351, 355.

⁷⁵⁹ Cumhuriyet, 10 Ekim 1958.

sıtma hastalığının yaygın olmasında bölgedeki sineklerin kullanılan ilaca dirençli olması çok önemli bir paya sahiptir.

Adana'nın Sıtma Savaş Başkanı Dr. Faruk Aksöyek, Yeni Adana gazetesine verdiği bir demeçte; "herkesin bir savaşı var bizimki de sıtma" diyerek bu hastalığa karşı Adana'da verilen mücadelenin zorluğuna dikkat çekmiştir. Doktor, sıtmayla mücadelede cibinlik kullanılmasının ve su birikintilerinin yok edilmesinin gerekliliğinden bahsetmiştir. Yazın yaylaya çıkan Adanalıların uzun süre kapalı kalan evlerinde bulunan su birikintilerinin sıtma sürfelerinin öz kaynağı olduğunu ve buralardan binlerce sinek havalandığı için yaylaya gitmeden önce evlerin sağlık ekipleri tarafından kontrol edilmesini önermiştir.⁷⁶⁰

Sıtma hastalığının Adana için bir tehdit oluşturması üzerine, Adana Milletvekilleri Dr. Ali Menteşoğlu, Dr. Nevzat Arman, Rıza Tekeli ve CHP İl Başkanı Dr. Mesut Savcı, Sağlık Bakanlığı'na durumun ciddiyetini anlatan bir telgraf çekerek acil tedbir alınmasını istemişlerdir.⁷⁶¹ Hastalığın durumuna ilişkin dönemin tanıkları şu ifadeleri kullanmaktadır: "o dönemlerde sıtma hastalığı çok yaygındı, her yer sivrisinek. Kinin ilacı diye bir ilaç dağıtırlardı. Sarı bir ilaç, içerdik onu,"⁷⁶² "En büyük sıkıntımız sıtmaydı. Bizlere kinin hapı dağıtırlardı. Sıtmayla savaş verilirdi. Kanlarımız sıtmalı mı diye bizi kontrol ediyorlardı."⁷⁶³ Şehrin siyasî ve tıbbî alanda önde gelen isimlerinin bakanlıktan acil yardım talep etmesi ve dönemin tanıklarının bu konuyla ilgili olarak anlattıkları 1950'li yıllarda Adana'da sıtma hastalığının gündelik hayatta sağlığı tehdit ettiğine işaret etmektedir.

3.3.5. Verem

İnsan sağlığını tehdit eden önemli bir hastalık olan verem, tüm kronik hastalıklarda olduğu gibi hastaları fiziksel, ruhsal ve sosyal yönden de etkileyen ciddi bir sağlık sorunudur.⁷⁶⁴ Türkiye'de özellikle Milli Mücadele yıllarında en çok yayılan salgın hastalıklardan biri de veremdi. 13 milyonluk ülke nüfusunun neredeyse 1 milyonu

⁷⁶⁰ Selahattin Demirkan, "Seyhan Bölgesinde Sıtma Savaşı", Yeni Adana, 24 Ocak 1951.

⁷⁶¹ Türk Sözü, 8 Temmuz 1958.

⁷⁶² Haşim Camcıoğlu, Komisyoncu, 9 Şubat 2016 tarihli mülakattan.

⁷⁶³ Mustafa Kerçin, Emekli Şoför, 6 Eylül 2017 tarihli mülakattan.

⁷⁶⁴ Müyesser Erdem, Nazan Taşçı, "Tüberküloz Hastalarında Benlik Saygısı Düzeylerinin Belirlenmesi", Tüberküloz ve Toraks Dergisi, LI/2 (2003), s.172.

verem hastasıydı. 1940'lı yıllarda Türkiye'de veremli hasta sayısı II. Dünya Savaşı'nın neden olduğu iktisadî ve sosyal sıkıntılar nedeniyle yeniden artış göstermiştir.⁷⁶⁵

1950'li yıllarda da etkileri devam eden verem salgını Adana gündelik hayatında karşılaşılan belli başlı sağlık sorunlarından biriydi. Bu dönemde Adana halkını bilinçlendirmek üzere özellikle verem haftasında Verem Savaş Derneği tarafından çeşitli faaliyetler gerçekleştirilmiştir. Sokaklara konuya dair dövizlerin asılması, gazetelerde veremle ilgili makaleler yazılması, veremle mücadele konulu filmlerin gösterilmesi ve düzenlenen konferanslar bu faaliyetler arasındadır.⁷⁶⁶ Bu yıllarda geçmiş senelerle kıyaslandığında veremli hasta sayısında artış olduğu belirtilmektedir. Verem Savaş Dispanseri ve Sağlık Bakanlığı'nın bu konuda aldığı önlemlerin vatandaşın da duyarlı davranmadığı sürece bir işe yaramayacağı basın yoluyla hatırlatılmıştır. Örneğin "Sıhhi Bahisler" adlı köşesinde Dr. Sadık Urunga, verem hastalığı ve Türkiye'de verem hastanelerinin durumuna ilişkin kaleme aldığı bir yazıda vatandaşın da hastalıkla mücadelenin bir tarafı olduğunu hatırlatmıştır: "Sosyal bir dert olan verem davasını memleketimizde yenmek ve ona karşı amansız savaş açmak için hükümetle vatandaşın birbirine yardımcı olması açıktır." Urunga, Türkiye'de verem hastanelerinin ve sanatoryumlarda bulunan yatak kapasitesinin yetersizliğinden yakınmaktadır:

*"Elde edilen istatistiklere nazaran Türkiye'de 40 ila 50 bin kişi ölmektedir. Buna karşılık şimdiye kadar bu hastalığa hastane ve sanatoryumlarımızda veremlilerimizi tedavi etmek maksadıyla mevcut yatak adedi ancak iki bindir."*⁷⁶⁷

Türkiye genelinde durum bu şekildeyken Adana'da 1953'de 3.500 veremli hasta bulunmaktadır. Verem Savaş Dispanserinin Başhekimi Feyyaz Etiz, 1953'de veremli hasta sayısı hakkında bilgi vermiş; ancak kesin sayıyı tespit etmek için şehirdeki herkesin röntgene tabi tutulması gerektiğini belirtmiştir. Etiz bu konudaki bilgilendirme yazısında Adana'da verem hastalarının durumuna ilişkin istatistikleri şu şekilde ifade etmektedir:

⁷⁶⁵ Fatih Tuğluoğlu, "Cumhuriyet'in İlk Döneminde Verem Mücadelesi ve Propaganda Faaliyetleri", Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi, 13-14 (2012), s.4,6.

⁷⁶⁶ Tevfik Can, "Verem Haftası Başında", Demokrat, 11 Ocak 1956.

⁷⁶⁷ Sadık Urunga, "Verem Afeti", 27 Kasım 1950.

“Bugün Adana’da verem dispanserine kayıtlı, tedavi ve kontrol altında 3.500 veremli hasta vardır. Bunun 2.000’i şehir içinde oturmaktadır. Geri kalan kısmı kazalarda ve köylerde bulunmakta, keza bir kısmını da başka illerin hastaları teşkil etmektedir. (...) 1946 senesinde Dispanserde 8000 kişi muayene edildiği halde bu rakam son senelerde 16.000’e yükselmiştir. (...) Hastaların yarısını rençperler teşkil etmektedir.”

Rakamlar söz konusu dönemde veremli hasta sayısının arttığını göstermektedir. Süreç içerisinde hasta sayısı arttıkça hastalara yapılan ilaç yardımı da zorunlu olarak artış göstermiştir. Verem Savaş Dispanserine kayıtlı hastalardan, 1946’da 163 kişiye ilaç yardımı yapılırken, 1952’de 1670 kişiye ilaç, 4.630 kişiye de gıda yardımı yapılmıştır.⁷⁶⁸ Hasta sayısı ile kıyaslandığında bu yardımların yeterli olmadığı anlaşılmaktadır. Dönemin çeşitli gazetelerinde vatandaşa hastalara maddi destek çağrısı yapılmasının nedeni de Verem Savaş Dispanserinin yardımlarının şehirdeki hasta sayısı ile orantılı olmamasından kaynaklanmıştır.

1955’te hastalığa ilişkin şehirdeki önemli bir eksiklik giderilmiştir. Adana’ya bu dönemde bir verem hastanesi açılmış ve açılışa Celal Bayar da katılmıştır.⁷⁶⁹ Veremle Savaş Haftası’nda Sağlık Bakanlığı, Eğitim Bakanlığı ve Veremle Savaş Derneği ortak bir program hazırlamış, okullarda Veremle Savaş Haftası’nın önemini anlatan bir köşe ayrılmasına, ortaokul ve lise öğrencilerine veremle ilgili ödüllü kompozisyon yarışması düzenlenilmesine karar vermişlerdir. Bununla birlikte verem hastalığına dikkat çekmek amacıyla uzmanların gazetelerde yazı yazması, çeşitli konferanslar verilmesi, fabrikalarda ve cezaevlerinde veremle ilgili film gösterilmesi planlanmıştır.⁷⁷⁰ Kamu kurumları, sivil toplum örgütleri ve özel teşebbüsün işbirliğiyle yürütülmesi tasarlanan bu etkinliklerle halkı hastalık konusunda bilinçlendirmek ve böylece de verem hastası sayısını düşürmek hedeflenmekteydi. Nitekim halkın özellikle temizlik bakımından bilgilendirilmesi gerektiği yerel basında da sıkça işlenen bir konuydu. Adana’da veremle mücadele hususunda görüşlerine başvurulmuş bir doktor şunları söylemiştir:⁷⁷¹

⁷⁶⁸ Feyyaz Etiz, “Adana’da Verem”, Bugün, 10 Ocak 1953.

⁷⁶⁹ Yeni Adana, 23 Haziran 1955.

⁷⁷⁰ Yeni Adana, 9 Ocak 1956.

⁷⁷¹ Yeni Adana, 19 Ocak 1951.

“En fazla hüküm süren veremdir. Bu hastalıkla mücadele zor oluyor. Sebeplerden birisi yaşama tarzının kötülüğü ve gıda azlığıdır. İkinci sebep, veremlilerin tükürükle etrafa saçtığı mikropların kolayca yayılmasıdır.”

Verem hastanesinin açılması, verem hastaları açısından hayati bir önem taşıyor olmasına rağmen, uzun bir süre hastanede röntgen, çamaşır makinesi gibi önemli eksiklikler giderilmemiştir. Ayrıca hastane duvarı herhangi bir tel örgü veya korkulukla çevrili olmadığı için hastane bahçesi çocuk oyun alanına dönüşmüş, hastalar bu durumdan şikâyetçi olmuşlardır.⁷⁷²

3.3.6. İlaç ve Hastane Sorunu

Salgın hastalıkların yaygın olarak görüldüğü Adana’da bu dönemde, ilaç ve tıbbi malzeme yetersizliği ve olumsuz hastane koşulları nedeniyle hastaların yeterli sağlık hizmeti alamadıkları anlaşılmaktadır.

Hastaların birçoğu sağlık sorunlarını ilgilendiren önemli ilaçları piyasada tedarik etme gücünü yaşamıştır. Öyle ki bazı durumlarda bizzat reçeteyi yazan doktorlar eczaneleri dolaşarak ilaç aramak zorunda kalmıştır. Eczacılar ise ecza depolarından sipariş ettikleri ilaçlara ulaşamamakta, bu nedenle ekonomik zorlukların yanı sıra mesleki tatminsizlik de yaşamaktaydılar.⁷⁷³ Piyasada en zor bulunan ilaçlardan biri penisilindi.⁷⁷⁴ Bununla birlikte; “nezle, soğuk algınlığı, grip gibi hastalıkların vazgeçilmez ilacı olarak görülen Kosavil, mide ve bağırsak için kullanılan Karbantren, mide rahatsızlıklarına iyi gelen Roter, sinir hastaları için kullanılan Nörinas”⁷⁷⁵ isimli ilaçlar da piyasadaki çekilince tedavi gören hastalar zor durumda kalmıştır. CHP Adana Milletvekili Suphi Baykam’a göre piyasadaki ilaç yetersizliği gereksiz ithalat yapılmasından kaynaklanmaktaydı. Bu da yerli ilaç sanayisinin zayıflamasına, geri kalmasına neden olmaktaydı.⁷⁷⁶

Salgın hastalıkların yoğun, ilaç tedarik etme imkânlarının ise sınırlı olduğu bu dönemde şehirde bulunan hastaneler de yetersiz ve bakımsızdır. Adana’daki sağlık tesislerine ilişkin kaleme alınan bir yazıda hastanelerin durumu şöyle özetlenmiştir:

⁷⁷² Cumhuriyet, 29 Ekim 1955.

⁷⁷³ Bugün, 23 Ekim 1954.

⁷⁷⁴ Yeni Adana, 3 Şubat 1956.

⁷⁷⁵ Yeni Adana, 4 Şubat 1956.

⁷⁷⁶ Cumhuriyet, 29 Temmuz 1959.

“Buralarda en köhne, paslı aletlerle çok mühim ameliyatların yapıldığı, tahsisatsızlık yüzünden en vahim vakalarda kullanılacak ilaçların dahi temin edilmediği, damları delik deşik, pencere camları kırık dökük, hasta koşullarının en basit sıhhat şartlarından mahrum olduğu ve birkaç hastanın aynı karyolada bir arada yattığı hususati göz yaşartıcı hakikatlerdir.”⁷⁷⁷

Adana’da bulunan sağlık tesisleri bakımsız ve kapasite itibariyle yetersiz olduğu gibi doktor sayısı da halkın ihtiyacını karşılayacak durumda değildir. Hastanelerde tedavi görmek üzere müracaat eden vatandaşların saatlerce doktor beklediği ve çoğu zaman doktorlar gelse dahi muayene süreleri daraldığı için hastalara bakamadıklarından, bakanların ise aceleyle özensiz bir şekilde baktıklarından bahsedilmektedir.⁷⁷⁸ Özellikle şehir hastanesinde: “muavinsiz, yedeksiz, asistansız olarak bir tek doktor” un bulunduğu ve bu hastanenin “üvey evlat muamelesi gördüğü” belirtilmiştir.⁷⁷⁹ Hayati öneme haiz bulunan bu tür sağlık tesislerindeki eksiklik ve bakımsızlık gerekli denetimlerin yapılmadığını da göstermektedir.

Hastanelerin durumunu düzeltmeye ve doktor sayısındaki yetersizliği çözmeye yönelik ilk adım 1957’de atılmıştır. Dönemin Belediye Başkanı Hilmi İncesulu’nun girişimleriyle 300 yatak kapasiteli Devlet Hastanesi’nin Kolordu civarında eski Seyhan sinemasının bulunduğu arsa üzerinde inşa edilmesi kararlaştırılmıştır.⁷⁸⁰ İlk harcını dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ın koyduğu hastanenin temel atma töreninde konuşma yapan Adana Devlet Hastanesi Başhekimi, mevcut hastanelerde 140 yatak bulunduğunu; ancak bu sayının ihtiyaçlara cevap vermediğini dile getirerek şehirdeki hastane yetersizliğine dikkat çekmiştir.⁷⁸¹ Böylece yeni açılacak olan şehir hastanesi, Adana’da bu dönemde görülen sağlık tesisi sorununun nispeten ortadan kalkmasını sağlayacaktı.

⁷⁷⁷ Hür Fikir, 18 Mart 1955.

⁷⁷⁸ Cumhuriyet, 27 Şubat 1957.

⁷⁷⁹ Millet, 3 Temmuz 1950.

⁷⁸⁰ Vatandaş, 27 Temmuz 1957.

⁷⁸¹ Vatandaş, 24 Ekim 1957.

3.4. Şehrin Diğer Sorunları

3.4.1. Gürültü Kirliliği

Adana halkı bu dönemde gürültü kirliliğinden oldukça mustarıptır. İnsanlar, şehirde yaşanan gürültü kirliliğinin çözülmesi için çeşitli basın organları aracılığıyla belediyeden yardım istemiş, gazeteler bu sorunu sıklıkla gündeme taşımıştır. Örneğin Seyhan gazetesi Adana'daki gürültü sorunlarına şöyle dikkat çekmiştir:

“Klaksonlar çınçın öter, sinema önlerinde çığırkanlar hançerelerini yurta yurta sabahtan akşama kadar feryat eder, hamallar, seyyar satıcılar bağırır. Her an her dakika kuru ve müthiş bir gürültü kulakları tırmalar.”⁷⁸²

Halkın bu konudaki şikâyetlerini dikkate alan Belediye yetkilileri gürültü kirliliğini ortadan kaldırmak üzere çeşitli uygulamalar getirmiştir. Bu uygulamalardan biri dükkânların açılış ve kapanış saatine getirilen sınırlamalardır. Buna göre bakkallar ve tekeli bayileri saat 20.00'de, ekmek satan dükkânlar ve berberler 21.00'de, bunun dışında bütün dükkân, imalathane ve tamirhanelerle ticarethaneler saat 19.00'da kapanacaktı. Ayrıca şehir içinde bulunan hızar, tamirhane ve benzeri yerlerin sabah 7.00'den önce faaliyete geçmeleri yasaklanmıştır.⁷⁸³ Şehirde ev ve iş yerlerinin birbirine yakın olmasının da etkisiyle ortaya çıkan gürültü sorununu çözmek üzere Belediye'nin koyduğu yasalara ne kadar riayet edildiği ise bir başka tartışma konusudur. Zira bu tür yasakların delindiği ve kuralların görmezden gelindiğine ilişkin çeşitli örnekler bulunmaktadır. Mesela, araba klaksonlarının yarattığı rahatsızlıktan dolayı bazı dönemler klakson yasağı⁷⁸⁴ uygulanmışsa da yasağa riayet edilmemiştir.⁷⁸⁵

Gürültü kirliliğiyle mücadele konusunda bir başka uygulama davulculara ilişkin olarak gündeme getirilmiş ve Ramazan aylarında davulcuların geceleri sokakta dolaşması yasaklanmıştır. Başlangıçta Belediye Meclisi bu yasağa karşı çıkmış olsa da Valilik tarafından uygulama hayata geçirilmiş ve bu durum emniyet makamlarına da

⁷⁸² Baykal, “Gürültü ile Mücadele”, Seyhan, 9 Nisan 1951.

⁷⁸³ Demokrat, 7 Temmuz 1954.

⁷⁸⁴ Örneğin 1 Temmuz 1957 tarihinden itibaren trafik komisyonu tarafından Adana'da klakson yasağı koymaya karar verilmiştir. Yasak saat 21.00'den 06.00'ya kadar olacaktır (Milliyet, 27 Haziran 1957).

⁷⁸⁵ Bugün, 13 Mayıs 1953.

bildirilmiştir. Bu kararla birlikte Ramazan aylarında geceleri davul çalacak kimselere kanunî işlem yapılmasına karar verilmiştir.⁷⁸⁶

Halkın gürültü kirliliğine ilişkin en çok şikâyetçi olduğu konular; kahvehanelerde çalan radyolar, mahalle aralarındaki hızcırlar, klakson sesleri,⁷⁸⁷ yazlık sinemalardan yayılan sesler sinema önlerinde görevlendirilmiş çığırtkanların yüksek sesleri olmuştur.⁷⁸⁸ Özellikle yazlık sinemalardan yayılan sesler, civarda oturan sakinlerin gece uyumalarını engelleyecek kadar rahatsızlık yaratmıştır.⁷⁸⁹ Bütün bu sorunların yerel basında ele alındığı bir yazı, Adana'nın gürültü konusunda yaşadığı sorunları özetler niteliktedir:

“Sade yağ ayran! Zaman gazozundan iç! Diye bağırarlara ne demeli. Mahalleye bedava konser ikram eden, kulağı sakat radyo görgüsüzü, etrafi taciz pahasına, pikaba düzinelerle plak sıralayan yaygaracı gazino sahibi, direksiyonu da olduğunu ilan için durmadan korno çalan türedi şoför, boy boy renk renk satıcı zavallı medeniyetin boğazını sıkıyorlar. Öyle ki, evde, yolda, işte, dairede sesimizi işitmek için bağırmadan konuşamaz olduk. Hurda evde yürür gibiyiz. Her adım bir gürültü, yeter artık!”⁷⁹⁰

3.4.2. Pahalılık

1950'li yıllarda Adana halkının önemli bir kesimi hayat pahalılığı nedeniyle geçim sıkıntısı yaşamıştır. Gıda sektöründen emlak sektörüne kadar çeşitli alanlarda görülen fiyat artışları dolayısıyla halkın yaşadığı ekonomik sorunlar köşe yazarlarınca sıklıkla dile getirilmiştir.

Şehirdeki hayat pahalılığının durumunu anlatan bir yazıda, bu ekonomik sorunların sosyal bir uçurum yaratacağı ve “asma yaprağının dahi 12 kuruşa satıldığı bir şehirde refahtan bahsetmenin ancak kendimizi aldatmak olacağı” ifade edilmiştir.⁷⁹¹ Toprağın verimli olduğu bir coğrafyada sebze ve meyve fiyatlarına ilişkin şikâyetlerin olması bu ürünlerin dışarıya satılmasından kaynaklanmaktaydı. Bu nedenle 1955'te Belediye, bazı sebze ve meyvelerin ihracını yasaklamıştır.⁷⁹² Yalnızca gıda ürünlerinin değil ev kiralalarının da piyasaya oranla pahalı olduğu bu dönemde Emin Atalay; “Ev Kiraları”

⁷⁸⁶ Yeni Adana, 9 Haziran 1951.

⁷⁸⁷ M. Çoban Yurdçu, “İmrendiklerimiz”, 13 Temmuz 1952.

⁷⁸⁸ Yeni Adana, 11 Nisan 1952.

⁷⁸⁹ Bugün, 13 Mayıs 1953.

⁷⁹⁰ Millet, 10 Temmuz 1950.

⁷⁹¹ Bugün, 23 Nisan 1952.

⁷⁹² Cumhuriyet, 6 Temmuz 1955.

başlıklı köşe yazısında hem kira ücretlerinin çok yüksek olmasından hem de ücretlerin peşin alınmasından şikâyet etmiştir:

*“Bu şehirde bu kadar fahiş kira bedelleri Türkiye'nin hiçbir yerinde yoktur kanaatindeyiz. Adana'da ayrıca bir adet de vardır. Kiraya verilen binaların bir senelik kira bedelleri peşinen alınır. Bu adetin de yalnız Adana'da mahsus bulunduğu verilmiş bir imtiyaz gibidir.”*⁷⁹³

Bu ekonomik sorunların ve hayat pahalılığının yalnızca söz konusu döneme mahsus bir durum olmadığını belirten yazar, bu yorumuyla meselenin DP'ye hasredilmesinin önüne geçmek istemiştir. Zira hayat pahalılığı sorunu, DP politikalarına gösterilen tepkilerin arasında yer almaktaydı. Öyle ki artan hayat pahalılığı nedeniyle Meclis'te gerçekleştirilen görüşmelerde, parti meclis grubu tarafından Maliye, Ticaret ve Dışişleri Bakanları istifaya mecbur bırakılmışlardı.⁷⁹⁴

3.4.3. Elektrik Kesintileri ve Gazyağı Kıtılığı

Seyhan Baraj ve Hidro Elektrik Santrali'nin, 1950'li yıllarda Adana'da faaliyete geçen önemli yapılardan biri olduğundan Birinci Bölüm'de bahsedilmişti. 1954'de tamamlanan santralden elde edilen elektrik şehrin çeşitli bölgelerine dağıtılmaya başlamıştı. Fakat buna rağmen şehirde sık sık elektrik kesintileri yaşanmaktaydı. Bu durum fabrika ve atölyelerin üretimini etkilemekte, halkın gündelik rutinlerini aksatmaktaydı. Bazı günler elektrik kesintilerinden ötürü gazeteler yayınlarına ara vermek zorunda kalmıştır.⁷⁹⁵ Elektrik kesintileri ile birlikte düşük voltaj da fabrikalardaki makinelerin çalışmasını engellemekte iş ve zaman kaybına neden olmaktadır.⁷⁹⁶ İş ve zaman kaybı ise fabrika ve atölye sahiplerinin maddi zarar yaşamalarına sebebiyet vermiştir.

Evlerde elektrik, yalnızca aydınlatma amacıyla kullanılıyordu zira düşük voltaj radyo ve su motorlarının çalıştırılması için yeterli gelmiyordu.⁷⁹⁷ Elektrik kesintileri ve düşük voltaj sorunu elektrik işletmesi santralinden iki makinanın satılmasıyla daha fazla

⁷⁹³ Emin Atalay, “Ev Kiraları”, Millet, 25 Eylül 1952.

⁷⁹⁴ Karpat, Türk Demokrasi Tarihi, s.503.

⁷⁹⁵ Cumhuriyet, 27 Ocak 1960.

⁷⁹⁶ Yeni Adana, 3 Mart 1959.

⁷⁹⁷ Yeni Adana, 26 Şubat 1959; Yeni Adana, 23 Ekim 1959.

gündeme gelmeye başlamıştır.⁷⁹⁸ Elektrik üretimi şehrin ihtiyacını karşılayacak boyutta olmayınca bu dönemde elektrik tüketimine ilişkin bir takım sınırlandırmalar getirilmiştir. Elektrik işletmesi tarafından abonelere gönderilen tebligatta: kış mevsiminin gelmesiyle enerji sarfiyatının arttığı bildirilerek sokak lambaları yandığı andan itibaren yani 16.00 ile 21.00 arası elektrik motorlarının çalıştırılmaması aksi takdirde abonelerin elektriğinin kesileceği belirtilmiştir.⁷⁹⁹ Elektrik tüketimine ilişkin yaptırım gücü yüksek bu uygulama abonelerin enerji sarfiyatı kuralına uymalarını zaruri kılmıştır.

Elektrik kesintilerine alternatif çözüm olarak bu dönemde gazyağı kullanmak isteyenler olmuş fakat karneye bağlandığı için evinde elektrik olanlara gazyağı verilmesi yasaklanmıştı.⁸⁰⁰ Bu uygulama, II. Dünya savaşı dönemindeki karne uygulaması örnek alınarak hazırlanmıştı. 1941’de olduğu şekliyle, karnede kuponlar bulunmakta ve ev başına haftada iki litre gazyağı düşmekteydi.⁸⁰¹ Daha sonra karneler de kaldırılmış, sadece muhtarlar tarafından adı listelenmiş isimlere belediye memurları nezaretinde bakkallar, imza karşılığı gazyağı dağıtmışlardır.⁸⁰² Bazı dönemlerde piyasada yeterince gazyağı bulunmadığı için halka satış yapılmamakta yalnızca imalathanelere, atölyelere ve lokanta sahiplerine gazyağı verilmekteydi.⁸⁰³

3.4.4. Ekmek ve Et Buhranı

1950’li yıllarda Adana’da Fırıncılar Derneği’nin kararları, Çektaş Fırıncılar Şirketi ile Unlu Maddeler Sendikası arasındaki anlaşmazlık ve bu anlaşmazlıktan kaynaklı olarak fırın işçilerinin grev yapması nedeniyle uzun bir süre ekmek sorunu ortaya çıkmıştır.

1954’te Fırıncılar Derneği yeni bir karar almış ve fırıncılar bu kararı hızlıca uygulamaya koymuştu. Buna karara göre fırıncılar, ürettikleri 30 kuruşluk ekmekleri bayilere vermek yerine yalnızca fırınlara satacaktı.⁸⁰⁴ Bu yeni karardan dolayı halk, bayilerde ekmek bulmakta zorluk çekmeye başlamıştı. Bayilerde ekmek bulamayan halkın konuyu Belediye Başkanlığı’na taşınmasıyla ilk etapta bunu bir “yaygara” olarak

⁷⁹⁸ Yeni Adana, 3 Mart 1959.

⁷⁹⁹ Yeni Adana, 17 Ekim 1959.

⁸⁰⁰ Yeni Adana, 11 Aralık 1956.

⁸⁰¹ Yeni Adana, 3 Aralık 1956.

⁸⁰² Türk Sözü, 5 Ocak 1957.

⁸⁰³ Yeni Adana, 24 Ocak 1957.

⁸⁰⁴ Köylü Sesi, 11 Mayıs 1954.

karşıl原因 Belediye Başkan Yardımcısı, olayın ciddiyeti anlaşılınca fırınların başına polis tayin etmiştir.⁸⁰⁵ Böylelikle Adana'da ekmeklerin polis kontrolünde çıkarıldığı bir dönem yaşanmıştır. Uygulama öyle kararlı bir şekilde yürütülmüştür ki Fırıncılar Derneği'nin emrine uymayarak bayilere ekmek dağıtan bir fırıncıya, dernek tarafından 500 lira para cezası kesilmiştir. Fırınlar önünde oluşan uzun kuyruklara değinen dönemin Belediye Başkanı Ali Sepici ise fırıncıların menfaatleri uğruna halkı düşünmediklerini ifade etmiştir.⁸⁰⁶

1955'te fırın işçileri, iş kanununun yerine getirilmesini ve ücretlere zam yapılmasını, günlük mesainin iş kanunu hükümlerine göre 8 saate indirilmesini istemekteydi. Fırın sahipleri bu teklifi kabul etmediğinden mesele yetkili makamlara taşınmıştır. İşçi sigortaları müfettişleri tarafından Çektaş Şirketi'ne bağlı 27 fırın sahibi savcılığa verilmiş ve haklarında ekmek buhranına neden oldukları için dava açılmıştır.⁸⁰⁷

1956'nın ilk aylarında Adana'da yeni bir ekmek sorunu ortaya çıkmıştır. Çektaş Şirketiyle Unlu Maddeler Sendikası arasında yapılan sözleşmenin bozulması nedeniyle 4 Ocak 1956'da fırın işçileri tarafından bir grev gerçekleştirilmiştir. Valilik ve Belediye Başkanlığı'nın olaya müdahalesiyle anlaşma sağlanmış, işçiler yeniden iş başı yapmıştır.⁸⁰⁸

Fırın sahipleri ekmek fiyatlarını artırma ya da ekmeğin gramajını düşürmek üzere bir karar alınca şehirde yeniden ekmek mevzusu gündeme gelmiştir.⁸⁰⁹ Böyle bir kararın temel kaynağı, fırın işçilerinin sekiz saatlik mesaide daha az ekmek çıkarmak istemeleri, fırıncıların da daha fazla kâr elde etmeye çalışmalarıdır. Fırıncılar ürettikleri ekmeklerden kâr sağlayamadıklarını beyan ederek bu hususta düzenleme yapılmasını istemişlerdir. Bu durum üzerine Valilik tarafından bir komisyon kurulmuş ve ekmeğe zam yapmak yerine gramajının düşürülmesine karar verilmiştir.⁸¹⁰ Bu karar uygulanana kadar fırınların önünde onlarca kişi uzun ekmek kuyruklarında sıra beklemiş, geç kalanlarsa hiç ekmek alamamışlardır.⁸¹¹ Fırınların önünde izdiham yaşanmış, eksik

⁸⁰⁵ Erol Aykaş, "Belediye ve Ekmek", Köylü Sesi, 18 Mayıs 1954.

⁸⁰⁶ Köylü Sesi, 9 Haziran 1954.

⁸⁰⁷ Cumhuriyet, 18 Haziran 1955.

⁸⁰⁸ Akkaya, "Çukurova'da Sendikacılık ve İşçi Eylemleri 1920-1960", s. 107; Yeni Adana, 5 Ocak 1956; Pektaş, Demokrat Parti Dönemi'nde İşçi Hareketleri, s.331.

⁸⁰⁹ Demokrat, 3 Şubat 1956.

⁸¹⁰ Yeni Adana, 31 Ocak 1956.

⁸¹¹ Yeni Adana, 1 Şubat 1956

gramajlı ve yenmeyecek durumdaki ekmekler vatandaşa satılmıştır. Vatandaş ise hiç bulamamaktansa gramına ve kötü haline bakmaksızın ekmek almak zorunda kalmıştır.⁸¹² Vaziyetin vahameti yerel basına konu olmuş, bazı köşe yazarları meseleyi bir utanç ve günah olarak değerlendirmiştir:

“Ekmek bu fakir halkın tek maişet vasıtasıdır. Onunla oynamak ateşle oynamaya benzer. Hangi Belediye, hangi Hükümet, hangi parti bindiği dalı kendi eliyle keser. Bu bizim için bir felaket olur. Bunun bütün vatan sathına şamil akislerini de hesap etmemiz lazımdır. Adana için bir yüz karası hazırlamanın günahını paylaşamayız. Bu milletin iliklerinde onda dokuz hissesi olan namı nimetle uğraşmayalım.”⁸¹³

1959’da ekmek sorunu bu defa fırınların sayısındaki artışla gündeme gelmiştir. Bu da ekmek fiyatları üzerinden bir rekabet yaşanmasına ve fırıncıların kârlarının düşmesine neden olmuştur. Bununla birlikte un fiyatlarındaki artış ekmek fiyatlarına yansımış bu da halkın şikâyetine neden olmuştur.⁸¹⁴ Belediye daimi encümeni, 520 gramlık yeni tip birinci ekmeği 505 grama, 510 gramlık ikinci ekmeği ise 500 grama düşürmüştür. Un fiyatlarında da % 5 oranında fiyat indirimi yapmıştır.⁸¹⁵ Böylece kriz zamanlarında ekmeğin gramajını düşürmek geçici bir çözüm olarak kalmıştır.

Gıda sektöründe yaşanan diğer bir sorun ise ete yapılan zamlara ilişkindir. Ete yapılan zamlardan dolayı bazı lokantalar kapatılmış,⁸¹⁶ kasaplar müşterek bir karar alarak kesimlerini sınırlandırmış,⁸¹⁷ halk et bulma sıkıntısı yaşamıştır.

“20 şer kuruştan üst üste verilen 40 kuruşluk zammı kâfi görmeyerek kesimi az yapan kasaplar şehirde et buhranına sebep olmuşlardır. Sabahın erken saatlerinde yüzlerce vatandaş kasaplar hali ile kasap dükkânları önünde toplanmış, intizam ve satışı temin için duruma emniyet ve zabita memurlarının müdahale etmesi zarureti hâsıl olmuştur.”⁸¹⁸

Kasapların koyun kesimini azaltması sabahın erken saatleri dışında halkın et bulmasını hemen hemen imkânsız hale getirmiştir. Böylelikle hem etin pahalılığı hem de az

⁸¹² Demokrat, 4 Şubat 1956.

⁸¹³ M. Lokman, “Ekmek Davası”, Demokrat, 13 Mart 1956.

⁸¹⁴ Bugün, 4 Ağustos 1959.

⁸¹⁵ Cumhuriyet, 6 Ağustos 1959.

⁸¹⁶ Cumhuriyet, 19 Şubat 1958.

⁸¹⁷ Cumhuriyet, 7 Mayıs 1959.

⁸¹⁸ Yeni Adana, 10 Ocak 1956.

bulunuyor olması kasapların pek satamadıkları kuyruk yağını elden çıkarmaları için bir fırsat yaratmış, et almak isteyenlere yanında kuyruk yağı da alma şartı getirilmiştir.⁸¹⁹

Halkın şikâyetlerine bakılırsa bazı kasaplar, daha önce paket haline getirdikleri etleri ederinin üzerinde bir fiyatla satarak haksız bir kazanç elde etmekteydi. Ayrıca, kimi kasaplar adamına göre muamele yaparak yalnızca tanıdıklarına ve eski müşterilerine satış yapmaktaydı.⁸²⁰ Şehirde et satın alabilmek için torpile ihtiyaç duyulan bu dönemde kasap dükkânlarının önünde izdiham yaşanmaktaydı. Bu izdiham nedeniyle et satmak bir mesele haline gelmiş ve et satışı polis nezaretinde gerçekleştirilmiştir. Kasaplar, halkın talebine yetişebilmek için satışlarını yarım kilo ile bir kilo arasında sınırlandırmak durumunda kalmıştır.⁸²¹

Kasaplar Derneği Başkanı Hasan Sevilir, et buhranının nedeninin maliyet fiyatlarındaki yükselişe ilgili olduğunu, civar kaza ve vilayetlerde 400 kuruşa satılan etin Adana'da 330 kuruştan satıldığını belirterek mevcut sorunun kasaplardan kaynaklı olmadığını açıklamıştır:

“Bugün kestiğimiz her koyundan asgari 40-50 lira arasında bir zarara uğruyoruz. Tabiidir ki bugünkü şartlar altında et kesimi yapamıyoruz. Bugün bazı kasap arkadaşlarımız et kesimi yapıyorlarsa bu bankalara olan borçların bir an evvel ödenmesi için zararına yaptıkları satışlardır.”⁸²²

Et fiyatlarına ilişkin olarak yaşanan sorunlar dolayısıyla bazı kasaplar bu dönemde dükkânlarını kapatmak zorunda kalmışlardır. Böylelikle et tamamen karaborsaya düşerek kilosu 10 liradan, tavuk ise 15-20 liradan satılmaya başlanmıştır.⁸²³ Bu nedenle yetkililer kesimlik hayvan temini maksadıyla bu hayvanların satışını serbest bırakmışlardır. Alınan karar gereğince şehirlerden ve ilçelerden Adana'ya, Adana'dan da şehirlere ve ilçelere koyun ve diğer kesimlik hayvan satışı serbest bırakılmıştır.⁸²⁴ Bu dönemde et sıkıntısı yaşanmasının bir başka nedeni ise şehrin hızla büyümesidir. Hızlı nüfus artışı, civar bölgelerden ve kırdan gerçekleşen göç, et talebini artırmıştır. Arz miktarı talebi karşılamaya yetmeyince bu türden sıkıntılar sıkça yaşanır hale gelmiştir.

⁸¹⁹ Bugün, 10 Mart 1953.

⁸²⁰ Türk Sözü, 17 Mart 1957.

⁸²¹ Türk Sözü, 7 Şubat 1957.

⁸²² Türk Sözü, 3 Haziran 1957.

⁸²³ Türk Sözü, 12 Mart 1958.

⁸²⁴ Türk Sözü, 14 Mart 1958.

3.4.5. İklimden Kaynaklı Sorunlar

Tipik Akdeniz ikliminin hâkim olduğu Adana ve çevresinde bilindiği üzere yaz ayları sıcak ve kurak, kış ayları ise ılık ve yağışlı geçer. Kış aylarında termometrenin sıfırın altına düştüğü ender görülen bir durumdur. Yaz aylarında kuzey hava akımlarının etkisiyle bölgede yılın en yüksek sıcaklıkları yaşanır.⁸²⁵ Kuşkusuz Adana gündelik hayatını en çok etkileyen sorunlardan biri yaz aylarında sıcaklık değerlerinin ve nem oranının yüksek olmasıdır. Bu dönemde sıcak hava koşulları ve bundan kaynaklanan sorunlarla başa çıkmak üzere bir takım ilkel yöntemler uygulanmıştır.

Sıcak havalarla birlikte yaşamı zorlaştıran sorunların başında karasinekler gelir. Adana’da karasineklerin baharla birlikte şehri istila etmesi alışlageldik bir hadisedir. Basında da sık sık çarşı ve pazarda açıkta satılan ürünlerin üzerine konan karasineklerin halk sağlığını tehdit ettiğine dair uyarılara yer verilmiştir.⁸²⁶ İlaçlama sektörünün yeterince yaygınlaşmadığı bu dönemde sinekle mücadele etmek üzere vatandaşın sıra dışı bir talepte bulunulmuştur. Bunlardan biri şu şekildedir: “Lütfen bize yardım ediniz! Şimdi öldüreceğiniz bir tek karasinekle önümüzdeki günlerde Adana’yı binlercesinin şerrinden kurtarmış olacaksınız.”⁸²⁷

Adana’nın yüksek dereceleri gösteren sığağından ve nemli havasından kurtulma yöntemlerinden biri; özellikle maddi durumu başka bir alternatifine müsaade etmeyenler için Seyhan Nehrinde serinlemek olmuştur. Fakat yüzme bilmeyen gençlerin de nehre girmesi sonucunda her yaz birçok boğulma hadisesi yaşanmıştır. Öyle ki bu artık neredeyse alışılmış bir durum haline gelmiş ve “Seyhan, mevsiminin ilk kurbanını verdi”,⁸²⁸ “Seyhan Nehrinde boğulma hadiseleri”⁸²⁹ gibi haber başlıklarıyla yerel ve ulusal basına konu olmuştur. Bazen de serinlemek için buzdolabına girmek gibi tehlikeli bir yönteme başvuran çocukların haberleri trajikomik bir manzara yaratmıştır.⁸³⁰

Belediye, sıcak havalarda halkın yaşadığı rahaveti ve zorlukları dikkate alarak bir takım kolaylaştırıcı tedbirler getirmiştir. Bu uygulamalardan biri de fırın ve lokanta esnafı

⁸²⁵ 1967 Adana İl Yıllığı, s. 59.

⁸²⁶ Yeni Adana, 21 Mart 1957.

⁸²⁷ Hür Fikir, 18 Mayıs 1955.

⁸²⁸ Yeni Adana, 20 Nisan 1956.

⁸²⁹ Cumhuriyet, 9 Ağustos 1958.

⁸³⁰ Bugün, 2 Ağustos 1957.

hariç olmak üzere bütün esnafa öğle tatili uygulaması getirilmesidir.⁸³¹ Esnafın memnuniyetle karşıladığı bu karar Adana için neredeyse bir zorunluluk olarak görünmektedir. Zira Adana’da yaşanan sıcaklığın boyutu şöyle ifade edilmiştir:

*“Ankaralılar, İstanbullular hararet derecesi gölgede 35 dereceyi bulunca ‘aman yandık’ diye feryat ediyorlar. Çukurovalılar ve bilhassa iş sahipleri sühunet 35 üzerinde olunca ‘aman hava biraz serinledi’ diyorlar. Zira yaz mevsiminin büyük bir kısmını 38-40 derecelik sıcakta geçiriyoruz. Termometrenin 40’ı aşılıp, 46’ya kadar yükselmesi ise bir hayal mahsulü değildir.”*⁸³²

İklim koşullarının insan psikolojisi üzerindeki etkileri göz önüne alındığında sıcak havanın Adana’da kavga, cinayet gibi toplumsal düzene aykırı olayları da tetiklediği söylenebilir. Nitekim dönemin yazarlarından bu konuya değinenler olmuş ve sıcak havanın insan psikolojisine etkileri üzerinde durulmuştur. Devlet Demir Yolları Hekimi Rauf Akbarlas: “İleri dereceye varan ruhi tagayyürler ekseriya sıcak çarpmasına takaddüm eder ve ağır tuz noksanlıklarında görülür” diyerek sıcak havanın ruh sağlığı üzerindeki etkisine işaret etmiştir.⁸³³ Bu yaklaşımdan yola çıkarak şehirde yaşanan asayiş sorunlarında sıcak havanın da önemli bir etken olduğu düşünülmelidir. Zira doğal koşulların insan yaşamına olan etkileri, aralarında üç yüz yıllık zaman farkı olmasına rağmen, İbn Haldun ve Montesquieu tarafından da ortaya atılmıştır. İklim teorisini açıklarken dünyayı iklim kuşaklarına ayıran İbn Haldun iklim sıcaklığı ile insanların ahlâki yapıları arasında bir bağ olduğunu düşünmüştür. Ona göre sıcak iklimlerde insandaki “hayvani ruh” genişleyerek yayılır. Bu nedenle sıcak bölgelerde yaşayan insanlar hafif meşrep, aceleci, zevke düşkün, müziğe ve dansa meraklı ahmak insanlardır. Montesquieu’ya göre de sıcak bölgelerde yaşayan insanların deri dokusu gevşek ve sinir uçları açık olduğu için dış etkiye oldukça açıktırlar.⁸³⁴

Aymard, Akdeniz için “Akdeniz herkesin gözünde güneş ülkesi, tembeller ülkesi görünümünü kazanmıştır” der ve yaz aylarının insanları nasıl hareketsiz kıldığını şu şekilde betimler: “Bu insanlar kımıldamazlar, bir başka yaşam ritminin kendilerinde yarattığı hayranlık ya da yorgunlukla birkaç hafta boyunca plajlara ya da kahvelerin

⁸³¹ Demokrat, 6 Haziran 1954.

⁸³² Türk Sözü, 1 Ağustos 1957.

⁸³³ Rauf Akbarlas, “Sıcaklığın Tesiri”, Bugün, 20 Temmuz 1955.

⁸³⁴ Aytakin Demircioğlu, A Comparison of the Views of Ibn Khaldun and Montesquieu in Terms of the Effect of Climatic Conditions on Human Life”, The Anthropologist, XVII/3 (2014), 725-733.

teraslarına çakılıp kalırlar.”⁸³⁵ Gerçekten de Akdeniz’de görülen iklim burada yaşayanları özellikle yazları hem hareketsiz hem de sınırlı kılar. Bu koşullarla başa çıkmanın yolları ise kişilerin sınıfsal konumlarına göre değişiklik arz etmektedir. Hali vakti yerinde olanlar yaylalardaki ve deniz kıyılarındaki yazlık evlerine çekilmeyi tercih ederken, alt tabakadan insanlar ise hem çalışma mecburiyetinden hem de imkânların kısıtlı olmasından dolayı sıcak ve nemli havayla mücadele etmek için başka türlü yöntemler geliştirmek zorundadır. Bu yöntemler ise bazen onların canlarına mal olmaktadır.

⁸³⁵ Maurice Aymard, “Mekânlar”, Fernand Braudel, Akdeniz, Metis Yayınları, 2007, s.117.

BÖLÜM 4: DP DÖNEMİNDE TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİNİN ADANA'NIN GÜNDELİK HAYATINA ETKİLERİ

4.1. Türkiye-ABD İlişkilerinin Tarihî Seyri

ABD ile Osmanlı Devleti arasındaki ilk yazılı antlaşma 1830 tarihinde imzalanmış olan “Ticaret ve Dostluk Antlaşması”dır. Kuruluşundan hemen sonra ABD, ilk etapta Osmanlı Devleti ile *de facto* ilişki kurmuş, daha sonra ise diplomatik temsil için girişimlerde bulunarak bu ilişkiye resmîyet kazandırmıştır. Osmanlı Devleti'nin vaat ettiği ticarî potansiyel hızla sanayileşen ve yeni pazarlar arayan ABD için oldukça dikkate değer bir konuydu. Uzun süren görüşmeler sonrasında Türkiye ile ABD arasında 1830 tarihli antlaşma imzalanmış ve iki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler bu antlaşmanın ekseninde sürmüştür.⁸³⁶

I. Dünya savaşına katılmayan ABD, 1918'de ABD Başkanı Woodrow Wilson'un “Wilson Prensipleriyle” dünya politikasını değiştiren kararlara imza atarak bu dönemde uluslararası güçlü bir aktör olduğunu göstermiş oldu. 14 maddelik prensiplerin Osmanlı Devletini yakından ilgilendiren 5. maddesi şöyleydi:

“Sömürgelerin bütün talepleri serbest, açık görüşlü ve tümüyle tarafsız bir yaklaşımla ele alınmalı, bu tür egemenlik sorunlarının çözümünde ilgili halkların çıkarlarıyla egemenliği tartışılan devletin adil taleplerinin eşit ağırlık taşıması ilkesine kesinlikle uyulmalıdır.”

Bu maddeyle sömürgeciliğe karşı olduğunu ve halkların kendi kendilerini yönetebileceklerini ifade ederek self determinasyon ilkesine vurgu yapan Wilson, bu ilke ile Türk aydınlarının gönlünü kazanmıştır. Prensiplerin 12. maddesinde ise şunlar yer alıyordu:

“Bugünkü Osmanlı Devleti'ndeki Türk kesimlerine güvenli bir egemenlik tanınmalı, Osmanlı yönetimindeki öbür uluslara da her türlü kuşku dan uzak yaşam güvenliğiyle özerk gelişmeleri için tam bir özgürlük sağlanmalıdır. Ayrıca

⁸³⁶ İsmail Köse, “Amerikan Arşiv Belgelerinde Türk-Amerikan İlişkilerinin Başlaması, 1830 Tarihli Ticaret ve Seyrüsefayin Antlaşması”, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, XCVII/193 (Temmuz-Ağustos 2011), s.185.

Çanakkale Boğazı uluslararası güvencelerle gemilerin özgürce geçişine ve uluslararası ticarete sürekli açık tutulmalıdır.”⁸³⁷

Bu madde, farklı etnik unsurların bir arada yaşadığı Osmanlı Devleti için bir sorun teşkil etmekteydi. Bu halkların Wilson tarafından gözetildiği ve self determinasyona vurgu yapması Türkiye'nin iç ve dış politikasına yansiyacaktı.

I. Dünya savaşında yer almadığı halde savaş sonrası dünyanın siyasî sınırlarının şekillenmesinde etkili olan ABD, II. Dünya savaşına dahil olarak savaşın sonucunu doğrudan etkilemiş ve yeni ortaya çıkan dünya sisteminde tartışmasız bir lider ülke konumuna gelmişti.

1 Eylül 1939'da Alman ordusunun Polonya'ya girmesi, 3 Eylül 1939'da İngiltere ve Fransa'nın Almanya'ya savaş ilan etmesiyle II. Dünya savaşı başlamış oldu. Savaş boyunca tarafsızlık politikasını sürdüren Türkiye, Sovyetler Birliği'nin daveti üzerine 4 Ağustos 1939'da dönemin Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu'nu Moskova'ya göndermişti. Sovyetlerle yapılacak bir anlaşma Montrö Antlaşmasının değiştirilmesi koşuluna bağlı hale gelince bu ziyaret sonuçsuz kaldı. Bu esnada Ankara'da Türkiye, Birleşik Krallık ve Fransa ile “Üç Taraflı Yardım Antlaşması”nı imzalıyordu.⁸³⁸ Türkiye savaşa girmeyi reddetse de olası bir saldırıya karşı kendini korumaya almış ve tarafını netleştirmişti. Bu arada Almanya'nın lideri Adolf Hitler ise, İsmet İnönü'ye yazdığı mektupla Türkiye'yi kendi yanında savaşa girmesi hususunda ikna etmeye çalışmış ancak başarılı olamamıştı.

1943 yılı II. Dünya Savaşı'nın dönüm noktası olmuştur. Şubat ayında Almanya'nın Stalingrad muharebesini kaybetmesiyle bütün doğu cephesinde genel bir gerileme başlamıştır. 2 Mayıs 1945'de Berlin müttefiklere teslim oldu ve Almanya savaşı kaybetti. Böylece 1917 Bolşevik devriminden II. Dünya Savaşı'nın çıkışına kadar pasif bir politika takip eden Sovyet Rusya 1945'den itibaren milletlerarası politikanın birinci planına geçmişti.

7 Aralık 1941'de Japonya'nın Amerika'ya düzenlediği Pearl Harbor baskınıyla ABD de savaşa dahil oldu. Bu baskının bedelini 6 Ağustos 1945'de Hiroşima'ya ve 9 Ağustos

⁸³⁷ Baskın Oran, “1919-1923 Kurtuluş Yılları”, Türk Dış Politikası, Ed. Baskın Oran, c. I, İletişim Yayınları, İstanbul 2011, s.100.

⁸³⁸ İlhan Tekeli-Selim İlkin, İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si, c. I, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s.119,142.

1945’de Nagazaki’ye atılan atom bombası gibi insanlığın en tehlikeli silahıyla ödeyen Japonya’nın 2 Eylül 1945’de teslim belgesini imzalamasıyla savaş sona ermişti.⁸³⁹

II. Dünya Savaşı bittiğinde dünya yeni bir döneme girmişti. Savaşı izleyen ilk yıllarda savaştan uzak durmayı başaran Türkiye, ortaya çıkan yenedünya sisteminde kendine yeni bir yer edinecekti. Savaş sonrasında ortaya çıkan iki kutuplu dünya ve bunun sonucunda başlayan Soğuk Savaş atmosferinde Türkiye safhını ABD’nin liderliğini yaptığı Batı Bloğu tarafında belirlemişti. Zira Türkiye’nin bu dönemde dış politikadaki gündemi Sovyet Rusya’nın Türkiye üzerindeki baskıları ve “komünizm tehdidiydi”. Stalin, Türkiye’nin Doğu sınırlarının yeniden düzenlenmesini ve Montreux Sözleşmesi’nin Sovyet Rusya lehine değiştirilmesini talep etmekteydi. ABD’nin Türkiye ile yakın ilişkiler kurmaya başladığı bir dönemde, Sovyet Rusya’nın Türkiye’den bu minvaldeki talepleri iki ülkeyi daha da yakınlaştırmıştı. Türkiye’nin Sovyet etki alanına girmemesi, ABD’nin Ortadoğu’daki ve Batı dünyasındaki çıkarları bakımından yaşamsal önemdeydi. Soğuk Savaş döneminde ABD bölgedeki askeri, politik ve ekonomik çıkarları bakımından Sovyet tehdidi karşısında Türkiye’yle stratejik, politik ve mali konularda işbirliğini artırmıştı.⁸⁴⁰ Zira ABD için, Sovyetler Birliği gibi sosyalist ülkelerin varlığı sermayenin dolaşım alanının sınırlanması anlamına gelmekteydi. Öte yandan da Türkiye gibi bağımsızlığını yeni kazanmış ülkelere model oluşturması riski de vardı.⁸⁴¹

1946 yılının başından itibaren Sovyet Rusya’nın Türkiye’ye yönelik taleplerini açıkça dile getirmeye başlaması, ABD’nin Boğazlar konusunda Türkiye’ye tam destek verme yönündeki kararını pekiştirdi. Sovyet Rusya’nın savaş sonrası politikaları nedeniyle Türkiye’yle olan ilişkilerinin kopma noktasına gelmesi ABD açısından Türkiye’nin Batı Bloğu’nun içine çekilmesi bakımından bir fırsat olarak görülmekteydi. ABD, Türkiye’ye verdiği önemi Ankara’ya gösterme fırsatını 1946 yılında yakaladı. 11 Kasım 1944’te geçirdiği kalp krizi sonucu ölen Türkiye’nin Washington Büyükelçisi Münir

⁸³⁹ Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s.361-406.

⁸⁴⁰ İler Turan-Dilek Barlas, “Batı İttifakına Üye Olmanın Türk Dış Politikası Üzerindeki Etkileri”, Türk Dış Politikasının Analizi, der. Faruk Sönmezoğlu, İstanbul 2004, s. 154-155; Eminalp Malkoç, “Türk Basınında Truman Doktrini ve Türkiye’ye Amerikan Yardımları”, Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi, V/9 (2006), s.91.

⁸⁴¹ Tolga Tören, “Yeniden Yapılanan Dünya Ekonomisinde Marshall Planı ve Türkiye Uygulaması”, Türkiye’de Kapitalizmin Gelişimi, Dipnot Yayınları, Ankara 2006, s.62.

Erteğün'ün naaşı Amerikan donanmasının en büyük zırhlılarından Missouri⁸⁴² ve ona eşlik eden Providence ve Power savaş gemileri ile Türkiye'ye getirildi. 5 Nisan 1946 sabahı saat 08.00'de İstanbul'a ulaşan gemiler Samos açıklarında Türk donanmasına bağlı, Muavenet, Sultanhisar ve Demirhisar muhripleri tarafından karşılandı.⁸⁴³ Naaşın Türkiye'ye gösterişli bir törenle gelmesi Sovyet Rusya'ya karşı bir güç gösterisine dönüşmüştü. Dolmabahçe önüne demir atan Missouri'nin Sovyet Rusya'ya mesajı, Türk boğazlarının statüsünün kendi rızası alınmadan değiştirilemeyeceğiydi.⁸⁴⁴ Zırhlının gelişi basında büyük ilgiyle karşılanmış, günler boyunca zırhlının ziyareti hakkında fotoğraflar eşliğinde tam sayfa haberlere yer verilmişti.⁸⁴⁵

Missouri'nin görkemli mesajının ardından Türkiye ile ABD ilişkileri, Başkan Truman'ın Sovyet tehdidi altında olan ülkelere mali ve askeri yardım planını içeren Truman Doktriniyle pekiştirildi ve çok geçmeden bu doktrini Marshall yardımları takip etti. 12 Mart 1947'de Truman, Kongre'ye sunduğu mesajla Soğuk Savaş'ı açıkça ilan etmişti. Truman mesajında, 1948'e kadar Kongre'nin Yunanistan ve Türkiye'ye 400 milyon dolarlık ödenek ayırmasını ve devletlerin isteğine bağlı olarak her iki ülkeye de sivil ve askeri personel gönderme isteğini ifade etmiştir. Bununla birlikte seçilecek Türk ve Yunan personelin de ABD'de yetiştirilmesini sağlamak üzere yetki verilmesini istemiştir. Böylelikle Truman doktriniyle beraber Birleşmiş Milletler ikinci plana itiliyordu. Bundan sonra ABD'nin kendi sorumluluk alanına aldığı "hür" ülkelerin korunması görevi için yeni uluslararası örgütler kurulacaktı. Bu kuruluşlar Marshall Planı ve onun aracı olan Avrupa Ekonomik İşbirliği Komitesi (OEEC) ve Kuzey Atlantik Paktı (NATO) olarak ortaya çıktı. 5 Haziran 1947 tarihinde ise ABD Dışişleri Bakanı George Marshall'ın Avrupa'nın kalkınmasının ABD'nin çıkarları açısından

⁸⁴² Missouri'nin gelişi dolayısıyla İstanbul'da olağanüstü bir hazırlık süreci yaşanmıştır. Missouriye şiirler yazılmış, ülkenin çeşitli yerlerinde bu isimde lokantalar ve eğlence yerleri açılmıştır. İstiklal Caddesi'ndeki dükkân sahipleri ABD askerlerinin satın alabilecekleri hatıra eşyalarını stoklamaya başlamış, şehri gezecek olan ABD'li denizciler için Dolmabahçe rıhtımından Taksim'e ve Beyoğlu'na giden yollardaki kötü görüntüler yok edilmiştir. Abanoz Sokağı'ndaki genelevler dıştan ve içten badana edilmiş, kızlar özel olarak giydirilmiş, polis yerli müşterileri sokaktan uzak tutmak için çeşitli önlemler almıştır. Sulukule'de de Missouri personelini eğlendirmek amacıyla kadınlar oryantal oynamıştır (Altan Öymen, Bir Dönem Bir Çocuk, Doğan Kitap, İstanbul 2003, s.513-514; Cumhuriyet'in 75 Yılı (1923-1953), YKY, İstanbul 1999, s.294).

⁸⁴³ Mete Kaan Kaynar, "Önsöz", Türkiye'nin 1950'li Yılları, Haz. Mete Kaan Kaynar, İletişim Yayınları, İstanbul 2015, s.13.

⁸⁴⁴ Çağrı Erhan, "ABD ve NATO'ya İlişkiler", Türk Dış Politikası, Ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul 2011, s.524-525.

⁸⁴⁵ Cumhuriyet, 6 Nisan 1946.

önemli olduğunu savunan konuşmasıyla gündeme gelen Marshall Planı, Truman doktrininin ekonomik tarafını teşkil etmekteydi.⁸⁴⁶

Türkiye-ABD ilişkileri açısından siyasî ve ekonomik alanda bir dönüm noktası mahiyeti taşıyan bu sürecin ardından Türkiye’de, ABD hakkında olumlu bir izlenim uyandırmak ve ABD’nin siyasi mesajlarının anlaşılıp benimsenmesini sağlamak üzere adeta örgütlenmiş bir çalışma başlatılmıştır.⁸⁴⁷ 1950’li yıllardan itibaren her bakanlıkta ve belli başlı kamu kuruluşunda ABD’li uzmanlar istihdam edilmiş ve bu uzmanlar buldukları teşkilatın örgütlenme şemasından, personelin istihdamına ve eğitimine kadar her konuda söz sahibi olmuşlardır.⁸⁴⁸

Böylelikle Amerikan kültürünün Türkiye’ye giriş yolları açılarak 1950’ler itibariyle Amerikan yaşam tarzı gündelik hayata damgasını vurmaya başlayacaktır. Marshall yardımları kapsamında süt tozları, tereyağ olarak adlandırılan sonradan –vita- denilecek olan sarı yemeklik yağlar Türkiye’ye bu dönemde girmeye başlamıştır.⁸⁴⁹ Vehbi Koç gibi girişimcilerin Amerikan firmalarının ticarî temsilciliklerini almasıyla, buzdolabından otomobile kadar Amerikan malları ülkeye serbestçe girmeye başlamıştır. Halk bu yıllarda Amerikan mallarını kullanmayı bir ayrıcalık saymış, örneğin buzdolabına sahip olanlar daha fazla insana gösterebilmek için bu ilk beyaz eşyalarını mutfak yerine salona koymayı tercih etmişlerdir.⁸⁵⁰ Amerikan filmlerinin izlendiği, çocuklar tarafından Amerikan çizgi romanlarının okunduğu bu dönemde tüm dünyayı etkisi altına alan “Amerikan hayat tarzı” Türkiye’yi de etkisi altına almıştır.⁸⁵¹ Gündelik hayatta etkileri görülmeye başlanan Amerikan hayat tarzı, kullanımı çok yaygın olmamakla birlikte “alamerikan” ifadesiyle adlandırılmıştır. Özellikle 1948’lerden sonra

⁸⁴⁶ İlhan Tekeli- Selim İlkin, “İkinci Dünya Savaşı Sırasında Hazırlanan ‘Savaş Sonrası Kalkınma Programları’”, Cumhuriyet’in Harcı, Köktenci Modernitenin Ekonomik Politikasının Gelişimi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010, s. 368,369.

⁸⁴⁷ Cangül Örnek, Türkiye’nin Soğuk Savaş Dönemi Düşünce Hayatı, Antikomünizm ve Amerikan etkisi, Can Yayınları, İstanbul 2015, s.174.

⁸⁴⁸ Örnek, Türkiye’nin Soğuk Savaş Dönemi Düşünce Hayatı, s.28.

⁸⁴⁹ Mehmet Ö. Alkan, “Soğuk Savaş’ın Toplumsal, Kültürel ve Günlük Hayatı İnşa Edilirken...”, Türkiye’nin 1950’li Yılları, Haz. Mete Kaan Kaynar, İletişim Yay, İstanbul 2015, s. 593. Vita’nın Türkiye piyasalarına girmesiyle reklamları da gazetelerde boy göstermeye başlamıştır. Adana yerel basınındaki bir Vita reklamında şu ifadeler yer almıştır; “mesuttur... çünkü kocasının güzel yemekleri sevdiğini biliyor! Ve gene biliyor ki, güzel yemekler pişirebilmek için Vita’ya güvenebilir: imalinde kullanılan saf yağlar sayesinde, bu iyi mamul ile her şey fevkalade lezzetli olur ve kolay hazmedilir. Ve nihayet biliyor ki, Vita çok hesaplıdır ve onu muntazaman kullandığı takdirde hiss olunur bir tasarruf temin edebilir” (Demokrat, 25 Ocak 1956). Oysa zamanla bu tür yağların insan sağlığı açısından zararı ortaya çıkarılmıştır.

⁸⁵⁰ Türkiye’de henüz üretimine başlanmamış olan buzdolapları arasında özellikle “aradığınız bütün meziyetlere malik” sloganıyla reklam yapan Amerikan malı Frigidaire buzdolapları talep görmüştür (Altan Öymen, Değişim Yılları, Doğan Kitap, İstanbul 2014, s. 46-47).

⁸⁵¹ Erhan, “ABD ve NATO’yla ilişkiler”, s.537.

yeme içme kültüründen, kılık kıyafet alışkanlığına; görsel ve yazılı basından eğitim alanına, modadan eğlence kültürüne kadar Türkiye’de gündelik hayatın biçimlenmesinde “alamerikan tarzı” görülmeye başlanmıştır.⁸⁵²

Amerikan tarzı yaşam bakımından Adana’nın özel bir önemi vardır; çünkü bu dönemde basın, sinema, moda ve kültür yoluyla Türkiye’de yaygınlaşan Amerikan etkisi Adana’da doğrudan temasla kendisini göstermekteydi. Bu teması sağlayan ise İncirlik Hava Üssü’ydü. İncirlik Hava Üssü’nde çalışan Amerikalı personelin Adana’daki varlığı şehir halkının bu yabancı kültürle doğrudan ilişki kurmasına vesile olmuştu.

4.2. İncirlik Hava Üssü’nün Açılması

1943-1945 yılları arasında ABD, Adana’da gizli bir istihbarat istasyonu kurmuştu. II. Dünya Savaşı’nın ortalarında kurulan bu istasyon aracılığıyla ABD’li askerler, Türkiye ve Adana’nın Ortadoğu açısından jeopolitik ve askeri önemini daha yakından tecrübe etmişlerdi. Bu tecrübe, daha sonra Türkiye’de kurulması planlanan Amerikan hava üslerinin birinin de Adana’da olmasını kaçınılmaz kılmıştı.⁸⁵³

23 Mayıs 1951’de gerçekleşen 92. Ulusal Güvenlik Konseyi toplantısı sonucunda Türkiye’nin Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü’ne (NATO) kabul edilmesinin ABD çıkarları için uygun olacağına karar verilmişti. Türkiye’nin ABD nezdindeki önemi, SSCB’nin çevresinde yer alan en güçlü anti-komünist ülke olması ve Sovyet saldırısına direnecek güçte bir orduya sahip olmasından ileri gelmekteydi.⁸⁵⁴ Bu doğrultuda ABD, Türkiye’de bazı şehirlerde üsler ve tesisler kurmaya başlamıştı. Adana Üssü bunlardan biriydi ve ABD’nin üs planının en önemli ayağını oluşturuyordu.⁸⁵⁵ Esasen ABD için Adana, II. Dünya Savaşı sırasında belirlenmiş stratejik bir noktaydı. 1943 Moskova Konferansı’nda İngiltere Başkanı Churchill, Türkiye’nin askeri gücüyle birlikte savaşa girmesi konusunda baskı yapmaktaydı. İsmet İnönü’nün ısrarla savaşa girmeyi reddetmesi üzerine ABD Dışişleri’nin önerisi sadece üs ve transit kolaylığı

⁸⁵² “Alamerikan” ifadesinin kullanımı ve bu konuda daha fazla bilgi için bkz: Mustafa Orçan, “Modern Türk Gündelik Hayatında Alamerikanlaşma Eğilimi”, *Avrupa Günlüğü*, II/10 (2007), s.135.

⁸⁵³ Robert Cossabom, Gary Leiser, “Adana Station 1943-1945: Preludetothe Post-warAmericanMilitary Presence in Turkey”, *Middle Eastern Studies*, XXXIV/1 (January 1998), s. 73-86.

⁸⁵⁴ Selin M. Bölme, *İncirlik Üssü, ABD’nin Üs Politikası ve Türkiye*, İletişim Yayınları, İstanbul 2012, s.193.

⁸⁵⁵ ABD’nin bu dönemde Türkiye’de kurduğu diğer üs ve tesisler Afyon, Ankara, Balıkesir, Bandırma, Diyarbakır, Eskişehir, İskenderun, İstanbul, İzmir, Kayseri, Kocaeli, Malatya, Merzifon, Samsun, Sinop ve Trabzon’da bulunmaktaydı. 1952 yılı sona erdiğinde ABD, Türkiye’deki üs programını büyük ölçüde tamamlamıştı. Bu şehirlerde yeni tesisler kurulmuş, var olanlar iyileştirilmiş, istihbarat toplama cihazları yerleştirilmiş, yakıt ve mühimmat depoları inşa edilmiştir (Bölme, *İncirlik Üssü*, s. 205).

sağlanmasıydı. İnönü hükümeti üs fikrine destek vermemiş; ancak 1943'te Adana'da bir haberleşme istasyonu kurulmuş ve istasyon savaş sonuna kadar gizlice çalışmıştır. Bir proje olarak İncirlik Hava Üssü'nün gündeme gelmesi ise 1949'da Sovyetler Birliği'nin ilk atom bombası denemesinin ardından olmuştur.⁸⁵⁶ Nitekim ABD'nin 1943 yılında gündeme getirdiği İncirlik Hava Üssü planı 1952'de hayata geçirilmiştir.

Adana'da kurulan üs, ABD'nin Ortadoğu'daki çıkarlarını Sovyet Rusya'ya karşı savunabilmesi nedeniyle son derece stratejik bir öneme haizdi. Türkiye'deki diğer üslerinde olduğu gibi Adana Hava Üssü de ABD'nin muhtemel bombardıman saldırısına destek vermek veya kendi başına bir operasyonu yürütmek için tasarlanmıştı.⁸⁵⁷ Bu tasarımı hayata geçirmek üzere 1951 itibarıyla Adana'da İncirlik Köyü'nde etüt çalışmaları başlamıştır. Bu çalışmaların ilk günlerinde ABD Hava Bakanı Finletter, dönemin Valisi Ahmet Kınık'a bir mesaj göndermiş, bu mesajda Uluslararası Adana Havaalanı'nın dost ABD ile Türkiye'yi birbirine daha çok yaklaştıracağını belirtmiş, Türk milletine ve Adanalılara iyi dileklerini sunmuştur. İlerleyen süreçte ABD Büyükelçisiyle birlikte hava meydanını kontrol etmeye gelen Finletter; "Ortadoğu'nun en büyük hava meydanı" olarak tanımladığı İncirlik Hava Üssü inşaatında gördüğü gelişmelerden memnun ayrılmıştır.⁸⁵⁸

Hava Üssü inşaatı için bu dönemde 20.000 dönüm arazinin istimlakine başlanmış ve Amerikalı uzman Comphay başkanlığında İncirlik'te bir büro açılmıştır.⁸⁵⁹ İncirlik'in inşaatında çalışmak üzere yoğun bir iş başvurusu olmuştur. Öyle ki ihtiyaca yetecek kadar tercüman, memur ve işçi temin edildiği için personel alımına kısa bir süre sonra ara verilmiştir.⁸⁶⁰ Şantiye sahasının kurulması sürecinde birkaç seyyar baraka yapılmış, bir yandan marangozlar çalışırken diğer yandan inşaatla kullanılmak üzere getirilen makinelerde çalışacak şoförlerin tespiti için çalışmalar gerçekleştirilmiştir. İnşaatla

⁸⁵⁶ Haluk Kalafat, "İncirlik Bilmecesinin Tarihi", <https://bianet.org/biamag/diger/159264-incirlik-bilmecesinin-tarihi>, 22 Nisan 2017.

⁸⁵⁷ ABD'nin İncirlik Hava Üssü'nü amacına yönelik, aktif olarak kullanması da bu döneme denk düşmüştür. Lübnan'da Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin yaklaşmasıyla ortaya çıkan gerilim Mayıs 1958'de bir iç savaşa dönüşmüştür. Savaş devam ederken Başbakan Adnan Menderes 11 Temmuz'da ABD Büyükelçisiyle görüşükten sonra Lübnan Cumhurbaşkanı Kamil Şamun'a Lübnan'ın bağımsızlığının korunması konusunda Türkiye'nin topyekün destek verdiğini bildiren bir mesaj yollamıştır. Mesajdan dört gün sonra Şamun, iç savaşın bastırılması için ABD'den istediği yardım 5000 kişilik deniz piyade birliğiyle Lübnan'a çıkarma yapmıştır. Türkiye, bu çıkarma harekâtını desteklediğini açıklamış ve 16 Temmuz'da ABD'nin Avrupa'da konuşlandırılmış 24. Piyade Tümeninden 11.000 kişilik bir kuvvet İncirlik'e inmeye başlamıştır. 19 Temmuz'da da nükleer silah taşıyan ABD uçakları İncirlik'te üslenmiştir (Cumhuriyet'in 75 Yılı (1954-1978), c. II, YKY, İstanbul 1999, s. 435).

⁸⁵⁸ Millet, 24 Eylül 1952.

⁸⁵⁹ Akşam, 26 Mart 1951.

⁸⁶⁰ Akşam, 18 Nisan 1951.

yalnızca Türk işçisi çalıştırma mecburiyeti olduğu için Amerikalılar, işçi ve şoförleri seçerken oldukça titiz davranmışlardır: “Şoförlerin ellerindeki ehliyetlere hiç kıymet vermiyorlardı. Şoför namzetleri sanatlarını bütün inceliklerine kadar mütehassıslara gösteriyor, iyi şoförler burada ayrılıyordu.”⁸⁶¹

Nitekim 1951’de inşaatına başlanan İncirlik Hava Üssü, 3.600 metrelik yer altı tesisleriyle, Amerikan mühendislerin kontrolü altında inşa edilip 18 milyon Dolara mal olmuştur.⁸⁶² Hava Üssü inşaatı dolayısıyla İncirlik mevkiinde arazi değerleri oldukça artış göstermiş, civarda bulunan arazilerin satış değeri 200 ila 500 lira arasında seyretmiştir.⁸⁶³

Hava Üssü’nün önce inşaat sürecinde ardından tamamlanıp aktif hale gelmesiyle ABD’li personel aileleriyle birlikte Adana’ya yerleşmeye başlamıştır. Dolayısıyla Adana halkının ABD’lilerle ilk yakın temasları, 1951’de İncirlik Hava Üssü inşaatıyla söz konusu olmuştur. Bu süreçte toplu olarak Şehir Oteli’nde kalan ABD’liler inşaatın bitmesiyle Adana’ya yerleşmeye başlamışlardır.⁸⁶⁴ ABD’li İncirlik personelinin çoğu şehrin en lüks semti sayılan İstasyon Caddesi civarında yerleşmiştir.⁸⁶⁵

1952’de İncirlik Hava Üssü inşaatını görmek ve iniş-çıkışa müsait yerleri hava seferlerine açmak üzere aralarında Birleşmiş Milletler Hava Kuvvetleri İstihkâm Şube Müdürü olan Amerikalı General Pick’in de bulunduğu bir grup Adana’ya gelmiş, kurban kesimi töreni eşliğinde İncirlik Hava Üssü, hava seferlerine açılmıştır.⁸⁶⁶ 20 Şubat 1955’te Libya Hava Üssü’nde bulunan personelin İncirlik’e transfer edilmesiyle birlikte bu havaalanı resmî olarak “Adana Hava Üssü”, 28 Şubat 1958’ de ise “İncirlik Hava Üssü”⁸⁶⁷ adını almıştır. 1955’te Adana Hava Üssü’nde 199, bir sene sonra ise 361

⁸⁶¹ Akşam, 27 Nisan 1951.

⁸⁶² Yeni Adana, 17 Nisan 1955.

⁸⁶³ Vatan, Adana İlavesi, 18 Ocak 1953, s. 11.

⁸⁶⁴ Vatandaş, 18 Nisan 1951.

⁸⁶⁵ Mahmut Aydın Elbeyioğlu, “Kirli Sokaklar” başlıklı köşe yazısında İstasyon Caddesi’ni şöyle betimlemiştir: “İstasyona inip de sağlı sollu apartmanlar, cennet gibi bahçelerin içlerine gizlenmiş köşkler, çeşitli renk ve tipte lüks taksilerin dolup taşıdığı geniş asfalt caddelerini, geçip geldiğiniz zaman kendinizi kelimenin şümüllü manası ile medeni bir şehre gelmiş hissedersiniz” (Mahmut Aydın Elbeyioğlu, “Kirli Sokaklar”, Vatandaş, 22 Nisan 1951).

⁸⁶⁶ Yeni Adana, 26 Ocak 1952.

⁸⁶⁷ Osman Atalay Akman, İncirlik Üssünün Kullanımı ve Türk-Amerikan Stratejik Ortaklığındaki Rolü, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ekim 2007, s.39.

askeri personel bulunmaktaydı.⁸⁶⁸ Bu askeri personelin fiziksel özelliği ve giyim kuşamıyla Adana sokaklarındaki görünürlüğü şöyle tasvir edilmiştir:

“Kuzey yönünden gelen bir araç, caddeyi boydan boya aydınlatıyor. Pavyonun önüne gelince duruyor. Gri renkli askeri bir pikap.Yan tarafında, ‘U.S. AIR FORCE’ yazılı. Pikaptan Amerikalılar iniyor. Tümü havacı. Uzunboylu, atletik yapılı. Üzerlerinde montgomeryler, bacaklarında paçaları dışa kıvrılmış kot pantolonlar. Kimisi sallanıyor, kimisi ayakta duramayacak kadar sarhoş. Birbirlerine tutunuyorlar, yaslanıyorlar. Yüksek sesle bağıra çağıra İngilizce konuşuyorlar. Kahkahaları tüm caddeyi dolduruyor ve bir süre sonra pavyona giriyorlar.”⁸⁶⁹

İncirlik Hava Üssü’nde görevli askeri personeli denetleyen Amerikalı polis gücü de bulunmaktaydı. Amerikalı polislerin dış görünüşü İncirlik personelinden daha farklıdır:

“Amerikalı inzibatlar geçiyor ikişer ikişer. Başlarında beyaz kaskları, solgun, yeşil askeri giysilerini görkemli Roosevelt çizmeleri tamamlamış. Sol omuzlarının hemen aşağısına sonradan dikilen yuvarlak bir bezin üzerine daire biçiminde işlenmiş yazı dikkatimi çekiyor. ‘U.S. Air Force-İncirlik-Adana/TURKEY’ Sağ kollarındaki pazubantlarında ise yalnızca iki harf yazılı: MP (MilitaryPolice).”⁸⁷⁰

ABD’li personelin Adana’daki varlığı kısa sürede şehirdeki sosyo-kültürel hayatın çehresini değiştirmiş, eğlence hayatını hareketlendirmiş ve bu değişim pek çok bakımdan gündelik hayatı etkilemiştir. İncirlik Hava Üssü’nün açılması, esnafa döviz kazandıracığı ve halka iş imkânı sağlayacağı için ilk etapta Adanalılar tarafından büyük bir umutla karşılanmıştır.⁸⁷¹

4.3. ABD’lilerin Gündelik Hayata Etkileri

ABD, soğuk savaş sonrasında bir taraftan Amerikan yaşam tarzını ihraç ederken bir taraftan da bu ihracın “ürünlerini” Türkiye piyasasına sokmaya başlamıştı. Bu piyasanın “müşterilerinin” başında kadınlar yer alıyordu. Bu dönemde yapılan reklâmlar çoğunlukla kadınlara hitap etmekte ve “kadınlara müjde”⁸⁷² sloganıyla sunulmaktaydı. Cangül Örnek, 1950’li yıllarda Türkiye’deki Amerikan ürünleri ve bunların kullanımını şöyle ifade etmektedir:

⁸⁶⁸ Bölme, İncirlik Üssü, s.205-207.

⁸⁶⁹ Zeki Yücel, Kırk Eylül Düşleri, Karahan Kitabevi, Adana 2013, s.119.

⁸⁷⁰ Yücel, Kırk Eylül Düşleri, s.39.

⁸⁷¹ Semiha Silindir, Ev Hanımı, 9 Eylül 2017 tarihli mülakattan.

⁸⁷² Vatandaş, 29 Mart 1951.

“Böylece mutfaklarda kullanılan beyaz eşyalar başta olmak üzere dayanıklı tüketim malları kadın imajının tamamlayıcısı oldu. Bu ürünler, Türkiye’de halkın satın alma gücü düşünüldüğünde henüz büyük bir kesim için satın alınabilir olmaktan uzaktı. Ancak bu durum ileriki yıllarda değişmeye başladı. Amerikan buzdolabı alamayan genç kadınlar için daha ucuz ABD mallarının adresi, kentlerde kurulan ABD pazarlarıydı. 1950’lerde ABD’li personelin beraberinde Türkiye’ye getirdiği eşyalarla kurulan Amerikan pazarlarının cazibesi gün geçtikçe artmaktaydı. Bu pazarlarda bulunan küçük aletler, makyaj malzemeleri, ikinci el çamaşırlar, naylon çoraplar kapış kapış satılmaktaydı.”⁸⁷³

ABD’li personelin Adana’ya getirdiği eşyalar bu dönemde şehir halkı için bir kazanç kapısına dönüşmüştür. Bir yandan Amerikan pazarları kurulurken bir yandan da eski Amerikan eşyası satan satıcılar türemeye başlamıştır. “Boşboşçu” denilen bu satıcılar, çeşitli yollarla İncirlik’ten çıkardıkları radyo, teyp gibi ürünleri tablalarında satıyorlardı. Nadirlerin aktardığına göre Amerikalı askerlerin dışarı çıkardığı viski, sigara, sakız, kullanılmamış ya da az kullanılmış eşyalar “Amerikan Pazarı” adı altında kurulan dükkânlarda satılmaya başlanmıştır.⁸⁷⁴ Amerikan askerlerine uygulanan gümrük muafiyeti, ülkelerinden çok sayıda eşyayı yanlarında getirebilmelerini sağlamıştı. Askerlerin getirdiği ikinci el malların gereğinden fazla rağbet görmesi bu malların fahiş fiyatlarla satılmasına yol açıyordu.⁸⁷⁵ Zaman zaman kaçak mal satılıyor diye bu pazarlara baskınlar yapılmış; ancak yine de bunu önlemek mümkün olmamıştır. Aynı sürecin tanığı Habora, bu dükkânlardan “Reveree” marka bir teyp ile 2,5 liraya naylon bir gömlek aldığını ve o yıllarda Amerikan mallarının Adana piyasasını kapladığını belirtmiştir.⁸⁷⁶ Zira bu dönem giyim kuşamda naylon kullanımı yaygınlaşmıştı ve bir Amerikan tarzı giyim kuşam modeli olarak cazibe kazanmıştı. Kadınlar daha çok naylon çoraplara rağbet gösterirken erkeklerin ilgisini ise gömlekler çekmekteydi.⁸⁷⁷ Amerikan mallarının Adana piyasasındaki yeri açısından Sakıp

⁸⁷³ Örnek, Türkiye’nin Soğuk Savaş Dönemi Düşünce Hayatı, s.98-99.

⁸⁷⁴ Nadirler, Anılarda Adana, s.155.

⁸⁷⁵ Alkan, “Soğuk Savaş’ın Toplumsal...”, s.596.

⁸⁷⁶ Habora, Benim Başkentim Adana, s.108.

⁸⁷⁷ Yalnızca İngiliz Kraliçelerinin giyebildiği ipek çorapların muadili olarak ortaya çıktığı belirtilen, bütün kadınların giyebileceği naylon çoraplar bu dönemde icat edilmiştir. Önce üst sonra da orta sınıfın kullandığı naylon çorabın üretim maliyeti bütün gelir gruplarına satılabilmesini sağlıyordu. Naylon gömleklerin ise ucuz ve ütü gerektirmiyor olması erkekler arasında yaygınlaşmasını sağlamıştır (Alkan, “Soğuk Savaş’ın Toplumsal...”, s. 600).

Sabancı'nın anılarında anlattıkları da önemli bir örnek teşkil etmektedir. Sabancı, Amerikalıların eşyalarıyla ilgili olarak şunları söylemiştir:

*“Amerikalı askerler geldi. Onların Adana'ya gelmesi şehrin hayatını değiştirdi. Amerikalı askerler, askeri satış mağazaları PX'lerden kaçak çıkardıkları yiyecek, içecek maddelerini, giyim eşyalarını, buzdolaplarını, kullanılmış arabaları satıyordu.”*⁸⁷⁸

Amerikan mallarının Adana gündelik hayatında yer almasının bir başka yolu; çalıntı malların pazara sunulmasından geçiyordu. Örneğin genelde Sular idaresinde konaklayan Amerikalıların evine hırsızlık yapmak üzere girenlerden Habora, bir şişe viski ve Seven Up gazoz çaldığını ifade etmiştir.⁸⁷⁹

Dönemin tanığı Ömer Erdiñç'in aktardıkları da bu gayri resmi pazarın halk nezdinde nasıl meşrulaştırıldığını örneklemesi bakımından önemlidir:

*“Amerikalıların çöpe atmayı düşündüğü eşyalar Amerikan pazarında satılırdı. İlk Blue Jean onlarla geldi. Pantolondan iç çamaşırına kadar satarlardı. Aslında satmaları yasaktı ama biz onlara bunu da öğrettik.”*⁸⁸⁰

Amerikalı personel Adana'daki emlak piyasasını da canlandırmış, ev kiralari artmaya başlamıştır. Hal böyle olunca mesele Amerikan elçiliğine kadar uzanmıştır. Adana'da yaşayan bir doktor, Amerikan elçiliğine bir mektup göndererek; “Adana'daki Amerikan kolonisinin ev kiralari haddinden fazla yükselttiğini ve bundan orta tabakanın müteessir olduğunu belirterek çözüm bulunmasını istemiştir.”⁸⁸¹ İncirlik askeri personelinin bir yıllık kiralari peşin ödeyecek kadar nakde sahip olmaları, ev kiralari artışı neden olunca bu durum ev sahiplerinin cari fiyatların üzerinde bir kazanç elde etmelerine yol açmıştır.

“Gelen Amerikalılar şehirde ikamet etmeye başladılar. Ev kiralari misli misline arttı. Bazen birkaç yıllık kirayı peşin ödüyorlar, ev sahipleri aldıkları kira ile evin üstünü bir kat daha çıkıyor veya Amerikalının istediği şekilde evi revize ediyorlardı...”

⁸⁷⁸ Sabancı, İşte Hayatım, s.47.

⁸⁷⁹ Habora, Benim Başkentim Adana, s.107.

⁸⁸⁰ Ömer Erdiñç, Eczacı, 2 Şubat 2016 tarihli mülakattan.

⁸⁸¹ Cumhuriyet, 1 Ekim 1958.

Amerikalı personelin mevcudiyeti temizlikçilik, hizmetçilik, bakıcılık gibi işler yapan kadınlar için de yeni bir gelir kaynağı ortaya çıkarmıştı. Ev içi hizmetlerde çalışan bu kadınlar, kendilerine verilen Amerikan mallarını satarak ya da kullanarak Amerikan yaşam tarzının Adana gündelik hayatında yayılmasında katalizör görevi görmüşlerdir.⁸⁸²

ABD'lilerin kullandıkları malların yanı sıra, eğlence ve oyun anlayışları da şehre yerleşmeye başlamıştır. Bu yıllarda Adana sokaklarında Amerika'ya has bir oyun olan hula-hoop çevirme gösterileri düzenleniyordu. Hemen her yaştan insanın oynadığı bu oyun Adana sokaklarında meraklı izleyicilerin bakışları eşliğinde gerçekleştiriliyordu. Hula-hoop bulamayanlar kendi imkânlarıyla oluşturdukları bir demir çemberle Abidinpaşa, Çakmak ve Belediye caddelerinde gösteri yapıyorlardı.⁸⁸³ Bu oyunun Adana'da yayılması hem çağın “bir sürat ve canlılık çağı” olmasıyla hem de hula-hoop'la çiftetellinin benzerliğiyle açıklanmıştır:

“İşittik ki hula-hoop Adana sokaklarına da dökülmüş. Çiftetelliği biz Adanalılar iyi oynarız. Ne farkı var bu çember dansının çiftetelliden. Üstelik göbek de eritiyormuş.”⁸⁸⁴

Hula-hoop çevirmenin yerel dansa yakınlığının ve faydasının vurgulanması, oyunun nedenli hızlı bir süreçte sevilip benimsendiğinin bir emaresidir. Fakat Amerikalılara has bir oyun tarzının şehrin sokaklarında görülmeye başlamasından rahatsızlık duyanlar da olmuş ve bu oyun; “kadın vücudunu isteri raşeleri içinde titreten kaba hareketleri bulunan bir dans” olarak değerlendirilmiştir:

“Afrika'nın en iptidai kavimlerinin tamtamlı raksları ile irtibatlı olmadığını kimse iddia edemez. Monoton ve ancak birkaç belirli hareket ve sözü ifade eden bu kabil oyunların maksat ve gayesi, asla beddi ve yükseltici sanat duygusu ile ilgili değildir.”⁸⁸⁵

Geleneksel değerlerden uzaklaşma kaygısı taşıyan bu tutum, hula-hoop üzerinden esasen Amerikan kültür ve değerlerinin yerleşmesine karşı gelişen bir tavrın tezahürüdür. Entelektüellerin gündelik yaşamı anlamlı bir bütünlüğe dönüştürme

⁸⁸² Nadirler, Anılarda Adana, s.155.

⁸⁸³ Yeni Adana, 27 Aralık 1958.

⁸⁸⁴ Türk Sözü, 28 Aralık 1958.

⁸⁸⁵ Hasan F. Keskin, “Hula-Hoop Salgını Münasebetiyle”, Vatandaş, 20 Aralık 1958.

arzusunu yansıtan bu tür eleştiriler hula-hoop çevirme oyununun yaygınlaşmasını engelleyememiştir. Zira gündelik yaşamın heterojen, dağınık ve denetlenemez bir yapısı vardır. Bu nedenle kısa sürede Amerikan tarzı yaşamın ayrıntıları Adana’da gündelik hayatın içine yerleşmiştir. Örneğin Amerikan erkeklerinin çocuklarını göğüslerinde taşımaları (kanguru kullanmaları) başlangıçta şehir halkı tarafından yadırganmış ve ayıplanmış; ancak zamanla bu usul Adana’da da görülmeye başlanmıştır.⁸⁸⁶

ABD’li personelin Adana eğlence hayatındaki etkilerine dair önemli bir anekdot örnek olarak verilebilir:

“1955 yılından sonra Adana pavyonları önem kazanmaya başlamıştır. İncirlik Havaalanı çalışmaya başlayınca, oradaki Amerikalılar, Adana’daki eğlence ve sosyal yaşamında yerlerini aldılar. Adana pavyonları kaliteli müzik, sanatsal programlar ve kadrolarla Adana eğlence hayatında uzun yıllar görevlerini ya da misyonlarını tamamlamışlardır (...) Adana’nın zengin kesimi, İncirlik’teki üst kademe askerler gelirler, bol para bırakırlardı. Amerikalı müşteriler yanlarında eşleri veya Amerikalı ve Türk Hanım arkadaşları ile geldikleri pavyonlarda, olağanüstü geceler yaşanır, kaliteli müzik açısından, caz müziği ile birlikte o yılların rock’n roll twist, slow gibi danslarıyla sabahlara kadar süren geceler yaşanırdı.”⁸⁸⁷

1950’ler Türkiye’inde Amerikan mallarına ve yaşam tarzına duyulan ilgi, yaşanan bu temas nedeniyle belki de en çok Adana’da karşılığını bulmuş; ABD menşeli firmaların ürünleri, özellikle Amerikan pazarları aracılığıyla Adana’da gündelik hayatın vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Şehrin sosyo-ekonomik yapısından eğlence dünyasına kadar bariz etkileri olan ABD’liler Adanalılar açısından bir yandan ekonomik kazanç kapısı olarak görülürken bir yandan da yaşam tarzları nedeniyle şehirdeki huzursuzluğun sorumlusu sayılacak ve çeşitli tepkilere maruz kalacaklardır.

4.4. Sosyal Yaşamda ABD’lilere Yönelik Tartışmalar

Amerikalılar, Adana’da düzenledikleri yarışmalar, film gösterimleri, dernek faaliyetleri gibi çeşitli etkinliklerle Amerikan sempatisi kazandırmaya yönelik propaganda faaliyetleri gerçekleştirmişlerdi. Yine de bu faaliyetler onların şehirdeki varlığına ilişkin

⁸⁸⁶ Bekir Uysak, Türk Ocakları Üyesi, 3 Şubat 2016 tarihli mülakattan.

⁸⁸⁷ Sayın, Portakal Çiçeği Kokan Şehir, s.130.

genel bir memnuniyetsizlik havasının oluşmasının önüne geçememişti. Halkın yerel kültürüne oldukça yabancı olan Amerikalıların şehirde yarattığı etkiye dair en temel şikâyet gece hayatına ilişkindi. İncirlik Hava Üssü personelinin barlarda kavga çıkarması ve gece yarısından sonra sokaklarda nara atarak rahatsızlık yaratması defalarca şikâyet konusu olmuştu. Polisin ya da bekçinin uyarılarını dikkate almayan Amerikalıların bu tutum ve davranışları Adanalıların da tepkisine yol açmıştır.⁸⁸⁸

Dönemin tanığı Nadirler, Amerikalıların gelişiyle şehirde meydana gelen değişimi ve toplumsal huzurun bozulmasını şu şekilde dile getirmiştir:

“Gece hayatı alabildiğine renklendi. Barlar Amerikalılarla daha bir canlılık kazanıyor, bol para harcıyorlardı. Hal böyle olmakla beraber içki içip sarhoş olan Amerikalıların büyük bir kısmı rezalet çıkarmaya başladılar. Barlarda sarhoş Amerikalıların kavgaları, dövüşleri eksik olmuyordu. Bu insanlar Türkiye’de Amerikalıları temsil ediyor, Adanalı bunlara bakıp Amerikan halkı hakkında olumsuz kanaat sahibi oluyordu.”⁸⁸⁹

Dönemin yerel basınında Nadirler’in bu ifadelerini destekleyen birçok haber ve köşe yazısı yer almaktadır. Söz konusu yazılarda şehrin asayişini bozan ve genel kurallara uymayan Amerikalılardan duyulan rahatsızlık sıklıkla dile getirilmiştir. Bu yargıdan dolayı olacak ki Adana’da Amerikalılara antipati duyan azımsanmayacak bir kesim oluşmuştur. Hatta bu durum zaman zaman komik hadiseler de yol açmıştır. Bekir Uysak kendisiyle yapılan görüşmede Amerikalılara duyulan antipatinin bedelini bir Adanalının ödemesini şu şekilde ifade etmektedir: “Amerikalıları sevmezdik, taşlardık. Sarışın bir adam görmüşler o zaman taşlamışlar. Meğer adamcağız Adana’dan biriymiş.”⁸⁹⁰

Amerikalıların toplumsal düzene aykırı hareketleri nedeniyle yaşanan ilginç hadiseler dönemin yerel ve ulusal basınına sık sık yansımıştır. Örneğin kendilerine gülündüğü gerekçesiyle iki sarhoş Amerikalı bir şoförü dövmeyle kalkışmış ve etrafta bulunan halk olayı ayırmak yerine Amerikalılara saldırmıştır.⁸⁹¹ Bir grup Amerikalı barda kavga çıkarmış, etrafa İngilizce küfürler savurarak kavgaya müdahale eden bekçiyi

⁸⁸⁸ Türk Sözü, 18 Mayıs 1957.

⁸⁸⁹ Nadirler, Anılarda Adana, s.155.

⁸⁹⁰ Bekir Uysak, Şubat 2015 tarihli mülakattan.

⁸⁹¹ Vatandaş, 15 Temmuz 1957.

yaralamışlardır.⁸⁹² İki Amerikalı subay, Döşeme Mahallesi'ndeki caminin minaresine çıkarak komik hareketler yapmışlardır. O bölgede oturan halk, bu durumu protesto etmek için minareyi subayların üzerine kilitleyerek polis çağırılmışlardır.⁸⁹³ Bir başka olayda ise, Öğretmenevi civarında oturan İncirlik personeli iki Amerikalının, evlerine getirdikleri bar kadınlarıyla fuhuş yaptıkları gerekçesiyle mahalle sakinleri tarafından ihbar edildikleri görülmektedir.⁸⁹⁴

Amerikalılar, bu tür hareketleri nedeniyle Adana'nın huzurunu bozan bir topluluk olarak görülmüş, şehirdeki varlıklarına ilişkin eleştirel yazılar kaleme alınmıştır: "Dünya'ya huzur getirecekleri iddiasıyla hareket eden Amerika'nın vatandaşları Adana'nın huzurunu kaçırmaktadır" diyen Kürklü, Amerikalıların "serkeşliklerine" isyan etmiştir. Kürklü, İki siyahî Amerikalının kavga çıkarmak üzere olduğu bir akşam, "az kalsın memleketlerinde kurtulabildikleri linç olmaya burada uğrayıvereceklerdi"⁸⁹⁵ diyerek Amerikalıların tavır ve davranışlarının halk arasında uyandırdığı öfkeye dikkat çekmiştir. Nitekim dönemin tanıklarıyla yapılan görüşmelerde de benzer tepkiler ortaya çıkmıştır; "Amerikalılar'ın varlığı Adana halkını tedirgin ediyordu. Bir an önce ülkelerine geri dönmelerini isteyenler vardı. Topraklarımızda yaşamalarından rahatsız oluyorduk",⁸⁹⁶ "Amerikalılar bizde kötü bir izlenim uyandırdılar. Fakir ailelerin kızları onlara özenmeye başladı. Millet bir tuhaf oldu",⁸⁹⁷ "Amerikalılar'a karşı bakış iyi değildi, Burada yargılanamıyorlardı. O yüzden kafalarına göre davranıyorlardı. Kadın ve kızlarımıza sataşıp onları kandırıyorlardı."⁸⁹⁸

Amerikalıların şehrin huzurunu bozduğu ve genel kurallara uymadığına dair şikâyetlere örnek olabilecek bir başka yazıda ise Amerikan askerlerinin "pervasız" davranışlarına dikkat çekilmiştir:

*"Yolda hiç sebepsiz vatandaşlarımızı yumruklayan Amerikalı gedikli, sinema dönüşü nikâhlı kadınıma balta olan Amerikan zabiti, barda ortalığı alt-üst eden Amerikalı çavuş vakaları içimizi sızlatan hadiselerdir."*⁸⁹⁹

⁸⁹² Cumhuriyet, 31 Mayıs 1958.

⁸⁹³ Cumhuriyet, 11 Kasım 1959.

⁸⁹⁴ Vatandaş, 8 Temmuz 1957.

⁸⁹⁵ Hilmi Kürklü, "Hizmetlerini Serkeşlikle Değil Nezaketleri ile Süslesinler", Vatandaş, 19 Ağustos 1957.

⁸⁹⁶ Yıldır Manisalı, Avukat, 8 Eylül 2017 tarihli mülakattan.

⁸⁹⁷ Mustafa Kaya, Emekli öğretmen, 8 Eylül 2017 tarihli mülakattan.

⁸⁹⁸ Yılmaz Çete, Emekli Polis, 10 Eylül 2017 tarihli mülakattan.

⁸⁹⁹ Ragıp Batumlu, "Amerikalılardan Bunu İstiyoruz", Bugün, 1 Mayıs 1958.

Bütün bu yazılarda öne çıkan tema, Amerikalıların toplumun huzurunu bozduğuna ve Adana halkına saygı duymadığına ilişkindir. Hemen hemen bütün olaylardan caydırıcı olmayan basit cezalarla kurtulmaları örneği verilen hadiselerin yaşanmasının önüne geçilmesine bir engel oluşturmuştur. Bu basit cezalardan biri bir süre Amerikalıların toplu halde gezmelerinin yasaklanmasıyla ilgiliydi.⁹⁰⁰ Bir başka ceza örneği ise, yine bar dönüşü kavga çıkararak Amerikalı personellere resmi sıfatlarıyla barlara girmelerinin yasaklanmasıydı.⁹⁰¹ Böylece şehirde belli bir kesim için “Amerikalı” ifadesi adeta toplumun ahlâkını ve huzurunu bozan kimse manasında kullanılmaya başlanmıştır.

Şehirde, polis ve bekçi uyarılarını dikkate almayan Amerikalıların bu “vurdumduymaz” tavırlarının onlara tanınan ayrıcalıklı muameleyle ilintili olduğunu söylemek mümkündür. Missouri gemisinin gelmesi hasebiyle yapılan hazırlıklardan da hatırlanacağı üzere yalnızca Adana’da değil Türkiye genelinde tanınan bu ayrıcalıklı muamele, Amerikalıların gündelik yaşamdaki tavırlarına yansımıştır. Halkın bu meseleye yönelik şikâyetlerinin temelinde de hukuksal ve toplumsal kurallar karşısında Amerikalılara uygulanan çifte standart yatmaktadır. Bugün gazetesinde söz konusu durum şu şekilde aktarılmıştır:

“Bir halk kiraathanesinin karşısında, pencereleri açık bir odanın ortasında alenen sevişen çiftler görürsünüz. Bu ayıp ve hayâsız hareketin failleri şehrin yerlisi olsaydılar, ahlâk zabıtasının onları adliyeye götürünceye kadar karakol karakol dolaştıracağına şüphe yoktu. Fakat bu evin sakinleri Amerikalıdır diye halkın şikâyetlerine rağmen kanuni işlem yapmamayı tercih ettik.”⁹⁰²

Kanunlar ve gelenekler karşısındaki ayrıcalıklı tavırları, Amerikalıların şehirde Adana halkından daha rahat davranmalarına neden olurken, halk arasında antipatik görülmelerine neden olmuştur. Amerikalılara gösterilen kanuni ayrıcalığın temelinde yatan etken ise ABD ile Türkiye arasında imzalanan NATO Kuvvetler Statüsü Sözleşmesine (Status of Forces Agreement-SOFA) dayanıyordu. Bu sözleşmeyle Türkiye, ABD’nin kendi topraklarında askeri tesisler ve üsler kurması ve askeri personel bulundurmasını kabul ettiği gibi bu personelin ekonomik ve yasal ayrıcalıklardan yararlanmasına da göz yumdu. Süreç içerisinde yapılan düzenlemeler

⁹⁰⁰ Türk Sözü, 31 Mayıs 1958.

⁹⁰¹ Cumhuriyet, 21 Ağustos 1957.

⁹⁰² Kemal Göksel, “Amerikalı”, Bugün, 10 Eylül 1953.

ABD askeri personelinin Türk yetkililerinin izin ve denetimine tabi olmaksızın Türkiye'ye giriş-çıkış yapabilmelerine imkân sağlamıştı. İşte bu düzenleme Adana'da görülen çeşitli sorunların kaynağıydı. Zira ABD'li yetkililer zaten kendi lehlerine düzenlenmiş ve esnetilmiş kurallara dahi aldırıyor başına buyruk davranışlar sergiliyorlardı.⁹⁰³ Sözleşmenin içerdiği bazı hükümlerin anlaşılabilir ve yoruma açık oluşu da Amerikan askeri personelinin Türkiye'de işlediği suçlar neticesinde birçok sorun yaşanmasına sebebiyet vermiştir.

Sözleşmenin en önemli maddesi olan 7. maddeye göre, bir Amerikalı personelin resmi görevi sırasında işlediği suçlardan ötürü Türk mahkemeleri tarafından yargılanması mümkün değildi. Üstelik bu suçun niteliği saptanmamış, dolayısıyla her türlü suç bu kapsam içinde değerlendirilmişti.⁹⁰⁴ Bu sözleşme hükmündeki çarpıklığı göstermesi açısından somut bir örnek Kasım 1959'da yaşanmıştır. Adana'da görevli Amerikalı Yarbay Allen L. Morrison, içkili olarak kullandığı özel aracıyla yaya kaldırımına çıkarak bir kişinin ölümüne, 11 kişinin de yaralanmasına neden olmuştur. Görev Statüsü Sözleşmesi ve Türk Adalet Bakanlığı'nın genelgesi doğrultusunda İncirlik Üssü'nün Amerikalı komutanına söz konusu kişinin görevli olup olmadığını soran Türk makamları, olay anında görevli olduğu yanıtını almaları üzerine, Morrison'u Amerikan makamlarına teslim etmişlerdir. Yarbay Morrison, Amerikan askeri mahkemesi tarafından yargılanarak, disiplinsiz davranışları nedeniyle sadece 1.200 Dolar para cezasına çarptırılmış ve ülkesine geri gönderilmiştir.⁹⁰⁵ Dolayısıyla Amerikalıların bu dönemde başlarına buyruk davranışları söz konusu sözleşmeyle açıklanabildiği gibi onların davranışlarına göz yuman şehir halkının da bu sorunlarda önemli bir payı bulunmaktadır; çünkü Amerikalılar buldukları mekânlara bol miktarda para bıraktıkları için taşkınlıkları zaman zaman görmezden gelinmekteydi.⁹⁰⁶

Yarbay Morrison olayı gibi somut bir örnekle hukuksal statülerinin farklı olduğu anlaşılan Amerikalılar, Adana'da antipatik görünmelerini hukuksal ayrıcalıkla değil kültür farkıyla açıklıyorlardı. Yeni Adana gazetesinde yapılan bir röportajda aradaki gerilimin nedenlerine ilişkin yapılan açıklama bu yöndedir:

⁹⁰³ Gencer Özcan, "Ellili Yıllarda Dış Politika", Türkiye'nin 1950'li Yılları, Haz. Mete Kaan Kaynar, İletişim Yayınları, İstanbul 2015, s.114.

⁹⁰⁴ Erhan, "ABD ve NATO'yla İlişkiler", s.557.

⁹⁰⁵ Erhan, "ABD ve NATO'yla İlişkiler", s.559.

⁹⁰⁶ İsmail Tuncay, Müzisyen, 8 Eylül 2017 tarihli mülakattan.

“Yeni Dünya ve Türkiye arasında örf ve adet bakımından çeşitli farklar vardır. Gerek eğlence mefhumu, gerekse insanların birbirlerine muamele ediş tarzları her iki kültürün insanlarını bir araya getirince büyük çatışmalar meydana getirmektedir. (...) Bu duruma ekonomik koşullardaki farklılıklar da eklenince ortaya çıkan rekabet ortamı ilişkilerin gerginleşmesine neden olmuştur.”⁹⁰⁷

“Eşitsiz” bir rekabet ortamında Adana halkı Amerikalılar karşısında kendilerini aşağılanmış hissetmekteydi. Onlara tanınan imtiyazlı tavrın halk arasında aşağılanma psikolojisine dönüşmesi dönemin ruhuyla ilişkiliydi. Bu konuda, İncirlik Hava Üssü’nü gezmek üzere şehre gelen gazetecilere bir rehberin söyledikleri örnek oluşturmaktadır:

“Adana’ya getirilen Amerikan paraşütçü kuvvetlerinin en büyük sıkıntısı su olmuştur. Fakat bu sıkıntı üç beş gün sürdü. Bu beş gün içinde Adana’dan İncirlik hava alanına borular döşemek suretiyle suyumuzu temin ettik, artık bir ihtiyacımız kalmadı.”

İncirlik personelinin temel ihtiyaçları kısa sürede karşılanırken Adanalıların aynı muameleyi görmüyor olması bu kıyaslamaların yapılmasını ve aşağılanma duygusunu ortaya çıkarmıştır:

“5 günde 13 kilometrelik yola boru döşeniyor, su akıtılıyor. Hâlbuki bizde öyle mi? Küçük saatte bir kanal açacağız diye 15 metrelik yolu tam 20 günde ikmal edemedik. Belediye kanalını iki ayda düzeltemedik.”⁹⁰⁸

Mevcut sistemin Amerikan vatandaşlarına tanıdığı ayrıcalık ve hoşgörüyeye rağmen, Adana’da Amerikalıların Türk halkını küçümsediğine ilişkin genel bir kanaat oluşmuştu. Örneğin bir başka köşe yazısında, onlara gösterilen imtiyaza karşılık Amerikalıların Türklere karşı hakaret içeren tavırlarının şımarıklıktan kaynaklandığı belirtilmiştir:

“İncirlik Havaalanı’ndaki Amerikalı mühendisin, Türk işçisine tatbik ettiği kanunsuz işlemlerle reva gördüğü ağır hakaret ve tecavüz, Amerikalılara tanıdığımız hudutsuz bir dostluk imtiyazının pek hazin bir eseri, bir neticesi olmuştur. Türk

⁹⁰⁷ Yeni Adana, 11 Ağustos 1958.

⁹⁰⁸ Türk Sözü, 9 Ağustos 1958.

topraklarında bulunan bir Amerikalının en basit hukuk kaidelerini bilmediğini farz edemeyiz (...) Şüphe yok ki bu şımarma duygusundan... ”⁹⁰⁹

Benzer bir konuyu ele alan diğer bir yazıda Amerikalı Morrisson Şirketi elemanlarının Türk işçilerine karşı adaletsiz ve insafsız davrandıklarına değinilmiştir: “Morrisson şirketi idarecilerinin Türk işçisine karşı daha adil ve daha munsif şekilde hareket etmeleri lazım geldiği kendiliğinden anlaşılır.”⁹¹⁰ Örneklerden de anlaşıldığı üzere Soğuk Savaş yılları dünya politikasında Amerikan hakimiyetinin başladığı ve Amerikan tarzı yaşamın Batı dışı toplumlara doğru da yayıldığı bir dönem olmuştur. Adana özelinde ise Amerikalılarla yaşanan doğrudan kesişme birçok çelişkili durumun ve duygunun birlikte yaşanmasına neden olmuştur. Bu çelişkiler toplumun değişik kesimlerinde farklı şekillerde hissedilmiştir.

II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan iki kutuplu dünyada ülkeler sadece dış politika alanında değil ekonomik, sosyal, kültürel pek çok alanda dönemin süper güçleri olan ABD ve SSCB'nin etki alanına girmişti. Amerikan ve Sovyet kültürleri çeşitli yollarla girdiği bu ülkelerde yaşam tarzlarında önemli değişiklikler meydana getirmişti. DP dönemi Türkiye'nin ABD yanında safhını belirlemesi bakımından Amerikan kültürünün de Türkiye sathına yayıldığı bir dönem olmuştur. Amerikan kültürünün baskın hale gelmesi Adana'da bir imaj kaygısını da beraberinde getirmişti. İncirlik personeline Türk insanının ne kadar modern olduğunu kanıtlama çabaları çeşitli basın organlarına yansımıştır. Örneğin şehirde “karadon” giyenler rahatsızlık uyandırmış ve şiddetle eleştirilmiştir. Bu eleştirinin temel nedeni ise Adana'da gündelik hayatta yaygın olarak görülen ve daha çok Araplar tarafından giyilen şalvarın Amerikalılar nezdinde oluşturacağı izlenimle ilgiliydi. “Karadon” olarak adlandırılan şalvarı giyen kişilerin fotoğraflarının çekilmesi ve bu fotoğrafların Amerika'ya kadar ulaşma ihtimali endişe yaratmıştır. Burada Amerikalılara karşı modern bir görüntü vermek saikiyle hareket edilmiş, geleneksel veya farklı etnik kültürlerin kıyafetlerine ilişkin basında ayrımcı ifadeler kullanılmıştır:

⁹⁰⁹ Kemal Göksel, “Amerikalı”, Bugün, 10 Eylül 1953.

⁹¹⁰ Kemal Göksel, “Türk-Amerikan Dostluğu”, Bugün, 28 Ekim 1954.

“Daha kötü olan taraf, Adana’da misafir bulunan Amerikalıların bizden olmayan bu fesli, sarıklı, agelli, meşlahlı, entarili, beyaz donlu, siyah donlu insanların fotoğraflarını çekerek Amerika’ya göndermeleridir...”⁹¹¹

Köprübaşı, bu yıllarda amele pazarlarının kurulduğu yerlerden biriydi. Amele kalabalığının uygunsuz tavırlarının ele alındığı bir başka yazıda bu manzaranın fotoğrafını çeken Amerikalılara rezil olma kaygısı yine kendini göstermiştir.⁹¹² Şalvar giymek ya da amelelik yapmak gibi şehrin yerleşik gerçeklerine karşı gösterilen tepki gündelik hayatta Amerikalıların gözünden nasıl görüldüğünü önemseyen bir toplumun varlığını ifade etmektedir. Bu da Batı dışı toplumlarda yaşanan modernleşmenin içerikten ziyade şekle ve görünüme önem veren karakterini ortaya koymaktadır. Gündelik yaşamda giyilen kıyafetler ve insanların davranış biçimi bu insanların yaşam koşullarından daha çok önemsenmiştir. Batılı gibi olma kaygısı nedeniyle, bu imajı zedeleyen her türlü giyim kuşam, davranış ve manzara özellikle kentin elitlerinde rahatsızlık yaratmıştır.

4.5. ABD’nin Adana’daki Propaganda Faaliyetleri

4.5.1. Türk-Amerikan Kütüphanesi

Soğuk Savaş döneminde Türkiye’nin genelinde olduğu gibi ABD’li misyonerler Adana’da da çeşitli yollarla yoğun bir propaganda faaliyetine girişmişlerdi.⁹¹³ Bu faaliyetlerden biri de 28 Nisan 1953’de kurulan “Türk-Amerikan Kütüphanesi”dir. 1963’de adı “Amerikan Kütüphanesi” olarak değiştirilen kütüphanede yaklaşık 5 bin adet kitap bulunmaktaydı. Bu kitapların 500’ü bu dönemde Türkçeye çevrilmiştir.⁹¹⁴

Hafta sonu dışında her gün açık olan bu kütüphanede Amerikan halkının yaşamı, kültürü ve tarihine dair eserler yer almıştır. “Amerikan Propagandası” başlıklı yazısında Fevzi Yetiker, Adana’da bulunan Türk - Amerikan kitaplığında (kütüphanesinde), Amerikan halkı ve toprağının tanımına ayrılmış broşürlerin ve büyük haritaların

⁹¹¹ Yeni Adana, 20 Ağustos 1951.

⁹¹² Ragıp Batumlu, “Köprübaşının Hali”, Bugün, 24 Mayıs 1957.

⁹¹³ Bu dönemde Türkiye genelinde de görülen söz konusu propaganda araçlarına eğitim burslarını da eklemek gerekir. Her sene verilen bu Amerikan eğitim bursunun kriterleri şöyleydi; Türk Vatandaşı olmak, Türk üniversitelerinden veya muadili yüksekokullardan, Robert Kolej mühendislik bölümü ile Arnavutköy Amerikan Kız Koleji’nden birini iyi derecede bitirmiş olmak, Yüksek tahsilini yurt dışında yapmamış olmak, Amerika’da oturmamış olmak, üniversite derslerini takibe yetecek kadar İngilizce bilmek, 35 yaşını doldurmamış olmak. Adana’da bulunanlar bu burs için Türk-Amerikan Kütüphanesine müracaat edebilecekti (Cumhuriyet, 14 Eylül 1959).

⁹¹⁴ 1967 Adana İl Yıllığı, s.136.

bulduğunu belirtmiştir. Bu haritalarda, Amerika'nın ne kadar geniş bir coğrafi alana yayıldığı ve ne denli zengin olduğunu göstermek için çeşitli resimler ve şekiller kullanılmıştır. Ayrıca bu süreçte, dörtte üçü Amerikan propagandası içeren haber bültenleri isteyen herkesin evine ücretsiz olarak dağıtılmaktaydı.⁹¹⁵

4.5.2. Film Gösterimleri, Konser ve Ödüllü Yarışmalar

ABD hayat tarzının geniş kitlelere ulaştırılmasında en önemli araç, bir boş zaman izlencesi olarak Hollywood sineması yapıtları olmuştur. Mısır sinemasını saf dışı bırakan Hollywood sineması, son derece sınırlı eğlence faaliyetlerinin bulunduğu bir dönemde sadece Adana'nın değil Türkiye'nin tüm sinema salonlarında boy göstermeye başlamıştı.⁹¹⁶ Bu dönemde yerel ve ulusal basın, Hollywood ünlülerinin haberleriyle dolup taşmaktaydı. Yıldızlar başarıları, güzellikleri ve lüks içindeki yaşamlarının yanı sıra hayırseverlikleriyle de Adana yerel basınında yer etmeye başlamıştı:

“Hollywood’un senede bir gün düzenlenen meşhur balosu Pantages toplantısında salon kaidelerinin dışında dilediği kıyafet ve tavırlarla dolaşan oyunculardan para toplanıp hasta ve düşkün vaziyette olan artistlere verildiği...”⁹¹⁷

Hollywood yıldızlarının sosyal dayanışmaya verdiği önemi göstermeyi amaçlayan bu tür haberin yanı sıra oyuncuların kişisel yaşamları örneğin; Ava Gardner'ın ideal vücut ölçülerinden, Sonya Heui'nin sahip olduğu 35 bin liralık havuza⁹¹⁸ kadar magazineller bilgiler detaylı olarak sunulmaktaydı. Basın, Hollywood sinemasına ve yıldızların hayatına ilişkin verdiği haberlerle Amerikan yaşam tarzını ve kültürünü sürekli gündemde tutmaktaydı.

Amerikalılar, Adana'da düzenledikleri film gösterimleri, konserler ve ödüllü yarışma programlarıyla halkın sempatisini kazanmaya yönelik faaliyetler düzenlemekteydi. Dönemin tanığı Habora, 1950'lerin ortalarında Amerikalıların kendilerini oldukça güler yüz gösterdiklerinden bahsetmiş ve şunları eklemiştir:

“Çakmak Caddesi'nin bittiği, İstasyon Caddesi'nin başladığı Dört yol ağzında bir meydan vardı. Nerdeyse bir futbol alanı büyüklüğündeydi. O alana kocaman bir

⁹¹⁵ Fevzi Yetiker, “Amerikan Propagandası”, Bugün, 26 Mart 1954.

⁹¹⁶ Ömek, Türkiye'nin Soğuk Savaş Dönemi Düşünce Hayatı, s.98.

⁹¹⁷ Vatandaş, 18 Temmuz 1957.

⁹¹⁸ Vatandaş, 30 Nisan 1951.

perde kurulmuştu. Geceleyin İncirlik Üssü'nün Amerikalıları gelecek, Türklere filmler gösterecekti.”

Habora, sözü geçen gösterime gitme nedenini dönemin Amerikan film yıldızları Audie Murphy, Victor Mature ve Cornel Wilde'ü görme arzusuyla açıklamıştır. Filmler sona erdikten sonra bir yarışma düzenlenmiş ve sorulan soruların hepsini bilen 15 yaşındaki Habora'ya ödül olarak rozet verilmiştir. Yine aynı dönemlerde Amerikan şarkıcı Ray Charles konser vermek üzere Adana'ya davet edilmiş ve eski Debboy'da bir kamyon üzerinde saatlerce şarkı söylemiştir.⁹¹⁹

Bir diğer propaganda yöntemi ise NATO'nun kuruluş yıl dönümlerinde, okullarda gerçekleştirilen etkinliklerdi. Truman Doktrini ve Marshall Yardımı sayesinde ABD ile yakın işbirliğine girilmiş ama bu durum Sovyet Rusya tehdidine ilişkin endişeyi azaltmamıştı. Türkiye bu tehdide karşı güçlü bir cephede yer almak, ordusunu modernize etmek ve ABD yardımlarından mahrum kalmamak için Kore Savaşı'na dahil olmuş, bunun sonucu olarak da 1952'de resmen NATO'ya katılmıştı⁹²⁰ Celal Bayar Adana'da yaptığı bir konuşmada Türkiye'nin NATO'ya üye olarak “medeniyet aleminin en kuvvetli devletleri ile” dünyadaki yalnızlığını sona erdirdiğini şu şekilde ifade etmiştir:

“Evvvelce Türkiye adeta yalnız gibi idi. Hepimiz bir zamanlar bu halin büyük mahzurlarını gördük ve sıkıntılarını çektik. Bundan dolayıdır ki, hür dünyanın en kuvvetli teşkilatı olan NATO içinde kudretli mevkiimizi aldık, dünyanın 14 büyük milleti ile mukadderat birliği yaptık. Bu demektir ki, Türkiye topraklarına sevgili milletimizin hak, hürriyet ve istiklaline her hangi bir taraftan bir tecavüz vaki olursa onu, medeniyet aleminin en kuvvetli devletleriyle yan yana gelerek müdafaa edeceğiz.”⁹²¹

NATO üyeliği bir propaganda malzemesine dönüştürülerek Adana'da çeşitli etkinlikler düzenlenmiştir. Özellikle ilk ve orta seviyeli okullarda bu amaçla gerçekleştirilen etkinlikler; okul müdürlerinin öğrencilere NATO'nun amacı ve önemi üzerine konuşma yapması, NATO kompozisyon yarışması düzenlenmesi, kazanan öğrenciye para ve

⁹¹⁹ Habora, Benim Başkentim Adana, s.105,108.

⁹²⁰ Erhan, “ABD ve NATO'yla İlişkiler”, s.543-550.

⁹²¹ Milliyet, 9 Kasım 1955.

NATO karargâhını gezmek gibi ödüllerin verilmesi⁹²² şeklinde olmuştur. Bu da göstermektedir ki, sözü edilen dönemde Türkiye'nin yaptığı ideolojik ve askeri tercih - şehirde kurulan askeri üssün de birebir teması sayesinde- ilkokul çağındaki öğrencilere dahi yarışmalar yoluyla benimsetilmeye çalışılmıştır.

NATO konusunda yapılan propaganda faaliyetlerinden biri de “NATO Sulh Yolu Sergisi” adlı bir serginin açılmasıdır. Adana halkı hem sergiyi gezebilmek hem de bu sergi kapsamında NATO'nun faaliyetlerini anlatan filmleri izlemek için Dörtüol ağzı meydanına akın etmiştir. Sergi yalnızca şehir merkezinde yaşayanların değil civar kaza ve köylerde yaşayanların da ilgisini çekmiştir. Bilhassa gece gösterilen filmlere yoğun bir ilgi olunca üç gün sürmesi planlanan serginin açık kalma süresi bir gün daha uzatılmıştır.⁹²³

4.5.3. Türk-Amerikan Derneği

1950'lerin başında ABD'nin kültür ve enformasyon alanındaki faaliyetlerini yürütmek için kurduğu bilgi ve değişim ofislerinin (USIE⁹²⁴/USIS) Ankara, İstanbul ve İzmir'de ofisleri bulunmaktaydı. Bu ofisler, kuruldukları şehirlerde ve çevre bölgelerde eğitim ve değişim programları, haber servisi, film gösterimleri, kütüphanecilik, sergiler, dil eğitimi gibi bilgi üretimi ve kültür alanıyla ilgili pek çok konuda faaliyet göstermişlerdir. Ofisler Türkiye'yi ziyaret eden ABD'li devlet adamlarının haberlerini ve ABD'li lider ve siyasetçilerin Türkiye'yi ilgilendiren demeçlerini haberleştirip görsel malzemeler eşliğinde basına iletmekte sorumluydu. Adeta düşünce kuruluşu gibi çalışan bu ofislere, USIS'in teşvikiyle ve sağladığı mali kaynaklarla kurulan dostluk dernekleri eklenmiştir. Kültürel faaliyetlerin yoğunlaşmasıyla birlikte özellikle İngilizce dil eğitimi veren, ortak etkinlikler planlayan bir kültür merkezine ihtiyaç duyulmuş ve böylece Türk-Amerikan Kültür Dostluk Derneği kurulmuştur.⁹²⁵ Dil üzerinden kültürün doğrudan aktarılması mümkün olduğundan derneklerin öncelikli hedefi dilin bir egemenlik aracı olarak bu işlevinden yararlanmaktı. Dilin kendisi doğrudan egemenlik aracı olmasa da kullanıcısı tarafından bilinçli olarak egemenlik aracına

⁹²² Yeni Adana, 26 Mart 1957.

⁹²³ Demokrat, 15 Eylül 1954.

⁹²⁴ Açılımı; United States Information and Exchange.

⁹²⁵ Örnek, Türkiye'nin Soğuk Savaş Dönemi Düşünce Hayatı, s.176-178.

dönüştürülebilmektedir.⁹²⁶ Dolayısıyla Türkiye’de açılan bu dernekler dil öğrenimi üzerinden Amerikan kültürüyle doğrudan bir ilişki kurulmasına vesile olmaktadır.

Amerikan kültürünü tanıtmak ve yaygınlaştırmak amacıyla Türk-Amerikan Derneği’nde çeşitli etkinlikler düzenlenmiştir. Elbette ilk etapta hedef İngilizce öğrenimini yaygınlaştırmaktır. Adana’nın cemiyet hayatında önemli bir yer tutan bu dernek, Amerikan tarzı yaşamın birçok mecrada tanıtımına önyak olmuştur. Örneğin dernekte düzenlenen bir folklor gecesinde Gaziantep ve Silifke ekiplerinin folklor gösterisinin yanı sıra, Amerikan halk dansları da sergilenmiştir.⁹²⁷ Bir başka etkinlik ise Amerikalıların 1674’ten 1948’e kadar geçen zaman dilimine ait geçmişini anlatan 41 tablonun sergilendiği resim sergisidir. Şehir otelinde düzenlenen bu sergide, Amerikan resim sanatından örnekler verilmiş, çeşitli ülke ve ırklardan gelenek ve görenekleriyle gelerek Amerikan millî varlığını oluşturan bir halkın özellikleri yansıtılmıştır. Sergide ayrıca ünlü ressamların hayatları hakkında film gösterimleri de yapılmıştır.⁹²⁸ Bu tanıtım etkinliklerinde Amerikan halkının tarihi, kültürü, yaşam tarzı ve sanatla olan ilişkisi sürekli ön planda tutulmuştur. Böylece Adana halkı kendilerine tamamen yabancı olan bir kültürle yüz yüze gelmiş, bir bakıma dönemin ruhuna uygun olarak Amerika’ya yönelik sempatinin artırılmasına katkı sağlanmıştır.

Türk - Amerikan Derneği Adana şubesi müdiresi Fethiye Eşrefoğlu’nun bir basın toplantısındaki açıklaması derneğin amacının Türk ve Amerikan halkı arasında kurmaya çalıştığı bağı şu şekilde ortaya koymaktadır:

“Derneğimizin gayesi Türk ve Amerikan halkı arasında her sahada bilhassa, kültürel ve sosyal faaliyetleri inkişaf ettirmektir. Son bir sene içerisinde bunun geniş ölçüde faydalar sağladığını bilhassa belirtmek isterim.”

Eşrefoğlu’nun açıklamasından anlaşıldığı üzere, dernek faaliyetleri kapsamında ayda iki defa Türk ve Amerikan kadınlarıyla kaynaştırma toplantısı yapılarak aileler arasındaki samimiyeti pekiştirmek için geziler, piknikler düzenlenmiştir. Ayrıca Amerikan müziğine ilişkin bir fotoğraf sergisi açılmış, bu vesileyle Amerikalı opera, müzik ve

⁹²⁶ Emsal Ateş Özdemir, “Türkiye’de İngilizce Öğreniminin Yaygınlaşmasının Nedenleri”, Mersin Üniversitesi Eğitim Fak., Dergisi, II/ I (Haziran 2006), s.31.

⁹²⁷ Kemal Göksel, “Türk-Amerikan Derneği”, Bugün, 15 Nisan 1960.

⁹²⁸ Hür Fikir, 6 Nisan 1955.

bale artistlerinin Adana'ya gelmesi sağlanmıştır.⁹²⁹ Adanalılara Amerika'yı tanıtmayı amaçlayan bu etkinlikler, bu yıllarda şehrin kültür ve sanat hayatına renk katmıştır.

4.5.4. Amerika'nın Sesi Radyosu

Amerikan yaşam tarzı, görsel olarak Hollywood sineması yoluyla Türkiye'ye giriş yaparken, Amerika'nın Sesi radyosu bu kanalın işitsel ayağını oluşturmaktaydı. Amerika'nın Sesi radyosu II. Dünya Savaşı sırasında, teknolojik gelişmelerin sunduğu imkânlarla artan propaganda faaliyetlerinin önemli bir kolu olarak uluslararası iletişimde Amerika tarafından etkin bir şekilde kullanılmaya başlamıştır. 1941'de açılan radyo, 1945-48 yılları arasında Türkçe yayınlarına ara vermiştir. Amerika'da çıkarılan bir dizi yasaların ardından radyo, "Birleşik Devletler'in dünyada daha iyi anlaşılabilmesini" sağlamak üzere kültürel propaganda faaliyetleri doğrultusunda yayın hayatına yeniden başlamıştır. Radyonun 1950'li yıllarda etkinliği daha da artmış ve Amerika'nın başlıca kültürel propaganda aracı haline gelmiştir.⁹³⁰

Amerika'nın Sesi radyosu bir yandan Türkçe şarkı türkü programları yayınlarken bir yandan da kentli sınıflara Amerikan müziğini tanıtmayı amaç edinmiştir.⁹³¹ Adana yerel gazetelerinde Amerika'nın Sesi radyosu Türkçe programının yayın akışı hakkında verilen bilgilerden anlaşıldığı üzere radyoda müzik dışında; anti-komünist yayınlar, dramatik skeçler, spor konuşmaları, bilimsel tartışmalar gibi başlıklarda programlar yapılmıştır. Örneğin 22 Mayıs 1955 tarihinde: "Amerika, Sovyetler Birliği'nin Amerika'nın Sesi radyosu yayınlarına mani olmak için herhangi bir tedbir alıyor mu?" sorusunun masaya yatırıldığı bir program yapılmıştır.⁹³² Radyonun yayın akışında yer alan çeşitli programlarda Amerika'nın gündeminde yer alan politik gelişmelere de yer verilmiştir. 1952'de Amerika'da yapılacak başkanlık seçimleriyle ilgili yapılan "Saatin Etrafında" adlı programda seçimlere ait raporlar yayınlamıştır. Program, kullanılan ilk oyla başlamış ve yeni başkanın resmen ilan edilmesine kadar devam etmiştir.⁹³³

⁹²⁹ Türk Sözü, 21 Mayıs 1958.

⁹³⁰ Alkan, "Soğuk Savaş'ın Toplumsal...", s.595.

⁹³¹ Örnek, Türkiye'nin Soğuk Savaş Dönemi Düşünce Hayatı, s.186.

⁹³² Hür Fikir, 22 Mayıs 1955.

⁹³³ Millet, 4 Kasım 1952.

Amerika'nın Sesi radyosu'nun yayın akışı dönemin yerel gazetelerinde haftalık olarak yayınlanmıştır. Örneğin 1955'e ait Amerikan'ın Sesi radyosu'nun Türkçe yayın akışı şu şekildedir:

“Çarşamba: en son haberler, siyasi icmal, spor konuşması, ilmi bahisler. Perşembe: basın derlemeleri, Amerikan mektupları, ziraî konuşmaları. Cuma: Kitaplar âlemi, bir mülakat, siyasi icmal. Cumartesi: Haftanın olayları, İnanıklarım serisinden konuşma, son yedi günün tarihçesi, haberler ve Amerikan basınında intişar eden ve Türkiye'yi ilgilendiren makaleler.”⁹³⁴

1950'li yılların en etkili kitle iletişim aracı olan radyo, televizyonun henüz Türkiye'ye girmediği bir dönemde bütün toplum kesimlerine ulaşması bakımından önemli bir vazife ifa ediyordu. Radyo, üzerindeki devlet tekeli nedeniyle hükümetlerin kitlelere seslenecekleri, faaliyetlerini anlatacakları ve meşrulaştıracakları en önemli mecra idi. Soğuk Savaş döneminde ise, devletlerin kendi vatandaşlarını eğitmede ve “diğer bloğun” vatandaşları üzerinde propaganda faaliyeti yürütmede ideolojik bir aygıt işlevi görmekteydi. Bu dönemde Sovyetler Birliği ve ABD özellikle kendi nüfuz alanlarında yoğun bir propaganda faaliyetine girişmişlerdi. Amerika'nın Sesi radyosu bu bakımdan Türkçe şarkılara yer vermesi, önemli tartışma konuları ve ziraî meseleleri ele alan programlarıyla Adana'da hedef kitleye ulaşmak bakımından fevkalade etkili olmuştur.

4.6. Adana'da ABD ve Amerikalı Algısının Oluşmasında Basının Önemi

Türkiye'de ABD'ye yönelik oluşan algıyı üreten ve yöneten en önemli kaynak kuşkusuz basın organları ve siyasî kimliği olan şahısların demeçleriydi. İlişkilerin temelinin atıldığı dönem olan 1945-1947 yıllarında Türk kamuoyunda Amerikan yardımlarına ve Türk-Amerikan ilişkilerine ciddi bir destek verildiği görülmekteydi. Basının büyük bir bölümü ABD lehine ve Sovyetler Birliği aleyhine bir yayın politikası izlerken bazı milletvekilleri de meclis kürsüsünden Amerikan hayranlığını dile getirmekteydi. Örneğin Hamdullah Suphi Tanrıöver 8 Mayıs 1946'da meclis kürsüsünden yaptığı konuşmada Amerika'ya yüklediği anlamın boyutunu şu sözlerle ifade etmiştir: “Milletler hala endişe ile bakıyor. Işık nereden geliyor? Bu ışığın bir membaı var: Yine

⁹³⁴ Hür Fikir, 6 Temmuz 1955.

Amerika. Ümit nereden geliyor? Amerika'dan. Güven nereden geliyor? Amerika'dan.”⁹³⁵

1947'den itibaren, Amerika lehine oluşan olumlu izlenim özellikle dönemin basınının yürüttüğü kampanyanın bir sonucuydu. Bu süreçte basında Amerika İthalat ve İhracat Bankası'ndan alınan kredilerden Marshall Planı görüşmelerine ve Türkiye'nin Dünya Bankası'na borç almak üzere başvurmasına kadar Amerika merkezli haberler gündeme oturmuştur. Amerikan askeri yardımlarının Türkiye'ye ulaşmaya başlamasıyla birlikte basında bu tarz haberlerin sayısında artış görülmüştür.⁹³⁶

Adana yerel basını da bu dönemde ulusal basına paralel olarak Amerika lehine yayınlar yapmıştır. Amerikan yaşam tarzının ve kültürünün şehre yerleşmesinde yerel basın organları oldukça önemli bir işleve sahiptir. Askeri ve politik işbirliğinin dışında, Amerikan eğitim sisteminden, sosyal yaşama, kadınların giyinme biçimlerinden erkeklerin boş zaman değerlendirme alışkanlıklarına kadar Amerika'yı ve Amerikan yaşamını yücelten haberler yerel basında sıkça yer bulmuştur. Soğuk Savaş'ın bu ideolojik ikliminde “hür dünya”ya demokrasi ihraç eden “dost ve müttefik Amerika” imajı sürekli vurgulanmıştır. Bu vesileyle dönemin ruhuna uygun olarak dış politikadaki ideolojik tercihin ve DP'nin “Küçük Amerika” olma konusundaki tutumunun ne kadar haklı olduğu kitlelere basın yoluyla kabul ettirilmeye çalışılmıştır. Örneğin, Amerika'da gerçekleştirilecek Başkanlık seçimlerini ele alan bir yazıda şu ifadeler kullanılmıştır:

*“Bugün Amerikan seçimleri yapılacaktır. Dost ve müttefik Amerikan milletine ve bütün hür dünyaya hayırlı olmasını dileriz. Demokrasinin ve büyük işler başarmanın timsali olan bu büyük ve dost millet kendi emniyetini ve hür dünya milletlerini garanti altına almak için korkunç rakamlarla hürriyet savunmasının önderliğini ifa etmektedir.”*⁹³⁷

Amerika, bu ifadelerle demokrasinin ve hürriyetin destekleyicisi bir ülke olarak lanse edilmiştir. Üstelik bu satırların yazarı seçim sonuçlarından oldukça emindir. Aynı yazar

⁹³⁵ Çetin Yetkin, Karşı Devrim 1945-1950, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafai-i Hukuk Yayınları, 2006, s.330.

⁹³⁶ 1 Mart 1947 tarihli Anadolu Ajansı haberine göre, Amerika İthalat ve İhracat Bankası, Türkiye'ye 62 adet lokomotif alımı için 4.905.000 Dolarlık kredi açmıştır. Yıllık % 3,5 faizle verilen bu kredinin 1 Nisan 1947'den itibaren, 1 Aralık 1953'e kadar 61 eşit taksit halinde ödenmesi kararına varılmıştır. Bu kredinin kullanıma açılmasından bir süre sonra “Amerika'nın Yeni Yardımları” başlığı altında basında söylentiler ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak Amerika'nın Uluslararası kuruluşlardan Türkiye'ye 500 milyon Dolarlık bir borç vereceği yolunda haberler Cumhuriyet gazetesinde büyük puntolarla verilmiştir (Malkoç, “Türk Basınında Truman Doktrini ve Türkiye'ye Amerikan Yardımları (1947-1950)”, s.112).

⁹³⁷ Hamid Salih Asyalı, “Amerikan Seçimleri Münasebetiyle”, Millet, 3 Kasım 1952.

bir başka yazıda kullandığı ifadelerle Amerika'yla ilişkilerin köklü ve sağlam temele dayandığını vurgulamıştır: “Türk-Amerikan dostluğu, basit bir para ve eşya yardımı prensibine dayanmamaktadır. Bu tarihi ve eşsiz dostlukta, hür dünya mukadderatının ana hatları çizilmiştir.”⁹³⁸

Amerikan eğitim sistemiyle ilgili yapılan bir haberde, Amerika'da Anneler Kulübü'nün çocuklara dair eğitim programından bahsedilmiştir. Bu programa göre; anneler çocuklarıyla okulla ev arasındaki boşlukta birlikte zaman geçiriyor, daha iyi bir vatandaş olmayı öğreniyorlardı. Annelerinin kontrolü altındaki çocuklar mandıraları, hayvanat bahçelerini geziyorlardı. Yerel basında yer alan bu içerikteki haberler, önüne “Küçük Amerika” olma hedefini koyan DP iktidarının ekonomik, sosyal ve kültürel olarak kat etmesi gereken mesafeyi hatırlatıyordu.

Amerika'nın dünya ölçeğinde öne çıkan özellikleri ve ülkede gerçekleştirilen başarılı çalışmalar yerel basında yer alarak halkın nezdinde Amerika'nın “gücü” ve “önemi” pekiştirilmekteydi; örneğin bir başka haberde veremle savaşta Amerika'nın başarısı Millet gazetesine şu ifadelerle konu olmuştur:

*“Verem tedavisinde birinci derecede mühim mevki işgal eden Streptomisin dünya 1948 istihsal rekorunu 2936 kilo ile Amerika kırmıştır... Bu yıl Streptomisin istihsalini beş misline çıkarmak üzere Amerika hazırlıklarını tamamlamış bulunmaktadır.”*⁹³⁹

Türk modernleşmesinin Tanzimat'tan bu yana getirdiği Batı'nın ilmini ve fennini alma ve muasır medeniyetler seviyesine ulaşma ideali, 1950'li yılların Türkiye'sinde ABD'yi her bakımdan örnek almak manasına geliyordu. Kuşkusuz bu noktada teknik yenilikler çok fazla ilgi uyandırıyor: “Her sahada olduğu gibi televizyon sanayiinde de yenilikler peşinde koşan Amerikalı mühendisler şimdi, renkli televizyon üzerindeki çalışmalarını bir sonuca bağlamaya çalışmaktadırlar.”⁹⁴⁰

ABD'nin hukuksal ve siyasal yapısı da bu dönemde örnek bir model olarak takdim edilmiştir. Örneğin kanunların hazırlanış biçimiyle ilgili bir haberde, kanunların ülkenin her tarafından gelen çeşitli dine mensup kimseler ve farklı meslek erbaplarıyla birlikte

⁹³⁸ Hamid Salih Asyalı, “Hak Bildiğin Bir Yola Yalnız Gideceksin”, Millet, 11 Kasım 1952.

⁹³⁹ Millet, 15 Mayıs 1950.

⁹⁴⁰ Millet, 29 Eylül 1952.

hazırlanıyor oluşu örnek gösterilmiş, Türkiye'nin de benzer bir uygulamaya geçmesi gerektiğinin altı çizilmiştir.⁹⁴¹

Gündelik hayatta boş zamanı değerlendirme biçimi tarihi, kültürel ve coğrafik karaktere göre değişiklikler arz eder. 1950'li yıllarda ortalama bir Amerikalının gündelik hayatında boş zamanını nasıl değerlendirdiğini bilmek onun “gelişmişliğini” ortaya koymanın bir yoluymuştu. Bu konuyu ele alan bir yazıda “boş zaman” kavramı adeta boşa harcanmayacak zaman şeklinde telakki edilmiştir:

“Amerikalılar boş zamanlarında evlerinin şeklini değiştirir, duvarlarını tamir eder, eşyalarını boyar, velhasıl muhakkak bir şeyle meşgul olurlar. Yani kelimenin tam manasıyla Amerikalı erkek evine bağlıdır ve sadece ailesi, çocuğu çocuğu için çalışır. Bunun inkâr edilemez faydaları vardır. Vakti boşu boşuna kahvelerde geçirmektense, evde oturup bir şeyler yapmak çok daha faydalıdır elbette.”⁹⁴²

Amerikan yaşam tarzının yüceltilip özendirilmeye çalışıldığı bu ifadelerde kahvehaneleri işsiz güçsüzlerle dolup taşan Adana'daki “tembel” erkeklerin önüne adeta ideal bir model konulmuştur. Kadınlar konusunda ise, Amerika'daki kadınların çalışma hayatındaki yeri, ev işleriyle olan ilişkileri anlatılmıştır. Bu konuya ilişkin bir yazıda Amerika'daki kadınların ev işleri için temizlikçi kullanma oranlarının oldukça düşük olduğu vurgulanmıştır⁹⁴³. Amerikan kadınına ilişkin öne çıkan vurgu, onun sosyal hayatın içinde ve meslek sahibi olduğuna ilişkindir. Örneğin kadın polislerle ilgili bir haberde, ABD'de ilk kadın polisin 1893'de tayin edildiği ve görevinin kadın ve çocuk cinayetlerinin önüne geçmek olduğu⁹⁴⁴ konusunda bilgiler verilmiştir. Bu haberlerde kadınların eğitimlerinin önemine değinilmiş özellikle kadının çalışma hayatında yer alması gerekliliği sıkça vurgulanmıştır. Bu vurgular ister istemez Türkiye'nin toplumsal yapısına ilişkin çeşitli kıyaslamalar da içermektedir. Mesela Türkiye'deki eğitim yetersizliği üzerinde en çok durulan konulardan biridir:

“İşitiriz, Amerika'da tahsilsiz kimse pek azmış; hatta doktorlar üç beş ailenin hastalarına bakabilmek imkânını ancak sağlayabiliyorlarmış! Lise mezunları

⁹⁴¹ Millet, 12 Kasım 1952.

⁹⁴² Demokrat, 28 Haziran 1955.

⁹⁴³ Vatandaş, 6 Haziran 1951.

⁹⁴⁴ Vatandaş, 23 Haziran 1951.

boyacılık ve amelelik yaparlarmış. Hâlbuki bizim nüfusumuzun kısmi azamı okuyup yazma dahi bilmiyor.”⁹⁴⁵

Bu tür makale ve haberlerde Amerikan tarzı yaşam her yönüyle övgü dolu sözlerle irdelenirken, örnek alması durumunda Türkiye'nin de aynı mertebeye erişebileceği algısı yaratılmaktadır.

Amerika ile yapılan kıyaslamalardan bir diğeri işçi kazançlarıyla ilgili olmuştur. Adana'da çıkarılan “İşçi Haberleri” adlı gazetede Amerika'da fabrika işçilerinin aylık ortalama kazançlarının 800 lira, Türkiye'de ise 150 lira olduğu belirtilmiş, işçilerin ortalama kazançlarıyla ne kadar gıda ürünü alabilecekleri karşılaştırmalı bir şekilde aktarılmıştır. Buna göre 1953 yılında 1 kilo un alabilmek için bir Amerikan işçisi 11 dakika çalışırken Türk işçisinin 1 saat çalışması gerekmektedir.⁹⁴⁶ Ücretler arasındaki bu farkın vurgulanması Türkiye'nin Amerika gibi olduğu takdirde bu farkın kapanacağı mesajını da örtük olarak vermektedir.

Adana yerel basını Kore Savaşı'nı da sayfalarına taşımıştır. Türkiye, 1950 Haziranında Kore'de yaşanan gelişmeleri yakından izlemekteydi. BM'nin Kore'ye asker gönderme kararı alması üzerine yapılan Bakanlar Kurulu toplantısında TBMM ve muhalefete danışılmadan, 25 Temmuz 1950'de Türkiye'nin Kore'ye 4.500 asker göndermesi kararlaştırılmıştı. Muhalefetin itirazlarına rağmen hükümet kararından vazgeçmemişti; çünkü Adnan Menderes ve arkadaşları Kore'ye “hür dünyanın diğer unsurlarıyla birlikte asker gönderilmesini” NATO üyeliği için kaçırılmayacak bir fırsat olarak görüyorlardı. Türkiye ilk aşamada Kore'ye 4.500 asker gönderdi. 15 ülke içinde ABD'den sonra en çok asker gönderen ikinci devlet olan Türkiye, savaşın ilerleyen safhalarında Kore'ye 6.000'in üzerinde asker yollamıştı. Nitekim 23 Temmuz 1953'te imzalanan ateşkese kadar Türk birliklerinin Kore savaşında sergilemiş olduğu üstün performans ve Kunuri Muharebesi'nde kendilerini feda etme pahasına Amerikan birliklerini imha edilmekten kurtarmaları, Amerikan kamuoyunda Türkiye'nin Sovyet tehdidi karşısında yalnız bırakılmaması gerektiği görüşüne taraftar bulunmasına yol açmıştır.⁹⁴⁷

Türkiye'nin Kore'ye asker gönderme kararı yerel basında herhangi bir eleştirel tepkiyle karşılanmamış aksine desteklenmiştir. Yalnızca bu karar verilirken hükümetin dikkat

⁹⁴⁵ Zahit Öztekin, “Zaman ve Münevver Enflasyonu”, Vatandaş, 6 Nisan 1951.

⁹⁴⁶ İşçi Haberleri Gazetesi, 25 Temmuz 1953.

⁹⁴⁷ Erhan, “ABD ve NATO'yla İlişkiler”, s.545-549.

etmesi gereken unsurlar belirtilmiştir. Buna göre; Kore'ye yardım gönderilmesi sorun değildi, önemli olan yapılacak yardım şeklinin tespiti, muhalefetin fikirlerinin alınması ve kararın TBMM'de onaylanmasıydı.⁹⁴⁸ Oysa DP, Kore'ye 4.500 kişilik bir muharip tugayın gönderilmesi kararını muhalefete danışmaksızın hızlıca vermişti. Menderes; muhalefetle istişareye lüzum görülmediğini; çünkü muhalefetin iktidarda iken kendilerine bu yolda bir ilgi ve itibar göstermediğini, evvelce görmedikleri bir muamelenin şimdi başkalarına uygulanmasına lüzum olmadığını ileri sürmüştü.⁹⁴⁹ Bu sebeple Menderes, bu denli önemli bir kararı meclise danışmadan verdiği ve demokrasi prensiplerine aykırı hareket ettiği için eleştirilmiştir.⁹⁵⁰ Askerlerin Kore'de verdiği mücadele Amerikan basınından alıntıyla Adana yerel basınında yer almış, böylece DP'nin uyguladığı dış politikanın meşrulaştırılmasına zemin hazırlanmıştır. Dönemin basınında Amerika'nın, en yakın müttefiklerinden biri olan Türkiye'ye yardım ettiği, Türkiye'nin NATO'ya üyeliğini⁹⁵¹ destekleyen ülkelerin başında “dost Amerika”nın geldiği, Türk askerine övgüler yağdırdığı lütfkâr bir dille defalarca ifade edilmiştir. Bu destek, “Amerika'nın Sesi gazetesinden yapılan bir alıntıyla “Amerikan Basını Türkiye'yi Destekliyor”⁹⁵² manşetiyle duyurulmuştur.

Adana'dan da Kore Savaşı'na asker gönderilmiştir. İskenderun'dan hareket eden bu birlik tezahüratlar eşliğinde uğurlanmıştır.⁹⁵³ Kore Savaşı'na katılacak olan askeri birliğin komutanı General Tahsin Yazıcı, Adana Belediye Başkanlığı'na, Adanalıların Kore savaşına göstermiş olduğu ilgi dolayısıyla teşekkürlerini iletmiştir. Kore'deki Türk askeri varlığının gerekliliği ve önemine dair örnekler ulusal basında: “Tugayımız Kore'de yeni bir zafer kazandı”, “Süngü hücumuna kalkan Türk birlikleri parlak muvaffakiyet elde ettiler”, “Birliğimiz bir kasabayı vaktinden yirmi yedi saat evvel işgal etti”⁹⁵⁴ gibi başlıklarla verilirken, Adana yerel basınında: “Türk Keşif kolları Kore'de

⁹⁴⁸ Necati Sepici, “Kore Harbi ve Türkiye”, Seyhan, 31 Temmuz 1950.

⁹⁴⁹ Özcan, “Ellili Yıllarda ‘Dış’ Politika”, s.105.

⁹⁵⁰ Sepici, “Kore Harbi ve Türkiye”, 31 Temmuz 1950.

⁹⁵¹ Türkiye'nin NATO'ya giriş süreci CHP ile başlayıp DP ile tamamlanan bir süreçtir. Zira ülkenin DP döneminde NATO'ya girişinden birkaç yıl önce CHP'li Başbakan Hasan Saka, Türkiye'nin “ABD'nin müttefikten öte müttefiki” olduğunu açıkça ifade etmiştir. Nitekim NATO'ya giriş süreci CHP ve MP gibi muhalefetlerin de şiddetle desteklediği bir konuydu. NATO'ya üyelik oylamasında olumlu yönde oy kullanmayıp çekimser oy kullanan yalnızca DP Seyhan Milletvekili Dr. Cezmi Türk olmuştur (Anıl Varel, “Ellili Yıllarda Muhalefet: Hükümete Yönelik Temel Eleştiriler ve DP Karşısında CHP'nin İdeolojik Konumlanması”, Türkiye'nin 1950'li Yılları, Haz. Mete Kaan Kaynar, İletişim Yayınları, İstanbul 2015, s.220; TBMM Tutanak Dergisi, 18 Kasım 1952, 9. Dönem, 41. Birleşim, c. XVIII, s. 345).

⁹⁵² Vatandaş, 21 Mart 1951.

⁹⁵³ Millet, 2 Ekim 1950.

⁹⁵⁴ Akşam, 23 Ocak 1951.

İlerliyor”⁹⁵⁵ , “Türk Süngüsü Kore’de Parladi”, “Türk Birliği muhasarayı süngü ve yumrukla yardı”, “Türk adı Kore’de, yine bahadırılığın ve cengaverliğin bir sembolü halinde, dilden dile, kulaktan kulağa dolaşmaktadır”⁹⁵⁶ ;“General Mac Arthur Türk askerini hararetle övdü; Türkler şimdiye kadar dövüştüğüm ve gördüğüm askerlerin en mükemmelidir”⁹⁵⁷ gibi hamaset dolu başlıklarla yer almıştır.

Dönemin Adana yerel basınına bakıldığında Türk askerinin Kore’deki varlığını eleştiren herhangi bir yazıyla karşılaşılmağı olmağı, DP’nin yaptığı ideolojik tercihin Adana özelinde büyük bir uzlaşıyla kabul edildiğini göstermektedir. Savaş sürecinde bölgeden gelen ölüm haberleri de hükümetin Kore’ye asker gönderme kararına yönelik bir tepkiye dönüşmemiş aksine DP’nin ülke içindeki prestijini daha da artırmıştır; çünkü toplumdaki hâkim kanaat Türklerin ne kadar kahraman ve cesur bir millet olduğunun tüm cihana kanıtlandığı yönündeydi.⁹⁵⁸ Adana’nın Kore gazi ve şehitlerinden “20. Asrın en büyük destanını yazanlar”⁹⁵⁹ şeklinde bahsedilmesi bu uzlaşının önemli bir nedenidir. Kore’de savaşanlardan “Kore Aslanları” diye bahsedilmiş, “Türk askerleri sayesinde şirazedden çıkan Dünya’ya”, “komünist tehlikesine en büyük duvarın örüldüğü” ifade edilmiştir.⁹⁶⁰ Nitekim Kore’de şehit düşen Adanalılardan da “hür dünyanın selameti ve Birleşmiş Milletler ideali için Kore’de kahramanca çarpışanlar” olarak bahsedilmiş, Dünya barışının onların sayesinde sağlanmak üzere olduğu ifade edilmiştir.⁹⁶¹

Adana gençleri arasında, Kore savaşına ilgi gösterenler, Kore şehitlerini anmak üzere İönü Meydanı’nda bir miting düzenlemişlerdir. Mitingde söz alan hatipler “Dünya emniyeti ve sulhu için Birleşmiş Milletler safında yer alan kahraman Türk ordusunun Kore’de gösterdiği harikaları, eşsiz yiğitlik ve hamaset destanını” anlatmışlardır.⁹⁶² Kore savaşında şehit düşen ve kaybolan Adanalı askerlerin isimlerine yerel basında yer verilerek, şehit ailelerine 2.400 lira para gönderildiği ifade edilmiştir.⁹⁶³ Kore’den yaralı olarak dönen gaziler ise Adana’ya ulaştıklarında aralarında Vali, Garnizon Komutanı,

⁹⁵⁵ Vatandaş, 21 Mart 1951.

⁹⁵⁶ Vatandaş, 26 Nisan 1951.

⁹⁵⁷ Vatandaş, 4 Mayıs 1951.

⁹⁵⁸ Varel, “Ellili Yıllarda Muhalefet...”, s.219.

⁹⁵⁹ Yeni Adana, 22 Ocak 1951.

⁹⁶⁰ Seyhan, 27 Kasım 1950.

⁹⁶¹ Yeni Adana, 2 Ağustos 1951.

⁹⁶² Seyhan, 11 Aralık 1950.

⁹⁶³ Yeni Adana, 7 Ağustos 1951.

Emniyet Müdürü gibi kişilerin de yer aldığı yoğun bir kalabalıkla karşılanmışlardır. Adanalılar yaralı gazilerle görüşerek savaşı bizzat kendilerinden dinleme fırsatı bulmuşlardır.”⁹⁶⁴

Bu dönemde Marshall yardımlarına ilişkin haberler de ortaya çıkarılan Amerikan imajına katkı sağlamıştır. Örneğin; 1952’ de Adana’da bir radyo istasyonu kurmak üzere harekete geçen Vali Ahmet Kınık, bu istasyonun Marshall Planı yardım fonuna girecek bir tesis olduğunu belirtmiştir.⁹⁶⁵ Bir başka örnek ise, iki petrol işçisini delme makinelerde çalışırken gösteren fotoğrafın altında yer alan yorumda görülür: “Marshall Planı Türkiye’de petrol sanayiinin gelişmesi için yardımda bulunmaktadır. Bu arada teknik arama için 590 bin Dolar tahsis edilmiştir.”⁹⁶⁶ Başka bir haberde ise “Marshall yardım planı çerçevesi içinde çiftçiyi denetim işinde verilen önem memleket hesabına sevindirici görülmektedir” ifadelerine yer verilmiştir.⁹⁶⁷ Amerika’nın Türkiye’ye yapacağı yardımlar henüz hayata geçmeden manşet konusu olmuştur: “Amerika Türkiye’de 300 milyon Dolarlık iktisadî yardım yapıyor.”⁹⁶⁸ Bu tarz haberlerle Türkiye’nin medeniyet aleminde yalnız olmadığı, güçlü müttefiki sayesinde güven ve istikrar içinde geliştiğinin altı çizilmekteydi.

Adana’da halkın Marshall yardımları kapsamında gelen traktörlerin varlığından duyduğu memnuniyet ve “Küçük Amerika” olmayı nasıl benimsediği edebiyata da konu olmuştur. Bu durum Orhan Kemal’in “Hanımın Çiftliği” romanındaki çiftliğin sadık ve muhafazakâr kahyası Yasin Ağa ile bir taksi şoförünün arasında geçen diyaloga şöyle yansımıştır:

“Şoför laf olsun diye, ‘Şu traktörlerin güzelliğine bak emmi!’ dedi. ‘Mübarekler toprağı peynir gibi doğruyor..!’ Yasin Ağa’nın dertleri depreşti:

-Tövbe de! Gavur icadına mübarek denir mi?”

“Şoför yeni bir çukuru yavaşlayarak geçtikten sonra, cevapladi: ‘Söz temsili. Lakin makine gibi var mı? Tekmil topraklarımızın makinelerle sürülüp, makinelerle ekilip, mahsulün makinelerle toplanacağını düşünüyorum da...’”

⁹⁶⁴ Yeni Adana, 22 Ocak 1951.

⁹⁶⁵ Bugün, 14 Kasım 1952.

⁹⁶⁶ Yeni Adana, 7 Ağustos 1951.

⁹⁶⁷ Millet, 15 Mayıs 1950.

⁹⁶⁸ Demokrat, 2 Şubat 1956.

“-Mal seninmiş gibi seviniyorsun ha?”

“Benim olmasın. Memleketimizin şerefi yükselir ya! Geçen gün biri gazetede okuyordu, bilmem hangi düvelin esaslı kodamanlarından bilmem kim, Türkiye demiş, yakında Küçük Amerika olacak (...) Küçük Amerika! Ne şeref ya! İnsanın koltukları kabarıyor. Ben kendi nefsimi böyleyim. İsterse meteliğim olmasın cebimde. Yeter ki memleketimiz yükselsin...”⁹⁶⁹

Romanda geçen diyaloga benzer biçimde bu dönemde Amerika bir anlamda teknikle, ilerlemeyle yani bir bakıma makineyle özdeşleştirilmiştir. Zira ziraat sahasında bir gelişme yaşanıyorsa bu Amerika'nın Marshall yardımları kapsamında gönderdiği makineler sayesindeydi:

“Açıkça söyleyelim ki eğer Marshall yardımı ortaya çıkmıyorsa, memleketimizin bu kadar süratle makineli ziraata gitmesi kolaylıkla tahakkuk edemezdi. Marshall yardımı büyük bir ihtiyacı karşıladı ve ziraatımızın hızla makineleşmesine çok faydalı oldu. Bu sayede her sahada istihsal arttı. Hububat istihsalı yükseldi. Pamuk istihsalı yedi yüz küsür bin balyaya çıktı. Şu halde makineli ziraatın faydası müspet neticeler ile görüldü.”⁹⁷⁰

Moda, sinema, aile hayatı, boş zaman değerlendirme faaliyetleri, çalışma hayatı, dış politika, teknik ve ilerleme derken hayatın tüm veçhelerinde Amerikan tarzı hayatın sunulmasında Adana'daki yerel basın önemli bir işlev üstlenmiştir. İncirlik personeliyle aynı şehirde yaşayarak birebir Amerikan yaşam ve giyim tarzını tecrübe etmek de özellikle üst düzey kentli sınıfının zevk ve beğenilerini etkileyip değiştirmiştir. Bu hayranlık, üst düzey kentli sınıfta İngilizce öğrenme merakını da artırmış, Amerikalılarla arkadaş olabilmek için İngilizce öğrenmeye başlayanlar olmuştur.⁹⁷¹ Türk - Amerikan Derneği açtığı kurslarla İngilizce öğrenmek isteyenlerin yardımına koşmuştur. Hula-hoop, viski, sigara ve kola gibi Amerika'yı simgeleyen ürünler bu dönemde toplumun farklı kesimlerinin ilgisini çekmiştir.

⁹⁶⁹ Orhan Kemal, Hanımın Çiftliği, s.9-10.

⁹⁷⁰ Cavit Oral, “Makine Mezarlığına Doğru mu?”, Bugün, 3 Mayıs 1953.

⁹⁷¹ Söz konusu durumdan anılarında bahseden Sabancı, genelin aksine Amerikalılarla dost olmak için İngilizce öğrenmemiş, İngilizce öğrenmek için Amerikalılarla dost olmuştur: “Birçok kimse Amerikalılarla dost olmak için İngilizce öğreniyordu. 1953-1954 yılları Ross isimli bir çavuşla tanıştım. Amerikan üssünde yangın söndürme bölümünde görevliymiş. Onu evime çağırıyorum. Bana ‘coca-cola’, viski falan getiriyor. Ama benim amacım İngilizce öğrenmek. İnadım ve ısrarım ile Ross’un da yardımıyla İngilizceyi ‘söktüm’” (Sabancı, İşte Hayatım, s.47).

4.7. Adana’da Anti-Komünist Propaganda ve Faaliyetler

1940’lı yıllarda başlayan ve 1950’lerde artış gösteren Amerikanvari yaşam tarzı -Adana özelinde yaşanan uyumsuzluklara ve asayişe dair şikâyetlere rağmen- politik bir tepkiyle karşılanmamıştır. Amerikalılarla kültürel ve geleneksel anlamda uyum sorunu yaşayan Adana halkından, Amerikan politikasına karşı, -ne DP ne de CHP taraftarlarından- büyük bir muhalif hareket gözlenmemiştir. Yalnızca Adana’da değil Türkiye genelinde de durum farklı değildir:

“1950’lerin ikinci yarısına kadar ne bürokrasi içerisinde ne de solcular dışındaki aydınlardan bu gidişati yadırgayıcı bir tepki gelmemiştir. Aksine Kemalistlerden İslamcı sağcılara kadar birbirleriyle birçok başlıkta çatışma içerisinde olan kesimler, bu konuda farklı saiklerle de olsa ortak bir zeminde buluşabilmişti. Soğuk Savaş’ın Türkiye’deki özgünlüklerinden biri ABD ile ilişkilerin köklü biçimde eleştirilmemesi konusunda sergilenen bu adı konmamış mutabakat ya da ideolojik ortaklaşmadır.”⁹⁷²

Türkiye’deki ana akım siyasetin anti-komünist olmaktan beisle Amerikancılık konusunda hemfikir oldukları görülmektedir. Nitekim bu “gizli gönüldaşlık” Johnson Mektubuna⁹⁷³ kadar devam etmiştir. Bahsedilen taraflar arasındaki ortak anti-komünist tavır gıdasını Türkiye’nin hali hazırda uzun tarihsel sürecinden gelen Rusya karşıtlığından almaktaydı ve bu durum ABD ile ilişkilerin gelişmesine de katkı sağlamaktaydı.

Amerika’da McCarthyism/McCarthycilik olarak adlandırılan, muhalif olan herkesin vatana ihanet ve bölücülükle suçlandığı bu dönemde yalnızca Amerika’da değil bütün “hür dünya” ülkelerinde amaç yükselen solu kontrol etmek ve ortadan kaldırmaktı. Soğuk savaş atmosferinde demokrasi ve özgürlük kavramları, komünizm tehlikesine karşı bir kalkan olarak sunuluyordu. Özellikle 1946 - 1950 yılları arasında demokrasiyi inşa etme söylemi anti-komünist bir ihtivaya sahipti. “Hür dünya”da yerini alan Türkiye’nin de ABD’den destek görebilmesinin temel şartlarından biri ve belki de en

⁹⁷² Örnek, Türkiye’nin Soğuk Savaş Dönemi Düşünce Hayatı, s.30.

⁹⁷³ 5 Haziran 1964’te ABD Başkanı Lyndon B. Johnson tarafından Başbakan İsmet İnönü’ye Kıbrıs sorunuyla ilgili olarak göndermiş olduğu mektuptur. Oldukça sert ve kaba bir üslupla yazılmış olan bu mektupta Johnson, Türkiye’nin -Kıbrıs’ta yaşanan çatışmaların artması ve Rum tarafının silahlanması üzerine- Kıbrıs’a çıkarma yapma kararından duyduğu rahatsızlığı dile getirmiş, ABD’ye danışmadan böyle bir müdahalede bulunamayacağını belirtmiştir (Erhan, “ABD ve NATO’yla İlişkiler”, s.685-686).

önemli ayağı ülkede Sovyet düşmanlığını, antikomünizmi yerleştirebilmektir. Bunun için de komünizmin panzehri olarak görülen milliyetçiliğin ve İslamî değerlerin ön plana çıkarılması gerekmektedir. CHP iktidarının son yıllarında başlayan bu tutum DP döneminde daha da radikalleşmeye başlamıştı. Zira DP'nin rejim içinde kalabilme şartları arasında Eroğul'un ifadesiyle anti-komünist olmak, olmazsa olmaz bir koşuldur.⁹⁷⁴ DP döneminin anti-komünist atmosferi Bora ve Ünüvar tarafından şu şekilde ifade edilmektedir:

“Siyasi düzlemden popüler kültüre uzanan Amerikan hayranlığı takviye edilirken, anti-komünist ajitasyonun hamaset dozajı alabildiğine alabildiğine yükseldi. Mutlak Kötü olarak şeytanlaştırılan Komünist imgesi, fiilen ve mecazen, grotesk bir karikatürleştirilmenin konusu oldu. Komünist, Moskof uşağı bir iç düşman olarak, dahası topyekün bir ahlâki düşüklük timsali olarak karalanıyordu. Bu yüksek tansiyon, sadece her türlü solu hedef almadı, her türlü muhalefeti veya siyasî hasmı şeytanlaştırmaya dönük bir şüphe, teyakkuz ve nefret söyleminin serpilmesine katkıda bulundu.”⁹⁷⁵

Adana'da da anti-komünist faaliyetler Türkiye genelinden farklı olmamıştır. 1950'de Millî Türk Talebe Birliği Başkanı Doktor Suphi Baykam, Adana Halkevi sinema salonunda “Komünistlik tehlikesi ve Nâzım Hikmet” konulu bir konferans vermiştir. Baykam bu konferansta komünizmin “insanlığı kemirmek isteyen canavarca ihtiraslarından ve emperyalizm siyasetinden” bahsetmiş, Nâzım Hikmet'in affi meselesine değinerek bu durumu eleştirmiştir.⁹⁷⁶ Türkiye genelinde olduğu gibi Adana özelinde de yerel basından alınan örneklerde komünizm “kızıl canavar” olarak anlatılmış, komünizm taraftarları da vatan haini olarak görülmüştür. Bu dönemde Adana'da işçileri sendikalaşmaya, haklarını aramaya yönelten “İşçi Haberleri” adlı gazetede dahi işçi haklarının savunucusu Karl Marx, “köhne fikirli”, “kendini dahi sanan” biri olarak anlatılmış,⁹⁷⁷ başka bir gazetede şair Nâzım Hikmet'ten “siyasî

⁹⁷⁴ Cantek, Cumhuriyet'in Büluğ Çağı, s.42.

⁹⁷⁵ Tanıl Bora-Kerem Ünüvar, “Ellili Yıllarda Türkiye'de Siyasî Düşünce Hayatı”, Türkiye'nin 1950'li Yılları”, Haz. Mete Kaan Kaynar, İletişim Yayınları, İstanbul 2015, s.160.

⁹⁷⁶ Seyhan, 24 Temmuz 1950.

⁹⁷⁷ İşçi Haberleri, 25 Temmuz 1953.

soysuz” ve “kızıl meczup” olarak bahsedilmiştir.⁹⁷⁸ Kominform, “tecavüzün, zulmün, hunharlığın, aç gözlülüğün tedhiş ve kasdın sembolü” olarak ifade edilmiştir.⁹⁷⁹

Bir başka gazetede, ülkede komünizmin yayılmasını CHP döneminde din derslerinin kaldırılmasına bağlayan bir yazar, dinin komünizmin en büyük düşmanı olmasından ötürü din derslerinin saatinin artırılmasını talep etmiştir.⁹⁸⁰ Yerel basında komünistler; Sümerbank fabrikasını yakan, 1928’de demiryolu işçilerini greve sevk ederek katarları deviren, Düziçi Köy Enstitüsü’nde Türk bayrağını yırtarak üzerine orak-çekiç resmi işleyen, gruplar halinde köylere çıkıp sağcı vatandaşları irticai hareketlere zorlayan kişiler olarak lanse edilmişlerdir.⁹⁸¹ Bu lanse ediliş biçimi Adana’da yansımalarını bulacak ve komünistlere yönelik bu öfkenin her daim diri tutulmasını sağlayacaktır. Öyle ki, hükümetin “Kızıllar” için açtığı kampanyaya her türlü yardımı yapmaya hazır olduğunu belirten bir okur, “kızıllara” yönelik cezaların ağırlaştırılacağını ve komünistlerin kanun dışı sayılacağını öğrenmiş olmanın sevincini ifade etmiş; ancak buna ek olarak “küfür ve telkin yolu”yla da taarruza geçilmesini önermiştir.⁹⁸²

Bu dönemde Adana yerel basınında Amerikan basınında yer alan antikomünist yazılara da yer verilmiştir. “Komünistler ajanlarını nasıl yetiştiriyorlar?” başlığı altında Associated Press’in dış haberler temsilcisi tarafından kaleme alınan bir makalede Sovyet propagandasının gençleri ve işçileri nasıl etkilediğinden bahsedilmiştir.⁹⁸³ Bir başka alıntıda ise “Kızıllara Karşı Amerika Azimlidir” başlığıyla Başkan Eisenhower’ın bir ziraat komitedeki demecine yer verilmiştir. Eisenhower’ın demeci, komünizme karşı mücadele veren en büyük gücün Amerika olduğundan, komünizmin ne denli korkunç bir tehdit olduğuna kadar birçok mesaj barındırmaktadır:

“Avrupa müdafaa camiası, komünist genişlemesini durdurmak için çok lüzumlu bir teşekküldür. Bugün hepimiz biliyoruz ki, komünizmin taaruzi emelleri dünyanın karşılaştığı büyük meselelerin en başında bulunmaktadır (...) Birleşik Amerika kendisi için ve dünya için iyi olan bir şeyden hiçbir zaman vazgeçmeyecektir. Eğer hür dünya saflarını sıklaştırmayacak olursa dâhilde polis idaresine ve hariçte casusluğa başvurularak zorla sağlanan komünist birliği en yakınından başlayarak

⁹⁷⁸ Millet, 27 Haziran 1951.

⁹⁷⁹ Millet, 3 Ekim 1952.

⁹⁸⁰ Ragıp Batumlu, “Müslümanlık ve Komünizm”, Vatandaş, 14 Nisan 1951.

⁹⁸¹ Yeni Adana, 17 Ocak 1951.

⁹⁸² Seyhan, 14 Ağustos 1950.

⁹⁸³ Vatandaş, 8 Temmuz 1957.

bütün memleketleri boyunduruğu altına alacaktır. Ve eğer bu usul devam edip gider ve önlenmesi için bir gayret sarf edilmezse Kuzey Amerika'nın bir komünizm denizi ortasında tecrit edilmiş bir hürriyet adası haline gelmesi muhtemeldir.”⁹⁸⁴

Yerel basında anti-komünizmi yaymak amacıyla dış basından aktarılan haber kaynakları her zaman Amerika menşeli olmamıştır. Bizzat Sovyet kaynaklarından aktarılan alıntılar aracılığıyla da komünizmin “korkunçluğu” algısının yerleşmesi için özel bir çaba sarf edilmiştir. Millî Sovyet Gençlik gazetesinden aktarılan “Komünistlerde Din Düşmanlığı” başlıklı bir yazıda, kolektif çiftlikte dini bayramlarda Müslüman işçilerin çalışmaya devam etmelerine göz yumulmasını tenkit eden bir makalenin yer aldığından bahsedilmiştir. Yine aynı başlık altında asıl meselenin Sovyet Rusya değil komünizm olduğunun anlaşılması bakımından Çin’de yaşanan bir olay aktarılmıştır. Malaya’da yayımlanan bir gazeteden aktarıldığı iddia edilen haberde; komünist Çin’de genç komünistlerden müteşekkil koku alma gruplarının meydana getirildiği, bu grupların evleri dolaşarak kokuları tespit edip evlerde ne pişirildiğini anlamaya çalıştıklarından bahsedilmiştir. Buna göre, eğer bir evden güzel yemek kokusu geliyorsa, koku alma grubu polise ihbarda bulunuyor, böyle bir ziyafet için gereken yiyeceğin nereden alındığına dair ev sahibi sorgulanıyordu. Ceza alması durumunda ev sahibi bütün mal ve mülkünü kaybederek hapis cezasına çarptırılıyordu.⁹⁸⁵ Bu ve buna benzer haberlerin yerel basın yoluyla aktarılmasıyla anti-komünizmin yerleşmesi ve Amerikan yanlısı politikaların desteklenmesi için uygun bir zemin yaratmayı hedeflemektedir.

DP dönemi Türkiye’inde anti-komünist suçlamaların muhatabı olan işçi sınıfı, öğrenciler ve aydınlara yönelik denetim 1951’de “51 Tevkifatı” denilen TKP’ye yönelik büyük bir operasyonla ivme kazanmıştı. Bu süreçte komünist aranan şehirlerin başında Ankara’dan sonra İstanbul, İzmir ve Adana gelmekteydi.⁹⁸⁶ Dolayısıyla Adana’nın 1950’li yıllarda komünist hareketin şüpheli şehirlerinden biri olarak görüldüğü söylenebilir. Bu yaklaşımın temel nedeni Ankara’da yakalanan Adanalı Hilmi Artan’ın Adana’daki komünistlerle münasebetinin ortaya çıkmasındandı. Hilmi Artan, bu dönemde “Yağmur” ve “Toprak” adlı dergiler çıkarmış ve kendisi gibi Adanalı olup komünistlikten beş sene hapis yatmış arkadaşını derginin kadrosuna almıştı. Bu durum

⁹⁸⁴ Yeni Adana, 1 Eylül 1954.

⁹⁸⁵ Bugün, 26 Ekim 1954.

⁹⁸⁶ Akşam, 15 Ocak 1951.

ve adı geçen dergilerin Adana’da bazı bayilere gönderilmiş olması gibi etmenler hükümet nezdinde Adana’da da bir komünist tevkifatını gerekli kılmıştır.⁹⁸⁷

Aynı dönemde Kırşehir’de Atatürk büstüne yapılan saldırı bir komünist hareketi sayılarak, Adana’da “komünizmi tel’in maksadıyla” yoğun bir kalabalığın katılımıyla büyük bir miting düzenlenmiştir. Mitinge katılan gençler: “Kahrolsun komünizm, irticai hortlatmayacağız” diye bağırarak İnönü Meydanı’nda toplanmışlardır. Burada söz alan bazı gençler, Atatürk’ün gençliğe emanet ettiği Cumhuriyet’in dünya durdukça muhafaza edileceğini belirtmişlerdir. İnönü Parkı’nda başlayan miting Atatürk Parkı’nda Atatürk anıtına çelenk koyarak noktalanmıştır.⁹⁸⁸ Oysa Atatürk büstüne saldırıyı komünistler değil Kemal Pilavoğlu adında birinin yönettiği Ticani tarikatı mensupları gerçekleştirmişti.⁹⁸⁹ Buna rağmen mitingin komünistleri hedef alması adı geçen dönemin oluşturduğu yaygın anti-komünist havanın Adana’daki tezahüründen başka bir şey değildi.

Türkiye’de “Komünist” suçlamalarının henüz başlamış olduğu bu yıllarda Adana’nın ilçesi Kadirli’de yaşanan bir olay, komünist düşmanlığının boyutlarını göstermesi açısından önemli bir örnektir. Kadirli’de arzuhalcilik yapan, edebiyat dünyasının önemli ismi “Komünist Kör Kemal” lakabıyla tanınan Yaşar Kemal, 1950 yılında komünist propaganda yapıyor gerekçesiyle Kadirli hapisanesine gönderilmiştir. Yaşar Kemal’in aktardığına göre bir ortaokul öğretmeni her ders komünistlere ver yansın edip “onlardan bir tanesi de burada bu kutsal topraklarda yaşıyor, üstelik de arzuhalcilik yapıp para kazanıyor, telsizle de her gün Rusya’yla konuşuyor...” diyerek Yaşar Kemal’i hedef göstermiştir. Yaşar Kemal, bu konuda öğretmenin uyarılması için okul müdürüyle konuşmuş ve müdür sadece öğretmeni uyardığı için dahi komünistlerin başı, yer altı

⁹⁸⁷ Yeni Adana, 17 Ocak 1951.

⁹⁸⁸ Akşam, 11 Mart 1951.

⁹⁸⁹ Medineli Abdulkadir isimli bir dini liderden hilafet aldığı iddia eden Kemal Pilavoğlu, tarikatını Ankara ve Çankırı çevresinde örgütlemeye başlamıştı. 1930’lu yıllarda Türkiye’ye giren tarikatın en çok ses getiren eylemi 27 Şubat 1951’de Kırşehir’deki Atatürk büstüne gerçekleştirdikleri saldırıydı. Bu eylemi yenileri izlemiş ve bir süre sonra ülkenin çeşitli yerlerinde bulunan 20 kadar Atatürk büst ve heykeli tahrip edilmiştir. Ülkede büyük bir infial yaratan ve DP politikalarına hasredilen bu olayların ardından TBMM’de “Atatürk’ü Koruma Kanunu” çıkarılması gündeme gelmiştir. Uzun süren tartışmalardan sonra 31 Temmuz 1951’de 5816 Sayılı Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanun mecliste kabul edilmiştir. (Barış Ertem, “Atatürk’ü Koruma Kanunu’nun Türkiye Büyük Meclisi’nde Tartışılması”, Turkish Studies, Ankara, VIII/5 (Spring 2013), s. 262-263). Kemal Pilavoğlu ve Ticani tarikatı mensuplarının saldırı eylemleri, toplumda yarattığı infial ve yargılanma süreçleri için bkz: Milliyet, 30 Haziran 1951, Milliyet, 03 Temmuz 1951, Milliyet 10 Ekim 1951, Milliyet, 18 Ekim, 1951, Milliyet, 7 Mart 1952, Milliyet, 22 Şubat 1953. Yargılanma sürecinin ardından Kemal Pilavoğlu 10 sene ağır hapse, 15 bin lira para cezasına, 5 sene Bozcaada’da sürgüne mahkûm edilmiştir (Milliyet, 11 Temmuz 1952).

örgütü kurucusu, Türkiye'yi yıkmak üzere olan biri olarak lanse edilmiştir.⁹⁹⁰ Müdürün bir öğretmeni uyarması bile ona dair komplo teorilerine, çeşitli senaryolara dönüşebilmiştir. Kadirli hapishanesine gönderilen Yaşar Kemal'i linç etmek isteyen halk bir miting düzenlemiştir. Plana göre, cuma günü bir miting yapılacak, hapishane basılacak ve Yaşar Kemal linç edilecektir:

“Cuma günü hem namaz kılınacak gün, hem de Kadirli'nin pazarı. Bunun için birçok köylü kasabaya iniyor, kasabanın kalabalığı bir misli artıyor(...) Kulağıma geldi beni linç edecekleri, Candarma kumandanına başvurum. (...) Beni, o gün koğuşumdan aldı, yukarıya, ikinci kata candarma dairesine çıkardı”.

Yaşar Kemal'in Jandarma dairesinde olduğunu bilmeyen öfkeli ve saldırgan kalabalık, planlanan günün öğlesinde avluyu doldurmuş ve onu yerinde bulamayınca koğuşunu yerle bir etmiş ardından da jandarma dairesine saldırmıştır. Jandarma kumandanı merdivenleri tutup vatan-millet aşkına dair bir nutuk çektikten sonra Yaşar Kemal'in Kozan Ağır Ceza Hapishanesi'ne yollandığını söylemiş ve kitleyi sakinleştirmiştir.

Şüphesiz yaratılan “komünizm” algısı bilhassa ABD ile kurulan yakın ilişkiler kapsamında programlı olarak oluşturulmuş ve başarılı bir algıdır. Kadirli'den Kozan'a nakledilen Yaşar Kemal'in koğuştan içeri girdiği anda karşılaştığı eşkıya Hilmi'nin söyledikleri de bu başarının ispatı niteliğindedir: “Senin ailen bana çok yardım etti, hayatımı kurtardı, desem doğru olur. Ama bu hapishanede tek düşmanın benim. Benden kork. Katillikten, hırsızlıktan, ırza geçmeden düşseydin, başım üstünde yerin vardı.” Sonunda Hilmi sözünde durmuş, hapishaneden çıkmadan bir ay önce Yaşar Kemal'i bıçaklamıştır.⁹⁹¹ Eşkıya Hilmi'nin sözleri ve fiili o dönemde anti-komünist propagandanın ne denli tesirli olduğunu göstermektedir. Zira Soğuk Savaş döneminde bir insanın komünistlikle suçlanması bütün suçların, günahların ve ayıpların üstünde yer almaktaydı. Bu yaklaşımı, DP'nin iktidara geldikten hemen sonra gündeme aldığı ve 3 Temmuz 1950'de Meclis'e sunduğu genel af yasası görüşmelerindeki önerilerde görmek mümkündür.⁹⁹² Yasa tasarısına göre af dışı bırakılan suçların

⁹⁹⁰ Yaşar Kemal, Yaşar Kemal Kendini Anlatıyor, YKY, İstanbul 2015, s.49-50.

⁹⁹¹ Yaşar Kemal, Yaşar Kemal Kendini Anlatıyor, s.50-53.

⁹⁹² Genel Af Yasası tasarısının üzerinde en çok durulan maddeleri siyasi suçların affa dahil edilmemesi konusunda olmuştur. Özellikle komünizm ve Nazım Hikmet'in affa dahil olup olmayacağı konusu kafa karışıklığına neden olmuştur. Dönemin en büyük tehdit olarak gördüğü komünizm tehlikesi af tartışmalarında da kendisini göstermiş, daha ziyade komünizm suçunun kapsamı üzerinde durulmuştur (Cahide Sınmaz Sönmez, “Demokrat Parti

arasında komünistlik dahil “devlete karşı” işlenen suçlar, cinayetler, yolsuzluklar, kız kaçırma ve tecavüz yer alıyordu. CHP’nin iktidar döneminde CHP milletvekiliyken son seçime DP listesinden bağımsız giren Adana’nın ünlü milletvekili Sinan Tekelioğlu, “kız kaçırma hadiselerini komünistlik ve kaçakçılık gibi menfur (nefret uyandırıcı) fiillerle bir tutmak bence doğru değildir” diyerek kız kaçıran tecavüz edenleri masum bularak af kapsamına girmesini önermiştir.⁹⁹³ Görüldüğü üzere komünist olmak söz konusu yıllarda tecavüzcü olmaktan daha affedilmez bir suç olarak görülmekte/yansıtılmaktadır.

Adana vekilleri arasında komünistlerin yaşama haklarının bulunmadığı dolayısıyla idam edilmeleri gerektiğini savunanlar da vardı. 1951 yılında TCK’nın 141-142. maddelerini ağırlaştırıcı düzenlemeler görüşülürken, Adana milletvekili milliyetçi şair Arif Nihat Asya: “Yalnız dış cemiyeti değil hapisanenin iç cemiyetini de bu adamlardan kurtarmanın tek yolunun sehpa ya da kurşun olduğunu” söylemiştir.⁹⁹⁴ Ancak komünizme karşı meclisten yayılan bu anlayış yalnızca DP dönemi ile başlayan bir süreç değildi. CHP’nin iktidarının son günlerinde Mecliste af tasarısının gündeme alındığı bir esnada, komünistlerin bu yasadan muaf olmasını savunan CHP Van vekili İbrahim Arvas’ın: “Ben şahsen söylüyorum, bir tanecik oğlum var, o dahi komünist olsa alimallah bel kemiğini kırarım” şeklindeki tepkisi bu konuya dair hassasiyetini ve öfkenin öteden beri var olduğunu göstermektedir.⁹⁹⁵ Oysa 1950’li yılların başında gerçekten bilinçli ve örgütlü bir toplumsal taban oluşturabilmiş, Sovyet komünizmi getirmek, rejimi yıkma vb. amaçlarla örgütlenmiş komünist bir teşkilatın varlığından söz etmek pek de mümkün değildi. Hapishanedeki komünistlerin çoğunluğu; hükümet aleyhtarları, edebi çeviriler yapan komünizm sempaticianları ve romantik komünist gençlerden oluşmaktaydı.⁹⁹⁶ Bu algı, Soğuk Savaş döneminin Türkiye gündemine etkisiydi; çünkü “komünistlik” yaftasının her türlü fenalığın timsali olarak bir nevi düşmanlaştırma, canavarlaştırma işlevi görmesi, rejim karşıtı hareketleri bu yaftalamayla marjinalize etme gibi imkân da sağlıyordu. Bu yaftanın bol keseden kullanılmasını biraz da bu kolaycılığa bağlamakta fayda vardır.

İktidarının İlk İcraatlarına Bir Örnek: “Bazı Suç ve Cezaların Affı Hakkında Kanun”, Yönetim Bilimleri Dergisi, X/20 (2012), s.131).

⁹⁹³ Öymen, Değişim Yılları, s.517-518.

⁹⁹⁴ Bora-Ünüvar, “Ellili Yıllarda Türkiye’de...”, s.160.

⁹⁹⁵ TBMM Tutanak Dergisi, 20 Mart 1950, 8. Dönem, 68. Birleşim, c.XXV, s.621.

⁹⁹⁶ Emin Özdemir, A. Fatih Şendil, “Soğuk Savaş Dönemi Algı ile Gerçek Arasında Bir İmge Olarak Türk Solu; Demokrat Parti’nin Sol Hareketlere Yaklaşımı”, http://www.ctad.hacettepe.edu.tr/12_23/12.pdf s.8.

Ülkede yaşanan anti-komünizm dalgasının Adana entelektüel camiasına etkileri yadsınamayacak boyutta olmuştur. Söz konusu dalganın etkisiyle şehrin önde gelen yazar ve düşünce adamlarının şehri terk etmeleri dönemin tanığı Yücel'in eserine şöyle yansımıştır:

“Ne diyordum?... Orhan Kemal...Adam siyasi. Bursa Hapishanesinden yeni çıkmış. Hapis arkadaşı koca Nâzım Hikmet, hikâyelerini çok beğenmiş... Yaz, durmadan yaz demiş. O da habire yazıyor. Öte yandan yoksulluk yapışmış yakasına. Bir yanda baba Beyrut'ta. Evde karı, çocuklar, yaşlı bir anne... Zar zor Nuri Has'ın Millî Mensucat Fabrikası'nda bir katiplik buluyor. Bu arada siviller gece gündüz peşinde. Adama rahat yok. Bir yandan da yazdığı hikâyeler Varlık'ta yayınlanıyor. Bu çok önemli. Ünü bütün ülkeye yayılıyor. Derken, Baba Evi romanı basıldı. Arkasından fabrikadaki işine son verdiler. Gene yoksulluk, gene rezillik. Sonra Sıtma Savaş'ta küçük bir memurluk. Yıl 1950. Seçimler oldu. Demokrat Parti geldi iktidara. Onlar da Sıtma Savaş'tan attılar. Zaten Abidin Dino yıllar önce gitmişti. Yaşar Kemal'i de rahat bırakmadılar. O da hapslere düştü. Sonra arzuhalcilik yaptığı kasabada miting düzenlemişler. Yaşar Kemal'i linç etmek istiyorlarmış. Canını zor kurtarmış. Yaşar Kemal de çekip gitti. Orhan Kemal tek başına kalınca duramadı, o da gitti.”⁹⁹⁷

Sonuç olarak, Türkiye-Amerikan ilişkilerinin Adana'ya doğrudan ve dolaylı olmak üzere önemli etkileri olmuş, bu etkiler gündelik hayata çeşitli şekillerde tezahür etmiştir. Toplumsal hayatta yaşanan bir takım huzursuzluklar nedeniyle ortaya çıkan tepkiler Amerikanlaşmaya karşı değil Amerikalıların kurnalsız davranışları ve onlara gösterilen ayrıcalıklı tavra karşıdır.

Celal Bayar, 1957 seçimlerinden önce Taksim'deki seçim konuşmasında: “Biz memleketimizde Amerikalıların ilerleyişleri seyrini takibe çalışmaktayız. Öyle ümit ediyoruz ki, 30 sene sonra bu mübarek memleket 50 milyon nüfusu ile küçük bir Amerika olacaktır” ifadelerini kullanmıştır. Çok partili hayata geçişle bir başka noktaya evrilen Türk modernleşmesi Soğuk Savaş döneminde önüne model olarak bu modernleşmenin o dönemki öncü temsilcisi olan ABD'yi koymuştur. Amerikan politikalarının desteklenmesi Batı Bloğu'nda, hür ve demokratik dünyada yer almak kadar medeniyet âleminin gerisinde kalmamak manasına da geliyordu.1950'li yıllardaki

⁹⁹⁷ Yücel, Kırk Eylül Düşleri, s.121.

Amerikan yanlısı politikalar ve bunun gündelik hayata yansımaları sözünü ettiğimiz politik ve sosyo-kültürel iklimde Adana'da da karşılığını bulmuştur.

SONUÇ

1950'de iktidara gelen DP, tek parti devletçiliğine liberal politik tutumunu ekleyerek Türkiye'de bir dönüşüm sürecini başlatmıştır. II. Dünya Savaşı sonrası dönemde Amerika'yla kurulan yakın ilişkiler bu dönüşümün yaşanmasında büyük bir paya sahiptir. Bu dönemde iç ve dış politikada yaşanan değişim doğrudan ve dolaylı olarak Adana'daki gündelik hayatı da etkilemiştir.

Soğuk savaş döneminde Türkiye ile Amerika arasında kurulan yakın temas, Marshall yardımlarının ülkeye girmesini sağlamıştır. Bu yardımlarla birlikte DP döneminde hükümetin tarıma yönelik politikaları; tarım desteklerini artırması, tarımda makineleşmeyi kredi takviyeleriyle özendirme hızlı bir makineleşme sürecini başlatmıştır. Bu sürecin etkileri Türkiye'de ilk makineleşen şehir olarak Adana'ya çok çabuk yansımıştır. Tarımda mekanizasyon, büyük toprak sahiplerinin zenginleşip nüfuz alanlarını genişletmesine vesile olmuş; ancak geçimlik üretim yapan küçük toprak sahiplerinin kentlere göç ederek işçileşmesine neden olmuştur. Makineleşme, bir yanıyla tarımsal üretimi ve büyük toprak sahiplerinin kazançlarını artırmışsa da hatalı uygulamalar nedeniyle birçok sorunu beraberinde getirmiştir. Piyasadaki yedek parça eksikliği, makinelerin bakım ve onarımından anlayan ustaların bulunmaması, makinelere ehliyetsiz ustaların müdahale etmesi gibi çeşitli nedenlerle bu araçlardan yeterli randıman alınamamıştır. Yedek parça eksikliği, tamirci bulunmaması, yanlış kullanım gibi sorunlar bu dönemde Adana'da tarımla uğraşan kesimin gündelik yaşamını meşgul eden önemli bir mesele haline gelmiştir.

Mekanizasyon süreci ve hükümetin tarıma yönelik destekleri Adana'da pamuk üretiminde ikinci bir altın çağ başlatmıştır. Bu dönemde Adana'dan dünyanın çeşitli yerlerine pamuk ihraç edilmiş, üreticiler artan fiyatlar karşısında iyi gelirler elde etmeye başlamıştır. Pamuk, en kazançlı ürün olduğu için 1950'li yılların başında Adana'da hububat ekimi geri planda kalmıştır. Pamuk fiyatlarında özellikle 1954'den sonra görülen iniş-çıkış, dünya piyasalarına uymak adına belirlenen düşük ücretler, üreticinin giderlerini karşılayamaması gibi sorunları beraberinde getirmiştir.

Pamuk üretimindeki bolluk sanayileşmeye yansımış, bu dönemde açılan fabrikaların büyük çoğunluğunu tekstil, çırçır ve yağ fabrikası gibi ham maddesi pamuğa dayalı

üretim tesisleri oluşturmuştur. DP'nin özellikle 1954'den sonra sanayiye yönelik politikaları Adana'da açılacak fabrikalara devlet desteğini artırmıştır. Şehirde pamuğa dayalı sanayi kollarının yanı sıra sanayileşme ve nüfus artışı konut ihtiyacını ortaya çıkarmış, böylece gelişen inşaat sektörü için çimento ve kiremit fabrikaları da açılmıştır. Özellikle Kayseri'den Adana'ya çalışmak üzere gelen ailelerin yatırımları şehre önemli katkı sağlamıştır. Böylelikle yerli üretimle birlikte şehirdeki istihdam olanakları da artınca cazip bir kent haline gelen Adana, çevre bölgelerden göç almaya başlamıştır. İşçileşme sendikalaşmayı, sendikalaşma da temel haklar için mücadele bilincini sağlamıştır. 1956'da fırın işçilerinin grevi bu bilincin bir göstergesi olarak zikredilse bile bu dönemin kendine özgü koşulları nedeniyle işçi hareketlerine şüpheyle bakılması, yeterli bilincin ve örgütlenmenin olmaması işçi hareketlerinin cılız kalmasına sebebiyet vermiştir. Buna mukabil devlet desteğinde büyüyen ve palazlanan sermaye kesimi çok daha örgütlüdür.

1954'de Seyhan Barajı'nın açılması hem tarımsal alanların sulanması hem de elektrik ihtiyacını karşılaması bakımından önemli bir proje olarak şehrin gündeminde yerini almıştır. Bununla barajın temel atma ve açılış törenleri DP iktidarının propaganda aracına dönüşmüştür. Özellikle barajın açılış töreni yerel ve ulusal basında "Adana'nın ikinci kurtuluş bayramı" olarak ifade edilmiş, şehrin çeşitli yerleri bayraklarla süslenmiştir. Bu olağanüstü hazırlık sürecine Adnan Menderes'in DP icraatlarını öven muhalefetteki CHP'yi yeren bir konuşma yapması eklenince tören miting havasına dönmüştür. Halkın büyük çoğunluğu tarafından ilgiyle karşılanan baraj projesi bir spekülasyon malzemesi haline de gelmiştir. Örneğin bu dönemde barajın patlayacağı, bütün şehri sular altında bırakacağına ilişkin söylentiler şehrin gündemini bir hayli meşgul etmiştir.

Tarımsal üretimdeki gelişmeler ve bu dönemde Adana'da açılan fabrikalar köyden kente göçü artırmıştır. Kente yönelik göç, tarımda iş gücü açığı ortaya çıkarmış bu açık da başta Güney Doğu illerinden çalışmak üzere gelen göçmenlerle giderilmiştir. Bu doğrultuda nüfus artmış, genişleyen şehirde gecekondu mahalleleri kurulmaya başlanmıştır. Oy kaygısı gibi nedenlerle gecekondulaşmaya izin verilmesi çarpık kentleşmenin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sanayileşmenin sonucu olarak gecekonduların sayısı çoğalırken yeni zenginler kendilerine özel "aile apartmanları"

inşa etmeye başlamıştır. Bu gelişmeler, gündelik hayatta zenginlik ve fakirliğin mekânsal olarak ayrışmasını beraberinde getirmiştir. Şehirde daimi işçi olarak kalanlar belli başlı semtlerde bir arada toplanmaya başlamıştır. Bu semtlerde ve yoksul halkın yaşadığı kenar mahallelerde bakımsızlık ve hijyen sorunu ön plandadır ve yaşam koşulları standartların çok altındadır. Şehrin merkezi bölgelerinde ve üst sınıfın yaşadığı yerlerde hâkim olan görünüm ile gecekondu mahallelerinin ara sokakları arasında büyük bir fark vardır. Bu fark, Adana’da halkın DP döneminde zenginleşip refah içinde yaşadığı yargısının alt sınıflar için geçerli olmadığını göstermektedir.

Sanayileşme sonrası toplumlarda iş zamanıyla boş zamanın birbirinden ayrılması bu dönemde Adana’ya da sirayet etmiştir. Şehrin aydın kesimi tarafından gazetelerde yazılan yazılarda ve yapılan yorumlarda çalışmak yüceltilmiş, kahvehanelerde zaman öldürenler “tembel” ilan edilmiş, eğlencenin ancak boş zamanlarda yapılacak bir faaliyet olduğu ifade edilmiştir. Bu anlayışın yerleşmesi şehrin sanayi toplumu olma sürecine girdiğini göstermektedir. Şehirdeki eğlence ve boş zaman değerlendirme alışkanlıklarında barlar, sinemalar ve kahvehaneler bu dönemde başta gelen mekânlardır. Pamuk fiyatlarındaki artış, Adana’da yeni zengin bir sınıf yaratmıştır. 1940’lı yıllarda ortaya çıkan ve “hacığa” olarak isimlendirilen bu yeni sermayedar sınıfla 1950’li yıllarda Adana’daki eğlence hayatı arasında organik bir bağ oluşmuştur. Şehirdeki bar sayısı artmış, bu mekânlarda kadınlarla kurulan ilişkiler toplumdaki aile yapısına zarar vermiştir. Bol keseden para harcamayı bir nevi “erkeklik” ispatı sayan taşralı zenginlerin bu tutumu gece hayatındaki standartları değiştirmiştir. Bu yıllarda ani zenginleşmenin yarattığı şaşkınlık hali trajikomik sonuçlar doğurmuştur. Barlarda saçılan paralar, şehrin aydın kesimi tarafından, millî servete ihanet sayılarak eleştirilmiştir. Adanalı zenginlerin aşırı tüketime dayalı bu eğlence anlayışı, dönemin politik tutumunun gündelik yaşama yansıyan önemli bir örneğidir.

Yazlık sinemalar, Adana’da uzun yaz gecelerinin en gözde mekânlarıdır. Dış politika ve günün modasının etkisiyle çoğunlukla Hollywood filmlerinin gösterildiği bu dönemde sinema salonları yoğun ilgi görmüştür. Bu ilgede filmlerin ailelere hitap etmesi ve bilet fiyatlarının halkın bütçesine uygun olması önemli bir etkidir. Ancak özellikle kış aylarında kapalı salonların yetersiz olması sinemalarda yer bulmayı zorlaştırmış, bu da

karaborsacılığı körüklemiştir. Bu yıllarda sinemanın Adana'da revaçta olması sinemaya gönül vermiş oyuncu ve yönetmenlerin yetişmesinde etkili olmuştur.

Bir diğer boş zaman değerlendirme mekânı kahvehanelerdir. Gündelik hayatın önemli mekânları arasında yer alan kahvehaneler, Adana'da çoğunlukla yoksul, işsiz ve tutunamamış insanların zorunlu tercih ettikleri yerlerdi. Politik tartışmaların ve ayrışmaların yaşandığı, gayri resmî kumarhane işlevini de gören bu kahvehaneler, düşük gelir gruplarının uğrak yeri olmuş, bireylerin sınıf ve kader paydaşlığının getirdiği teselli merkezi ve sansürsüz davranış alanları olarak anlam kazanmıştır. Şehrin nüfusuna oranla sayıca fazla olan kahvehanelerin durumu özellikle yerel basın tarafından sürekli eleştiri konusu olmuştur. Adana'daki kahvehanelerin tembellik merkezi olarak kodlanmalarına rağmen buralara gösterilen ilgi değişmemiş, kahvehaneler gündelik hayatta sıradan insanın korunaklı, özgür mekânı olma özelliğini sürdürmüştür.

Şehrin kültür-sanat faaliyetlerini tiyatro etkinlikleri, edebiyat faaliyetleri, halkevlerindeki etkinlikler ve çeşitli mekânlardaki konserler oluşturmuştur. Özellikle, bu dönemde Şehir Tiyatrosunun açılması, şehrin önde gelen aydınları tarafından desteklenmiş ve Batılılaşma için vazgeçilmez bir unsur olarak değerlendirilmiştir. Ancak Adana halkı tarafından tiyatroya beklenen ilgi gösterilmemiştir. Sinemaların bu dönemde revaçta olması tiyatroyu arka planda bırakmış, tiyatro belirli bir zümrenin ilgisiyle ayakta kalmıştır.

Şehrin kültür-sanat hayatına önemli bir katkı da edebiyat etkinlikleriyle sağlanmıştır. Edebiyatın yaygınlaştırılmasında en önemli görevi kitaplar ve sanat dergileri üstlenmiştir. 1950 ile 1960 yılları arasında en fazla edebiyat dergisi yayımlayan şehirlerin başında Adana gelmiştir. Dolayısıyla bu yıllarda edebiyat sahasındaki faaliyetler, şehrin edebiyatçı ve sinemacı yetiştiren meşhur kimliğinin alt yapısını oluşturmaktadır.

Sosyal yaşamda kadın ve erkeğin modernleştiğinin bir başka ölçütü giyim-kuşam alışkanlarının değişmesi olarak değerlendirilmiştir. Yerel basında Avrupa ve Amerika model alınarak resmedilen kadın, bedeni ve gülen yüzüyle reklâmlarda gündelik hayatın içinde resmedilmiştir. Kadın, yerel basın sayfalarında modadan alışverişe, güzellikten ev işlerine kadar hem tüketici hem de meta konumuyla yer almıştır. Şüphesiz bu

dönemde erkekler için de çizilen ideal, modern bir tarz mevcuttur. Öyle ki yörenin kültüründe önemli bir yeri olan geleneksel şalvar giyenler eleştiri ve yaptırımlara maruz kalmışlardır. Batılı ülkelere mahcup olacağız ya da Atatürk inkılapları ihlal ediliyor gerekçesiyle yapılan bu eleştiriler kamusal alandaki kılık kıyafet alışkanlıklarını etkilemiştir.

Adana'da bu dönemde dernek ve sendikacılık faaliyetleri de artış göstermiştir. Bu artışta sanayileşme, kentleşme kadar sendika ve dernek kurma hususundaki yasakların kaldırılması da etkili olmuştur. Şehirde çeşitli sosyal kümelerin ortaya çıkması, kültür sanat faaliyetlerinin yaygınlaşması dernekleşme faaliyetlerini de yaygınlaştırmıştır. Kurulan dernekler, şehirdeki sosyal ağları genişletmiş, iş dünyasının önemli isimleriyle tüccarların bir araya gelmesini sağlamıştır.

1950'li yıllarda tarım ve sanayide yaşanan gelişmelerle Adana'ya çevre il ve ilçelerden başlayan göçler, şehre uyum, işsizlik ve yoksulluk gibi sorunları da beraberinde getirmiştir. Bu olumsuzluklar da en çok asayiş olaylarına yansımıştır. Bununla birlikte DP hükümetinin af yasasını ilan etmesi de şehirdeki asayiş sorunlarını tetiklemiştir. Bu nedenle söz konusu yasaya yönelik çeşitli eleştiriler gündeme gelmiştir. 1950'li yılların yerel basın kaynaklarında ve ulusal basının bazı örneklerinde Adana, pamuktan sonra en çok asayiş sorunlarıyla gündeme gelmiştir.

Bu dönemde karaborsacılık, şehrin gündelik hayatını olumsuz etkileyen faktörlerin başında gelmektedir. 1955'te başlayan ekonomik kriz birçok malın piyasadan çekilmesine, karaborsaya düşmesine neden olmuştur. Özellikle kahve ve şeker bulunmadığı için bu ürünler karaborsacılar tarafından yüksek fiyatlara satılmıştır. Sinema bileti üzerinden karaborsacılık yapılması halkın bu dönemde en çok şikâyet ettiği konuların başında gelmiştir.

Şehirde sıklıkla elektrik kesilmesi, et fiyatlarının sürekli artması, fırın işçilerinin grevi nedeniyle ekmek bulma sorununun yaşanması, salgın hastalıklar ve bu hastalıkların tedavisinde kullanılacak ilaçları bulmakta güçlük çekilmesi, hastanelerin bakımsız, sokakların steril olmayışı gibi sorunlar bu dönemde gündelik hayatı zorlaştıran etmenler arasındadır.

1950’li yıllarda Amerika’yla kurulan yakın ilişkiler, Amerikan yaşam tarzı ve kültürünün Türkiye’ye giriş yollarını açmıştır. Bu kültürün Adana’ya giriş süreci İncirlik Hava Üssü’nün açılmasıyla başlamıştır. Şehre yerleşen Amerikalı personellerin varlığı, bu dönemde Adana gündelik yaşamını doğrudan etkilemiştir.

Şehirdeki Amerikan etkisinin ortaya çıkmasında, bu ülkenin temsilcilerinin Adana’da düzenledikleri yarışmalar, film gösterimleri, dernek faaliyetleri gibi çeşitli etkinliklerin yanı sıra, Türk-Amerikan Derneğinin açılması, Türk-Amerikan Kitaplığı’nın oluşturulması ve Amerikan’ın Sesi Radyosu’nun yayınları etkili olmuştur. Adana basını her fırsatta, iktidarın politikasını destekleyerek Amerikalı sempatisi oluşturmaya yönelik haberlere yer vermiştir. Bu dönemde Amerikan pazarları kurulmuş, bu pazarlarda satılan eşyalar şehrin üst düzey kentli sınıfının ilgisini çekerek Amerikan hayranlığını tetiklemiştir. Bu hayranlık, Amerikalılarla arkadaş olabilmek için İngilizce öğrenme arzusunu artırmıştır.

Halkın yerel kültürüne yabancı olan Amerikalıların şehirdeki kural dışı hareketleri gündelik hayatta huzursuzluk yaratmıştır. Bu kural dışı hareketlerin başında barlarda taşkınlık yapmak, kavga çıkarmak ve gece geç saatlerde sokaklarda nara atmak geliyordu. Polisin ya da bekçinin uyarılarını dikkate almayan Amerikalıların bu tutum ve davranışları Adanalıların tepkisine yol açmıştır. Amerikalıların şehirdeki varlığına ilişkin yaşanan huzursuzluklar ve halkın şikâyeti, Amerikanlaşmaya değil onların kuralsız davranışlarına ve onlara gösterilen ayrıcalıklı tavra karşı olmuştur. Bunun dışında İncirlik Hava Üssü dolayısıyla şehirde yeni bir iş imkânının ortaya çıkması, şehir esnafının döviz kazanması gibi etkenler memnuniyet dahi uyandırmıştır. Özetle Amerikanlaşmanın gündelik hayattaki yansımaları iktidar ve Adana halkı nezdinde desteklenmiş ve sürdürülmüştür.

1950’li yıllarda, gündelik hayatta sıradan insanların yaşam biçimi Adana yerel basın yazarlarının gündemi haline gelmiş, bu yazarlar köşe yazıları aracılığıyla halkı belirli bir kurallar bütününe dahil etmeye çalışmışlardır. Bunu kimi zaman modernist kimi zaman da geleneksel bir anlayışla yapmış olan yazarların yorumları toplumu denetleyici, düzenleyici bir amaca hizmet etmiştir. Ancak gündelik hayatın kural tanımazlığı halkın kendi kurallar bütününe oluşturma çabası kamusal alanlarda defalarca kendini göstermiştir.

DP'li yılların Adana'daki etkileri, edebiyat dünyasının önemli yazarlarından Orhan Kemal ve Yaşar Kemal gibi isimlerin eserlerine konu olmuştur. Bu eserlere bolca malzeme veren şehrin gündelik yaşamındaki köklü dönüşüm sürecinin yansımaları günümüze kadar devam etmektedir. Verimli toprakları, ılıman iklimi ve sanayi tesisleriyle Adana, Çukurova bölgesinin en cazip şehri olmaya devam etmiş, özellikle 1980'lerden itibaren şehrin Güney Doğu'dan aldığı göçler artarak çoğalmıştır. Bu göç yoğunluğundan kaynaklı işsizlik, şehre uyum çabaları gibi etkenler Adana'nın uzun geçmişine yayılan "raconculuk" anlayışıyla birleşince, asayiş hususundaki sorunlar devam edegelmiş, şehir, üçüncü sayfa gazete haberleri ve televizyonda adliye önü olaylarıyla negatif şöhretini sürdürmüştür.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

BCA, Kararlar Daire Başkanlığı (1928-) (30-18-1-2)

BCA, Yassı Ada Mahkemesi Kararları (1960) (10- 9- 00)

Resmi Yayınlar

DİE, Genel Nüfus Sayımı, (1945,1950,1955,1960), Ankara, DİE.

Resmi Gazete

TBMM Kütüphanesi, 1946 Demokrat Parti Programı, yer: 2008-563.

TBMM Tutanak Dergisi, 20 Mart 1950, 8. Dönem, c. XXIV

TBMM Tutanak Dergisi, 2 Mart 1951, 9. Dönem, c. VI

TBMM Tutanak Dergisi, 25 Haziran 1951, 9. Dönem, c. VIII

TBMM Tutanak Dergisi, 23 Ocak 1952, 9. Dönem, c. XII

TBMM Tutanak Dergisi, 20 Haziran 1952, 9. Dönem, c. XVI

TBMM Tutanak Dergisi, 18 Kasım 1952, 9. Dönem, c. XVIII

TBMM Tutanak Dergisi, 28 Kasım 1952, 9. Dönem, c. XVII

TBMM Tutanak Dergisi, 18 Nisan 1955,10. Dönem, c. VI

TBMM Tutanak Dergisi, 21 Aralık 1955,10. Dönem, c. VIII

TBMM Tutanak Dergisi, 20 Aralık 1957, 11. Dönem, , c. I

TBMM Tutanak Dergisi, 12 Aralık 1958, 11. Dönem, c. IV

TBMM Tutanak Dergisi, 13 Ocak 1960, 11. Dönem, c. XI

Sürelî Yayınlar

a) Gazeteler

Akşam

Bugün

Cumhuriyet

Demokrat

Hür Fikir

İşçi Haberleri

Köylü Sesi

Millet

Milliyet

Seyhan

Tecim

Türk Sözü

Vatan

Vatandaş

Yeni Adana

Zafer

b) Dergiler

Akademik Bakış Dergisi

Anadolu Tarım Bilimleri Dergisi

Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi

Ankara Üniversitesi SBF Dergisi

Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi

Ankara Üniversitesi Tiyatro Araştırmaları Dergisi

Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi

Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi

Atatürk Yolu Dergisi

Avrupa Günlüğü

Belleten

Birikim Dergisi

CTAD

Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi
Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Erdem Dergisi
Görüşler Dergisi
Güney Mimarlık Dergisi
İstanbul Üniversitesi AİT Enstitüsü Dergisi
İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi
İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi
İstanbul Üniversitesi, İletişim Fakültesi Dergisi
Journal of Farm Economics
Kebikeç Dergisi
Land Economics
Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi
Middle Eastern Studies
Polis Dergisi
Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi
Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Tarih Okulu Dergisi
The Anthropologist
The Western Political Quarterly
Turkish Studies
Tüberküloz ve Toraks Dergisi
Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi
Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi
Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi
Yönetim Bilimleri Dergisi

Araştırma Eserleri

A) Kitaplar

100. Yıla Doğru Yeni Adana Gazetesi, haz. Vahit Şahin vd., Yeni Adana Gazetesi Kitapevi Yayınları, Adana 2017.
- 1967 Adana İl Yıllığı, İpek Matbaası, Adana: 1968.
- Adana Sanayi Tarihi, Adana Sanayi Odası, koor. Necmi Özcanlı, Yeniden Grup Matbaacılık, Adana: 2008.
- Adana'da Törenler, der. Mehmet Baltacı, Haluk Uygur vd, Ulusoy Ofset, Adana: 2003.
- AKMAN, Osman Atalay, *İncirlik Üssünün Kullanımı ve Türk-Amerikan Stratejik Ortaklığındaki Rolü*, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ekim: 2007.
- AKTAN, Reşat, *Türkiye İktisadı*, Sevinç Matbaası, Ankara: 1972.
- ALVER, Füsun, *Gazetecilik Bilimi ve Kuramları*, Kalkedon Yayınları, İstanbul: 2011.
- ARMAOĞLU, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım Yayınevi.
- ASLAN, Kadir, *Millî Mücadele'de Dörtyol*, Hatay: 1991.
- AŞKAROĞLU, Haluk vd, *Şap Hastalığıyla Mücadele El Kitabı*, Ekim: 2010.
- AVAGYAN, Arsen, GAİDZ F., Minnasian, *Ermeniler ve İttihat ve Terakki*, Aras Yayınları, İstanbul: 2005.
- AYALP, Ekrem, *Restructuring Agriculture And Adaptive Processes in Rural Areas: The Case of Cotton Sektor in Adana-Karataş*, The Graduate School of Natural And Applied Sciences of METU, December 2007.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya, *İkinci Adam*, c. II, Remzi Kitabevi, İstanbul: 1967.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya, *İkinci Adam*, c.III, Remzi Kitabevi, İstanbul: 1967
- AYDEMİR, Şevket Süreyya, *Menderes'in Dramı*, Remzi Kitabevi, İstanbul: 1993.
- BASKICI, Mehmet Murat, *1800-1914 Yıllarında Anadolu'da İktisadi Değişim*, Turhan Kitabevi, Ankara: 2005.
- BENNETT, Andy, *Kültür ve Gündelik Hayat*, Phoenix Yayınları, Ankara: 2013.
- BERMAN, Marshall, *Katı Olan Her şey Buharlaşıyor*, İletişim Yayınları, İstanbul: 2017.
- BÖLME, Selin M., *İncirlik Üssü, ABD'nin Üs Politikası ve Türkiye*, İletişim Yayınları, İstanbul: 2012.

- BURKE, Peter, *Kültür Tarihi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul: 2008.
- CANKA, Selahattin, *Bit Pazarı*, Karahan Kitabevi, Adana: 2011.
- CANTEK, Levent, *Cumhuriyetin Büluğ Çağı, Gündelik Yaşama Dair Tartışmalar (1945-1950)*, İletişim Yayınları, İstanbul: 2013.
- CAUNCE, Stephen, *Sözlü Tarih ve Yerel Tarihçi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul: 2008.
- Cemal Paşa, *Hatıralar*, İş Bankası Yayınları, İstanbul: 2001.
- CERTAUE, Michael De vd, *Gündelik Hayatın Keşfi II, Konut, Mutfak İşleri*, Dost Kitabevi, Ankara: 2015.
- CERTAUE, Michael De, *Gündelik Hayatın Keşfi – I Eylem, Uygulama, Üretim Sanatları*, Dost Kitabevi, Ankara: 2009.
- CUÏNET, Vital, *La Turquie d'Asie II*, Paris 1882.
- Cumhuriyet'e Giden Yolda Adana, 1918'den 1998'e*, Yeni Adana Gazetesi Yayını, Adana: 1998.
- Cumhuriyet'in 75 Yılı (1923-1953)*, YKY, İstanbul: 1999.
- Cumhuriyet'in 75 Yılı (1954-1978)*, c. II, YKY, İstanbul: 1999.
- ÇADIRCI, Musa, *Tanzimat Dönemi'nde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, TTK, Ankara:1991.
- ÇANAK, Erdem, *Cumhuriyet Döneminde Tarihi, Sosyal, Siyasal ve Ekonomik Yönüyle Seyhan (Adana) Şehri (1923-1956)*, Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Manisa 2013.
- ÇELİK, Kemal, *Millî Mücadele'de Adana ve Havalisi (1918-1920)*, TTK, Ankara: 1999.
- ÇETİNKAYA, Özgür, *Farm Labor Intermediaries in Seasonal Agricultural Work in Adana-Çukurova*, The Graduate School of Social Sciences of METU, December 2008.
- ÇOKUĞRAŞ, Işıl, *Bekâr Odaları ve Meyhaneler, Osmanlı İstanbul'unda Marjinalite ve Mekân (1789-1839)*, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul: 2016.
- ÇONGUR, H. Rıdvan, *Profesör Remzi Oğuz Arık*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara: 2001.
- DİKİLİTAŞ, Osman Sait, *Demokrat Parti Hükümetlerinin Sosyo-Ekonomik Alandaki İcraatları (1950-1960)*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Konya: 2007.

- DİNO, Abidin, *Adana Yazıları*, haz. Murat Baycanlar, Karahan Kitabevi, Adana: 2013.
- ENER, Kasım, *Çukurova Kurtuluş Savaşı'nda Adana Cephesi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara: 1996.
- ENER, Kasım, *Tarih Boyunca Adana Ovasına Bir Bakış*, Adana: 1958.
- EROĞUL, Cem, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, İletişim Yayınları, İstanbul: 2003.
- EYUBOĞLU, Sabahattin, *Köy Enstitüleri Üzerine*, Yeni Gün Haber Ajansı, Nisan: 1999.
- FAROQHI, Suraiya, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam, Ortaçağ'dan Yirminci Yüzyıla*, çev. Elif Kılıç, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul: 2014.
- GİRİCİ, Abdülgani, *1920 Adana Ermeni Mezalimi Hatıraları*, TTK, Ankara: 2011.
- GÜLTEKİN, Mehmet Nuri, *Orhan Kemal'in Romanlarında Modernleşme, Birey ve Gündelik Hayat*, Everest Yayınları, İstanbul: 2011.
- GÜRÜN, Kamuran, *Ermeni Dosyası*, Rüstem Yayınları, 2001.
- GÜVEN, O. Özgür "Psikopat, Sabıkalı, Umutsuz: Suçun İrksallaştırılması ve Kapkaç", *Yerli ve Millî Gündelik Hayat*, der. Mesut Yücebaş, İletişim Yayınları, İstanbul: 2016.
- HABERMAS, Jürgen, *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü*, çev. Tanıl Bora, Mithat Sancar, İletişim Yayınları, İstanbul: 2007.
- HABORA, Bülent, *Benim Başkentim Adana*, Heyamola Yayınları, İstanbul: 2009.
- HACIOĞULLARI, Abdullah, *Adana'ya Yön Verenler*, Ares Kitap, İstanbul: 2009.
- HATİPOĞLU, Süleyman, *Filistin Cephesi'nden Adana'ya Mustafa Kemal Paşa*, Yeditepe Yayınları, İstanbul: 2009.
- HOBSBAWM, Eric, *Kısa 20. Yüzyıl, 1914-1991 Aşırılıklar Çağı*, Everest Yayınları: 2012.
- IGGERS, Georg G., *Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul: 2011.
- İNSEL, Ahmet, *Türkiye Toplumunun Bunalımı*, Birikim Yayınları, İstanbul: 1990.
- İSLAM, İbrahim, *Milli Mücadelede Yeni Adana Gazetesi*, haz. Ahmet Karataş, Ufuk Ofset Matbaacılık, Adana: 2017.
- KAPLAN, Mevlüt, *Aydınlanma Devrimi ve Köy Enstitüleri*, T.C Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara: 2002.
- KARPAT, Kemal, *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul: 2015.

- KARPAT, Kemal, *Türkiye’de Toplumsal Dönüşüm*, Timaş Yayınları, İstanbul: 2016.
- KAYNAR, Mete Kaan, “Önsöz”, *Türkiye’nin 1950’li Yılları*, haz. Mete Kaan Kaynar, İletişim Yayınları, İstanbul: 2015.
- KAZANCIGİL, Ali, “Türkiye’de Modern Devletin Oluşumu ve Kemalizm”, *Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme*, der. Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay, Alfa Yayınları, İstanbul: 2000.
- KAZGAN, Gülten, *Türkiye Ekonomisinde Krizler 1929-2009, Ekonomi Politik Açısından Bir İrdeleme*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul: 2012.
- KESKİNER, Arif, *Çiçek Gibi*, Doğan Kitap, İstanbul: 2013.
- KÖKER, Levent, *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*, İletişim Yayınları, İstanbul: 2006.
- LAFARGUE, Paul, *Tembellik Hakkı*, Çev. Vedat Günyol, Telos Yayıncılık, 1996.
- LEFEBVRE, Henri, *Gündelik Hayatın Eleştirisi I*, Sel Yayıncılık, İstanbul: 2013.
- LEFEBVRE, Henri, *Modern Dünyada Gündelik Hayat*, Metis Yayınları, İstanbul: 2013.
- LEWİS, Bernard, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, TTK, Ankara: 2004.
- MAKAL, Ahmet, *Ameleden İşçiye, Erken Cumhuriyet Dönemi Emek Tarihi Çalışmaları*, İletişim Yayınları, İstanbul: 2007.
- MARDİN, Şerif, *Türk Modernleşmesi*, Makaleler 4, İletişim Yayınları, İstanbul: 2015.
- NADİRLER, Can Nadir, *Anılarda Adana*, Ulusoy Matbaacılık, Aralık: 2008.
- Orhan Kemal, *Eskici ve Oğulları*, Everest Yayınları, İstanbul: 2015.
- Orhan Kemal, *Hanımın Çiftliği I, Vukuat Var*, Everest Yayınları, İstanbul: 2009.
- Orhan Kemal, *Hanımın Çiftliği II*, Everest Yayınları, İstanbul: 2009.
- Orhan Kemal, *Kaçak*, Everest Yayınları, İstanbul: 2013.
- ÖRNEK, Cangül, *Türkiye’nin Soğuk Savaş Dönemi Düşünce Hayatı, Antikomünizm ve Amerikan Etkisi*, Can Yayınları, İstanbul: 2015.
- ÖYMEN, Altan, *Bir Dönem Bir Çocuk*, Doğan Kitap, İstanbul: 2003.
- ÖYMEN, Altan, *Değişim Yılları*, Doğan Kitap, İstanbul: 2014.
- ÖZARSLAN, Osman, *Hovarda Âlemi, Taşrada Eğlence ve Erkeklik*, İletişim Yayınları, İstanbul: 2016.

- ÖZBARAN, Salih, *Tarih, Tarihçi ve Toplum*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul: 2005.
- ÖZER, Sevilay, *Demokrat Parti'nin Köy ve Köylü Politikaları (1946-1960)*, Berikan Yayınevi, Ankara: 2013.
- POYRAZ, Mehmet, *Yaşar Kemal*, Karahan Kitabevi, Adana: 2015.
- RAMAZANOĞLU, Gözde, *Adana'da Tarih, Tarihte Adana*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul: 2006.
- SABANCI, Sakıp, *İşte Hayatım*, Aksoy Matbaacılık, İstanbul: 1985.
- SARIKÖSE, Selma Turhan, *XIX. YY. da Çukurova'da Doğal Afetler ve Salgın Hastalıklar*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Konya: 2013.
- SAYIN, Meral, *Portakal Çiçeği Kokan Şehir*, Alev Dikici Basım, Adana: (?).
- Seyhan Barajı Hidro-Elektrik Santrali Sulama ve Taşkın Önleme Tesisleri*, Elektrik İşleri Etüd İdaresi Müdürlüğü, Şubat 1952.
- SEZER, H. Emin, *Remzi Oğuz Arık*, Toker Yayınları, İstanbul: 1976.
- ŞEN, Sabahattin, *Bereketli Toprağın Renkleri*, Sis Yayıncılık, Haziran: 2007.
- TEKEREK, Nurhan, *Cumhuriyet Dönemi'nde Adana'da Tiyatro Yaşamı (1923-1990)*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara: 1997.
- TEXIER, Charles, "Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi", çev. Ali Suat, c. III, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ankara: 2002.
- TOROS, Taha, *Şair Ziya Paşa'nın Adana Valiliği*, Yeni Adana Basımevi, Adana: 1940.
- TUNÇAY, Mete, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması 1921-1931*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul: 2005.
- VARLIK, Bülent, *Emperyalizmin Çukurova'ya Girişi*, Tüm İktisatçılar Birliği Yayınları, Ankara: 1977.
- YAKTI, Özlem, *Toplumsal Değişim ve Dönüşüm Sürecinde Adana'nın Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı (1923-1960)*, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2014.
- Yaşar Kemal, *Hüyükteki Nar Ağacı*, YKY, İstanbul: 2016.
- Yaşar Kemal, *Yaşar Kemal Kendini Anlatıyor*, YKY, İstanbul: 2015.
- Yayınları, İstanbul: 2007.
- YAVUZ, Hilmi, *Türkiye'nin Zihin Tarihi*, Timaş, İstanbul: 2009.

YETKİN, Çetin, *Karşı Devrim 1945-1950*, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafa-i Hukuk Yayınları, 2006.

YÜCEBAŞ, Mesut, *Yerli ve Millî Gündelik Hayat*, der. Mesut Yücebaş, İletişim Yayınları, İstanbul: 2016.

YÜCEL, Zeki, *Kırk Eylül Düşleri*, Karahan Kitabevi, Adana: 2013.

ZÜRCHER, Erik Jan, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul: 1999.

B) Bildiri ve Makaleler

ACAR, S. Mümtaz, “Kalkınan Adana”, *Vatandaş*, 6 Kasım 1957.

“Adana Ekonomisinin Gelişmesi, Organize Sanayi Bölgesinin Gelişmedeki Yeri ve Önemi”, Seminer, Adana Sanayi Odası ve İktisadi Araştırmalar Vakfı, İstanbul: 1995.

“Adana Türk Musiki Cemiyeti”, *Kalem*, 14-15 (Şubat-Mart 1950).

“Adana’ya Güç Verenler I, “İsmet Atlı”, s. 15,
<http://www.adanayagucverenler.com/Eser/ismet-atli/20/>, 11 Aralık 2016.

“Adana”, *Yurt Ansiklopedisi*, Türkiye İl İl; Dünü, Bugünü, Yarını, Anadolu Yayıncılık, c.I, İstanbul: 1981.

AKALIN, Gülseren, “Kurtuluş Savaşında Adana Basını”, Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırma Merkezi,
<http://turkoloji.cu.edu.tr/CUKUROVA/makaleler/3.phpNo: 267>.

AKBARLAS, Rauf, “Sıcağın Tesiri”, *Bugün*, 20 Temmuz 1955.

AKKAYA, Yüksel, “Çukurova’da Sendikacılık ve İşçi Hareketleri 1923-1960”, *Kebikeç*, 5 (1997), s. 183-200.

AKKAYA, Yüksel, ALTIOK, Metin, “Çukurova’da İşçi Hareketi ve Sendikacılık”, *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, Numune Matbaacılık, İstanbul: 1996.

AKTAN, Necmi, “Adana’daki Kumarçılar”, *Yeni Adana*, 14 Temmuz 1950.

AKTAN, Necmi, “Kahve Köşeleri”, *Yeni Adana*, 26 Temmuz 1950.

AKTAN, Necmi, “Sebze Pazarı Değil Ölüm Pazarı”, *Yeni Adana*, 3 Temmuz 1950.

AKTAN, Reşat, “Mechanization of Agriculture in Turkey”, *Land Economics*, XXXIII/4 (November, 1957), s. 273-285.

ALKAN, Mehmet Ö., “Kahve –Kahvaltı ve Çay Tiryakiliği”, *Türkiye’nin 1950’li Yılları*, haz. Mete Kaan Kaynar İletişim Yayınları, İstanbul: 2015.

ALKAN, Mehmet Ö., “Soğuk Savaş’ın Toplumsal, Kültürel ve Günlük Hayatı İnşa Edilirken...”, haz. Mete Kaan Kaynar, *Türkiye’nin 1950’li Yılları*, haz. Mete Kaan Kaynar, İletişim Yayınları, İstanbul: 2015.

ALTAY, Sadet, Bulaşıcı ve Müzmin Bir Sosyal Afet: Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Trahom Hastalığı ve Mücadele Çalışmaları (1924-1938), *CTAD*, 23 (Bahar 2016), s.167-211.

ARGIN, Şükrü, “Boş Zamanın Toplumsal Anlamı Üzerine Notlar”, *Birikim Dergisi*, Birikim Yayınları, 43 (1992), s. 29-41.

- ARTUÇ, Nevzat “1909 Adana Olayları Sonrasında Cemal Paşa’nın Tutumu ve Yaraları Sarma Çabaları”, *1909 Adana Olayları/Makaleler*, Kemal Çiçek, TTK, Ankara: 2011.
- ASYA, Arif Nihat, “Adana”, *Demokrat*, 5 Ocak 1953.
- ASYALI, Hamid Salih, “Adana Hapishanesi”, *Yeni Adana*, 11 Şubat 1955.
- ASYALI, Hamid Salih, “Amerikan Seçimleri Münasebetiyle”, *Millet*, 3 Kasım 1952.
- ASYALI, Hamid Salih, “Hak Bildiğin Bir Yola Yalnız Gideceksin”, *Millet*, 11 Kasım 1952.
- ATALAY, Emin, “Ev Kiraları”, *Millet*, 25 Eylül 1952.
- AYDIN, Suavi, “Türkiye’nin Demiryolu Serüvenine Muhtasar Bir Bakış”, *Kebikeç Dergisi*, 11 (2001), s. 49-94.
- AYHAN, Yusuf, “Çocuk Tiyatrosunun Mana ve Ehemmiyeti”, *Vatandaş*, 23 Kasım 1957.
- AYHAN, Yusuf, “Çukobirlik”, *Yeni Adana*, 7 Ocak 1953.
- AYHAN, Yusuf, “Çukobirlik”, *Yeni Adana*, 8 Ocak 1953.
- AYHAN, Yusuf, “Mesud Bir İhtiyaç”, *Yeni Adana*, 14 Mart 1957.
- AYHAN, Yusuf, “Seyhan Barajı”, *Yeni Adana*, 12 Eylül 1955.
- AYHAN, Yusuf, “Spor Sarayı İnşaatı”, *Yeni Adana*, 19 Nisan 1954.
- AYHAN, Yusuf, “Şehir Tiyatrosuna Dair, Şehir Meclisi Azaları ile Bir Hasbihal”, *Yeni Adana*, 16 Mart 1957.
- AYHAN, Yusuf, “Telif Eser Meselesi”, *Vatandaş*, 17 Eylül 1958.
- AYKAŞ, Erol, “Belediye ve Ekmek”, *Köylü Sesi*, 18 Mayıs 1954.
- AYKAŞ, Erol, “Sinemalar”, *Köylü Sesi*, 12 Mayıs 1954.
- AYMAN, Murat, “İlle de Sen”, *Adana Futbolu*, der. Yavuz Yıldırım-Mustafa Uçar, İletişim Yayınları, İstanbul: 2009.
- AYMARD, Maurice, “Mekânlar”, Fernand Braudel, *Akdeniz*, Metis Yayınları, 2007.
- BAĞÇECİ, Yahya, “İsyandan İtaate; Kavalalı Mehmet Ali Paşa Babıâli İlişkileri (1841-1849)”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, VII/32 (2014), s. 219-231.
- BASKICI, Murat, “Osmanlı Tarımında Makineleşme:1870-1914”, *Ankara Üniversitesi, SBF Dergisi*, LVIII/1 (2002), s. 29-53.

- BAŞÇETİNÇELİK, Ali, “Sabandan Uyduya: Çukurova’da Tarım”, *Efsaneden Tarihe, Tarihten Bugüne Adana: Köprübaşı*, ed: Erman Artun-M. Sabri Koz, YKY, İstanbul: 2000.
- BATUMLU, Enver, “İkinci Kurtuluş: Seyhan Tesisleri”, *Vatandaş*, 8 Nisan 1956.
- BATUMLU, Ragıp, “Amerikalılardan Bunu İstiyoruz”, *Bugün*, 1 Mayıs 1958.
- BATUMLU, Ragıp, “Köprübaşının Hali”, *Bugün*, 24 Mayıs 1957.
- BATUMLU, Ragıp, “Müslümanlık ve Komünizm”, *Vatandaş*, 14 Nisan 1951.
- BATUMLU, Ragıp, “Pamuk Davası”, *Vatandaş*, 13 Ocak 1956.
- BAYKAL, “Gürültü ile Mücadele”, *Seyhan*, 9 Nisan 1951.
- BAYKAL, “Adana Barları”, *Seyhan*, 24 Aralık 1951.
- BAYKAL, Cevdet Yakup, “Güzelleşen Şehir”, *Vatandaş*, 9 Ağustos 1957.
- BAYRAKTAR, Hilmi, “Kırım ve Kafkasya’dan Adana Vilayetine Yapılan Göç ve İskânlar (1869-1907)”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 22 (Güz, 2007), s. 405-434.
- BAYTAL, Yaşar, “Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları (1950-1957)”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 40 (Kasım 2007), s. 545-567.
- BESİM, Teyfik, “Edebiyat Matinesi”, *Demokrat*, 7 Aralık 1954.
- BİLGİNER, Recep, “CHP Neden Kazanamadı?”, *Demokrat*, 22 Mayıs 1954.
- Birinci Sözlü Tarih Atölyesi Kayıtları, 6-7 Haziran 1993, Tarih Vakfı Yayınları, ed: Neşe Erdilek Tunçay.
- BORA, Tanıl – ÜNÜVAR, Kerem, “Ellili Yıllarda Türkiye’de Siyasi Düşünce Hayatı”, *Türkiye’nin 1950’li Yılları*, haz. Mete Kaan Kaynar, İletişim Yayınları, İstanbul: 2015.
- BÜLBÜL, Özlem, “Remzi Oğuz Arık ve Anadolu Milliyetçilik”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (2016), s. 73-94.
- CAN, Tevfik, “Verem Haftası Başında”, *Demokrat*, 11 Ocak 1956.
- CANKA, Selahattin, “Karaborsayı Neden Destekliyoruz?”, *Demokrat*, 29 Haziran 1954.
- CEYHAN, Mehmet, “Avian İnfluenza (Kuş Gribi, Tavuk Vebası): Yaşadığımız Bir Salgının Ardından”, *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, 49, (Nisan-Haziran 2006), s. 81-89.
- CİLLOV, Haluk, “Türkiye’de Ziraî Makineleşme”, *Milliyet*, 13 Nisan 1960.

- COSSABOM, Robert, LEİSER, Gary, “Adana Station 1943-1945: Prelude to the Post-war American Military Presence in Turkey”, *Middle Eastern Studies*, XXXIV/1 (January 1998), s. 73-86.
- COŞAR, Nevin, “Demokrat Parti Dönemi Maliye Politikası”, *Ankara Üniversitesi, SBF Dergisi*, LX/1 (2005), s. 29-58.
- ÇAĞLI, Yusuf Ziya, “Okullarımızda Din Derslerinin Okutulması Laikliğe Mani Değildir”, *Vatandaş*, 24 Ocak 1956.
- ÇAKIRER, Yasemin, “‘Onlar Olmasa Evimizi Kim Temizleyecek?’ Korunaklı Yaşamıyla Adana Varsılı ve Mekânsal Ayrışma”, *Kebikeç*, 21 (Ankara 2006), s. 211-230.
- ÇANAK, Erdem, “Akgünler Gazetesi ve Gazetede Adana Halkevi”, <http://www.atam.gov.tr/wp-content/uploads/01-Erdem-Canak.pdf>.
- ÇANAK, Erdem, “Çukurova: Adana Halkevi Dergisi”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, XXII/1 (2013), s. 139-156.
- ÇİÇEK, Kemal, “Bildiklerimiz Bilmediklerimiz”, *1909 Adana Olayları/Makaleler*, TTK, Ankara: 2011.
- DEMİRBAŞ, Cevdet, “Osmanlı İmparatorluğu’ndan Günümüze Polis Teşkilatı”, *Polis Dergisi*, 43 (Ocak-Şubat-Mart 2005), s. 147-149.
- DEMİRCİOĞLU, AYTEKİN, “A Comparison of the Views of Ibn Khaldun and Montesquieu in Terms of the Effect of Climatic Conditions on Human Life”, *The Anthropologist*, XVII/3 (2014), 725-733.
- DİKİCİ, Ali, “Demokrat Parti Döneminde İç Güvenlik ve Türk Polis Teşkilatı”, *Akademik Bakış Dergisi*, III/ 5 (Kış 2009), s. 61-94.
- ELBEYİOĞLU, Mahmut Aydın, “Kirli Sokaklar”, *Vatandaş*, 22 Nisan 1951.
- ELBEYİOĞLU, Mahmut Aydın, “Sinema Biletlerinde Karaborsacılık”, *Vatandaş*, 18 Nisan 1951.
- EMİROĞLU, Kudret, “Adana’da Sanayi ve Sanayiciler Hakkında”, *Adana’ya Kar Yağmış*, ed. Behçet Çelik, İletişim Yayınları, İstanbul: 2012.
- EMRE KAYA, Ayşe Elif, “Demokrat Parti Döneminde Basın-İktidar İlişkileri”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 39 (2010), 93-118.
- ERDEM, Müyesser, TAŞÇI, Nazan, “Tüberküloz Hastalarında Benlik Saygısı Düzeylerinin Belirlenmesi”, *Tüberküloz ve Toraks Dergisi*, LI/2 (2003), s. 171-176.
- ERHAN, Çağrı, “ABD ve NATO’yla İlişkiler”, *Türk Dış Politikası*, ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul: 2011.

- ERMAN, Onur-KARMAN, Figen, “Aile Apartmanları: 1950-1960’larda Adana Örneklemleri”, *Güney Mimarlık*, TMMOB Mimarlar Odası Adana Şubesi, Deprem ve Mimarlık, 7 (Mart 2012), s. 49-55.
- ERSEN, M. Cavit, “Tiyatro Gösterileri ve Moliere”, *Demokrat*, 1 Mayıs 1954.
- ERTEM, Barış, “Atatürk’ü Koruma Kanununun Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde Tartışılması”, *Turkish Studies - International Periodical ForThe Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume VIII/5 (Spring 2013), p. 261-278.
- ETİZ, Feyyaz, “Adana’da Verem”, *Bugün*, 10 Ocak 1953.
- GEDİKOĞLU, Kenan, “Akkapı”, *Yeni Adana*, 13 Kasım 1959.
- GEDİKOĞLU, Kenan, “Haydar”, *Yeni Adana*, 27 Ekim 1959.
- GEDİKOĞLU, Kenan, “Şehirde Adım Adım-Köşe Bucak”, *Bugün*, 8 Ocak 1953.
- GEDİKOĞLU, Kenan, “Yavuzlar”, *Yeni Adana*, 23 Ekim 1959.
- GÖKSEL, Kemal, “Amerikalı”, *Bugün*, 10 Eylül 1953.
- GÖKSEL, Kemal, “Pamuk Derdimiz”, *Bugün*, 3 Temmuz 1958.
- GÖKSEL, Kemal, “Seyhan Barajı”, *Bugün*, 25 Ekim 1953.
- GÖKSEL, Kemal, “Türk-Amerikan Derneği”, *Bugün*, 15 Nisan 1960.
- GÖKSEL, Kemal, “Türk-Amerikan Dostluğu”, *Bugün*, 26 Ekim 1954.
- GÖKSEL, Kemal, “Türk-Amerikan Dostluğu”, *Bugün*, 28 Ekim 1954.
- GÖKULU, Gökhan, “Kent Güvenliği, Kentleşme ve Suç İlişkisi”, *Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, XXIV/1 (Erzurum 2010), s.209- 226.
- GÜLMEN, Hakkı, “Tiyatro”, *Yeni Adana*, 17 Mart 1959.
- GÜLMEN, Hakkı, “Urumlu Kadınlar”, *Bugün*, 2 Ocak 1953.
- GÜLMEN, Hakkı, “Kiremithane”, *Yeni Adana*, 21 Ekim 1959.
- GÜRTUNÇ, Şahin, “Barda Bir Gece”, *Seyhan*, 19 Mart 1951.
- GÜVEN, Ferit Celal, “Adana Demokratlarının Güzel Bir Jesti”, *Türk Sözü*, 1 Kasım 1958.
- GÜVEN, Ferit Celal, “Bölgemizin İktisadi Sıkıntısı Ağırdır”, *Türk Sözü*, 15 Kasım 1958.

- GÜVEN, Ferit Celal, “Görülmemiş Kalkınmanın Yanı sıra Görülmemiş Sıkıntı”, *Türk Sözü*, 2 Kasım 1958.
- GÜVEN, Ferit Celal, “Mücadele Siyasi Bir Partinin Gücüdür”, *Türk Sözü*, 18 Ekim 1958.
- HALAÇOĞLU, Yusuf, “Adana Tarihçesi”, *Efsaneden Tarihe, Tarihten Bugüne, Adana: Köprübaşı*, der. Erman Artun-M .Sabri Koz, YKY, İstanbul: 2000.
- HALAÇOĞLU, Yusuf, “Fırka-i İslahiye ve Yapmış Olduğu İskan”, *Tarih Dergisi*, S. 27 (1973), s. 1-20.
- HILTNER, John, “Land Accumulation in The Turkish Çukurova”, *Journal of Farm Economics*, Vol: 42, No: 3 (August, 1960), s. 615-628.
- İLPARS, Derviş, “Sonu Ne Olacak”, *Türk Sözü*, 22 Ağustos 1958.
- KALAFAT, Haluk, “İncirlik Bilmecesinin Tarihi”, <https://bianet.org/biamag/diger/159264-incirlik-bilmecesinin-tarihi>, 22 Nisan 2017.
- KARA, Hamdi, “Çukurova’da Kentleşme ve Sanayileşmenin Tarım Topraklarına Etkisi”, *Ankara Üniversitesi, DTCF Dergisi*, XXXII/1-2 (Ankara 1988), s. 267-280.
- KARADAĞ, Nurhan, “1932-1951 Yılları Arasında Halkevleri Tiyatro Çalışmaları”, *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, Ankara Üniversitesi, DTCF Tiyatro Bölümü, 8 (1988), s. 135-177.
- KARAKAYA, Erkan, “Şafak Eren: ‘Plan Uygulanabilir Olduğu Ölçüde Önem Kazanır’”, *Güney Mimarlık Dergisi*, TMMOB Mimarlar Odası Adana Şubesi, 3 (Mart 2011), s. 3-12.
- KARAÖMERLİOĞLU, M. Kasım, “Bir Tepeden Reform Denemesi: Çiftçiyi Topraklandırma Kanununun Hikâyesi”, *Birikim Dergisi*, 107 (Mart, 1998), s. 31-47.
- KARPAT, Kemal H., “The Turkish Elections of 1957”, *The Western Political Quarterly*, XIV/2 (June, 1961), s. 436-459.
- KESKİN, Hasan F. “Hula-Hoop Salgını Münasebetiyle”, *Vatandaş*, 20 Aralık 1958.
- KILIÇ, Hulusi, “Çukurova’da Sporun Altın Kozası-Yenilmez Armadanın Yenilmez Kaptanı Muharrem Gülergin’in Öyküsü-”, *Adana Futbolu*, der. Yavuz Yıldırım-Mustafa Uçar, İletişim Yayınları, İstanbul: 2009.
- KOÇAK, Kıvanç, “Bereketli Topraklardan Bir Kıssa: Adanaspor”, *Adana Futbolu*, der. Yavuz Yıldırım, Mustafa Uçar, İletişim Yayınları, İstanbul: 2009.

- KONUŞ, Metin, UĞURLU KARAAĞAÇ, “Adana'da Pamukta Yeşil kurt (Helicoverpaarmigera (Hübner)'un İnsektisitlere Karşı Dayanıklılık Oranlarının Belirlenmesi”, *Anadolu Tarım Bilimleri Dergisi*, On Dokuz Mayıs Üniversitesi, XXIX/II (2014), s. 106-112.
- KÖSE, İsmail, “Amerikan Arşiv Belgelerinde Türk-Amerikan İlişkilerinin Başlaması, 1830 Tarihli Ticaret ve Seyrüsefayin Antlaşması”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, XCVII/193 (Temmuz-Ağustos 2011), s. 145-188.
- KURT, Yılmaz, “Piri Mehmet Paşa”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.31, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul: 2014.
- KUTALP, Süleyman, “Adana'nın Emniyeti”, *Yeni Adana*, 19 Ekim 1951.
- KÜRKLÜ, Hilmi, “Halk Eğitim Merkezi ve Sinemacılık”, *Demokrat*, 13 Şubat 1955.
- KÜRKLÜ, Hilmi, “Hizmetlerini Serkeşlikle Değil Nezaketleri ile Süslesinler”, *Vatandaş*, 19 Ağustos 1957.
- KÜRKLÜ, Hilmi, “İnsan Pazarı”, *Vatandaş*, 2 Eylül 1958.
- KÜRKLÜ, Hilmi, “Şehirden Röportajlar”, *Yeni Adana*, 26 Haziran 1956.
- KÜRKLÜ, Hilmi, “Bilet Karaborsacılığı Artık Önlenmelidir”, *Demokrat*, 29 Ocak 1956.
- KÜRKLÜ, Hilmi, “Bu Vaziyet Mutlaka Önlenmelidir”, *Demokrat*, 27 Ocak 1956.
- KÜRKLÜ, Hilmi, “Kumar”, *Demokrat*, 18 Ocak 1955.
- MALKOÇ, Eminalp, “Türk Basınında Truman Doktrini ve Türkiye'ye Amerikan Yardımları”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi*, IV/9 (2006), s. 89-127.
- MENEMENCİOĞLU, Orhan, “Adana ve Millî Güreşler”, *Bugün*, 19 Nisan 1955.
- METO, Erdoğan, “Asya Gribi Adana'da”, *Yeni Adana*, 23 Ağustos 1957.
- METO, Fazıl, *Toprak Reformu Hakkında Adana Çiftçi Birliğinin Düşünceleri*, Adana Türksözü Basımevi: 1941.
- Nihil, “Yeni Yılın Başında”, *Vatandaş*, 4 Ocak 1956.
- ORAL, Cavid, “Makine Mezarlığına Doğru mu?”, *Bugün*, 3 Mayıs 1953.
- ORAL, Cavid, “Makinalı Ziraat Politikamız”, *Bugün*, 19 Mart 1952.
- ORAN, Baskın, “1919-1923 Kurtuluş Yılları”, *Türk Dış Politikası*, ed. Baskın Oran, c. I, İletişim Yayınları, İstanbul: 2011.

- ORAN, Baskın, “1945-1960 Batı Bloku Ekseninde Türkiye - I”, *Türk Dış Politikası*, ed. Baskın Oran, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul: 2011.
- ORÇAN, Mustafa, “Modern Türk Gündelik Hayatında Alamerikanlaşma Eğilimi”, *Avrupa Günlüğü*, II/10 (2007), s. 125-146.
- ÖKÇÜN, Gündüz, “İzmir İktisat Kongresi”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, c. IV, İletişim Yayınları, İstanbul: 1983.
- ÖNGÖR, Sami, “1950-1960 Devrinde Türkiye’de İç Göçler”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, III-IV/17 (1962), 319-327.
- ÖRNAL, Metin, “Şehri Dolaşıyorum”, *Demokrat*, 21 Ocak 1956.
- ÖZCAN, Feridun Cemil , “Ellili Yıllarda Türkiye Ekonomisi”, *Türkiye’nin 1950’li Yılları*, haz. Mete Kaan Kaynar, İletişim Yayınları, İstanbul: 2015.
- ÖZCAN, Gencer, “Ellili Yıllarda Dış Politika”, *Türkiye’nin 1950’li Yılları*, haz. Mete Kaan Kaynar, İletişim Yayınları, İstanbul: 2015.
- ÖZDEMİR, Emin- ŞENDİL, A. Fatih “Soğuk Savaş Dönemi Algı ile Gerçek Arasında Bir İmge Olarak Türk Solu; Demokrat Parti’nin Sol Hareketlere Yaklaşımı”, http://www.ctad.hacettepe.edu.tr/12_23/12.pdf s.8.
- ÖZDEMİR, Emsal Ateş, “Türkiye’de İngilizce Öğreniminin Yaygınlaşmasının Nedenleri”, *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, II/ 1 (Haziran 2006), s. 28-35.
- ÖZER, Sevilay, “Demokrat Parti Dönemi Ziraat Makineleşme Hareketi ve Sonuçları”, *Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 31 (Nisan 2014), s.61-80.
- ÖZERKMEN, Necmettin, “Geçmişten Günümüze Türkiye’de Anayasa ve Yasalarda Sendikal Hakların Düzenlenmesi ve Getirilen Kısıtlamalar”, *Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi*, XLIII/1 (2003), 239-257.
- ÖZGENTÜRK, Ali, “Yılmaz Güney ve Adana”, *Adana’ya Kar Yağmış*, ed. Behçet Çelik, İletişim Yayınları, İstanbul: 2012.
- ÖZTEKİN, Zahit, “Zaman ve Münevver Enflasyonu”, *Vatandaş*, 6 Nisan 1951.
- ÖZTOPRAK, İzzet , “İkinci Dünya Savaşı Dönemi’nde Adana Görüşmelerinin Askeri Yönü”, *Bellekten*, LXIII/237 (Ağustos 1999), TTK: Ankara, s.597-618.
- ÖZÜDOĞRU, Ayça Aslıhan, ERMAN, Onur, “Adana’da Dokuma Sanayi Yapıları (1860-1960)”, *Güney Mimarlık Dergisi*, TMMOB Mimarlar Odası Adana Şubesi, 3 (Mart 2011), s. 71-74.
- PAYASLI, Volkan, “Belleklerde Bir Çınar: Düziçi Köy Enstitüsü”, *Tarih Okulu Dergisi*, 21, (2015), s. 319-356.

- POLİSCİ, Ruhi, “Yenilmez Armada”, *Adana Futbolu*, der. Yavuz Yıldırım, Mustafa Uçar, İletişim Yayınları, İstanbul: 2009.
- QUATERT, Donald, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi”, ed. Halil İnalçık, Donald Quatert, c.II, Eren Yayıncılık, İstanbul: 2004.
- RASİM, Hasan, “Adana Nasıl Eğleniyor”, *Yeni Adana*, 21 Mayıs 1955.
- RASİM, Hasan, “Adana Türk Musiki Derneği Dirilecek”, *Demokrat*, 23 Ocak 1955.
- ROBİNSON, Richard D., “Tractors in the Village. A Study in Turkey”, *Journal of Farm Economics*, XXXIV/4 (November, 1952), s. 451-462.
- SAATÇIOĞLU, Fikret, PAMAY, Besalet, “Adana (Çukurova) Bölgesinin Kalkınmasında Okaliptus Kültürlerinin Önemi”, *İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, XII/2 (1962), s. 58-74.
- SAYAR, Fikri, “Halkevlerinde Temsil Kollarının Önemi”, *Görüşler*, 85-86, Adana 1946.
- SEL, Kamuran, “Adana Şehir Tiyatrosu”, *Bugün*, 9 Aralık 1952.
- SEPİCİ, Necati, “Kore Harbi ve Türkiye”, *Seyhan*, 31 Temmuz 1950.
- SEZGİN, Ersen, “Spor Sarayı İnşaatı”, *Demokrat*, 2 Nisan 1954.
- SINMAZ SÖNMEZ, Cahide, “Demokrat Parti İktidarının İlk İcraatlarına Bir Örnek: ‘Bazı Suç ve Cezaların Affı Hakkında Kanun’”, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, X/20 (2012), s. 111-136.
- SOFUOĞLU, M. Zeki, “Adana Şehir Tiyatrosu”, *Vatandaş*, 29 Mart 1951.
- SUAD, Faik, “Açık Dertleşme”, *Yeni Adana*, 4 Nisan 1956.
- Suvari, “At Yarışları ve Hipodrom Durumu”, *Bugün*, 10 Nisan 1953.
- ŞENER, Nedim, “Kardeş Canına Mal Olan Fabrika”, *Milliyet*, 17 Aralık 2001.
- TAHİR, Ahmet, “O Afişlerin Arkasından”, *Yeni Adana*, 17 Mayıs 1958.
- TALU, Muvakkar E., “Adana ve Spor”, *Yeni Adana*, 1 Mart 1957.
- TANJU, Sadun, *Hacı Ömer*, Apa Ofset Basımevi, 1985.
- TEK, Ruhi, “Adana Eğleniyor: Barlar”, *Bugün*, 30 Temmuz 1954.
- TEK, Ruhi, “Adana Eğleniyor: Sinemalarda”, *Bugün*, 25 Temmuz 1954.

- TEKELİ, İlhan – İLKİN, Selim, “İkinci Dünya Savaşı Sırasında Hazırlanan ‘Savaş Sonrası Kalkınma Programları’”, *Cumhuriyet’in Harcı, Köktenci Modernitenin Ekonomik Politikasının Gelişimi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul: 2010.
- TEKELİ, İlhan – İLKİN, Selim, “Türkiye’de Sıtma Mücadelesinin Tarihi”, *Cumhuriyet’in Harcı Köktenci Modernitenin Ekonomik Politikasının Gelişimi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul: 2010.
- TEKELİ, İlhan – İLKİN, Selim, *İkinci Dünya Savaşı Türkiye’si*, c. I, İletişim Yayınları, İstanbul: 2014.
- TEKELİ, İlhan – İLKİN, Selim, *Savaş Sonrası Ortamında 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul: 2009.
- TEKELİ, İlhan, “Tarih yazımında Gündelik Hayat Tarihçiliğinin Kavramsal Çerçevesi Nasıl Genişletilebilir?”, *Tarih Yazımında Yeni Yaklaşımlar: Küreselleşme ve Yerelleşme*, III. Uluslararası Tarih Kongresi, 9-11 Aralık 1999, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul: 2000, s. 42-60.
- TEKELİ, İlhan, *Gündelik Yaşam, Yaşam Kalitesi ve Yerellik Yazıları*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul: 2010.
- TEKELİ, Rıza, “Pamuk Meselesi”, *Yeni Adana*, 1 Ağustos 1957.
- TEKELİ, Rıza, “Pamuk Ziraatının Üzücü Hali”, *Yeni Adana*, 19 Nisan 1957.
- TEKELİ, Rıza, “Çukurova Çiftçisi”, *Türk Sözü*, 4 Ekim 1959.
- TEKEREK, Nurhan, “Halkevleri, Temsil Şubeleri ve Bir Örnek: Adana Halkevi Temsil Şubesi”, *Erdem Dergisi*, XV/43 (Mayıs 2005).
- TİMUR, Taner, “Demokrat Parti ve Kalkınma Politikası: Şehirliler, Köylüler, Alacaklılar”, *Türkiye Nasıl Küreselleşti? İçinde*, İmge Kitabevi, Ankara: 2004.
- TOKSÖZ, Meltem -YALÇIN, Emre, “Modern Adana’nın Doğuşu ve Günümüzdeki İzleri”, *Aptullah Kuran İçin Yazılar*, Ed. Çiğdem Kafescioğlu, Lucienne Thys-Şenocak, YKY, İstanbul: 1999.
- TOKSÖZ, Meltem, “Adana Ermenileri ve 1909 İğtişası”, *İmparatorluğun Çöküş Döneminde Osmanlı Ermenileri*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul: 2005.
- TOKSÖZ, Meltem, “Bir Coğrafya, Bir Ürün, Bir Bölge: 19. Yüzyılda Çukurova”, *Kebikeç*, 21 (Ankara 2006), s. 97-110.
- TOROS, Taha, “Ziya Paşa”, *Cumhuriyet*, 17 Mayıs 1947.

- TÖREN, Tören, “Yeniden Yapılanan Dünya Ekonomisinde Marshall Planı ve Türkiye Uygulaması”, *Türkiye’de Kapitalizmin Gelişimi*, Dipnot Yayınları, Ankara: 2006, s. 61-124.
- TUĞLUOĞLU, Fatih, “Cumhuriyet’in İlk Döneminde Verem Mücadelesi ve Propaganda Faaliyetleri”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 13-14 (2012), s. 1-26.
- TURAN, İlter - BARLAS, Dilek, “Batı İttifakına Üye Olmanın Türk Dış Politikası Üzerindeki Etkileri”, *Türk Dış Politikasının Analizi*, der. Faruk Sönmezoğlu, İstanbul: 2004.
- UÇAROL, Tuncer, “Adana Sinemaları”, *Yeni Adana*, 15 Mayıs 1959.
- UÇAROL, Tuncer, “Sam Rüzgârları”, *Yeni Adana*, 3 Ocak 1960.
- UÇAROL, Tuncer, “Adana Şehir Tiyatrosu”, *Yeni Adana*, 5 Ekim 1959.
- UÇAROL, Tuncer, “Adana’da Tiyatro Seyircisi”, *Yeni Adana*, 19 Mart 1959.
- URUNGA, Sadık, “Verem Afeti”, 27 Kasım 1950.
- ÜNALDI, Kenan, “İmam Hatip Okulları Mevzuu”, *Bugün*, 4 Mayıs 1952.
- ÜNALDI, Kenan, “Tiyatromuz ve Biz”, *Vatandaş*, 5 Aralık 1957.
- VAREL, Anıl, “Ellili Yıllarda Muhalefet: Hükümete Yönelik Temel Eleştiriler ve DP Karşısında CHP’nin İdeolojik Konumlanması”, *Türkiye’nin 1950’li Yılları*, haz. Mete Kaan Kaynar, İletişim Yayınları, İstanbul: 2015.
- VARLIK, M. Bülent, “Adana Basın Tarihi Üzerine Bibliyografik Notlar (1873-1928)”, *Kebikeç Dergisi*, 21 (2006), s. 231-241.
- YALÇIN, Suat, “Sokak Aralarında”, *Vatandaş*, 31 Temmuz 1958.
- YETİKER, Fevzi, “Amerikan Propagandası”, *Bugün*, 26 Mart 1954.
- YILDIRIM, Yavuz, “En Güzel Günlerini Demek Bense Yaşadın”, *Adana Futbolu*, der. Yavuz Yıldırım, Mustafa Uçar, İletişim Yayınları, İstanbul: 2009.
- YURDÇU, M. Çoban, “İmrendiklerimiz”, 13 Temmuz 1952.
- YURTSEVER, Cezmi, *Çukurova’da Tarımın Tarihi*, ed. Mustafa Özarslan, Adana Ticaret Borsası 50. Yıl, Adana: 2013.
- YÜREĞİR, Ahmet Remzi, “Adanalı Seçmen DP’ye Rey Vermemelidir”, *Yeni Adana*, 7 Ekim 1957.
- ZAFER, Naci, “Emniyet Kadrosu”, *Bugün*, 11 Haziran 1952.
- ZORLUTUNA, İ., “Adana Futbolu Niçin Geriliyor”, *Hür Fikir*, 1 Kasım 1955.

İnternet Kaynakları

<http://www.adanayagucverenler.com/Eser/muzaffer-izgu/24/>, 13 Aralık 2016.

<http://www.cukobirlik.com.tr/?tekd=2&syf=Tarihce>, 7 Ocak 2017.

<http://www.adanaciftcilerbirligi.com/Default.aspx>, 28 Mayıs 2018.

<http://www.yzk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/Milletvekili/1950-1977/Adana.pdf>, 28 Mayıs 2018.

Görüşmeciler

Arif Keskiner (1938 doğumlu), Sinemacı, 20 Ocak 2015.

Bekir Uysak (1940 doğumlu), Türk Ocakları Üyesi, 3 Şubat 2016.

Haşim Camcioğlu (1936 doğumlu), Komisyoncu, 9 Şubat 2016.

Ömer Erdiñç (1944 doğumlu), Eczacı, 2 Şubat 2016.

Selahattin Canka (1922 doğumlu), Vatan Gazetesi Güney Bölge Temsilcisi, Şubat 2016.

Semiha Silindir, (1945), Ev Hanımı, 9 Eylül 2017.

Yıldır Manısalı (1933) Avukat, 8 Eylül 2017.

İsmail Tuncay (1949), Müzisyen, 8 Eylül 2017.

Yılmaz Çete (1945), Emekli Polis, 10 Eylül 2017.

Mustafa Kaya (1945), Emekli Öğretmen, 8 Eylül 2017.

Mustafa Kerçin (1944), Emekli Şöför, 6 Eylül 2017

EKLER

EK 1: ŞEHİRDE YAŞANAN EKMEK BUHRANINA DAİR HABERLERDEN BİR KESİT

Kaynak: Yeni Adana, 1 Şubat 1956.

EK 2: ÇUKUROVA'DA PAMUK FİYATLARININ DÜŞMESİNE İLİŞKİN YAPILAN HABERLERDEN BİR KESİT

Kaynak: Yeni Adana, 3 Ağustos 1957.

EK 3: FIRIN İŞÇİLERİNİN GREVİ

Çektaşa bağlı fırıncıların işçileri dün işlerini bıraktı

Vali ve Belediye Reisi dün gece geç vakitlere kadar işçileri iknaya çalıştı

SAVCI BAZI SENDİKACILARIN VE İŞÇİLERİN İFADESİNİ ALDI

Çektaş şirketi ile Un ve Unlu maddeler işçileri Sendikası arasındaki kolektif mukale-pöz sözleşmesi görüşme görüşme uyuştu leri dün işlerini bırakmışlar-dır.

Şehrin ekmekezi kalma tehli kezi ihtimalinin kuvvetlenmesi üzerine durumdan haberdar e-dülen Vali ve Belediye Başka-ma gece saat 22.30 da işe vazi yet etmiş ve bu arada sendika idare heyeti üyeleriyle bir kısım işçiler emniyete seilbedilerek Savcılık tarafından ifadeleri alınmıştır.

Belediye Başkan Muavini ve Çalışma Müdürü de geç va kitiere kadar işçileri çalışma-ya ikna etmeğe uğraşmışlarca da ancak dört fırın işçilerin-den bazılarını işlerinin başına göndermeğe muvaffak olabli-mişlerdir. İşçilerden ekserisi fırınlarda yatıp kalktıkları-ndan belli bir yerleri olmadığın dan bulunmamıştır.

Geç vakit çalışmaya başla-yan Yigit, Hilal ve Saffet fi rinlerinin şehrin ekmekezi ihtiya cının 10 da birini dahi karşıla-ramayacağı anlaşıldığından ci var vilâyetlerden ekmekezi temi ni için harekete geçmiştir.

Vali Kâzım Arat saat 24 de kadar, Belediyeden tahkikatın seyrini takip etmiştir.

Kaynak: Yeni Adana, 4 Ocak 1956.

EK 4: KUMARIN GELDİĞİ NOKTA: TRAJİKOMİK BAHİSLER.

ŞEHİR HABERLERİ

Sinek Yutma Modası Alıp Yürümeğe Başladı

«0»

DÜNDE ŞEHİRİMİZDE BAHSE GİRİŞEN BİR GENÇ 10 SİNEĞİ AKİDE ŞEKERİ GIBI YEDI

Dün şehrimizde mahiyeti bakımından hayli enteresan bir hâdiseler olmuştur. Neticede Sıtkı adında ki genç sineğin temizliğini iddia ettiği için 10 tanesini yutmağa karar vermiştir. Diğer taraftan Fikri ise 10 sineği yuttuğu takdirde Sıtkıya 25 lira vereceğini vaadetmiştir. Bunun üzerine Terzi dükkanında sinek avcılığı başlamış ve 10 sinek tutularak Sıtkıya verilmiştir. Sıtkı kendisine verilen 10 ölü sineği sanki akide şekeri imiş gibi teker teker ağzına alarak midesine indirmiştir. Bu suretle ortaya konulan 25 lirasını almıştır.

Hâdiseler şehirde günün mevzuu olmuştur.

3 kardeş bir hamalı dövdü

Istiklâl mahallesinde oturan Nusret, Nadir ve Kadir adlarının 3 kardeş bir münakaşa neticesinde Kuruköprü mevkinde Aziz adında bir hamalı dövmüşlerdir.

Ayrıca Gaziantep'ten Mustafa adında bir şahıs Hamza adında

1750 metre teli sökerek satmışlar

İncirlik köyünde bir hırsızlık hâdisesi olmuş; İncirlik köyünd

Biraz da müzik

“Aşk güzel şeydir,,

HAZIRLAYAN :

Kaynak: Vatandaş, 6 Kasım 1957.

EK 5: SEYHAN BARAJININ AÇILIŞINA İLİŞKİN HABERLER

8 NİSAN 1956 PAZAR

Demokrat

KIRALIK
Yazihane ve Mağaza
Camlı kahve karşısı Alınan
Pasajı **ADANA**
Devlet Nispeti

TÜRKİYE'NİN İLK "DEMOKRAT" GAZETESİ

Çukurova Bayram Yapıyor

Şehrimizin Mümtaz Misafirleri
Devlet Reisimizle Başvekilimiz
bu sabah saat 10 da
Adanamızı teşrif ediyorlar

Seyhan Hidro Elektrik Santrali saat 15 te
yapılacak büyük bir merasimle açılacak

Adana neşe içerisinde

Barajın İktisadi Ehemmiyeti
Yusuף Aynan
Zamanımıza tekniك iht
değeri m biri seyhan Sey
han Barajı bu günün itib
en büyük mevzuatın bir
şimdi boy bakımından mem
teknik id: ele siman baraj
ların en büyükü olan Seyhan
Barajı inşaatına gün verince
kiğin feyman dalgalama
arkı eköven ölemekteki Çu
kurova (praktik) bir sava
çıkılması halinde, 7 milyon
245 bin lira tasarruf kumar
çevre olacaktır. Bu ilk hizmet
de 1956ın başında yapma
dır.

Santralın Sağladığı Faydalar
Yusuף Aynan
Bu günün itibaren A
dana, Merin ve Tarsova
bölüceği ihtiyacı karşı
vakti karşılama; bölgenin
56 bin kilovattık Seyhan
Hidro — Elektrik Santrali
Çukurova'da yeni bir hayv
tar doğuruyor. Bu güne ka
der Adana'da 59 kurayın
sahibi elektrici; birde ki
(Devlet) 56. 3 55. 2 4

Buğün bütün Çukurova bay
ram sevinci içerisinde. Her
taraf bayraklarla donatılmış
göçerçi ise sava içinde geçi
mektedir.

Halkımızın Adana, bütün
Çukurova, bir bayram kadar
heyecanlı olan bir gün yaşa
yor. Çünkü 8 Nisan 1956 tarih
de, Çukurovanın büyük gılcığı
ki gün bir başlangıç, bir ö
nüm noktadır.

Bu müzambakla dün anha
lan gün Adana, bu tari
hi gün için hamuramaya bay
ramı, şehir bay bayram bir
hava, bayraklarla donatılmış
bulunuyordu. Zafer takları
şin çalmıyor bir hafta öc

Düce taraftan büyük m
simde hazır bulunduk olan
yeni ve yakıştıca misafirin
sehrimize gılcığına başlangıç
dır. Bu cümleden olarak dün
1 gece Modülük Trele-by mjan
ge kafesi daha gelmiştir.

Bu sabah saat 9.15 te bir
tık, saat 10 da ise bir diğer
sehrimize gelecek.
İki gün kamarda Cumhuriyet
miz Cümle Bayar, Başvekilimize
Adana Menderes ile Vekiller,
şinde bay vekiller iş mebus
tardır.

diğer devletler sehrimize tes tar,
Başvekilimiz Müsteşarı, baş
vekilimiz, büyük merasimle
karpılacaklardır.

Ankara'dan, yeni mü
şirler, başvekilimiz, devletler ve
başvekilimiz, başvekilimiz, başvekilimiz,
başvekilimiz, başvekilimiz, başvekilimiz,

Elektrik Santralinde açılış me
rasiminde bulunmak ve müte
şirler, başvekilimiz, başvekilimiz,
başvekilimiz, başvekilimiz, başvekilimiz,

Ofis yemeği Çukurova Ku
lubünde yapılacak sava Ba
yet davasında yapılan Türk ye
reji Sahasına şikâet edecek;
şin en büyük modern köprü
sini açmak üzere bugün sa
ta 15.35'de buharlı bir trenle
Adana'ya hareket etmişlerdir.

Baş cumhurbaşkanı ve Başvekilimiz
gördü başvekilimiz ile mebus
başvekilimiz, başvekilimiz, başvekilimiz,

Ankara 7 (6 a) — Başvekilimiz
başvekilimiz, başvekilimiz, başvekilimiz,
başvekilimiz, başvekilimiz, başvekilimiz,

Ankara 7 (6 a) — Başvekilimiz
başvekilimiz, başvekilimiz, başvekilimiz,
başvekilimiz, başvekilimiz, başvekilimiz,

Kaynak: Demokrat, 8 Nisan 1956

EK 6: CUMHURBAŞKANI CELAL BAYAR'IN ADANA'YI ZİYARETİ

Müesses Sahibi
ÖMER BAŞEGMEZ
(Sayısı 15 kuruştur)

9
KASIM
1955
Çarşamba

Demokrat
Devlet Nüshası

GAZETEMİZ HERGÜN
(6)
SAHİFEDİR

ANKA Tel. - Halkın Olan
Dışarıdan Makam. - ADANA
Kamyon. - 1954 Sayı 1824

TÜRKİYE'NİN İLK "DEMOKRAT" GAZETESİ

Adana, Bayar'ı Heyecanla Karşıladi

Yollarda binlerce halk tezahüratta bulundu
Bayar, Seyhan Toprak Barajını
ziyaretle verilen izahatı dinledi

Sayın Reiscumhurumuz Celal
Bayar bugün Misise gidecek

Cumhurbaşkanımızın önemli konuşması
**Her Yerde Milletimize
Büyük İtibar Mevcuttur**

Orta Doğu'daki Milletlerin hürriyet ve istiklâl içinde
aşamalarını ve mesut olmalarını temenni etmekteyiz

Adana'ya şeref vermiş bulan
Devlet Reisimiz, Belediye
önünde toplanan halka hita-
ben şu tarihî konuşmayı yap-
mıştır:

Sevgili Adanalılar, muhterem vatandaşlarım,
Bugün bana her zaman gö-
ferdiğiniz tamimi mahabbetin
sizi bir ünedini daha verdi-

Dün Adana, çok heyecanlı
bir gün daha yaşamış, muhterem
Devlet Reisi Celal Bayar'ın
bir defa daha başına basmak
saudetine kavuşmuştur.

Kardız ve dost Ürdün'de
yapmış olduğu ziyaretten av-
det etmekle olan Cumhurbaşkanı-
tanımız, şehrimizde Türk top-
raklarına ayak basması; anha-
lerce Çukurova'nın Bayar'ın bir de
fa daha karılmak ve öğre-
lamak (mazharıyetine) ermiş-
tir.

Bayar ve mahiyet erkânı,
Türk Hava Kuvvetlerine ait
bir uçakla saat 12.45'te Sivil
Hava Meydanına inmştir. Muhterem
Reiscumhurumuz önce
şehrimizde bulunan Seyhan,
İşçi Meydanı, Seyhan ve ci-
varları vâkıf, Adana Bele-
diye Reisi, Askeri Komandan-
lar, Adana Ticaret ve Sanayi
Odası İdarı Heyeti Reisi ile
* Devran, Sa. 2. S. 4. de

Yarın Aziz
Atatürk'ü
anacağız

Büyük Kuruluşumuzun Aziz Ata-
türk'ün aramızdan ayrılışının
17'nci yıldönümünü münasebe-
tiyle memleketimizin her tara-
fında olduğu gibi şehrimizde
de anma merasimleri yapıla-
caktır. Okullarda yapılacak
olan ihtifaller dışında, Halk
Eğitim Merkezinde de bir an-
ma merasimi yapılacaktır.

Halk Eğitim Merkezinde
anma merasimine katılacaklar
o gün saat 8.45'te salonda to-
purlanacaktır; ihtifale tam-
am 9.05'te başlanacaktır.

Kaynak: Demokrat, 9 Kasım 1955.

EK 7: SEYHAN BARAJININ İNŞAAT SÜRECİNİN BAŞLAMASI

MÜHÜRÜSÜ SAHİBİ
ÖMER BAŞEĞMEZ

İDARE YERİ: Hükümet Cırası,
DEMOKRAT MATBAASI - ADANA
Telefon: 1767 Posta Kutusu: 218

Demokrat

GAZETEMİZ
(6)
Sayfadır

1 ŞUBAT 1953 PAZAR

Türkiye'nin İlk (DEMOKRAT) Gazetesi

Yıl: 7 Sayı: 1903

Seyhan Barajının inşaatına başlanıyor

953 de başlayacak inşaat
956 da ikmal edilmiş olacak

Bu muazzam eser, Çukurova'yı Altın
ova haline getirerek refahı artıracak

Devletтік Yetkili Kemal Zeyneloğlu

Bu muazzam eser, Çukurova'yı Altın ova haline getirerek refahı artıracak

İnşaatın amacı, Seyhan Nehri'nin suyunu kontrol etmektir. Bu inşaat, Türkiye'nin ilk büyük hidroelektrik santrali olacaktır. İnşaatın başlanması, Çukurova'nın tarımsal refahını artıracak ve bölgenin kalkınmasına katkı sağlayacaktır.

İnşaatın başlanması, Çukurova'nın tarımsal refahını artıracak ve bölgenin kalkınmasına katkı sağlayacaktır.

Kaynak: Demokrat, 1 Şubat 1953.

EK 9: CUMHURBAŞKANI CELAL BAYAR'IN ADANA ZİYARETİ

Kaynak: Demokrat, 18 Nisan 1953.

Kaynak: Yeni Adana, 21 Ağustos 1957.

EK 11: ADANA ŞEKER FABRİKASININ TEMEL ATMA TÖRENİ

PERŞEMBE
24
EKİM - 1957
SAYI: 4841
MİLLİYET İŞ KURUMU

Sahibi: NERAT ORAL
İdare: Çakmak Caddesi
Adana No: 112 - 114
Telefon: 2134
Tel Adresi: "BUGÜN"
Kuruluş Tz: 15/8/1946

BUGÜN
Siyasal, İktisadi, İhtimali Müstakil Günlük Gazete

**Cumhurreisimiz Bayar ve Başvekilimiz Menderes'in huzurlariyle
ADANA ŞEKER FABRİKASININ TEMELİ ATILDI**

300 Yataklı Devlet hastahanesinin inşasına da dünkü temel atma töreni ile başlanmış bulunuyor

Adana Şeker fabrikası bir kampanya zarfında 200 bin ton kamıştan 14 bin ton, 100 bin ton pancardan da 12 bin ton şeker istihsal edilecek kapasitede kurulacak

Ümitsiz müzakere
Mısır - İngiliz müzakereleri müddetsiz olarak tehlikeli edildi
Londra 23 (Gaz) - Mısır ile İngiltere arasında timet müzakerelerinin başlaması için Komada cereyan eden müzakereler müddetsiz olarak tehlikeli edildi, Roma'daki İngiliz heyetinin memleketi dönmeye hazırlanması tahmin ediliyor.

Cumhuriyet bayramı için hazırlık
Büyük bayramımız için hazırlıklar başladı
Cumhuriyetimizin kurulan 34 üncü yıldönümü gününde büyük bir şölenle bayram olarak kutlanacak. Bu maksadla pek çok hazırlık yerinde ve sahnelerde sürüyor.
Mevkime Sali günü 15 de hükümet konağı bağlanacak ve sonra halk arasında yapılacak büyük şölen bayramı olarak kutlanacaktır.
Bayram heyecanı ve kolda kahkahaları duyulmaktadır.

Başvekilimiz Sayın Adnan Menderes

Başvekilimizin uçağı Hava muhalefeti yüzünden Gaziantep'e inemedi
Menderes'i şehrimizden Gaziantep'e götürmekte olan uçak yağış yüzünden gayri müsait bir halde bulunan meydana inemeyerek Ankara'ya döndü

Adana 23 (Gaz) - Başvekilimiz Sayın Adnan Menderes'in Gaziantep'e inemediği haberleri üzerine, başvekilimiz Ankara'ya döndü. Gaziantep'teki hava muhalefeti yüzünden başvekilimizin uçağı Gaziantep'ten kalkamaz oldu. Başvekilimiz Ankara'ya döndü. Başvekilimizin uçağı Gaziantep'ten kalkamaz oldu.

Ayzenhe milletini dikkan çekiyor
Başkan, la yayını yapıyor. Ayzenhe milletini dikkan çekiyor.

Tren kazasında ölenlerin

Kaynak: Bugün, 24 Ekim 1957.

Kaynak: Vatandaş, 29 Mayıs 1951.

EK 13: ABD MENŞEİLİ ÜRÜNLERİN ÜLKEYE GİREN VE ZEYTİNYAĞINA REKABETİYLE TARTIŞMA YARATAN İLK ÖRNEĞİ VİTA YEMEKLİK YAĞLARI

Bu İyi mamule daima güvenebilirim!

Bunun içindir ki, onu, muntazaman satın alırım.

Hakikaten, ailenizin, çocuklarınızın ve sizin sıhhatiniz bahis mevzu olduğu zaman, VİTA, size, pek âlâ yardım edebilir.

VİTA, öyle kalitesi yüksek sâf nebatî yağlarla imal edilmiştir ki bu mamuldeki, hiçbir madde, sıhhatinizi bozmaz. Bilâkis, VİTA satın almakla kolay hazmedilir, lezzetli ve besleyici bir mamul kullandığınızdan emin olursunuz.

Ve bütçenizde bir ferahlık hissedeceksiniz çünkü VİTA çok ucuz bir fiata satılıyor.

VİTA
2 veya 5 kiloluk kapalı kutularda ve 17 kiloluk tenekelerde satılır.

Vita
ile bütün yemekleriniz daha nefis olur

M 35

Kaynak: Yeni Adana, 8 Mayıs 1956.

EK 14: KONSER TANITIM AFİŞLERİNDEN BİR ÖRNEK

13/11/1956 günü akşamı YALNIZ BİR GECE

ERCİYES SINEMASINDA

BEKLENEN KONSER

Müthiş Komikler (Balarıları)

Yüksek Ses Sanatkarı
AYTEN ERDEM

Değerli Ses Sanatkarı
NECLA TATLİSES

Müthiş Komikler
BALARILARI

HALK Türküleri yıldızları
SERPİL KARDEŞLER

Genç Ses Sanatkarı
RIFAT AYDINLI

SKEC — İSMAIL YEŞİLTEPE

SURPRİZLER

Bu güzel ve unutulmayacak GECENİN Biletleri SİNEMA gişesinde satılmaktadır.

Kaynak: Yeni Adana, 8 Kasım 1956.

EK 15: ŞEHRE GELEN GEZİCİ TİYATROLARDAN BİR TANITIM ÖRNEĞİ

MÜJDE! MÜJDE!

Avni Dilligil Müzikli Tiyatrosu ADANA'da

İstanbul Çığır sahne ve Üniversite Gençlik Tiyatroları İzmir Şehir Belediyesi ve bizim tiyatrolar kurucusu...

İki yıldır Almanya'da iştirak ettiği Milletler arası tiyatro festivali dünya birinciliğimizi temin eden beynelmilej rejişörümüz...

24 ve 25/Aralık/1956 tarihinde iki gece için ERCİYES SİNEMASI'nda dans, ses, caz, bale, varyete sanatkârları ve verecekleri üçer pedelik İMANİM YOSMA ve...ANONİM ŞİRKETİ isimli temsilieri Adana'lılarımıza zevkle seyrettirecek ve dinleteceklerdir. Biletler numaralı ve sinema gişesinde satılmaktadır...

Kaynak: Yeni Adana, 24 Aralık 1956.

**EK 16: ŞEHİRDEKİ SICAK HAVA KOŞULLARINA SIRA DIŞI
ÇÖZÜMLERDEN BİR ÖRNEK**

SERİNLIYOR ★ Şiddetli sıcaklar, hızını biraz daha arttırarak devam etmektedir. Halkın Şiddetli sıcaklar duyduğu ıztırap, ancak meőrubatla dindirilebilmektedir. Resimde, kendisini sıcakların tesirinden korumak için en emin yer olarak buz dolabını segen zeki bir çocuk görölmektedir.

Kaynak: Bugün, 2 Ağustos 1957.

EK 17: PAMUK FİYATLARINDAKİ DÜŞÜŞE DAİR HABERLERDEN BİR KESİT

Perşembe
26
OCAK 1956

Sahibi: NHAZ ORAL
İhbar: Çakmak Cad-
desi Adana No. 11E111
Telefon: 2184
Tel. adresi: "BUGÜN"
Sayı: 4341
Kuruluş tarihi: 10.9.1946
FİYATI 12 KURUŞTUR

BUGÜN

Siyasi, İktisadi, İhtisai, Müstakil Günlük Gazete

Gazetemiz hergün
-6-
Sahifedir

Teknik Ziraat Teşkilâtının Dünkü Yıllık Topla tısında

Çukurova pamukçuluğunun acıklı durumu bütün çıplaklığı ile gözler önüne serilmiş bulunuyor

Bir çiftçi sordu: Pamuk 7 lira iken bezin topu 34 lira idi. Pamuk 3 liraya düştü, halbuki bezin topu 54 liraya fırladı. Bunun sebebi acaba nasıl izah edilebilir?

Çiftçinin, Makinesinden yedek parçasına kadar her şeyi karaborsada 3-5 misli ağır bedellerle temin edildiği halde pamuk fiyatlarının düşük gitmesinden hasıl olan durum ve alâkasızlık teessürle belirtildi

1955 tütün ikramiyeleri
Ankara 20 (aa) — Müb. Müd. İkt. Teşkil. (tasal) birliğinden bildirildiği üzere...

İhracatçılar Birliği toplantısı
Mısır 25 (Özet) muhabirinin Paris'ten gönderdiği bir yazıya göre...

Arazi vergisi kanun tasarısı
Hükümet, geçen devre Meclis petirdiği bu lâ-yihayı geri aldı

Zirati kalkındırma kongresi isteniyor
Bölge ziraati kalkınmasının ancak böyle bir kongre ile kabil olabileceği söyleniyor

23 Nisan bayramı için şehrimizdeki okullara ödünce ilâhları
başlanmıştır. Bu münaselele öze ilkokullar boşöğretmenleri taklîp okulunda toplanarak bazı kararlar almışlardır. Resim, gezen yıl 23 Nisan bayramına iştirak eden izel kızlarımızı göz termektedir.

Çiftçiyi kalkındırma memleket vazifedi

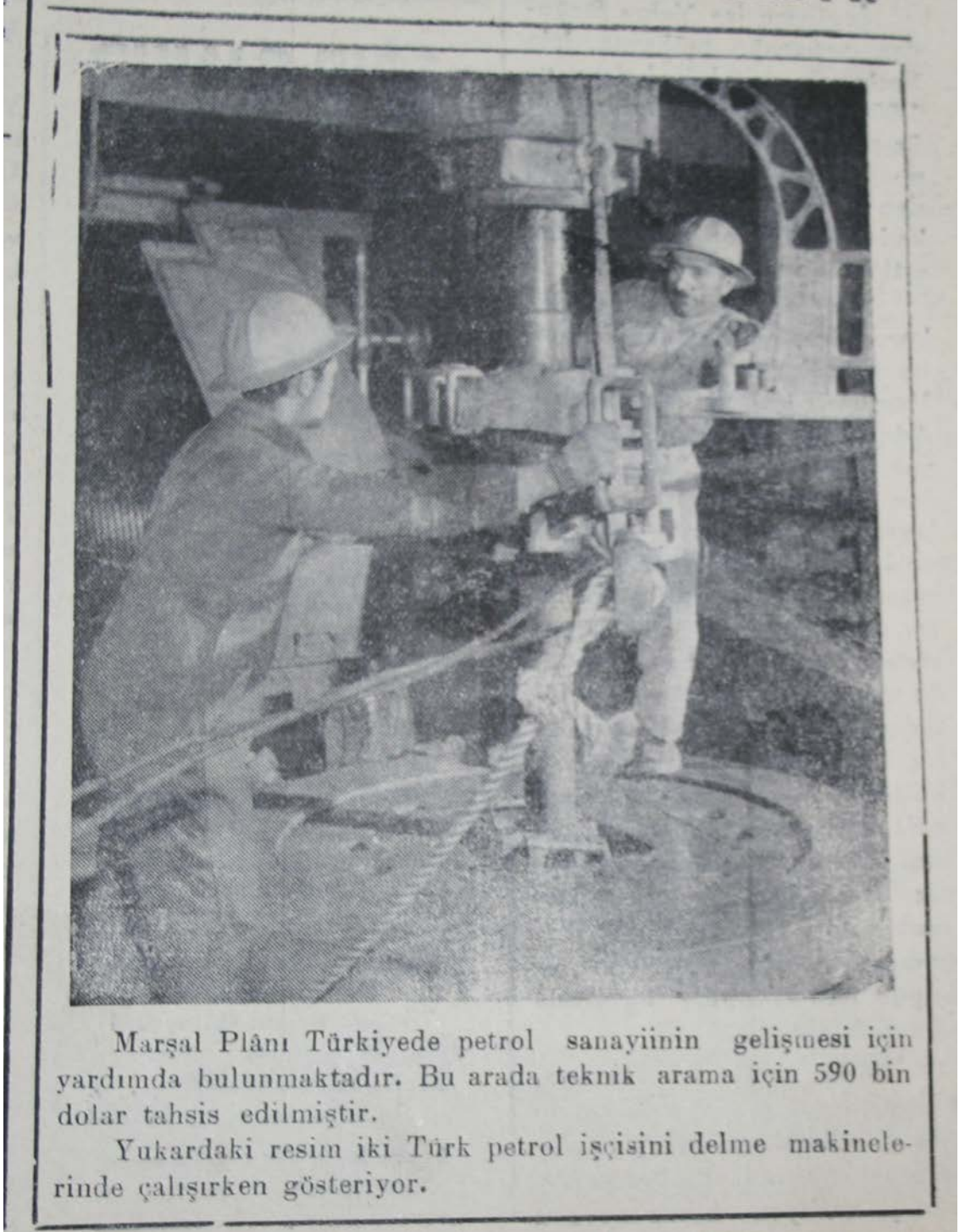
Buda i-tihsal fazlasının süratle memleket dışına çıkırılmasıyla kabilirdir

Meclis'le Senato arasındaki ihtilâf
Universite Senatosu Basvekilden

Devletimizin fark vâkıfının bu günde ziraat için: Her türlü hayvan bilimi çiftçilerin kârrâle emellerini, "uyarak akâdetine devran eden Aral, bu kongresin ana mevzuunu önümüzdeki yıl ait zirai programın hazırlanmasında olacağına be-irlerken program hazırlanmasında be-lâhâna mahsumiyet bilgileri çiftçilerle yardım da göz önüne alınması ve bilhassa zeytinlik mevzuu her-rinde duruşuna parakâfîli belirtti. Muavvafakiyetle dikkatlerini kâdâretine

Kaynak: Bugün, 26 Ocak 1956.

EK 18: MARSHALL YARDIMLARININ ÖNEMİNİ ANLATMAYA YÖNELİK BİR FOTOĞRAF

Kaynak: Yeni Adana, 17 Eylül 1951.

EK 19: YENİ ADANA GAZETESİ BAŞYAZARI AHMET REMZİ YÜREĞİR'İN VEFAT HABERİ

8 EKİM 1951 - PAZARTESİ

YENİ ADANA

Yıl 33 - Sayı: 8004 - Kuruluş 10

Abone: Türkiye için yıllık 20, altı aylık 10,00, üç aylık 5,50 TL'dir. Harici memleketler için mütadidir.

İnsanlar: 3 ve 4 sayılı kanunlarla çıkarılan resmî idareleri ve 75 sayılı kanunla çıkarılan gazete kanununa göre, yazarlardan mesuliyet kabul edilmez.

Özellik Sıra, Milliyetçi, Sahah Gazetesi

Sahip ve Başmuharriri Ahmed Remzi YÜREĞİR

Posta Kutusu 117 - Telefon 1743 - Telgraf Adresi: Yeni ADANA - Adana

Ahmet Remzi Yüreğir

Prof. Remzi Oğuz Arık

Gazetemizin yazarlarından olan Prof. Remzi Yüreğir'in ölüm haberi gelince için burkuldu. İnanılmaz. Ülkemiz geleceğinden birliğe inip köprüdeki kova yapılmıştı. Anımdır. Bu sınıflı cehennemde her ne kadar kavl-i emsalsizler için pişmanlık değil, seher hastalığına girip gördüğü pekala canlıdır. Yaşamak ve çalışmak için bir an dahi çekilmiyor. Bu ölümün sebebi olan kaza şahiden beklenmedik bir kadeh oyun oldu. Bir zamanlar Adana ovasının minnet hatırıyla olan «Yeni Adana» yı ayakta tutuyordu. Yetiştirdiği çocuklara kadar, içinde emeklerini böyle bir tali oyununun yok edeceği beklenmezdi.

Her gün, tepesinde, kapısında dolayış pozisyonu kurmuş bulunan ölüm, kirlere gireceği beklenmedik münafık ağurluğu geliyor. Tedirkin, çok ince zafif, hemen her zaman kayıtsız ve pervaaz buluyor. Her an beklenmesi gereken bir anırsızta alınsamandı, alınsamıyor. Serçe, saadete gelmek üzereydi da «İstemele», adları her zaman yeni şeyler gibi hayale, utursula buluyoruz.

Ömrü dediğinin hikaye ettiği zaman arkadaş, kubbede, ya «Bir hoşya söz» ya unutulmaz işler, eserler bırakılmış. Gazete, ölümüne karşı tek «Panzehir» tu.

Rahmetlik hemşehrimiz, «Yeni Adana» ve evladlarıyla, geniş unutulmaz iş ve eser bırakmış tabiiyet faniyetinden.

Ozun bu beklenmedik kaybeden dolayış çok sarılsan bu işle o iki iyi eserini aasına nodan katlıyorum. «Yeni Adana», benim de ilk tekliflerime, yazılarımı kocağıni oğuz dostu. Belasının işini geliştirme bulunan Aydın Yüreğir ise, kendisinden güzel hizmetler ve hizmetler beklediğini Adana spozitör. Her iki dostun da onunı paylaşıyor, Ahmet Remzi Yüreğire rahmetler diliyorum.

Gazetemizin Büyük Kaybı

Başmuharririmiz A. R. Yüreğir dün İstanbul'da hayata gözlerini yumdu

Genazesi şehrimize getirilecek olan A. Remzi Yüreğir'in ölümüne acımız sonsuzdur

Yeni Adana yarı silsil bir kaç gün önce İstanbul'da bir otomobil kazası geçiren ve Emsal Hastahanesinde tedavi altında bulunan Başmuharririmiz Ahmet Remzi Yüreğir'in ölümü acımız halk efkârına duyurmaktır. Mütadildir. Dün öğle 6 zeri saat 12 de hayata gözlerini yuman Ahmet Remzi Yüreğir'in ufuk ile memleket değerli bir evladını daha kaybetmiştir. Merhum, Çukurova'nın yetiştirdiği mücedeleci ve inkılapçı simalardan biri olarak kendisinin memleket için daha bir çok hizmetler beklediği bir çağda ebediyete intikal etmiştir.

Ahmet Remzi Yüreğir 1308 yılında Adana'da doğmuş, tahsilini Adana'da yapmıştır. Onu Mesrutiyet inkılabının takip eden günlerde atıldığı mücedele hayatinde İsmail Safi Öler ve arkadaşlarının safında ve en ileride görüyor. Turan Mektebi Muallimi, Türkçü adı ile Çukurovada kurulan ilk spor teşekkülünün kurucusu ve yine ilk Adana İncilerinin Oymak Beyi Ahmet Remzi...

Ahmet Remzi Birinci Cihan Harbine Levazım İşliyet Zabiti olarak iştirak etmiş, bir müddet Şam'da kaldıktan sonra Adana Menzilli Müfettişliği emrinde ordunun ikmal işlerine bakan İmarethane Müdürlüğüne tayin edilmiştir. Adanın Devanı Sahife 2 de

Merhum Gazetemiz Başmuharriri Ahmet Remzi Yüreğir

Ahmet Remzi Yüreğir

Cezmi Yürek BAYKAL

İnkılabın aramızın şahi bir gazetesi. Yeni Adana'nın sahibi Ahmet Remzi Yüreğir de ölü.

Faci bir otomobil kazasına kurban gitti.

Adana'nın dışına ılgallı, en ileri gelen safında vatan ve millet hizmetini gören Ahmet Remzi, onun mücedele hayatında daima Kuvayı Milliye ruhunun en ulvi hâkimi ile, en nefesine kadar bu hizmetten ayrılmayan müstesna adamdır.

Ahmet Remzi Yüreğir doğru ölü olmanın müfettişliği bütün ömrü boyunca iş emdi. Hizmetleri, vefat vatan ve Adana'ya karşı olan eşsiz aşkı, dalma, bir takım mensuplar, sendalye düşkünlüleri tarafından hasetle, kinle, yanlış tefsirlerle mükebele girdi.

Kuvayı milliyetini bir kahramanı Adana'nın kıymetli bir evladı daha aramızdan ayrıldı.

Adana'nın canlı tarihi, tarihe karıştı.

Bu acı ölümün münasebeti ile yalnız Aydın Remziyi, Orhan Remzi'yi ve silsilesi değil Adanahlıları da teselli ve tariye ederim.

Nur içinde yatın.

Dr. Cezmi Türk'ün gazetemize demeci

Zaman gelince bir parti kurulacak, fakat bu asla bir sınıf partisi olmayacaktır

Mütakill Seyhan Milletvekili Remzi Oğuz Arık, Cezmi Türk ve Yusuf Ziya Eker tarafından, Çiftçi Partisi, adı bir parti kurulacağı hakkında T. H. A. tarafından verilen bir haber üzerine bir muhabirimiz Parkotelde Milletvekili gelmiştir. Zaman gelince kimsenin tevir, tabrik veya tezyifine lüzum olmadan meydana çıkan her ihtimali hâdis gibi cemiyet kanunlarını tezahürlerine vastı olabilir. Ancak evvelâ ahir defaatle beyan ettiğimiz gibi...

Millî Piyango dün çekildi

Kazanan numaraları yazıyoruz

100.000 lira kazanan **338798**

50.000 lira kazanan **409909**

10000 lira kazanan **133444 186684 373860 387349 429730**

Şehrimiz borsası, oda meslek komiteleri seçimi 28 Ekimde

Seçime şehrimizde mevcut 14 meslek grubu giriyor

Haber aldığımız göre, şehrimiz ticaret ve sanayi odası, oda meslek komiteleri üye seçimi 28 Ekim Pazar günü yapılacaktır. Şehrimizde mevcut 14 meslek grubu bu seçimlere katılacaktır. Seçmenlerle seçilecek olanları muhtevî listeler bugün askıya ko-

terize teblig edilecektir. 100 v: daha yukarı mensuplu 7, aşağı olanlar 5 asil ve sıral miktarda yedek üye seçeceklerdir.

Seçim için oy sandığı oda toplantı salonunda bulundurulacak ve seçimde sırası parti seçimlerinde aldıkları...

Kaynak: Yeni Adana, 8 Ekim 1951.

EK 20: ŞEHİRDEKİ GÜRÜLTÜ KİRLİLİĞİNE İLİŞKİN HALKTAN GELEN
TEPKİLERE BİR ÖRNEK

Kaynak: Yeni Adana, 11 Nisan 1952.

EK 21: BİR PAMUK İLACI REKLAM AFİŞİ

ÇİFTÇİLERİMİZE:

HAKİKİ İNGİLİZ MALI
AGROCİDE PAMUK TOZU

Pamuk nebatına musallat olan bütün tırtıl ve haşereleri
derhal imha eder

Yeşil Kurt ve her türlü Pamuk haşerelerinin amansız düşmanı ve
PAMUK TOZLARININ EN KUVVETLİSİDİR
İçinde 3 Gamexane (GAMMA), 10 D.D.T. ve yüzde 40 kükürt vardır

EN ÇOK İTİMAT EDİLEN PAMUK İLÂCIDIR

A G R O C İ D E

PAMUK **TOZU**

SATIŞ YERLERİ:

Adana : Türktam, Abidinpaşa Cad. No: 101 Telf. 1973
Adana : Türktam, Çakmak Caddesi No : 56
Mersin : Türktam, Silifke Caddesi No : 99 Telf. 1010
Ceyhan : Türktam, Köprü Caddesi No : 57 Telf. 334

Kaynak: Yeni Adana, 18 Temmuz 1953.

İnönü'ü Bağrımıza Bastık

Yeni Adana

Gündelik Siyasi, Milliyetçi, Sabah Gazetesi
KURUCUSU : AHMET REMZİ YÜREGİR Sayı 8768

Kadın, erkek, genç, ihtiyar 100.000 i aşkın insanın heyecan içerisinde yollara döküldüğü

Çukurova Tarihi Bir Gün Yaşadı

D.P. liler Adana toplantısını sabote ettiler. Mersinde ise çılgınlıklarını artıran D.P. liler Türk ve parti bayraklarını yırttılar; bu arada yaralananlar oldu

C.H.P. Genel Başkanı Adana ve Mersin nutuklarında memleket dertleri üzerinde durdu

İnönü, Partizan İdareden şikâyet etti. Yabancı Sermayenin ziraate de zarar attığını belirtti. Petrol Kanununu tenkit etti

Bazı Notlar

Maasilerde deplasmanlar...
Mersin Takımadaları...
HAVA ALANINDA...
KARŞILAMA HAZIRLIĞI...

Parti ve İdare

KEMAL TURAN
Demokratlar...
Parti...
İdare...

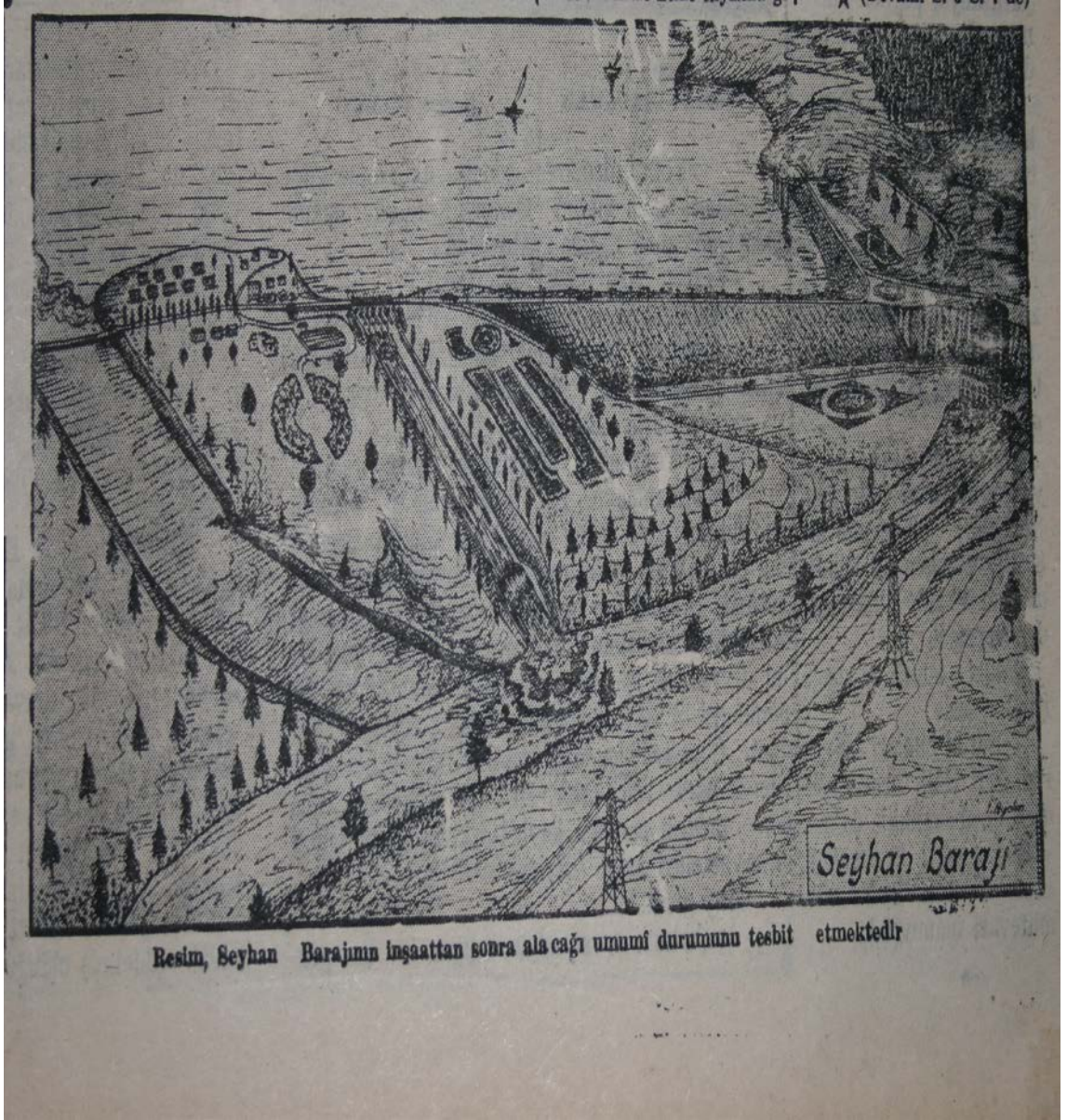

C.H.P. Genel Başkanı İnönü, İstanbul'da son toplantıya katılan ve hatıra fotoğrafı çektiren halk kitleleri

C.H.P. siyasi toplantısını baltalayan
AZGIN DEMOKRATLAR BAYAĞI HAREKETLERE TEŞEBBÜS ETTİLER

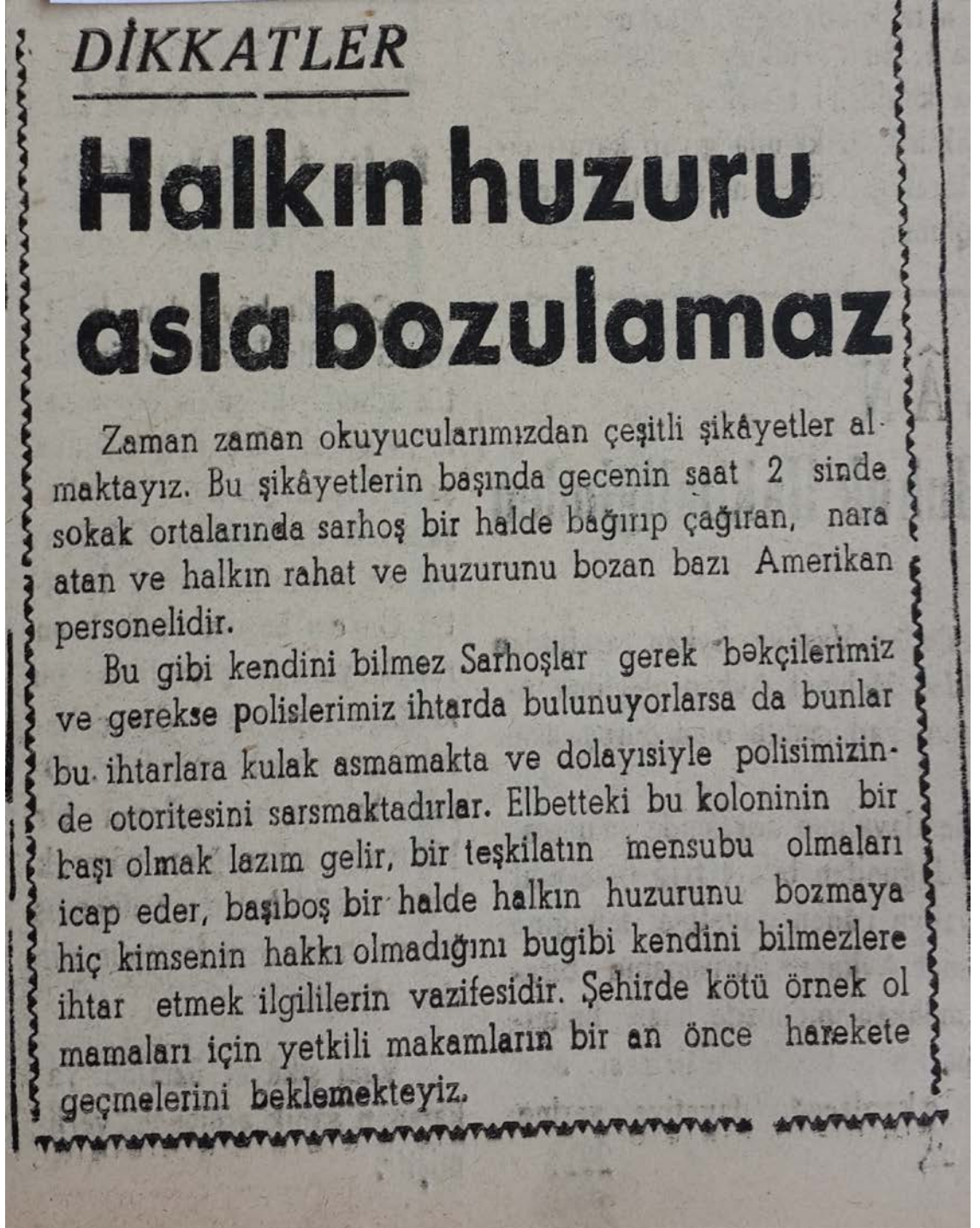
Kaynak: Yeni Adana, 19 Nisan 1954.

EK 23: SEYHAN BARAJI'NIN ÇİZİMİ

Kaynak: Yeni Adana, 19 Kasım 1955

**EK 24: ABD'LİLERİN ŞEHİRDE YARATTIĞI HUZURSUZLUĞA YÖNELİK
ŞİKÂyetLERDEN BİR ÖRNEK**

Kaynak: Türk Sözü, 18 Mayıs 1957.

EK 25: KAHVENİN KARABORSAYA DÜŞMESİNE İLİŞKİN HABERLERDEN BİR KESİT

ŞEHİR HABERLERİ

Vatandaşlar için kahve almak bir mesele oldu

Bir taraftan vatandaşlar kahve alamazken diğer taraftan karaborsacılar 100 gram kahveyi 300-400 kuruşa kadar satabiliyorlar

Şehrimize tahsis edilen 3 tonluk kahvenin bir kısmı da dün 100'er gramlık paketler hakkında ihtiyaç sahiplerine (1) tevzi edilmiştir. Tevzi şekli o kadar adaletsiz bir halde olmuştur ki, bir kısım halk bir kilo, hattâ iki kilo kahve temin ettiği halde bir kısmı da saatlerce beklemesine mu kabil eli boş olarak evlerine dönmüşlerdir.

Tevzi yerlerinde bilhassa yaş 12-18 arasında olan çocuk ve gençler, muhtelif vesilelerle temin ettikleri kahveleri bira ötede fahiş fiyatlarla satmakta ve bunu gören Belediye memurları ve hattâ polisler seslerini bile çıkarmamaktadırlar. Bilhassa gerek memur ve gerekse kuyruğa girmeye kendilerine cesaret bulamayan vatandaşlar kahvesiz kalmaktadırlar.

Kahve tevzi sisteminin aksaklığı, hem vatandaşları müşkül duruma düşürmekte ve hem de karaborsacıları çoğaltmaktadır. Bu duruma hiç olmazsa bundan sonraki tevzide bir hal çaresinin bulunması istenmektedir.

Vatandaşlar bu şartlar altında « Vesika » usulüne razı olmaktadır.

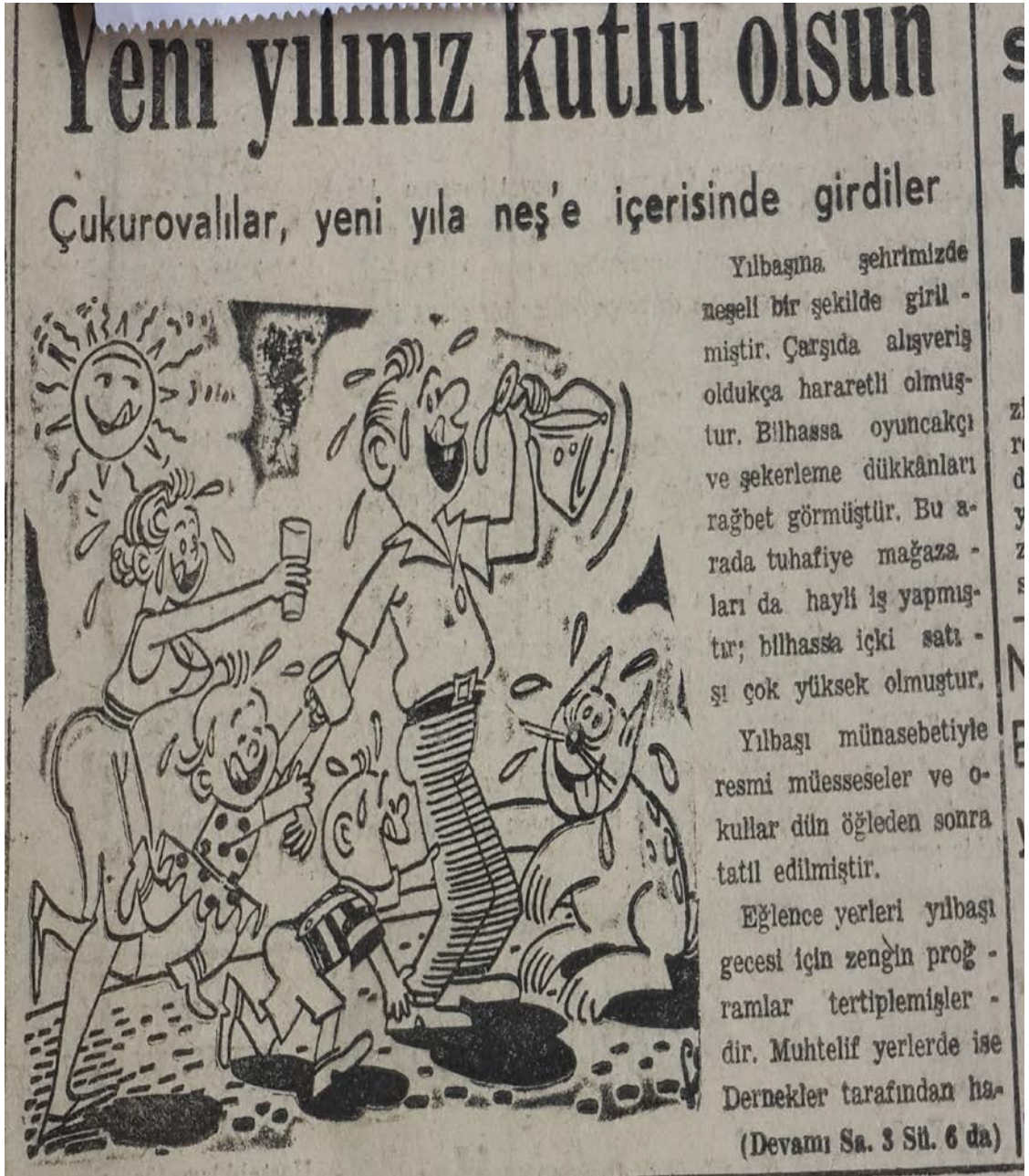
iki hırsızlık hâdisesi oldu

Serimizde iki hırsızlık hâ

Dövme iddiası

Kaynak: Türk Sözü, 26 Mart 1957

EK 26: BASINDA ÇUKUROVALILAR' A YENİ YIL MESAJI

Kaynak: Yeni Adana, 1 Ocak 1959

EK 27: SU SPORLARI YARIŞLARINDA ADANALI YÜZÜCÜLERİN ZAFERİ

YENİ ADANA

16 EYLÜL/1959

Türkiye yüzme birinciliklerinin birinci günü Adanalı yüzücülerin zaferiyle neticelendi

Ünsal Fikirci 100 metre serbestte mevsimin en iyi derecesini yaptı

Akdeniz oyunları barajını yalnız Engin Ünal aşabildi

Türkiye yüzme, atlama ve suda yürüyüş müsabakaları dün Ala-
türk Yüzme Havuzunda üç bi-
ni müteaviz bir seyirci toplu
luğunda başladı.

Müsabakalar baştan sona
kadar büyük bir heyecan ka-
arvası halinde devam etti.
Adanalı seyircilerin zaman za-
man yaptıkları tezahürat mü-
sabalara ayrı bir coşku ver-
di. Bu arada Jünyörler kate-
gorisinde süren bütün yüz-
cülerin dereceleri Yeni Tür-
kiye rekoru olarak kabul e-
dildi.

Bandona çaldığı istiklal
Marsından sonra, Federasyon
Başkanı kua bir konuşma ya-
parak yüzücülere geçildi.

Müsabakalarda alınan tek-
nik neticeler şöyledir:

100 M. Serh. Erkek Büyüklükler:
1 - Ünsal Fikirci «Ad.»
1:02.4 «Benim en iyi dere-
cesim»
2 - Mustafa Acet «Ad.»
1:02.9

3 - Halûk Kaplanoğlu «İst.»
1:03.6

100 M. Kız. Kur. Kız Jünyör.
1 - Mine Geçtan «Ad.»
2:12.7 «Yeni Türkiye Rekoru»

1500 M. Serbest Erkek Büyüklük.
1 - Ünsal Fikirci «Ad.»
21.38

2 - Gönçör Canakçı «Trab-
zon» 23.16.7

3 - Selâhattin Morkat
«İst.» 23.45.

Transpen:
1 - Utku Altuğ «İst.»
1:10.13

2 - Duran Büyükkılıç
«Ad.» 74.32

5 - Cengiz Çolpan «İst.»
1:57.91

4X200 Serbest Bayrak:
Erkek Büyüklükler
1 - İstanbul takımı 10.05.4
2 - Adana takımı 10.27.2
3 - Kocaeli takımı 12.32.6

4X100 Serbest Bayrak:
Bayan Büyüklükler
1 - İstanbul takımı 6.20.7

4X100 Serbest Bayrak:
Erkek Jünyörler
1 - Adana takımı 4.49.2
«Yeni Türkiye Rekoru»
2 - İstanbul takımı 4.58.7

Yarışlardan sonra yapılan su-
topu müsabakasında İstanbul
takımı Koçgelli takımını 13-2
yenmiştir.

EROL AKTI

SELÂHATTİN MORKAT ★ Dün 1500 metrede ancak üçüncü olabildi. Bugün kelebekte
alacağı netice merakla bekleniyor.

Federasyonun açmış olduğu hediye kampanyasına dün de iştirak oldu

Yüzücülere vaad edilen nükâfatlar bugün toplanacak

Kaynak: Yeni Adana, 16 Eylül 1959.

EK 28: SEYHAN BARAJI'NIN AÇILIŞI. CUMHURBAŞKANI CELAL BAYAR, BAŞBAKAN ADNAN MENDERES, DSİ GENEL MÜDÜRÜ SÜLEYMAN DEMİREL- ADANA 1956.

Kaynak: <http://www.dsi.gov.tr/dsi-galeri>

EK 29: ADANA ŞEKER FABRİKASININ KURULMASINA İLİŞKİN KARARNAME

T. C.
BASVEKALET
KANUNLAR VE KARARLAR
Tetkik Dairesi

Karar Sayısı 4
9546

KARARNAME

Ekt
Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketi tarafından Adana'da İncirlik mevkiinde bir kamış şekeri fabrikasının kurulup işletilmesine müsaade olunması; Sanayi Vekâletinin 28/9/1957 tarihli ve 3488 sayılı yazısıyla yapılan teklifi üzerine, 6747 sayılı kanunun 1 inci maddesine göre, İcra Vekilleri Heyetince I /10/1957 tarihinde kararlaştırılmıştır.

REİSİCUMHUR
L. F. S. S.

Başvekil	Devlet Vekili	Devlet Vekili	Devlet Vekili ve Maliye V. V.	Devlet Vekili
<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>
Adliye Vekili	Millî Müdafaa Vekili	Dahiliye Vekili	Hariciye Vekili	Maliye Vekili
<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>
Maarif Vekili	Nafia ve Hariciye V. V.	Ticaret Vekili	Sih. ve İc. V. V.	Güm. ve İnş. Vekili
<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>
Ziraat Vekili	Münasip Vekili	Çarşı Vekili	Sanayi Vekili	
<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	

Dosya No: 82-6

030 18 01 147-51-11

Kaynak: BCA, F. 030-18-01, Y.147-51-11, D. 82-6, 1 Ekim 1957.

EK 30: PAMUK TİCARET VE SANAYİ T. A.Ş. ORTAKLIĞININ KURULMASINA İLİŞKİN KARARNAME

T. C.
BAŞBAKANLIK
KAMU İŞLERİ MÜDÜRLÜĞÜ
Kararlar Müdürlüğü
Karar sayısı
3
12607

KARAR

Çılgır ve Prese işletmek, her türlü ticarî sınai, zirai ve sigorta işleriyle uğraşmak, fabrika ve tesisler kurmak ve merkezi Adana olmak üzere 50 yıl süre ve üç milyon Türk lirası sermaye ile kurulmasına bağlanan "Pamuk Ticaret ve Sanayi Türk Anonim Şirketi"nin Ekonomi ve Ticaret Bakanlığının 4/1534/7946 sayılı ve 19/2/1951 tarihli yazısıyla gönderilen ilişik anasözleşmesi ve sermayesinin dörtte birinin yatırıldığını gösteren banka mektupları Bakanlar Kurulunca 24 /2 /1951 tarihinde incelenerek; adı geçen ortaklığın kurulmasına izin verilmesi, 865 sayılı kanununun 280 inci maddesine göre kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI
C. Z. Ayar

Başbakan
Devlet Bakanı
Devlet Bakanı
Adalet Bakanı
Millî Savunma Bakanı
İçişleri Bakanı
Dışişleri Bakanı
Millî Eğitim Bakanı
Bayındırlık Bakanı
Eko. ve Ticaret Bakanı
İç. ve So. Y. Bakanı
C. ve Tekel Bakanı
Tarım Bakanı
Ulaştırma Bakanı
Çalışma Bakanı
İşletmeler Bakanı

1951.2.24

Kaynak: BCA, F. 30-18-1-2, Y.125-16-20, D. 9-484, 24 Şubat 1951.

**EK 31: ÇUKUROVA ELEKTRİK T. A. O' NUN KURULMASINA İLİŞKİN
KARARNAME**

T. C.
BAŞBAKANLIK
MUAMELÂT UMUM MÜDÜRLÜĞÜ
Kararlar Müdürlüğü
Karar sayısı
3

KARAR

15939

Hükümetçe inşa ettirilecek Seyhan Barajından faydalanılmak suretiyle istihsal edilecek elektrik enerjisini istihlak merkezlerine nakletmek, elektrik istihsal ve tevziine mütesallik tesisleri mübaysa etmek ve bununla ilgili başka işlerle uğraşmak ve merkezi adana olmak üzere elli yıl süre ve onaltı milyon Türk lirası sermaye ile kurulmasına bağlanan "Çukurova Elektrik Türk Anonim Ortaklığı"nın Ekonomi ve Ticaret Bakanlığının 4/12915 sayılı ve I7-II/1952 tarihli yazısıyla gönderilen ilgilik anasözleşmesi ve sermayesinin dörtte birinin yatırıldığını gösteren banka mektubu Bakanlar Kurulunca 20 /II /1952 tarihinde incelenerek; adı geçen ortaklığın kurulmasına izin verilmesi, 865 sayılı kanununun 280 inci maddesine göre kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI
C. Bayar

Başbakan <i>A. N. İnan</i>	Devlet Bakanı Başbakan Yardımcısı _____	Devlet Bakanı <i>Ab. İbrahim</i>	Adalet Bakanı <i>O. Ç. Çiğdem</i>
Milli Servisler Bakanı <i>Y. İsmail</i>	İçişleri Bakanı <i>G. M. Akar</i>	Dışişleri Bakanı <i>F. Köprülü</i>	Marine Bakanı <i>M. Koca</i>
Milli Eğitim Bakanı <i>Y. İsmail</i>	Bayındırlık Bakanı <i>R. K. K. K.</i>	Eko. ve Tıbbi Bakanı <i>P. Ö. Ö.</i>	Sa. ve So. Y. Bakanı <i>K. K. K.</i>
G. ve Tekel Bakanı _____	Tarım Bakanı <i>A. K. K.</i>	Ulaştırma Bakanı <i>S. D. D.</i>	İşler Bakanları Güm. ve T. B. V. <i>S. D. D.</i>

8
18
30
03
10
02
028

Kaynak: BCA, F. 30-18-1-2, Y.130-86-8, D. 9-564, 20 Kasım 1952.

**EK 32: AKDENİZ NEBATİ YAĞLAR VE TEKSTİL SANAYİİ İŞLETMELERİ
T.A.O' NUN KURULMASINA İLİŞKİN KARARNAME**

T. C.
BAŞVEKÂLET
HUKUKİ İŞLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
Kararlar Müdürlüğü
Karar sayısın
4
75

KARARNAME

Her nevi yağ, sabun, dokuma ve öğütme sanayii kurmak ve ticaret işleriyle uğraşmak ve merkezi Adana olmak üzere 50 yıl süre ve 1 milyon Türk lirası sermaye ile kurulmasına bağlanan " Akdeniz Nebati Yağlar ve Tekstil Sanayii İşletmeleri Türk Anonim Ortaklığı"nın Ekonomi ve Ticaret Vekâletinin 12/1/1953 tarihli ve 407/4 sayılı yazısıyla gönderilen ilişik anasözleşmesi ve sermayesinin dörtte birinin yatırıldığını gösteren banka mektubu İcra Vekilleri Heyetince 26 / I /1953 tarihinde incelenerek, adı geçen ortaklığın kurulmasına izin verilmesi, 865 sayılı kanununun 280 inci maddesine göre kararlaştırılmıştır.

REİSİCUMHUR
A. Bayazıt

Başvekil: A. Bayazıt
Devlet Vekili: M. Kemal
Adalet Vekili: O. S. Çiğdem
Mİllî Savunma Vekili: İ. İnönü
İçişleri Vekili ve Dışişleri V.V.: E. İnönü
Dışişleri Vekili: ---
Maliye Vekili: H. V. Çiğdem
Mİllî Eğitim Vekili: İ. İnönü
Beynâzîrlik Vekili: H. V. Çiğdem
Eko. ve Ticaret Vekili: H. V. Çiğdem
Sa. ve So. Y. Vekili: H. V. Çiğdem
G. ve Tekel Vekili: ---
Taram Vekili: H. V. Çiğdem
Ulaştırma Vekili: H. V. Çiğdem
Çalışma Vekili: H. V. Çiğdem
İşletmeler Vekili ve Gtim. ve T.V.V.: H. V. Çiğdem

Kaynak: BCA, F. 30-18-1-2, Y.131-4-15, D. 9-577, 26 Ocak 1953.

**EK 33: ADANA'DA AT YARIŞLARINA VE BU YARIŞLAR ÜZERİNDEN
BAHİS OYNANMASINA İZİN VERİLDİĞİNİ GÖSTEREN KARARNAME**

**T. C.
BAŞVEKÂLET
KANUNLAR VE KARARLAR
Tetkik Dairesi**

KARARNAME

Karar Sayısı
4
3371

A.

Adana'da at yarışları yapılması ve bu yarışlar üzerinde memleketin neresinde olursa olsun müşterek bahisler tertip edilmesi; Ziraat Vekâletininin 31/12/1953 tarihli ve 246/84065 sayılı yazısıyla yapılan teklifi üzerine, 6132 sayılı kanunun 1 inci mad - desine tevfikan, İcra Vekilleri Heyetince 10 / 7 /1954 tarihinde kararlaştırılmıştır.

REİSİCUMHUR VEKİLİ

[Signature]

Başvekil
Devlet Vekili ve Başvekil Yardımcısı
Devlet Vekili
Devlet Vekili
Adliye Vekili
Millet Müdafaa Vekili
Dahiliye Vekili
Hariciye Vekili
Maliye Vekili
Maarif Vekili
Nasra Vekili
İkt. ve Ticaret Vekili
Sib. ve İc. Mus. Vekili
Güm. ve İnh. Vekili
Ziraat Vekili
Münasulât Vekili
Cama Vekili
İşletmeler Vekili

Kaynak: BCA, F. 30-18-1-2, Y.136-66-4, D. 76. 2675, 10 Temmuz 1954.

EK 34: ADANA ZİRAATÇILAR YAPI KOOPERATİFİNİN KURULMASINA İLİŞKİN KARARNAME

T. C. BAŞVEKÂLET
KANUNLAR VE KARARLAR
Tetkik Dairesi

KARARNAME

Karar Sayısı
4

4711

Ortaklarına birer ev yaptırmak maksadıyla Merkez Adana'da olmak üzere , 20 yıl müddet ve en az (4800- Dört Bin Sekiz Yüz) Türk lirası sermaye ile kurulmasına başlanan (Adana Ziraatçılar Yapı Kooperatifi)'nin İktisat ve Ticaret Vekâletinin 9/3/1955 tarihli ve 6/1943-19949 sayılı yazısıyla gönderilen ilişik esas mukavelenamesi İcra Vekilleri Heyetince 30 / 3 /1955 tarihinde tetkik edilerek, mezkûr kooperatifin kurulmasına izin verilmesi, Ticaret kanununun 480.inci maddesine göre kararlaştırılmıştır.

REİSİCUMHUR
C. Bayazıt

Başvekil	Devlet Vekili Başvekil Yardımcısı	Devlet Vekili	Devlet Vekili	Adliye Vekili
Millî Müdafaa Vekili	Dahiliye Vekili	Hariciye Vekili	Maliye Vekili	Maarif Vekili
Nasra Vekili	İkt. ve Ticaret Vekili	Sub. ve İc. Mua. Vekili	Güm. ve İnş. Vekili	
Ziraat Vekili	Münakalat Vekili	Çalışma Vekili	İşletmeler Vekili	

Kaynak: BCA, F. 030-18.01.02, Y. 143-59-13, D. 10-602, 11 Temmuz 1956.

EK 35: PAMUKBANK T. A.Ş.'NİN KURULMASINA İLİŞKİN KARARNAME

BASVEKALET
KANUNLAR VE KARARLAR
Tetkik Dairesi

Karar Sayısı
4

KARARNAME

A 5295

Pamukbank Türk Anonim Şirketi'nin Ankara, İstanbul, Adana ve İzmir'de birer şube açmasına izin verilmesi; Maliye Vekâletinin muvafık mitalâesine dayanan İktisat ve Ticaret Vekâletinin 26/5/1955 tarihli ve 4/10243/43564 sayılı yazısı üzerine, 2999 sayılı kanunun 4 üncü maddesine göre, İcra Vekilleri Heyetince 18/6 /1955 tarihinde karar- laştırılmıştır.

REİSİCUMHUR
C. Bayar

Başvekil ve Hariciye V.V.	Devlet Vekili Başvekil Yardımcısı	Devlet Vekili	Devlet Vekili	Devlet Vekili
Adliye Vekili	Millî Müdafaa Vekili	Dahiliye Vekili	Hariciye Vekili	Maliye Vekili
Maarif Vekili	Nafsa Vekili	İkt. ve Ticaret Vekili	Soh. ve İc. Mus. Vekili	Güm. ve İnh. Vekili
Ziraat Vekili	Münakalat Vekili	Çalışma Vekili	İşletmeler Vekili	

690 18 01 02 138 54 157

Kaynak: BCA, F. 30-18-1-2, Y. 139-54-15, D. 12-9, 18 Haziran 1955.

**EK 36: ADANA BLOK APARTMANLAR YAPI KOOPERATİFİNİN
KURULMASINA İLİŞKİN KARARNAME**

**T. C.
BAŞVEKÂLET
KANUNLAR VE KARARLAR
Tetkik Dairesi**

KARARNAME

Karar Sayısı
4
7624

Ortaklarını birer mesken sahibi yapmak maksadıyla merkezi Adana'da olmak üzere onbeş yıl müddet ve en az (1.000-bin) Türk lirası sermaye ile kurulmasına başlanan "Adana Blok Apartmanlar Yapı Kooperatifi"nin İktisat ve Ticaret Vekâletinin 28/6/1956 tarihli ve 6/5585 sayılı yazısıyla gönderilen ilişik esas mukavelesini icra Vekilleri Heyetince 11/7/1956 tarihinde tetkik edilerek, mezkûr kooperatifin kurulmasına izin verilmesi; 865 sayılı kanunun 480 inci maddesine göre kararlaştırılmıştır.

Eld: I A

REİSİCUMHUR
C. Bayar

Başvekil	Devlet Vekili	Devlet Vekili ve Millî M.V.V.	Devlet Vekili	Devlet Vekili
Adliye Vekili	Millî Müdafaa Vekili	Bahariye Vekili ve Hariciye Vekili	Hariciye Vekili	Maliye Vekili
Maarif Vekili	Nafıa Vekili	İkt. ve Ticaret Vekili	Sih. ve İç. Mua. Vekili	Güm. ve İnş. Vekili
Ziraat Vekili	Münakalâ Vekili	Çalışma Vekili	İstisnalar Vekili ve Çalışma V.V.	

Dosya No : 10-602

130 12 67 2 102 50 12

Kaynak: BCA, F. 030-18-01-02, Y.138-133-11, D.10-72, 30 Mart 1955.

EK 37: BOSSA TİCARET VE SANAYİ İŞLETMELERİ T.A.O'NUN KURULMASINA İLİŞKİN KARARNAME

BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET BAKANLIĞI

T. C.
BAŞBAKANLIK
MUAMELÂT UMUM MÜDÜRLÜĞÜ
Kararlar Müdürlüğü
Karar sayı: 3
12533

KARAR

Her türlü sanayi ve Ticaret işleriyle uğraşmak ve merkezi Adana olmak üzere 25 yıl süre ve 1.000.000 Türk lirası sermaye ile kurulmasına bağlanan "BOSSA Ticaret ve Sanayi İşletmeleri Türk Anonim Ortaklığı"nın Ekonomi ve Ticaret Bakanlığınının 4/992/5570 sayılı ve 3/2/1951 tarihli yazısıyla gönderilen ilişik anasözleşmesi ve sermayesinin dörtte birinin yatırıldığını gösteren banka mektubu Bakanlar Kurulunca 14 /2 /1951 tarihinde incelenerek; adı geçen ortaklığın kurulmasına izin verilmesi, 865 sayılı kanunun 280 inci maddesine göre kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI
C. Beşir

090 18 0 0 2 104 104 6

Başbakan <i>U. R. Akın</i>	Devlet Bakanı Başbakan Yardımcısı <i>S. Ağal</i>	Devlet Bakanı <i>S. Ağal</i>	Adalet Bakanı <i>M. Özgüç</i>
Millî Savunma Bakanı <i>R. N. S. İnce</i>	İçişleri Bakanı <i>A. M. Y.</i>	Dışişleri Bakanı <i>T. Köprülü</i>	Millîyet Bakanı <i>R. N. S. İnce</i>
Millî Eğitim Bakanı <i>S. Ağal</i>	Bayındırlık Bakanı <i>R. K. K.</i>	Ek. ve Ticaret Bakanı <i>S. Ağal</i>	İn. ve Su. Y. Bakanı <i>S. Ağal</i>
C. ve Tekel Bakanı <i>S. Ağal</i>	Tarım Bakanı <i>S. Ağal</i>	Ulaştırma Bakanı <i>S. Ağal</i>	Çalışma Bakanı <i>S. Ağal</i>
			İşletme Bakanı <i>S. Ağal</i>

Kaynak: BCA, F. 30-18-1-2, Y. 124-107-6, D. 9-480, 14 Şubat 1951.

EK 38: 1950-1960 YILLARI ARASINDA GÖREV YAPMIŞ OLAN ADANA VALİLERİ VE BELEDİYE BAŞKANLARI

VALİLER

Zeki Özen (30 Haziran 1950- 30 Eylül 1950 Vekil),

Ahmet Kınık (30 Eylül 1950-01 Haziran 1953),

Adil Baysal (11 Haziran 1953- 11 Kasım 1953 vekil),

Cemal Dinç (12 Kasım 1953- 15 Ağustos 1955),

Kazım Arat (08 Eylül 1955- 06 Mart 1957),

Hilmi İncesulu (14 Mart 1957- 22 Ekim 1959),

Turhan Kapanlı (26 Ekim 1959- 08 Haziran 1960).

BELEDİYE BAŞKANLARI

Danış Arıkoğlu (1950)

Numan Güreli (1950-1951)

Zahit Akdağ (1951-1954)

Ali Sepici (1954-1955)

Ali Bozdoğanoglu (1955-1956)

Hilmi İncesulu (1956-1958)

Galip Avşaroğlu (1958-1959)

Ali Sepici (1959-1960)

Kaynak: 1967 Adana İl Yıllığı

ÖZGEÇMİŞ

1984 yılında Adana’da doğdu. İlk, orta ve lise eğitimini Adana’da tamamladı. 2006 yılında Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü’nden mezun oldu. 2009 yılında Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı Cumhuriyet Tarihi Bilim dalında “Ahmet Vefik Paşa ve Türkçülük” başlıklı yüksek lisansını tamamladı. 2010 yılında Kocaeli Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü’nde okutman olarak göreve başladı. Halen aynı görevi sürdürmektedir.